

การศึกษาความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชน
ใน ต.บางพูด อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี ที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป

ภารดี คงหุ่น

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์

พ.ศ. 2555

ใบรับรองสารนิพนธ์

คณะรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์

ปริญญา รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต

หัวข้อสารนิพนธ์ การศึกษาความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชน
ใน ต.บางพูด อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี ที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป

เสนอโดย ภารดี คงหุ่น

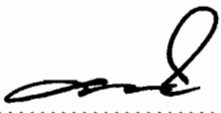
สาขาวิชา รัฐประศาสนศาสตร์ วิชาเอก การจัดการโครงการ

อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ คำริชอบ

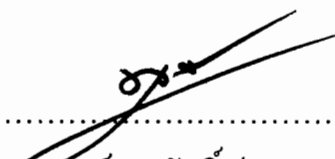
ได้พิจารณาเห็นชอบโดยคณะกรรมการสอบสารนิพนธ์แล้ว

.....ประธานกรรมการ
(อาจารย์ สุตจิต นิมิตกุล)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ คำริชอบ)

.....กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ พิพัฒน์ ไทอารี)

คณะรัฐประศาสนศาสตร์รับรองแล้ว

.....รักษาการคณบดีคณะรัฐประศาสนศาสตร์
(อาจารย์ พูลศักดิ์ ประณูทนรพาล)

วันที่ 19 เดือน 6 พ.ศ. 2555

เลขทะเบียน.....	0222118
วันลงทะเบียน.....	- 7 ส.ค. 2555
เลขเรียกหนังสือ.....	๙๙๘.๒๕๖
	๒๑-๖๖
	[2555]

กิตติกรรมประกาศ

สารนิพนธ์ฉบับนี้คงมีอาจสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี หากไม่ได้รับความเมตตา ความอนุเคราะห์ และความเอื้อเฟื้อจากบุคคลหลายๆ ฝ่าย ที่ได้กรุณาให้การสนับสนุน ให้ข้อมูล ความรู้ ความช่วยเหลือ ข้อชี้แนะ รวมทั้งการตรวจแก้ไขเนื้อหาสาระของสารนิพนธ์ให้มีความถูกต้อง สมบูรณ์ตามหลักวิชาการที่เกี่ยวข้อง ผู้ศึกษาวิจัยจึงขอขอบพระคุณบุคคลดังต่อไปนี้เป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

1. นายวิชัย บรรดาศักดิ์ นายกเทศมนตรีนครปากเกร็ด กรุณาให้ทุนการศึกษา
2. พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ผู้เขียนหนังสือพุทธธรรม
3. พระวรศักดิ์ วรธมฺโม เจ้าของนามปากกา “วรธมฺม”

4. ทันตแพทย์สม สุจิรา ผู้เขียนหนังสือ โลกนี้ไม่มีฉันท
ผู้เขียนหนังสือ อินเทอร์เน็ตพบพระพุทธเจ้าเห็น
และเกิดเพราะกรรมหรือความช่วย

5. นายศรันย์ ไมตรีเวช เจ้าของนามปากกา “ดั่งตฤณ”
ผู้เขียนหนังสือ เสียตายคนตายไม่ได้อ่าน

6. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ คำริชอบ อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์
7. คณะกรรมการชุมชน ใน ต.บางพูด อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี ทั้ง 17 ชุมชน
ที่กรุณาแจกและเก็บรวบรวมแบบสอบถาม

8. ผู้ตอบแบบสอบถามทุกท่านที่กรุณาสละเวลาและให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์
ต่อการศึกษาวิจัย

9. นายธนินทร์ สังข์ทอง เพื่อนร่วมงานที่คอยให้กำลังใจและ
สนับสนุนข้อมูลด้านพุทธศาสนา

10. น.ส.ปานใจ เพ็ชรรัตนมณี เพื่อนรุ่นน้องที่ให้คำแนะนำด้านการวิจัย

ท้ายที่สุด ผู้ศึกษาวิจัยขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ คณะรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ทุกท่าน ที่ได้กรุณาประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ทั้งปวง และมีส่วนผลักดัน ให้สารนิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี

ภารดี คงหุ่น

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญตาราง.....	ซ
บทที่	
1. บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	3
1.3 สมมติฐานของการวิจัย.....	3
1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	4
1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ.....	5
2. ทบทวนวรรณกรรม.....	6
2.1 พุทธธรรม หรือกฎธรรมชาติ และคุณค่าสำหรับชีวิต.....	6
2.2 พุทธกับวิทยาศาสตร์.....	53
2.3 คติธรรม.....	187
3. ระเบียบวิธีวิจัย.....	276
3.1 กรอบแนวคิดในการศึกษา.....	276
3.2 คำถามการวิจัย.....	276
3.3 วิธีการดำเนินการวิจัย.....	276
3.4 ประชากร.....	277
3.5 Unit of Analysis.....	277
3.6 ขอบเขตการวิจัย.....	277
3.7 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	277
3.8 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	278
3.9 สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล.....	278
3.10 การกำหนดช่วงห่างหรือพิสัย.....	278
3.11 การแปลงค่าข้อมูล.....	278
4. ผลการศึกษา.....	280

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
5. สรุปผลการศึกษา.....	320
5.1 สรุปผลการศึกษาวิจัย.....	321
5.2 อภิปรายผลการศึกษา.....	323
5.3 ข้อเสนอแนะ.....	327
บรรณานุกรม.....	331
ภาคผนวก.....	333

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
4.1 จำนวนและร้อยละของข้อมูลส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่าง.....	280
4.2 ความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถาม เกี่ยวกับความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิต.....	282
4.3 เสนอผลการวิเคราะห์ด้านความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตของ กลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามเพศ.....	293
4.4 แสดงข้อคำถามด้านความเชื่อ และค่านิยม ของกลุ่มตัวอย่างที่สอดคล้องกับ สมมติฐาน จำแนกตามเพศ.....	294
4.5 เสนอผลการวิเคราะห์ด้านความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตของ กลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามอายุ	295
4.6 เสนอข้อคำถามด้านความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตของกลุ่มตัวอย่าง ที่สอดคล้องกับสมมติฐาน จำแนกตามอายุ.....	296
4.7 เสนอผลการวิเคราะห์ด้านความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตของ กลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามระดับการศึกษา.....	300
4.8 เสนอข้อคำถามด้านความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตของกลุ่มตัวอย่าง ที่สอดคล้องกับสมมติฐาน จำแนกตามระดับการศึกษา.....	302
4.9 เสนอผลการวิเคราะห์ด้านความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตของ กลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามอาชีพ.....	310
4.10 เสนอข้อคำถามด้านความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตของกลุ่มตัวอย่าง ที่สอดคล้องกับสมมติฐาน จำแนกตามอาชีพ.....	311
4.11 เสนอข้อคำถามด้านความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตของกลุ่มตัวอย่าง ที่มีค่าเฉลี่ยอยู่ในเกณฑ์น้อย.....	315

หัวข้อสารนิพนธ์	การศึกษาความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชน ใน ต.บางพูด อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี ที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป
ชื่อผู้เขียน	ภารดี คงหุ่น
อาจารย์ที่ปรึกษา	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ คำริชอบ
สาขาวิชา	รัฐประศาสนศาสตร์
ปีการศึกษา	2554

บทคัดย่อ

สารนิพนธ์ฉบับนี้ถูกจัดทำขึ้นโดยมีที่มาจากการศึกษาวิจัยมีความสนใจในพุทธศาสนา และต้องการทราบว่าพุทธศาสนิกชนใน ต.บางพูด อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี ที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป มีความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับแนวคำสอนของพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง มากน้อยเพียงใด ประกอบกับผู้ศึกษาวิจัยมีความประสงค์ที่จะนำเสนอความรู้ และข้อมูลที่สามารถ ตอบข้อข้องใจในเรื่องพุทธศาสนาของคนส่วนใหญ่ได้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะเรื่ององค์ประกอบ ของจิตและกระบวนการทำงานของกฎแห่งกรรม ซึ่งเป็นมูลเหตุที่ทำให้มนุษย์มีบุคลิกภาพ นิสัย ใจคอและวิถีชีวิตที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง รวมถึงหนทางที่มนุษย์จะหลุดพ้นจากวิบากกรรมชั่ว และความทุกข์ด้วยตนเอง ซึ่งไม่เกี่ยวกับอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือปัจจัยภายนอกใดๆ และการพิสูจน์ ทางวิทยาศาสตร์เพื่อยืนยันความจริงตามกฎไตรลักษณ์ และอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ของผู้บรรลุนิพพาน ในระดับต่างๆ ซึ่งผู้ศึกษาวิจัยได้รวบรวมและนำเสนอไว้แล้วในบทที่ 2.

คนไทยนับว่าโชคดีมากที่ได้เกิดในดินแดนพุทธศาสนา แต่จากสภาพสังคมในปัจจุบัน นี้จะเห็นได้ว่า มีคนไทยเพียงจำนวนน้อยนิดที่ยึดเอาการปฏิบัติธรรมที่ถูกต้องอย่างแท้จริงมาเป็น หลักและส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิตประจำวัน ในขณะที่คนไทยส่วนใหญ่ห่างเหิน ไม่ใส่ใจ และ มีความรู้ด้านพุทธศาสนาแบบผิวเผินและไม่ลึกซึ้งเพียงพอ ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่ง ทั้งๆ ที่ พุทธศาสนาได้รับการยกย่องว่าเป็นศาสนาแห่งจักรวาล ที่สามารถช่วยให้มนุษย์พ้นทุกข์โดยสิ้นเชิง ได้อย่างแท้จริง แม้ว่ามนุษย์จะไม่สามารถปฏิบัติตนจนหลุดพ้นจากวังวนแห่งความทุกข์ทั้งมวล หรือบรรลุนิพพานได้ แต่อย่างน้อยพุทธศาสนาก็ช่วยให้มนุษย์มีหลักในการดูแลรักษาจิตใจ ตนเองให้มีความเป็นปกติ ไม่ว่าจะอยู่ในสถานภาพใดหรืออยู่ท่ามกลางเหตุการณ์ที่เลวร้ายเพียงใด มนุษย์จะรู้จักบังคับควบคุมตนเองไม่ให้ไหลไปตามกระแสกิเลสและกระแสวัตถุนิยม รู้จักฝึกจิตใจ ของตนให้คิด พูด ทำ แต่ในสิ่งที่ดีงามและเป็นไปเพื่อการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น นอกจากนี้ พุทธศาสนายังทำให้มนุษย์รู้จัก และมองเห็นความทุกข์แต่ไม่เป็นทุกข์ด้วยการคิดพิจารณาและทำใจ

ให้ว่างจากความรู้สึกต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นความทุกข์หรือความสุข เนื่องจากทั้งทุกข์และสุขล้วนอยู่ในกฎไตรลักษณ์ ซึ่งมีความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่มีตัวตนที่แท้จริง แม้แต่เวลายังไม่ได้อยู่อิงและเป็นเพียงสมมติบัญญัติเท่านั้น ดังนั้น การที่มนุษย์เอาใจและกายเข้าไปยึดไปอยากในสิ่งต่างๆ การให้ความสำคัญและเห็นคุณค่าของวัตถุมากกว่าจิตวิญญาณของมนุษย์และสัตว์ร่วมโลก การขาดจิตสำนึก ขาดวินัยและความรับผิดชอบ ความเห็นแก่ตัวและกระทำสิ่งใดๆ ก็ได้เพื่อสนองความต้องการของตัวเองเป็นใหญ่ รวมถึงเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้นนั้น นับว่าเป็นปัญหาสังคมที่น่าวิตกกังวลและต้องการการแก้ไขโดยเร่งด่วน

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดวัตถุประสงค์เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัย และใช้เป็นข้อมูลประกอบการวิเคราะห์และให้ข้อเสนอแนะไว้ 2 ประการ ได้แก่ (1) เพื่อศึกษาระดับความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชน ใน ต.บางพูด อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี ที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป จำแนกตามลักษณะทางประชากรศาสตร์ และ (2) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความแตกต่างของความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนใน ต.บางพูด อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี ที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป กับแนวคำสอนของพุทธศาสนา จำแนกตามลักษณะทางประชากรศาสตร์ ทั้งนี้ ผู้ศึกษาวิจัยได้สร้างแบบสอบถามเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาวิจัย โดยแบ่งแบบสอบถามออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่ (1) คำถามด้านข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม (2) คำถามด้านความเชื่อ (3) คำถามด้านค่านิยม และ (4) คำถามด้านหลักการดำเนินชีวิต และได้ประมวลผลข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS พร้อมทั้งวิเคราะห์ค่าทางสถิติและนำเสนอในรูปตารางและความเรียง โดยใช้แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยและพุทธศาสนา มาประกอบการวิเคราะห์และการแปลผล ซึ่งสรุปผลการศึกษาได้โดยสังเขป ดังนี้

1. *ความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถามด้านความเชื่อ* : กลุ่มตัวอย่างมีความเชื่อโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.37 และความแตกต่างทางลักษณะประชากรศาสตร์ด้านเพศ อายุ ระดับการศึกษา และอาชีพ ไม่มีผลต่อระดับความเชื่อ รวมทั้งความเชื่อและการปฏิบัติตนที่สอดคล้องกับแนวคำสอนของพุทธศาสนาของกลุ่มตัวอย่าง

2. *ความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถามด้านค่านิยม* : กลุ่มตัวอย่างมีค่านิยมโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.14 และความแตกต่างทางลักษณะประชากรศาสตร์ด้านเพศ อายุ และอาชีพ ของกลุ่มตัวอย่างไม่มีผลต่อระดับค่านิยม รวมทั้งค่านิยมและการปฏิบัติตนที่สอดคล้องกับแนวคำสอนของพุทธศาสนาของกลุ่มตัวอย่าง ในขณะที่ความแตกต่างด้านระดับการศึกษามีผลต่อค่านิยม รวมทั้งค่านิยมและการปฏิบัติตนที่สอดคล้องกับแนวคำสอนของพุทธศาสนาของกลุ่มตัวอย่าง

3. ความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถามด้านหลักการดำเนินชีวิต : กลุ่มตัวอย่างมีหลักการดำเนินชีวิตโดยรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.59 และความแตกต่างทางลักษณะประชากรศาสตร์ ด้านเพศ อาชีพ และระดับการศึกษาไม่มีผลต่อหลักการดำเนินชีวิต รวมทั้งหลักการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับแนวคำสอนของพุทธศาสนาของกลุ่มตัวอย่าง ในขณะที่ความแตกต่างด้านอายุมีผลต่อหลักการดำเนินชีวิต รวมทั้งหลักการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับแนวคำสอนของพุทธศาสนาของกลุ่มตัวอย่าง

4. ความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถามรวมทั้ง 3 ด้าน : กลุ่มตัวอย่างมีความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.39 และความแตกต่างทางลักษณะประชากรศาสตร์ด้านเพศ อายุ ระดับการศึกษา และอาชีพ ไม่มีผลต่อความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิต ของกลุ่มตัวอย่าง และมีความสอดคล้องกับแนวคำสอนของพุทธศาสนาเป็นไปในทิศทางเดียวกันและใกล้เคียงกันมาก โดยมีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 3.38-3.39 ทุกกลุ่ม แม้ว่ากลุ่มตัวอย่างจะมีเพศ อายุ ระดับการศึกษา และอาชีพที่แตกต่างกัน

หากวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่ทำให้คนไทยมีความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตที่ไม่ถูกต้องเหมาะสมคล้ายๆ กัน อาจมีสาเหตุมาจากการถ่ายทอด ปลูกฝัง การประพฤติปฏิบัติสืบทอดต่อๆ กันมา โดยขาดการพิจารณาไตร่ตรองตามหลักเหตุผล เนื่องจากขาดความรู้ความเข้าใจ ขาดการฝึกฝนจิตตามหลักพุทธธรรมอย่างถ่องแท้ แนวทางสำคัญในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้แก่ การสร้างปัญญาให้แก่ประชาชน ด้วยการศึกษาศึกษาและปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมอย่างเคร่งครัด โดยเริ่มที่หน่วยเล็กๆ ของสังคม ซึ่งประกอบด้วย บ้าน วัด และโรงเรียน (บวร) หากรัฐบาลใช้กลไกทางสังคมดังกล่าวเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ผู้ศึกษาวิจัยมั่นใจว่าสังคมไทยจะเป็นสังคมที่มีอารยธรรมที่รุ่งเรืองและมีความสุขสงบร่มเย็นอย่างแน่นอน

“น่าเสียดายถ้าก่อนตายไม่ได้ศึกษาพุทธพจน์
 น่าเสียดายถ้าศึกษาพุทธพจน์แล้วไม่เลื่อมใส
 น่าเสียดายถ้าเลื่อมใสพุทธพจน์แล้วไม่ปฏิบัติตาม
 น่าเสียดายถ้าปฏิบัติตามพุทธพจน์แต่ไม่ต่อเนื่องจนถึงฝั่ง...”

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

“ทรัพยากรมนุษย์” ถือเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าและมีความสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาประเทศในทุกด้าน มนุษย์จึงเป็นตัวขับเคลื่อนให้องค์กรและประเทศบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนด ดังนั้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จึงถูกกำหนดให้เป็นนโยบายที่มีความสำคัญและจัดทำเป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนาประเทศ ดังจะเห็นได้จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 กำหนดให้การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นการลงทุนอย่างหนึ่งของรัฐ และจะมีผลต่อการลงทุนด้านอื่นๆ และรัฐพึงสนับสนุนเงินงบประมาณ ตลอดจนทรัพยากรด้านการพัฒนาบุคคลอื่น ๆ อย่างจริงจัง (นิสคารก์ เวชยานนท์, 2548 : 311) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 กำหนดให้ “คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา” ในทุกมิติอย่างเป็นองค์รวม และให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่สมดุล ทั้งด้านตัวคน สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างระบบบริหารจัดการภายในที่ดีให้เกิดขึ้นในทุกระดับ อันจะทำให้เกิดการพัฒนายั่งยืนที่มี “คน” เป็นศูนย์กลางได้อย่างแท้จริง (สรุปสาระสำคัญแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9)

ในยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งมีกระแสการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาด้านเทคโนโลยีสมัยใหม่อย่างรวดเร็วและรุดหน้าไปอย่างไม่หยุดยั้ง การรับและแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศ ความเจริญทางวิชาการที่มุ่งเน้นด้านวัตถุ ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอก โดยละเลยปัจจัยภายในในด้านจิตใจ ความรู้สึกของมนุษย์ ความเจริญที่มาพร้อมกับความเสื่อมทางวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงาม รวมถึงค่านิยม ความเชื่อ และหลักการดำเนินชีวิตที่สวนทางกับแนวคำสอนทางพุทธศาสนา นำมาซึ่งปัญหาและความทุกข์ที่เป็นสาเหตุให้มนุษย์ซึ่งถือเป็นทรัพยากร และปัจจัยในการผลิต และการบริหารมีความด้อยประสิทธิภาพ การขาดจิตสำนึก ขาดความละเอียดในการกระทำผิด ขาดความรับผิดชอบต่อนหน้าที่ ในฐานะความเป็นมนุษย์และฐานะตามบทบาทหน้าที่ทางสังคม ซึ่งส่วนหนึ่งอาจมีสาเหตุมาจากการขาดความรู้ความเข้าใจในหลักพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้งเพียงพอ ความเคยชินที่สั่งสมมาตั้งแต่อดีตชาติ หรือมีความลึกลับสงสัยในเรื่องกฎแห่งกรรม อุปนิสัยและพฤติกรรมดังกล่าว จึงเป็นตัวขัดขวางและเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศที่สำคัญมากที่สุด

ในขณะที่แผนชาติได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยมุ่งเน้นให้ประชาชนมีสิทธิและความเสมอภาคในด้านการศึกษาอย่างทั่วถึงและเท่าเทียมกัน แต่เมื่อแผนและนโยบายในเรื่องดังกล่าวถูกแปลงมาสู่ขั้นตอนการปฏิบัติกลับมุ่งเน้นวิชาการ เทคโนโลยี ความเจริญก้าวหน้าทางวัตถุมากกว่าด้านจิตใจและจิตสำนึกของประชาชน ประกอบกับประชาชนคนไทยส่วนใหญ่ไม่ค่อยให้ความสำคัญกับพุทธศาสนา ไม่ทราบถึงแก่นแท้ของคำสอนทางพุทธศาสนา และมักยึดติดที่รูปแบบและพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งเป็นแนวทางการปฏิบัติตามศาสนาพราหมณ์ จากการศึกษาที่คนไทยห่างไกลพุทธศาสนาทำให้คนไทยมีความเชื่อ ค่านิยม ที่เป็นความหลงงมงายและผิดเพี้ยนไปจากหลักพุทธศาสนา ซึ่งเป็นสาเหตุทำให้คนไทยมีอุปนิสัย พฤติกรรมและการดำเนินชีวิตที่ไม่ถูกต้องเหมาะสม มีสภาพจิตใจที่อ่อนแอ ขาดที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจที่ต้องทำตามวิถีและสภาพที่เป็นจริงของธรรมชาติ ขาดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับพุทธศาสนาทำให้เกิดการหลงผิดการใช้ชีวิตด้วยความประมาท และสิ่งที่น่าเป็นห่วงอย่างยิ่งคือ การที่คนในสังคมเริ่มมีความเคยชินกับการกระทำผิดบางอย่างจนมีความรู้สึกว่าเป็นเรื่องธรรมดาที่ยอมรับได้หรือเมินเฉยต่อการกระทำผิดนั้น เช่น การทุจริตคอร์รัปชัน การแย่งชิงอำนาจและผลประโยชน์โดยแบ่งเป็นสีเป็นฝ่าย การเอื้อประโยชน์ให้แก่พวกพ้องในทางที่ผิด การเอาเปรียบกดขี่ข่มเหงผู้ที่อ่อนแอกว่า เป็นต้น คนไทยส่วนใหญ่จึงเป็นผู้ที่จมอยู่ในกองทุกข์และได้รับความเดือดร้อนทั้งกายและใจอยู่ตลอดเวลา ก่อให้เกิดความเครียด เกิดปัญหาด้านสุขภาพกายและจิต ปัญหาครอบครัวและปัญหาสังคมซึ่งนับวันจะยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้นเรื่อยๆ จนเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประเทศ เนื่องจากเป็นปัญหาที่ฝังรากลึกและสั่งสมมานาน จนยากต่อการปรับปรุงแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้นได้ หากไม่เริ่มต้นพัฒนาที่เด็กรุ่นใหม่

ในขณะที่ประเทศในโลกตะวันตกได้ให้ความสนใจและค้นคว้าหาความจริงว่า หลักคำสอนทางพุทธศาสนาเป็นหลักที่ช่วยให้มนุษย์พ้นจากทุกข์ได้จริงหรือไม่เพียงใด โดยนักวิทยาศาสตร์ อัจฉริยะที่มีชื่อเสียงโด่งดังที่สุดของโลกอย่างอัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ ได้พิสูจน์ความจริงและยอมรับแล้วว่า ศาสนาพุทธเป็นศาสนาแห่งจักรวาล เป็นศาสนาที่ตั้งอยู่บนเหตุและผล เป็นศาสนาที่ใช้ได้กับคนทุกโลก (มีโลกที่คล้ายโลกมนุษย์อยู่ในจักรวาลนี้ทั้งหมด 3 โลก) ทุกยุคทุกสมัย อภินิหารหรืออภิญญาของพระหรือบุคคลที่บรรลुरुธรรมชั้นสูง เช่น การย่นเวลา การหายตัว การเหาะเหินเดินอากาศ เป็นสิ่งที่มีได้อยู่นอกเหนือจากกฎธรรมชาติ และสามารถพิสูจน์ได้ด้วยทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ แต่ในทางกลับกัน คนไทยซึ่งอาศัยอยู่ในดินแดนของพุทธศาสนากลับเมินเฉยและไม่รู้ไม่เข้าใจในแก่นแท้ของพุทธศาสนา ซึ่งนับว่าเป็นสิ่งที่น่าเสียใจและเสียดายเป็นอย่างยิ่ง เพราะพุทธศาสนาเป็นหลักธรรมที่ช่วยแก้ทุกข์ได้จริง สามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้ทุกที่ ทุกเวลา และเป็นเครื่องบังคับ และดูแลจิตใจให้มีความเป็นปรกติสุขได้อย่างจริงแท้แน่นอนไม่ว่าจะชาติใด ภูมิภาค ดังนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมอย่างจริงจังและต่อเนื่องจึงเป็นคนที่มีความบุคลิกภาพเยือกเย็น สุขุม มีเหตุมีผล มีสติปัญญาที่เฉียบแหลม และเป็นผู้ที่ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น แม้กระทั่งสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบกายตน

เนื่องจากความรู้สึกรู้สึก การตัดสินใจ และพฤติกรรมของมนุษย์ มาจากการสั่งการของจิต (จิตสั่งสมอง) ซึ่งหากจิตของมนุษย์ขาดการปลุกฝังหล่อหลอมด้วยสิ่งที่ดีงาม ขาดการกระตุ้นเตือนสติ ให้รู้จักผิดชอบชั่วดี มนุษย์จะขาดภูมิคุ้มกันที่ดี ขาดจิตสำนึก และไม่มีhiri โอตตัมปะ มีความหลงผิด และตกเป็นทาสของอบายมุขและกิเลสตัณหา เช่น มีความเห็นแก่ตัว ขาดความรับผิดชอบ ไม่เกรงกลัวและละอายต่อบาป ชอบเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ขาดความเมตตากรุณา หลงใหลและยึดถือวัตถุนิยมมากกว่าเรื่องของจิตใจและคุณธรรมจริยธรรม โดยมนุษย์จะแสดงพฤติกรรมที่ไม่ดีเหล่านี้ออกมาและก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมามากมาย เช่น การทุจริตคอร์รัปชัน ปัญหา ยาเสพติด ปัญหาอาชญากรรม การค้ำมนุษย์ ปัญหาความแตกแยกขาดความสามัคคี ปัญหาสังคม ฯลฯ ซึ่งเป็นการสร้างปัญหาให้แก่ตนเอง สังคม ประเทศชาติ และโลกของเราทุกคนทั้งในปัจจุบันและอนาคต ซึ่งหากปล่อยให้เป็นเช่นนี้ต่อไปสังคมไทยและโลกก็มีแต่จะเสื่อมทรามและเสื่อมโทรมลงไปเรื่อยๆ

ทางออกที่ดีที่สุดในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว คือ การให้จิตของเด็กและเยาวชนได้รับการปลุกฝัง หล่อหลอม และซึมซับธรรมะ ความดีงามไว้ในจิตใจ เมื่อเขาโตขึ้น เขาจะเป็นผู้ใหญ่ ที่มีจิตใจที่ดีงาม มีคุณธรรมจริยธรรม รักความสงบความสันโดษ ใช้ชีวิตอย่างเรียบง่ายพอเพียง ตระหนักถึงคุณค่าของการเกิดมาเป็นมนุษย์ เพียงแค่ที่จิตใจและจิตสำนึกของคนในชาติก็สามารถช่วยแก้ไขปัญหาดังกล่าว ของประเทศได้อย่างครบถ้วนรอบด้าน สังคมและประเทศก็จะมี ความเจริญก้าวหน้า มีความสงบร่มเย็น โดยไม่ต้องไปพึ่งพาการบังคับใช้กฎหมายใดๆ ทั้งสิ้น ประเทศไทยจะเป็นประเทศที่มีอารยธรรมที่รุ่งเรืองและเต็มไปด้วยความสุข อีกทั้ง ยังเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนาให้คงอยู่และมีความเจริญรุ่งเรืองสืบไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชน ใน ต.บางพูด อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี ที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป จำแนกตามลักษณะทางประชากรศาสตร์
2. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความแตกต่างของความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนใน ต.บางพูด อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี ที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป กับแนวคำสอนของพุทธศาสนา จำแนกตามลักษณะทางประชากรศาสตร์

1.3 สมมติฐานของการวิจัย

1.3.1 พุทธศาสนิกชนใน ต.บางพูด อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี ที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป และมีลักษณะทางประชากรศาสตร์ที่แตกต่างกัน มีความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตแตกต่างกัน

1.3.2 พุทธศาสนิกชนใน ต.บางพูด อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี ที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป และมีลักษณะทางประชากรศาสตร์ที่แตกต่างกัน มีความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับแนวคำสอนของพุทธศาสนาแตกต่างกัน

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.4.1 หน่วยงานภาครัฐ องค์กร และภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องสามารถนำผลการศึกษาวิจัยครั้งนี้ไปใช้ประโยชน์ในการวางแผนและกำหนดกรอบแนวทางการดำเนินงานด้านพุทธศาสนา คุณธรรม จริยธรรม การพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิตของประชาชน การส่งเสริมและสนับสนุนเพื่อเผยแพร่ สืบทอดความเชื่อ ค่านิยม หลักการดำเนินชีวิตในส่วนที่ถูกต้องเหมาะสมแล้ว และการปรับเปลี่ยน ความเชื่อ ค่านิยม ในส่วนที่ยังไม่ถูกต้องเหมาะสมไปสู่แนวทางที่สอดคล้องกับแก่นแท้ของคำสอนทางพุทธศาสนา ซึ่งหากมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องและจริงจัง โดยปลูกฝังความดีงามคุณธรรม จริยธรรมให้แก่ประชาชนตั้งแต่เยาว์วัย โดยใช้บ้าน วัด และ โรงเรียน (บวร) เป็นศูนย์กลาง ปัญหาสังคมทั้งหมดก็จะถูกแก้ไขและคลี่คลายไปในทางที่ดีขึ้นเจริญขึ้น สังคมไทยจะเป็นสังคมที่สงบ ร่มเย็น เจริญด้วยอารยธรรม และเป็นการสืบทอดพุทธศาสนาให้มีความเจริญรุ่งเรืองสืบต่อไป

1.4.2 หลังจากที่ได้มีการเผยแพร่ผลงานวิจัยออกไปแล้ว ผู้อ่านจะได้รับความรู้และมีความเข้าใจ หลักของกฎธรรมชาติที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงค้นพบมากยิ่งขึ้น ซึ่งความรู้ดังกล่าว น่าจะเป็นแรงกระตุ้นและแรงบันดาลใจ ให้คนไทยหันมาศึกษาเรียนรู้พุทธศาสนาและดำเนินชีวิต ด้วยความไม่ประมาท โดยใช้พุทธธรรมเป็นเครื่องนำทางได้บ้างไม่มากก็น้อย โดยเฉพาะในบทที่ 2. ซึ่งเป็นการทบทวนวรรณกรรม ผู้ศึกษาวิจัยได้นำหลักธรรมซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้แปลมาจากพระไตรปิฎก การพิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์ซึ่งสามารถตอบคำถามในเรื่องที่มนุษย์เคย ลังเลสงสัยและไม่เชื่อว่าจะเป็นความจริงได้ทุกคำถาม รวมถึงความจริงที่พระสงฆ์ และบุคคลซึ่งมี ความเลื่อมใสศรัทธาและปฏิบัติธรรมตามแนวทางของพุทธศาสนาหลายๆ ท่านได้ประสบด้วย ตนเองและนำปรากฏการณ์ที่ได้พบออกมาเผยแพร่ เช่น จิตสร้างจักรวาล คือ คำตอบสุดท้ายของ ฟิสิกส์ควอนตัมจริงหรือไม่ ดวงจิตของมนุษย์มีทั้งหมดกี่ดวง กฎแห่งกรรมเกิดขึ้นได้อย่างไรและมีกระบวนการการทำงานอย่างไร มนุษย์สามารถแก้กรรมได้จริงหรือ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับเรา เหตุการณ์ใดเกิดขึ้นตามกฎความน่าจะเป็นและเหตุการณ์ใดเกิดขึ้นตามกฎแห่งกรรม มีจริงหรือไม่ การย้อนเวลา การหายตัว และการเหาะเหินเดินอากาศทำได้จริงหรือ เราเลือกเกิดได้เองหรือไม่ เหตุใดคนเราจึงฝัน ฯลฯ

หากผู้อ่านเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนา และได้ นำความรู้ความเข้าใจที่ได้รับ ไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน และปรับเปลี่ยนความเชื่อ ค่านิยม หลักการดำเนินชีวิต อุปนิสัย และ พฤติกรรมให้มีความถูกต้องเหมาะสม และสอดคล้องกับแนวทางคำสอนของพุทธศาสนา ผู้อ่านจะ มีหลักในการดูแลรักษาจิตใจ มีทุกข์น้อยลง ตระหนักถึงคุณค่าของชีวิต รักความสันโดษ มั่นน้อย เข้าใจหลักของกฎธรรมชาติ เป็นบุคคลที่มีคุณภาพทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ และเป็นผู้รรโลง และอนุรักษ์ให้โลกใบนี้น่าอยู่และยั่งยืนไปอีกรนาน

1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ

1.5.1 *ความเชื่อ* หมายถึงความเลื่อมใสศรัทธาของปัจเจกบุคคล ต่อสิ่งที่เกี่ยวข้องกับศาสนา และพิธีกรรมในรูปแบบต่างๆ ซึ่งยากต่อการพิสูจน์ว่าเป็นความจริงหรือไม่ ซึ่งความเชื่อนั้นมีผลต่อความรู้สึกนึกคิดและเป็นสิ่งกำหนดพฤติกรรมของบุคคลนั้นๆ ซึ่งหากบุคคลใดมีความเชื่อที่ถูกต้องตามหลักพุทธศาสนาอย่างแท้จริง แนวโน้มพฤติกรรมของบุคคลดังกล่าวก็จะเป็นไปในทางที่ถูกต้องดีงาม และเปี่ยมไปด้วยคุณธรรมจริยธรรม

1.5.2 *ค่านิยม* หมายถึง รูปแบบพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและพิธีกรรม อันมีรากฐานมาจากการที่บุคคลมีความเชื่อร่วมกัน ซึ่งค่านิยมของสังคมจะถูกต้องหรือไม่ ขึ้นอยู่กับความเชื่อของสมาชิกในสังคมนั้นๆ

1.5.3 *หลักการดำเนินชีวิต* หมายถึง เจตคติ (ความรู้สึกของบุคคลต่อเรื่องใดๆ) ความเชื่อ และค่านิยมด้านศาสนาและพิธีกรรม ซึ่งปัจเจกบุคคลยึดถือเป็นกรอบและแนวทางในการดำเนินชีวิตของตน

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรม

ในการศึกษาเรื่องความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชน ใน ต.บางพูด อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี ที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป ผู้ศึกษาได้รวบรวมวรรณกรรม และแนวคิดที่สำคัญเพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษา ซึ่งได้นำเสนอตามลำดับดังนี้

2.1 พุทธธรรม หรือกฎธรรมชาติ และคุณค่าสำหรับชีวิต

2.1.1 ลักษณะทั่วไปของพุทธธรรม ลักษณะทั่วไปของพุทธธรรมนั้นสรุปได้ 2 อย่าง คือ

1) แสดงหลักความจริงสายกลาง ที่เรียกว่า “มัชฌิมนธรรม” หรือเรียกเต็มว่า “มัชฌิมนธรรมเทศนา” ว่าด้วยความจริงตามแนวของเหตุผลบริสุทธิ์ตามกระบวนการของธรรมชาติ นำมาแสดงเพื่อประโยชน์ในทางปฏิบัติในชีวิตจริงเท่านั้น ไม่ส่งเสริมความพยายามที่จะเข้าถึงสัจธรรมด้วยวิธีถกเถียงสร้างทฤษฎีต่างๆ ขึ้นแล้วยึดมั่นปกป้องทฤษฎีนั้นๆ ด้วยการเก็งความจริงทางปรัชญา

2) แสดงข้อปฏิบัติสายกลาง ที่เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” อันเป็นหลักการครองชีวิตของผู้ฝึกอบรมตน ผู้รู้เท่าทันชีวิตไม่หลงมกมาย มุ่งผลสำเร็จคือ ความสุข สะอาด สว่าง สงบ เป็นอิสระที่สามารถมองเห็นได้ในชีวิตนี้ ในทางปฏิบัติ ความเป็นสายกลางนี้เป็นไปโดยสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่นๆ เช่น สภาพชีวิตของบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ เป็นต้น

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการกระทำ (กรรมวาท และกิริยวาท) เป็นศาสนาแห่งความเพียรพยายาม (วิริยวาท) ไม่ใช่ศาสนาแห่งการอ้อนวอนปรารภณา หรือศาสนาแห่งความหวัง หวัง กังวล

การสั่งสอนธรรมของพระพุทธเจ้าทรงมุ่งผลในทางปฏิบัติ ให้ทุกคนจัดการกับชีวิตที่เป็นอยู่จริงๆ ในโลกนี้ และเริ่มแต่บัดนี้ ความรู้ในหลักที่เรียกว่า มัชฌิมนธรรมเทศนาก็ดี การประพฤติตามมรรคาที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทาที่ดี เป็นสิ่งที่ทุกคนไม่ว่าจะอยู่ในสภาพและระดับชีวิตอย่างไรสามารถเข้าใจและนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ได้ตามสมควรแก่สภาพและระดับชีวิตนั้นๆ ถ้าความหวังใยในเรื่องชีวิตหลังจาก โลกนี้มีอยู่ ก็จงทำชีวิตดีงามอย่างที่ต้องการนั้นให้เกิดมีเป็นจริงเป็นจังขึ้นมาด้วยการประพฤติปฏิบัติแต่บัดนี้ จงมั่นใจตนเองว่าจะต้องไปได้โดยไม่ต้องกังวลหรือหวาดหวั่นต่อโลกหน้านั้นเลย ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกัน โดยธรรมชาติที่จะเข้าถึงผลสำเร็จเหล่านี้ แม้ว่าความสามารถจะต่างกัน ทุกคนจึงควรได้รับโอกาสเท่าเทียมกันที่จะสร้างผลสำเร็จนั้นตามความสามารถของตน และความสามารถนั้นก็สิ่งดัดแปลงเพิ่มพูนได้ จึงควรให้ทุกคนมีโอกาส

ที่จะพัฒนาความสามารถของตนอย่างดีที่สุด และแม้ว่าผลสำเร็จที่แท้จริง ทุกคนจะต้องทำด้วยตนเอง โดยตระหนักในความรับผิดชอบของตนอย่างเต็มที่ แต่ทุกคนก็เป็นอุปกรณ์ในการช่วยตนเองของคนอื่นได้ ดังนั้นหลักอุปมาพหุธรรม และหลักความมีกัลยาณมิตร จึงเป็นหลักธรรมที่เด่นและเป็นข้อที่เน้นหนักทั้งสองอย่างในฐานะความรับผิดชอบต่อตนเองฝ่ายหนึ่งกับปัจจัยภายนอกที่จะช่วยเสริมอีกฝ่ายหนึ่ง

หากยกเอาผลงานและพระจริยาของพระพุทธเจ้าขึ้นมาเป็นหลักพิจารณา จะมองเห็นแนวทางการบำเพ็ญพุทธกิจที่สำคัญหลายอย่าง เช่น ทรงพยายามล้มล้างความเชื่อถืองมงายในเรื่องพิธีกรรมอันเหลวไหลต่างๆ โดยเฉพาะการบูชาอัญญ ด้วยการสอนย้ำถึงผลเสียหายและความไร้ผลของพิธีกรรมเหล่านั้น ทั้งนี้เพราะอัญญพิธีเหล่านั้นทำให้คนมัวแต่คิดหวังพึ่งเหตุปัจจัยในภายนอกอย่างหนึ่ง ทำให้คนกระหายทะยานและคิดหมกมุ่นในผลประโยชน์ทางวัตถุ เพิ่มพูนความเห็นแก่ตนไม่คำนึงถึงความทุกข์ยากเดือดร้อนของเพื่อนมนุษย์และสัตว์อย่างหนึ่ง ทำให้คนคิดหวังแต่เรื่องอนาคต จนไม่คิดปรับปรุงปัจจุบันอย่างหนึ่ง แล้วกลับทรงสอนย้ำ หลักการให้ทาน ให้เสียสละแบ่งปัน และสงเคราะห์กันในสังคม สิ่งต่อไป

ที่ทรงพยายามสอนหักล้าง คือระบบความเชื่อถือเรื่องวาระที่นำเอาชาติกำเนิดมาเป็นขีดขั้นจำกัดสิทธิและ โอกาสทั้งในทางสังคมและทางจิตใจของมนุษย์ ทรงตั้งคณะสงฆ์ที่เปิดรับคนจากทุกวาระให้เข้าสู่ความเสมอภาคกัน เหมือนทะเลที่รับน้ำจากแม่น้ำทุกสายกลมกลืนเข้าเป็นอันเดียวกัน ทำให้เกิดสถาบันวัด ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นศูนย์กลางเผยแผ่วัฒนธรรมและการศึกษาที่สำคัญยิ่ง จนศาสนาฮินดูต้องนำไปจัดตั้งขึ้นข้างในศาสนาของตนเมื่อหลังพุทธกาลแล้วราว 1,400 หรือ 1,700 ปี ทรงให้สิทธิแก่สตรีที่จะได้รับประโยชน์จากพุทธธรรม เข้าถึงจุดหมายสูงสุดที่พุทธธรรมจะให้เข้าถึงได้ เช่นเดียวกับบุรุษ แม้ว่าการให้สิทธินี้จะต้องทรงกระทำด้วยความหนักพระทัยและด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่งที่จะเตรียมการวางรูปให้สภาพการณ์ได้สิทธิของสตรีนี้ดำรงอยู่ด้วยดี ในสภาพสังคมสมัยนั้น เพราะสิทธิของสตรีในการศึกษาอบรมทางจิตใจได้ถูกศาสนาพระเวทค่อๆ จำกัดแคบเข้ามาจนปิดตายแล้วในสมัยนั้น

ประการต่อไป ทรงสั่งสอนพุทธธรรมด้วยภาษาสามัญที่ประชาชนใช้ เพื่อให้ทุกคนทุกชั้น ทุกระดับการศึกษาได้รับประโยชน์จากธรรมนี้ทั่วถึง ตรงข้ามกับศาสนาพราหมณ์ที่ยึดความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์พระเวท และจำกัดความรู้ชั้นสูงไว้ในวงแคบของพวกตนด้วยวิธีการต่างๆ โดยเฉพาะคือ ด้วยการใส่ภาษาเดิมของสันสกฤตซึ่งรู้จักในหมู่พวกตนเป็นสื่อถ่ายทอดและรักษา

คัมภีร์ แม้ต่อมา จะมีผู้ขออนุญาตพระพุทธเจ้าให้ยกพุทธพจน์ขึ้นสู่ภาษาพระเวท พระองค์ก็ไม่ทรงอนุญาต ทรงยืนยันให้ใช้ภาษาของประชาชนตามเดิม

ประการต่อไป ทรงปฏิเสธโดยสิ้นเชิงที่จะทำเวลาให้สูญเสียไปกับการถกเถียงปัญหา ที่เกี่ยวกับการถึงความจริงทางปรัชญา ซึ่งไม่อาจนำมาพิสูจน์ให้เห็นได้ด้วยวิธีแสดงเหตุผลทางคำพูด ถ้าใครถามปัญหาเช่นนี้ พระองค์จะทรงยับยั้งเสีย แล้วดึงผู้นั้นกลับมาสู่ปัญหาเกี่ยวกับเรื่อง ที่เขาจะต้องเกี่ยวข้องและปฏิบัติได้ในชีวิตจริงโดยทันที **สิ่งที่จะพึงรู้ได้ด้วยคำพูด ทรงแนะนำด้วยคำพูด สิ่งที่จะพึงรู้ด้วยการเห็น ทรงให้เขาดู มิใช่ให้ดูสิ่งที่ต้องเห็นด้วยคำพูด และทรงสอนพุทธธรรมโดยปริยายต่างๆ เป็นอันมาก มีคำสอนหลายระดับ ทั้งสำหรับผู้ครองเรือน ผู้ดำรงชีวิตอยู่ในสังคม ผู้สละเรือนแล้ว ทั้งคำสอนเพื่อประโยชน์ทางวัตถุ และเพื่อประโยชน์ลึกซึ้งทางจิตใจ เพื่อให้ทุกคนได้รับประโยชน์จากพุทธธรรมทั่วถึงกัน พุทธกิจที่กล่าวมานี้ เป็นเรื่องยืนยันข้อสรุปความเข้าใจเกี่ยวกับพุทธธรรมที่พูดมาแล้วข้างต้น**

การที่ต้องทรงสอนพุทธธรรมท่ามกลางวัฒนธรรมแบบพราหมณ์ และความเชื่อถือตามลัทธิต่างๆ ของพวกสมณะสมัยนั้น ทำให้พระพุทธเจ้าต้องทรงเกี่ยวข้องกับถ้อยคำทางศาสนา ในลัทธิความเชื่อถือเหล่านั้น ทั้งโดยการทรงได้รับฟังและการตรัสवादพินถึง และโดยที่พระองค์ทรงมีพระประสงค์ให้พุทธธรรมเผยแพร่ไปเป็นที่เข้าใจและเป็นประโยชน์แก่ประชาชนอย่างกว้างขวางในเวลาอันรวดเร็ว จึงปรากฏว่า พระองค์ทรงมีวิธีการปฏิบัติต่อถ้อยคำทางศาสนาเหล่านั้น เป็นที่น่าสังเกตอย่างหนึ่ง คือ ไม่ทรงนิยมหักล้างความเชื่อถือเดิมในรูปถ้อยคำที่ใช้ทรงหักล้างเฉพาะแต่ตัวความเชื่อถือที่แฝงอยู่เป็นความหมายของถ้อยคำเหล่านั้นเท่านั้น กล่าวคือ ไม่ทรงปฏิเสธหรือขัดแย้งด้วยวิธีรุนแรง ทรงนิยมการเปลี่ยนแปลงแบบไม่รู้สีกตัวหรือแบบโอนอ่อนผ่อนตามมากกว่า โดยนัยนี้ พระองค์จึงทรงนำคำบัญญัติที่ใช้กันอยู่ในศาสนาเดิมมาใช้ในความหมายใหม่ตามแนวของพุทธธรรมโดยเฉพาะบ้าง ทรงสร้างคุณค่าใหม่ให้แก่ถ้อยคำที่ใช้อยู่เดิมบ้าง เช่น ใช้ “พรหม” เป็นชื่อของสัตว์โลกที่เกิดตายประเภทหนึ่งบ้าง หมายถึง บิдамารดาบ้าง ทรงเปลี่ยนความเชื่อถือเรื่องกราบไหว้ทิศ 6 ตามธรรมชาติมาเป็นการปฏิบัติหน้าที่และรักษาความสัมพันธ์รูปต่างๆ ในสังคม เปลี่ยนความหมายของการบูชาไฟศักดิ์สิทธิ์สำหรับยัญพิธี 3 อย่างของพราหมณ์มาเป็นความรับผิดชอบทางสังคมต่อบุคคล 3 ประเภท เปลี่ยนการตัดสินความเป็นพราหมณ์และอารยะโดยชาติกำเนิดมาเป็นตัดสินด้วยการประพฤติปฏิบัติ บางครั้งทรงสอนให้ถึงความหมายบางส่วนในคำสอนของศาสนาเดิมมาใช้แต่ในทางที่ตีงามและเป็นประโยชน์ คำสอนใดในศาสนาเดิม

ถูกต้องดีงามก็ทรงรับรอง โดยถือความถูกต้องดีงามเป็นของสากลโดยธรรมชาติ ในกรณีหลักความประพฤติปฏิบัติในศาสนาเดิมมีความหมายหลายอย่าง ทรงชี้แจงว่าแง่ใดถูก แง่ใดผิด ทรงยอมรับและให้ประพฤติปฏิบัติแต่ในแง่ที่ดีงามถูกต้อง บางครั้งทรงสอนว่าความประพฤติปฏิบัติที่ผิดพลาดเสียหายบางอย่างของศาสนาเดิมในสมัยนั้นเป็นความเสื่อมโทรมที่เกิดขึ้นในศาสนานั้นเอง ซึ่งในครั้งดั้งเดิมทีเดียว คำสอนของศาสนานั้นก็ดีงามถูกต้อง และทรงสอนให้รู้ว่า คำสอนเดิมที่ดีของศาสนานั้นเป็นอย่างไร ตัวอย่างในข้อนี้มีเรื่องตะการบูชายัญ หลักการสงเคราะห์ประชาชนของนักปกครองและเรื่องพรหมมรรคม เป็นต้น ข้อความที่กล่าวมานี้ นอกจากจะแสดงให้เห็นความใจกว้างของพุทธธรรม และการที่พระพุทธเจ้าทรงตั้งพระทัยสอนแต่ความจริงและความดีงามถูกต้องที่เป็นกลางๆ แล้ว ยังเป็นเรื่องสำหรับเตือนให้รู้จักแยกความหมายของคำบัญญัติทางศาสนาที่ใช้ในพุทธธรรมกับที่ใช้ในศาสนาอื่นๆ ด้วย

อนึ่ง เมื่อสิ้นยุคขององค์พระศาสดาแล้ว เวลาล่วงไป และคำสอนแผ่ไปในถิ่นต่างๆ ความเข้าใจในพุทธธรรมก็แปรไปจากเดิมและแตกต่างกันไปได้หลายอย่าง เพราะผู้ถ่ายทอดสืบต่อมีพื้นความรู้ การศึกษาอบรม สติปัญญาแตกต่างกัน ตีความหมายพุทธธรรมแตกต่างกันบ้าง นำเอาความรู้ความเชื่อถือเดิมจากลัทธิศาสนาอื่นเข้ามาผสมแทรกแข่งบ้าง อิทธิพลศาสนาและวัฒนธรรมในท้องถิ่นผสมผสานบ้าง คำสอนบางแง่เด่นขึ้น บางแง่เลือนลางลง เพราะการย้ายและเลี้ยวความสนใจ ตามความ โน้มเอียงและความถนัดของผู้รักษาคำสอนบ้าง ทำให้เกิดการแตกแยกออกเป็นนิกายต่างๆ เช่น ที่แยกเป็นมหายานกับเถรวาท ตลอดจนนิกายย่อยๆ ในสองนิกายใหญ่นั้น สำหรับเถรวาทนั้น แม้จะได้ชื่อว่าเป็นนิกายที่รักษาแบบแผนและคำสอนดั้งเดิมไว้ได้แม่นยำ ก็มีใจจะพ้นไปจากความแปรเปลี่ยนได้โดยสิ้นเชิง คำสอนบางส่วนแม้ที่อยู่ในคัมภีร์เองก็ยังเป็นปัญหาที่คนรุ่นปัจจุบันต้องนำมาถกเถียงคิดค้นหาหลักฐานยืนยันหรือปฏิเสธความเป็นของแท้แต่ดั้งเดิม ยิ่งความรู้ความเข้าใจที่ประชาชนเชื่อถือและปฏิบัติอยู่ด้วยแล้ว ความคลาดเคลื่อนก็ยิ่งมีได้มากและชัดเจนยิ่งขึ้น บางกรณีถึงกับเสมือนเป็นตรงข้ามกับคำสอนเดิมหรือเกือบจะกลายเป็นลัทธิอื่นที่คำสอนเดิมคัดค้านแล้วก็มี ยกตัวอย่างในประเทศไทยนี้ เมื่อพูดถึงคำว่า “กรรม” ความเข้าใจของคนทั่วไปก็จะพุ่งไปยังกาลละส่วนอดีต เจาะจงเอาการกระทำในชาติที่แล้วแล้วหรือชาติก่อนๆ บ้างพุ่งไปยังปรากฏการณ์ส่วนผลคือ นึกถึงผลที่ปรากฏในปัจจุบันของการกระทำในอดีตบ้างพุ่งไปยังแง่ที่เสียหายเลวร้าย คือการกระทำชั่วฝ่ายเดียวบ้างพุ่งไปยังอำนาจแสดงผลร้ายของการกระทำ ความชั่วในชาติก่อนบ้าง และโดยมากเป็นความเข้าใจตามแง่ต่างๆ เหล่านี้รวมๆ กันไปทั้งหมด

ซึ่งเมื่อพิจารณาตัดสินตามหลักกรรมที่แท้จริงในพุทธธรรมแล้ว จะเห็นได้ชัดว่า เป็นความเข้าใจที่ห่างไกลจากความหมายที่แท้จริงเป็นอันมาก แม้ข้อธรรมอื่นๆ ตลอดจนคำบัญญัติทางธรรมแต่ละคำๆ เช่น อารมณฺ์ วิญญาณฺ์ บารมี สันโดษ อุเบกขา อริยฐานฺ์ บริกรรม ภาวนา วิปัสสนากาม โลภี โลภุคฺตฺระ บุญ อิจฉา ฯลฯ ก็ล้วนมีความหมายพิเศษในความเข้าใจของประชาชนซึ่งผิดแปลกไปจากความหมายดั้งเดิมในพุทธธรรม โดยตัวความหมายเองบ้าง โดยขอบเขตความหมายบ้าง มากน้อยต่างกันไปในแต่ละคำนั้นๆ ในการศึกษาพุทธธรรมจำเป็นต้องแยกความหมายในความเข้าใจของประชาชนส่วนที่คลาดเคลื่อนนี้ออกไปต่างหาก จึงจะสามารถเข้าใจความหมายที่แท้จริงได้ ในการแสดงพุทธธรรมต่อไปนี้ ผู้แสดงถือว่าได้พยายามที่จะแสดงตัวพุทธธรรมแท้ๆ อย่างที่องค์พระบรมศาสดาทรงสอนและทรงมุ่งหมาย ในการนี้ ได้ตัดความหมายอย่างที่ประชาชนเข้าใจออกโดยสิ้นเชิง ไม่นำมาพิจารณาเลย เพราะถือว่าเป็นเรื่องข้างปลาย ไม่จำเป็นต่อการเข้าใจตัวพุทธธรรมที่แท้แต่ประการใด แหล่งสำคัญ อันเป็นที่มาของเนื้อหาและความหมายของพุทธธรรมที่จะแสดงต่อไปนี้ ได้แก่ คัมภีร์พุทธศาสนา ซึ่งในที่นี้ ถ้าไม่มีกรณีเกี่ยวข้องเป็นพิเศษจะหมายถึงพระไตรปิฎกบาลีอย่างเดียว เพราะเป็นคัมภีร์ที่ยอมรับกันทั่วไปแล้วว่าเป็นแหล่งรวบรวมรักษาพุทธธรรมที่แม่นยำและสมบูรณ์ที่สุด แม้กระนั้น ก็ได้เลือกสรรเอาเฉพาะส่วนที่เห็นว่าเป็นหลักการดั้งเดิมเป็นความหมายแท้จริงมาแสดง โดยยึดเอาหลักความกลมกลืนสอดคล้องกันในหน่วยรวมเป็นหลัก และเพื่อให้มั่นใจยิ่งขึ้น จึงได้นำพุทธจริยาและพุทธกิจที่ได้ทรงบำเพ็ญมาประกอบการพิจารณาตัดสินแนวทางและขอบเขตของพุทธธรรมด้วย เมื่อได้หลักการพิจารณาเหล่านี้มาเป็นเครื่องกำกับการแสดงแล้ว ก็มั่นใจว่าจะสามารถแสดงสาระแห่งพุทธธรรมได้ใกล้เคียงตัวแท้เป็นอย่างยิ่ง อย่างไรก็ตาม ในขั้นพื้นฐาน การแสดงนี้ก็ยังต้องขึ้นกับกำลังสติปัญญาของผู้แสดง และความโน้มเอียงบางอย่างที่ผู้แสดงเองอาจไม่รู้ตัวอยู่นั่นเอง ฉะนั้น จึงขอให้ถือว่าเป็นความพยายามครั้งหนึ่ง ที่จะแสดงพุทธธรรมให้ถูกต้องที่สุดตามที่พระพุทธเจ้าทรงสอนและมุ่งหมาย โดยอาศัยวิธีการและหลักการแสดงพร้อมทั้งหลักฐานต่างๆ ที่เชื่อว่าจะให้ความมั่นใจมากที่สุด

ถ้าแยกพุทธธรรมออกเป็น 2 ส่วน คือ สัจธรรมส่วนหนึ่ง กับจริยธรรมส่วนหนึ่ง แล้วกำหนดความหมายขึ้นใช้ในที่นี้โดยเฉพาะ โดยกำหนดให้สัจธรรมเป็นส่วนแสดงสภาวะหรือรูปลักษณะตัวจริง และให้จริยธรรมเป็นฝ่ายข้อประพฤติปฏิบัติทั้งหมด ก็จะเห็นว่าสัจธรรมในพุทธศาสนา ย่อมหมายถึง คำสอนเกี่ยวกับสภาวะของสิ่งทั้งหลาย หรือธรรมชาติและความเป็นไปโดยธรรมชาติของสิ่งทั้งหลาย หรือกฎธรรมชาตินั่นเอง ส่วนจริยธรรมก็หมายถึง

การถือเอาประโยชน์จากความรู้จักความเข้าใจในสภาพและความเป็นไปของสิ่งทั้งหลาย หรือการรู้กฎธรรมชาติแล้วนำมาใช้ในทางที่เป็นประโยชน์ อีกนัยหนึ่ง สังขธรรม คือ ธรรมชาติและกฎธรรมดา จริยธรรมคือ ความรู้ในการประยุกต์สังขธรรม หลักการทั้งหมดนี้ไม่เกี่ยวข้องกับตัวการนอกเหนือธรรมชาติ เช่น พระผู้สร้าง เป็นต้น แต่ประการใดเลย ด้วยเหตุนี้ ในการแสดงพุทธธรรมเพื่อความรู้จักความเข้าใจที่มุ่งในแนวทฤษฎี คือ มุ่งให้รู้ว่าอะไรเป็นอะไร มีขอบเขตแค่ไหนเพียงไร จึงควรแสดงความถูกต้องไปทั้งสังขธรรมและจริยธรรม คือ แสดงหลักคำสอนในแง่สภาวะ แล้วชี้ถึงคุณค่าที่จะนำมาใช้ในทางปฏิบัติไว้ด้วย

2.1.2 ชีวิตคืออะไร

2.1.2.1 ส่วนประกอบห้าอย่างของชีวิต-ตัวสภาวะ

พุทธธรรมมองเห็นสิ่งทั้งหลายในรูปของส่วนประกอบต่างๆ ที่มาประชุมกันเข้า ตัวคนแท้ๆ ของสิ่งทั้งหลายไม่มี เมื่อแยกส่วนต่างๆ ที่มาประกอบกันเข้านั้นออกไปให้หมดก็จะไม่พบตัวตนของสิ่งนั้นเหลืออยู่ ตัวอย่างง่ายๆ ที่ยกขึ้นอ้างกันบ่อยๆ คือ “รถ” เมื่อนำส่วนประกอบต่างๆ มาประกอบเข้าด้วยกันตามแบบที่กำหนดก็บัญญัติเรียกกันว่า “รถ” แต่ถ้าแยกส่วนประกอบทั้งหมดออกจากกันก็จะหาตัวตนของรถไม่ได้ มีแต่ส่วนประกอบทั้งหลาย ซึ่งมีชื่อเรียกต่างๆ กันจำเพาะแต่ละอย่างอยู่แล้วคือ ตัวคนของรถมิได้มีอยู่ต่างหากจากส่วนประกอบเหล่านั้น มีแต่เพียงคำบัญญัติว่า “รถ” สำหรับสภาพที่มารวมตัวกันเข้าของส่วนประกอบเหล่านั้น แม้ส่วนประกอบแต่ละอย่างนั้นเองก็ปรากฏขึ้น โดยการรวมกันเข้าของส่วนประกอบย่อยๆ ต่อๆ ไปอีก และหาตัวตนที่แท้ไม่พบเช่นเดียวกัน เมื่อจะพูดว่า สิ่งทั้งหลายมีอยู่ก็ต้องเข้าใจในความหมายว่ามีอยู่ในฐานะมีส่วนประกอบต่างๆ มาประชุมเข้าด้วยกัน เมื่อมองเห็นสภาพของสิ่งทั้งหลายในรูปของการประชุมส่วนประกอบเช่นนี้ พุทธธรรมจึงต้องแสดงต่อไปว่า ส่วนประกอบต่างๆ เหล่านั้นเป็นอย่างไร มีอะไรบ้าง อย่างน้อยก็พอเป็นตัวอย่างและ โดยที่พุทธธรรมมีความเกี่ยวข้องเป็นพิเศษกับเรื่องชีวิต โดยเฉพาะในด้านจิตใจ การแสดงส่วนประกอบต่างๆ จึงต้องครอบคลุมทั้งวัตถุและจิตใจ หรือทั้งรูปธรรมและนามธรรม และมักแยกแยะเป็นพิเศษในด้านจิตใจ

การแสดงส่วนประกอบต่างๆ นั้น ย่อมทำได้หลายแบบ สุดแต่วัตถุประสงค์จำเพาะของการแสดงแบบนั้นๆ ซึ่งแบ่งอย่างกว้างๆ ว่า นามและรูป หรือนามธรรมกับรูปธรรม; แต่ตามแนวอภิธรรมนิยามแบ่งเป็น 3 คือ จิต เจตสิก และรูป ถ้าเทียบกับขั้น 5 ที่จะแสดงต่อไป จิต = วิญญาณขั้น เจตสิก = เวทนาขั้น สัญญาขั้น และสังขารขั้น รูป = รูปขั้น ความสลายตัว

(อนิจจตา) และอาหาร (หมายถึง โอชา) ; ฟังสังเกตว่า คำว่า “หทัยวัตถุ” ซึ่งแปลกันว่า หัวใจ และถือว่าเป็นที่ทำงานของจิตนั้น เป็นมติในคัมภีร์รุ่นหลังไม่ปรากฏในพระไตรปิฎก แต่ในที่นี้ จะแสดงแบบขันธ 5 ซึ่งเป็นแบบที่นิยมในพระสูตร โดยวิธีแบ่งแบบขันธ 5 (The Five Aggregates) พุทธธรรมแยกแยะชีวิตพร้อมทั้งองค์กายพหุทั้งหมดที่บัญญัติเรียกว่า “สัตว์” “บุคคล” ฯลฯ ออกเป็นส่วนประกอบต่างๆ 5 ประเภท หรือ 5 หมวด เรียกทางธรรมว่า เบญจขันธ หรือขันธ 5 ที่ควรทราบเป็นความรู้ประกอบเบื้องต้นมีดังนี้

1. รูป ตามแนวอภิธรรมแบ่งรูปเป็น 28 อย่าง คือ

1) มหาภูตรูป 4 (เรียกง่ายๆ ว่า ธาตุ 4) คือ ปฐวีธาตุ (สภาพที่แผ่ไปหรือกินเนื้อที่) อาโปธาตุ (สภาพที่คั่งคูดซาบซึม) เตโชธาตุ (สภาพที่แผ่ความร้อน) วาโยธาตุ (สภาพที่สั้นไหว)

2) อุปาทายรูป (รูปอาศัยหรือรูปที่สืบเนื่องมาจากมหาภูตรูป) 24 คือ ประสาททั้ง 5 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย (จักขุ โสตะ ฉานะ ชิวหา และกาย) อารมณ์ 4 คือ รูป เสียง กลิ่น รส (รูปะ สัทตะ คันธะ รสชะ ; โภกฐัพพะ ไม่นับเพราะตรงกันกับ ปฐวี เตโช และวาโย) ความเป็นหญิง (อิตถินทรีย) ความเป็นชาย (ปฺริสินทรีย) ที่ตั้งของจิต (หทัยวัตถุ) การแสดงให้รู้ความหมายด้วยกาย (กายวิญญูติ) การแสดงให้รู้ความหมายด้วยวาจา (วจีวิญญูติ) ชีวิตินทรีย ช่องว่าง (อากาศ) ความเบาของรูป (รูปสุส ลหุตตา) ความอ่อนหยุ่นของรูป (รูปสุส มุทุตา) ภาวะที่ควรแก่การงานของรูป (รูปสุส กมฺมณฺญุตตา) ความเจริญหรือขยายตัวของรูป (รูปสุส อุปจย) การสืบทอดของรูป (รูปสุส สนฺตติ) ความเสื่อมตัว (ชรตา)

2. เวทนา แบ่งเป็น 3 คือ สุข (ทางกายหรือทางใจก็ตาม) ทุกข์ (ทางกายหรือทางใจก็ตาม) อทุกขมสุข (ไม่ทุกข์ไม่สุข คือ เฉยๆ บางทีเรียกว่า อุเบกขา) ; อีกอย่างหนึ่ง แบ่งเป็น 5 คือ สุข (ทางกาย) ทุกข์ (ทางกาย) โสมนัส (ดีใจ) โทมนัส (เสียใจ) อุเบกขา (เฉยๆ) ; แบ่งตามทางที่เกิดเป็น 6 คือ เวทนาเกิดจากสัมผัสทางจักขุ ทาง โสตะ ทางฉานะ ทางชิวหา ทางกาย และทางมโน

3. สัญญา แบ่งเป็น 6 ตามทางแห่งการรับรู้คือ

1. รูปสัญญา ความหมายรูปรูป เช่นว่า ดำ แดง เขียว ขาว เป็นต้น
2. สัททสัญญา ความหมายรู้เสียง เช่นว่า ดัง เบา ทุ่ม แหลม เป็นต้น
3. คันธสัญญา ความหมายรู้กลิ่น เช่นว่า หอมเหม็น เป็นต้น
4. รสสัญญา ความหมายรู้รส เช่นว่า หวาน เปรี้ยว ขม เค็ม เป็นต้น
5. โภกฐัพพสัญญา ความหมายรู้สัมผัสทางกาย เช่นว่า อ่อน แข็ง หยาบ ละเอียด

ร้อน เย็น เป็นต้น

6. **ขัมมสังญา** ความหมายรู้อารมณ์ทางใจ เช่นว่า งาม น่าเกลียด เทียง ไม่เทียง เป็นต้น

4. **สังขาร** ตามหลักอภิธรรม แบ่งเจตสิกเป็น 52 อย่าง ถ้าเทียบกับการแบ่งแบบขั้น 5 เจตสิก ก็ได้แก่ เวทนา สัญญา และสังขารทั้งหมด คือในจำนวนเจตสิก 52 นั้น เป็นเวทนา 1 เป็นสัญญา 1 ที่เหลืออีก 50 อย่าง เป็นสังขารทั้งสิ้น สังขารขั้น 5 จึงเท่ากับเจตสิก 50 อย่าง ซึ่งแยกย่อยได้ดังนี้

1) **อัญญาสมานาเจตสิก** (เจตสิกที่เข้าได้ทั้งฝ่ายดีฝ่ายชั่ว) 11 (นับครบมี 13 เพราะเวทนาและสัญญาเป็นเจตสิกหมวดนี้ แต่ไม่เป็นสังขารจึงตัดออกไป) คือ

(1) **สัพพจิตตสาธารณเจตสิก** (เจตสิกที่เกิดกับจิตทุกดวง) 5 คือ ผัสสะ เจตนา เอกัคคตา (สมาธิ) ชีวิตินทรีย์ มนสิการ (จำนวนเดิมมี 7 ทั้งเวทนากับสัญญา)

(2) **ปกิณณกเจตสิก** (เกิดกับจิตได้ทุกๆ ไป ทั้งฝ่ายดีฝ่ายชั่ว แต่ไม่ตายตัว) 6 คือ วิตก วิจารณ์ อธิโมกษ์ (ความป้กใจ) วิริยะ ปีติ ฉันทะ

2) **อกุศลเจตสิก** (เจตสิกที่เป็นอกุศล) 14 คือ

(1) **อกุศลสาธารณเจตสิก** (เกิดกับจิตที่เป็นอกุศลทุกดวง) 4 คือ โมหะ อหิริกะ อโนตตปปะ และอุทธัจจะ

(2) **ปกิณณกอกุศลเจตสิก** (เกิดกับจิตที่เป็นอกุศลแต่ไม่ตายตัวทุกครั้ง) 10 คือ โลภะ ทิฎฐิ มานะ โทสะ อิสสา มัจฉริยะ กุกกุจจะ ถีนะ มัทธะ และวิจิกิจฉา

3) **โสภณเจตสิก** (เจตสิกดีงาม คือ เกิดกับจิตที่เป็นกุศลและอัพยาฤต) มี 25 คือ

(1) **โสภณสาธารณเจตสิก** (เกิดกับจิตดีงามทุกดวง) 19 คือ สรัทธา สติ หิริ โอตตปปะ อโลภะ อโทสะ (= เมตตา) ตัตตรมัชฌัตตตา (บางที่เรียกอุเบกขา) ภายปีสัสทธิ (ความสงบแห่งนามกายคือกองเจตสิก) จิตตปีสัสทธิ ภายลหุตา จิตตลหุตา ภายมูหุตา จิตตมูหุตา ภายกัมมัณฺญุตตา จิตตกัมมัณฺญุตตา ภายปาคุณฺญุตตา (ความคล่องแคล่วแห่งนามกายคือกองเจตสิก) จิตตปาคุณฺญุตตา ภายชุกตา (ความซื่อตรงแห่งนามกายคือกองเจตสิก) จิตตชุกตา

(2) **ปกิณณกโสภณเจตสิก** (เกิดกับจิตฝ่ายดีงามแต่ไม่ตายตัวทุกครั้ง) 6 คือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ (รวมเรียก วีรตีเจตสิก 3) กรุณา มุทิตา (เรียกรวมกันว่า อัปมัณฺญาเจตสิก 2) และปัญญา

ในพระสูตร เช่น ส.ข.17/116/74 ตามปกติ ท่านแสดงความหมายของสังขารว่า ได้แก่ เจตนา 6 หมวด คือ รูปสัญญาเจตนา สัททสัญญาเจตนา คันธสัญญาเจตนา รสสัญญาเจตนา โสภณัพพสัญญาเจตนา และธรรมสัญญาเจตนา แปลว่า เจตน์จำนงหรือความคิดปรุงแต่งเกี่ยวกับ รูป เสียง กลิ่น รส โสภณัพพะ

และธรรมารมณ์

5. **วิญญาณ** แบ่งตามทางที่เกิดเป็น 6 คือ จักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ และ มโนวิญญาณ (แปลตามแบบว่า ความรู้แจ้งอารมณ์ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ); ตามแนวอภิธรรม เรียกวิญญาณชั้นทั้งหมดว่า “จิต” และจำแนกจิตออกไปเป็น 89 หรือ 121 ดวง คือ

ก. **จำแนกตามภูมิหรือระดับของจิต** เป็นกามาวจรจิต 54 รูปาวจรจิต 15 อรูปาวจรจิต 12 โลกุตตรจิต 8 (แยกพิสดารเป็น 40)

ข. **จำแนกโดยคุณสมบัติ** เป็นอกุศลจิต 12 กุศลจิต 21 (พิสดารเป็น 37) วิบากจิต 36 (พิสดารเป็น 52) กิริยาจิต 20

เบญจขันธ์หรือขันธ์ 5 จึงอาจกล่าวได้โดยสรุปดังนี้

1. **รูป (Corporeality)** ได้แก่ ส่วนประกอบฝ่ายรูปธรรมทั้งหมด ร่างกายและพฤติกรรมทั้งหมดของร่างกาย หรือสสารและพลังงานฝ่ายวัตถุ พร้อมทั้งคุณสมบัติ และพฤติกรรมต่างๆ ของสสารพลังงานเหล่านั้น

2. **เวทนา (Feeling หรือ Sensation)** ได้แก่ ความรู้สึกสุข ทุกข์ หรือเฉยๆ ซึ่งเกิดจากผัสสะทางประสาททั้ง 5 และทางใจ

3. **สัญญา (Perception)** ได้แก่ ความกำหนดได้ หรือหมายรู้ คือกำหนดรู้อาการเครื่องหมายลักษณะต่างๆ อันเป็นเหตุให้จำอารมณ์ (object) นั้นๆ ได้ ซึ่งคำว่า “อารมณ์” ในบทความนี้ ทุกแห่งใช้ในความหมายทางธรรมเท่านั้น คือหมายถึงสิ่งที่จิตรับรู้หรือสิ่งที่ถูกรับรู้ โดยอาศัยทวารทั้ง 6 ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ (ความนึกคิดต่างๆ) ไม่มีความหมายอย่างที่เข้าใจกันทั่วไปในภาษาไทย

4. **สังขาร (Mental Formations หรือ Volitional Activities)** ได้แก่ องค์ประกอบหรือคุณสมบัติต่างๆ ของจิต มีเจตนาเป็นตัวนำ ซึ่งแต่งจิตให้ดีหรือชั่วหรือเป็นกลางๆ ประงเปรการตริตริกนึกคิดในใจ และการแสดงออกทางกายวาจาให้เป็นไปต่างๆ เป็นที่มาของกรรม เช่น ศรัทธา สติ หิริ โอตตัปปะ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา (อุเบกขา เป็นธรรมสำคัญยิ่งข้อหนึ่ง และมักมีผู้เข้าใจความหมายสับสนผิดพลาดอยู่เสมอ จึงควรศึกษาให้เข้าใจชัด อย่างน้อยต้องสามารถแยกอุเบกขาในหมวดสังขาร ซึ่งตรงกับ ตตรมัมหมัตตตา ออกจากอุเบกขาในหมวดเวทนา ซึ่งตรงกับ อทุกขมสุข อันเป็นความรู้สึกเฉยๆ) ปัญญา โมหะ โลภะ โทสะ มานะ ทิฐิ อิศสา มัจฉริยะ เป็นต้น

เรียกรวมอย่างง่าย ๆ ว่า เครื่องปรุงของจิต เครื่องปรุงของความคิด หรือเครื่องปรุงของกรรม
 ชั้นที่ 4 ข้อหลัง ซึ่งเป็นพวกนามชั้นที่ มีข้อควรทำความเข้าใจเพิ่มเติม เพื่อเห็นความหมาย
 ชัดเจนยิ่งขึ้น และเพื่อป้องกันความสับสน ดังนี้

สัญญา เป็นความรู้จำพวกหนึ่ง หมายถึง การหมายรู้ หรือกำหนดรู้อาการของอารมณ์
 เช่น ลักษณะ ทรวดทรง สี สัมผัส ฯลฯ ตลอดจนชื่อเรียกและสมมติบัญญัติต่างๆ ว่า เขียว ขาว ดำ
 แดง ดั่ง เบา ทุ้ม แหลม อ้วน ผอม โด่ะ ปากกา หมู หมา ปลา แมว คน เขา เรา ท่าน เป็นต้น
 การหมายรู้หรือกำหนดรู้นี้ อาศัยการจับเผชิญหรือการเทียบเคียงระหว่างประสบการณ์หรือความรู้เก่า
 กับประสบการณ์หรือความรู้ใหม่ ถ้าประสบการณ์ใหม่ตรงกับประสบการณ์เก่า เช่น พบเห็นคนหรือ
 สิ่งของที่เคยรู้จักแล้ว ได้ยินเสียงที่เคยได้ยินแล้ว ดังตัวอย่าง นาย ก. รู้จักนายเขียว ต่อมาอีกเดือนหนึ่ง
 นาย ก. เห็นนายเขียวอีก และรู้ว่าคนที่เขาเห็นนั้นคือนายเขียว อย่างนี้เรียกว่า จำได้ (พึงสังเกตว่า
 ในที่นี้ “จำได้” ต่างจาก “จำ”) ถ้าประสบการณ์ใหม่ไม่ตรงกับประสบการณ์เก่า เราย่อมนำเอา
 ประสบการณ์หรือความรู้เก่าที่มีอยู่แล้วนั้นเองมาเทียบเคียงว่าเหมือนกันและไม่เหมือนกันในส่วไหน
 อย่างไร แล้วหมายรู้สิ่งนั้นตามคำบอกเล่าหรือตามที่ตนกำหนดเอาว่าเป็นนั้น เป็นนี้ ไม่ใช่ นั้น ไม่ใช่
 อย่างนี้เรียกว่ากำหนดหมายหรือหมายรู้ การหมายรู้เช่นนี้ย่อมมีหลายชั้น หมายรู้ไปตามความตกลง
 อันเนื่องด้วยความรู้สามัญบ้าง เช่นว่า เขียว ขาว เหลือง แดง เป็นต้น ตามนิยมของโลก ของสังคม
 ของวัฒนธรรมประเพณี เป็นต้นบ้าง เช่นว่า อย่างนี้สุภาพ อย่างนั้นสวยงาม อย่างนั้นถูกธรรมเนียม
 อย่างนี้ผิดธรรมเนียม เป็นต้น ตามนิยมและปรุงแต่งจำเพาะตนบ้าง เช่นว่า อย่างนี้สวย อย่างนั้น
 น่าชม อย่างนี้น่าหมั่นไส้ เป็นต้น หมายรู้สองชั้น (แบบสัญลักษณ์) บ้าง เช่นว่า สีเขียวแดงหมายถึง
 มหาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง เสียงระฆังสองครั้งหมายถึง การกินอาหาร ตลอดจนตามการศึกษาอบรม
 ในทางธรรม เช่น หมายรู้ในภาวะที่ไม่เที่ยง หมายรู้ในภาวะที่เป็นอนัตตา เป็นต้น มีทั้งความหมายรู้
 สามัญและความหมายรู้ที่ละเอียดซับซ้อน (คือสัมพันธ์กับชั้นอื่นมากขึ้น) มีทั้งหมายรู้เกี่ยวกับ
 รูปธรรมหรือหมายรู้เกี่ยวกับนามธรรม คำที่แปลสัญญากันว่า จำได้ กำหนดได้ หมายรู้ กำหนดหมาย
 จำหมาย สำคัญหมาย ล้วนแสดงแง่ต่างๆ แห่งความหมายของกองสัญญานี้ทั้งสิ้น พุคเพื่อเข้าใจกัน
 อย่างง่าย ๆ สัญญาก็คือกระบวนการเรียก เก็บ รวบรวม และสังสมข้อมูลของการเรียนรู้ และวัตถุติบ
 สำหรับความคิดนั่นเอง สัญญาเกี่ยวเนื่องแก่การดำเนินชีวิตของมนุษย์อย่างมาก แต่ในเวลาเดียวกัน
 ก็มีโทษมิใช่น้อย เพราะมนุษย์จะยึดติดตามสัญญา ทำให้สัญญากลายเป็นเครื่องกีดกันกำบังตนเอง
 และห่อหุ้มคลุมตัวสภาวะไว้ ทำให้ไม่สามารถเข้าถึงความจริงแท้ที่อยู่ลึกลงไป

คัมภีร์ชั้นอรรถกถาแสดงลักษณะหน้าที่ เป็นต้นของสัญญาไว้ว่า : สัญญามีลักษณะจำเพาะคือสัญชาต (จำได้ รู้จัก); มีหน้าที่ทำเครื่องหมายไว้เป็นปัจจัยแห่งการจำได้ (หรือรู้จัก) ต่อไปว่า “นั่นคือสิ่งนั้น” เหมือนดังช่างไม้ เป็นต้น ทำเครื่องหมายไว้ที่วัสดุไม้ไม่เป็นอาทิ; มีผลปรากฏคือ เกิดความยึดถือไปตามเครื่องหมายที่กำหนดเอาไว้ เหมือนพวกคนตาบอดคลำช้าง ยึดถือไปตามเครื่องหมายที่ตนจับได้ (ว่าช้างเป็นอย่างนั้นๆ); มีปฏิฐานคืออารมณ์ตามที่ปรากฏ เหมือนลูกเนื้อเห็นหุ่นคนที่ผูกด้วยมัดหญ้า สำคัญหมายว่าเป็นคนจริงๆ : วิสุทธิมัคค์ 3/35 ; ถ้าเทียบกับหลักจิตวิทยาฝ่ายตะวันตก สัญญาจะครอบคลุมเรื่อง perception, conception และ recognition (แต่ไม่ใช่ memory ทั้งหมด)

เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาต่อไป ขอแยกสัญญาออกอย่างคร่าวๆ เป็น 2 ระดับ คือ สัญญาอย่างสามัญ ซึ่งกำหนดหมายอาการของอารมณ์ที่เกิดขึ้นหรือเป็นไปอยู่ตามปกติธรรมดาของมัน อย่างหนึ่ง และสัญญาสืบทอด หรือสัญญาอย่างซับซ้อน ที่บางครั้งก็ใช้คำเรียกให้ต่างออกไปเฉพาะอย่างยิ่ง “ปปีญจสัญญา” อันหมายถึงสัญญาเนื่องด้วยอารมณ์ที่คิดปรุงแต่งขึ้นให้ซับซ้อนพิสดารด้วยแรงผลักดันของตัณหาและทิฎฐิ ซึ่งเป็นสังขารชั้นนำในฝ่ายร้ายอีกอย่างหนึ่ง การแยกเช่นนี้จะช่วยให้มองเห็นความหมายของสัญญาที่กำลังแสดงบทบาทอยู่ พร้อมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างสัญญากับขั้นอื่นภายในกระบวนการได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

วิญญาณ แปลตามแบบว่า ความรู้แจ้ง คือรู้แจ้งอารมณ์ หมายถึง ความรู้ประเภทยืนพื้น หรือความรู้ที่เป็นตัวยืน เป็นฐานและเป็นทางเดินให้แก่นามขั้นอื่นๆ เกี่ยวข้องกับนามขั้นอื่นทั้งหมด เป็นทั้งความรู้ต้นและรู้ตาม ที่ว่าเป็นความรู้ต้น คือเป็นความรู้เริ่มแรก เมื่อเห็น ได้ยิน เป็นต้น (เกิดวิญญาณขึ้น) จึงจะรู้สึกชื่นใจหรือบิบบันใจ (เวทนา) จึงจะกำหนดได้ว่าเป็นนั่นเป็นนี่ (สัญญา) จึงจะจำนงตอบและคิดปรุงแต่งไปต่างๆ (สังขาร) เช่น เห็นห้องฟ้า (วิญญาณ) รู้สึกสบายตาชื่นใจ (เวทนา) หมายรู้ว่า ห้องฟ้า สีคราม สดใส ฟ้าสาย ฟ้าบ่าย ฟ้าสวย (สัญญา) ขอบใจฟ้านั้นอยากเห็นฟ้านั้นนานๆ ไม่อยากให้เวลาผ่านไป โกรธชยคาที่บังไม่ให้เห็นฟ้านั้นเต็มที่ คิดหาวิธีที่จะทำให้ได้นั่งดูฟ้านั้นได้สบายๆ ชัดเจนและนานๆ ฯลฯ (สังขาร); ที่รู้ตาม คือรู้ควบไปตามกิจกรรมของขั้นอื่นๆ เช่น รู้สึกสุขสบาย (เวทนา) ก็รู้ว่าเป็นสุข (วิญญาณ; พึงสังเกตว่า รู้สึกสุขกับรู้ว่าเป็นสุขไม่เหมือนกัน) รู้สึกบิบบันใจไม่สบาย (เวทนา) ก็รู้ว่าเป็นทุกข์ (วิญญาณ) หมายรู้ว่าอย่างนี้เป็นสุข อย่างนั้นเป็นทุกข์ (สัญญา) ก็รู้ไปตามนั้น เมื่อคิดนึกปรุงแต่งตั้งเจตน์งานไปอย่างใดๆ (สังขาร) ก็ย่อมมีความรู้ควบอยู่พร้อมกันด้วยโดยตลอด *กระแสความรู้ยืนพื้นซึ่งเกิดดับต่อเนื่อง*

อยู่ตลอดเวลาควบไปกับนามชั้นอื่น ๆ หรือกิจกรรมทุกอย่างในจิตใจนี้เรียกว่า วิญญาณ

ลักษณะอีกอย่างหนึ่งที่ช่วยความเข้าใจเกี่ยวกับวิญญาณคือ วิญญาณ เป็นการรู้ความต่างจำเพาะ รู้ความหมายจำเพาะ หรือรู้แยกต่าง ความหมายนี้พึงเข้าใจด้วยตัวอย่าง เช่น เมื่อเห็นผืนผ้าลายที่ว่าเห็นนั้น แม้จะไม่ได้กำหนดหมายว่าอะไรเป็นอะไร ก็ย่อมเห็นลักษณะอาการเช่นสีส้ม เป็นต้น ซึ่งแตกต่างกันเป็นพื้นอยู่พร้อมด้วยเสร็จ นี่เป็นความรู้ชั้นวิญญาณ เพราะวิญญาณรู้เห็นความแตกต่างนั้นอยู่ สัญญาจึงหมายรู้อาการที่แตกต่างกันนั้นได้ว่า เป็นนั้น เป็นนี้ เช่น เป็นเขียว ขาว แดง เป็นต้น หรืออย่างเมื่อรับประทานผลไม้ ถึงจะไม่กำหนดหมายว่าเป็นรสหวาน รสเปรี้ยว ก็รู้รสที่หวาน ที่เปรี้ยว นั้น ซึ่งแตกต่างกัน และแม้ในรสที่เปรี้ยวหรือหวานด้วยกัน แม้จะไม่กำหนดหมายว่าเป็นรสเปรี้ยวมะม่วง เปรี้ยวมะปราง เปรี้ยวมะขาม เปรี้ยวมะนาว เปรี้ยวสับปะรด หรือหวาน กล้วยหอม หวานกล้วยน้ำว้า หวานกล้วยไข่ หวานแอปเปิ้ล เมื่อลิ้มก็ย่อมรู้รสที่ต่างจำเพาะนั้น ความรู้อย่างนี้คือวิญญาณ เป็นความรู้ขั้นพื้น เมื่อรู้แล้วนามชั้นอื่นจึงจะทำงานหรือปฏิบัติหน้าที่ได้ เช่น รู้สึกอรรอยไม่อรรอย (เวทนา) จำได้หมายรู่ว่ารสหวานอะไร รสเปรี้ยวอะไร (สัญญา) เป็นต้น; ส่วนในแง่ที่ว่ารู้ความหมายจำเพาะนั้น

อธิบายสั้นๆ ว่า เมื่อเกิดวิญญาณขึ้น คือเห็น ได้ยิน เป็นต้น ว่าที่จริงแล้วจะเป็นการเห็น การได้ยินจำเพาะบางแง่ บางความหมายของสิ่งที่เห็นสิ่งที่ได้ยินเท่านั้น พูดอีกอย่างหนึ่งว่า จะเป็นการเห็นการได้ยินตามความหมายจำเพาะแง่จำเพาะอย่างที่เราใส่ให้แก่สิ่งนั้น ทั้งนี้ สุดแต่สังขารที่เป็นปัจจัยให้วิญญาณนั้นเกิดขึ้น ตัวอย่างเช่น ในห้องทุ่งแห่งหนึ่ง เป็นที่โล่งกว้าง มีต้นมะม่วงขึ้นอยู่ต้นเดียว เป็นต้นใหญ่มาก แต่มีผลอยู่เพียงไม่กี่ลูก และใบห่าง แทะบจะอาศัยร่มเงาไม่ได้ มีชาย 5 คน เดินทางมาถึงต้นมะม่วงนั้นในโอกาสต่างๆ กัน คนหนึ่งวิ่งหนีสัตว์ร้าย คนหนึ่งกำลังหิวมาก คนหนึ่งร้อนแดด กำลังต้องการร่มไม้ คนหนึ่งกำลังหาผักผลไม้ไปขาย คนหนึ่งกำลังหาที่ผูกสัตว์เลี้ยงของตนเพราะจะแวะไปธุระในย่านใกล้เคียง คนทั้งห้านี้มองเห็นต้นมะม่วงใหญ่ทุกคน แต่จะเป็นการเห็นในแง่และขอบเขตความหมายต่างๆ กัน วิญญาณเกิดขึ้นแก่ทุกคน แต่วิญญาณของแต่ละคนหาเหมือนกันไม่ เพราะแตกต่างกันไปตามเจตน์จำนงของตนๆ ต่อต้นมะม่วง ในเวลาเดียวกัน สัญญาคือการกำหนดหมายของแต่ละคนก็จะต่างๆ กัน ไปด้วยในขอบเขตแห่งความหมายที่ตนเห็นในขณะนั้นด้วย แม้เวทนาที่เกิดขึ้นก็ไม่เหมือนกัน เช่น คนที่วิ่งหนีสัตว์ร้ายเห็นต้นมะม่วงใหญ่แล้วดีใจ เพราะเห็นเครื่องช่วยให้หนีรอดปลอดภัย คนที่หิวมากก็ดีใจเพราะผลมะม่วงเพียง 3-4 ลูกก็จะช่วยให้ตนอิ่มพ้นอดตายได้ คนร้อนแดดอาจเสียใจเพราะผิพวงที่ไม้ใหญ่ไม่มีร่มให้อย่างที่ควรจะเป็น

คนหาผลไม่ไปขายก็อาจเสียใจเพราะผิดหวังต่อจำนวนผลไม้ที่น้อย ส่วนคนหาที่ผู้สตั้วเลี้ยงอาจจะรู้สึกสบายใจแต่เพียงเล็กน้อย แต่โล่งใจว่าไม่ต้องจูงสัตว์ไปหรือไปหาที่ผู้สตั้วอื่น

เวทนา แปลกันว่า การเสวยอารมณ์หรือการเสพสุขของอารมณ์ คือ ความรู้สึกต่อสิ่งที่ถูกรับรู้ ซึ่งจะเกิดขึ้นทุกครั้งที่มีการรับรู้ เป็นความรู้สึกสุข สบาย ถูกใจ ชื่นใจ หรือทุกข์ บีบคั้น เจ็บปวด หรือไม่ก็เฉยๆ อย่างใดอย่างหนึ่ง ข้อที่ควรทำความเข้าใจอย่างหนึ่งเกี่ยวกับเวทนา เพื่อป้องกันความสับสนกับสังขาร คือ เวทนาเป็นกิจกรรมของจิตในขั้นรับ กล่าวคือเกี่ยวข้องกับผลที่อารมณ์มีต่อจิตเท่านั้น ยังไม่ใช่ขั้นที่เป็นฝ่ายจำนงหรือกระทำต่ออารมณ์ ซึ่งเป็นกิจกรรมของสังขาร ดังนั้นคำว่า ชอบ ไม่ชอบ ชอบใจ ไม่ชอบใจ ตามปกติจะใช้เป็นคำแสดงกิจกรรมในหมวดสังขาร โดยเป็นอาการสืบเนื่องจากเวทนาอีกต่อหนึ่ง เพราะคำว่า ชอบ ไม่ชอบ ชอบใจ ไม่ชอบใจ แสดงถึงอาการจำนงหรือกระทำต่ออารมณ์ ดังจะเห็นได้ในลำดับกระบวนการ เช่น

- เห็นรูปที่น่าปรารถนาน่าใคร่ → เกิดความสุขสบาย → ก็ชอบใจ(ต่ออารมณ์นั้น)
(จักขุ+อิฏฐารมณ์ จักขุวิญญาณ) → (สุขเวทนา) → (สังขาร:ราคะ)
- ได้ยินเสียงที่ไม่น่าปรารถนาน่ารำคาญ → เกิดความทุกข์ไม่สบาย → ก็ไม่ชอบใจ(ต่ออารมณ์นั้น)
(โสตตะ+อนิฏฐารมณ์ โสตติวิญญาณ) → (ทุกข์เวทนา) → (สังขาร:โทสะ)

เวทนาจัดอยู่ในจำพวกวิบากไม่ดีไม่ชั่วโดยลำพังตัวของมัน เวทนาจะเป็นขั้วต่อและเป็นต้นทางแยกที่ชี้แนะหรือส่งแรงผลักดันแก่องค์ธรรมอื่นๆ ที่จะดำเนินไปในทางใดอย่างไร เช่น ถ้ารับรู้อารมณ์ใดแล้วสุขสบายก็จะกำหนดหมายอารมณ์นั้นมากและในแง่หรือแนวทางที่จะสนองเวทนานั้น เวทนามีความสำคัญมาก เพราะเป็นสิ่งที่มุ่งประสงค์ เสาะแสวง (หมายถึงสุขเวทนา) และเป็นสิ่งเกลียดกลัวเกลียดหนี (หมายถึงทุกข์เวทนา) สำหรับสัตว์ทั้งหลาย เมื่อมีการรับรู้เกิดขึ้นแต่ละครั้ง และคิดปรุงแต่งเพื่อให้ได้อารมณ์นั้นมาเสพเสวยต่อไปอีกดังนี้ เป็นต้น

สังขาร หมายถึงเครื่องแต่งคุณภาพของจิต หรือเครื่องปรุงของจิต ซึ่งมีเจตนาเป็นตัวนำและกระบวนการแห่งเจตน์จำนงที่ชักจูง เลือกรวบรวมเอาเครื่องแต่งคุณภาพเหล่านั้นมา ประสมปรุงแต่งความนึกคิด การพูด การทำ ให้เกิดกรรมทางกาย วาจา ใจ ใดๆก็ตาม ในการอธิบายตามแนวขั้น 5 ท่านมุ่งแสดงตัวสถานะให้เห็นว่าชีวิตมีองค์ประกอบอะไรมากกว่าจะแสดงกระบวนการที่กำลังดำเนินอยู่ว่าชีวิตเป็นอย่างไร ดังนั้น คำอธิบายเรื่องสังขารในขั้น 5 ตามปกติจึงพูดถึงแต่ในแง่เครื่องแต่งคุณภาพของจิตหรือเครื่องปรุงของจิตว่ามีอะไรบ้าง แต่ละอย่างมีลักษณะอย่างไร เป็นต้น ส่วนการอธิบายในแง่กระบวนการปรุงแต่ง ซึ่งเป็นขั้นออกโรงแสดง ท่านยกไปกล่าวในหลัก

ปฏิจ্ঞสมุปบาท ซึ่งชี้ให้เห็นว่า ชีวิตเป็นไปอย่างไร ดังนั้น ในหลักปฏิจ্ঞสมุปบาทความหมายของสังขารจึงมีรูปร่างแบบปฏิบัติการ คือจำแนกออกเป็นกายสังขาร (การปรุงแต่งแสดงเจตน์จำนงออกทางกาย หรือเจตนาที่ปรุงแต่งการกระทำทางกาย) วจิตสังขาร (การปรุงแต่งแสดงเจตน์จำนงทางวาจา หรือเจตนาที่ปรุงแต่งการกระทำทางวาจา) และจิตตสังขาร (การปรุงแต่งแสดงเจตน์จำนงทางใจ หรือเจตนาที่ปรุงแต่งการกระทำทางใจ) ต่างจากคำอธิบายแนวขั้น 5 ซึ่งจำแนกสังขารเป็นองค์ธรรมเครื่องปรุงแต่งต่างๆ มี ศรัทธา สติ เมตตา กรุณา ปัญญา โลภะ โทสะ เจตนา สมาริ เป็นต้น ถ้าจะเปรียบเทียบกับเรื่องรถ คำอธิบายแนวขั้น 5 ก็เหมือนรถที่ติดตั้งแสดงให้ดูส่วนประกอบต่างๆ อยู่กับที่ ส่วนคำอธิบายแนวปฏิจ্ঞสมุปบาทที่จะกล่าวข้างหน้า เป็นเหมือนอธิบายเรื่องรถที่เดินเครื่องออกแล่นใช้งานจริง บรรดาเครื่องแต่งคุณภาพของจิตทั้งหลายนั้น เจตนาเป็นตัวนำหรือเป็นหัวหน้า ดังนั้นไม่ว่าเครื่องแต่งคุณภาพก็อย่างจะเกิดขึ้นทำหน้าที่ในคราวหนึ่งคราวใด จะต้องมีเจตนาร่วมอยู่ด้วยเป็นแกนนำเสมอไปทุกคราว บางครั้งท่านถึงกับใช้คำว่าเจตนาเป็นคำแทนหมายถึงสังขารทั้งหมดทีเดียว ด้วยเหตุนี้จึงอาจให้ความหมายคำว่าสังขารได้อีกอย่างหนึ่งว่า “สังขารคือ เจตนาพร้อมทั้งสัมปยุตธรรม (ธรรมที่ประกอบรวมหรือเครื่องประกอบ) ซึ่งแต่งจิตให้ดี หรือชั่ว หรือเป็นกลางๆ ปรุงแปรการตริตริกนึกคิด การพูด การทำ ให้เกิดกรรมทางกาย วาจา ใจ” บางครั้งท่านถึงกับใช้คำว่าเจตนาคำเดียวเป็นคำแทนหมายถึงสังขารทั้งหมด หรือแสดงความหมายทำนองจำกัดความคำว่าสังขารด้วยคำว่าเจตนา และเจตนาที่เป็นคำจำกัดความของคำว่ากรรมด้วย ดังนั้น ในกรณีเช่นนี้ คำว่าสังขาร เจตนา และกรรม จึงมีความหมายอย่างคร่าวๆ เท่ากัน เปรียบเหมือนว่า พระครูแก้วเป็นเจ้าอาวาสวัดกลาง เป็นผู้แทนวัดนั้นไปรับมอบพระไตรปิฎกพร้อมกับผู้แทนของวัดอื่นๆ หลายวัดในที่ประชุมนั้นจะออกชื่อว่าพระครูแก้วเจ้าอาวาสวัดกลาง คณะวัดกลาง หรือว่าวัดกลาง ก็ได้ความหมายที่ประสงค้อย่างเดียวกัน นอกจากความสำคัญที่กล่าวมาแล้ว เจตนายังเป็นตัวแสดงลักษณะพิเศษของสังขารที่ทำให้สังขารชั้นต่างจากชั้นอื่นๆ อีกด้วย เจตนา แปลว่า ความจำนง ความตั้งใจ ความตั้งใจ ลักษณะพิเศษที่แตกต่างกันระหว่างสังขารชั้นกับนามชั้นอื่น ก็คือนามชั้นอื่นอัน ได้แก่ เวทนา สัญญา และวิญญาณ ทำงานกับอารมณ์ที่เข้ามาปรากฏอยู่แล้ว เป็นสภาพที่เนื่องด้วยอารมณ์ เกาะเกี่ยวกับอารมณ์ อาศัยอารมณ์จึงดำเนินไปได้และเป็นฝ่ายรับ แต่สังขารมีการริเริ่มเองได้ จำนงต่ออารมณ์และเป็นฝ่ายกระทำต่ออารมณ์ เมื่อเข้าใจหลักนี้แล้วก็จะมองเห็นเหตุผลว่า ทำไมความสบาย ไม่สบาย จัดเป็นเวทนา แต่ความชอบใจ ไม่ชอบใจ ซึ่งเกิดถัดจากสบายไม่สบายนั้น จึงจัดเข้าในสังขาร ทำไมสัญญากับสติ ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องความจำด้วยกัน

แต่กลับแยกอยู่คนละขั้น (สติอยู่ในสังขารขั้น) ทำไมปัญญาซึ่งก็เป็นเรื่องของความรู้เช่นเดียวกับ สัจญาและวิญญาณ จึงแยกไปอยู่ในสังขารขั้น

สัจญา – สติ – ความจำ มักมีความเข้าใจสับสนกันในเรื่องความจำว่าตรงกับธรรมข้อใด คำว่าสัจญา ก็มักแปลกันว่า ความจำ คำว่าสติ โดยทั่วไปแปลว่าความระลึกได้ บางครั้งก็แปลว่า ความจำ และมีตัวอย่างที่เด่นเช่น พระอานนท์ได้รับยกย่องเป็นเอตทัคคะในทางทรงจำพุทธพจน์ คำบาลีในกรณีนี้ท่านใช้คำว่า สติ ดังพุทธพจน์ว่า “อานนท์เป็นเลิศกว่าประดาสาวกของเราผู้มีสติ” เรื่องนี้ในทางธรรมไม่มีความสับสน ความจำไม่ใช่กิจของธรรมข้อเดียว แต่เป็นกิจของกระบวนธรรม และในกระบวนธรรมแห่งความจำนี้ สัจญาและสติเป็นองค์ธรรมใหญ่ ทำหน้าที่เป็นหลัก มีบทบาท สำคัญที่สุด สัจญาก็ดี สติก็ดี มีความหมายคาบเกี่ยวและเหลื่อมกันกับความจำ กล่าวคือ ส่วนหนึ่งของสัจญาเป็นส่วนหนึ่งของความจำ อีกส่วนหนึ่งของสัจญาอยู่นอกเหนือความหมายของความจำ แม้สติก็เช่นเดียวกัน ส่วนหนึ่งของสติเป็นส่วนหนึ่งของความจำ อีกส่วนหนึ่งของสติอยู่นอกเหนือ ความหมายของกระบวนทรงจำ ข้อที่พึงกำหนดหมายและระลึกไว้อย่างสำคัญคือ สัจญาและสติ ทำหน้าที่คนละอย่างในกระบวนทรงจำ

สัจญา กำหนดหมายหรือหมายรู้อารมณ์เอาไว้ เมื่อประสบอารมณ์อีกก็เอาข้อที่กำหนด หมายไว้นั้นมาจับเทียบหมายรู้ว่าตรงกันเหมือนกันหรือไม่ ถ้าหมายรู้ว่าตรงกัน เรียกว่าจำได้ ถ้ามีข้อต่าง ก็หมายรู้เพิ่มเข้าไป การกำหนดหมาย จำได้ หรือหมายรู้อารมณ์ไว้ว่าเป็นนั่นเป็นนี่ ใช้นั่น ใช้นี่ (การเทียบเคียงและเก็บข้อมูล) ก็คือ สิ่งที่กำหนดหมายเอาไว้ (ตัวข้อมูลที่สร้างและเก็บไว้นั้น) ก็คือ เรียกว่า สัจญา ตรงกับความจำในแง่ที่เป็นการสร้างปัจจัยแห่งความจำ ลักษณะสำคัญของสัจญาคือ ทำงาน กับอารมณ์ที่ปรากฏตัวอยู่แล้ว กล่าวคือ เมื่ออารมณ์ปรากฏตัวอยู่ต่อหน้า จึงกำหนดได้ หมายรู้หรือ จำได้ซึ่งอารมณ์นั้น

สติ มีหน้าที่ดึงอารมณ์มาสูจิต เห็นอารมณ์ไว้กับจิต คมหรือกำกับจิตไว้กับอารมณ์ ตรงเอาไว้ไม่ยอมให้ลอยผ่านหรือคลาดกันไป จะเป็นการดึงมาซึ่งอารมณ์ที่ผ่านไปแล้ว หรือดึงไว้ ซึ่งอารมณ์ที่จะผ่านไปก็ได้ สติจึงมีขอบเขตความหมายคลุมถึง การระลึก นึกถึง นึกไว้ นึกได้ ระลึกได้ ไม่ผลอตรงกับความจำเฉพาะในส่วนที่เป็นการระลึกและความสามารถในการระลึก ด้วยเหตุนี้ สติจึงเป็นธรรมตรงข้ามกับสัมโมสะ ซึ่งแปลว่า การลืม (สัจญาไม่คู่กับลืม) สติเป็นการริเริ่มเองจาก ภายในโดยอาศัยพลังแห่งเจตน์จำนง ในเมื่ออารมณ์อาจจะไม่ปรากฏอยู่ต่อหน้า เป็นฝ่ายจำนงต่อ อารมณ์ จึงจัดอยู่ในพวกสังขาร สติ ด้านหนึ่งแปลกันว่า recall, recollection อีกด้านหนึ่งว่า

mindfulness สัญญาบันทึกเก็บไว้ สติดึงออกมาใช้ สัญญา คือ รู้จักกำหนดหมายให้ชัดเจน เป็นระเบียบ สร้างขึ้นเป็นรูปร่างที่มีความหมายและเชื่อมโยงกันดี (ซึ่งอาศัยความใส่ใจและความเข้าใจ เป็นต้นอีกต่อหนึ่ง) กิติ สติ คือ มีความสามารถในการระลึก (ซึ่งอาศัยสัญญา และการหมั่นใช้สติ ตลอดจนสภาพจิตที่สงบผ่องใส ตั้งมั่น เป็นต้น อีกต่อหนึ่ง) กิติ ย่อมเป็นองค์ประกอบที่ช่วยให้เกิดความจำดี

นายแดง กับนายดำ เคยรู้จักกันดี แล้วแยกจากกันไป ต่อมาอีกสิบปี นายแดงพบนายดำอีก จำได้ว่าผู้ที่ตนพบนั้นคือนายดำ แล้วระลึกนึกได้ต่อไปอีกว่าตนกับนายดำเคยไปเที่ยวด้วยกันที่นั่นๆ ได้ทำสิ่งนั้นๆ ฯลฯ การจำได้เมื่อพบนั้นเป็นสัญญา การนึกได้ต่อไปถึงเรื่องราวที่ล่วงแล้ว เป็นสติ

วันหนึ่ง นาย ก. ได้พบปะสนทนากับนาย ข. ต่อมาอีกหนึ่งเดือน นาย ก. ถูกเพื่อนถามว่า เมื่อเดือนที่แล้ววันที่เท่านั้นๆ นาย ก. ได้พบปะสนทนากับใคร นาย ก. นึกทบทวนดูก็จำได้ว่าพบปะสนทนากับนาย ข. การจำได้ในกรณีนี้เป็นสติ

เครื่องโทรศัพท์ที่ตั้งอยู่มุมห้องข้างหนึ่ง สมุดหมายเลขโทรศัพท์ที่อยู่อีกมุมห้องด้านหนึ่ง นายเขียวเปิดสมุดหาเลขหมายโทรศัพท์ที่ตนต้องการพบแล้วอ่านและกำหนดหมายเลขเอาไว้ แล้วเดินไปหมุนหมายเลขที่เครื่องโทรศัพท์ตามต้องการ ระหว่างเดินไปก็นึกหมายเลขนั้นไว้ตลอด การอ่านและกำหนดหมายเลขที่สมุดโทรศัพท์เป็นสัญญา การนึกหมายเลขนั้นตั้งแต่ละจากสมุดโทรศัพท์ไป เป็นสติ

เมื่ออารมณ์ปรากฏอยู่ต่อหน้าแล้วก็กำหนดหมายได้ทันที เมื่ออารมณ์มาปรากฏอยู่ และถ้าอารมณ์นั้นเป็นธรรมารมณ์ (เรื่องในใจ) ก็ใช้สติดึงอารมณ์นั้นมาแล้วกำหนดหมาย หนึ่ง สติสามารถระลึกถึงสัญญา คือ ดึงเอาสัญญาที่มีอยู่เก่ามาเป็นอารมณ์ของจิต แล้วสัญญาจะกำหนดหมาย อารมณ์นั้นสำหรับเข้าอีกให้ชัดเจนแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น หรือกำหนดหมายแนวใหม่เพิ่มเข้าไปตามวัตถุประสงค์อีกอย่างหนึ่งก็ได้

ตามหลักไตรวิภูฏ (ในปัจจุสมุปบาท) จิตเวทนา สัญญา และวิญญาณ เป็นวิบาก สังขาร เป็นกรรม; หนึ่ง สังขารที่จัดเป็นกรรมนั้น ท่านหมายเอาเฉพาะในเวลาที่เกิดน่านำหน้าออกปฏิบัติการทำนั้น ส่วนตัวเครื่องปรุงเครื่องแต่งทั้งหลาย (ในฝ่ายสังขารวิภูฏ) ท่านจัดเป็นกิเลส

สัญญา – วิญญาณ – ปัญญา

สัญญา วิญญาณ และปัญญา เป็นเรื่องของความรู้ทั้ง 3 อย่าง แต่เป็นองค์ธรรมต่างซ้อนกัน และอยู่คนละขั้น สัญญาเป็นขั้นหนึ่ง วิญญาณเป็นขั้นหนึ่ง ปัญญาอยู่ในสังขารก็อีกขั้นหนึ่ง

ปัญญาและวิญญานได้พูดมาแล้วพอเป็นพื้นความเข้าใจ

ปัญญา (wisdom หรือ understanding) แปลกันมาว่า ความรอบรู้ เติมเข้าไปอีกว่า ความรู้ทั่ว ความรู้ชัด คือรู้ทั่วถึงความจริงหรือรู้ตรงตามความเป็นจริง ทำนอทธิบายขยายความกันออกไปต่างๆ เช่นว่า รู้เหตุรู้ผล รู้ดีรู้ชั่ว รู้ถูกรู้ผิด รู้ควรไม่ควร รู้คุณรู้โทษ รู้ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ รู้เท่าทัน สังขาร รู้องค์ประกอบ รู้เหตุปัจจัย รู้ที่ไปที่มา รู้ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งหลาย รู้ตามความเป็นจริง รู้ต้องแท้ เข้าใจต้องแท้ รู้เข้าใจสภาวะรู้คิด รู้วินิจฉัยพิจารณา รู้วินิจฉัย รู้ที่จะจัดแจงจัดการหรือ ดำเนินการอย่างไรๆ แปลกันอย่างง่ายๆ พื้นๆ ปัญญา คือ ความเข้าใจ (หมายถึงเข้าใจถูก เข้าใจชัด หรือเข้าใจต้องแท้) เป็นการมองเห็นสภาวะหรือมองเห็นปัญหา ปัญญาช่วยเสริมปัญญาและ วิญญาน ช่วยขยายขอบเขตของวิญญานให้กว้างขวางออกไปและลึกซึ้งยิ่งขึ้น ส่องทางให้ปัญญา มีสิ่งกำหนดหมายรวมเก็บได้มากขึ้น เพราะเมื่อเข้าใจเพียงใดก็รับรู้และกำหนดหมายในวิสัยแห่ง ความเข้าใจเพียงนั้น เหมือนคิด โจทย์เลขคณิตข้อหนึ่ง เมื่อยังคิดไม่ออกก็ไม่มีอะไรให้รับรู้และ กำหนดหมายต่อไปได้ ต่อเมื่อเข้าใจ คิดแก้ปัญหาได้แล้วก็มีเรื่องให้รับรู้และกำหนดหมายต่อไปอีก

ปัญญา ตรงข้ามกับโมหะ ซึ่งแปลว่าความหลง ความไม่รู้ ความเข้าใจผิด ปัญญาและ วิญญานหาตรงข้ามกับโมหะไม่ อาจกลายเป็นเหยื่อของโมหะไปด้วยซ้ำ เพราะเมื่อหลง เข้าใจผิดไป อย่างไรก็ดี ก็รับรู้และกำหนดหมายเอาไว้เสีย อย่างนั้น ปัญญาช่วยแก้ไขให้วิญญานและปัญญาเดินถูกทาง

ปัญญา และวิญญาน อาศัยอารมณ์ที่ปรากฏอยู่จึงทำงานไปได้ สร้างภาพเห็นภาพขึ้นไป จากอารมณ์นั้น แต่ปัญญาเป็นฝ่ายจางต่ออารมณ์ ริเริ่มกระทำต่ออารมณ์ (เพราะอยู่ในหมวด สังขาร) เชื่อมโยงอารมณ์นั้นกับอารมณ์นี้กับอารมณ์โน้นบ้าง พิศาระห์ส่วนนั้นกับส่วนนี้กับส่วนโน้น ของอารมณ์บ้าง เอาปัญญาอย่างโน้นอย่างนี้มาเชื่อมโยงกันหรือพิเคราะห์ออกไปบ้าง มองเห็นเหตุ เห็นผล เห็นความสัมพันธ์ ตลอดถึงว่าจะเอาไปใช้ประโยชน์ได้อย่างไร หาเรื่องมาให้วิญญานและ ปัญญารับรู้และกำหนดหมายเอาไว้อีก

พระสารีบุตรเคยตอบคำถามเกี่ยวกับความแตกต่างระหว่างวิญญานกับปัญญานว่า คนมี ปัญญา (= รู้ชัด เข้าใจ) ว่านี้ทุกข์ นี้เหตุให้เกิดทุกข์ นี้ความดับทุกข์ นี้ทางให้ถึงความดับทุกข์ ส่วนวิญญาน (= รู้แยกต่าง) ว่าเป็นสุข รู้ว่าเป็นทุกข์ รู้ว่าไม่ใช่สุข ไม่ใช่ทุกข์ แต่ทั้งปัญญาและ วิญญานนั้นก็ป็นองค์ธรรมที่ปนเคล้าหรือระคนกันอยู่ ไม่อาจแยกออกบัญญัติข้อแตกต่างกันได้ กระนั้นก็ตาม ความแตกต่างก็มีอยู่ในแง่ที่ว่า ปัญญาเป็นภาวศัพท์ธรรม คือเป็นสิ่งที่ควรศึกษาปฏิบัติ ทำให้เจริญขึ้น ให้เพิ่มพูนแก่กล้าขึ้น ส่วนวิญญานเป็นปริยัติธรรม คือเป็นสิ่งที่ควรกำหนดรู้หรือ

ทำความเข้าใจให้เข้าใจ รู้เท่าทันสภาวะและลักษณะของมันตามความเป็นจริง

ในคัมภีร์รุ่นอรรถกถา เช่น วิสุทธิมรรค เป็นต้น อธิบายความแตกต่างระหว่างสัญญา วิตถุล และปัญญาไว้ว่า สัญญาเพียงรู้จักอารมณ์ว่า เขียว เหลือง เป็นต้น (คือรู้อาการของอารมณ์) ไม่อาจให้ถึงความเข้าใจลักษณะคือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตาได้; วิตถุลรู้อารมณ์ว่าเขียว เหลือง เป็นต้น ได้ด้วย ทำให้ถึงความเข้าใจลักษณะว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตาได้ด้วย (คือเข้าใจตามที่ปัญญาบอก) แต่ไม่อาจส่งให้ถึงความปรากฏแห่งมรรค (คือ ให้ตรัสรู้หรือริยสัจไม่ได้); ส่วนปัญญาทั้งรู้อารมณ์ ทั้งให้ถึงความเข้าใจลักษณะ และทั้งส่งให้ถึงความปรากฏขึ้นแห่งมรรค; อุปมาเหมือนคน 3 คน มองดูเหรียญกษาปณ์ สัญญาเปรียบเหมือนเด็กที่ยังไม่เคยมองดูเหรียญแล้วรู้แต่รูปร่าง ยาว สั้น เหลี่ยม กลม สีและลวดลายแปลกๆ สวยงามของเหรียญนั้น ไม่รู้ว่าเป็นของที่เขาตกลงกันใช้เป็นสื่อ การแลกเปลี่ยนซื้อขาย วิตถุล เปรียบเหมือนชาวบ้านเห็นเหรียญแล้วรู้ทั้งรูปร่างลวดลายและรู้ว่าใช้เป็น สื่อการซื้อขายแลกเปลี่ยนได้ แต่ไม่รู้ซึ่งลงไปว่า เหรียญนี้แท้ เหรียญนี้ปลอม มีโลหะอะไรผสมที่ส่วน ปัญญาเปรียบเหมือนเหรียญซึ่งรู้ทุกแง่ที่กล่าวมาแล้ว และรู้ชำนาญจนกระทั่งว่า จะมองดูก็รู้ ฟังเสียงเคาะก็รู้ ดม ชิม หรือเอามือซึ่งก็รู้ รู้ตลอดไปถึงว่า เหรียญนี้ทำที่นั่นๆ ผู้ชำนาญคนนั้นๆ ทำ; อนึ่ง ปัญญาไม่ได้เกิดขึ้นเสมอไป บางทีมีแต่สัญญาและวิตถุล หาได้มีปัญญาดูด้วยไม่ แต่คราวใด มีปัญญาเกิดร่วมด้วยกับสัญญาและวิตถุลคราวนั้น ก็ยากที่จะแยกให้เห็นความแตกต่างจากกัน และกัน

เมื่อชาติและกัณหาเดินถอยหลังลงไปซ่อนนงค์ในสระน้ำ ด้วยเข้าใจว่าผู้ตามหาเห็น รอยเท้าแล้วจะเข้าใจว่าเธอทั้งสองขึ้นมาแล้วจากสระน้ำ ความคิดที่ทำเช่นนั้นก็เรียกว่าเป็นปัญญา ต่อมาเมื่อพระเวสสันดรทอดพระเนตรเห็นรอยบาทของเธอทั้งสองแล้วทรงทราบทันทีว่า พระราชบุตร ราชบุตรีดำเนินถอยหลังลงไปซ่อนอยู่ในสระน้ำ เพราะมีแต่รอยเท้าเดินขึ้นอย่างเดียว ไม่มีรอยลง อีกทั้งรอยนั้นก็คลงหนักทางสั้นเท้า ความรู้เท่าทันนี้ก็เรียกว่าปัญญา ในสองกรณีนี้จะเห็นได้ว่า มีปัญญามีความรอบคอบและลึกซึ้งกว่ากัน ซึ่งเกี่ยวพันไปถึงการที่ปัญญาใช้ประโยชน์จากสัญญาด้วย

การที่เจ้าชายสิทธัตถะทอดพระเนตรเห็นคนแก่ คนเจ็บ คนตาย แล้วทรงคำนึงเห็นความทุกข์ ที่มวลมนุษย์ต้องประสบทั่วสากล และเข้าพระทัยถึงภาวะที่สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงแท้ ล้วนเกิดขึ้นแล้ว ปรวนแปรและสิ้นสุดด้วยแตกดับ ควรระงับความทุกข์อันเนื่องมาจากสาเหตุเช่นนั้นเสีย ความเข้าใจนั้น ก็เรียกว่าเป็นปัญญา เมื่อพระพุทธเจ้าจะทรงประดิษฐานพระพุทธศาสนาในแคว้นมคธ ได้เสด็จไป โปรดพวกกัศสปชฎิล ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของชาวมคธให้เลื่อมใสยอมรับคำสอนของพระองค์ก่อน

พระปรีชาอันให้คำริที่ จะทรงกระทำเช่นนั้นก็เรียกว่าเป็นปัญญา ปัญญาเป็นคำกลางสำหรับความรู้ ประเภทที่กล่าวมานี้ และปัญญานั้นมีหลายชั้นหลายระดับ เช่น ที่แบ่งเป็น โลกีย์ปัญญา โลกุตระปัญญา เป็นต้น มีคำศัพท์หลายคำที่ใช้ในความหมายจำเพาะหมายถึงปัญญาในชั้นใดชั้นหนึ่งระดับใดระดับหนึ่ง แง่ใดแง่หนึ่ง หรือเนื่องด้วยกิจเฉพาะ คุณสมบัติเฉพาะ หรือประโยชน์เฉพาะบางอย่าง เช่น ญาณ วิชา วิปัสสนา สัมปชัญญะ ปริปัญญา อภิญญา ปฏิสัมภทา เป็นต้น

2.1.2.2 ความสัมพันธ์ระหว่างขั้นต่างๆ

ขั้นที่ 5 อาศัยซึ่งกันและกัน รูปขั้นเป็นส่วนกาย นามขั้นทั้งสี่เป็นส่วนใจ มีทั้งกายและใจจึงจะเป็นชีวิต กายกับใจทำหน้าที่เป็นปกติและประสานสอดคล้องกัน ชีวิตจึงจะดำรงอยู่ได้ด้วยดี ตัวอย่าง เช่น กิจกรรมของจิตใจต้องอาศัยความรู้เกี่ยวกับโลก ซึ่งเกิดขึ้นได้ด้วยอาศัยอารมณ์ คือ รูป เสียง กลิ่น รส และสิ่งต้องกาย ผ่านเข้ามาทางตา หู จมูก ลิ้น และกาย อารมณ์ทั้งห้าก็ตี ตา หู จมูก ลิ้น กายก็ตี ต่างก็เป็นรูปธรรมอยู่ในรูปขั้น คือ เป็นฝ่ายกาย อย่างไรก็ตาม ในที่นี้จะพูดเน้นด้านจิตใจ โดยถือกายเป็นเสมือนอุปกรณ์สำเร็จรูปที่สร้างขึ้นมารับใช้กิจกรรมของจิตใจ ถือว่าจิตใจเป็นศูนย์กลางแห่งกิจกรรมของชีวิต มีความกว้างขวาง ชับซ้อนและลึกซึ้งมาก เป็นที่ให้คุณค่าและความหมายแก่ชีวิตและเกี่ยวข้องโดยตรงกับพุทธธรรมที่จะกล่าวต่อไป

นามขั้น 4 มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดและส่งผลเป็นปัจจัยแก่กัน การเกิดขึ้นของนามขั้นทั้งสี่เหล่านั้น ตามปกติจะดำเนินไปตามกระบวนการดังนี้

“เพราะผัสสะ (ตา หู ฯลฯ + รูป เสียง ฯลฯ + วิญญาณ) เป็นปัจจัย การเสวยอารมณ์ (เวทนา) จึงมี; บุคคลเสวยอารมณ์ใด ย่อมหมายรู้อารมณ์นั้น (สัญญา) หมายรู้อารมณ์ใด ย่อมตรัสเรียกอารมณ์นั้น (สังขาร)...”

ตัวอย่าง: นาย ก. ได้ยินเสียงระฆังกังวาน (หู+เสียง+วิญญาณทางหู) รู้สึกสบายหูสบายใจ (เวทนา) หมายรู้ว่าเป็นเสียงไพเราะว่าเป็นเสียงระฆังว่าเป็นเสียงระฆังอันไพเราะ (สัญญา) ชอบใจเสียงนั้น อยากฟังเสียงนั้นอีก คิดจะไปตีระฆังนั้น อยากได้ระฆังนั้น คิดจะไปซื้อระฆังอย่างนั้น คิดจะลักระฆังใบนั้น ฯลฯ (สังขาร)

พึงสังเกตว่า ในกระบวนการนั้น เวทนามีบทบาทสำคัญมาก อารมณ์ใดให้สุขเวทนา สัญญาก็มักกำหนดหมายอารมณ์นั้น ยิ่งให้สุขเวทนามากก็จะกำหนดหมายมาก และเป็นแรงผลักดันให้คิดปรุงแต่งทำการต่างๆ เพื่อให้ได้เสวยสุขเวทนามันมากขึ้น ความเป็นไปอย่างนี้ เรียกได้ว่าเป็นกระบวนการง่าย ๆ พื้น ๆ เบื้องต้น เป็นแบบสามัญหรือแบบพื้นฐาน ในกระบวนการนี้ เวทนา

เป็นตัวล่อและชักจูงใจเหมือนผู้คอยเสนอให้เอาหรือไม่เอาหรือหลีกเลี่ยงอะไร สัญญาเหมือนผู้สะสมเก็บข้อมูลหรือวัตถุดิบ สังขารเหมือนผู้นำเอาข้อมูลหรือวัตถุดิบนั้นไปใช้ปรุงแปรเตรียมทำการ วิญญาณเหมือนเจ้าของงาน ใครจะทำอะไรคอยรับรู้ไปหมด เป็นทั้งผู้เปิดโอกาสให้มีการทำงานและเป็นผู้รับผลของการทำงาน คัมภีร์วิสุทธิมรรค เป็นต้น เปรียบเทียบว่า รูปเปรียบเหมือนภานะ เวทนาเหมือนโภชนะ สัญญาเหมือนกับข้าว สังขารเหมือนผู้ปรุงอาหาร วิญญาณเหมือนผู้บริโภครูป; หรือ รูปเหมือนเรือนจำ เวทนาเหมือนการลงโทษ สัญญาเหมือนโทษ สังขารเหมือนเจ้าหน้าที่ผู้ลงโทษ วิญญาณเหมือนนักโทษ : วิสุทธิมรรค 3/58; สงคห.ฎีกา 227

ในกระบวนการนี้มี ความซับซ้อนอยู่ในตัว มิใช่ว่าเวทนาจะเป็นตัวชักจูงผลักดันขั้นอื่นฝ่ายเดียว ขั้นอื่นก็เป็นปัจจัยแก่เวทนา เช่น เสียงดนตรี เสียงเพลงเดียวกัน คนหนึ่งได้ยินแล้ว สุขสบายชื่นใจ อีกคนหนึ่งรู้สึกบีบคั้นใจเป็นทุกข์ หรือคนเดียวกันนั้นแหละ สมัยหนึ่งได้ยินแล้วเป็นสุข ล่วงไปอีกสมัยหนึ่งได้ยินแล้วเป็นทุกข์ หลักทั่วไปคือ ของที่ชอบ ของที่ตรงกับความต้องการ ความต้องการ เมื่อได้ประสพก็เป็นสุข ของไม่ชอบขัดความปรารถนา เมื่อได้ประสพก็เป็นทุกข์ ในกรณีเช่นนี้ สังขาร คือความชอบ ไม่ชอบ ปรารถนา เกลียดกลัว เป็นต้น เป็นตัวปรุงแต่งเวทนาอีกต่อหนึ่ง แต่ที่กล่าวอย่างนี้ ความจริงมีสัญญาเกี่ยวข้องอยู่ด้วยในตัว คือสังขารปรุงแต่งสัญญาไว้แล้วกลับมาอิทธิพลต่อเวทนา ตัวอย่างที่อาจจะชัดกว่า เช่น เคยเห็นคนที่รักที่นิยมชมชอบทำอากัปกิริยาบางอย่าง ก็กำหนดหมายเอาไว้ว่าอย่างนี้สวย น่ารัก เห็นกิริยาอาการบางอย่างของบางคนแล้วไม่ชอบ กำหนดหมายไว้ว่าอย่างนี้ น่าหมั่นไส้ (สัญญา) ต่อมาเห็นกิริยาอย่างทีนิยมนำมาไว้ว่า สวย น่ารัก หรืออย่างทีหมายไว้ว่าน่าชิง น่าหมั่นไส้ ก็สบายตาชื่นใจหรือเดือดร้อนตาบีบคั้นใจ (เวทนา) แล้วชอบหรือ โกรธ (สังขาร) ไปตามนั้น ที่ซับซ้อนยิ่งกว่านั้น เช่น งานบางอย่างหรือการเล่าเรียนบางอย่างเป็นสิ่งยากลำบาก หากล้าพั้งจะต้องทำหรือเล่าเรียนขึ้นมาโดดๆ แล้วก็จะต้องเกิดทุกข์เวทนา แล้วก็ส่งผลต่อไปให้ไม่อยากทำไม่อยากเรียน แต่หากมีเครื่องล่อมาให้ ก็อาจกลับสนใจและตั้งใจทำตั้งใจเรียนต่อไปได้ เครื่องล่อนี้ อาจเป็นเวทนาที่เป็นสุขในปัจจุบัน เช่น วิธีการที่ให้สนุกสนานบันเทิง เป็นต้น หรืออาจเป็นสิ่งซับซ้อนเนื่องด้วยการกำหนดหมายเกี่ยวกับสุขเวทนาในอนาคต (สัญญาตอนนี้เกือบเหมือนสัญญาที่เข้าใจในภาษาไทย) เช่น รางวัล ความสำเร็จของงาน ประโยชน์แก่ชีวิตตน แก่ผู้อื่นหรือแก่ส่วนรวม เป็นต้น แล้วแต่จะปรุงด้วยสังขารฝ่ายใด เช่น ด้วยตัณหา ด้วยมานะ หรือด้วยปัญญา เป็นอาทิ ซึ่งจะส่งผลสะท้อนกลับมาทำให้การทำงานหรือการเรียนนั้นเกิดมีความหมาย มีค่ามีความสำคัญขึ้นแก่ผู้ทำหรือผู้เรียน แล้วแต่จะให้เขากลับได้รับ

สุขเวทนาในขณะที่เรียนหรือทำงานนั้นด้วย แม้อาจมีทุกขเวทนาทางกาย แต่ภายในใจมีสุขเวทนา เป็นโสมนัสอาบอยู่ ทำให้เล่าเรียนหรือทำงานนั้นแข็งขันต่อไป; เมื่อระฆังโรงเรียนกังวานขึ้น ในเวลาเย็น นักเรียนทั้งหลายได้ยิน (วิญญาณ) รู้สึกเรื่อยๆ ต่อเสียงนั้น (เวทนา) เพราะชินชาอยู่ ทุกวัน ต่างก็รู้กำหนดหมายว่าเป็นสัญญาณเล็กเรียน (สัญญา)

เด็กคนหนึ่งดีใจ (สุขเวทนา+สังขาร) เพราะจะได้เลิกเรียนไม่ต้องนั่งปวดเมื่อยและจะได้ ไปเล่นสนุกสนาน (สัญญาซ้อน) เด็กอีกคนหนึ่งเสียใจ (ทุกขเวทนา+สังขาร) เพราะจะต้องหยุด บทเรียนอันมีคุณค่า ขาดประโยชน์อันพึงได้ หรือเพราะจะต้องกลับไปพบกับผู้ปกครองที่แสนจะ น่ากลัว (สัญญาซ้อน); โดยนัยนี้ กระบวนการตลอดสายเริ่มแต่วิญญาณที่รับรู้เป็นต้นไป จึงล้วน สัมพันธ์กันเป็นเหตุปัจจัยซับซ้อน ร่วมเสริมสร้างบุคลิกภาพ และกำหนดชะตาชีวิตของแต่ละบุคคล ให้เป็นไปต่างๆ และให้แตกต่างจากกันและกัน ในกระบวนการนี้สังขารนั้นแหละเป็นตัวปรุงแต่ง และสังขารนั้น ซึ่งมีเจตนาเป็นตัวแทน ก็คือชื่อตัวหรือชื่อที่เรียกกันในครอบครัว ของคำว่ากรรม ดังนั้น กรรมซึ่งเป็นชื่อประจำตำแหน่งหรือชื่อที่ออกงานของสังขาร จึงถูกกล่าวขวัญถึงอย่างเป็นผู้มี บทบาทอันสำคัญยิ่งว่า “กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้ต่างๆ ออกไป คือให้ทรมานและ ให้ประณีต” “หมู่สัตว์เป็นไปเพราะกรรม”

2.1.2.3 ชั้น 5 กับอุปาทานชั้น 5 หรือ ชีวิตกับชีวิตซึ่งเป็นปัญหา

ในพุทธพจน์แสดงความหมายของอริยสัจ 4 ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ประมวลใจความทั้งหมด ของพระพุทธศาสนา มีข้อความที่น่าสังเกตเป็นพิเศษเกี่ยวกับชั้น 5 ปรากฏอยู่ในอริยสัจข้อที่ 1 คือ ข้อว่าด้วยทุกข์ ในอริยสัจข้อที่ 1 นั้น ตอนต้นพระพุทธเจ้าทรงแสดงความหมายหรือคำจำกัดความ ของทุกข์ด้วยวิธียกตัวอย่างเหตุการณ์ต่างๆ ที่มองเห็นได้ง่ายและมีอยู่เป็นสามัญในชีวิตของบุคคลชั้น แสดงว่าเป็นความทุกข์แต่ละอย่างๆ แต่ในตอนท้าย พระองค์ตรัสสรุปลงเป็นข้อเดียวว่า อุปาทานชั้น 5 เป็นทุกข์ ดังพุทธพจน์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย นี้คือ ทุกขอริยสัจ ; ความเกิดเป็นทุกข์ ความแก่เป็นทุกข์ ความตายเป็น ทุกข์ ความประจวบกับสิ่งที่ไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งที่รักเป็นทุกข์ ปรารถนา สิ่งใดไม่ได้สิ่งนั้นก็เป็นที่รักเป็นทุกข์ โดยย่ออุปาทานชั้น 5 เป็นทุกข์”

พุทธพจน์นี้ นอกจากแสดงถึงฐานะของชั้น 5 ในพุทธธรรมแล้ว ยังมีข้อสังเกตสำคัญ คือ ความหมายของ “ทุกข์” นั้น จำง่าย ๆ ด้วยคำสรุปที่สั้นที่สุดว่า คืออุปาทานชั้น 5 หรือเบญจอุปาทานชั้นเท่านั้น และคำว่าชั้นในที่นี้มี “อุปาทาน” นำหน้าด้วย

สิ่งที่ควรศึกษาในที่นี้ ก็คือคำว่า “ชั้น” กับ “อุปาทานชั้น” ซึ่งขอให้พิจารณาตามพุทธพจน์ต่อไปนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงชั้น 5 และอุปาทานชั้น 5 เธอทั้งหลายจงฟัง”

“ชั้น 5 เป็นไฉน ? รูป...เวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาณ อันใดอันหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีตอนาคต ปัจจุบัน เป็นภายในก็ตาม ภายนอกก็ตาม หยาบก็ตาม ละเอียดก็ตาม ทรามก็ตาม ประณีตก็ตาม ไกลหรือใกล้ก็ตาม...เหล่านี้เรียกว่าชั้น 5”

“อุปาทานชั้น 5 เป็นไฉน ? รูป...เวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาณ อันใดอันหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีตอนาคต ปัจจุบัน เป็นภายในก็ตาม ภายนอกก็ตาม หยาบก็ตาม ละเอียดก็ตาม ทรามก็ตาม ประณีตก็ตาม ไกลหรือใกล้ก็ตาม ที่ประกอบด้วยอาสวะ เป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน...เหล่านี้ เรียกว่าอุปาทานชั้น 5”

“ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมทั้งหลายซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน และตัวอุปาทาน เธอทั้งหลายจงฟัง”

“รูป...เวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาณ คือธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน ฉันทราคะ (ความชอบใจจนติด หรืออยากอย่างแรงจนยึดติด) ในรูป...เวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาณ นั้น คืออุปาทานใน (สิ่ง) นั้นๆ”

หลักดังกล่าวนี้ เป็นพื้นฐานความเข้าใจที่สำคัญอย่างหนึ่งในการศึกษาพุทธธรรมต่อไป

2.1.2.4 คุณค่าทางจริยธรรม

ตามปกติ มนุษย์มีความโน้มเอียงที่จะยึดถืออยู่เสมอว่า ตัวตนที่แท้ของตนมีอยู่ในรูปใดรูปหนึ่ง บ้างก็ยึดเอาจิตเป็นตัวตน ฟังสังเกตพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลายการที่ปุถุชนผู้มีได้เรียนรู้ จะเข้าไปยึดถือร่างกายอันประกอบด้วยมหาภูตรูป 4 ว่าเป็นตัวตน ยังคิดว่าจะยึดถือจิตว่าเป็นตัวตน เพราะว่า กายอันประกอบด้วยมหาภูตรูป 4 นี้ ยังปรากฏให้เห็นว่าดำรงอยู่ปีหนึ่งบ้าง 2 ปีบ้าง 3-4-5 ปีบ้าง 10-20-30-40-50 ปีบ้าง 100 ปีบ้าง เกินกว่านั้นบ้าง แต่สิ่งที่เรียกว่า จิต มโน หรือวิญญาณนี้ เกิดดับอยู่เรื่อย ทั้งคืนทั้งวัน” : ส.นิ.16/231/114 บ้างก็ยึดว่ามีสิ่งที่เป็นตัวตนอยู่ต่างหากแฝงซ่อนอยู่ในจิตนั้น ซึ่งเป็นเจ้าของและเป็นตัวการที่คอยควบคุมบังคับบัญชากายและใจนั้นอีกชั้นหนึ่ง การแสดงชั้น 5 นี้

มุ่งให้เห็นว่า สิ่งที่เรียกว่า “สัตว์” “บุคคล” “ตัวตน” เป็นต้นนั้น เมื่อแยกออกไปแล้วก็จะพบแต่ ส่วนประกอบ 5 ส่วนเหล่านี้เท่านั้น ไม่มีสิ่งอื่นเหลืออยู่ที่จะมาเป็นตัวตนต่างหากได้ และแม้ชั้น 5 เหล่านี้แต่ละอย่างก็มีอยู่เพียงในรูปที่สัมพันธ์เนื่องอาศัยกันไม่เป็นอิสระ ไม่มีโดยตัวของมันเอง ดังนั้นชั้น 5 แต่ละอย่างๆ นั้น ก็ไม่ใช่ตัวตนอีกเช่นกัน รวมความว่า หลักชั้น 5 แสดงถึงความเป็น อนัตตา ให้เห็นว่าชีวิตเป็นการประชุมเข้าของส่วนประกอบต่างๆ หน่วยรวมของส่วนประกอบเหล่านี้ ก็ไม่ใช่ตัวตน ส่วนประกอบแต่ละอย่างๆ นั้นเอง ก็ไม่ใช่ตัวตน และสิ่งที่เป็นตัวตนอยู่ต่างหากจาก ส่วนประกอบเหล่านี้ก็ไม่มี เมื่อมองเห็นเช่นนั้นแล้วก็จะถอนความยึดมั่นถือมั่นในเรื่องตัวตนได้ ความเป็นอนัตตานี้ จะเห็นได้ชัดต่อเมื่อเข้าใจกระบวนการของชั้น 5 ในวงจรแห่งปฏิจจสมุปบาท ที่จะกล่าวต่อไป

อนึ่ง เมื่อมองเห็นว่า ชั้น 5 มีอยู่อย่างสัมพันธ์และอาศัยซึ่งกันและกัน ก็จะไม่เกิด ความเห็นผิดว่า ขาดสูญ ที่เรียกว่า อูจเฉททิจฺจ และความเห็นผิดว่าเที่ยง ที่เรียกว่า สัสสตทิจฺจ นอกจากนั้นเมื่อรู้ว่า สิ่งทั้งหลายไม่มีตัวตนและมีอยู่อย่างสัมพันธ์อาศัยกันและกันเช่นนี้แล้วก็จะ เข้าใจหลักกรรมโดยถูกต้องว่าเป็นไปได้อย่างไร กระบวนการแห่งความสัมพันธ์และอาศัยกันของ สิ่งทั้งหลายนี้ มีคำอธิบายอยู่ในหลักปฏิจจสมุปบาทเช่นเดียวกัน

อีกประการหนึ่งการมองสิ่งทั้งหลาย โดยวิธีแยกส่วนประกอบออกไปอย่างวิธีชั้น 5 นี้ เป็นการฝึกความคิดหรือสร้างนิสัยที่จะใช้ความคิดแบบวิเคราะห์ความจริงคือ เมื่อประสบหรือ เข้าเกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ ความคิดก็ไม่หยุดตันอึ้ง ยึดถือเฉพาะรูปลักษณะภายนอกเท่านั้น เป็นการสร้าง นิสัยชอบสอบสวนสืบค้นหาความจริง และที่สำคัญยิ่งคือ ทำให้รู้จักมองสิ่งทั้งหลายตามสภาวะ ล้วนๆ ของมัน หรือตามแบบสภาวะวิสัย (Objective) คือ มองเห็นสิ่งทั้งหลาย “ตามที่มันเป็น” ไม่นำเอาทัศนหาอุปาทานเข้าไปจับ อันเป็นเหตุให้มองเห็นตามที่อยากหรือไม่อยากให้มันเป็น อย่างที่เรียกว่า สกวิสัย (Subjective) คุณค่าอย่างหลังนี้ นับว่าเป็นการเข้าถึงจุดหมายที่ต้องการของ พุทธธรรมและของหลักชั้น 5 นี้ คือการไม่ยึดมั่นถือมั่น การไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายด้วย การใช้ทัศนหาอุปาทาน แต่เข้าไปเกี่ยวข้องจัดการด้วยปัญญา

อย่างไรก็ดี ในการแสดงพุทธธรรมนั้น ตามปกติท่านไม่แสดงเรื่องชั้น 5 โดยลำพังโดดๆ เพราะชั้น 5 เป็นแต่สภาวะที่ยกขึ้นเป็นตัวตั้งสำหรับพิจารณา และการพิจารณานั้นย่อมเป็นไปตาม แนวแห่งหลักธรรมอย่างอื่น ที่เป็นประเภทกฎสำหรับนำมาจับหรือกำหนดว่าชั้น 5 มีสภาวะเป็น อย่างไร มีความเป็นไปอย่างไร เป็นต้น คือ ต้องแสดงโดยสัมพันธ์กับหลักธรรมอย่างอื่น เช่น

หลักอนัตตา เป็นต้น จึงจะปรากฏคุณค่าในทางปฏิบัติโดยสมบูรณ์ ดังนั้นจึงขอยุติเรื่องขั้น 5 ไว้เพียงในฐานะสิ่งที่ยกขึ้นเป็นตัวตั้งสำหรับนำไปพิจารณากันในหลักต่อไป

2.1.2.5 ชีวิตตามความหมายของมนุษย์ และโดยสัมพันธ์กับโลก

2.1.2.5.1 อายุคนะ 6 แคนรับรู้และเสพเสวยโลก

แม้ว่าชีวิตจะประกอบด้วยขั้น 5 ซึ่งแบ่งขอยกออกไปเป็นหน่วยย่อยต่างๆ มากมาย แต่ในทางปฏิบัติ คือ ในการดำเนินชีวิตทั่วไป มนุษย์ไม่ได้เกี่ยวข้องโดยตรงกับส่วนประกอบเหล่านั้นโดยทั่วถึงแต่อย่างใด ส่วนประกอบหลายอย่างมีอยู่และทำหน้าที่ของมัน ไปโดยมนุษย์ไม่รู้จัก หรือแม้รู้จักก็แทบไม่ได้นึกถึงเลย เช่น ในด้านรูปธรรม อวัยวะภายในร่างกายหลายอย่าง ทำหน้าที่ของมันอยู่โดยมนุษย์ผู้เป็นเจ้าของไม่รู้ไม่ได้ใส่ใจที่จะรู้ จนบางครั้งอาจเกิดความวิปริตหรือทำหน้าที่บกพร่องขึ้น มนุษย์จึงจะหันมาสนใจ แม้องค์ประกอบต่างๆ ในกระบวนการฝ่ายจิตก็เป็นเช่นเดียวกัน การศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบต่างๆ และกระบวนการทำงานทางร่างกายเราปล่อยให้เป็นการของนักศึกษาทางแพทยศาสตร์และชีววิทยา ส่วนการศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบและกระบวนการทำงานด้านจิตใจ เราปล่อยให้เป็นการของนักอภิธรรมและนักจิตวิทยา แต่สำหรับคนทั่วไป ความหมายของชีวิตอยู่ที่ชีวิตในทางปฏิบัติหรือชีวิตที่ดำเนินอยู่เป็นประจำในแต่ละวัน ซึ่งได้แก่การติดต่อเกี่ยวข้องกับโลก สิ่งที่ทำให้ความหมายแก่ชีวิตก็คือการติดต่อเกี่ยวข้องกับโลก หรือพูดอีกอย่างหนึ่งว่า ชีวิตตามความหมายของมนุษย์คือ ชีวิตโดยความสัมพันธ์กับโลก ชีวิตในทางปฏิบัติหรือชีวิตโดยความสัมพันธ์กับโลกนี้ แบ่งออกได้เป็น 2 ภาค แต่ละภาคมีระบบการทำงานซึ่งอาศัยช่องทางที่ชีวิตจะติดต่อเกี่ยวข้องกับโลกได้ ซึ่งเรียกว่า “ทวาร” (ประตูช่องทาง) ดังนี้

1. ภาครับรู้และเสพเสวยโลก อาศัยทวาร 6 (sense-doors) คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สำหรับรับรู้เสพเสวยโลก ซึ่งปรากฏแก่มนุษย์โดยลักษณะและอาการต่างๆ ที่เรียกว่า อารมณ 6 คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ

2. ภาคแสดงออกหรือกระทำต่อโลก อาศัยทวาร 3 (channels of action) คือ กาย วาจา ใจ (กายทวาร วจิตวาร มโนทวาร) สำหรับกระทำต่อโลก โดยแสดงออกเป็นการทำ การพูด และการคิด (กายกรรม วจกรรม มโนกรรม)

ในภาคที่ 1 มีข้อที่พึงย้ำเป็นพิเศษเพื่อสะดวกแก่การศึกษาต่อไปว่า คำว่า “ทวาร” (ในทวาร 6) นั้น เมื่อนำไปกล่าวในระบบการทำงานของกระบวนการแห่งชีวิต ท่านนิยม

เปลี่ยนไปใช้คำว่า “อายตนะ” ซึ่งแปลว่า แคนเชื่อมต่อให้เกิดความรู้ หรือทางรับรู้ ดังนั้นในการศึกษาเรื่องนี้ต่อไปจะใช้คำว่า “อายตนะ” แทนคำว่า “ทวาร”

ในภาคที่ 2 มีข้อพิงข์คือ กระบวนการของชีวิตในภาคนี้ รวมอยู่ในขั้นที่ 4 คือ สังขาร ขั้นที่กล่าวมาแล้ว สังขารต่างๆ ในสังขารขั้นนี้ ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากมาย แบ่งเป็นฝ่ายดีบ้าง ฝ่ายชั่วบ้าง ฝ่ายกลางๆ บ้าง จะปรากฏตัวออกมาปฏิบัติการโดยถูกเจตนาที่เป็นหัวหน้าหรือเป็นตัวแทนเลือกชักจูงมา หรือจัดแจงมอบหมายหน้าที่ให้ช่วยกันทำการปรุงแต่งการแสดงออกหรือการกระทำทาง กาย วาจา ใจ เกิดเป็นกรรม คือการทำ การพูด การคิด ในกรณีนี้ สังขารจะถูกจัดประเภทเสียใหม่ให้สอดคล้องกับบทบาทของมัน โดยแบ่งตามทางหรือทวารที่แสดงออกเป็น กายสังขาร วจีสังขาร และมโนสังขาร เรียกตามชื่อหัวหน้าหรือตัวแทนว่า กายสัญญาเจตนา วจีสัญญาเจตนา และมโนสัญญาเจตนา หรือเรียกตามงานที่ทำออกมาว่า กายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม แสดงให้เห็นง่ายขึ้นดังนี้

1. กายสังขาร	= กายสัญญาเจตนา	→	กายทวาร	→	กายกรรม
(สภาพปรุงแต่งการกระทำทางกาย)	= ความจงใจ (แสดงออก) ทางกาย		ทางกาย		การกระทำทางกาย)
2. วจีสังขาร	= วจีสัญญาเจตนา	→	วจีทวาร	→	วจีกรรม
(สภาพปรุงแต่งการกระทำทางวาจา)	= ความจงใจ (แสดงออก) ทางวาจา		ทางวาจา		การกระทำทางวาจา)
3. มโนสังขาร	= มโนสัญญาเจตนา	→	มโนทวาร	→	มโนกรรม
(สภาพปรุงแต่งการกระทำทางใจ)	= ความจงใจ (แสดง) ทางใจ		ทางใจ		การกระทำทางใจ)

สังขารในฐานะเครื่องแต่งคุณภาพหรือคุณสมบัติต่างๆ ของจิต ได้กล่าวแล้วในเรื่องขั้นที่ 5 ส่วนสังขารในฐานะกระบวนการปรุงแต่งแสดงออกและกระทำการต่างๆ ต่อโลก เป็นเรื่องกิจกรรมของชีวิต ซึ่งจะแสดงเป็นพิเศษส่วนหนึ่งต่างหากในตอนว่าด้วยชีวิตเป็นไปอย่างไร ในที่นี้มุ่งแสดงแต่สภาวะอันเนื่องอยู่ที่ตัวชีวิตเองหรือองค์ประกอบของชีวิต พร้อมทั้งหน้าที่ของมันตามสมควร จึงจะกล่าวเฉพาะภาคที่ 1 คือ เรื่องอายตนะ 6 อย่างเดียว

ตัวสภาวะ : อายตนะ แปลว่า ที่ต่อหรือแคน หมายถึงที่ต่อกันให้เกิดความรู้ แคนเชื่อมต่อให้เกิดความรู้ หรือแหล่งที่มาของความรู้ แปลอย่างง่ายๆ ว่า ทางรับรู้ มี 6 อย่าง ดังที่เรียกในภาษาไทยว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ตามคำอธิบายของพระอรรถกถาจารย์ “อายตนะ” มีความหมายหลายนัย เช่น แปลว่า เป็นที่สืบต่อแห่งจิตและเจตสิก คือเป็นที่ที่จิตและเจตสิกทำหน้าที่กันง่วน เป็นที่แผ่ขยายจิตและเจตสิกให้กว้างขวางออกไป เป็นตัวการนำสังสารทุกข์อันยึดเชื้อให้ดำเนินสืบต่อไปอีก เป็นบ่อเกิด แหล่งที่ชุ่มนุมน เป็นต้น : วิสุทธิ. 3/61; สงคห.ฎีกา 227

อนึ่ง พึงสังเกตว่า ประสาทรับความรู้สึกภายในร่างกายเกี่ยวข้องกับท่าทางการเคลื่อนไหวทรงตัว เป็นต้น จำพวกที่เรียกว่า Somesthesia (kinesthetic, vestibular and visceral senses) ท่านไม่ได้จัดเพิ่มไว้ในพวกอายตนะด้วย แม้ท่านจะไม่ได้ชี้แจงเรื่องนี้ไว้ก็มองเห็นเหตุผลได้ว่า ความรับรู้ประเภทนี้ บางส่วนรวมอยู่แล้วในอายตนะที่ 5 ที่ท่านใช้คำกว้างๆ ว่า “ภายใน” แต่เหตุผลข้อสำคัญอยู่ที่ว่าประสาทจำพวกนี้ทำหน้าที่จำกัดเพียงในด้านสรีรวิทยา มุ่งเพื่อรักษาสภาพปกติแห่งการทำงานของร่างกายเท่านั้น มีลักษณะจำเพาะตัวและจำกัดอยู่ภายใน เป็นเครื่องสนับสนุนที่จำเป็น แต่มีค่าคงตัว ไม่มีคุณค่าที่จะก่อผลงอกเงยทั้งด้านความรู้และด้านเสพเสวยโลก ทั้งด้านญาณวิทยาและด้านจริยธรรม จึงไม่เข้ากับความหมายของอายตนะ ที่ว่า ต่อ หรือ เชื่อมต่อ ให้เกิดความรู้ นั่น ต่อ หรือ เชื่อมต่อกับอะไร ? ตอบว่า เชื่อมต่อกับโลก คือ สภาพแวดล้อมภายนอก แต่โลกนั้นปรากฏลักษณะอาการแก่นมนุษย์เป็นส่วนๆ ด้านๆ ไป เท่าที่มนุษย์จะมีแดนหรือเครื่องมือสำหรับรับรู้ คือ เท่าจำนวนอายตนะ 6 ที่กล่าวมาแล้วเท่านั้น ดังนั้น อายตนะทั้งหก จึงมีคู่ของมันอยู่ในโลก เป็นสิ่งที่ถูกรับรู้สำหรับแต่ละอย่างๆ โดยเฉพาะ สิ่งที่ถูกรับรู้หรือลักษณะอาการต่างๆ ของโลก เหล่านี้ เรียกชื่อว่า อายตนะเหมือนกัน เพราะเป็นสิ่งที่เชื่อมต่อให้เกิดความรู้ หรือเป็นแหล่งความรู้เช่นเดียวกัน แต่เป็นฝ่ายภายนอก เพื่อแยกประเภทจากกัน ไม่ให้สับสน ท่านเรียกอายตนะพวกแรกว่า “อายตนะภายใน” (แดนต่อความรู้ฝ่ายภายใน) และเรียกอายตนะพวกหลังนี้ว่า “อายตนะภายนอก” (แดนต่อความรู้ฝ่ายภายนอก) อายตนะภายนอก 6 อันได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สิ่งต้องกาย และสิ่งที่ใจนึก โดยทั่วไปนิยมเรียกว่า “อารมณ์” แปลว่า สิ่งอันเป็นที่สำหรับจิตมาหน่วงอยู่ หรือสิ่งสำหรับยึดเหนี่ยวของจิต แปลงง่ายๆ ว่า สิ่งที่ถูกรับรู้ หรือสิ่งที่ถูกรู้ นั่นเอง

เมื่ออายตนะ (ภายใน) ซึ่งเป็นแดนรับรู้ กระทบกับอารมณ์ (อายตนะภายนอก) ซึ่งเป็นสิ่งที่ถูกรู้ก็จะเกิดความรู้จำเพาะด้านของอายตนะแต่ละอย่างๆ ขึ้น เช่น ตากระทบรูป เกิดความรู้เรียกว่า เห็น หูกระทบเสียง เกิดความรู้ เรียกว่า ได้ยิน เป็นต้น ความรู้จำเพาะแต่ละด้านนี้เรียกว่า “วิญญาณ” แปลว่า ความรู้แจ้ง คือรู้อารมณ์ ดังนั้น จึงมีวิญญาณ 6 อย่าง เท่ากับอายตนะและอารมณ์ 6 คู่ คือ วิญญาณทางตา ได้แก่ เห็น วิญญาณทางหู ได้แก่ ได้ยิน วิญญาณทางจมูก ได้แก่ ได้กลิ่น วิญญาณทางลิ้น ได้แก่ รู้รส วิญญาณทางกาย ได้แก่ รู้สิ่งต้องกาย วิญญาณทางใจ ได้แก่ รู้อารมณ์ทางใจ หรือรู้เรื่องในใจ ซึ่งคำว่า ทวาร นิยมใช้คู่กับอารมณ์ อายตนะภายใน คู่กับ อายตนะภายนอก แต่ในที่นี้เพื่อประโยชน์ในการศึกษาต่อไป จะแยกอายตนะภายในว่า อายตนะ เรียกอายตนะภายนอกว่า อารมณ์ ประกอบด้วย

- อายตนะ 6 (sense-bases): eye, ear, nose, tongue, body, mind.

- อายตนะ 6 (sense-objects); form, sound, smell, taste, touch, mind-objects หรือ visible objects, audible objects, odorous objects, sapid objects, tangible objects, cognizable objects

- วิญญาณ 6 (consciousness): eye-consciousness, ear-consciousness, nose-consciousness, tongue-consciousness, body-consciousness, mind-consciousness

สรุปได้ว่า อายตนะ 6 อารมณ 6 และวิญญาณ 6 มีชื่อในภาษาธรรม และมีความเกี่ยวเนื่องกัน ดังนี้

1. จักขุ – ตา เป็นแดนรับรู้รูป – รูป เกิดความรู้ คือ จักขุวิญญาณ - เห็น
2. โสตะ – หู เป็นแดนรับรู้ สัททะ – เสียง เกิดความรู้ คือ โสตวิญญาณ - ได้ยิน
3. ฆานะ – จมูก เป็นแดนรับรู้ คันธะ – กลิ่น เกิดความรู้ คือ ฆานวิญญาณ - ได้กลิ่น
4. ชิวหา – ลิ้น เป็นแดนรับรู้ รส – รส เกิดความรู้ คือ ชิวหาวิญญาณ - รู้รส
5. กาย – กาย เป็นแดนรับรู้ โผฏฐัพพะ – สิ่งต้องกาย เกิดความรู้ คือ กายวิญญาณ -

รู้สิ่งต้องกาย

6. มโน – ใจ เป็นแดนรับรู้ ธรรม – เรื่องในใจ เกิดความรู้ คือ มโนวิญญาณ - รู้เรื่องในใจ นิยมเรียกธรรมารมณ เพื่อไม่ให้สับสนกับคำว่า ธรรม ที่ใช้ทั่วไป ซึ่งมีความหมายกว้างขวางมากหลายนัย

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าวิญญาณจะต้องอาศัยอายตนะและอารมณกระทบกันจึงจะเกิดขึ้นได้ก็จริง แต่การที่อารมณเข้ามาปรากฏแก่อายตนะก็มีไหว้จะทำให้วิญญาณเกิดขึ้นได้เสมอไป จำต้องมีความใส่ใจ ความกำหนดใจ หรือความใส่ใจประกอบอยู่ด้วย วิญญาณนั้นๆ จึงจะเกิดขึ้น ดังตัวอย่างในบางคราว เช่น เวลาหลับสนิท เวลาฟุ้งซ่าน หรือใจลอยไปเสีย เวลาใจจดจ่อแน่นแน้อยู่กับกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง ตลอดจนขณะอยู่ในสมาธิ รูปและเสียงเป็นต้นหลายๆ อย่างที่ผ่านเข้ามาอยู่ในวิสัยที่จะเห็น จะได้ยิน แต่หาได้เห็น หาได้ยินไม่ หรือตัวอย่างง่ายๆ ขณะเขียนหนังสือใจจดจ่ออยู่ จะไม่รู้สีกส่วนของร่างกายที่แตะอยู่กับโต๊ะและเก้าอี้ ตลอดจนมือที่แตะกระดาษและนิ้วที่แตะปากกาหรือดินสอ ในเมื่อมีอายตนะและอารมณเข้ามาถึงกันแล้ว แต่วิญญาณไม่เกิดขึ้นเช่นนี้ก็ยังไม่เรียกว่าการรับรู้ได้เกิดขึ้น การรับรู้จะเกิดขึ้นต่อเมื่อมีองค์ประกอบเกิดขึ้นครบทั้งสามอย่าง คือ อายตนะ อารมณ และวิญญาณ ภาวะนี้ ในภาษาธรรมมีคำเรียกโดยเฉพาะว่า “ผัสสะ” หรือ “สัมผัส” (contact) ทั้งนี้ ไม่ควรเข้าใจสับสนกับความหมายในภาษาไทย; แม้คำอื่นๆ คือ อารมณ

วิญญาณ เวทนา ก็มีความหมายไม่ตรงกันเท่ากับที่ใช้ในภาษาไทย แปลตามรูปศัพท์ว่าการกระทบ แต่มีความหมายทางธรรมว่า การประจวบหรือบรรจบพร้อมกันแห่งอายตนะ อารมณ์ และวิญญาณ พุคอย่างเข้าใจกันง่ายๆ ผัสสะก็คือ การรับรู้ตัวเอง ผัสสะ หรือ สัมผัส หรือการรับรู้ นี้ มีชื่อเรียกแยก เป็นอย่างๆ ไปตามทางรับรู้คืออายตนะนั้นๆ ครบจำนวน 6 คือ จักขุสัมผัส โสตสัมผัส ฆานสัมผัส ชิวหาสัมผัส กายสัมผัส มโนสัมผัส

ผัสสะ เป็นขั้นตอนสำคัญในกระบวนการรับรู้ เมื่อผัสสะเกิดขึ้นแล้ว กระบวนธรรม ก็ดำเนินต่อไป เริ่มแต่ความรู้สึกต่ออารมณ์ที่รับรู้เข้ามานั้น ปฏิกริยาอย่างอื่นของจิตใจ การจำหมาย การนำอารมณ์นั้น ไปคิดปรุงแต่ง ตลอดจนการแสดงออกต่างๆ ที่สืบเนื่องไปตามลำดับ ในกระบวนการธรรมนี้

สิ่งที่ควรสนใจเป็นพิเศษในการศึกษาขั้นนี้ ก็คือ ความรู้สึกต่ออารมณ์ที่รับรู้เข้ามา ซึ่งเกิดขึ้นในลำดับถัดจากผัสสะนั่นเอง ความรู้สึกนี้ในภาษาธรรมเรียกว่า “เวทนา” แปลว่า การเสวยอารมณ์หรือการเสพสอารมณ์ คือความรู้สึกต่ออารมณ์ที่รับรู้เข้ามานั้น โดยเป็น สุขสบาย ไม่สบาย หรือเฉยๆ อย่างใดอย่างหนึ่ง เวทนาที่แบ่งตามทางรับรู้ก็มี 6 เท่าจำนวนอายตนะ คือ เวทนาที่เกิดจากสัมผัสทางตา เวทนาที่เกิดจากสัมผัสทางหู เป็นต้น

เวทนา 6 (feeling) ประกอบด้วย:

1. จักขุสัมผัสสชา เวทนา – เวทนาเกิดจากสัมผัสทางตา
2. โสตสัมผัสสชา เวทนา – เวทนาเกิดจากสัมผัสทางหู
3. ฆานสัมผัสสชา เวทนา – เวทนาเกิดจากสัมผัสทางจมูก
4. ชิวหาสัมผัสสชา เวทนา – เวทนาเกิดจากสัมผัสทางลิ้น
5. กายสัมผัสสชา เวทนา – เวทนาเกิดจากสัมผัสทางกาย
6. มโนสัมผัสสชา เวทนา – เวทนาเกิดจากสัมผัสทางใจ (ส.ส.พ.18/434/287)

แต่ถ้าแบ่งตามคุณภาพจะมีจำนวน 3 คือ

1. สุข ได้แก่ สบาย ชื่นใจ ถูกใจ
2. ทุกข์ ได้แก่ ไม่สบาย เจ็บปวด
3. อทุกขมสุข ไม่ทุกข์ ไม่สุข คือ เรื่อยๆ เฉยๆ ซึ่งเรียกอีกอย่างว่า อุเบกขา

(ในหมวดเวทนานี้ เป็นคนละอย่างกับอุเบกขาในหมวดสังขาร เช่น อุเบกขา พรหมวิหาร อุเบกขาสัมโพชฌงค์ เป็นต้น)

หรือแบ่งละเอียดลงไปอีกเป็น 5 อย่าง คือ 1. สุข ได้แก่ สบายกาย 2. ทุกข์ ได้แก่ ไม่สบายกาย เจ็บปวด 3. โสมนัส ได้แก่ สบายใจ ชื่นใจ 4. โทมนัส ได้แก่ ไม่สบายใจ เสียใจ และ 5. อุเบกขา ได้แก่ เฉยๆ ไม่สุขไม่ทุกข์

กระบวนการรับรู้เท่าที่กล่าวมานี้ เขียนให้เห็นง่ายๆ ได้ ดังนี้

อายตนะ + อารมณ์ + วิญญาณ = ผัสสะ → เวทนา
 ทางรับรู้ สิ่งที่ถูกรู้ ความรู้ การรับรู้ ความรู้สึกต่ออารมณ์

ดังได้กล่าวแล้วว่า อารมณ์ก็คือโลกที่ปรากฏลักษณะอาการแก่มนุษย์ทางอายตนะต่างๆ การรับรู้อารมณ์เหล่านี้เป็นสิ่งจำเป็นซึ่งช่วยให้มนุษย์มีความสามารถในการเกี่ยวข้องกับโลก ทำให้ชีวิตอยู่รอดและดำเนินไปด้วยดี ในกระบวนการรับรู้นี้ เวทนามีเป็นส่วนประกอบสำคัญอย่างหนึ่ง โดยทำหน้าที่เป็นเครื่องชี้บอกให้ทราบว่า อะไรเป็นอันตรายแก่ชีวิตควรหลีกเลี่ยง อะไรก็ถูกต้องแล้วควรถือเอาประโยชน์ได้ เวทนาจึงช่วยให้กระบวนการรับรู้ที่ดำเนินต่อไปสามารถสร้างความรู้ ความเข้าใจที่ครบถ้วนบริบูรณ์เป็นประโยชน์ยิ่งขึ้น แต่สำหรับมนุษย์ปุถุชน เวทนามิได้มีความหมายเพียงเท่านั้น คือมิใช่เพียงแค่กระบวนการรับรู้ได้มีส่วนประกอบเพิ่มเข้ามาอีกอย่างหนึ่ง ที่ช่วยเสริมความรู้ให้สมบูรณ์ อันจะทำให้มนุษย์มีความสามารถมากขึ้นในการดำเนินชีวิตที่ดีงาม แต่เวทนายังหมายถึง การที่โลกมีอะไรอย่างหนึ่งเป็นผลตอบแทนหรือรางวัลแก่มนุษย์ในการเข้าไปเกี่ยวข้องกับโลกด้วย ผลตอบแทนที่ว่านี้ คือความเอร็ดอร่อย ความชื่นใจที่เกิดจากอารมณ์ซึ่งเรียกว่า สุขเวทนา ในกรณีที่กระบวนการรับรู้ดำเนินมาตามลำดับจนถึงเวทนา ถ้ามนุษย์หันเข้าจับเวทนาได้ตามความหมายในแง่ดี มนุษย์ก็จะหันเหออกไปจากกระบวนการรับรู้ ทำให้กระบวนการธรรมอีกอย่างหนึ่งได้โอกาสเข้ามารับช่วงแล่นต่อไปแทนที่ โดยเวทนาจะกลายเป็นปัจจัยตัวเอกที่จะก่อให้เกิดผลสืบเนื่องต่อไป พร้อมกันนั้น กระบวนการรับรู้ ซึ่งกลายเป็นส่วนประกอบและเดินควบไปด้วย ก็จะถูกกำลังจากกระบวนการใหม่นี้บีบคั้นให้บิดเบือนและเอนเอียงไปจากความเป็นจริง กระบวนการรับช่วงที่ว่านี้มีักดำเนินไปในแบบง่ายๆ ง่ายๆ คือ เมื่อรับรู้อารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งแล้วเกิดความรู้สึกสุขสบายชื่นใจ (เวทนา) ก็อยากได้ (ตัณหา) เมื่ออยากได้ ก็ตั้งใจพัวพันจนถึงขั้นยึดติดถือมั่น (อุปาทาน) ค้างใจอยู่ ไม่อาจวางลงได้ ทั้งที่ตามความเป็นจริงไม่อาจถือเอาไว้ได้ เพราะสิ่งนั้นๆ ล่วงเลยผ่านพ้นหมดไปแล้ว จากนั้น ก็เกิดความคิดสร้างภาพต่างๆ ที่จะให้ตนอยู่ในภาวะครอบครองอารมณ์อันให้เกิดสุขเวทนานั้น พร้อมทั้งคิดปรุงแต่งสร้างวิธีการที่จะให้ได้อารมณ์และสิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งอารมณ์นั้น แล้วลงมือกระทำการต่างๆ ทางกายบ้าง วาจาบ้าง เพื่อให้ได้มาซึ่งผล

ที่ต้องการเพื่อจะได้เวทนาที่ขบใจนั้นยิ่งๆ ขึ้นไปอีก บังเกิดเป็นสุขทุกข์แบบซับซ้อนแรงสูงที่เป็นผลเสกสรรค์ของมนุษย์เอง แล้วหมุนเวียนเข้าวงจรที่เริ่มจากเวทนาใหม่อีก กลายเป็นสังสารวัฏวนอยู่อย่างนั้น ไม่สามารถก้าวต่อไปสู่ผลเล็ลยอย่างอื่นที่ชีวิตนี้ยังสามารถเข้าถึง ได้ยิ่งกว่านั้นขึ้นไป

โดยนัยนี้ จะเห็นว่า ช่วงต่อที่กระบวนการธรรมจะสืบทอดจากการรับรู้ (ผัสสะ) ต่อไปนั้น เป็นขั้นตอนที่สำคัญอย่างยิ่ง เรียกได้ว่าเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อที่เดียว และในภาวะเช่นนี้เวทนาเป็นองค์ธรรมที่มีบทบาทสำคัญมาก กระบวนการที่ดำเนินต่อไปจะเป็นอย่างไร ต้องขึ้นต่อบทบาทของเวทนาว่าจะมีลักษณะอย่างไร ทั้งนี้ พอดีตั้งเป็นข้อสังเกตได้ว่า

ก. กระบวนการธรรมที่สืบทอดจากผัสสะ เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อ ระหว่างกระบวนการรับรู้ที่บริสุทธิ์กับกระบวนการสังสารวัฏ ในกระบวนการรับรู้บริสุทธิ์ เวทนามีบทบาทเป็นเพียงองค์ประกอบย่อยๆ อย่างหนึ่งซึ่งช่วยให้เกิดความรู้ที่ถูกต้องสมบูรณ์ ส่วนในกระบวนการสังสารวัฏ เวทนาเป็นปัจจัยตัวเอกที่มีอิทธิพลครอบงำความเป็นไปของกระบวนการทั้งหมด กล่าวได้ว่า มนุษย์จะคิดปรุงแต่งอย่างไรและทำอะไร ก็เพราะเวทนาและเพื่อเวทนา หรือชีวิตจะเป็นอย่างไร ก็เพราะเวทนา และเพื่อเวทนา นอกจากนั้นในกระบวนการสังสารวัฏนี้ มนุษย์มิได้หยุดอยู่เพียงแค่นี้เป็นผู้รับรู้อารมณ์เรียนรู้โลกเพื่อเกี่ยวข้องกับจัดการกับโลกอย่างได้ผลดีเท่านั้น แต่ได้ก้าวต่อไปสู่ความเป็นผู้เสพเสวยโลกด้วย

สำหรับกระบวนการรับรู้บริสุทธิ์นั้น ถ้าจะพูดให้ละเอียดชัดเจนตามหลักก็ต้องตัดตอนที่ช่วงต่อจากผัสสะนี้ด้วยเหมือนกัน โดยถือว่าการรับรู้เกิดขึ้นเสร็จสิ้นแล้วที่ผัสสะ ดังนั้นกระบวนการต่อจากนี้ไปจึงแยกได้เป็นอีกตอนหนึ่ง และขอเรียกชื่อว่า กระบวนการญาณทัศนะ หรือกระบวนการแบบวิวิญญู เป็นคู่ปฏิบัติกับกระบวนการสังสารวัฏ แต่กระบวนการแบบวิวิญญู เป็นเรื่องของการแก้ปัญหาชีวิต จึงจะยกไปพูดในตอนที่ว่าด้วย “ชีวิตควรให้เป็นอย่างไร ?” และ “ชีวิตควรเป็นอยู่อย่างไร ?” ไม่กล่าวไว้ในที่นี้

ข. กระบวนการธรรมที่สืบทอดจากผัสสะ เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อทางจริยธรรม ระหว่างความดีกับความชั่ว ระหว่างกุศลกับอกุศล ระหว่างความหลุดพ้นเป็นอิสระกับการหมกติดหมุ่นเวียนอยู่ในสังสารวัฏ

เมื่อกล่าวถึงส่วนอื่นๆ ของกระบวนการแล้ว ก็ต้องย้อนกลับไปพูดถึงอายตนะอีก เพราะกระบวนการต่างๆ ที่กล่าวมานั้นต้องอาศัยอายตนะ เริ่มต้นที่อายตนะ เมื่อว่าองค์ธรรมอื่นๆ สำคัญ ก็ต้องว่าอายตนะสำคัญเหมือนกัน เช่น เมื่อว่าเวทนาเป็นองค์ธรรมสำคัญยิ่งในกระบวนการ

แบบเสพเสวยโลก อายตนะก็ย่อมมีความสำคัญมากด้วย เพราะอายตนะเป็นแหล่งหรือเป็นช่องทางที่อำนาจให้เวทนาเกิดขึ้น เวทนาเป็นสิ่งที่มนุษย์มุ่งประสงค์ อายตนะเป็นแหล่งอำนาจสิ่งที่มีมุ่งประสงค์นั้น เท่าที่กล่าวมา สรุปได้ว่า อายตนะ 6 ทำหน้าที่รับใช้มนุษย์ 2 อย่าง คือ

1. เป็นทางรับรู้โลก หรือเป็นแหล่งนำโลกมาเสนอต่อมนุษย์ เป็นเครื่องมือสื่อสารทำให้มนุษย์ได้รับข้อมูลแห่งความรู้ ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นที่จะช่วยให้มนุษย์สามารถเกี่ยวข้องกับโลกได้ถูกต้อง ทำให้ชีวิตอยู่รอดและดำเนินไปด้วยดี

2. เป็นช่องทางเสวยโลก หรือเป็นประตูที่มนุษย์จะเปิดออกไปรับอารมณ์ที่เป็นรสอร่อยของโลก มาเสพเสวย ด้วยการดู การฟัง การดม การลิ้มชิมรส การแตะต้องเสียดสี ความสนุกสนานบันเทิงตลอดจนจินตนาการสิ่งที่หวานชื่นระรื่นใจ

ความจริง หน้าที่ทั้งสองอย่างนี้คิดเนื่องอยู่ด้วยกัน หน้าที่อย่างแรกเรียกได้ว่าเป็นหน้าที่หลัก หรือหน้าที่พื้นฐานที่จำเป็น ส่วนหน้าที่ที่สองเป็นหน้าที่รอง จะว่าเป็นของแถมหรือส่วนเกินก็ว่าได้

ในกรณีทั้งสองนั้น การทำงานของอายตนะก็อย่างเดียวกัน ความแตกต่างอยู่ที่เจตน์จำนงของมนุษย์ ซึ่งมุ่งไปที่ความรู้หรือมุ่งไปที่เวทนา สำหรับมนุษย์ปุถุชน ความสำคัญของอายตนะมักจะก้าวข้ามมาอยู่กับหน้าที่ที่สอง คือการเสพเสวยโลก จนถึงขั้นที่กลายเป็นว่า หน้าที่อย่างหนึ่งที่หนึ่งมีไว้เพียงเพื่อเป็นส่วนประกอบสนองการทำหน้าที่ที่สอง หรือพูดอีกอย่างหนึ่งว่า กระบวนการรับรู้มีไว้เพื่อรับใช้กระบวนการเสพเสวยโลก หรือรับใช้กระบวนการสังสารวัฏเท่านั้นเอง ทั้งนี้เพราะปุถุชนมักใช้อายตนะเพื่อมุ่งรับรู้เฉพาะความรู้ส่วนที่จะทำให้ตนได้เสพเสวยอารมณ์อร่อยของโลกเท่านั้น หาสงใจสิ่งอันพึงรู้จากนั้นไม่ ยิ่งกว่านั้น แม้ความสัมพันธ์กับโลกในภาคแสดงออกด้วยการทำ การพูด การคิด ก็จะกลายเป็นการกระทำเพื่อรับใช้กระบวนการสังสารวัฏเช่นเดียวกันคือ มุ่งทำ พูด คิด เพื่อแสวงหาและให้ได้มาซึ่งอารมณ์สำหรับเสพเสวย ยิ่งเป็นปุถุชนที่หนามากเท่าใด ความติดข้องพัวพันอยู่กับหน้าที่ที่สองของอายตนะก็ยิ่งมากขึ้นเท่านั้น จนถึงขั้นที่ว่า ชีวิตและโลกของมนุษย์วนเวียนอยู่แค่อายตนะ 6 เท่านั้นเอง โดยอายตนะทั้ง 12 จัดลงในชั้น 5 ดังนี้

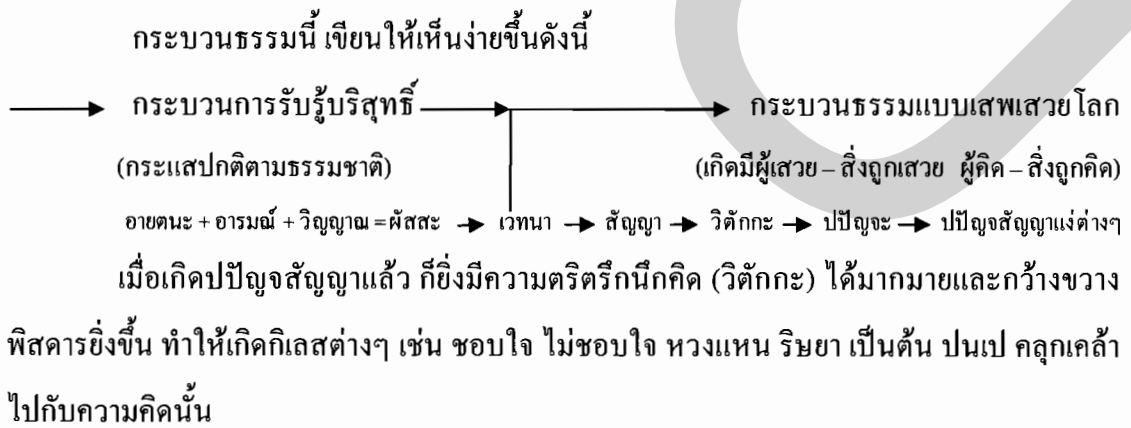
1. อายตนะ 5 คู่แรก (จักขุ-รูป โสต-สัททะ ฉานะ-คันธะ ชิวหา-รส กาย-โผฏฐัพพะ) อยู่ในรูปขั้น ๓
2. อายตนะภายในที่ 6 คือมโนหรือใจอยู่ในวิญญาณขั้น ๓
3. อายตนะภายนอกที่ 6 คือ ธรรม หรือธรรมารมณ์ อยู่ในขั้น ๔ คือ นามขั้น ๓

(เวทนา สัญญา สังขาร) และรูปขันธ์ (เฉพาะที่เป็นสุขุมรูปเท่านั้น เช่น อากาศธาตุ ความเป็นหญิง ความเป็นชาย ความเบา ความอ่อนสลวย ความสืบทอด ความทรุดโทรม การขยายตัว ความแปรสลายของรูป เป็นต้น) กับทั้งนิพพานซึ่งเป็นภาวะพ้นจากขันธ์ : อภิ.วิ.35/100/85

เท่าที่กล่าวมานี้ จึงเห็นได้ว่า แม้อายุคนะ 6 จะเป็นเพียงส่วนหนึ่งของขันธ์ 5 และไม่ครอบคลุมทุกส่วนแห่งชีวิตของมนุษย์โดยสิ้นเชิง เหมือนอย่างขันธ์ 5 ก็จริง แต่มันก็มีบทบาทสำคัญยิ่งในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ มีอำนาจกำกับวิถีชีวิตของมนุษย์เป็นอย่างมาก จนกล่าวได้ว่าชีวิตเท่าที่มนุษย์รู้จักและดำเนินอยู่ก็คือ การติดต่อเกี่ยวข้องกับโลกทางอายตนะเหล่านี้ และชีวิตมีความหมายต่อมนุษย์ก็ด้วยอาศัยอายตนะเหล่านี้ ถ้าอายตนะไม่ทำหน้าที่แล้ว โลกก็ดับ ชีวิตก็ไร้ความหมายสำหรับมนุษย์

มีข้อความแห่งหนึ่งในบาลี แสดงกระบวนการธรรมเท่าที่กล่าวมานี้ได้อย่างกระชับรัด และช่วยเชื่อมความที่กล่าวมาในตอนว่าด้วยขันธ์ 5 เข้ากับเรื่องทีอธิบายในตอนนี้ให้ต่อเนื่องกัน มองเห็นกระบวนการได้ครบถ้วนตลอดสายยิ่งขึ้น จึงขอยกมาอ้างไว้ ดังนี้

“อาศัยตาและรูป เกิดจักขุวิญญาณ ความประจวบแห่งธรรมทั้งสามนั้น เป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี บุคคลเสวยอารมณ์ใด ย่อมหมายรู้อารมณ์นั้น (สัญญา) หมายรู้อารมณ์ใด ย่อมตรัสรู้การณณ์นั้น (วิตักกะ) ตรัสรู้การณณ์ใด ย่อมผันพิสดารซึ่งการณณ์นั้น (ปปีญจะ) บุคคลผันพิสดารซึ่งการณณ์ใด เพราะการผันพิสดารนั้นเป็นเหตุ ปปีญจะสัญญาแ่งต่างๆ (คำเต็มว่า ปปญจสณฺญาสงฺขา : สัญญาที่ซับซ้อนหลากหลาย) ย่อมผูกพลงฺงสมฺมรฺมเหา ในเรื่องรูปทั้งหลายที่พึงรู้ได้ด้วยตา ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน” (ต่อไปว่าด้วยอายตนะและอารมณ์อื่นๆ จนครบ 6 คู่ใจความอย่างเดียวกัน)

หมายเหตุ :

1. วิตักกะปัญจะ = สังขาร

2. คำที่ควรเข้าใจคือ ‘ปัญจะ’ หมายถึง อากาที่คลอเคลียพัวพันอยู่กับอารมณ์นั้น และคิดปรุงแต่งไปต่างๆ ด้วยแรงตัณหา มานะ และทิฐิผลักดัน หรือเพื่อสนองตัณหา มานะ และทิฐิ คือปรุงแต่งในแง่ที่จะเป็นของฉัน ให้ตัวฉันเป็นนั่นเป็นนี่ หรือเป็นไปตามความเห็นของฉัน ออกรูป ออกร่างต่างๆ มากมายพิสดาร จึงทำให้เกิดปัญจสัญญาต่างๆ คือสัญญาทั้งหลายที่เนื่องด้วยปัญจะนั่นเอง

3. จะเห็นว่ามีสัญญา 2 ตอน สัญญาตอนแรกคือสัญญาขั้นต้น ที่กำหนดหมายอารมณ์ ซึ่งปรากฏตามปกติธรรมดาของมัน สัญญาตอนหลังเรียกว่า ‘ปัญจสัญญา’ เป็นสัญญาเนื่องจากสังขารที่ปรุงแต่งภาพอารมณ์ให้ออกรูปร่างแง่มุมต่างๆ มากมายพิสดารดังกล่าวแล้ว

4. จะเห็นว่ากระบวนการทั้งหมดนั้น แยกได้เป็น 2 ตอน

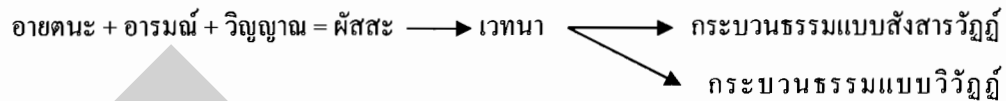
ก. ตอนแรก ตั้งแต่อายตนะภายในถึงเวทนา เป็นกระบวนการรับรู้บริสุทธิ์ ฟังสังเกตว่า ช่วงตอนนี้กระบวนการเป็นกระแสบริสุทธิ์ตามธรรมชาติ มีแต่องค์ธรรมที่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย (ฟังอ่านความที่ขมาอ้างข้างบน) ยังไม่มีสัตว์ บุคคล ตัวตน เกี่ยวข้อง

ข. ตอนปลาย ตัดตอนแต่เวทนาไปแล้ว เกิดเป็นกระบวนการแบบเสพเสวยโลก หรือกระบวนการสังสารวัฏมารับช่วงไป; ความจริงตั้งแต่เวทนานี้เป็นทางแยก อาจต่อด้วยกระบวนการแบบวิวิฎฐ์ก็ได้ แต่ในที่นี้มุ่งแสดงแต่แบบสังสารวัฏก่อน ข้อฟังสังเกตในตอนนี้ก็คือ ตั้งแต่จุดเริ่มต้น ของช่วงหลังนี้ จะไม่มีเพียงองค์ธรรมต่างๆ ที่เป็นเหตุปัจจัยแก่กันตามธรรมชาติเท่านั้น แต่จะเกิดมีสัตว์บุคคลขึ้นมา กลายเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้เสพเสวยกับสิ่งที่ถูกเสพเสวย ผู้คิด และสิ่งที่ถูกคิด เป็นต้น

5. กระบวนการแบบเสพเสวยโลกในช่วงปลายที่แสดงข้างบนนี้ เป็นเพียงวิธีแสดงแบบหนึ่งเท่านั้น เลือกอามาเพราะเห็นว่าสั้น และเข้ากับเรื่องที่กำลังอธิบายคือขั้นและอายตนะได้ดี อาจแสดงแบบอื่นอีกก็ได้ เช่นที่แสดงอย่างพิสดารในหลักปฏิบัติจสมุปปาทแบบทั่วไป ซึ่งเป็นกระบวนการแบบสังสารวัฏโดยสมบูรณ์

6. ว่าตามหลักอย่างเคร่งครัด วิญญาณ ผัสสะ เวทนา สัญญา ในกระบวนการนี้เป็นสหชาตธรรม ท่านถือว่าเกิดร่วมกัน ฟังเข้าใจว่าที่เขียนแสดงลำดับไว้อย่างนี้มุ่งเพื่อศึกษาได้ง่าย

เนื่องด้วยกระบวนธรรมนี้ แยกได้เป็น 2 ช่วงตอน และช่วงตอนหลังอาจแยกไปเป็น กระบวนธรรมแบบสังสารวัฏ หรือแบบวิวิฎฐ์ก็ได้ ดังนั้น เพื่อมองเห็นภาพได้กว้างขวางขึ้น อาจเขียนแสดงได้ดังนี้

ในเรื่องอายตนะนี้ มีข้อควรทราบเพิ่มเติมเพื่อประโยชน์ในการศึกษาต่อไปดังนี้

- อายตนะภายในหรือทวาร 6 นั้น มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “อินทรีย์ 6” คำว่า อินทรีย์ แปลว่า ภาวะที่เป็นใหญ่ หมายถึงสิ่งที่ทำหน้าที่เป็นใหญ่ เป็นเจ้าหน้าที่ หรือเป็นเจ้าการในเรื่องนั้นๆ เช่น ตา เป็นเจ้าการในการรับรู้รูป หู เป็นเจ้าการในการรับรู้เสียง เป็นต้น อินทรีย์ 6 คือ จักขุนทรีย์ โสตินทรีย์ ฆานินทรีย์ จิวหินทรีย์ กายินทรีย์ และมนินทรีย์; คำว่า อินทรีย์ นิยมใช้กับอายตนะ ในขณะที่ทำหน้าที่ของมัน ในชีวิตจริง และเกี่ยวกับจริยธรรม เช่น การสำรวจจักขุนทรีย์ เป็นต้น ส่วนอายตนะนิยมใช้ในเวลาพูดถึงตัวสภาวะที่อยู่ในกระบวนธรรม เช่นว่า อาศัยจักขุ อาศัยรูป เกิด จักขุวิญญาณ เป็นต้น และเมื่อพูดถึงสภาวะลักษณะเช่นว่า จักขุไม่เที่ยง เป็นต้น อีกคำหนึ่งที่ใช้พูดกันบ่อยในเวลากล่าวถึงสภาวะในกระบวนธรรม คือคำว่า “ผัสสาชยตนะ” แปลว่า ที่เกิดหรือ บ่อเกิดแห่งผัสสะ คือที่มาของการรับรู้นั่นเอง

- อายตนะภายนอก หรืออารมณฺ์ ก็มีชื่อเรียกอย่างอื่นอีกคือ “โคจร” (ที่เกี่ยว ที่หากิน) และ “วิสัย” (สิ่งผูกพัน แคนดำนิน) และชื่อที่ควรกำหนดเป็นพิเศษ ใช้เฉพาะกับอารมณฺ์ 5 อย่างแรก ซึ่งมีอิทธิพลมาก ในกระบวนธรรมแบบเสพเสวยโลกหรือแบบสังสารวัฏ คือคำว่า “กามคุณ” (ส่วนที่ นำใคร่นำปรารถนา ส่วนที่ดีหรือส่วนอร่อยของกาม) กามคุณ 5 หมายถึง รูป เสียง กลิ่น รส และ โผฏฐัพพะ เฉพาะที่นำปรารถนา นำใคร่ นำพอใจ เท่านั้น

2.1.2.6 คุณค่าทางจริยธรรม

1. อายตนะเป็นจุดเริ่มต้น และเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อของทางแยกระหว่างกุศลกับอกุศล ทางสายหนึ่งนำไปสู่ความประมาทมัวเมา ความชั่ว และการหมกมิดอยู่ในโลก อีกสายหนึ่งนำไปสู่ความรู้เท่าทัน การประกอบกรรมดี และความหลุดพ้นเป็นอิสระ ความสำคัญในเรื่องนี้อยู่ที่ว่า หากไม่มีการฝึกฝนอบรมให้เข้าใจและปฏิบัติในเรื่องอายตนะอย่างถูกต้องแล้ว ตามปกติมนุษย์ทั่วไปจะถูกชักจูงล่อให้ดำเนินชีวิตในทางที่มุ่งเพื่อเสพเสวยโลก เทียวทำการต่างๆ เพียงเพื่อแสวงหารูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะที่ชื่นชอบและความสนุกสนานบันเทิงต่างๆ มาปรนเปรอตา หู จมูก ลิ้น

ผิวกาย และใจอยากของตน พอกพูนความโลภ โกรธ หลง แล้วก่อให้เกิดความวุ่นวายเดือดร้อน ทั้งแก่ตนและผู้อื่น พอจะเห็นได้ไม่ยากว่า การเบียดเบียนกัน การขัดแย้งแย่งชิง การกดขี่บีบบังคับ เอารัดเอาเปรียบกัน ตลอดจนปัญหาสังคมต่างๆ ที่เกิดเพิ่มขึ้น และที่แก้ไขกันไม่สำเร็จ โดยส่วนใหญ่ แล้วก็สืบเนื่องมาจากการดำเนินชีวิตแบบปล่อยตัวให้ถูกล่อลวงชักจูงไปในทางที่จะปรนเปรอ อยาคนะอยู่เสมอนกเขยจีนและรุนแรงยิ่งขึ้นๆ นั่นเอง คนจำนวนมากบางที่ไม่เคยได้รับการเตือนสติ ให้สำนึกหรือยังคิดที่จะพิจารณาถึงความหมายแห่งการกระทำของตนและอายตนะที่ตนปรนเปรอ บ้างเลย และไม่เคยปฏิบัติเกี่ยวกับการฝึกอบรมหรือสังวรระวังเกี่ยวกับอายตนะหรืออินทรีย์ของตน จึงมีแต่ความลุ่มหลงมัวเมายิ่งขึ้น การแก้ไขทางจริยธรรมในเรื่องนี้ ส่วนหนึ่งอยู่ที่การสร้างความรู้ เข้าใจให้รู้เท่าทันความหมายของอายตนะ และสิ่งที่เกี่ยวข้องว่าควรจะมีบทบาทและความสำคัญใน ชีวิตของตนแค่ไหน เพียงไร และอีกส่วนหนึ่ง ให้มีการฝึกฝนอบรมด้วยวิธีประพฤติกปฏิบัติเกี่ยวกับการควบคุม การสำรวมระวังใช้งาน และรับใช้อายตนะเหล่านั้นในทางที่จะเป็นประโยชน์อย่าง แท้จริงแก่ชีวิตของตนเองและแก่สังคม

2. อายตนะเป็นแหล่งที่มาของความสุขความทุกข์ ซึ่งเป็นเป้าหมายแห่งการดำเนินชีวิต ทั่วไปและความเพียรพยายามเฉพาะกิจแทบทุกอย่างของปุถุชน ด้านสุขก็เป็นการแสวงหา ด้านทุกข์ ก็เป็นการหลีกเลี่ยง นอกจากสุขทุกข์จะเกี่ยวเนื่องกับปัญหาความประพฤติกปฏิบัติชั่ว ที่ได้กล่าว ในข้อ 1. แล้ว ตัวความสุขทุกข์นั้นก็ปัญหาอยู่ในตัวของมันเอง ในแง่ของคุณค่า ความมีแก่นสาร และความหมายที่จะเข้าพึงพาอาศัยมอบกายถวายชีวิตให้อย่างแท้จริงหรือไม่ คนไม่น้อย หลังจาก ระดมเรี่ยวแรงและเวลาแห่งชีวิตของตนวิ่งตามหาความสุขจากการเสพเสวยโลกจนเหนื่อยอ่อนแล้ว ก็ผิดหวัง เพราะไม่ได้สมปรารถนาบ้าง เมื่อหารสอร่อยหวานขึ้นก็ต้องเจอรสขื่นขมด้วย บางที่ยัง ได้ สุขมาก ความเจ็บปวดเศร้าแสบกลับยิ่งทวีล้ำหน้า เสียค่าตอบแทนในการได้ความสุขไปแพงกว่าได้มา ไม่คุ้มกันบ้าง ได้สมปรารถนาแล้ว แต่ไม่ชื่นเท่าที่หวัง หรือถึงจุดที่ตั้งเป้าหมาย แล้วความสุขกลับวิ่งหนี ออกหน้าไปอีก ตามไม่ทันอยู่รำไปบ้าง บางพวกก็จบชีวิตลงทั้งที่กำลังวิ่งหอบ ยังตามความสุขแท้ ไม่พบหรือยังไม่พอ ส่วนพวกที่ผิดหวังแล้ว ก็เลยมหาคาถ์ปล่อยชีวิตเรื่อยเปื่อยไปตามเรื่อง อยู่อย่างทอดถอนความหลังบ้าง หันไปดำเนินชีวิตในทางเอียงสุดอีกด้านหนึ่ง โดยหลบหนีตีจาก ชีวิตไปอยู่อย่างทรมาณตนเองบ้าง การศึกษาเรื่องอายตนะนี้ มุ่งเพื่อให้เกิดความรู้เท่าทันสภาพ ความจริง และประพฤติกปฏิบัติด้วยการวางท่าทีที่ถูกต้องไม่ให้เกิดเป็นพิษเป็นภัยแก่ตนเองและผู้อื่น มากนัก อย่างน้อยก็ให้มีหลัก พอรู้ทางออกที่จะแก้ไขตัว นอกจากจะระมัดระวังในการใช้วิธีการที่จะ

แสวงหาความสุขเหล่านี้แล้ว ยังเข้าใจขอบเขตและชั้นระดับต่างๆ ของมัน แล้วรู้จักหาความสุขในระดับที่ประณีตยิ่งขึ้น ไปด้วยความประพฤติปฏิบัติเกี่ยวกับสุขทุกข์นี้ย่อมเป็นเรื่องของจริยธรรม ไปด้วยในตัว

3. อายุคนะในแง่ที่เป็นเรื่องของกระบวนการรับรู้ การแสวงปัญญาที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรม ตั้งแต่จุดเริ่มต้น เพราะถ้าปฏิบัติในตอนเริ่มแรกไม่ถูกต้อง การรับรู้ก็จะไม่บริสุทธิ์ แต่จะกลายเป็นกระบวนการรับรู้ที่รับใช้กระบวนการเสพเสวยโลก หรือเป็นส่วนประกอบของกระบวนการแบบสังสารวัฏไปเสีย ทำให้ได้ความรู้ที่บิดเบือน เอนเอียง เคลือบแฝง มีอคติ ไม่ถูกต้องตรงตามความจริง หรือตรงกับสภาวะตามที่มันเป็น การปฏิบัติในทางจริยธรรมที่ช่วยเกื้อกูลในเรื่องนี้ ก็คือวิธีการที่จะรักษาจิตให้ดำรงอยู่ในอุเบกขา คือ ความมีใจเป็นกลาง มีจิตราบเรียบเที่ยงตรงไม่เอนเอียง ไม่ให้ถูกอำนาจกิเลสมีความชอบใจ ไม่ชอบใจเป็นต้นเข้าครอบงำ

4. การปฏิบัติทางจริยธรรมที่เกี่ยวข้องกับอายุคนะ โดยตรงบ้าง โดยอ้อมบ้าง มีหลายอย่าง บางอย่างก็มีไว้เพื่อใช้ในขั้นตอนต่างๆ กัน ทั้งนี้สุดแต่ว่าปัญหาหมักจะเกิดขึ้นที่จุดใด ทุกข์และบาป อกุศลมักได้ช่องเข้ามาที่ช่วงตอนใด อย่างไรก็ตามท่านมักสอนย้ำให้ใช้วิธีระวังหรือป้องกัน ตั้งแต่ช่วงแรกที่สุด คือ ตอนที่อายุคนะรับอารมณ์ที่เดียว เพราะจะทำให้ปัญหาไม่เกิดขึ้นเลย จึงเป็นการปลอดภัยที่สุดในทางตรงข้าม ถ้าปัญหาเกิดขึ้นแล้ว คือบาป อกุศลธรรมได้ช่องเข้ามาแล้ว มักจะแก้ไขยาก เช่นเมื่อปล่อยให้อารมณ์ที่ล่อเร้าเข้าวนจิตถูกปรุงแต่งจนระคะหรือโลภะ โทสะ โมหะ เกิดขึ้นแล้ว ทั้งที่รู้ผิดชอบชั่วดี มีความสำนึกในสิ่งชอบธรรมอยู่ แต่ก็ทนต่อความเข้าวนไม่ได้ ลุอำนาจกิเลส ทำบาปอกุศลลงไป ด้วยเหตุนี้ท่านจึงย้ำวิธีระมัดระวังป้องกันให้ปลอดภัยไว้ก่อน ตั้งแต่ต้น

องค์ธรรมสำคัญที่ใช้ระมัดระวังตั้งแต่ต้นก็คือ สติ ซึ่งเป็นตัวควบคุมจิตไว้ให้อยู่กับหลัก หรือพูดอีกนัยหนึ่ง เหมือนเชือกสำหรับดึงจิต สติที่ใช้ในขั้นระมัดระวังป้องกันเกี่ยวกับการรับอารมณ์ของอายุคนะแต่เบื้องต้นนี้ ใช้ในหลักที่เรียกว่า อินทรีย์สังวร ซึ่งแปลว่า การสำรวมอินทรีย์ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การคุ้มครองทวาร (เรียกเต็มว่าคุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย) หมายถึง การมีสติพร้อมอยู่ เมื่อรับอารมณ์มีรูป เป็นต้น ด้วยอินทรีย์มีตาเป็นอาทิ ก็ไม่ปล่อยให้ถือไปตามนิमितหมายต่างๆ อันจะเป็นเหตุให้เกิดความติดพันขุนเคืองชอบใจไม่ชอบใจแล้วถูกอกุศลธรรมเข้าครอบงำจิตใจ การปฏิบัติตามหลักนี้ ช่วยได้ทั้งด้านป้องกันความชั่วเสียหาย ป้องกันความทุกข์ และป้องกันการสร้างความรู้ความคิดที่บิดเบือนเอนเอียง อย่างไรก็ตาม การที่จะปฏิบัติให้ได้ผลมิใช่ว่า

จะนำหลักมาใช้เมื่อไรก็ได้ตามปรารถนา เพราะสติจะตั้งมั่นเตรียมพร้อมอยู่เสมอ จำต้องมีการฝึกฝนอบรม อินทรีย์สังวรจึงต้องมีการซ้อมหรือใช้อยู่เสมอ การฝึกอบรมอินทรีย์ มีชื่อเรียกว่า อินทรีย์-ภาวนา (แปลตามแบบว่าการเจริญอินทรีย์) ผู้ที่ฝึกอบรมหรือเจริญอินทรีย์แล้วย่อมปลอดภัยจากบาปอกุศลธรรม ความทุกข์ และความรู้ที่เอนเอียงบิดเบือนทั้งหลาย (ในแง่ความรู้ ความคิด ที่เอนเอียงบิดเบือนนั้น ในที่นี้หมายถึงเฉพาะปลอดภัยจากเหตุใหม่ ไม่พุดถึงเหตุที่สั่งสมไว้เก่า คือ ตัณหา มานะ ทิฏฐิ ที่มีอยู่เดิม ซึ่งเป็นอีกตอนหนึ่งต่างหาก) เพราะป้องกันไว้ได้ก่อนที่สิ่งเหล่านั้น จะเกิดขึ้น หรือแม้หากความชอบใจ ไม่ชอบใจจะหลุดรอดเกิดขึ้นมาก็สามารถระงับหรือสลัดทิ้งไปได้เร็วพลัน อินทรีย์สังวรนี้จัดว่าเป็นหลักธรรมในขั้นศีล แต่องค์ธรรมสำคัญที่เป็นแกนคือสตินั้น อยู่ในจำพวกสมาธิ ทำให้มีการใช้กำลังจิตและการควบคุมจิตอยู่เสมอ จึงเป็นการฝึกอบรมสมาธิไปด้วยในตัว

หลักธรรมอีกอย่างหนึ่งที่ท่านแนะนำให้เป็นข้อปฏิบัติในเรื่องนี้เป็นหลักในระดับปัญญา เรียกว่า โยนิโสมนสิการ หลักนี้ใช้ใน ช่วงตอนที่รับอารมณ์เข้ามาแล้ว โดยให้พิจารณาอารมณ์นั้น เพื่อเกิดความรู้เท่าทัน เช่น พิจารณาคุณ โทษ ข้อดี ข้อเสียของอารมณ์นั้น พร้อมทั้งภาวะอันเป็นอิสระปลอดภัยอยู่ดีมีสุข ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาอาศัยอารมณ์นั้น ในแง่ที่จะต้องให้คุณและโทษของมัน เป็นตัวกำหนดความสุข ความทุกข์ และชะตาชีวิต

2.1.3 ชีวิตเป็นอย่างไร ?

2.1.3.1 ไตรลักษณ์ : ลักษณะโดยธรรมชาติของสิ่งทั้งปวง

ตามหลักพุทธธรรมเบื้องต้นที่ว่า สิ่งทั้งหลายเกิดจากส่วนประกอบต่างๆ มาประชุมกันเข้า หรือมีอยู่ในรูปของการรวมตัวเข้าด้วยกันของส่วนประกอบต่างๆ นั้น มิใช่หมายความว่า เป็นการนำเอาส่วนประกอบที่เป็นชิ้นๆ อันๆ อยู่แล้วมาประกอบเข้าด้วยกัน และเมื่อประกอบเข้าด้วยกัน แล้วก็เกิดเป็นรูปเป็นร่างกุมกันอยู่เหมือนเมื่อเอาวัตถุต่างๆ มารวมกันเป็นเครื่องอุปกรณ์ต่างๆ ความจริงที่กล่าวว่าสิ่งทั้งหลายเกิดจากการประชุมกันของส่วนประกอบต่างๆ นั้น เป็นเพียงคำกล่าวเพื่อเข้าใจง่ายๆ ในเบื้องต้นเท่านั้น แท้จริงแล้วสิ่งทั้งหลายมีอยู่ในรูปของกระแส ส่วนประกอบแต่ละอย่างๆ ล้วนประกอบขึ้นจากส่วนประกอบอื่นๆ ย่อยลงไป แต่ละอย่างไม่มีตัวตนของมันเอง เป็นอิสระ ล้วนเกิดดับต่อกันไปเรื่อย ไม่เที่ยง ไม่คงที่ กระแสนี้ไหลเวียน หรือดำเนินต่อไปอย่างที่คุณคล้ายกับรักษารูปแนวและลักษณะทั่วไปไว้ได้อย่างค่อยเป็นไป ก็เพราะส่วนประกอบทั้งหลาย มีความสัมพันธ์เนื่องอาศัยซึ่งกันและกัน เป็นเหตุปัจจัยสืบต่อแก่กันอย่างหนึ่ง และเพราะส่วนประกอบ

เหล่านั้นแต่ละอย่างล้วน ไม่มีตัวตนของมันเองและไม่เที่ยงแท้คงที่อย่างหนึ่ง

ความเป็นไปต่างๆ ทั้งหมดนี้ เป็นไปตามธรรมชาติ อาศัยความสัมพันธ์และความเป็นปัจจัยเนื่องอาศัยกันของสิ่งทั้งหลายเอง ไม่มีตัวการอย่างอื่นที่นอกเหนือออกไปในฐานะผู้สร้างหรือผู้บันดาล จึงเรียกเพื่อเข้าใจง่ายๆ ว่าเป็นกฎธรรมชาติ

มีหลักธรรมใหญ่อยู่ 2 หมวด ที่ถือได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงแสดงในรูปของกฎธรรมชาติ คือ ไตรลักษณ์ และ ปฏิจสงมุปบาท ความจริงธรรมทั้ง 2 หมวดนี้ถือได้ว่าเป็นกฎเดียวกันแต่แสดงในคนละแง่หรือคนละแนว เพื่อมองเห็นความจริงอย่างเดียวกัน คือ ไตรลักษณ์ มุ่งแสดงลักษณะของสิ่งทั้งหลายซึ่งปรากฏให้เห็นว่าเป็นอย่างนั้น ในเมื่อสิ่งเหล่านั้นเป็นไปโดยอาการที่สัมพันธ์เนื่องอาศัยเป็นเหตุปัจจัยสืบต่อแก่กันตามหลักปฏิจสงมุปบาท ส่วนหลักปฏิจสงมุปบาท ก็มุ่งแสดงถึงอาการที่สิ่งทั้งหลายมีความสัมพันธ์เนื่องอาศัยเป็นเหตุปัจจัยสืบต่อแก่กันเป็นกระแส จนมองเห็นลักษณะได้ว่าเป็นไตรลักษณ์

กฎธรรมชาตินี้ เป็น *ธรรมชาติ* คือภาวะที่ทรงตัวอยู่โดยธรรมดา เป็น *ธรรมฐิติ* คือภาวะที่ตั้งอยู่หรือยืนตัวเป็นหลักแน่นอนอยู่โดยธรรมดา เป็น *ธรรมนิยาม* คือกฎธรรมชาติ หรือกำหนดแห่งธรรมดา ไม่เกี่ยวกับผู้สร้างผู้บันดาล หรือการเกิดขึ้นของศาสนาหรือศาสดาใดๆ

ในคัมภีร์อภิธรรมรุ่นอรธกถาแบ่งนิยามหรือกฎธรรมชาติเป็น 5 อย่าง คือ

1. *อุตุนิยาม (physical inorganic order)* กฎธรรมชาติเกี่ยวกับอณูหภูมิ โดยเฉพาะเรื่องลมฟ้าอากาศและฤดูกาล ในทางอุตุนิยาม อันเป็นสิ่งแวดล้อมสำหรับมนุษย์
2. *พีชนิยาม (physical organic order)* กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการสืบพันธุ์ รวมทั้งพันธุกรรม
3. *กรรมนิยาม (order of act and result)* กฎธรรมชาติเกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์ คือกระบวนการให้ผลของการกระทำ
4. *ธรรมนิยาม (order of the norm)* กฎธรรมชาติเกี่ยวกับความสัมพันธ์ และความเป็นเหตุเป็นผลแก่กันของสิ่งทั้งหลาย
5. *จิตตนิยาม (psychic law)* กฎธรรมชาติเกี่ยวกับกระบวนการทำงานของจิต : ที.อ.2/34; สงฺคณิ ๑.408

กฎธรรมชาตินี้แสดงฐานะของศาสดาในความหมายของพุทธธรรมด้วยว่าเป็นผู้ค้นพบกฎเหล่านั้นแล้วนำมาเปิดเผยชี้แจงแก่ชาวโลก

สำหรับไตรลักษณ์นั้น มีพุทธพจน์แสดงหลักไว้ในรูปของกฎธรรมชาติว่า ดังนี้
 “ตถาคต (พระพุทธเจ้า) ทั้งหลายจะอุบัติหรือไม่ก็ตาม ธาตุ (หลัก) นั้นก็ยังคงมีอยู่
 เป็นธรรมชาติ เป็นธรรมนิยามว่า

1. สังขารทั้งปวง ไม่เที่ยง.....

2. สังขารทั้งปวง เป็นทุกข์..... (คำว่า “สังขาร” ในไตรลักษณ์นี้

ต้องเข้าใจว่าต่างกับคำว่าสังขารในชั้น 5; ในชั้น 5 สังขาร = ความดีความชั่วที่ปรุงแต่งจิตใจ
 เป็นนามธรรมอย่างเดียว ส่วนในไตรลักษณ์ สังขาร = สิ่งทั้งปวงที่เกิดจากปัจจัยปรุงแต่ง หรือที่เกิดจาก
 ส่วนประกอบต่างๆ ประชุมกันเข้า จะเป็นรูปธรรมหรือนามธรรมก็ตาม คือ เท่ากับชั้น 5 ทั้งหมด)

3. ธรรมทั้งปวง เป็นอนัตตา.....

ตถาคตตรัสรู้ เข้าถึงหลักนั้นแล้ว จึงบอก แสดง วางเป็นแบบ ตั้งเป็นหลัก เปิดเผย
 แจกแจง ทำให้เข้าใจง่ายว่า “สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง.....สังขารทั้งปวง เป็นทุกข์.....ธรรมทั้งปวง
 เป็นอนัตตา.....” : อภ.ติก.20/576/368

ไตรลักษณ์นี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สามัญลักษณ์ะ แปลว่าลักษณะที่ทั่วไปหรือเสมอ
 เหมือนกันแก่สิ่งทั้งปวง ซึ่งได้ความหมายเท่ากัน

เพื่อความเข้าใจง่ายๆ จะแสดงความหมายของไตรลักษณ์ (The Three Characteristics of
 Existence) โดยย่อดังนี้

1. อนิจจตา (Impermanence) ความไม่เที่ยง ความไม่คงที่ ความไม่ยั่งยืน ภาวะที่เกิดขึ้น
 แล้วเสื่อมและสลายไป

2. ทุกขตา (Stress and Conflict) ความเป็นทุกข์ ภาวะที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้นและ
 สลายตัว ภาวะที่กดดัน ผืนและขัดแย้งอยู่ในตัว เพราะปัจจัยที่ปรุงแต่งให้มีสภาพเป็นอย่างนั้น
 เปลี่ยนแปลงไป จะทำให้คงอยู่ในสภาพนั้นไม่ได้ ภาวะที่ไม่สมบูรณ์มีความบกพร่องอยู่ในตัว ไม่ให้
 ความสมอยากแท้จริงหรือความพึงพอใจเต็มที่แก่ผู้อยากด้วยตัณหา และก่อให้เกิดทุกข์แก่ผู้เข้าไป
 อยากเข้าไปยึดด้วยตัณหาอุปาทาน

3. อนัตตตา (Soullessness หรือ Non-Self) ความเป็นอนัตตา ความไม่ใช่ตัวตน ความไม่มี
 ตัวตนที่แท้จริงของตนเอง

สิ่งทั้งหลายหากจะกล่าวว่ามีก็ต้องว่ามีอยู่ในรูปของกระแสที่ประกอบด้วยปัจจัยต่างๆ
 อันสัมพันธ์เนื่องอาศัยกัน เกิดดับสืบต่อกันไปอยู่ตลอดเวลาไม่ขาดสาย จึงเป็นภาวะที่ไม่เที่ยง

เมื่อต้องเกิดดับ ไม่คงที่และเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่อาศัย ก็ย่อมมีความบีบคั้น กดดัน ขัดแย้ง และแสดงถึงความบกพร่องไม่สมบูรณ์อยู่ในตัว และเมื่อทุกส่วนเป็นไปในรูปกระแสที่เกิดดับอยู่ตลอดเวลาขึ้นต่อเหตุปัจจัยเช่นนี้ ก็ย่อมไม่เป็นตัวของตัว มีตัวตนแท้จริงไม่ได้

ในกรณีของสัตว์บุคคล ให้แยกว่า สัตว์บุคคลนั้นประกอบด้วยขันธ 5 เท่านั้น ไม่มีสิ่งใดอื่นอีกนอกเหนือจากขันธ 5 เป็นอันตัตปัญหาเรื่องที่จะมีตัวตนเป็นอิสระอยู่ต่างหาก จากนั้นหันมาแยกขันธ 5 ออกพิจารณาแต่ละอย่างๆ ก็จะเห็นว่า ขันธทุกขันธไม่เที่ยง เมื่อไม่เที่ยงก็เป็นทุกข์ เป็นสภาพบีบคั้นกดดันแก่ผู้เข้าไปยึด เมื่อเป็นทุกข์ก็ไม่ใช่ตัวตน ที่ว่าไม่ใช่ตัวตนก็เพราะแต่ละอย่างๆ ล้วนเกิดจากเหตุปัจจัย ไม่มีตัวตนของมันเองอย่างหนึ่ง เพราะไม่อยู่ในอำนาจ ไม่เป็นของของสัตว์บุคคลนั้นแท้จริง (ถ้าสัตว์บุคคลนั้นเป็นเจ้าของขันธ 5 แท้จริง ก็ย่อมต้องบังคับเอาเองให้เป็นไปตามความต้องการได้ และไม่ให้เปลี่ยนแปลงไปจากสภาพที่ต้องการได้ เช่น ไม่ให้แก่ ไม่ให้เจ็บป่วย เป็นต้น) อย่างหนึ่ง

พุทธพจน์แสดงไตรลักษณ์ ในกรณีของขันธ 5 มีตัวอย่างที่เด่น ดังนี้

“ภิกษุทั้งหลาย รูป...เวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาณ เป็นอนัตตา หากรูป...เวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาณ จักเป็นอัตตา (ตัวตน) แล้วไซ้ มันก็จะไม่เป็นไปเพื่ออาหาร ทั้งยังจะได้ตามปรารถนาในรูป ฯลฯ ในวิญญาณว่า “ขอรูป...ขอเวทนา...ขอสัญญา...ขอสังขาร...ขอวิญญาณของเราจะเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย” แต่เพราะเหตุที่รูป ฯลฯ วิญญาณ เป็นอนัตตา ฉะนั้น รูป ฯลฯ วิญญาณ จึงเป็นไปเพื่ออาหาร และใครๆ ไม่อาจได้ตามความปรารถนา ในรูป ฯลฯ วิญญาณ ว่า “ขอรูป...ขอเวทนา...ขอสัญญา...ขอสังขาร...ขอวิญญาณของเราจะเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย”

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายมีความเห็นเป็นไฉน ?

“รูปเที่ยง หรือ ไม่เที่ยง ? (ตรัสถามทีละอย่างจนถึงวิญญาณ)

“ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้น เป็นทุกข์ หรือเป็นสุข ?

“เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า”

“ก็สิ่งใด ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะเฝ้าเห็นสิ่งนั้นว่านั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นตัวตนของเรา ?

“ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า”

“ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แล รูป...เวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาณ อย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ทั้งภายในและภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ทั้งที่ ไกลและที่ใกล้ทั้งหมดนั้น เธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันถูกต้องตามที่มันเป็นว่า “นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่ใช่นั่น นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา” : ส.ข. 17/127-129/82-84

ในแง่จริยธรรม ปุณฺณโดยเฉพาผู้ที่ได้รับการศึกษาอบรมมาในระบบความเชื่อถือเกี่ยวกับเรื่องอิตตาหรืออาตมันย่อมมีความโน้มเอียงในทางที่จะยึดถือหรือไขว่คว้าไว้ให้มีอิตตา ในรูปหนึ่งรูปใดให้งดได้ เป็นการสนองความปรารถนาที่แฝงอยู่ในจิตส่วนลึกที่ไม่รู้ตัว เมื่อจะต้องสูญเสียความรู้สึกว่ามีตัวตนในรูปหนึ่ง (ชั้นขั้น 5) ไปก็พยายามยึดหรือคิดสร้างเอาที่เกาะเกี่ยว อันใหม่ขึ้นไว้ แต่ตามหลักพุทธธรรมนั้นมีได้มุ่งให้ปล่อยอย่างหนึ่งเพื่อไปยึดอีกอย่างหนึ่ง หรือพ้น อิศระจากที่หนึ่งเพื่อตกไปเป็นทาสอีกที่หนึ่งอีกประการหนึ่ง *สิ่งที่มีอิตตา ย่อมมีไม่ได้ และสิ่งที่มีได้ ต้องไม่มีอิตตา*

อาการที่สิ่งทั้งหลายมีอยู่ในรูปกระแสมีความสัมพันธ์เนื่องอาศัยเป็นปัจจัยสืบต่อกัน และมีลักษณะไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาอย่างไร ยังจะต้องอธิบายด้วยหลักปฏิจสมุปบาทต่อไปอีก ความจริงจะชัดยิ่งขึ้น

2.1.3.2 ปฏิจสมุปบาท : การมีสิ่งทั้งหลายอาศัยกันๆ จึงเกิดมี

ปฏิจสมุปบาทเป็นหลักธรรมอีกหมวดหนึ่ง ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงในรูปของกฎธรรมชาติ หรือหลักความจริงที่มีอยู่โดยธรรมดา ไม่เกี่ยวกับการอุปติของพระศาสดาทั้งหลาย

หลักปฏิจสมุปบาท เป็นกระบวนการเกิดขึ้นและดับไปแห่งความทุกข์ โดยมีเหตุผลว่า สิ่งทั้งหลายเป็นปัจจัยเนื่องอาศัยกัน เกิดสืบต่อกันมาตามกระบวนการแห่งเหตุผลอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งมีองค์ประกอบทั้งหมดจำนวน 12 หัวข้อ องค์ประกอบเหล่านี้เป็นปัจจัยเนื่องอาศัยสืบต่อกันไป เป็นรูปวงเวียน ไม่มีต้น ไม่มีปลาย คือไม่มีตัวเหตุเริ่มแรกที่สุด (มูลการณ หรือ The First Cause) การยกเอาวิชาตั้งเป็นข้อที่หนึ่ง ไม่ได้หมายความว่า วิชาเป็นเหตุเบื้องต้น หรือมูลการณของ สิ่งทั้งหลาย แต่เป็นการตั้งหัวข้อเพื่อความสะดวกในการทำความเข้าใจ โดยตัดตอนยกเอา องค์ประกอบอันใดอันหนึ่งที่เห็นว่าเหมาะสมที่สุดขึ้นมาตั้งเป็นลำดับที่ 1 แล้วก็นับต่อไปตามลำดับ บางคราวท่านป้องกันมิให้มีการยึดเอาวิชาเป็นมูลการณ โดยแสดงความเกิดของวิชาว่า “วิชาเกิด เพราะอัสวะเกิด วิชาดับ เพราะอัสวะดับ – อัสวมุทยา วิชาสมุทโย อัสวนิโรธา วิชานิโรโธ

องค์ประกอบ 12 ข้อของปฏิจสุมุปาบทนั้น นับตั้งแต่อวิชา ถึงชรามรณะเท่านั้น คือ (อวิชา → สังขาร → วิญญาณ → นามรูป → สฬายตนะ → ผัสสะ → เวทนา → ตัณหา → อุปาทาน → ภพ →ชาติ → ชรามรณะ) ส่วนโสกะ ปรีทเวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส (ความคับแค้นใจ) เป็นเพียงตัวพลอยผสม เกิดแก่ผู้มีอัสวกิเลสเมื่อมีชรามรณะแล้ว เป็นตัวการหมักหมมอัสวะ ซึ่งเป็นปัจจัยให้เกิดอวิชาหมุนวนจรต่อไปอีก ในการแสดงปฏิจสุมุปาบทแบบประยุกต์ พระพุทธเจ้ามิได้ตรัสตามลำดับ และเต็มรูปอย่างนี้ (คือชักดันไปหาปลาย) เสมอไป การแสดงในลำดับและเต็มรูปเช่นนี้ มักตรัสในกรณีเป็นการแสดงตัวหลัก แต่ในทางปฏิบัติซึ่งเป็นการเริ่มต้นด้วยข้อปัญหา มักตรัสในรูปย้อนลำดับ (คือชักปลายมาหาต้น) เป็น ชรามรณะ → ชาติ → ภพ → อุปาทาน → ตัณหา → เวทนา → ผัสสะ → สฬายตนะ → นามรูป → วิญญาณ → สังขาร → อวิชา ในทางปฏิบัติเช่นนี้ การแสดงอาจเริ่มต้นที่องค์ประกอบข้อหนึ่ง ข้อใดในระหว่างก็ได้ สุดแต่องค์ประกอบข้อไหนจะกลายเป็นปัญหาที่ถูกหยิบยกขึ้นมาพิจารณา เช่น อาจจะเริ่มที่ชาติ ที่เวทนา ที่วิญญาณ อย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วเชื่อมโยงกันขึ้นมาตามลำดับจนถึงชรามรณะ (ชักกลางไปหาปลาย) หรือสืบสาวย้อนลำดับลงไปจนถึงอวิชา (ชักกลางมาหาต้น) ก็ได้ หรืออาจเริ่มต้นด้วยเรื่องอื่นๆ ที่มีใช้ข้อใดข้อหนึ่งใน 12 หัวข้อนี้ แล้วชักเข้ามาพิจารณาตามแนวปฏิจสุมุปาบทก็ได้ การแสดงปฏิจสุมุปาบทจึงไม่จำเป็นต้องครบ 12 หัวข้ออย่างข้างต้น และไม่จำเป็นต้องอยู่ในรูปแบบที่ตายตัวเสมอไป

คำจำกัดความองค์ประกอบหรือหัวข้อตามลำดับ

1. อวิชา = ความไม่รู้ทุกข์-สมุทัย-นิโรธ-มรรค (อริยสัจ 4) และ (ตามแบบอภิธรรม) ความไม่รู้หนก่อน-หนหน้า-ทั้งหนก่อนหนหน้า-ปฏิจสุมุปาบท (ปุพฺพินตะ-อปฺปรินตะ-ปุพฺพินตา-ปฺปรินตะ (=อดีต-อนาคต-ทั้งอดีตอนาคต) : อภ.ส.34/712/283

2. สังขาร = กายสังขาร วจิตสังขาร จิตตสังขาร และ (ตามนัยอภิธรรม) ปุญฺญาภิสังขาร อปุญฺญาภิสังขาร อาเนญฺญาภิสังขาร (กายสังขาร= กายสัณฺเจตนา (ความจงใจทางกาย) = เจตนา 20 ทางกายทวาร (กามาจรรกุล 8 อกุล 12) วจิตสังขาร = วจิตสัณฺเจตนา (ความจงใจทางวาจา) = เจตนา 20 ทางวจีทวาร (กามาจรรกุล 8 อกุล 12) จิตตสังขาร = มโนสัณฺเจตนา (ความจงใจในใจ) = เจตนา 29 โนมโนทวาร ที่ยังมีได้แสดงออกเป็นกาย-วจิตวิญญูติ)

3. วิญญาณ = จักขุ ๕ โสท ๕ ฆาน ๕ ชิวหา ๕ กาย ๕ มโนวิญญาณ (วิญญาณ 6)

4. นามรูป = นาม (เวทนา สัญญา เจตนา ผัสสะ มนสิการ) หรือตามแบบอักษรธรรม (เวทนาจันทร์ สัญญาจันทร์ สังขารจันทร์) + รูป (มหาภูต 4 และรูปที่อาศัยมหาภูต 4)

5. สฬายตนะ = จักขุ-ตา โสตะ-หู ฆานะ-จมูก ชิวหา-ลิ้น กาย-กาย มโน-ใจ

6. ผัสสะ = การกระทบระหว่างอายตนะภายใน ภายนอก และวิญญาณทางอายตนะนั้นๆ ได้แก่ จักขุสัมผัส โสต ฆาน ชิวหา กาย มโนสัมผัส (สัมผัส 6)

7. เวทนา = เวทนาเกิดจากจักขุสัมผัส จากโสต ฆาน ชิวหา กาย และมโนสัมผัส (เวทนา 6) ถ้าวางโดยลักษณะเป็น 3 คือ สุข ทุกข์ และอทุกขมสุข หรือ 5 คือ สุข (ทางกาย) ทุกข์ (ทางกาย) โสมนัส (ทางใจ) โทมนัส (ทางใจ) อุเบกขา

8. ตัณหา = รูปตัณหา (ตัณหาในรูป) สัทตตัณหา (ในเสียง) คันธตัณหา (ในกลิ่น) รสตัณหา (ในรส) โภกฐัพพตัณหา (ในสัมผัสทางกาย) ชัมมตัณหา (ในธรรมารมณ์) (ตัณหา 6) แบ่งโดยอาการเป็น 3 คือ กามตัณหา (ทะยานอยากในสิ่งสนองความต้องการทางประสาททั้ง 5) ภวตัณหา (ความอยากมีสัสตทิจิ) วิภวตัณหา (อยากอย่างมีอุจเฉททิจิ)

9. อุปาทาน = กามุปาทาน (ความยึดมั่นในกาม คือ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ต่างๆ) ทิฏฐุปาทาน (ความยึดมั่นในทิฏฐิ คือ ความเห็น ลัทธิ ทฤษฎีต่างๆ) สีลัพพตูปาทาน (ความยึดมั่นในศีลและพรต ที่จะทำให้นักบวชปฏิบัติได้) อัตตวาตูปาทาน (ความยึดมั่นในอัตตา สร้างตัวตนขึ้นยึดถือไว้ด้วยความหลงผิด)

10. ภพ = กามภพ รูปภพ อรูปภพ อีกนัยหนึ่ง = กรรมภพ (บุญญาภิสังขาร อบุญญาภิสังขาร อาเนญชาภิสังขาร) กับ อุปปัตติภพ (กามภพ รูปภพ อรูปภพ สัญญาภพ อสัญญาภพ เนวสัญญานาสัญญาภพ เอกโวการภพ จตุโวการภพ ปัญจโวการภพ)

11. ชาติ = ความปรากฏแห่งขันธทั้งหลาย การได้มาซึ่งอายตนะต่างๆ หรือความเกิดความปรากฏขึ้นของธรรมต่างๆ เหล่านี้

12. ชรามรณะ = ชรา (ความเสื่อมอายุ ความห่อหม่ออินทรีย์) กับ มรณะ (ความสลายแห่งขันธ ความขาดชีวิตินทรีย์) หรือความเสื่อม และความสลายแห่งธรรมต่างๆ เหล่านี้

ข้อควรทราบที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือ ความเป็นปัจจัยแก่กันขององค์ประกอบเหล่านี้ มิใช่มีความหมายตรงกับคำว่า “เหตุ” ที่เดียว เช่น ปัจจัยให้ดินไม่งอกขึ้น มิใช่หมายถึงเพียงเมล็ดพืช แต่หมายถึง ดิน น้ำ ปุ๋ย อากาศ อุณหภูมิ เป็นต้น เป็นปัจจัยแต่ละอย่าง และการเป็นปัจจัยแก่กันนี้ เป็นความสัมพันธ์ที่ไม่จำเป็นต้องเป็นไปตามลำดับก่อนหลังโดยกาลหรือเทศะ เช่น พื้นกระดาน

เป็นปัจจัยแก่การตั้งอยู่ของโต๊ะ เป็นต้น

หลักปฏิจางสมุปบาทแสดงให้เห็นอาการที่สิ่งทั้งหลายสัมพันธ์เนื่องอาศัยเป็นเหตุปัจจัยต่อกันเป็นรูปกระแส ในภาวะที่เป็นกระแสนั้น ขยายความหมายออกไปให้เห็นแง่ต่างๆ ได้คือ สิ่งทั้งหลายมีความสัมพันธ์เนื่องอาศัยเป็นปัจจัยแก่กัน สิ่งทั้งหลายมีอยู่โดยความสัมพันธ์ สิ่งทั้งหลายมีอยู่ด้วยอาศัยปัจจัย สิ่งทั้งหลายไม่มีความคงที่อยู่อย่างเดิม แม้แต่ขณะเดียว สิ่งทั้งหลายไม่มีอยู่โดยตัวของมันเอง คือ ไม่มีตัวตนที่แท้จริงของมัน สิ่งทั้งหลายไม่มีมูลการณ์หรือต้นกำเนิดเดิมสุด พุคอีกนัยหนึ่งว่าอาการที่สิ่งทั้งหลายปรากฏเป็นรูปต่างๆ มีความเจริญความเสื่อมเป็นไปต่างๆ นั้น แสดงถึงสภาวะที่แท้จริงของมันว่าเป็นกระแสหรือกระบวนการ ความเป็นกระแสแสดงถึงการประกอบขึ้นด้วยองค์ประกอบต่างๆ รูปกระแสปรากฏเพราะองค์ประกอบทั้งหลายสัมพันธ์เนื่องอาศัยกัน กระแสดำเนินไปแปรรูปได้เพราะองค์ประกอบต่างๆ ไม่คงที่อยู่แม้แต่ขณะเดียว องค์ประกอบทั้งหลายไม่คงที่อยู่แม้แต่ขณะเดียวเพราะไม่มีตัวตนที่แท้จริงของมัน ตัวตนที่แท้จริงของมันไม่มี มันจึงขึ้นต่อเหตุปัจจัยต่างๆ เหตุปัจจัยต่างๆ สัมพันธ์ต่อเนื่องอาศัยกันจึงกุมรูปเป็นกระแสได้ ความเป็นเหตุปัจจัยต่อเนื่องอาศัยกัน แสดงถึงความไม่มีต้นกำเนิดเดิมสุดของสิ่งทั้งหลาย พุคในทางกลับกันว่า ถ้าสิ่งทั้งหลายมีตัวตนแท้จริง ก็ต้องมีความคงที่ ถ้าสิ่งทั้งหลายคงที่แม้แต่ขณะเดียวก็เป็นเหตุปัจจัยแก่กันไม่ได้ เมื่อเป็นเหตุปัจจัยแก่กันไม่ได้ ก็ประกอบกันขึ้นเป็นกระแสไม่ได้ เมื่อไม่มีกระแสแห่งปัจจัย ความเป็นไปในธรรมชาติก็มีไม่ได้ และถ้ามีตัวตนที่แท้จริงอย่างไร ในท่ามกลางกระแส ความเป็นไปตามเหตุปัจจัยอย่างแท้จริงก็เป็นไปไม่ได้ กระแสแห่งเหตุปัจจัยที่ทำให้สิ่งทั้งหลายปรากฏ โดยเป็นไปตามกฎธรรมชาติ ดำเนินไปได้ก็เพราะสิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง ไม่คงอยู่ เกิดแล้วสลายไป ไม่มีตัวตนที่แท้จริงของมัน และสัมพันธ์เนื่องอาศัยกัน

ภาวะที่ไม่เที่ยง ไม่คงอยู่ เกิดแล้วสลายไปเรียกว่า อนิจจตา ภาวะที่ถูกบีบคั้นด้วย เกิดสลาย มีความกดดันขัดแย้งแฝงอยู่ ไม่สมบูรณ์ในตัว เรียกว่า ทุกขตา ภาวะที่ไร้ตัวตนที่แท้จริง ของมันเอง เรียกว่า อนัตตตา ปฏิจางสมุปบาทแสดงให้เห็นภาวะทั้ง 3 นี้ในสิ่งทั้งหลาย และแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ต่อเนื่องเป็นปัจจัยแก่กันของสิ่งทั้งหลายเหล่านั้น จนปรากฏรูปออกมาเป็น สิ่งต่างๆ ในธรรมชาติ ภาวะและความเป็นไปตามหลักปฏิจางสมุปบาทนี้ มีแก่สิ่งทั้งปวง ทั้งที่เป็น รูปธรรม ทั้งที่เป็นนามธรรม ทั้งในโลกฝ่ายวัตถุ ทั้งแก่ชีวิตที่ประกอบพร้อมด้วยรูปธรรมนามธรรม โดยแสดงตัวออกเป็นกฎธรรมชาติต่างๆ คือ

ธรรมเนียม – กฎความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผล อุคฺคินิยาม – กฎธรรมชาติฝ่ายอนิทรียวัตถุ
 พีชนิยาม – กฎธรรมชาติฝ่ายอนิทรียวัตถุรวมทั้งพันธกรรม จิตนิยาม – กฎการทำงานของจิต และ

กรรมนิยาม – กฎแห่งกรรม ซึ่งมีความเกี่ยวข้องเป็นพิเศษกับเรื่องความสุขความทุกข์ของชีวิต และเป็นเรื่องที่จริยธรรมจะต้องเกี่ยวข้องโดยตรง

เรื่องที่ควรย้ำเป็นพิเศษ เพราะมักขัดกับความรู้สึกสามัญของคน คือควรย้ำว่ากรรมก็ดี กระบวนการแห่งเหตุผลอื่นๆ ทุกอย่างในธรรมชาติก็ดี เป็นไปได้ ก็เพราะสิ่งทั้งปวงเป็นของไม่เที่ยง (เป็นอนิจจัง) และไม่มีตัวตนของมันเอง (เป็นอนัตตา) ถ้าสิ่งทั้งหลายเป็นของเที่ยง มีตัวตนจริงแล้ว กฎธรรมชาติทั้งมวลรวมทั้งหลักกรรมย่อมเป็นไปไม่ได้ นอกจากนั้นกฎเหล่านี้ยังยืนยันด้วยว่า ไม่มีมูลการณ์หรือต้นกำเนิดเดิมสุดของสิ่งทั้งหลาย เช่น พระผู้สร้าง เป็นต้น

สิ่งทั้งหลายไม่มีตัวตนแท้จริงเพราะเกิดขึ้นด้วยอาศัยปัจจัยต่างๆ และมีอยู่อย่างสัมพันธ์กัน ตัวอย่างง่ายๆ หยิบๆ เช่น เตียงเกิดจากการนำส่วนประกอบต่างๆ มาประกอบเข้าด้วยกันตามรูปแบบที่กำหนด ตัวตนของเตียงที่ต่างหากจากส่วนประกอบเหล่านั้น ไม่มี เมื่อแยกส่วนประกอบต่างๆ หมดสิ้นแล้ว ก็ไม่มีเตียงอีกต่อไป เหลืออยู่แต่บัญญัติว่าเตียงที่เป็นความคิดในใจ แม้บัญญัตินั้นเองที่มีความหมายอย่างนั้นก็ไม่มีอยู่โดยตัวของมันเอง แต่ต้องสัมพันธ์เนื่องอาศัยกับความหมายอื่นๆ เช่น บัญญัติว่าเตียง ย่อมไม่มีความหมายของมันเองโดยปราศจากความสัมพันธ์กับ การนอนแนวระนาบ ที่ตั้ง ช่องว่าง เป็นต้น ในความรู้สึกสามัญของมนุษย์ ความรู้ในบัญญัติต่างๆ เกิดขึ้นโดยพ่วงเอาความเข้าใจในปัจจัยและความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องเข้าไว้ด้วยเหมือนกัน แต่เมื่อเกิดความกำหนดรู้ขึ้นแล้ว ความเคยชินในการยึดติดด้วยตัณหา อุปาทาน ก็เข้าเกาะกับสิ่งในบัญญัตินั้นจนเกิดความรู้สึกเป็นตัวตนขึ้นอย่างหนาแน่น บังความสำนึกและแยกสิ่งนั้นออกจากความสัมพันธ์กับสิ่งอื่นๆ ทำให้ไม่รู้เห็นตามที่มันเป็น อหังการและมมังการจึงแสดงบทบาทได้เต็มที่

ความหมายของคำที่ควรทราบ

- ตัณหา คือ ความเห็นแก่ตัว ทะยานอยากแส่หาเครื่องบำรุงบำเรอมาปรนเปรอตน
- มานะ คือ ความถือตัวสำคัญตนเป็นนั่นเป็นนี่ ใฝ่แสวงอำนาจมาเชิดชูตน
- ทิฏฐิ คือ ความยึดติดในความเห็นของตน ถือรั้นเอาความเห็นของตนเป็นความจริง หรือถือมั่นให้ความจริงจะต้องเป็นอย่างที่ตนเห็น ความรู้ที่อิงความยึดถือและความคิดเหตุผลข้างใน

- สังขตธรรม หมายถึง ธรรมที่ถูกปรุงแต่ง ได้แก่ ธรรมที่มีปัจจัย สภาวะที่เกิดจากปัจจัย ปรุงแต่งขึ้น สภาวะที่ปัจจัยทั้งหลายมารวมกันแต่งสรรคขึ้น สิ่งที่ปัจจัยประกอบเข้า หรือสิ่งที่ปรากฏและเป็นไปตามเงื่อนไขของปัจจัย เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สังขาร ซึ่งมีรากศัพท์และคำแปลเหมือนกัน หมายถึง สภาวะทุกอย่างทั้งทางวัตถุและทางจิต ทั้งรูปธรรมและนามธรรมทั้งที่เป็น โลภียะ และโลกุตตระ ทั้งที่ดีที่ชั่วและที่เป็นกลางๆ ทั้งหมด เว้นแต่นิพพาน เครื่องหมายที่ทำให้กำหนดรู้ หรือเครื่องกำหนดหมายให้รู้ว่าเป็นสังขตะ (ว่าเป็นสภาวะที่มีปัจจัยทั้งหลายมารวมกันแต่งสรรคขึ้น) ของสังขตธรรม (สังขตลักษณะ) มี 3 อย่างคือ 1. ความเกิดขึ้น ปรากฏ 2. ความแตกดับหรือความสลาย ปรากฏ 3. เมื่อดำรงอยู่ ความผันแปรปรากฏ

- อสังขตธรรม ธรรมที่ไม่ถูกปรุงแต่ง ได้แก่ ธรรมที่ไม่มีปัจจัยหรือสภาวะที่ไม่เกิดจากปัจจัยปรุงแต่ง ไม่เป็นไปตามเงื่อนไขของปัจจัย เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า วิสังขาร ซึ่งแปลว่า สภาวะปลอดสังขารหรือสภาวะที่ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง หมายถึงนิพพาน ซึ่งมีสังขตลักษณะ 3 อย่าง คือ 1. ไม่ปรากฏความเกิด 2. ไม่ปรากฏความสลาย 3. เมื่อดำรงอยู่ ไม่ปรากฏความผันแปร

- ภวตัณหา เป็นตัวการพิเศษที่จะให้สัตว์ไปเกิดในสุคติ ในกรณีที่ภวตัณหาเป็นตัวนำบุคคลย่อมคำนึงถึงและใส่ใจในภาวะแห่งชีวิตที่ดีๆ ถ้าเป็นโลกหน้า ก็คิดอยากไปเกิดในสวรรค์ ในพรหมโลก เป็นต้น ถ้าเป็นภพปัจจุบัน ก็อยากเป็นเศรษฐี อยากเป็นคนมีเกียรติ ตลอดจนอยากได้ชื่อว่าเป็นคนดี เมื่อมีความอยากเช่นนี้ ก็จึงคิดการลงมือกระทำการต่างๆ ที่จะเป็นทางให้บรรลุจุดหมายนั้นๆ เช่น อยากไปเกิดเป็นพรหมก็บำเพ็ญทาน อยากไปสวรรค์ก็ให้ทานรักษาศีล อยากเป็นเศรษฐีก็ขยันหาทรัพย์ อยากเป็นคนมีเกียรติก็สร้างความคิด ฯลฯ ทำให้รู้จักขังคิดและไม่ประมาท ขวนขวายในทางที่ดี มีโอกาสทำความดีได้มากกว่าผู้อยู่ด้วยอวิชชา

- อวิชชา (ignorance, lack of knowledge) = ความไม่รู้ไม่เห็นตามความเป็นจริง ไม่รู้เท่าทันตามสภาวะ หลงไปตามสมมติบัญญัติ ความไม่รู้ที่แฝงอยู่กับความเชื่อถือต่างๆ ภาวะขาดปัญญา ความไม่เข้าใจเหตุผล การไม่ใช้ปัญญา หรือปัญญาไม่ทำงานในขณะนั้นๆ อวิชชาจึงเป็นตัวการพิเศษที่จะให้สัตว์ไปเกิดในทุคติ เพราะผู้ถูกอวิชชาครอบงำไม่รู้ว่าอะไรดี อะไรชั่ว อะไรถูก อะไรผิด อะไรเป็นประโยชน์ ไม่เป็นประโยชน์ อะไรเป็นเหตุให้เกิดความเสื่อมพินาศ ย่อมทำการต่างๆ ด้วยความหลงมึนเมา ไม่มีหลัก จึงมีโอกาสดำเนินการที่ผิดพลาดได้มาก

- สังขาร (volitional activities) = ความคิดปรุงแต่ง ความจงใจ มุ่งหมาย ตัดสินใจ และการที่จะแสดงเจตนาออกเป็นการกระทำ ; การจัดสรรกระบวนการความคิด และมองหาอารมณ์

มาสนองความคิดโดยสอดคล้องกับพื้นนิสัย ความถนัด ความโน้มเอียง ความเชื่อถือ และทัศนคติ เป็นต้น ของคน ตามที่ได้สั่งสมไว้ ; การปรุงแต่งจิต ปรุงแต่งความคิด หรือปรุงแต่งกรรมด้วย เครื่องปรุง คือ คุณสมบัติต่างๆ ที่เป็นความเคยชินหรือได้สั่งสมไว้

- วิญญาณ (consciousness) = ความรู้ต่ออารมณ์ต่างๆ คือ เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น รู้รส รู้สัมผัส รู้ต่ออารมณ์ที่มีในใจ ตลอดจนสภาพพื้นเพของจิตใจในขณะนั้นๆ

- นามรูป (animated organism) = ความมีอยู่ของรูปธรรมและนามธรรม ในความรับรู้ของบุคคล ภาวะที่ร่างกายและจิตใจทุกส่วนอยู่ในสภาพที่สอดคล้องและปฏิบัติหน้าที่เพื่อตอบสนองในแนวทางของวิญญาณที่เกิดขึ้นนั้น ส่วนต่างๆ ของร่างกายและจิตใจที่เจริญหรือเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพจิต

- สฬายตนะ (the six sense-bases) = ภาวะที่อายตนะที่เกี่ยวข้องปฏิบัติหน้าที่โดยสอดคล้องกับสถานการณ์นั้นๆ

- ผัสสะ (contact) = การเชื่อมต่อนำความรู้กับ โลกภายนอก การรับรู้อารมณ์ต่างๆ

- เวทนา (feeling) = ความรู้สึกสุขสบาย ถูกใจ หรือทุกข์ ไม่สบาย หรือเฉยๆ ไม่สุข ไม่ทุกข์

- ตัณหา (craving) = ความอยาก ทะยาน ร่ำรนาหาสิ่งอันวิเศษสุขเวทนา หลีกหนีสิ่งที่ก่อทุกข์เวทนา โดยอาการ ได้แก่ อยากได้ อยากเป็น อยากคงอยู่อย่างนั้นๆ ยังยืนตลอดไป อยากให้ดับสูญ พินาศไปเสีย

- อุปาทาน (attachment, clinging) = ความยึดติดถือมั่นในเวทนาที่ชอบหรือชัง รวบรวมเอาสิ่งต่างๆ และภาวะชีวิตที่อันวิเศษนั้นเข้ามาผูกพันกับตัว; ความยึดมั่นต่อสิ่งซึ่งทำให้เกิดเวทนาที่ชอบหรือไม่ชอบ จนเกิดทำที่หรือตีราคาต่อสิ่งต่างๆ ในแนวทางที่เสริมหรือสนองตัณหาของตน

- ภพ (process of becoming) = กระบวนพฤติกรรมทั้งหมดที่แสดงออกเพื่อสนองตัณหา อุปาทานนั้น (กรรมภพ - the active process); และภาวะชีวิตที่ปรากฏเป็นอย่างไรอย่างหนึ่ง อุปปัตติภพ - the passive process) โดยสอดคล้องกับอุปาทานและกระบวนพฤติกรรมนั้น

โดยอุปปัตติภพ เป็นศัพท์ฝ่ายอภิธรรม เช่น อภ.วิ.35/265/183 แต่ในพระสูตรรุ่นหลังเรียก ปฏิสนธิภพ ดู ขุ.จ. 30/180/92; 582/285

- ชาติ (birth) = การเกิดความตระหนักในตัวคนว่าอยู่หรือไม่ได้อยู่ในภาวะชีวิตนั้นๆ หรือไม่ได้มี ไม่ได้เป็นอย่างนั้นๆ; การเข้าครอบครองภาวะชีวิตนั้น หรือเข้าสวมเอากระบวนพฤติกรรมนั้น โดยการยอมรับตระหนักชัดขึ้นมาว่าเป็นภาวะชีวิตของตน เป็นกระบวนพฤติกรรมของตน

2.2 พุทธกับวิทยาศาสตร์

2.2.1 พุทธศาสนากับการพิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์

อัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ ได้รับการยกย่องจากนักคิดคนสำคัญที่สุดคนหนึ่งของอังกฤษ เจ.บี. เอส. ฮอลเดน (J.B.S. Haldane) ว่า “ไอน์สไตน์เป็นมหาบุรุษที่ยิ่งใหญ่ที่สุดนับจากพระเยซู” เขาเคยได้รับเชิญให้เป็นประธานาธิบดีแห่งประเทศอิสราเอลในปี ค.ศ.1952 แต่เขาปฏิเสธ ทฤษฎีสัมพัทธภาพของไอน์สไตน์เป็นผลงานที่น่าเกรงขามเพราะไม่เพียงแต่สะท้อนถึงภูมิปัญญาที่เหนือมนุษย์ แต่ยังสะท้อนความละเอียดอ่อนในการคำนวณทางคณิตศาสตร์ หลักการคำนวณของเขาสามารถนำไปพิสูจน์กฎทางฟิสิกส์อื่นๆ ได้อย่างสอดคล้อง ทฤษฎีของไอน์สไตน์ครอบคลุมทฤษฎีอื่นๆ ที่นักวิทยาศาสตร์หลายคนก่อนหน้านี้เขาเคยคิดขึ้นมาสั่งสมกันนับพันปี

ถ้ากฎของนิวตัน ทำให้เกิดการสร้างอาวุธทำลายล้างในสงครามโลกครั้งที่หนึ่งและสอง ทฤษฎีของไอน์สไตน์ก็จะก่อให้เกิดอาวุธทำลายล้างในสงครามโลกครั้งที่สาม ถ้าสงครามโลกครั้งที่สามเกิดขึ้นจริง อาวุธที่พัฒนาขึ้นจากทฤษฎีของไอน์สไตน์จะมีความสามารถในการทำลายล้างสูงกว่าอาวุธที่พัฒนาขึ้นมาจากกฎของนิวตันนับพันนับหมื่นเท่า และคราวนี้คาดกันว่าจะมีมนุษย์มากกว่าก่อน โลกเสียชีวิต ไอน์สไตน์เองก็รู้ และบอกไว้ว่า “...ข้าพเจ้าจินตนาการไม่ออกว่าอาวุธที่จะใช้ต่อสู้กันในสงครามโลกครั้งที่สามคืออะไร แต่ที่แน่ๆ ในสงครามโลกครั้งที่สี่ มนุษย์จะต่อสู้กันด้วยท่อนไม้และก้อนหิน” นักวิทยาศาสตร์ในยุคปัจจุบันต่างพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า ถ้าโลกไม่มีอัลเบิร์ต ไอน์สไตน์มาเกิด ความรู้ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และสิ่งประดิษฐ์คิดค้นทางเทคโนโลยีต่างๆ ที่เห็นกันอยู่ ต้องใช้เวลาอีกหลายศตวรรษกว่าจะประสบความสำเร็จเช่นนี้ หรืออาจจะไม่ประสบความสำเร็จเลยก็ได้

แม้ว่าไอน์สไตน์จะไม่ได้นับถือพุทธศาสนา แต่การค้นพบสังกรรมบางอย่างของจักรวาลผ่านจินตนาการและทฤษฎีทางฟิสิกส์ของเขาเข้าใกล้ และเข้าถึงความจริงบางด้านของธรรมชาติ ซึ่งพระพุทธองค์ทรงค้นพบและประกาศมาก่อนหน้านับพันปี และภายหลังเมื่อไอน์สไตน์ได้ศึกษาเรื่องราวของพุทธศาสนาจากเพื่อนนักเขียนคนหนึ่ง ไอน์สไตน์ก็ต้องประหลาดใจ ที่การค้นพบของเขาเป็นเพียงส่วนน้อยนิดของศาสนาแห่งจักรวาล ความจริงของจักรวาลมีเพียงความจริงเดียว มีระบบระเบียบและความสมบูรณ์อยู่ในตัวเอง ซึ่งนักวิทยาศาสตร์พยายามศึกษาค้นหาโดยใช้หลักทางตรรกะ เหตุผล พิสูจน์ออกมาเป็นตัวเลขและทฤษฎีทางฟิสิกส์ ในขณะที่พระพุทธองค์ทรงใช้ปัญญาญาณในการค้นคว้าความจริงแท้แห่งจักรวาล ในเมื่อต่างฝ่ายต่างต้องการหาความจริงอันเดียวกัน

แต่วิถีทางต่างกัน ในที่สุดเมื่อเข้าใจความจริงแท้จะพบว่าการค้นพบของทั้งสองวิธีมีความสอดคล้องกันอย่างมหัศจรรย์

การค้นพบทางวิทยาศาสตร์มาจากการตั้งสมมติฐานและทดสอบสมมติฐาน แล้วก็พัฒนาเป็นทฤษฎีหรือกฎทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งสมมติฐานที่ตั้งก็มาจากประสาทสัมผัสทั้งห้าของมนุษย์ แล้วจัดปรุงแต่งขึ้น อาทิ กฎของนิวตัน เริ่มต้นมาจากการเห็นลูกแอปเปิ้ลตกลงพื้น กฎของอาร์คิมิดีส เริ่มมาจากการสังเกตปริมาณน้ำในอ่างอาบน้ำ ทฤษฎีของกาลิเลโอเริ่มมาจากการค้นพบกล้องส่องทางไกล ผลสรุปทางวิทยาศาสตร์เป็นเพียงเรื่องสมมติที่จิตมนุษย์ปรุงแต่งขึ้น ต่างจากการค้นพบของพระพุทธองค์ที่เป็นความจริงแท้ของโลกและจักรวาล ซึ่งไม่มีนักวิทยาศาสตร์คนไหนเคยค้นพบมาก่อน ยกเว้นอัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ที่สามารถพิสูจน์ความจริงแท้ของจักรวาลได้บางส่วนเกี่ยวกับเรื่องเวลา สสาร และพลังงาน ช่วยยืนยันการค้นพบของพระพุทธองค์ผ่านทฤษฎีทางฟิสิกส์และการคำนวณ ก่อนหน้านี้นักวิทยาศาสตร์ไม่สนใจการค้นพบของพระพุทธองค์ เพราะพิสูจน์ไม่ได้ แต่เมื่อไอน์สไตน์พิสูจน์ แม้จะเป็นเพียงส่วนเล็กๆ ส่วนเดียว เกี่ยวกับเวลาและพลังงาน เท่านั้น ก็สร้างความประหลาดใจอย่างมหาศาลให้กับนักวิทยาศาสตร์คนอื่นๆ บนโลก หลังจากนั้นนักวิทยาศาสตร์ชั้นนำของโลกต่างก็หันมาศึกษาพุทธศาสนาอย่างจริงจัง ลึกซึ้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักวิทยาศาสตร์สายควอนตัม เนื่องจากพวกเขาตระหนักว่า การค้นพบสังขรรณความจริงของพุทธศาสนา คือ จุดมุ่งหมายเดียวกันกับการค้นหาความจริงแท้ของจักรวาลในทางฟิสิกส์

ฟริตจอฟ คาปรา นักฟิสิกส์ชื่อดังของโลก รุ่นหลังไอน์สไตน์กล่าวไว้อย่างมีความหมายว่า “ทฤษฎีควอนตัมและทฤษฎีสัมพัทธภาพ ได้ทำให้ความเข้าใจเกี่ยวกับโลกของเราคล้ายคลึงกับความเข้าใจของชาวพุทธและเต๋า และยังคล้ายคลึงมากขึ้นไปอีกเมื่อมีการรวมเอาสองทฤษฎีนี้มาใช้ อธิบายปรากฏการณ์ของอนุภาคที่เล็กมากๆ จนไม่สามารถมองเห็นด้วยกล้องจุลทรรศน์ นั่นคือ อธิบายคุณสมบัติและปฏิกิริยาของอนุภาคที่เล็กกว่าอะตอม ซึ่งอนุภาคเหล่านั้นเป็นองค์ประกอบของสสารทุกชนิดบนโลกนี้ เราพบว่า อนุภาคเหล่านี้มีความไม่เที่ยง แปรเปลี่ยนไปตลอดเวลา และไม่มีตัวตนที่แท้ ซึ่งคล้ายคลึงอย่างยิ่งกับหลักแห่งอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา”

อย่างไรก็ตาม ถ้าใครถามไอน์สไตน์ว่า เขานับถือศาสนาอะไร เขาจะตอบว่า เขาไม่นับถือศาสนา เขาเป็นคนประเภทไม่มีศาสนา แต่ถ้าถามต่อว่า แล้วเขาชอบศาสนาไหนเป็นพิเศษ หรือเปล่า เขาจะตอบอย่างไม่ลังเลเลยว่า “ศาสนาพุทธ” เขาสนใจพุทธศาสนามาก อาจกล่าวได้ว่า เข้าถึงมากกว่าคนที่นับถือพุทธจริงๆ เสียอีก ครั้งหนึ่งที่มหาวิทยาลัยพรินซ์ตันจัดบรรยายเกี่ยวกับ

พุทธศาสนา ไอน์สไตน์เข้าฟังด้วย เขาสร้างความประหลาดใจให้คนในห้องประชุมด้วยการแสดงถึงความดีมั่งคั่งอย่างซาบซึ้งในขณะที่ฟังบรรยาย และจะสังเกตได้ว่า บทความที่ไอน์สไตน์เขียนจะอ้างถึงศาสนาพุทธบ่อยมาก (เขาใช้คำว่า “ศาสนาแห่งจักรวาล”) มีสิ่งหนึ่งที่อ่านแล้วหวาดเสียวพอสมควร ถ้าไอน์สไตน์เขียนบทความนี้สักสองสามร้อยปีก่อนหน้านั้น เขาอาจถูกเผาทั้งเป็นไปแล้วก็ได้ เขาเขียนไว้ว่า “คริสตจักรถือว่าพระเจ้าคือผู้ทรงให้รางวัลและลงโทษ แท้จริงแล้วมนุษย์ตกอยู่ในวิถีที่น่าสังเวช หากเขาต้องถูกจำกัดตัดตอนโดยความกลัวการลงโทษและความหวังที่จะได้รับรางวัลหลังความตาย ด้วยเหตุนี้จึงเห็นได้ง่ายๆ ว่าทำไมคริสตจักรจึงได้ต่อสู้กับวิทยาศาสตร์และตามจONGL้างของผลาญผู้อุทิศตนทางวิทยาศาสตร์เสมอมา เส้นทางสู่ความเป็นศาสนาอย่างแท้จริงไม่ได้วางอยู่บนพื้นฐานการกลัวชีวิต กลัวความตาย หรือศรัทธาอย่างไม่มีเหตุผล แต่ด้วยความพากเพียรตามความรู้ที่มีเหตุผล ในอีกมุมมองหนึ่ง ข้าพเจ้าเห็นว่าความรู้จากศาสนาแห่งจักรวาลเป็นแรงจูงใจที่แข็งแกร่ง และสว่างามที่สุดในการวิจัยทางวิทยาศาสตร์”

ไอน์สไตน์เป็นคนที่ไม่กลัวความตาย เขาเคยเขียนไว้ว่า “การกลัวความตายคือความกลัวที่ไม่มีเหตุผลที่สุดในบรรดาความกลัวทั้งปวง” (*The fear of death is the most unjustified of all fears.*) ขณะเขาป่วยเขาไม่ต้องการพบหมอด้วยซ้ำ เขาเขียนพินัยกรรมเตรียมตัวตายไว้ก่อนเสียชีวิตจริงถึง 5 ปี ในวันที่เสียชีวิต นางพยาบาลที่เฝ้าอยู่เล่าว่า เขามีสติมากและได้พยายามพูดอะไรออกมาสองสามคำ แต่เป็นภาษาเยอรมันซึ่งพยาบาลฟังไม่ออก แล้วเขาก็จากไปอย่างสงบ พร้อมทั้งเศษกระดาษแผ่นหนึ่งที่เต็มไปด้วยการคำนวณเรื่องสนามเอกภาพและการรวมแรงในจักรวาลไว้ข้างๆ เพียง ไอน์สไตน์เสียชีวิตเมื่อปี ค.ศ.1955 อายุ 76 ปี พร้อมทั้งทั้งงานที่ค้างค้างอยู่คือ การคิดทฤษฎีแห่งสรรพสิ่ง (Grand Unified Theory) ซึ่งเป็นความฝันสูงสุดของนักวิทยาศาสตร์ ไอน์สไตน์พยายามจะหาวิธีรวมแรงแม่เหล็กไฟฟ้ากับแรงโน้มถ่วงเข้าด้วยกัน ซึ่งถ้าสามารถรวมสองแรงนี้ได้ ก็จะครอบคลุมถึงการรวมแรงนิวเคลียร์ด้วย และถ้าทำสำเร็จจะเป็นการค้นพบที่ยิ่งใหญ่ของมนุษยชาติ เหนือกว่าทฤษฎีสัมพัทธภาพและควอนตัมนับสิบนับร้อยเท่า ซึ่งหากเขาสามารถรวมแรงพื้นฐานในธรรมชาติที่มีอยู่ 4 ชนิด เข้าไว้ในกฎเดียวกัน คือ 1. แรงโน้มถ่วง 2. แสงหรือแรงแม่เหล็กไฟฟ้า 3. แรงนิวเคลียร์ชนิดอ่อน และ 4. แรงนิวเคลียร์ชนิดเข้ม ความลับของจักรวาลจะถูกเปิดเผยมากกว่าทฤษฎีสัมพัทธภาพหลายเท่า การเหาะเหินเดินอากาศของมนุษย์จะกลายเป็นเรื่องธรรมดา ทฤษฎีนี้จะสามารถอธิบายอนุภาคพื้นฐานทุกชนิดในจักรวาล รวมถึงอธิบายได้ถึงปฏิสัมพันธ์ทางกายภาพและแรงทุกระบบในจักรวาลได้หมด น่าเสียดาย ถ้าเขาพบกับพุทธศาสนา

ก่อนหน้าสักนิดเป็นไปได้ว่า ป่านนี้เราคงจะได้นั่งรถยนต์เหาะเช่นเดียวกับในภาพยนตร์เรื่อง สตาร์วอร์สแล้ว เพราะตามทฤษฎีแรงทั้งสี่ในจักรวาลสามารถรวมกันได้ในกรณีเดียวเท่านั้น คือ ที่จุดเริ่มต้นของกาลเวลา ถ้าเราทำให้เวลาหยุดได้ เมื่อนั้นจะพบคำตอบ และตามทฤษฎีสัมพัทธภาพ เวลาจะหยุดได้ในกรณีเดียวคือ ทำความเร็วเท่ากับแสง ซึ่งในทางกายภาพไม่มีทางทำได้เลย แต่พระพุทธองค์ทรงค้นพบการหยั่งรู้โดยจิตหยุดเวลาได้ด้วยวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งเรื่องการยืดหดของเวลาตามทฤษฎีสัมพัทธภาพนั้น พระพุทธองค์ได้ตรัสมาก่อนแล้วว่าสองพันปี แต่ไอน์สไตน์เอาสูตรการคำนวณมายืนยันในเวลาต่อมา ส่วนเรื่องการรวมแรงทั้งสี่ในจักรวาลก็สามารถหยั่งรู้ได้เมื่อบรรลุเข้าสู่วิปัสสนาญาณในระดับสูงๆ ขึ้นไป ถ้าไอน์สไตน์เข้าใจผ่านวิปัสสนาญาณ เชื่อว่าการคิดสูตรการคำนวณมายืนยันสำหรับเขาไม่ใช่เรื่องยากเลย

พระพุทธองค์ทรงบอกว่า จักรวาลไม่ได้มีจักรวาลเดียว ยังมีจักรวาลอื่นนอกจักรวาลเราอีกมากมาย ในคัมภีร์อรรถสาธินี้ได้มีการกล่าวถึงเรื่อง “โลกและจักรวาล” ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในพระสูตรต่างๆ ในพระไตรปิฎกหลายพระสูตร เช่น

1. อัคคัญญสูตร ว่าด้วยเรื่องกำเนิดของโลกกำเนิดของมนุษย์และวาระทั้ง 4 (หน้า 61 เล่มที่ 11 พระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย)
2. จุฬนีสสูตร ว่าด้วยเรื่องจักรวาล (หน้า 215 เล่มที่ 20 พระสูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย)
3. สุริยสูตร ว่าด้วยเรื่องในอนาคตพระอาทิตย์จะเกิดขึ้นครบ 7 ดวงและการพิनाสของโลก (หน้า 83 เล่มที่ 23 พระสูตรตันตปิฎก อัคคุตตรนิกาย)
4. อุโปสถสูตร ว่าด้วยเรื่องสวรรค์ 6 ชั้น (หน้า 195 เล่มที่ 20 พระสูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย)
5. พาลบัณฑิตสูตร ว่าด้วยเรื่องผลกรรมของคนชั่วและคนดี เรื่อง นรกขุมต่างๆ สัตว์เดียรัจฉานจำพวกต่างๆ และพระเจ้าจักรพรรดิ (หน้า 239 เล่มที่ 14 พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย)
6. เทวทูตสูตรว่าด้วยพญายมซักถามสัตว์นรก และนรกขุมต่างๆ (หน้า 239 เล่มที่ 14 พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย)
7. สังขารูปัตติสูตร ว่าด้วยสวรรค์ 6 ชั้น รูปพรหม 16 ชั้น อรูปพรหม 4 ชั้น (หน้า 172 เล่มที่ 14 พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย)

8. ฌานสูตรที่ 1-2 ว่าด้วยอายุของรูปพรหม 4 ชั้น

(หน้า 125 เล่มที่ 21 พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย)

9. อาเนชสูตร ว่าด้วยอายุของอรุปรหม 3 ชั้น

(หน้า 254 เล่มที่ 20 พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย)

นอกจากนี้คัมภีร์อรรถสาลินียังได้กล่าวถึงเรื่อง “อนันตธรรม” ไว้ 4 ประการได้แก่

1. **อากาศอนันตธรรม** คือ ที่ว่างเปล่าระหว่างสิ่งต่างๆ ตลอดจนดวงดาวนั้นมีไพศาลหาที่สุดไม่ได้

2. **จักรวาลอนันตธรรม** คือ โลกและดวงดาวทั้งหลายมีปริมาณหาที่สุดมิได้ ประเด็นนี้ พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้ดังที่ปรากฏอยู่ในพระพุทธภาษิตตักนิบาต อังคุตตรนิกายว่า ยังมีดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์และดวงดาวที่ตามนุษย์ไม่สามารถเห็นได้อีกมากมายไม่มีที่สิ้นสุด (ในปัจจุบันนักวิทยาศาสตร์พบว่า ดวงดาวต่างๆ ที่เรามองเห็นเป็นเพียง 10 เปอร์เซ็นต์ ยังมีอีกถึง 90 เปอร์เซ็นต์ของมวลในจักรวาลที่อยู่ในรูปสสารมืด)

3. **สัตตนิยายอนันตธรรม** คือ สัตว์โลกมีมากมายไม่มีที่สิ้นสุด แม้ในโลกของเรายังมีสัตว์นับตัวไม่ถ้วน เมื่อพระพุทธองค์ได้แสดงไว้ในจักรวาลอนันตธรรมว่า ยังมีโลกและดวงดาวอื่นๆ ในจักรวาลไม่มีที่สิ้นสุดแล้วจำนวนสัตว์โลกย่อมไม่มีที่สิ้นสุดเช่นกัน

4. **พุทธญาณอนันตธรรม** คือ พระปรีชาญาณขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่มีที่สิ้นสุด

นักวิทยาศาสตร์ไม่มีทางสำรวจจักรวาลได้เท่าพระพุทธองค์ เพราะข้อจำกัดในเรื่องความเร็วแสง แสงที่เห็นจากดวงดาวและดาราจักรอื่นๆ คือแสงจากอดีตที่ใช้เวลาในการเดินทางมาสู่สายตาชาวโลก ดาราจักรแต่ละแห่งอยู่ห่างกันนับล้านปีแสง ดังนั้นภาพที่เราเห็นในกล้องโทรทรรศน์ก็คือภาพในอดีตของดาราจักรนั้นเมื่อล้านปีที่แล้ว และทิศทางของดาราจักรที่เห็นก็ไม่ตรงกับความเป็นจริง เพราะแสงไม่ได้เดินทางเป็นเส้นตรงในจักรวาล แต่จะโค้งตามแรงโน้มถ่วง พระพุทธองค์ทรงสำรวจสภาพของจักรวาลที่มีอยู่นับล้านดาราจักร รวมไปถึงสำรวจข้ามจักรวาลได้ก็เพราะภาพที่ปรากฏคือภาพปัจจุบัน พระองค์สามารถรู้เห็นได้ในปัจจุบันขณะของทุกแห่งในจักรวาล เป็นการสัมผัสกับความจริงแท้ของจักรวาลที่อยู่นอกเหนือความเร็วของแสงด้วยอภิญญาจิต

ในทางพุทธศาสตร์เกี่ยวกับจักรวาล พระพุทธเจ้าตรัสไว้ใน “จูฬนิสสูตร” พระไตรปิฎก หน้า 215 เล่ม 20 ว่า ระบบสุริยะประกอบด้วย ดวงจันทร์ โลก ดวงอาทิตย์ และดาวเคราะห์ทั้งหลาย

โคจรไปร่วมกัน ดาราจักรมี 3 ขนาด คือ ดาราจักรอย่างเล็กมีจำนวนพัน ดาราจักรอย่างกลางมีจำนวนล้าน ดาราจักรอย่างใหญ่มีจำนวนแสน โลก และดาราจักรเหล่านั้นมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และแตกดับไปในที่สุด โลกเราเองก็มีวันแตกดับ นักวิทยาศาสตร์คาดคะเนว่า “เวลาอันยาวนานในอนาคตดวงอาทิตย์จะขยายตัวววมขึ้นจนมีขนาดโตถึงวงโคจรของโลก แล้วกลืนกินโลกและดาวเคราะห์วงในทั้งหมด” ซึ่งไม่ตรงกับการค้นพบของพระพุทธเจ้าที่ตรัสไว้ว่า “ในอนาคตอันยาวไกลในสุริยจักรวาลจะมีดวงอาทิตย์เกิดขึ้นเองเพิ่มขึ้นทีละดวงๆ จนครบ 7 ดวง แล้วเผาไหม้โลกและความเคราะห์บริวารทั้งหมด” (สุริยสูตร พระไตรปิฎก เล่มที่ 23 หน้า 83)

สำหรับเรื่องสิ่งมีชีวิตอื่นในจักรวาล ปัจจุบันนักวิทยาศาสตร์ยังถกเถียงกันอยู่ว่ามีหรือไม่ และคงอีกนานกว่าจะมีใครค้นพบหรือติดต่อได้ สำหรับพระพุทธองค์ได้ตรัสไว้แน่นอนมากกว่าสองพันปีแล้วว่า “มี” แต่นักวิทยาศาสตร์ไม่มีวันพิสูจน์ได้ เพราะการที่จะมีสิ่งมีชีวิตเกิดขึ้นต้องมีดาวเคราะห์หมุนรอบดาวฤกษ์อย่างดวงอาทิตย์เรา ซึ่งแม้แต่ดาวฤกษ์หรือดวงอาทิตย์ดวงที่สองที่อยู่ใกล้โลกเราที่สุด ยังอยู่ห่างไปไกลถึง 4 ปีแสง ถ้าจะคิดว่าไกลแค่ไหน ก็ลองคิดดูว่าโลกอยู่ห่างดวงอาทิตย์ 93 ล้านไมล์ แสงยังเดินทาง 8 นาที แล้วระยะทางที่แสงเดินทาง 4 ปี เท่ากับสองล้านนาทีกไกลขนาดไหน มนุษย์ไม่มีวันสำรวจไปถึงแน่นอน อัลเบิร์ต ไอน์สไตน์เองภายหลังที่ได้ศึกษาพุทธศาสนาได้กล่าวยอมรับว่า “ความยิ่งใหญ่ลึกซึ้งที่มนุษย์จะสัมผัสได้ ก็คือความเร้นลับของจิตวิญญาณ ซึ่งเป็นสิ่งที่ร้อยประสานความรู้ที่เป็นวิทยาศาสตร์แท้จริงทั้งหมด... การสัมผัสรับรู้ความจริงแท้ของจักรวาลทางศาสนาจึงเป็นพื้นฐานที่แข็งแกร่งที่สุด ยิ่งใหญ่ที่สุดของการค้นคว้าวิจัยทางวิทยาศาสตร์” ไอน์สไตน์เรียกศาสนาที่ครอบคลุมความเป็นจริงทั้งหมดของเอกภพว่า “ศาสนาแห่งจักรวาล” นั่นก็เพราะว่า การค้นพบเช่นพระพุทธเจ้ายิ่งใหญ่ในระดับจักรวาล ไม่ใช่แค่ระดับโลก เขาเคยเขียนไว้ในหนังสือ Ideas & opinion ว่า “ศาสนาในโลกตะวันออกมีพัฒนาการมาจากศาสนาแห่งความกลัว กลายเป็นศาสนาแห่งศีลธรรม ซึ่งถือว่าเป็นก้าวที่สำคัญของมนุษยชาติที่จะพัฒนาต่อไปเป็นศาสนาแห่งจักรวาล...” ความรู้สึกเช่นศาสนาแห่งจักรวาลปรากฏอยู่ในบทสวดของเดวิดและศาสนาพุทธ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ตามที่เราเคยเรียนรู้มาจากข้อเขียนของโซเพนเฮาเออร์ (นักเขียน นักปรัชญาชื่อดังชาวเยอรมัน ผู้ศรัทธาในคำสอนของพระพุทธเจ้า) มีพื้นฐานมาจากความรู้สึกของศาสนานี้แฝงอยู่เสมอมาก

อันที่จริงจะบอกว่าศาสนาพุทธมีกระบวนการคิดเป็นวิทยาศาสตร์ไม่ได้ เพราะศาสนาพุทธเกิดก่อนวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ ดังนั้นต้องบอกว่าวิทยาศาสตร์มีกระบวนการคิดคล้ายกับ

พุทธศาสนาน่าจะถูกต้องกว่า ไอน์สไตน์จึงบอกว่า “วิทยาศาสตร์ที่ไร้ศาสนาก็เหมือนคนขาพิการ เป็นง่อย” (*Science without religion is lame.*) นั่นก็คือไปไหนไม่ได้ เพราะขาดกระบวนการและความคิดอันลึกซึ้ง แน่ใจว่าศาสนาในความหมายของประโยคนี้ต้องเป็นศาสนาแห่งจักรวาล ซึ่งมีลักษณะเดียวกับพุทธศาสนา และเขาก็บอกต่ออีกว่า “ศาสนาที่ขาดวิทยาศาสตร์ก็เหมือนคนตาบอด” (*Religion without science is blind.*) วิเคราะห์ได้ว่า เพราะศาสนามุ่งแต่ที่จะเรียนรู้ภายในจิตใจตัวเองจนไม่มองโลกภายนอก วิทยาศาสตร์จะมาช่วยตรงจุดนี้ (แต่วิทยาศาสตร์ก็มองโลกภายนอกมากเกินไป จนรู้ไปถึงต้นกำเนิดของจักรวาล แต่ยังไม่รู้ว่าจิตมาจากไหน) สิ่งหนึ่งที่ยืนยันได้ว่าพระพุทธองค์ทรงพบความจริงทางด้านวิทยาศาสตร์มาก่อนก็คือ การที่ทรงแยกปรากฏการณ์ทางธรรมชาติออกเป็นอุตุนิยาม ซึ่งตรงกับคำว่าวิทยาศาสตร์กายภาพในปัจจุบัน และพีชนิยาม ซึ่งตรงกับวิทยาศาสตร์ชีวภาพ พระพุทธองค์ทรงแยกวิทยาศาสตร์ออกเป็นสองสาขามาก่อนนับพันปี ส่วนกรรมนิยามและจิตนิยามเป็นวิทยาศาสตร์ทางใจ นิยามที่ 5 ธรรมนิยาม คือความจริงแท้ทางธรรมชาติที่ครอบคลุม 4 นิยามแรกทั้งหมด เช่น หลักไตรลักษณ์ อิทัปปัจจยตา โยนิโสมนสิการ อริยสัจ 4 ฯลฯ

หลักอิทัปปัจจยตาเป็นหลักที่สำคัญมากสำหรับกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ สามารถนำไปวิเคราะห์เหตุปัจจัยได้ในทุกปรากฏการณ์ แม้แต่ปรากฏการณ์ที่ไม่น่ามีสาเหตุ นักวิทยาศาสตร์ทุกคนล้วนเคยใช้หลักการนี้แม้ไม่ได้นับถือศาสนาพุทธก็ตาม พระพุทธองค์ทรงเน้นศึกษาปรากฏการณ์ในจิตมนุษย์ จึงย่อหลักอิทัปปัจจยตาเป็นปฏิจสงมุปบาท ซึ่งหมายถึง วงจรแห่งเหตุปัจจัยที่ทำให้เวียนว่ายตายเกิด เมื่อมีสิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งนี้ก็ตามมา เช่น ผัสสะทำให้เกิดเวทนา เวทนาทำให้เกิดตัณหา อุปาทาน (การยึดมั่นถือมั่น) ทำให้เกิดภพ ภพทำให้เกิดชาติ

วิทยาศาสตร์เชื่อว่าปรากฏการณ์ทางธรรมชาติทั้งหลายต้องมีกฎเกณฑ์ มีระเบียบ ไม่ได้เกิดขึ้นแบบบังเอิญ ในขณะที่นิวตันสรุปกฎของเขาว่า การเคลื่อนไหวทุกอย่างต้องมีเหตุของมัน ดังนั้นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติทั้งรูปและนามต้องมีเหตุปัจจัยส่งผลทำให้เกิด การที่เราเกิดมาสูง-ต่ำ ดำ-ขาว ใจร้อน ใจเย็น เชื้อมัน ลังเล โชคดี โชคร้าย ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ก็ไม่ใช่เรื่องบังเอิญเช่นกัน เพียงแต่วิทยาศาสตร์กายภาพยังหาวิธีอธิบายไม่ได้ ถ้าศาสนาพุทธไม่ใช่ศาสนาแห่งความกลัวและความเชื่อ แต่เป็นศาสนาแห่งเหตุผลและปัญญาตามที่ไอน์สไตน์คาดคิด แล้วเหตุไหนจึงต้องกลัววิทยาศาสตร์ หรืออาจจะเป็นเพราะครั้งหนึ่งศาสนาพุทธหายไปจากอินเดียเพราะถูกพราหมณ์ครอบงำจนสูญสิ้น จึงกลัวว่า สักวันวิทยาศาสตร์อาจเข้ามามีอิทธิพลเหนือพุทธ จนทำให้ผู้คน

ส่วนใหญ่เล็กเชื่อถือศรัทธาในศาสนา สิ่งหนึ่งที่ต้องวิเคราะห์คือ หลักคิดของพราหมณ์กับพุทธ ต่างกันมาก แต่หลักคิดของวิทยาศาสตร์เป็นแบบเดียวกับพุทธศาสนา ความจริงแล้ววิทยาศาสตร์ กลับจะช่วยให้เข้าใจธรรมะได้ง่ายขึ้นและอยู่ฝั่งเดียวกันกับพุทธศาสนา ไซยศาสตร์ต่างหาก ที่พุทธศาสนิกชนต้องระวัง ภาพผู้คน ไปด้วยกัน สวมศักดิ์สิทธิ์มาดัดมิดกัน จุฑรูปบูชาหามุสามขา ขูดหอย ตามต้นไม้ ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ทำให้ศาสนาพุทธเสื่อมลง

อัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ ซึ่งกล่าวว่าศาสนาแห่งจักรวาลจะสูญหายไปจากโลก ได้เขียน ข้อความนี้ไว้ว่า “Science not only purifies the religious impulse of the dross of its anthropomorphism but also contributes to a religious spiritualization of our understanding of life.” แปลเป็นไทยได้ว่า “วิทยาศาสตร์ไม่เพียงแต่ช่วยชำระความเชื่อที่เป็นขยะ งามายไร้สาระ ออกไปจาก ศาสนา แต่วิทยาศาสตร์ยังสามารถช่วยให้เราเข้าใจชีวิตตามคำอธิบายของศาสนามากยิ่งขึ้น” ในขณะที่ชาวตะวันตกเริ่มเข้าใจถึงความเป็นวิทยาศาสตร์ในพุทธศาสนา แต่พุทธศาสนิกชนบางคน กลับต้องการแยกวิทยาศาสตร์ให้อยู่ห่างไกลจากศาสนาพุทธ ต่างคนต่างอยู่

ทอม ครูซ (Tom Cruise) นักแสดงชื่อดัง ได้กล่าวยกย่องพุทธศาสนาในการแถลงข่าวงาน เปิดตัวภาพยนตร์เรื่อง The Last Samurai ว่า ระหว่างที่ถ่ายทำภาพยนตร์เรื่องนี้ เขามีโอกาสได้ศึกษา พุทธศาสนา ทำให้ได้เรียนรู้หลักการดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายและยืดหยุ่น ซึ่งสามารถนำมาปรับใช้กับ ชีวิตประจำวันได้อย่างเหลือเชื่อ นอกจากนี้เขายังได้กล่าวยกย่องศาสนาพุทธว่าเป็นศาสนาที่เป็นรากฐาน ของวิทยาศาสตร์ทั้งหมด

มหาตมาคานธีกล่าวสุนทรพจน์คล้าย ๆ กัน ในงานพิธีพุทธชยันตี ณ เมืองกัลกัตตา ประเทศอินเดีย ในปี พ.ศ.2496 ว่า “หลักคำสอนของพระพุทธองค์สามารถนำมาใช้ได้ในชีวิตจริง ข้าพเจ้ามั่นใจอย่างไม่หลงเหลือความเคลือบแคลงเลยแม้แต่น้อยว่า พระองค์จะทรงดำรงอยู่ในฐานะ ประมาจารย์ผู้ยิ่งใหญ่ที่สุดของมวลมนุษยชาติ”

ขณะที่นักวิทยาศาสตร์กำลังสับสนมึนงงกับเหตุการณ์อันแสนประหลาดจาก ปรากฏการณ์ควอนตัม (ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นของอนุภาคในระดับที่เล็กกว่าอะตอม เช่น การหมุน ของอิเล็กตรอนในรูปแบบต่างๆ ปรากฏการณ์ที่โฟตอนของแสงวิ่งชนอิเล็กตรอน ความเข้าใจ ในเรื่องนี้นำไปสู่การพัฒนานาโนเทคโนโลยีควอนตัมคอมพิวเตอร์ ฯลฯ) ยูจีน วิกเนอร์ (Eugene Paul Wigner ค.ศ.1902-1995) ศาสตราจารย์แห่งมหาวิทยาลัยพรินซ์ตัน ผู้ร่วมสร้างระเบิดปรมาณู ลูกแรก และได้รับรางวัลโนเบลในปี ค.ศ.1963 ก็ออกมาให้ความเห็นว่า “สติเป็นเรื่องสำคัญที่สุด

สำหรับการศึกษากลศาสตร์ควอนตัม สติเป็นความจริงขั้นสูงสุด” นั่นก็หมายความว่า ถ้าไม่มีสติรับรู้ สิ่งต่างๆ ก็ไม่มีอยู่จริง ดังเช่นที่นีลส์ โบร์ (Niels Bohr ค.ศ.1885-1962 นักฟิสิกส์ชาวเดนมาร์ก) เจ้าของแบบจำลองโครงสร้างอะตอมที่มีชื่อเสียงที่สุด เป็นผู้นำในการสร้างระเบิดปรมาณูลูกแรก) ถามไอน์สไตน์ว่า ถ้าไม่มีมนุษย์จะมีดวงจันทร์หรือไม่ คำตอบในเชิงควอนตัมคือ ไม่มี ในขณะที่ไอน์สไตน์ค้านว่า ถึงโลกนี้ไม่มีมนุษย์ ดวงจันทร์มันก็ลอยเที่ยงตั้งอยู่อย่างนั้นมาก่อนแล้ว (ในภายหลังไอน์สไตน์ยอมรับว่าเขาเข้าใจผิด) ดังนั้น ถ้าอธิบายในเชิงทฤษฎีควอนตัม เมื่อเราเสียชีวิตลง โลกและจักรวาลนี้ก็หายวับไปในทันที และถ้ามีการเกิดใหม่ จักรวาลใหม่จะเป็นอย่างไรก็ขึ้นอยู่กับกำลังสติ ซึ่งสอดคล้องกับทางพุทธศาสนา

สิ่งที่มนุษย์เห็นด้วยประสาทสัมผัสมีอยู่เฉพาะในช่วงคลื่นแสงนี้เท่านั้น เช่น การเห็นช้าง ถ้าตามนุษย์สามารถเห็นในช่วงคลื่นความถี่เอกซเรย์ แทนที่จะเป็นคลื่นความถี่สีในปัจจุบัน จะทำให้ภาพของช้างที่เห็นรวมไปถึงสิ่งต่างๆ บนโลกและในจักรวาลต่างจากปัจจุบันอย่างมากมาย ในทางควอนตัมบอกว่า จักรวาลแต่ละจักรวาลจะมีลักษณะเหมือนจริงตามที่สติรับรู้ สิ่งมีชีวิตในแต่ละจักรวาลก็จะบอกว่าตัวเองเป็นของจริง จักรวาลอื่นเป็นมายา เช่นเดียวกับที่เราบอกว่าโลกคือของจริง ส่วนสวรรค์ นรก เป็นเรื่องที่แต่งขึ้น สำหรับสิ่งมีชีวิตในนรกก็จะยืนยันว่าจักรวาลของตนคือของจริง โลกหรือสวรรค์เป็นเพียงจินตนาการ ความจริงแล้วทั้งสามจักรวาลนี้เกิดขึ้นจริงและทับซ้อนอยู่ในพื้นที่บริเวณเดียวกันด้วย เพียงแต่คลื่นความถี่ต่างกันและกำลังสติของสิ่งมีชีวิตในแต่ละจักรวาลรับได้เฉพาะความถี่นั้น จึงรับรู้แต่เรื่องราวของจักรวาลนั้น หรือจะสรุปง่ายๆ ว่าจักรวาลมีตัวตนขึ้นมาก็เพราะมันถูกสังเกต

หลวงปู่ดูลย์ อตุโล เคยตอบคำถามที่ว่า สิ่งต่างๆ ที่ผู้บรรลุนิยามอ้างว่าได้ไปเห็นในสวรรค์ นรก ภพภูมิต่างๆ จริงหรือไม่ หลวงปู่ตอบว่า “ที่เห็นนั้นเขาเห็นจริง แต่สิ่งที่ถูกเห็นไม่จริง” ซึ่งคำตอบนี้ตรงกับคำอธิบายของไฮเซนเบิร์ก ผู้วางพื้นฐานทฤษฎีควอนตัมว่า “ปรากฏการณ์ที่เห็นเป็นจริง แต่โลกที่ถูกเห็นไม่ใช่ของจริง” (*Only phenomena are real, the world beneath phenomena is not real.*) เหตุที่ไม่จริงเพราะมันสามารถแปรเปลี่ยนได้ตลอดเวลา ไม่มีความแน่นอนใดๆ เลย เช่นเดียวกับไอน์สไตน์ที่บอกว่า “ความจริงเป็นเพียงภาพมายา แต่เป็นภาพมายาที่คงอยู่นานหน่อยเท่านั้น” (*Reality is merely an illusion albeit a very persistent one.*)

โดยสรุปก็คือ นักฟิสิกส์ในยุคนิวตันเชื่อว่า จิตเกิดจากสสาร แต่นักวิทยาศาสตร์ในยุคควอนตัมบอกว่า สสารเกิดจากจิต เช่นเดียวกับที่ครั้งหนึ่งนักวิทยาศาสตร์ยุคเก่าเชื่อว่าสสารทำให้

เกิดพลังงาน แต่ไอน์สไตน์ผู้เปิดโลกแห่งฟิสิกส์ใหม่บอกว่า แท้จริงแล้วพลังงานต่างหากที่ทำให้เกิด สสาร ปราณการณ์ก่อนบิกแบง (Big Bang : การระเบิดครั้งใหญ่เมื่อครั้งก่อกำเนิดจักรวาล ทำให้จักรวาล เกิดการขยายตัวขึ้นเรื่อย ๆ มาจนถึงปัจจุบัน) มีแต่พลังงานล้วน ๆ สอดคล้องกับคัมภีร์เต๋าที่บอกว่า สรรพสิ่งล้วนเกิดจากความว่าง การค้นพบทางฟิสิกส์ใหม่มาตรงกับการค้นพบทางศาสนาตะวันออก ที่บอกไว้ก่อนหน้านั้นนับพันๆ ปี

เจ. โรเบิร์ต ออพเพนไฮเมอร์ หัวหน้าโครงการปรมาณูของสหรัฐอเมริกา ผู้ได้ชื่อว่าเป็น บิดาแห่งระเบิดปรมาณูเคยกล่าวไว้ว่า “กว่านักฟิสิกส์จะเข้าใจว่า พระพุทธเจ้าทรงพยายามบอกอะไร ก็ล่วงเลยมาจนถึงศตวรรษนี้” เช่นเดียวกัน ฟรีดริชฟ คาปรา นักฟิสิกส์ชั้นนำของโลกชาวออสเตรเลีย ได้เขียนไว้ในหนังสือเต๋าแห่งฟิสิกส์ของเขาว่า “การค้นพบความจริงทางธรรมชาติในคริสต์ศตวรรษ ที่ 21 เป็นความรู้ที่มีอยู่แล้วในโลกตะวันออกนับพันปี แต่อยู่ในรูปของศาสนา” คาปราเชื่อว่า ถ้ารวม ความรู้ทางฟิสิกส์ควอนตัมเข้ากับศาสนาจะนำไปสู่การค้นพบที่ยิ่งใหญ่ และสิ่งนี้น่าจะเป็นทฤษฎี แห่งสรรพสิ่งที่ไอน์สไตน์เพียรหามาทั้งชีวิต

ปัจจุบัน ผู้มีชื่อเสียงในโลกตะวันตกหลายๆ คน ได้เปลี่ยนมานับถือพุทธศาสนาอย่าง เกร่งกรัด เช่น สตีเวน ฮีจล พระเอกนักบู๊ชื่อดังชาวอเมริกัน โรเบิร์ต บักส์ นักฟุตบอลชื่อดังชาวอิตาลี ริชาร์ด เกียร์ คีนูรีฟส์ โอลิเวอร์ สโตน ทีน่า เทอร์เนอร์ ชารอน สโตน ไทเกอร์ วูดส์ อูมา เทอร์แมน ฯลฯ

พระพุทธองค์ตรัสว่า สวรรค์หรือนรกอยู่ที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เพราะทวารทั้งหกนี้เอง ที่แปลสภาพสิ่งที่เห็นให้เป็นมิติต่างๆ ตามที่ต้องการ ในมิติของมนุษย์เป็นแบบหนึ่ง มิติของเทวดาก็อีกแบบหนึ่ง ของพรหมก็แบบหนึ่ง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่อยู่ในแต่ละมิติจะมองเห็นเฉพาะ ในส่วนของตนเท่านั้น ในความมืดที่ตามองว่าไม่เห็นอะไร เมื่อนำกล้องอินฟราเรดซึ่งเป็นคลื่นแสง ส่วนที่ตามองไม่เห็นมาสวมใส่ จะพบว่ามองเห็นได้เหมือนกลางวัน แต่สำหรับผู้ที่บรรลุนิยาม จะสามารถเห็นได้เช่นกัน บางครั้งก็ออกมาในรูปของนิมิตและโลกียนิยาม ซึ่งต้องระวัง เช่น เห็นคน เป็นโครงกระดูกเดินได้ หรือเห็นกลางคืนสว่างราวกับกลางวัน เห็นหรือได้ยินเสียงมิติอื่นที่ซ้อนทับ เข้ามา เช่น เปรต อสุรกาย เห็นปราสาทแก้วบนสวรรค์ ฯลฯ เมื่อเห็นสิ่งเหล่านี้ก็อย่าไปยึดติดเพราะ เป้าหมายของการปฏิบัติธรรมก็เพื่อหลุดพ้นไปจากสังสารวัฏจากภพภูมิเหล่านี้ จิตที่ท่องไป ในกาลเวลาจะเหมือนกับการทัวร์ผ่านไปในภพภูมิต่างๆ ที่มีเวลาซ้อนเหลื่อมกับโลกมนุษย์ การเดินทางในมิติที่ 3 เช่น เดินทางไปนครสวรรค์จะต้องผ่านอยุธยา อ่างทอง ชัยนาท ฉันท

การเดินทางในมิติที่ 4 ก็ย่อมต้องผ่านภพภูมิต่างๆ ฉะนั้น ถ้าขณะนั้นมีจิตที่ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว ภพภูมิที่เห็นจะผ่านไปอย่างรวดเร็ว เหมือนอยู่บนรถไฟที่แล่นผ่านตัวเมือง จะต่างกันก็แต่การผ่านเมืองต่างๆ ในมิติที่ 3 นั้น ลักษณะบ้านเรือน ผู้คน สิ่งมีชีวิตต่างๆ จะไม่เปลี่ยนแปลง เมืองหรือภพภูมิต่างๆ ในมิติอื่นแต่ละเมืองแตกต่างกันเกินกว่าจะบรรยาย และบางครั้งอาจจะพบกับเปรตมาขอส่วนบุญ เห็นยักษ์ มาร อสุรกาย เห็นนางฟ้า เทวดา พรหม ฯลฯ ฟังระลึกไว้ว่า ภพภูมิต่างนั้นล้วนยังไม่หมดกรรม ยังไม่พ้นทุกข์ การหลงไปยึดติดมีแต่จะเสียเวลา

จิตของคนเราสามารถเก็บข้อมูลของทั้งชีวิตไว้หมดทุกรายละเอียด นับแต่อยู่ในครรภ์ มารดาจนวินาทีสุดท้ายของชีวิต และไม่ใช้ชาติภพเดียวด้วย เรื่องราวนับร้อยนับพันชาติภพถูกเก็บไว้ในนั้น ถ้ามีกำลังสติสูงพอที่จะเข้าไปขยาดู จะพบกับความมหัศจรรย์ว่าข้อมูลมากมายมหาศาลขนาดนี้ ไม่น่าจะถูกเก็บไว้ได้ และเลิกสงสัยเรื่องอจินไตยต่างๆ เช่น การตายแล้วเกิด กฎแห่งกรรม การระลึกชาติ ญาณหยั่งรู้ ฯลฯ ไปทันที ในทางพุทธศาสนา เมื่อเกิดปัญญาถึงระดับนี้จะถือว่าบรรลุเข้าสู่ชั้น โสคาบัน

ถ้าตีเอ็นเอคือตัวบันทึกข้อมูลทางพันธุกรรมทั้งหมดที่ถูกเก็บไว้ และพร้อมที่จะปล่อยพลังออกมาเรื่อยๆ นับแต่วินาทีแรกของชีวิตจนถึงวินาทีสุดท้าย จิตก็คือตัวบันทึกข้อมูลทางวิบากกรรม และจะค่อยๆ ปล่อยพลังออกมาตลอดชีวิตเช่นกัน จะต่างกันก็ตรงที่ตีเอ็นเอส่งผลทางด้านกายภาพ เช่น รูปร่าง หน้าตา ผิวพรรณ โรคภัยไข้เจ็บ ฯลฯ แต่จิตจะส่งผลทางด้านนามธรรมความรู้สึก เช่น ใจร้อน ใจเย็น ใจน้อย ใจดี ใจร้าย ฯลฯ ผ่าแฝดแต่จะมีปัจจัยทางกายภาพและตีเอ็นเอเหมือนกันทุกประการ แต่สิ่งที่ต่างกันคือวิบากกรรมในจิต พุทธศาสนาบอกว่า ความรู้สึกสุดท้ายก่อนเสียชีวิตสำคัญมากเพราะเป็นตัวกำหนดว่าจะได้ไปเกิดในภพภูมิไหน ดังนั้นการเฝ้าผู้ป่วยหนักใกล้เสียชีวิตไม่ควรรำไห่หรือทำให้ผู้ป่วยวิตกกังวล ถ้าผู้ป่วยไม่เคยฝึกเจริญสติ วิธีที่ง่ายที่สุดคือเปิดบทสวดในศาสนาของผู้ป่วยให้ฟังจนเกิดสมาธิและจากไป ณ ปัจจุบันขณะนั้น แต่ถ้าผู้ป่วยไม่เชื่อและไม่สนใจศาสนามาก่อน เป็นเรื่องอันตรายมาก เพราะจะไปแบบอวิชชา ศาสตร์ทุกศาสตร์บนโลกนี้ แม้ให้เรียนจนจบปริญญาเอก ก็ไม่มีประโยชน์ใดๆ เลยในช่วงท้ายของชีวิต ศาสตร์ที่จะได้ใช้จนถึงเสียชีวิตวินาทีสุดท้ายของชีวิตตลอดไปถึงภพหน้าคือ ศาสนศาสตร์ จิตของผู้ศรัทธาในศาสนาจะนิ่งและสงบขณะกำลังจะสิ้นใจ

ทุกวันนี้ นักวิทยาศาสตร์รู้สึกสนุกกับการค้นหารายละเอียดทางพันธุกรรมที่ซ่อนอยู่ในยีนและดีเอ็นเอ ซึ่งฟิสิกส์ควอนตัมก็มีส่วนสำคัญที่ทำให้สามารถวิเคราะห์ตีเอ็นเอได้อย่างละเอียด

จนเข้าใจกลไกการทำงานของมัน และพบว่าโรคร้ายเกือบทุกโรคล้วนเกี่ยวข้องกับทางกรรมพันธุ์ แม้แต่บางโรคที่เมื่อก่อนเคยคิดว่าไม่ใช่โรค เช่น โรคประสาท โรคผิวหนัง โรคอ้วน โรคมะเร็ง ฯลฯ ผู้ปฏิบัติธรรมที่ฝึกเจริญสติสมาธิจนไวและมีกำลังพอที่จะกำหนดความรู้สึก จนลงลึกไปถึงองค์ประกอบของจิตก็จะรู้สึกสนุกกับการค้นหารายละเอียดทางวิบากกรรมที่ซ่อนอยู่ในจิตด้วย ซึ่งมากกว่ากรรมพันธุ์ในดีเอ็นเอเป็นล้านเท่า นักวิทยาศาสตร์รู้ว่าการที่คนบางคนเกิดมามีผิวดำก็เพราะมีดีเอ็นเอที่เป็นองค์ประกอบทางพันธุกรรมทำหน้าที่นี้อยู่ เช่นเดียวกัน นักปฏิบัติธรรมที่บรรลุญาณจะรู้ว่า การที่คนบางคนเกิดมาใจดำ ก็เพราะมีเจตสิกที่เป็นองค์ประกอบของวิบากกรรมทำหน้าที่นี้อยู่เช่นกัน

นิพพาน คือ ความว่างอย่างยิ่ง ในธรรมชาติ แสงและเวลาทำให้มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ถ้าไม่มีแสงก็ไม่มีเวลา เพราะเวลาสัมพันธ์กับแสง แสงเป็นตัวต้นกำเนิดของเมแทบอลิซึมทั้งปวง เช่น ทำให้เซลล์เราแก่ลง จึงเกิดเวลา เกิดอดีต อนาคต มีอนิจจัง ทุกขัง เกิดปฏิจจนูปบาท อิทัปปัจจยตา ฯลฯ “นิพพาน” เป็นสภาวะที่อยู่เหนืออิทธิพลของแสงและเวลา การจะทำความเข้าใจนิพพานด้วยมันสมองเป็นไปได้ไม่ได้ เพราะระบบประสาทก็ทำงานอยู่ภายใต้อิทธิพลของแสงและเวลา นิพพานสามารถเข้าถึงได้ด้วยจิตเท่านั้น อนิจจัง ทุกขัง สามารถทำความเข้าใจด้วยสมองและความคิดได้ เพราะอนิจจัง ทุกขัง ก็ตกอยู่ใต้อิทธิพลของแสงและเวลาเช่นเดียวกัน แต่ “อนัตตา” ต้องกำหนดจิตที่ปัจจุบันขณะ เมื่อเข้าสู่ปัจจุบันขณะอย่างจริงแท้ ความเป็นจริงของธรรมชาติจะบังเกิดขึ้น จะเข้าใจอย่างถ่องแท้ว่า อุปาทาน ตัวตน การเกิด-ดับ แสง และเวลา ทั้งหมดเหล่านี้ไม่มีอยู่จริง เมื่ออุปาทานไม่มีอยู่จริง เวทนา กิเลสตัณหา ภพชาติ สัญญา สังขาร รูปขันธ์ นามขันธ์ ซึ่งล้วนแล้วเป็นปัจจัยประกอบของอุปาทาน (ตัวตน) ก็ไม่มีอยู่จริงด้วย ดังนั้น ผู้บรรลุเข้าสู่นิพพานจะพบกับความว่างอย่างยิ่ง สุขอย่างยิ่ง ผู้เข้าสู่สภาวะธรรมนี้จะไม่เกิดมาในสังสารวัฏอีกต่อไป เพราะภพภูมิทั้ง 31 ภพก็ล้วนเกี่ยวข้องกับแสงและเวลา เมื่อเข้าถึงในธรรมขั้นสูงสุดของธรรมชาติแล้ว ขจัดอวิชชาได้หมด จึงไม่มีการเกิดอีก ถ้าอัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ ไม่สนใจเรื่องคุณสมบัติของแสงแล้วละก็ เชื่อได้ว่าเขาจะเป็นเพียงคนธรรมดาคนหนึ่งบนโลกเท่านั้น เพราะทฤษฎีสะท้อนโลกที่เขาคิดได้ทุกทฤษฎีล้วนเกี่ยวกับ “แสง” ทั้งสิ้น เขาเองเคยประกาศต่อที่ประชุมแห่งหนึ่งว่า “ผมอยากรู้ว่าแสงคืออะไร มาตลอดชีวิต”

ไอน์สไตน์เป็นนักวิทยาศาสตร์คนแรกที่บอกว่า แสงมีความเร็วสูงสุดในจักรวาล และแสงจะเคลื่อนที่ด้วยความเร็วคงที่เสมอ ซึ่งคุณสมบัติเรื่องความเร็วคงที่ของแสงทำให้เกิด

การแปรเปลี่ยนยืดหดของเวลา ถ้าแสงความเร็วไม่คงที่ ทฤษฎีสัมพัทธภาพก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้ การค้นพบที่สำคัญที่สุด ซึ่งทำให้ อัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ เหมือนพระเจ้าในความรู้สึกของหลายคน บนโลกก็คือ การค้นพบทฤษฎีสัมพัทธภาพ แม้ว่าเขาจะได้รับรางวัลโนเบลจากการค้นพบที่ แสง เป็นอนุภาค แต่เรื่องนั้นก็ยังไม่ทำให้ไอน์สไตน์ได้รับความชื่นชมว่ามีความสามารถเหนือมนุษย์ เหตุที่เขาไม่ได้รับรางวัลโนเบลจากทฤษฎีสัมพัทธภาพก็เพราะคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณา รางวัลโนเบลไม่เข้าใจทฤษฎีนี้ของเขา เห็นว่าเป็นไปไม่ได้ และไม่แน่ใจว่าทฤษฎีนี้จะมีประโยชน์ ในทางปฏิบัติได้แค่ไหนในวงการวิทยาศาสตร์

แสงไม่เหมือนเสียง เสียงความเร็วไม่คงที่ และความเร็วเสียงน้อยกว่าแสงมาก เราสามารถสร้างเครื่องบินเร็วเหนือเสียงได้ แต่เราไม่สามารถสร้างเครื่องบินเร็วเหนือแสง ได้แน่นอน เพราะแสงเดินทางเร็วมาก ระยะทางจากดวงอาทิตย์มายัง โลกเราประมาณ 93 ล้านไมล์ แสงใช้เวลาเดินทางเพียงแปดนาที่ เราคงสร้างเครื่องบินที่บินระยะทาง 93 ล้านไมล์ภายในแปดนาที่ ไม่ได้แน่นอน แต่ถ้าทำได้จริงที่ความเร็วเครื่องบิน 0.99 เท่าของความเร็วแสง นักบินที่อยู่บน เครื่องบินนั้นเพียงหนึ่งวันจะเท่ากับเวลาบนโลกถึงห้าหมื่นปี ถ้าเขาบินกลับมายังโลกคงจะงงน่าดู หายไปวันเดียวกลับมาโลกเปลี่ยนไปมหาศาล อาจจะไม่พบว่ามียุคมนุษย์เหลืออยู่บนโลกนี้แล้วก็ได้

พุทธศาสนาบอกไว้ว่า เวลาของแต่ละภพภูมิจะไม่เท่ากันทั้ง 31 ภพภูมิ คือ อรูปพรหม 4 รูปพรหม 16 เทวดา 6 มนุษย์ เสร็จงาน อสุรกาย สัตว์นรก แต่ไม่ได้ให้เหตุผลไว้ว่าทำไมจึงเป็น เช่นนั้น ถ้าจะอธิบายตามทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ให้พอเข้าใจได้ ผู้ที่อยู่ในภพภูมิต่างๆ เหล่านี้ยังไม่ บรรลุเข้าสู่นิพพาน ดังนั้นล้วนแล้วต้องตกอยู่ใต้อิทธิพลของแสงทั้งสิ้น จึงมีผลกับเวลา ในสวรรค์ ชั้นพรหม เวลาจะเดินช้ามาก หนึ่งหมื่นปีบน โลกมนุษย์อาจจะเท่ากับเพียงหนึ่งวันบนพรหมโลก ความเร็วของการเคลื่อนไหวของมนุษย์บนพื้น โลกเทียบกับความเร็วแสงที่ 300,000 กิโลเมตรต่อ วินาที เมื่อความเร็วแสงมีผลกับเวลาตามทฤษฎีสัมพัทธภาพ เวลาในชั้นพรหม ซึ่งเดินช้ากว่าโลก มนุษย์ถึงหนึ่งหมื่นเท่า จึงทำให้ความเร็วแสงในชั้นพรหมลดลงไปหนึ่งหมื่นเท่าด้วยความ สัมพัทธ์ เมื่อความเร็วแสงลดลงไปหนึ่งหมื่นเท่า การเคลื่อนไหวของเทวดาในชั้นพรหมจะต้องช้าลง กว่ามนุษย์โลกหนึ่งหมื่นเท่าเช่นกัน มิฉะนั้น จะไม่เกิดความสมดุลแห่งแสง เวลา และความเร็ว การดำรงชีวิตอยู่ในพรหมโลกจะเป็นไปไม่ได้ ดังนั้น ถ้าเอาความรู้สึกของมนุษย์ไปวัด สิ่งมีชีวิต ในชั้นพรหมจะเคลื่อนไหวร่างกายช้ามาก จนดูเหมือนหยุดนิ่ง ตรงกันข้ามกับชั้นของอสุรกาย สัตว์นรก จะมีแต่ความทรมานทุกข์ คับขัน เคลื่อนไหวไปมาอย่างรวดเร็ว แต่อย่างไรก็ตาม เวลาที่พูด

ถึงเป็นเวลาตามนาฬิกา ซึ่งเป็นเวลาสมมติ แต่เวลาจิตที่เป็นเวลาจริงของ แต่ละภพภูมิจะเท่ากัน (ถ้าเวลาจริงไม่เท่ากัน จักรวาลก็จะคงอยู่ไม่ได้) เทวดาที่เสวยสุขหนึ่งวันบนชั้นพรหม ซึ่งเทียบเท่าหนึ่งหมื่นปีของโลกมนุษย์จะรู้สึกว่าจะช่วงเวลาแห่งการเสวยสุขนั้นช่างผ่านไปอย่างรวดเร็ว เมื่อเทียบเวลาตามความรู้สึกแล้วหนึ่งปีของพรหมโลกกับหนึ่งปีของโลกจะเท่ากัน (แต่เวลาตามนาฬิกาต่างกันหนึ่งหมื่นเท่า) ในทางกลับกัน เวลาในนรกจะผ่านไปเร็วมาก แต่สิ่งมีชีวิตในนรกก็จะรู้สึกว่ามันช่างยาวนานเหลือเกิน สำหรับผู้มีสมาธิจิตสูงพอที่จะทำให้คาบเวลาของจิตไปซ้อนทับกับมิติเวลาแห่งเทวดาหรือพรหมได้จะพบกับความจริงในเรื่องนี้อย่างแจ่มชัด ภพภูมิทั้ง 31 นี้ไม่ใช่ภพภูมิทางกายภาพ ไม่ได้อยู่บนดาวดวงอื่น บนฟ้า ใต้ดิน หรืออีกสถานที่ นั่นเป็นเรื่องของสามมิติ แต่ภพภูมิเป็นเรื่องของมิติที่สี่ นั่นก็คือมิติของเวลา โดยไม่มีสถานที่เข้ามาเกี่ยวข้องเลย ดังนั้น แม้เรานั่งสมาธิในห้องพระแคบๆ เราก็สามารถไปสู่ภพภูมิต่างๆ ที่คาบแห่งเวลาต่างจากโลกได้ จึงไม่น่าแปลกใจเมื่อมีเรื่องเล่าว่า เทพธิดาบนสรวงสวรรค์ ขณะเก็บดอกไม้อยู่ในอุทยาน เกิดห่มบุญต้องลงมาเกิดเป็นมนุษย์จนครบ 100 ปี แล้วไปเกิดเป็นเทพธิดาใหม่ ปราบกว่า เวลาบนเทวโลกผ่านไปเพียงไม่กี่อึดใจ จนเพื่อนแทบไม่สังเกตเห็นว่า นางเทพธิดานี้ได้หายตัวไประยะหนึ่ง นั่นเพราะความแตกต่างระหว่างคาบเวลาในแต่ละภพภูมิ

นิวตันเคยบอกว่า เวลาเป็นหน่วยอ้างอิงของจักรวาล เวลาคงที่เสมอทุกจุดของจักรวาล แต่ไอน์สไตน์บอกว่า เวลาไม่คงที่ ยืดหดได้ แสงต่างหากเป็นหน่วยอ้างอิงของจักรวาล ความเร็วแสงคงที่เสมอในทุกจุดของจักรวาล ทฤษฎีของไอน์สไตน์ล้มล้างทฤษฎีเกี่ยวกับเวลาของนิวตันโดยสิ้นเชิง ไอน์สไตน์เชื่ออย่างเหลือเกินว่า “แสง” จะเป็นเครื่องมือสำคัญในการเปิดเผยความจริงของจักรวาล และเขาพยายามคิดอยู่ตลอดเวลาจนสิ้นอายุขัยก็ยังไม่พบความจริงแท้ของจักรวาล ในขณะที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบว่า “ปัญญา” เท่านั้นที่จะทำให้เราค้นพบความจริงแท้แห่งจักรวาลได้ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “แสงสว่างเสมอด้วยปัญญา ไม่มี”

พระพุทธองค์ทรงค้นพบคุณสมบัติของแสงมาก่อน และทรงเตือนว่า อย่าหลงติดกับอภินิหารของแสง แสงเป็นส่วนหนึ่งของนิมิต อภิญญา อิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์ เป็นอุปสรรคต่อการหลุดพ้นถ้าจะพูดกันจริงๆ แล้ว แสงก็เคลื่อนที่ช้าลงได้ ความเร็วแสงไม่คงที่ แต่เนื่องจากแสงเป็นพื้นฐานของเวลาในจักรวาล เมื่อใดที่แสงเดินทางได้ช้าลง เช่น ผ่านแรงโน้มถ่วงสูงของดาวดวงหนึ่ง แสงจะดึงเวลาให้เดินช้าลงด้วย ในเมื่อความเร็ว = ระยะทางต่อเวลา ดังนั้น ความเร็วแสงจึงคงที่เสมอในจักรวาล เช่น เราวิ่งได้ 10 เมตรต่อวินาที แต่ถ้าเรามีอภินิหารเหมือนแสง สามารถยืดเวลา

1 วินาทีของเราให้ยาวนานกว่าสองเท่า เราจะวิ่งได้ 20 เมตรภายใน 1 วินาที แต่ถ้าเราชี้เงา เดินให้ช้าลงครึ่งหนึ่งแล้วยืดเวลาออกไปได้สองเท่า ความเร็วของเราก็เท่าเดิม คือ 10 เมตรต่อวินาที แสงก็เป็นเช่นนั้น เมื่อใดที่แสงเดินทางได้ช้าลง แสงจะไปดึงเวลาให้เดินช้าลงไปด้วย ทำให้ความเร็วของแสงคงที่เสมอ และการที่แสงเป็นพื้นฐานของสิ่งมีชีวิตทุกชนิด เป็นตัวเริ่มต้นที่ทำให้เกิดกระบวนการทางเคมี ทางเซลล์ ทางชีววิทยา เป็นทุกสิ่งทุกอย่าง เมื่อแสงเดินทางได้ช้าลงครึ่งหนึ่ง บนดาวดวงนั้น กระบวนการทางเคมี ทางชีววิทยา ทางเมแทบอลิซึมของสิ่งมีชีวิตบนดาวดวงนั้นก็จะมีปฏิกิริยาช้าลงไปด้วย สัมพัทธ์ไปกับเวลาบนดาวดวงนั้นที่เดินช้าลงกว่าบนโลกเรา คนบนดาวดวงนั้นจึงไม่รู้สึกรถึงความช้าของตัวเอง ทุกอย่างสัมพัทธ์กันไปหมด ถ้ามาเทียบกับคนบนโลก คนบนดาวดวงนั้นจะแก่ช้ากว่า เพราะความสัมพันธ์ระหว่างแสงกับเวลานั่นเอง แต่อย่าคิดว่า ถ้าส่งคนบนโลกขึ้นไปอยู่บนดาวดวงนั้นแล้วจะแก่ช้าลงเมื่อเทียบกับคนบนโลก ด้วยความโน้มถ่วง อัตราทางเคมีที่ต่างจากบนโลกหลายเท่า ระบบความดันเลือด ระบบเซลล์ของร่างกายเราจะปรับตัวไม่ได้และเสียชีวิตอย่างรวดเร็ว (กลับกลายเป็นว่าตายเร็วกว่าคนบนโลกเสียอีก)

ความเร็วของแสงเป็นสิ่งมหัศจรรย์ ไม่ว่าผู้วัดจะเคลื่อนที่ด้วยความเร็วเท่าไรจะวัดความเร็วแสงได้คงที่เสมอ ถ้าจะทำความเข้าใจโดยเปรียบเทียบแสงเป็นกระแสน้ำ ระหว่างคนที่เล่นเรือทวนน้ำกับคนที่เล่นเรือตามน้ำจะวัดความเร็วของกระแสน้ำได้ไม่เท่ากัน และถ้าเรือวิ่งตามกระแสน้ำด้วยความเร็วมากขึ้นเท่าไร คนบนเรือมองลงไปก็จะเห็นความเร็วของกระแสน้ำลดลง จนเมื่อความเร็วเรือเท่ากับความเร็วของกระแสน้ำพอดี คนบนเรือจะเห็นกระแสน้ำหยุดนิ่ง นั่นก็คือความเร็วเรือกับกระแสน้ำสัมพัทธ์ซึ่งกันและกัน แต่กับกระแสน้ำแสงไม่ใช่เช่นนั้น ถ้าเรานำยานอวกาศความเร็วสูงวิ่งไปในลำแสง ไม่ว่าเราจะทำความเร็วสูงเท่าไร คนบนยานอวกาศก็จะเห็นแสงเร็วเท่าเดิมเสมอ ทำให้ไม่ถึงเป็นเช่นนั้น คำตอบก็คือ ความเร็วกระแสน้ำไม่มีผลกับเวลา แต่ความเร็วแสงมีผลกระทบกับเวลา ถ้าแสงเดินทางช้าลงจะทำให้เวลาเดินช้าลงด้วย (นั่นคือความเร็วแสงคงที่เสมอ) และถ้าเกิดแสงถูกแรงดึงดูดแบบมหาศาลดังเช่นหลุมดำยึดไม่ให้แสงเคลื่อนที่ได้ เวลาจะหยุดเดินทันที ในกรณีของคูลิมาลก็เช่นกัน พระพุทธองค์ทรงแสดงปาฏิหาริย์เรื่องเวลาในห้องคูลิมาลรับรู้ว่า ขณะที่วิ่งไล่เพื่อทำร้ายพระพุทธเจ้า วิ่งเท่าไรก็ไม่ทันสักที เพราะความเร็วของพระพุทธองค์คงที่เสมอ ไม่ว่าองคูลิมาลจะเร่งความเร็วขึ้นเท่าไร พระพุทธองค์ก็ทิ้งห่างไปทุกทีอย่างน่าอัศจรรย์ (นั่นก็เพราะความเร็วและเวลาขององคูลิมาลกับพระพุทธองค์ไม่สัมพัทธ์กัน) องคูลิมาลจึงตะโกนบอกพระพุทธเจ้าว่า หยุด หยุดเดี๋ยวนี้ พระพุทธองค์ตรัสว่า เราหยุดแล้ว

ท่านต่างหากยังไม่หยุด อนุกรมการคิดสักครู่แล้วก็บรรลุทันที การหยุดในที่นี้มีความหมายลึกซึ้งมากกว่า หยุดทำบาป หยุดฆ่าคน นั่นก็คือ ปาฏิหาริย์เรื่องการหยุดเวลาที่พระพุทธองค์ทรงแสดงให้อนุกรมการประจักษ์นั่นเอง เมื่อเวลาหยุดจะเกิดความว่าง เกิดสุญญตา ตัวตนหายไป ไม่มีการเกิด-ดับณปัจจุบันขณะนั่นเอง อนุกรมการจึงเกิดนิพพานอย่างฉับพลัน ที่พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า “เราหยุดแล้ว แต่ท่านยังไม่หยุด” จึงหมายถึง การหยุดมีตัวกูของกู หยุดจากความยึดมั่นถือมั่น ซึ่งก็คือความว่าง อนุกรมการจึงบรรลุด้วยการหยุดตัวตนตัดอุปาทานสำเร็จ ไม่ใช่หยุดฆ่าคน และไม่ว่าจะเคยฆ่าคน ตัดนิวมานับพัน กรรมเก่าก็ตามมาทำอะไรอนุกรมการไม่ได้ เพราะเมื่อบรรลุอรหัตต์ ไม่มีเวลา ไม่มีตัวตน ไม่มีการเกิด ไม่มีภพชาติอีกต่อไป กรรมทั้งหมดจึงกลายเป็นอโหสิกรรมไป กรรมเก่าไม่สามารถวิ่งทะลุผ่านความว่างได้ ความว่างในที่นี้ไม่ใช่ว่างแบบสุญญากาศ แต่เป็นสุญญตา คือจิตว่าง เมื่อใดก็ตามที่จิตว่างจากเวทนา ตัณหา อุปาทาน แม้เพียงชั่วครู่ ชั่วครู่ นั้นเจ้ากรรมนายเวรก็ทำอะไรเราไม่ได้ และเมื่อใดที่จิตมีความว่างอย่างยิ่ง ว่างถาวร ว่างนิรันดร์ เมื่อนั้นก็จะบรรลุเข้าสู่ นิพพาน

ถ้าเราวิ่งแข่งกับความเร็วแสง แสงก็จะไม่ยอมแพ้ ยกตัวอย่างเช่น ถ้าเราเห็นรถคันหนึ่งวิ่งด้วยความเร็ว 120 กิโลเมตรต่อชั่วโมง แข่งหน้าเราไป เราเหยียบคันเร่งก็ทำด้วยความเร็ว 100 กิโลเมตรต่อชั่วโมง ถ้าวัดความเร็วสัมพัทธ์เราจะเห็นรถคันหน้าวิ่งเร็วกว่าเรา 20 กิโลเมตรต่อชั่วโมง แต่แสงไม่เป็นเช่นนั้น แสงมีความเร็วที่ประมาณ 300,000 กิโลเมตรต่อวินาที แม้ว่าเราจะสร้างยานที่บินได้ด้วยความเร็ว 200,000 กิโลเมตรต่อวินาที วิ่งตามแสงไป คนบนยานก็จะวัดความเร็วแสงที่กำลังวิ่งนำหน้าได้ความเร็ว 300,000 กิโลเมตรต่อวินาทีเท่าเดิม เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น ทำไมไม่ใช่ $300,000 - 200,000 = 100,000$ กิโลเมตรต่อวินาที ทั้งที่ยานกำลังวิ่งจี้กวดแสงอยู่ นั่นเป็นเรื่องในยาน ลองนึกภาพว่าอวกาศเป็นสนามแข่งรถ แต่ในที่นี้ไม่ใช่รถ แต่เป็นยานความเร็วสูงกับแสงแข่งกัน และสมมติว่าคนบนโลกมีประสาทสัมผัสที่ไวพอที่จะดูการแข่งขันทันที จะพบว่ายานกำลังไล่กวดความเร็วแสง ทิ้งห่างกันแค่ 100,000 กิโลเมตรต่อวินาที ทำไมคนบนโลกกับคนบนยานถึงเห็นไม่เหมือนกัน เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่า คนที่อยู่บนโลกไม่ได้เป็นคู่แข่งกันของแสง แต่ยานลำนั้นเป็นเมื่อยานลำนั้นวิ่งเข้าใกล้ความเร็วแสงมากขึ้นๆ แสงจะทำให้เวลาบนยานลำนั้นเดินช้าลงๆ เวลาบนโลกเดินไป 3 วินาที แต่เวลาบนยานลำนั้นเพิ่งเดินไปแค่ 1 วินาที เวลา 3 วินาทีบนโลก คุณด้วยระยะห่างที่ยานไล่กวดแสงซึ่งคนบนโลกเห็น คือ 100,000 กิโลเมตรต่อวินาที ผลลัพธ์เท่ากับ 300,000 กิโลเมตรต่อวินาที แต่เวลาบนยานความเร็วสูงคือแค่ 1 วินาที แต่เห็นแสงไปไกลถึง 300,000

กิโลเมตรเท่ากับคนบนโลก คังนั้น คนบนยานจึงเข้าใจเป็นว่า ความเร็วแสงที่ตัวเองไล่กวาดอยู่ ไม่เห็นช้าลงเลย ทั้งๆ ที่ตั้งหน้าตั้งตาเร่งความเร็วขึ้นไปเรื่อยๆ เพราะยิ่งเร่งความเร็ว เวลาที่ยังเดินช้าลงๆๆ ถ้าสมมติว่าระยะทางที่ยานใช้แข่งกับความเร็วแสงคือ 3,000,000 กิโลเมตร ก็คือแสงต้องใช้เวลาดินทางสิบวินาทีในมุมมองของคนบนโลก แต่เวลาในยานที่วิ่งด้วยความเร็วใกล้แสงเดินช้ามาก คนบนยานจะรู้สึกที่ใช้เวลาไปแค่วินาทีครึ่งก็ถึงเส้นชัยแล้ว ทีนี้คนบนยานเอาความเร็วของยานคือ 200,000 กิโลเมตรต่อวินาที คูณกับ 1.5 วินาที ก็เท่ากับว่าระยะทางจากจุดเริ่มต้นจนถึงเส้นชัยแค่ประมาณ 300,000 กิโลเมตร ในขณะที่คนบนโลกเห็นชัดๆ ว่า ระยะทางจริงจากจุดเริ่มต้นจนถึงเส้นชัยคือ 3,000,000 กิโลเมตร ทั้งคนบนโลกและคนบนยานไม่มีใครเข้าใจผิด ระยะทางเป็นสิ่งสมมติ สัมพันธ์ไปกับตัวผู้สังเกต ไม่มีอยู่จริง เช่นเดียวกับความยาวของวัตถุ ไม่มีบรรทัดที่เราเห็นจริงๆ มันก็ไม่ยาวเท่านั้น มันเป็นเฉพาะในมุมมองที่สัมพันธ์กับเราเท่านั้น ที่เราเห็นว่าไม่มีบรรทัดยาวเท่ากับหนึ่งฟุต

มีคำถามว่า แล้วถ้าเกิดยานลำนั้นสามารถเร่งความเร็วสูงสุดไปเท่ากันที่ความเร็วแสงเป๊าะเลย จะเกิดอะไรขึ้น จะเหมือนรถแข่งในสนามแข่งสองคันที่ตีคู่กัน ไปด้วยความเร็วสูงหรือไม่ คำตอบจากคนที่อยู่ในยานคือไม่ใช่ ไม่มีใครชนะแสงได้ เมื่อเร่งความเร็วเท่าความเร็วแสง เวลาจะหยุดเดินทันที เมื่อเวลาหยุดเดิน ก็คำนวณความเร็วไม่ได้ แสงล้มกระดานการแข่งขัน มีคนนึกไปไกลกว่านั้น เอาสิ จะเอาชนะความเร็วแสงให้ได้ ถ้าเกิดเราเร่งความเร็วขึ้นไปอีกล่ะ เวลาหยุดให้มันหยุดไป เร่งไปที่ 400,000 กิโลเมตรต่อวินาทีเลย จะเกิดอะไรขึ้น คำตอบก็คือ เวลาจะย้อนกลับ นั่นคือในทางทฤษฎี เราสามารถย้อนอดีต ย้อนเวลาได้ แต่ในความเป็นจริงในจักรวาลนี้ ไม่มีอะไรในทางกายภาพหรือทางรูปธรรมที่สามารถเร็วกว่าความเร็วแสง แม้ว่าจิตจะเดินทางเร็วกว่าแสงและสามารถย้อนเวลาไปสู่อดีตได้ แต่จิตซึ่งไม่ใช่รูปธรรมทางกายภาพจะไม่สามารถไปเปลี่ยนแปลงเหตุการณ์ใดๆ ที่เคยเกิดขึ้นกับโลกในอดีตได้เลย ประวัติศาสตร์ย่อมไม่มีทางเปลี่ยน จิตทำหน้าที่ได้แต่เพียงรับรู้ เป็นผู้ดูเท่านั้น การย้อนอดีตไปเปลี่ยนแปลงบางสิ่งบางอย่างเป็นเพียงความฝัน เป็นเพียงจินตนาการในโลกของภาพยนตร์

จิตมีความไวสูงมาก การเกิดดับของดวงจิตไวกว่าการเกิดดับสลับแกนของคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้าของแสงเป็นล้านๆ เท่า ในเมื่อแสงเป็นตัวกำหนดเวลาในจักรวาล จึงไม่มีสิ่งใดเร็วกว่าแสงได้ เพราะแสงไม่ยอม สรรพสิ่งในจักรวาลจึงต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของแสงทั้งสิ้น ยกเว้น "จิต" จิตที่ถูกฝึกมาอย่างดีจะอยู่เหนือกาลเวลา ผู้ที่บรรลุเข้าสู่มรรคญาณสามารถจับไปที่ช่วงการ

เกิดดับของจิตเพียงสองสามดวงได้จะพบว่ามิถุนังคจิตเกิดขึ้นอยู่สองขณะ และชั่วขณะนั่นเอง จะเกิด
 ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ทำลายอวิชชาที่ห่อหุ้มอยู่ ข้อมูลแห่งอดีต กรรม ภพ ชั้น 5 รูป นาม
 ในภพก่อน ชาตีก่อนๆ จะผุดขึ้นมาอย่างมากมาย รู้ระลึกชาติ รู้ภพภูมิของตนเองในชาตีก่อน และ
 รู้ความเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น เช่น พ่อแม่ในชาตีก่อนได้ แต่ทั้งนี้ต้องเข้าใจว่า จิตไม่ได้ย้อนเวลาทาง
 กายภาพ หรือย้อนทางตัวเลขของปี พ.ศ. เหมือนกับที่เราจินตนาการว่านั่ง Time Machine แล้ว
 ย้อนกลับไปดูตัวเองในอดีตได้ และแม้จะสามารถคิดค้น Time Machine นั้นขึ้นมาได้จริงๆ ก็ไม่มีทาง
 ที่เครื่องนั้นจะสามารถย้อนภพย้อนชาติได้ อย่างมากก็แค่ย้อนปี พ.ศ. แต่เพราะจิตอยู่นอกกาลเวลา
 จิตที่ฝึกแล้วจนบรรลุปุพเพนิวาสานุสสติญาณจะไม่อยู่ในเงื่อนไขว้ของเวลา หรือตกอยู่ใต้อิทธิพล
 ของเวลา จึงสามารถย้อนภพ ย้อนชาติได้ การย้อนเวลาของจิตในความหมายเชิงปรัชญา คือ การไปดู
 ข้อมูลแห่งจิตไร้สำนึก เป็นการสืบไล่จากส่วนของนามไปสู่ส่วนของรูปในอดีตกาล ผู้ที่ปฏิบัติธรรม
 จนสามารถเข้าถึงรายละเอียดของภวังคจิต ซึ่งองค์ประกอบของภวังคจิตและเจตสิกจะสามารถทำให้
 สืบสาวราวเรื่อง ไปที่ต้นกำเนิดของตนเองได้ เช่นเดียวกับที่เราวิเคราะห์ดีเอ็นเอแล้วสามารถรู้
 องค์ประกอบทางรูปธรรมของเจ้าของดีเอ็นเอ นั้นว่าเป็นสัตว์ชนิดใด และสามารถรู้ได้ด้วยว่าใครเป็น
 พ่อแม่ที่แท้จริง ทั้งหมดที่เกิดขึ้นไม่ใช่ความทรงจำโดยตรง เป็นเพียงความเข้าใจผ่านข้อมูลที่มีอยู่
 อย่งไรก็ตาม ปุพเพนิวาสานุสสติญาณจัดเป็น “โลกียะญาณ” ในทางวิปัสสนากรรมฐานไม่ให้ความ
 สนใจเท่าใดนัก และมักจะข้ามเลยไป ไม่ต้องใส่ใจว่าในชาตีก่อนภพก่อนของตนเองจะเป็นอะไร
 เพราะเป็นการเสียเวลาต่อการมุ่งบรรลุเข้าสู่มรรคผลนิพพาน และความอยู่นอกกาลเวลาของจิต
 นี้เองทำให้ผู้ที่ปฏิบัติธรรมจนบรรลุอรหัตตผลจะพบว่า นอกจากตัวตนหายไปแล้ว เวลา
 ก็หายไปด้วย เข้าสู่สภาวะเริ่มต้นแห่ง “นิพพาน” สภาวะ “นิพพาน” จะต้องเข้าใจได้โดยจิตเท่านั้น
 ไม่สามารถทำความเข้าใจด้วยมันสมอง ไม่ว่าผู้้นจะมีสมองชั้นเลิศเท่าใดก็ตาม เพราะการทำงานของ
 สมองตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของแสงและเวลาเช่นเดียวกัน ระบบประสาทจึงไม่สามารถนำมาหา
 ความจริงแท้ได้เลย ดังนั้น ผู้ที่บรรลุ “นิพพาน” ด้วยกันเท่านั้นจึงจะสามารถสื่อสารถึงกันได้ เข้าใจกันได้
 โดยจิตถึงจิต สภาวะนี้ไม่สามารถนำมาอธิบายให้เข้าใจด้วยการคิดได้

ในทางกายภาพไม่มีสิ่งใดสามารถเร็วกว่าแสง เคยมีนักวิทยาศาสตร์พิสูจน์เรื่องนี้โดย
 ศูนย์วิจัยนิวเคลียร์แห่งยุโรปได้พยายามเร่งอนุภาคให้มีความเร็วใกล้แสง เขาสามารถเร่งไปถึงที่ 99.99
 เปอร์เซ็นต์ของความเร็แสงแล้ว แต่หลังจากนั้นก็เกิดความแปลกประหลาดมหัศจรรย์ขึ้น นั่นก็คือ
 ไม่ว่าจะใส่พลังงานไปที่อนุภาคตัวนั้นมากขึ้นเท่าไร ความเร็วจะไม่เพิ่มขึ้นมากไปกว่า 99.99

เปอร์เซ็นต์ ยานอวกาศก็เป็นอนุภาค ถ้าเราสร้างยานความเร็วใกล้แสงขึ้นมาได้จริง เมื่อวิ่งไปถึงที่ 99.99 เปอร์เซ็นต์ของความเร็วแสง ไม่ว่าเราจะเพิ่มพลังงานขับเคลื่อนยานมากขึ้นอีกเท่าไร ยานก็จะไม่สามารถเร็วไปกว่านั้นได้ ดังนั้นเราไม่สามารถย่นเวลาด้วยความเร็วสูงกว่าแสงได้ การเดินทางข้ามเวลาโดยยานอวกาศที่จะเป็นไปได้อีกทางหนึ่งคือ วิ่งทะลุผ่านความบิดเบี้ยวโค้งงอของกาล-อวกาศ ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำได้จริง การเดินทางย่นเวลาโดยผ่านความบิดเบี้ยวโค้งงอของอวกาศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณใกล้ๆ หลุมดำ แต่ผลลัพธ์ก็คือ เราจะคำนวณไม่ได้เลยว่าจะไปโผล่ที่ไหน ในช่วงเวลาอะไร และจักรวาลไหน ซึ่งเป็นเรื่องที่ยังอันตรายมาก คงไม่มีใครกล้าพอที่จะเสี่ยง และไปแล้วโอกาสที่จะได้กลับมาหาครอบครัวในช่วงเวลาเดิมเป็นไปได้เลย ทำนองไปแล้วไปลับ ไม่ตายก็เหมือนตาย ถ้าวิทยาศาสตร์ในอนาคต รวมไปถึงทฤษฎีเอกภาพสนามคิดค้นสำเร็จ เป็นไปได้ที่จะสามารถคำนวณช่วงเวลาของการย้อนอดีตที่แน่นอนได้ ถึงตอนนั้นคงมีผู้กล้าอาสาพิสูจนเหมือนครั้งหนึ่งที่โคลัมบัสอาสาเรือวิ่งไปที่ขอบโลก ทั้งๆ ที่คนเชื่อกันว่า จะไปแล้วไปลับไม่ได้ กลับมาก็ตาม

ปัจจุบันมีกลุ่มนักวิทยาศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยคอนเนตทิคัต พยายามหาทางเดินทางย่นเวลาแบบง่ายๆ นั่นก็คือทำความเร็วแสงให้ช้าลงในห้องทดลอง ถ้าทำได้สำเร็จ เราจะสามารถสร้างอุโมงค์เดินทางย่นเวลาได้บนพื้นโลกนี้เอง ไม่ต้องลงทุนนั่งยานอวกาศออกไปนอกโลก แต่ก็คงยาก เพราะแสงจะเดินทางช้าลงได้ที่อุณหภูมิใกล้ศูนย์องศาสมบูรณ์ (-273 องศาเซลเซียส) ซึ่งยังไม่มีห้องทดลองที่ไหนทำได้ และถึงทำได้ มนุษย์ก็จะเสียชีวิตในเวลาไม่นานเมื่อเข้าไปอยู่ในที่อุณหภูมิต่ำขนาดนั้น ตามทฤษฎีสัมพัทธภาพ นอกจากความเร็วจะมีผลกับเวลาแล้ว ความเร็วก็มีผลกับขนาดของวัตถุด้วย ยกตัวอย่างเช่น จรวดลำหนึ่งยาว 1,000 เมตร เมื่อเร่งความเร็วจนถึงครึ่งหนึ่งของความเร็วแสง ความยาวของจรวดอาจจะเหลือเพียง 800 เมตร ในชีวิตประจำวัน ถ้าตาเราไวพอที่จะเห็นลูกปิ่นขณะพุ่งออกจากกระบอกปืน เราจะพบว่าลูกปิ่นมีขนาดหดสั้นลง ทั้งนี้เพราะความเร็วของลูกปิ่นและขนาดของวัตถุที่เราจับต้องได้ ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่จริง มันมีอยู่จริงในเงื่อนไขที่ว่า มันสัมพันธ์กับการสังเกตจากจุดไหนมากกว่าถ้าจะอธิบายให้เข้าใจง่ายขึ้น จะสมมติว่าความเร็วแสงเท่ากับ 300 กิโลเมตรต่อชั่วโมง เราขับรถคันหนึ่งไปยังจุดหมายปลายทางที่ห่างออกไป 800 กิโลเมตร ด้วยความเร็วรถ 100 กิโลเมตรต่อชั่วโมง เราคำนวณง่ายๆ ได้เลยว่า เราต้องใช้เวลาขับรถ 8 ชั่วโมง แต่ในขณะที่รถวิ่งด้วยอัตราเร็ว 0.3 เท่าของความเร็วแสง เวลาบนนาฬิกาข้อมือของคนขับรถจะเดินช้าลง สมมติว่าเวลานาฬิกาเดินเพียง 6 ชั่วโมงก็ถึงจุดหมาย คนขับรถเองเอาความเร็ว

รถคุณกับ 6 ชั่วโมง กลายเป็นว่า ระยะทางหดเหลือ 600 กิโลเมตร อีก 200 กิโลเมตรหายไปไหน ไม่มีใครไปตัดถนนออก เพียงแต่ระยะทางยัดหดได้เหมือนยัดตามทฤษฎีสัมพัทธภาพ สิ่งหนึ่งที่ไม่ควรมองข้ามคือ เรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างสนามแรงโน้มถ่วงกับเวลา ณ บริเวณที่แรงโน้มถ่วงสูงขึ้น เวลาจะเดินช้าลง ดวงดาวที่มีน้ำหนักมากกว่าโลกมีมวลมากกว่าโลกจะมีแรงโน้มถ่วงสูงกว่า เช่น ดวงอาทิตย์ เวลาบนดวงอาทิตย์จะเดินช้ากว่าเวลาบนโลก และแรงโน้มถ่วงนี้เองที่เป็นตัวการทำให้กาล-อวกาศรอบๆ ดาวดวงนั้น โค้งตัวบิดเบี้ยว ลองจินตนาการถึงผืนผ้าใบที่ขึงตึง แล้วเอาลูกเหล็กขนาดหนักหย่อนลงไปบนผืนผ้าใบ จะพบว่า ผืนผ้าใบบุ๋มลงไปเป็นแอ่ง โดยจุดศูนย์กลางแอ่งก็คือลูกเหล็ก ถ้าเราเอาลูกแก้ววางบนผ้าใบแล้วคิดให้วิ่งไปทางลูกเหล็ก เราจะพบว่าทิศการเคลื่อนที่ของลูกแก้วไม่วิ่งไปเป็นเส้นตรง แต่จะโค้งไปตามการบิดเบี้ยวของผืนผ้าใบ การบิดเบี้ยวโค้งตัวของอวกาศซับซ้อนกว่านั้น เพราะในอวกาศเป็นสี่มิติ ขณะที่ผืนผ้าใบเป็นแค่สองมิติ แต่ถ้าเทียบลูกแก้วเป็นแสง แสงที่วิ่งผ่านอวกาศที่โค้งงอ มันก็จะเดินทางเป็นเส้นโค้งตามไปด้วย และเมื่อเวลากับแสงมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เมื่อแสงบิดเบี้ยว เวลา ก็จะบิดเบี้ยว แสงเดินทางโค้งทำให้เดินทางได้ช้าลง แสงก็จะไปถึงเวลาให้เดินช้าลงด้วย นั่นคือคำตอบว่า ณ บริเวณที่มีสนามแรงโน้มถ่วงสูงๆ ทำไมเวลาถึงเดินช้า แสงทำให้เกิดการวัดเวลา ดังนั้นสมมติว่ามีดาวดวงอื่นมีสิ่งมีชีวิตอยู่ และดาวดวงนั้นมีความโน้มถ่วงสูงกว่าโลก ถ้าเราส่องกล้องไปที่นาฬิกาบนดาวดวงนั้นจะพบว่า เข็มวินาทีกระดิกช้ากว่านาฬิกาบนโลก เหตุที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะความโน้มถ่วงที่สูงจะทำให้ความถี่ของแสงลดลง พลังงานแสงจะลดลง ช่วงคลื่นจะยาวขึ้น ทำให้เราแปลความหมายของช่วงคลื่นแสงที่ยาวขึ้นออกมาในรูปของเข็มวินาทีที่เดินช้าลง เรื่องนี้ไม่ต้องพิสูจน์ระหว่างโลกกับดาวดวงอื่นก็ได้ บนโลกเรา คนที่ยืนอยู่บนยอดเขาหิมาลัย นาฬิกาของเขาจะเดินเร็วกว่าคนบนพื้นโลก เหตุที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะขณะที่แสงพุ่งขึ้นไปบนฟ้าจะต้องสวนทางกับแรงดึงดูดของโลก ทำให้แสงเสียพลังงานไป ยิ่งสูง ยิ่งเสียพลังงาน เมื่อแสงเสียพลังงาน ความถี่จะลด ความยาวคลื่นจะเพิ่ม ดังนั้นคนที่อยู่บนยอดเขาหิมาลัย ถ้าเขาส่องกล้องลงมาดูที่พื้นข้างล่างได้และประสาทสัมผัสของเขาไวพอ เขาจะสังเกตเห็นว่าคนบนพื้นข้างล่างเคลื่อนไหวช้ากว่าปกติ รวมไปถึงเข็มนาฬิกาที่เดินช้าลงด้วย นั่นก็เพราะแสงที่สะท้อนจากพื้นข้างล่างไปเข้าตาเขาด้วยความยาวคลื่นที่เปลี่ยนไป

ทฤษฎีสัมพัทธภาพจึงสรุปว่า เวลาไม่มีอยู่จริงและเวลาของคนแต่ละคนก็ไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับว่า เขาอยู่ตรงจุดใด และเคลื่อนที่ไปด้วยความเร็วเท่าใด เวลาเป็นสิ่งที่ยัดหดได้เหมือนยัดตามทฤษฎีสัมพัทธภาพสามารถอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ของกฎนิวตันได้ทุกกฎ และถูกต้องยิ่งกว่า

ยกตัวอย่างเช่น ตามกฎนิวตันบอกว่า การที่โลกโคจรรอบดวงอาทิตย์ก็เพราะว่า ระหว่างโลกกับดวงอาทิตย์มีแรงดึงดูดระหว่างมวลเกิดขึ้น แรงดึงดูดจากดวงอาทิตย์สูงกว่า จึงทำให้โลกเกิดแรงสู่ศูนย์กลาง โลกจึงหมุนรอบดวงอาทิตย์เช่นเดียวกับดวงจันทร์กับโลก โลกมีมวลมากกว่าดวงจันทร์ ดวงจันทร์จึงหมุนรอบโลก ในภายหลังไอน์สไตน์ได้คำนวณแรงดึงดูดที่ดวงอาทิตย์มีต่อโลก ปรากฏว่าน้อยเกินไป จนไม่มีผลต่อการที่จะดึงให้โลกหมุนรอบดวงอาทิตย์ได้เลย ไอน์สไตน์สงสัยเป็นอย่างมากแล้วว่าอะไรที่จะทำให้โลกหมุนรอบดวงอาทิตย์และดวงจันทร์หมุนรอบโลก คำตอบก็คือ กาล-อวกาศที่โค้งตัวบิดเบี้ยว แรงโน้มถ่วงของดวงอาทิตย์ทำให้เวลาเดินช้าลง ในขณะที่โลกมีแรงโน้มถ่วงน้อยกว่า เวลาจะเดินเร็วกว่า เมื่อเกิดความไม่สมดุลระหว่างกาล-อวกาศของโลกกับดวงอาทิตย์ สิ่งหนึ่งที่จะทำให้เวลาของโลกสมดุลกับเวลาของดวงอาทิตย์ก็คือความเร็ว เพราะยิ่งโลกเคลื่อนที่ด้วยความเร็วรอบดวงอาทิตย์เท่าไร เวลาของโลกก็จะช้าลงไปเป็นการชดเชยความเร็วของเวลาที่เดินเร็วกว่าอันเนื่องมาจากแรงโน้มถ่วงของโลกที่น้อยกว่า ดังนั้นกาล-อวกาศที่บิดเบี้ยวโค้งตัวอันเนื่องมาจากสนามแรงโน้มถ่วงจากดวงอาทิตย์นี่เองที่ทำให้โลกหมุนรอบดวงอาทิตย์ ยิ่งถ้าเป็นดาวพุธซึ่งมีขนาดเล็กกว่าโลกและอยู่ใกล้ดวงอาทิตย์มากความเร็วในการหมุนรอบดวงอาทิตย์ของดาวพุธจะสูงกว่าโลกเพื่อให้สมดุลกับกาล-อวกาศ ความเร็วในการโคจรของดาวพุธอยู่ที่ 47.87 กิโลเมตรต่อวินาที ในขณะที่โลกโคจรรอบดวงอาทิตย์ด้วยความเร็ว 29.79 กิโลเมตรต่อวินาที เมื่อเทียบกับดาวศุกร์ซึ่งมีขนาดและแรงโน้มถ่วงใกล้เคียงกับโลก แต่เนื่องจากอยู่ใกล้ดวงอาทิตย์มากกว่า ทำให้ได้รับอิทธิพลจากการโค้งของกาล-อวกาศมากกว่า ดาวศุกร์จึงมีความเร็วในการโคจรมากกว่าโลกอยู่ที่ 35.02 กิโลเมตรต่อวินาที เพื่อให้สมดุลตามทฤษฎีสัมพัทธภาพ ในขณะที่ดาวเสาร์อยู่ห่างจากดวงอาทิตย์มากกว่าโลก ดาวเสาร์เคลื่อนที่รอบดวงอาทิตย์ด้วยความเร็วเพียง 9.6 กิโลเมตรต่อวินาที จะเห็นได้ว่าความเร็ว สนามแรงโน้มถ่วง และเวลามีความสัมพันธ์ สัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างแยกไม่ออก ทฤษฎีสัมพัทธภาพสามารถนำมาใช้อธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ของจักรวาลได้อย่างถูกต้อง แต่จุดอ่อนจุดหนึ่งของทฤษฎีสัมพัทธภาพก็คือ เมื่อนำมาใช้อธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ในระดับอะตอมกลับใช้ไม่ได้ และทฤษฎีที่ใช้ได้ดีกว่าคือ ทฤษฎีควอนตัม ของมักซ์ พลังค์ ซึ่งค้นพบว่า รังสีของแสงที่เปล่งออกมามีลักษณะเป็นกลุ่มๆ ซึ่งประกอบด้วย หน่วยเล็กๆ เรียกว่า ควอนตัม (Quantum) ขนาดของควอนตัมขึ้นอยู่กับขนาดของความถี่ ซึ่งในภายหลังไอน์สไตน์ได้เรียกว่าควอนตัมของแสง เขาสามารถพิสูจน์ได้อย่างแจ่มชัดว่า คลื่นแสงก็มีคุณสมบัติเป็นอนุภาค ทฤษฎีนี้เป็นหัวใจของฟิสิกส์ยุคใหม่ ซึ่งถือว่าคลื่น เช่น คลื่นวิทยุ คลื่นแสง คลื่นความโน้มถ่วง ฯลฯ ทั้งหมดเหล่านี้

ล้วนสามารถทำตัวเป็นอนุภาคได้ ในทางกลับกัน อนุภาค เช่น อิเล็กตรอน โพรตอน หรือแม้แต่ว่างกายของมนุษย์ต่างก็สามารถเปลี่ยนคุณสมบัติเป็นคลื่นได้ ดังนั้นทุกสิ่งทุกอย่างบนโลกนี้จึงไม่สามารถคาดการณ์ได้อย่างชัดเจน เพราะความจริงแท้แล้ว มันสามารถเปลี่ยนกลับไปกลับมา ระหว่างคุณสมบัติของคลื่นกับอนุภาค

เรื่อง “เวลา” นอกจากทฤษฎีสัมพัทธภาพแล้วสามารถอธิบายได้ตามทฤษฎีเทอร์โมไดนามิก ซึ่งอธิบายถึงหลักกลศาสตร์ของความร้อน มีกฎที่สำคัญอยู่ 4 ข้อ ข้อหนึ่งที่น่าสนใจคือเรื่องของ “เอนโทรปี” (entropy) ซึ่งเป็นตัวแปรที่กำหนดขึ้นมาใช้เรียกแทนค่าความยุ่งเหยิงของระบบ ซึ่งเอนโทรปีจะต้องเพิ่มขึ้นเสมอ ไม่มีทางลดลง กฎข้อนี้ของเทอร์โมไดนามิกจึงทำให้สามารถพิสูจน์ได้ว่า เหตุการณ์ใดสามารถเกิดขึ้นได้และเหตุการณ์ใดไม่มีทางเกิดขึ้น เช่น แก้วที่แตกแตกจนเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยจะไม่สามารถกลับมารวมกันกลายเป็นแก้วใบเดิมได้อีก เพราะเอนโทรปีจะลดลงในกระบวนการดังกล่าว ซึ่งเป็นไปไม่ได้ กฎข้อนี้บอกไว้อย่างชัดเจนว่า เอนโทรปีของจักรวาลมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นจนมีค่าสูงสุด และทฤษฎีนี้เองที่เฉลยว่าทำไมเราย้อนอดีตไม่ได้ กฎที่สำคัญของทฤษฎีนี้ก็คือ ทุกๆ สิ่งในจักรวาลหลังเกิดการระเบิดครั้งใหญ่ (บิกแบง) จะมีแนวโน้มเข้าสู่สภาวะที่ยุ่งเหยิงมากขึ้นเสมอ ยกตัวอย่างเช่น ร่างกายของมนุษย์ เมื่อเสียชีวิตลงจะเน่าเปื่อยและสูญสภาพอย่างรวดเร็ว หรือขวดน้ำที่เราเห็นบน โต๊ะ เมื่อหล่นลงพื้นมันจะแตกเป็นเศษแก้วกระจายแยกชิ้นเล็กชิ้นน้อย ถ้ามีใครถ่ายวิดีโอไว้ แล้วนำมาเล่นย้อนกลับในจอทีวีจะเห็นภาพเศษแก้วค่อยๆ รวมตัวกันแล้วก่อรูปร่างเป็นขวด ย้อนขึ้นไปตั้งอยู่บน โต๊ะเหมือนเดิม นั่นคือย้อนเวลาด้วยวิดีโอ แต่ในความเป็นจริงเราทำไม่ได้ สรรพสิ่งในจักรวาลจะต้องดำเนิน ไปในทางที่มีระเบียบน้อยลงเสมอ แม้แต่ขบวนการเมแทบอลิซึม กระบวนการย่อยอาหารของเราก็อยู่ภายใต้กฎของเทอร์โมไดนามิก ก้อนเนื้อชิ้นเดียวที่เราเคี้ยวแล้วกลืนลงกระเพาะ ในเวลาไม่นานมันจะแตกตัวเป็นโมเลกุลและยุ่งเหยิงอย่างไม่เป็นระเบียบอยู่ในกระแสเลือดเรา เราไม่สามารถย้อนเวลาเอาโมเลกุลเหล่านั้นมารวมกันให้กลับเป็นก้อนเนื้อเหมือนเดิม เช่นเดียวกับเราไม่สามารถทำไข่เจียวให้กลับมาเป็นไข่ฟองได้อีก

“จิต” ก็เช่นเดียวกัน ต้องอยู่ภายใต้กฎของเทอร์โมไดนามิก จิตโดยปกติจะมีทิศทางไปสู่ความยุ่งเหยิงไม่มีระเบียบเสมอ ยิ่ง “จิต” ไม่มีระเบียบมากขึ้นเท่าไร เวลาของจิตจะเดินเร็วขึ้นเท่านั้น ยกตัวอย่างเช่น คนที่จิตไม่นิ่ง วู่วาม สับสน คนกลุ่มนี้จะใจร้อน เพราะ “เวลาจิต” ของเขาเดินเร็วกว่า “เวลานาฬิกา” ภายนอก ห้านาทีของเวลาภายนอกเท่ากับสิบนาทีของเวลาภายในจิต ตรงกันข้ามกับคนที่จิตนิ่ง อยู่ในสภาวะที่เป็นระเบียบ เวลาภายในจิตจะเดินช้าเมื่อเทียบกับเวลาภายนอก คนกลุ่มนี้

จะใจเย็น มีสติ มีสมาธิ เราสามารถเข้าถึงความมหัศจรรย์ของเวลาด้วย “จิต” ทฤษฎีสัมพัทธภาพ สามารถพิสูจน์ด้วยจิต แต่จะรู้ได้เฉพาะตน โขกคิที่ธรรมชาติสร้าง “จิต” และ “สติ” มาให้กับมนุษย์ อันที่จริงจะว่าธรรมชาติล้ำเอียงก็ได้ เพราะสิ่งมีชีวิตอื่นๆ บนโลกมีมนุษย์เท่านั้นที่มีสติ เมื่อธรรมชาติมอบ “สติสัมปชัญญะ” มาให้มนุษย์ใช้เป็นเครื่องมือในการควบคุมจิตอีกที ทำให้การได้เกิดมาเป็นมนุษย์นับว่าเป็นบุญมหาศาล และมหาศาลเข้าไปอีกพันเท่าเมื่อได้เกิดมาพบพระพุทธศาสนา ซึ่งชี้ทางค้นพบสัจธรรมความจริงแท้ของจักรวาล ด้วยการฝึกใช้สติสัมปชัญญะควบคุมจิต เพื่อให้จิตนิ่ง จิตที่นิ่งมีสมาธิ จะทำให้เวลาจิตเดินช้าลง เมื่อเทียบกับเวลานาฬิกาภายนอก ในขณะที่อัตราเร็วในการเกิดดับของกาย เวทนา แปรผันตามเวลาภายนอก ดังนั้น ในการกำหนดจิตพิจารณาการเกิดดับ ยิ่งจิตนิ่งเท่าไรก็จะเห็นการเกิดดับเร็วขึ้นเท่านั้น จนในที่สุดจะพบว่า การเกิดดับซ้อนทับกันเกิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกัน นั่นก็คือ ไม่มีการเกิดดับอีกต่อไป ณ ขณะนั้นเวลาภายในจิตจะหยุดนิ่งสนิท จะเข้าใจในสรรพสิ่งของทั้งจักรวาล ศาสตร์ไม่ว่าสาขาใดจะเกิดการหยั่งรู้เข้าใจหมด รวมไปถึงเข้าใจในกฎแห่งกรรม ปฏิจสงมุปบาท อิทัปปัจจยตา ฯลฯ เข้าใจถึงธรรมทุกข้อที่พระพุทธองค์ตรัสรู้ผ่านภavanaปัญญาญาณ

มีคำถามอีกว่า การรู้ศาสตร์ทุกศาสตร์ของพระพุทธองค์ทำได้อย่างไร พระพุทธองค์ทรงเข้าใจในชีวิตวิทยาเคมี โดยที่ไม่เคยมีพื้นฐานทางด้านนี้เลย เป็นไปได้ได้อย่างไร ถ้าจะอธิบายง่ายๆ ก็เพราะว่า ความจริงแท้ของจักรวาลมีเพียงหนึ่งเดียว เป็นกุญแจดอกสำคัญที่สามารถไขความลับต่างๆ ในจักรวาลได้ทั้งหมด ประหนึ่งกุญแจสำคัญดอกเล็กที่นักวิทยาศาสตร์ควอนตัมค้นพบเกี่ยวกับอะตอมและอิเล็กตรอน เมื่อนักวิทยาศาสตร์ควอนตัมเข้าใจถึงปรากฏการณ์ของอะตอมอย่างละเอียด ทำให้นักฟิสิกส์ควอนตัมสามารถเข้าใจในวิชาเคมีได้อย่างถ่องแท้ โดยที่ไม่ต้องเรียนวิชาเคมีมาก่อนเลยแม้แต่ินิด เรื่องปาฏิหาริย์ไม่ใช่เรื่องเหนือธรรมชาติ เพียงแต่ถ้าเราเข้าใจและไม่ยึดติดในประสาทสัมผัสทั้งห้า สสารและเวลาไม่มีขนาดไม่แน่นอนและไม่มีอยู่จริง ไม่ใช่ความจริงแท้ของจักรวาล พร้อมทั้งจะหลอกให้ระบบประสาทสัมผัสของเราแปลความหมายผิดไปได้เสมอ จนมองเป็นเรื่องเหนือธรรมชาติเนื่องจากประสาทสัมผัสที่เห็นชัดเจนที่สุดใช้มากที่สุด คือ ตา การมองเห็นสัมพันธ์กับแสงเสมอ ที่ใดมีคลื่นเราจะมองไม่เห็นอะไรเลย ภาพความจริงที่เราเห็นก็คือ ภาพที่สมองเราแปลความหมายจากแสงที่สะท้อนจากวัตถุนั้นเข้าตาเรา การที่เราเห็นหน้าตัวเองในกระจกก็เพราะแสงมากระทบที่ผิวหน้า ทำให้อิเล็กตรอนของผิวหน้าบนใบหน้าเราสั่น เกิดพลังงานจากใบหน้าเป็นโฟตอนพุ่งไปที่กระจก หลังจากกระจกได้รับแสงจากใบหน้าเรา อิเล็กตรอนในกระจก

ก็จะสั้น และสะท้อนโฟตอนกลับไปที่เราอีกที เซลล์ประสาทรับแรงกระแทกจากโฟตอนก็จะสั้นอีกครั้ง แล้วส่งสัญญาณการสั้นนั้นไปที่สมองแปลเป็นภาพขึ้นมา จะเห็นได้ว่า พลังงานแสงได้เปลี่ยนเป็นพลังงานกล แล้วค่อยเปลี่ยนเป็นพลังงานแสงหล່วรอบกลับไปกลับมา มีการเกิดดับๆ หลายหน แต่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วจนเราเข้าใจเป็นว่า ใบหน้าที่เราเห็นในกระจกคือ รูปธรรม แท้จริงแล้วคือแค่การสั้นของพลังงานรูปหนึ่งแล้วสมองเราแปลภาพออกมาเป็นภาพมายา สิ่งแวดล้อมต่างๆ ที่เรามองเห็นก็เป็นเพราะอนุภาคโฟตอนของแสงตกกระทบวัตถุและอิเล็กทรอนิกส์ในวัตถุสั้นสะท้อนโฟตอนเข้าตาเรา แสงอาทิตย์ที่สาดส่องโลกเปรียบเสมือนสายฝน โฟตอนที่ตกกระทบพื้นโลก สายฝนโฟตอนเหล่านี้ก็มีแรงกดแรงดันต่อพื้นโลก เหมือนกับที่เราได้ยินเสียงสายฝนตกกระทบบนหลังคาบ้าน ซึ่งแรงของสายฝนโฟตอนที่ตกกระทบพื้นผิวโลกทั้งหมดวัดเป็นค่าแรงดันได้ถึง 300 ล้านตัน โลกของเราถูกแรงผลักรของโฟตอนด้วยแรง 300 ล้านตันอยู่ตลอดเวลา แต่เหตุที่โลกไม่กระเด็นออกไป ก็เพราะสนามแรงโน้มถ่วงจากดวงอาทิตย์มีค่ามากกว่าแรงผลักรของโฟตอนมาก

เรื่องของการสั้นมีปรากฏในพระไตรปิฎก ภาควิชาอภิธรรมซึ่งกล่าวว่า จิตของเราเกิดดับอยู่ตลอดเวลาอย่างรวดเร็ว การที่เรารับรู้ รูป รส กลิ่น เสียงนั้นไม่ใช่ของจริง ของจริงคือการเกิดดับของจิต โดยมีองค์ประกอบของจิตที่ต่างกัน ทำให้เรารับรู้ภาพ กลิ่น เสียงต่างๆ เกิดขึ้นมากมาย เหมือนกับการแปลภาพของสมองในเวลาฝัน ขณะที่เรานอนหลับตา เราได้เห็นภาพต่างๆ ได้กลิ่น ได้ยินจากการสรรค์สร้างของจิตชัดเจนเหลือเกิน ทั้งๆ ที่ไม่มีแสงหรือเสียงจริงๆ อยู่ในกระบวนการนั้นเลย เพราะคุณสมบัติของแสงร่วมกับประสาทสัมผัสทางตาของเรา ทำให้เราเห็นจักรวาลอย่างที่เห็น เห็นดวงจันทร์อย่างที่เป็น แท้จริงแล้วสรรพสิ่งในโลกและจักรวาลเป็นเพียงพลังงานรูปหนึ่ง ถ้าเราไม่ใช่แสงเป็นสื่อในการมองเห็น เรามองภาพจักรวาลด้วยจิต จะพบว่าภาพของจักรวาลเป็นคนละเรื่องกับภาพของจักรวาลในทางดาราศาสตร์ที่ถ่ายภาพมาเลย ขณะที่เราจับดอกกุหลาบ เรารู้ว่าดอกกุหลาบมีอยู่จริง เพราะตามองเห็น มีกลิ่น มีสี สัมผัสได้ แต่สิ่งเดียวที่ทำให้มนุษย์หลงเชื่อไปว่าเป็นความจริงคือการสัมผัสได้ เช่น ภาพสามมิติที่มีทั้งรูปร่าง สี สัน เรารู้ว่าไม่มีอยู่จริงเพราะสัมผัสไม่ได้ มนุษย์เชื่อมั่นในการสัมผัส ทั้งๆ ที่มันเป็นเพียงระบบประสาททางกายภาพ 1 ใน 5 อันที่จริงแล้ว ตาไม่ได้มองเห็น มันเพียงแต่เป็นหน้าต่างรับแสง จมูกไม่ได้กลิ่น มันเป็นเพียงท่อรับลม แต่สิ่งที่ทำให้เราได้เห็นความงดงามของดอกกุหลาบ ได้กลิ่นหอมก็คือ "จิต" ของเราเอง มันไปปรุงแต่ง เช่นเดียวกับการสัมผัส ผิวหนังเราไม่ได้สัมผัสหรือ มันเป็นเพียงตัวกลาง ความจริงที่เราารู้ว่ามีการสัมผัสคือ จิต แม้ในความฝัน เราก็รู้สึกสัมผัสได้ เราหิบนอนหิบนิน

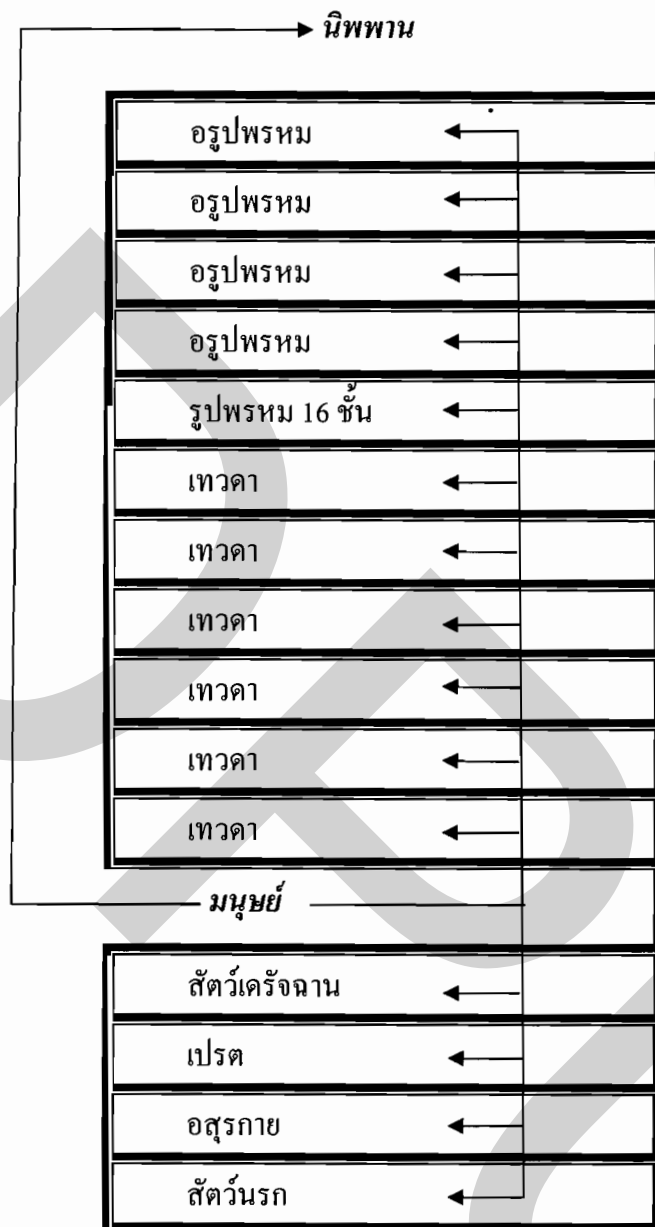
หยาบวัตถุในความฝันได้ไม่ต่างจากตอนตื่น ทั้งๆ ที่ไม่ได้สัมผัสจริง นั่นก็เพราะเป็นการสรรค์สร้างของจิต และถ้ามนุษย์ฝันอยู่ตลอดเวลา มนุษย์ก็จะเชื่อว่า วัตถุในความฝัน มันมีอยู่จริง ทุกวันนี้มนุษย์ไม่ได้เฉลียวใจเลยสักนิด ก็ที่เรามีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน นั่นแหละคือความฝัน ความฝันที่ไม่มีวันตื่น ถ้าไม่บรรลุถึงสัจธรรมความจริงแท้ของจักรวาล แล้วไปหลงยึดคิดว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่เห็นมันคือความจริง

ระบบประสาทสัมผัสของมนุษย์หยาบมาก ทดลองง่ายๆ ลองเอาสีเหลืองกับสีน้ำเงิน มาผสมกัน จะได้เป็นสีเขียว ลองเอาตาเรามองไปที่สีเขียว ถามว่ามองเห็นสีเหลืองกับสีน้ำเงินไหม ไม่มีทางเห็นและถ้าโลกนี้ไม่มีสีเหลืองกับน้ำเงิน เราก็จะไม่มีทางรู้เลยว่าสีเขียวที่เห็นมันคือสีน้ำเงินกับสีเหลืองผสมกัน เช่นเดียวกับแสงแดดประกอบด้วยสีถึงเจ็ดสี ตาเราก็มองไม่เห็น หรือประสาทสัมผัสทางกาย เราสัมผัสน้ำอยู่ทุกวัน แต่เราไม่รู้เลยว่าน้ำก็คือออกซิเจนกับไฮโดรเจน เพราะคุณสมบัติมันเปลี่ยน ไปเป็นของเหลวที่สัมผัสได้ ทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาล เราสัมผัสได้ก็เพราะมันเปลี่ยน คุณสมบัติดั้งเดิมที่ไม่มีตัวตนมาเป็นรูปที่มีตัวตนชั่วคราว พอสัมผัสได้ เราก็นึกว่ามันมีอยู่จริง ทุกวันนี้เรามีชีวิตอยู่ในโลกที่ต้องใช้ประสาทสัมผัสทั้งหก ใครที่ประสาทสัมผัสแม้เพียงหนึ่งในหก พิจารณาจะดำรงชีวิตอยู่ในโลกนี้ด้วยความยากลำบาก และความทุกข์ทางโลกียะทั้งหลาย ที่เราสัมผัสกันอยู่ ก็เป็นความสุขที่ได้จากการเร้าประสาทสัมผัสเหล่านั้น ตาเราดูภาพยนตร์ หูฟังดนตรี จมูกดมกลิ่น ลิ้นลิ้มรสชาติ การเร้าด้วยการสัมผัสใจดีมีค่า จนบางคนหลงผิดคิดว่าเป็นความสุขที่แท้จริงของชีวิต เกิดโทสะ โมหะ โลภะ เกิดกิเลส ตัณหา หลงยึดติดในอัตตา ในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ภพภูมิ ของเราก็จะเวียนว่ายตายเกิดอยู่แต่ในภพภูมิอบาย 4 คือ เปรต สัตว์นรก สัตว์ เจริญงาน อสุรกาย หรือที่ตีหน้อยก็เป็นเทวดาในสวรรค์ชั้นกามาวจร ซึ่งยังเสวยสุขทางกามาและโลกียะ

มนุษย์อยู่ที่กลางระหว่างนรกกับสวรรค์ชั้นกามา มนุษย์เท่านั้นที่อยู่ในสถานะที่สามารถใช้สติปัญญาพิจารณาให้เห็นสัจธรรม สร้างบุญสร้างกุศล พกสัตว์เจริญงาน อสุรกาย อยู่ในสถานะที่ชีวิตยากลำบากและปัญญามีคืบเทิบเกินไป ส่วนเทวดาในชั้นกามาที่สุขสบายเกินไป มัวแต่เสวยสุขในกามคุณทั้ง 5 จนไม่เห็นธรรม ดังนั้นเทวดาชั้นนี้ เมื่อหมดผลบุญก็กลับไปเวียนว่ายตายเกิดเป็นสัตว์เจริญงาน เป็นมนุษย์อีกรอบเพื่อสร้างกุศลกรรมใหม่ แล้วจึงขึ้นมาเสวยสุขเสวยผลแห่งกรรมนั้นอีกครั้งในสวรรค์ชั้นกามาวจร วนเวียนอยู่อย่างนี้ไปไม่มีที่สิ้นสุด

ถ้าจะเปรียบภพภูมิเป็นอาคารสูง อาคารนี้จะมี 31 ชั้น อาคารนี้จะมีคณิศนินทไปทั้งอาคาร มีเพียงคาดฟ้าซึ่งสว่างไสวเปรียบเสมือนนิพพาน นาฬิกาในแต่ละชั้นก็เดินด้วยความเร็วไม่เท่ากัน

สัตว์ทั้งหลายจะเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในอาคารนี้ ชั้นล่างสุดเป็นสัตว์นรก ชั้นที่ 2 เป็นอสุรกาย ชั้นที่ 3 เป็นเปรต ชั้นที่ 4 เป็นเดรัจฉาน ชั้นที่ 5 เป็นมนุษย์ ชั้นที่ 6-11 เป็นชั้นของเทวดา ชั้นที่ 12-27 เป็นชั้นของรูปพรหม และชั้นที่ 28-31 เป็นชั้นของอรุปรหม อาคารทั้ง 31 ชั้นนี้ไม่มีบันได มีแต่ลิฟต์ ลิฟต์ตัวนี้เป็นตัวสรรพสัตว์ทุกภพภูมิไปเกิดใหม่ในชั้นอื่นๆ ลิฟต์ตัวนี้จะไม่ใช่พลังงานไฟฟ้า แต่ใช้พลังงานแห่งกุศลกรรม ที่แปลกประหลาดกว่าอาคารทั่วไปก็คือ ลิฟต์ของอาคารนี้จะมีลิฟต์พิเศษอีกตัวขึ้นไปชั้นคาถาฟ้าได้จากชั้น 5 เท่านั้น ซึ่งเป็นชั้นของมนุษย์ สรรพสัตว์ทั้งหลายที่เวียนว่ายตายเกิดอยู่ใน 31 ชั้นนี้ ถ้าต้องการจะขึ้นไปพบแสงสว่างแห่งนิพพานที่คาถาฟ้า ต้องมาเกิดที่ชั้น 5 เป็นชั้นสุดท้าย พระพุทธองค์เองก็ตรัสแก่พระสารีบุตรว่า พระองค์ก็ตระเวนไปเกิดตามชั้นต่างๆ นับไม่ถ้วนเป็นอนเนกอนันตชาติ จนชาติสุดท้ายที่เป็นมนุษย์ จึงสามารถตรัสรู้บรรลุเข้าสู่นิพพาน เหตุที่ต้องเป็นชั้น 5 เท่านั้น ก็เพราะว่ามีแต่ชั้นของมนุษย์เท่านั้นที่สามารถปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสติปัฏฐาน 4 ได้

หลังจากที่ทฤษฎีสัมพัทธภาพได้รับการพิสูจน์ว่าเป็นจริง วงการวิทยาศาสตร์โลกก็เฟื่องฟูมากในตะวันตก ชาวตะวันตกต่างพากันสนทนากันเกี่ยวกับเรื่องนี้ และเมื่อไอน์สไตน์เน้นถึงเรื่องศาสนาแห่งจักรวาล ชาวตะวันตกและนักวิทยาศาสตร์ก็เริ่มหันมาศึกษาพุทธศาสนาอย่างจริงจัง สิ่งที่สร้างความแปลกประหลาดใจให้กับชาวตะวันตกมากที่สุด คือ เรื่องกาลามสูตร ที่เน้นว่าอย่าเชื่อเพราะได้ฟังตามกันมา อย่าเชื่อเพราะได้เรียนตามกันมา อย่าเชื่อเพราะเพียงเข้าได้กับทฤษฎีของตน ... ฯลฯ การที่พระพุทธเจ้าตรัสแบบนี้ทำให้ฝรั่งทั้งหลาย เป็นศาสนาที่แปลก ไม่นับศรัทธา ไม่นับให้เชื่อ แต่ข้ามไปชั้นใช้ปัญญาเลย

หลักกาลามสูตร คือ หลักในการพิจารณา 10 อย่าง ได้แก่

1. อย่าเพิ่งเชื่อถือด้วยการได้ยินได้ฟังตามกันมา
2. อย่าเพิ่งเชื่อถือด้วยการถือตามถ้อยคำสื่อบุคคลกันมา
3. อย่าเพิ่งเชื่อถือด้วยการตื่นข่าวลือ
4. อย่าเพิ่งเชื่อถือด้วยการอ้างตำรา
5. อย่าเพิ่งเชื่อถือด้วยตรรกหรือเหตุผล
6. อย่าเพิ่งเชื่อถือด้วยการคาดคะเน
7. อย่าเพิ่งเชื่อถือด้วยการคิดตรองอาการที่ปรากฏ
8. อย่าเพิ่งเชื่อถือเพราะเข้ากับความเห็นของตน
9. อย่าเพิ่งเชื่อถือเพราะผู้พูดมีรูปลักษณะน่าเชื่อถือ
10. อย่าเพิ่งเชื่อถือเพราะเห็นว่าสมณะนี้หรือผู้นี้เป็นครูของเรา

ศาสนาพุทธไม่ต้องการให้มีความเชื่อใดๆ โดยไม่ใช้ปัญญา เป็นศาสนาแห่งเหตุผล ศาสนาอื่นๆ เกือบทั้งหมดล้วนแล้วให้คำตอบอย่างฟันธงแจ่มชัด และให้เชื่ออย่างไม่มีเงื่อนไข เช่น เรื่องตายแล้วไม่สูญ แต่จะได้ไปสวรรค์หรือนรกอยู่ที่การตัดสินใจของพระเจ้า ซึ่งคำตอบที่พุทธศาสนิกชนทั้งหลายต้องการก็คือ คำตอบทำนองนี้ เมื่อพุทธศาสนาจัดให้ไม่ได้ก็รู้สึกไม่เข้าใจ และรู้สึกสับสนว่า กฎแห่งกรรมมีจริงหรือ ศาสนาพุทธไม่ใช่ศาสนาแห่งศรัทธาและความเชื่อ แต่เป็นศาสนาแห่งปัญญา ดังนั้นการที่พระพุทธองค์จะทรงตอบตามความเป็นจริงว่าตายแล้วเกิด แล้วให้เชื่อไปตามนั้น ตามศรัทธา ไม่ใช่ลักษณะของพุทธ ความเชื่อโดยไม่มีปัญญา ยิ่งเป็นกรงขังจิตใจให้หมกมุ่นวนเวียนอยู่แต่เรื่องนั้นโดยไม่เกิดปัญญาขึ้นมาได้เลย การห้ามไม่ให้เชื่อทุกอย่างตามที่ปรากฏตามหลักกาลามสูตรก็ครอบคลุมทั้งหมดแล้ว

ไอน์สไตน์ได้มาศึกษาพุทธศาสนา ได้อ่านกาลามสูตร แล้วแปลกใจว่า มีศาสนาแบบสอนไม่ให้เชื่ออะไรง่ายๆ อยู่ด้วย ไอน์สไตน์ประทับใจมาก เขียนเป็นบทความเพื่อให้ชาวโลกรับรู้ว่า

“The religion of the future will be a cosmic religion. The religion which is based on experience, which refuses dogmatism. If there is any religion that would cope with the scientific needs it will be Buddhism.” “ศาสนาแห่งอนาคตจะเป็นศาสนาแห่งจักรวาล ศาสนาซึ่งตั้งอยู่บนประสบการณ์ ซึ่งปฏิเสธความเชื่อที่ไร้ข้อพิสูจน์ หากมีศาสนาใดศาสนาหนึ่งที่พอจะรับมือกับความต้องการทางวิทยาศาสตร์ได้ละก็ ศาสนานั้นคือ ศาสนาพุทธ” ไอน์สไตน์บอกต่ออีกด้วยว่า “ศาสนาพุทธ

มีคุณลักษณะอย่างที่เราคาดหวังจะให้เป็ศาสนาแห่งจักรวาล ศาสนาพุทธไม่ยึดติดกับพระเจ้า ไม่ส่งเสริมความเชื่อมงาย ไม่เกี่ยวข้องกับเทววิทยา ศาสนาพุทธเกี่ยวพันกับทั้งธรรมชาติและจิตวิญญาณ เป็นศาสนาที่มีพื้นฐานอยู่บนประสบการณ์ของสรรพสิ่งทั้งธรรมชาติและจิตวิญญาณ โดยถือว่าเป็นองค์รวมเดียวกันอย่างมีความหมาย...ศาสนาที่แท้จริงต้องไม่วางอยู่บนความกลัวชีวิต ความกลัวตาย และศรัทธาอย่างไม่ลืมหูลืมตา แต่ด้วยความพากเพียรตามความรู้ที่มีเหตุผล”

หลังจากที่เราเริ่มเห็นทิศทางของวิทยาศาสตร์กับศาสนาแยกออกจากกัน ยกที่จะมา บรรจบ อัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ เป็นนักวิทยาศาสตร์คนแรกที่ดึงทิศทางพัฒนาของวิทยาศาสตร์ ที่เริ่มผิดทิศ ให้กลับมาสู่ทิศทางที่ควรจะเป็น และแล้ววิทยาศาสตร์กับศาสนาก็เริ่มมีโอกาสที่จะมา บรรจบกันอีกครั้งหนึ่ง แม้โอกาสนั้นจะน้อยมากก็ตาม ศาสนาที่ไม่เน้นเรื่องศรัทธา ในความรู้สึก ของฝรั่งไม่ใช่ศาสนา ทุกศาสนาสอนให้เชื่อและศรัทธาในองค์พระศาสดาของตัวเอง แต่ศาสนาพุทธ มาแปลก บอกว่าไม่ควรเชื่อ ให้ใช้ปัญญาไตร่ตรองก่อน ชาวตะวันตกบางคนไม่นับ “พุทธ” เป็น ศาสนา เพราะไม่มีลักษณะของศาสนาที่เขาเคยรู้จัก

ไอน์สไตน์เคยตั้งคำถามทำนองนี้ว่า *“Why does this applied science, which saves work and make life easier, bring us so little happiness?”* “ทำไมวิทยาศาสตร์ประยุกต์เหล่านี้ ซึ่งทำให้ชีวิต มีความสะดวกสบายและทำงานง่ายขึ้น จึงไม่สามารถก่อให้เกิดความสุขที่แท้จริงแก่พวกเรา”

ทุกวันนี้เรามีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีกว่าฮองเต้สมัยก่อนเสียอีก เรามีไมโครเวฟ มีเครื่องปรับอากาศ มีตู้เย็น มีเครื่องเสียงชั้นยอด มีจอแอลซีดี แล้วทำไมถ้าเทียบแล้วความสุขเรา กลับน้อยกว่า เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะวิทยาศาสตร์ไม่ได้ศึกษาที่ตัวมนุษย์ วิทยาศาสตร์สนใจโลก ธรรมชาติภายนอกทั่วไปที่เป็นรูปธรรม พยายามเอาชนะพิชิตธรรมชาติเพื่อสนองประสาทสัมผัสทั้ง 5 เรามีจอภาพที่ทันสมัยขึ้นเรื่อยๆ เรามีเครื่องเสียงชั้นยอด เรามีน้ำหอมเทคโนโลยีนาโน เรามีอาหาร ปรุงสำเร็จมากมาย เรามีรถยนต์รุ่นใหม่ทุกปี แต่วิทยาศาสตร์ไม่สนใจศึกษาที่จิตใจซึ่งเป็นนามธรรม วิทยาศาสตร์ค้นคว้าวิจัยสิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ เพื่อสนองเป้าหมายคือจิตของมนุษย์ แต่วิทยาศาสตร์ ไม่เคยศึกษาแม้แต่น้อยว่า “จิต” ของมนุษย์มีลักษณะอย่างไร ถ้าเปรียบสิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ เหมือน ลูกธนู จะยิงตรงเป้าได้อย่างไร ในเมื่อไม่รู้ว่าจะเป่ามันอยู่ตรงไหน เป็นยังไง ก็ได้แต่ยิงสะเปะสะปะ คิดแต่ว่าสักวันมันคงโดน ปัญหาใหม่ที่ตามมาก็คือ วิทยาศาสตร์มีอิทธิพลต่อจิตใจของมนุษย์ สร้างความสุขแบบเทียมๆ ให้กับจิตของมนุษย์ ทำให้มนุษย์มีจิตใจแบบเทียมๆ คือจิตที่หลงทาง หันไปหาของเทียมแปลกแยกจากธรรมชาติ เกิดวัตถุนิยม ชาติลัทธิธรรม จริยธรรม มุ่งแต่จะกอบโกย

และแย้งซึ่งกัน เกิด โลกะและราคะ ตามมาด้วยโทสะ สร้างเสริมพลังกดดันในการที่จะทำลายล้างกัน ทุกวันนี้วิทยาศาสตร์แก้ไขได้แค่ธรรมชาติภายนอก วิทยาศาสตร์ไม่สามารถแก้ไขปรับปรุงธรรมชาติ ภายในตัวมนุษย์ได้เลย ทำคนให้เป็นคนดีไม่ได้ แก้นิสัยคนไม่ได้ เวลาคนมีความทุกข์ทางใจก็แก้ไขไม่ได้ วิทยาศาสตร์พยายามช่วย ก็ได้แต่ไปหาสารเคมีจากธรรมชาติภายนอกมาสกัดเป็นยานอนหลับ ยาแก้ปวดประสาทเพื่อช่วยแก้ทุกข์ทางใจ ก็เหมือนลูกธนูที่พุ่งไม่ตรงเป้า จะแก้ทุกข์ที่ใจแต่ไม่รู้ว่าจะอยู่ตรงไหน มีคุณสมบัติอย่างไร วิทยาศาสตร์ยิ่งหลงทางจนกู่ไม่กลับ พยายามไปศึกษาสมองว่า ระหว่างอารมณ์ดี มีความสุข สมองหลังสารอะไรออกมา แล้วก็ไปสกัดสารตัวนั้นมาทำเป็นยา และคิดว่าเป็นแหละคือ ทางแห่งความสุขที่แท้จริง เวลาไหนทุกข์ใจก็เอายามากินเม็ดหนึ่งจะหายทันที

โดยปกติแล้วนักวิทยาศาสตร์ก็ไม่เชื่อในคำสอนของศาสนาสักเท่าไรหรอก ไม่ว่าชาติใดภาษาใด นักวิทยาศาสตร์ระดับโลกหลายต่อหลายคนประกาศตัวว่าไม่นับถือศาสนาใดๆ ไม่เว้นแม้แต่สุดยอดมหาอัจฉริยะอย่างอัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ ก็บอกว่าตัวเขาเป็นคนไม่มีศาสนา เหตุที่เป็นเช่นนั้น เพราะทุกศาสนาสอนให้เชื่อมั่นศรัทธาในคำสอนของพระเจ้า ซึ่งเป็นกรอบที่จะทำให้นักวิทยาศาสตร์คิดอะไรต่อไม่ออก เพราะให้เชื่อพระเจ้าโดยไม่มีเงื่อนไข เมื่อวิทยาศาสตร์ก้าวหน้ามีการค้นพบใหม่ๆ ขึ้นเรื่อยๆ ความเชื่อเรื่องปาฏิหาริย์ของพระเจ้ายิ่งลดน้อยลง วิทยาศาสตร์สรุปไปแล้วด้วยซ้ำว่า พระเจ้าที่เป็นตัวบุคคลในศาสนาต่างๆ ไม่มีอยู่จริง ปัญหาก็คือศาสนาต่างๆ วิ่งเข้าหาวิทยาศาสตร์กันใหญ่เพื่อใช้อ้างอิงในบางจุด เพื่อจะทำให้ศาสนายังคงน่าเชื่อถือศรัทธาอยู่ แต่ศาสนาพุทธอยู่เหนือความขัดแย้งข้อนี้ ศาสนาพุทธไม่มีพระเจ้า การที่ศาสนาพุทธอ้างอิงถึงวิทยาศาสตร์ในบางครั้ง ก็เพราะการค้นพบใหม่ๆ ทางวิทยาศาสตร์ รวมไปถึงนักวิทยาศาสตร์รุ่นใหม่ นำศาสนาพุทธมาอ้างอิงมากเหลือเกิน ศาสนาพุทธเกิดก่อนวิทยาศาสตร์เป็นพันปีแล้ว มีการค้นพบของนักวิทยาศาสตร์ที่ภายหลังบังเอิญมาสอดคล้องกับการค้นพบเกี่ยวกับความจริงแท้ของโลกและจักรวาลซึ่งเป็นความจริงเดียวกัน แต่จะว่าไปแล้ว พระพุทธองค์ก็ไม่เคยตรัสเลยสักครั้งว่าพุทธเป็นศาสนา พระองค์ตรัสแต่ว่าเป็นการตรัสรู้พบความจริงแท้ คาถาบทสวดทั้งหลาย รวมไปถึงพระพุทธรูปที่มีขึ้น ในกิจกรรมของศาสนาก็มีขึ้นหลังจากพระพุทธองค์ทรงปรินิพพานไปแล้วหลายร้อยปี พุทธอาจจะหมายถึงความจริงแท้ ไม่ใช่ศาสนา การค้นพบของวิทยาศาสตร์ก็คือการค้นพบความจริงแท้แห่งจักรวาลบางส่วนอันน้อยนิด ซึ่งตรงกับคำค้นพบของพระพุทธองค์นั่นเอง ปัจจุบันก็มีนักคิด นักวิทยาศาสตร์กลุ่มหนึ่งแสดงความเห็นออกมาอย่างชัดเจนว่า พุทธปรัชญาแท้จริงแล้ว กลับเป็นวิทยาศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่ไปกว่าวิทยาศาสตร์กายภาพของตะวันตก

เสียอีก เพราะการค้นพบใหม่ๆ ทางฟิสิกส์ที่เป็นความจริงแท้ของจักรวาล ซึ่งไม่สามารถมองเห็นด้วยตาเปล่าหรือกล้องกำลังขยายสูง กลับเคยได้รับการพิสูจน์มาก่อนแล้วจากปรัชญาตะวันออก

นักวิทยาศาสตร์กายภาพพยายามไขหาความลับของวัตถุ สามารถไขความลับของโมเลกุลว่าเกิดจากอะตอมมาจับกลุ่มกัน หลังจากนั้น ก็พยายามไขหาความลับของอะตอมต่อไป ก็พบว่าอะตอมประกอบด้วย นิวเคลียสและอิเล็กตรอน ด้วยความอยากรู้ นักวิทยาศาสตร์เจาะลึกลงไปทีนิวเคลียสว่ามีอะไร ก็พบว่ามิวนตรอน โปรตอน แต่พอค้นหาในระดับที่ลึกลงไปเรื่อยๆ จนถึงอนุภาคที่คิดว่าเล็กที่สุด นักวิทยาศาสตร์กลับบอกว่าไม่เจออะไรเลย มีแต่คลื่น แล้วยังเป็นคลื่นแห่งความน่าจะเป็นเสียด้วย สรุปแล้วที่พยายามหากันมาก็ไม่ต่างอะไรกับการพยายามคว้าน้ำในน้ำ

พระพุทธองค์ตรัสรู้ รับรู้ถึงความเป็นจริงของโลกและจักรวาลทั้งหมด ทั้งภายนอกและภายในตัวมนุษย์ แต่พระพุทธองค์ทรงเลือกที่จะตัดทิ้งสาระความรู้ที่ไม่เกี่ยวข้องกับภายในตัวมนุษย์ออกไป ซึ่งสาระของธรรมชาติภายนอกตัวมนุษย์เล็กสุดขนาดอะตอม อิเล็กตรอน ควอนตัม จนถึงใหญ่สุดอย่างดาราจักร จักรวาล พระพุทธองค์ก็ทราบรับรู้ผ่านสัมพัญญุตญาณ หรือแม้แต่รูปธรรมทางกายอย่างเซลล์ เม็ดโลหิต ระบบประสาท พระพุทธองค์ก็อธิบายได้อย่างถูกต้อง แต่ก็เลือกที่จะตัดออกไปจากคำสอน แล้วมานำแก่นธรรมภายในตัวมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจิตใจ ซึ่งจะเป็นทางแห่งการพ้นทุกข์อย่างแท้จริง

หลังจากที่อัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ จุดกระแสพุทธศาสนา นักวิทยาศาสตร์ชั้นนำของโลกก็หันมาศึกษาถึงภายในตัวมนุษย์กันมากขึ้น มักซ์ พลังค์ นักวิทยาศาสตร์รางวัลโนเบล และเป็นบิดาของทฤษฎีฟิสิกส์ควอนตัม ได้กล่าวว่า "...วิทยาศาสตร์ไม่สามารถไขความลับขั้นสุดท้ายของธรรมชาติได้ และที่เป็นอย่างนั้นก็เพราะว่า เมื่อวิเคราะห์จนถึงที่สุดแล้ว ตัวเราเองก็เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติด้วย เพราะฉะนั้นเป็นอีกส่วนหนึ่งของธรรมชาติที่เราต้องพยายามแก้ไข"

มีนักวิทยาศาสตร์ระดับรางวัลโนเบลหลายท่านวิเคราะห์ว่า เหตุที่ตะวันตกเข้าไม่ถึงการค้นพบของพระพุทธองค์ ส่วนหนึ่งก็เพราะว่าการแปลความหมายของนามธรรมที่พระองค์ทรงค้นพบผิดไป ยกตัวอย่างเช่นคำว่า สังขาร เวทนา อนัตตา ไม่มีศัพท์ทางภาษาอังกฤษที่สามารถแปลแล้วสื่อความหมายได้อย่างชัดเจนครบถ้วนเลย ยิ่งถ้าเป็นการแปลจากภาษาในพระไตรปิฎก ยิ่งเป็นไปได้ไม่ได้เรื่องเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ทางจิตที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบมีอยู่มากมาย และเชื่อว่าถ้านักวิทยาศาสตร์นำมาศึกษาอย่างจริงจังก็จะหาสูตรหรือการคำนวณทางวิทยาศาสตร์มาช่วยยืนยันได้ดังเช่นเรื่องของเวลาที่ยืดหดได้ตามทฤษฎีสัมพัทธภาพ พระพุทธองค์ทรงค้นพบมาก่อน

แล้วไอน์สไตน์มาพบสูตรทางการคำนวณที่ช่วยยืนยันอีกที การค้นพบทางพุทธศาสนาที่น่าสนใจ มีมากมาย อาทิเช่น การเกิด-ดับของจิตและองค์ประกอบของจิต การเวียนว่ายตายเกิด กฎแห่งกรรม อำนาจแห่งกระแสปฏิจาสมุปบาทหรืออิทัปปัจจยตา นิพพาน และสุญญตา สติปัฏฐาน 4 อริยสัจ 4 ธาตุ 4 ชั้น 5 आयตนะ 12 โพธิปักขิย-ธรรม 37 ธาตุ 18 อภิญญา 6 และทศพลญาณ 10 เป็นต้น ซึ่งขออธิบายความหมายของคำต่างๆ ข้างต้น ดังนี้

2.2.2 การเกิด-ดับของจิตและองค์ประกอบของจิต

ดวงจิตแต่ละดวงมีองค์ประกอบที่เรียกว่า “เจตสิก” องค์ประกอบของอะตอมที่แตกต่างกัน จากจำนวนของอิเล็กตรอน โปรตอน และนิวตรอน สร้างคุณสมบัติของธาตุทางเคมีที่หลากหลาย ไม่เหมือนกันฉันใด องค์ประกอบของจิตที่แตกต่างกัน ก็สร้างคุณสมบัติของดวงจิตที่ต่างกันฉันนั้น องค์ประกอบของดวงจิตที่เรียกว่า “เจตสิก” มีทั้งหมด 52 ชนิด โดยองค์ประกอบที่หลากหลายจากเจตสิกทั้ง 52 ชนิดนี้ ทำให้สามารถเกิดลักษณะของดวงจิตที่แตกต่างกันได้ถึง 121 แบบ ดวงจิตแห่งรัก โลภ โกรธ หลง และเวทนาที่เกิดจากรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ก็เป็นส่วนหนึ่งใน 121 แบบนี้ วิทยาศาสตร์ไม่เคยศึกษาในเรื่องนี้ ที่ใกล้เคียงที่สุดก็คือ การศึกษาในเรื่องโครงสร้างของจิตของซิกมุนด์ ฟรอยด์ แต่การค้นพบของฟรอยด์เป็นเพียงคุณสมบัติภายนอกอย่าง id, ego, superego เท่านั้น ไม่สามารถลงลึกไปที่โครงสร้างภายในของจิตได้ ดวงจิตหนึ่งดวงประกอบไปด้วยองค์ประกอบภายในมากมาย มีการเกิดดับและเปลี่ยนแปลงคุณสมบัติขององค์ประกอบอยู่ตลอดเวลา รับรู้ถึงเวทนาของ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ที่ผ่านเข้ามาทางทวารได้อย่างหลากหลาย ความรู้สึกและเกิดดับอย่างรวดเร็ว ผู้ที่สามารถกำหนดสติที่ไวขนาดสามารถจับการเกิดดับของดวงจิต หรือกลุ่มดวงจิตได้ทันทีจะเข้าใจถึงอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ของรูป นาม ได้ชัดเจน ในขณะที่ฝัน จะเกิดกระบวนการย้อนกลับ พลังแห่งกรรมเหนี่ยวนำให้เจตสิกมารวมตัวกันเป็นดวงจิต ก่อให้เกิดอารมณ์ กิเลส ตัณหา เวทนา ตามลักษณะของดวงจิตนั้น และสร้างภาพฝันไปราวกับเรื่องจริง โดยที่ไม่มีอายตนะภายใน ภายนอก หรือทวารทั้งห้าเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเลย สำหรับพระอรหันต์ ซึ่งมีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ร้อยเปอร์เซ็นต์ รับรู้ เข้าใจ และไหวทันต่อกระบวนการเกิดดับของเจตสิก และดวงจิตอย่างถ่องแท้ พระอรหันต์จึงไม่มีการฝันอีกต่อไป

การเกิดดับของจิตก็คือการสลายตัวของเจตสิก และถ่ายทอดพลังงานสืบเนื่อง ทำให้เจตสิกใหม่ก่อตัวขึ้นมาเกิดเป็นดวงจิตดวงต่อไป ซึ่งรับถ่ายทอดคุณสมบัติของจิตดวงเดิมไว้ด้วย คาบเวลาระหว่างการเกิดดับของจิตแต่ละดวงสั้นมาก ในช่วงเวลาเพียงหนึ่งวินาที จะมีการเกิดดับ

ของจิตเกิดขึ้นไปแล้วนับล้านล้านดวง อันที่จริงแล้วการเกิดดับของจิตก็ไม่มีอยู่จริง เพียงแต่ในมิติของโลกซึ่งมีการไหลเลื่อนของเวลา ทำให้จิตเกิดการเกิดดับเป็นสายรับรู้ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส เกิดอารมณ์ต่างๆ ได้มากมาย เราจึงรู้สึกว่ามีโลกและชีวิตเกิดขึ้น เมื่อใดเราพบกับความจริงแท้ของปัจจุบันขณะแห่งเวลา เหมือนเวลาหยุด เราจะพบว่าทุกอย่างเป็นอนัตตา สุญญตา ไม่มีการเกิด ไม่มี การดับ ชีวิต โลก และเวลา คือสิ่งเดียวกัน

2.2.3 การเวียนว่ายตายเกิด

คือการเกิดดับของจิตนั่นเอง จิตสุดท้ายของการตายซึ่งจะนำไปสู่การเกิด ถ้ามีส่วนของนามที่เต็มไปด้วย “โทสะ” ปฏิสนธิจิตก็จะลงไปรวมกับรูปที่ชั้นของสัตว์นรกและอสุรกาย และถ้าจิตนั้นเต็มไปด้วย “โลภะ” ปฏิสนธิจิตก็จะลงไปรวมกับรูปในชั้นของเปรต ส่วนผู้ที่จิตสุดท้ายก่อนเสียชีวิตเต็มไปด้วย “โมหะ” ก็จะลงไปเกิดในรูปของสัตว์เดรัจฉาน ส่วนผลกรรมที่เคยทำไว้จะสนองระหว่างดำรงชีวิตอยู่ที่ภพใหม่นั้นในรูปของ “วิบากกรรม” จิตทำหน้าที่เก็บสะสมกรรมทั้งดีทั้งชั่ว เมล็ดแห่งกรรมสะสมพลังงานของจิตไว้ และจะส่งผลเมื่อมีการเกิดใหม่อีกครั้ง

2.2.4 กฎแห่งกรรม

คือ ผลสะท้อนของกรรมเก่าที่ได้เคยกระทำไว้ในอดีตกาล จะสนองคืนในสองรูปแบบคือส่งผลในรูปของภพภูมิที่ไปเกิด และส่งผลภายหลังการเกิดคือระหว่างดำรงชีวิต ผลของกรรมที่สนองคืนในขณะที่เกิดทำให้ชีวิตถือกำเนิดขึ้นในรูป ภูมิ และสังคมที่แตกต่างกัน ผลของกรรมจะแสดงให้เห็นได้ชัดในเชิงรูปธรรม เช่น รูปร่างหน้าตา เพศ เผ่าพันธุ์ สภาพครอบครัว ฐานะความเป็นอยู่ แต่ “ผลของวิบากกรรม” ที่สนองให้เห็นในเชิงนามธรรมจะลึกลับและซับซ้อนกว่าผลของกรรมหลายเท่า ผลของกรรมอาจสามารถทำให้คนสองคนเหมือนกันทุกประการ เช่น ฝาแฝดแท้ ทั้งสองชีวิตมีจุดเริ่มต้นเหมือนกัน เกิดในเวลาใกล้เคียงกัน มีถิ่นและทุกสิ่งทุกอย่างเหมือนกันทุกประการ แต่สิ่งหนึ่งที่ต่างกันก็คือ “วิบากกรรม” ทั้งสองชีวิต จิตสองดวง มีผลแห่งวิบากไม่เหมือนกัน ย่อมทำให้วิถีชีวิตของทั้งสองแตกต่างกัน แม้ว่าฝาแฝดนั้นจะอยู่ติดกันไปตลอดชีวิต อย่างเช่นกรณีอิน-จันก็ตาม “วิบากกรรม” คือ ผลอันเกิดจากกรรม ที่ทำงานโดยอาศัยทวารทั้ง 6 ของมนุษย์เป็นเครื่องมือ นั่นก็คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ซึ่งแต่ละคนจะสนองตอบด้วยเวทนา ตัณหา อุปาทาน ที่แตกต่างกันไป วิบากกรรมจะเอารูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส มายั่วผ่านทวาร ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เพื่อให้สัมพันธ์กับสภาพแห่งจิตและองค์ประกอบของจิต (เจตสิก) ในแต่ละคน และก่อให้เกิดการสนองของผลกรรมเป็นไปตามที่เจ้ากรรมนายเวรต้องการ

2.2.5 สติปัญญา 4

เป็นเทคนิคหรือวิถีทางของการเจริญสติ สมาธิ ปัญญา ซึ่งถือว่าเป็นการค้นพบขั้นสุดยอดทางพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ตรัสว่า สติปัญญานี้เป็นหนทางสายเอกเพื่อความบริสุทธิ์ เพื่อล่วงความโศก เพื่อความดับสูญแห่งทุกข์และโทมนัส เพื่อธรรมที่ถูกต้อง เพื่อบรรลุเข้าสู่มรรคผลนิพพาน สติปัญญา 4 ก็คือ การนำสติไปวางไว้ที่ฐานทั้ง 4 ประกอบด้วย

1. **กายานุปัสสนา** : กำหนดสติไปเกาะไว้ที่กาย กำหนดรู้กายตามสภาวะเป็นจริง เช่น กำหนดรู้ลมหายใจเข้า-ออก ยุบหนอ พองหนอ กำหนดรู้ความเคลื่อนไหวของกายทุกขณะ ยืน เดิน นั่ง นอน และแม้ก่อนที่กายจะเคลื่อนไหวก็รู้สึกถึงเสียก่อนว่ากำลังจะเคลื่อนไหว เทคนิคหนึ่ง ที่ช่วยในการฝึกสติไว้ที่กายได้เป็นอย่างมากก็คือ *การเดินจงกรม*

2. **เวทนานุปัสสนา** : เอาสติไปเกาะไว้ที่ความรู้สึก พิจารณาสุข ทุกข์ เวทนา มีสติรู้เท่าทันตัวที่เสวยอารมณ์ เช่น เสวยสุขก็รู้ว่าสุข เสวยทุกข์ก็รู้ว่าทุกข์ รู้เท่าทันความรู้สึกทุกชนิด เช่น ชอบเกลียด ดีใจ เสียใจ เฉยๆ เมื่อนำสติไปจับความรู้สึกได้ จะพบว่าความรู้สึกนั้นไม่จริง เกิดขึ้นเพียงชั่วครั้งชั่วคราวแล้วก็ดับไป

3. **จิตตานุปัสสนา** : คือการกำหนดสติพิจารณาจิต มีสติพิจารณาความเป็นไปของจิตว่า ขณะนี้จิตของเรามีราคะ โทสะ โมหะ หรือมีความฟุ้งซ่าน มีความนึกคิดต่างๆ กำหนดรู้อย่างนี้มีสติตั้งมั่นไม่เอนเอียงไปตามอารมณ์ของจิต ย่อมจะรู้เท่าทันว่าจิตก็เป็นเพียงสักแต่ว่าจิตเท่านั้น เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป แต่การเกิดดับของจิตจะไวกว่าเวทนา ต้องใช้กำลังสมาธิที่สูงกว่า

4. **ธรรมานุปัสสนา** : คือการใช้สติพิจารณาธรรม การมีสติกำหนดพิจารณาธรรม ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับการเกิด-ดับ เข้าใจอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา รู้แจ้งในอริยสัจ 4

2.2.6 อริยสัจ 4

คือความจริงอันประเสริฐ 4 ประการ คือ การมีอยู่ของทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ และหนทางไปสู่ความดับทุกข์ ความจริงเหล่านี้ เรียกว่า อริยสัจ 4

1. การมีอยู่ของทุกข์ เช่น การเกิด แก่ เจ็บ ตาย ความเศร้า ความผิดหวัง ความกลัว การพลัดพราก ความอยาก ฯลฯ เหล่านี้ล้วนเป็นทุกข์

2. เหตุแห่งทุกข์ (สมุทัย) โดยปกติคนทั่วไปจะมองไม่เห็นเหตุแห่งทุกข์อย่างแจ่มชัด นั่นเพราะขาดปัญญา มีอวิชชา มีกิเลส ตัณหา อุปาทาน จึงไม่เห็นเหตุแห่งทุกข์ตามความเป็นจริง เมื่อไม่เข้าใจเหตุแห่งทุกข์ ชีวิตจึงต้องจมปลักอยู่กับการมีอยู่ของทุกข์ไปจนสิ้นอายุขัย

3. ความดับทุกข์ (นิโรธ) สำหรับบุคคลที่เข้าใจเหตุแห่งทุกข์ได้อย่างถูกต้องชัดเจน จะนำไปสู่ความดับทุกข์ การเข้าใจความจริงของชีวิตนำไปสู่การดับความเศร้า โศกทั้งหมด อันยังให้เกิดความสงบและความเบิกบาน

4. หนทางแห่งการดับทุกข์ (มรรค) คือ วิธีทางหรือเทคนิคในการดำเนินไปสู่การดับทุกข์ นั่นก็คือหนทางแห่งการปฏิบัติตนเพื่อให้เข้าถึงศีล สมาธิ ปัญญา

2.2.7 ธาตุ 4

ธาตุในความหมายของทางพุทธ คือ สิ่งที่มีคุณสมบัติเฉพาะตัว มีธรรมชาติซึ่งทรงไว้เป็นของตน และครอบคลุมไปถึงรูปธรรม นามธรรม ธาตุทางนามธรรม เช่น มโนธาตุ สังขารธาตุ เป็นต้น ส่วนธาตุ 4 หมายถึง ธาตุทั้งสี่ในทางรูปธรรม ซึ่งกายหยาบสามารถสัมผัสเห็น ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ ซึ่งทั้งหมดนี้สามารถนำไปอธิบายลักษณะทางกายภาพทั้งหมดของสสารทุกชนิดบนโลกนี้ได้ ตั้งแต่รูปที่ใหญ่อย่างร่างกายมนุษย์ ประกอบด้วยธาตุดิน คือ เนื้อ หนัง เอ็น กระดูก ฯลฯ ธาตุน้ำ ประกอบด้วยเลือด น้ำเหลือง พลาสมา ฯลฯ ธาตุลม ประกอบด้วยสภาพอากาศภายในร่างกาย และธาตุไฟ ทำให้มีพลังในการย่อยอาหาร รักษาอุณหภูมิร่างกายไว้ที่ 37 องศาเซลเซียส ในระดับอะตอมก็ประกอบไปด้วยธาตุ 4 อันประกอบด้วยดิน คือ โปรตอน นิวตรอน อิเล็กตรอน ส่วนน้ำ คือ สภาวะที่ผนึกยึดเกาะกันภายในนิวเคลียส ถ้าไม่มีน้ำ นิวเคลียสก็คงอยู่ไม่ได้ ลม คือ สภาพความว่างระหว่างนิวเคลียสกับอิเล็กตรอนที่หมุนวนอยู่ ไฟ คือ พลังอันเกิดมาจากพลังปรมาณูและแรงแม่เหล็กไฟฟ้า ธาตุ 4 ของพระพุทธองค์จึงชัดเจนแล้ว ส่วนธาตุในความหมายของนักวิทยาศาสตร์ เป็นเพียงองค์ประกอบสัดส่วนของธาตุทั้ง 4 ที่แตกต่างกันในอะตอม ทำให้นักเคมีสามารถแยกเป็นธาตุที่มีคุณสมบัติทางเคมีต่างกันได้มากกว่า 100 ธาตุ

2.2.8 ชั้น 5

ประกอบด้วย 1. รูปชั้น (ส่วนที่เป็นรูป) 2. เวทนาชั้น (อารมณ์ ความรู้สึกต่างๆ) 3. สัญญาชั้น (ความจำได้) 4. สังขารชั้น (สภาพปรุงแต่งแห่งจิต เช่น รัก โลภ โกรธ หลง) 5. วิญญาณชั้น (ตัวรับรู้) การมารวมตัวกันของชั้น 5 ทำให้เกิดอุปาทาน (ตัวกู-ของกู) ชั้น 5 อันประกอบด้วย รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มีส่วนที่จับต้องได้เพียงหนึ่งเดียวคือ รูปชั้นที่เหลือเป็นนามธรรมล้วนๆ ตัวนามธรรมทั้ง 4 ของชั้น 5 นี้เอง ที่ทำให้ทุกข์ของแต่ละคนแตกต่างกัน ชั้น 5 เป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน คือเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่นว่า เป็นตัวเป็นตน เป็นเราเขา เป็นของเราของเขา เปรียบกับการเล่นจิ๊กซอว์ ถ้าองค์ประกอบทั้งห้ามาต่อกันได้ลงตัวเมื่อไหร่จะเกิด

ตัวตนขึ้นมาอย่างชัดเจน ถ้าเราเอาจิ๊กซอว์ออกไปสักตัว เป็นการทำลายองค์รวมของตัวตน เช่น เรามีความรู้สึกโกรธใครสักคนเป็นอย่างมาก เมื่อคนคนนั้นเสียชีวิตลงไป ความโกรธนั้นก็ลดน้อยลงหรือหายไปเลย นั่นคือส่วนของรูปขั้นจะถูกทำลาย หรือในทางตรงกันข้าม เกิดจู่ๆ เราประสบอุบัติเหตุพื้นขึ้นมาจำความหลังไม่ได้ ความรู้สึกโกรธก็ไม่มี นั่นคือส่วนของสัญญาถูกทำลาย ในเรื่องสังขาร ซึ่งเป็นการปรุงแต่ง ถ้าเราเอาการปรุงแต่งออก ความรู้สึกนั้นก็ไม่มี หรือถ้าจู่ๆ เราหูหนวก จิตไม่รับรู้ วิญญาณขั้นขาดหายไป ใครจะมาคิดว่าเราอย่างไรก็ไม่โกรธ ชีวิตของมนุษย์เราก็ประกอบไปด้วยขั้น 5 เท่านั้น จะทุกข์จะสุขก็อยู่ที่การรวมตัวของขั้น 5 ดังนั้น การรู้เท่าทัน รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ จะทำให้เราสามารถทำลายความทุกข์ได้ เปรียบดังการทำลายองค์รวมของจิ๊กซอว์ ด้วยการทำลายตัวต่อบางตัวออกไป ภาพนั้นก็สูญสิ้นไป ไม่มีอยู่จริง

2.2.9 อายุตนะ 12

การติดต่อสัมพันธ์กับโลกและชีวิตผ่านช่องทางที่เรียกว่า อายุตนะ 12 แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

1. อายุตนะภายนอก 6 ได้แก่ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส และอารมณ์ที่เกิดในใจ
2. อายุตนะภายใน 6 ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ

อายุตนะเป็นจุดเริ่มต้นของการชดใช้กรรม พระพุทธองค์ตรัสไว้ในพระไตรปิฎก เล่มที่ 18 ว่า “กรรมเก่าก็คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และหนทางแห่งการดับกรรมก็คือ มรรคมมีองค์ 8 ประการ” เจ้ากรรมนายเวรจะเอาอายุตนะภายนอก คือ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ธรรมารมณ์ มาขย้ำผ่านอายุตนะภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เพื่อให้สัมพันธ์กับสภาพแห่งจิตและองค์ประกอบของจิต (เจตสิก) ในแต่ละคน ซึ่งเจตสิกก็ถูกสร้างโดยเจ้าตัวกรรมเก่าในจิตได้สำนึกนั่นเอง ก่อให้เกิดการรับอารมณ์ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ ที่แตกต่างกันไปตามองค์ประกอบของจิตในแต่ละบุคคล

การค้นพบของพระพุทธองค์ไปไกลเกินกว่าวิทยาศาสตร์มากมายนัก นักวิทยาศาสตร์ต้องใช้เวลาลงถึงสองพันห้าร้อยปี เพิ่งจะสามารถพิสูจน์เรื่องการยืดหดของเวลา เรื่องพลังงานกับสสารได้ ซึ่งเป็นเพียงเศษเสี้ยวของที่พระพุทธองค์ตรัสรู้ ไม่อาจคาดการณืได้ว่าอีกกี่พันปี ความรู้ทางวิทยาศาสตร์หรือเทคโนโลยีจะตามทัน อย่างไรก็ตามวิทยาศาสตร์ไม่มีทางพิสูจน์เรื่องนิพพานได้เลย เพราะนิพพานเป็นอนัตตา เป็นมหาสุญญตา อยู่นอกเหนือกฎเกณฑ์ทางโลก ทางฟิสิกส์ทั้งหมด และแม้ว่าในอนาคตจะมีการรวมแรงทั้งสี่ของจักรวาลได้สำเร็จ ซึ่งในทางวิทยาศาสตร์ถือว่าเป็นการค้นพบความลับทั้งหมดของจักรวาล “นิพพาน” ก็ยังคงเร้นลับและลึกลับที่สุดที่นักวิทยาศาสตร์ยังมองไม่เห็นอยู่ดี เหตุที่เป็นเช่นนั้นเพราะวิทยาศาสตร์พยายามหาความจริงของจักรวาล ด้วยการ

ตัวเลขและการคำนวณทางคณิตศาสตร์ ถามว่าตัวเลขมันเป็นความจริงของจักรวาลหรือไม่ ไม่ใช่เลย ตัวเลขเป็นเพียงสิ่งสมมติขึ้น แล้วเราจะเอาสิ่งสมมติไปค้นหาความจริงแท้ได้อย่างไร แม้แต่เวลาบนนาฬิกาก็เป็นสิ่งสมมติ นักวิทยาศาสตร์ก็เอาเวลานั้นมาใช้อ้างอิงในการทดลอง มันเป็นเรื่องสมมติทั้งสิ้น ดังนั้นการค้นพบของนักวิทยาศาสตร์ที่ได้มาจากการคำนวณจะมีความผิดพลาดเกิดขึ้นเสมอ ทฤษฎีของกาลิเลโอถูกแก้ไขข้อผิดพลาดด้วยกฎของนิวตัน กฎของนิวตันถูกแก้ไขด้วยทฤษฎีของไอน์สไตน์ ทฤษฎีของไอน์สไตน์ใช้คำนวณในระดับอนุภาคไม่ได้ ถูกแทนที่ด้วยทฤษฎีของควอนตัม หลังจากนั้นก็มีทฤษฎีใหม่ๆ ออกตามมาเพื่อแก้ไขข้อผิดพลาดของทฤษฎีเก่าๆ ไปเรื่อยๆ ด้วยคิดว่าสักวันหนึ่งคงค้นพบความจริงแท้ของสรรพสิ่งในจักรวาล เช่นเดียวกับที่ไอน์สไตน์พยายามรวมแรงทั้งสี่ด้วยการคำนวณทางคณิตศาสตร์ เขาเสียเวลาไปเปล่าๆ ถึงสามสิบปี โดยไม่ได้อะไรเลย เพราะเขาคิดว่าสามารถเอาตัวเลขไปค้นหาความจริงของจักรวาล ในขณะที่ทฤษฎีสัมพัทธภาพ เขาใช้เวลาคิดเพียงสองสัปดาห์ นั่นก็เพราะเขาใช้จินตนาการและการหยั่งรู้ส่วนๆ ไม่ใส่ใจกับการคำนวณ การคำนวณเป็นเรื่องที่มาทีหลัง

แม้ว่าไอน์สไตน์จะไม่ได้นับถือพุทธศาสนา แต่สิ่งหนึ่งที่เขามี โดยไม่ต้องฝึกกรรมฐานเลย คือสมาธิ จิตอันเกิดจากการมีสมาธิระดับสูงจะมีพลังสูงมากตามไปด้วย พลังจิตที่เพิ่มขึ้นจากความสงบนั้น เกิดจากการที่เราลดการใช้งานของจิตลง และนำกำลังจิตให้มารวมตัวอยู่ที่จุดใดจุดหนึ่ง เพราะการใช้ชีวิตประจำวันตามธรรมดาของคนเรานั้น พลังจิตจะถูกใช้ไปกับการนึกคิด รวมไปถึงความรู้สึกและอารมณ์ต่างๆ ที่เข้ามากระตุ้นจิต ให้จิตมีหน้าที่ เมื่อจิตมีหน้าที่จึงทำงานใช้พลังจิตอยู่ตลอด พลังจิตจึงหมดไปเรื่อยๆ เมื่อใกล้หมดเราก็จะอ่อนเพลียอยากพักผ่อน ง่วงนอน แล้วก็หลับไป การนอนหลับเป็นการทำให้จิตเพิ่มกำลังขึ้น คนที่มีสติจะนอนน้อยลง ยิ่งถ้าเป็นผู้ปฏิบัติธรรมจนถึงขั้นสามารถกำหนดสติได้ตลอดเวลา จิตจะเข้มแข็งมาก ถึงขนาดไม่ต้องหลับไม่ต้องนอนเลยก็ได้ การเพิ่มพลังในขณะที่จิตเรายังตื่นอยู่ โดยให้จิตมีหน้าที่เพียงอย่างเดียว นำจิตให้มารวมอยู่ที่จุดใดจุดเดียว ไม่แผ่สาย คตินึกไปหลายเรื่องตามสิ่งที่มากระตุ้น เมื่อลดหรือหยุดใช้พลังได้ พลังมันก็ไม่เสียไป มันจึงจะสามารถสะสมเพิ่มพูนได้

การหยั่งรู้หรือญาณทัสสนะ จะเกิดขึ้นได้ต้องเกิดจากการรวมจิตให้เป็นหนึ่งเดียวกับธาตุรู้ที่อยู่ในร่างกายของเรา ณ จุดประสาทต่างๆ เป็นการบังคับจิตให้อยู่กับธาตุรู้ให้รู้เรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างเดียว ไม่แผ่สายรู้ออกไปหลายเรื่อง เมื่อกำหนดสภาพรู้ให้รู้เรื่องเดียวไปเรื่อยๆ เช่นนี้แล้ว จะเป็นการหยุดการปรุงแต่งธาตุรู้ของจิต สภาพเดิมของธาตุรู้ที่ไม่ถูกปรุงแต่งก็จะปรากฏออกมา

การหยั่งรู้ก็จะเกิดขึ้น ความจริงของสรรพสิ่งในจักรวาลแท้แล้วก็พิสูจน์ได้โดยจิตของเรานี่เอง ไอน์สไตน์เองก็เคยเขียนว่า เขาเคยพบกับประสบการณ์ภายในจิตที่อธิบายได้ยาก และเขาบอกต่อไปอีกว่า ความคิดที่ว่า จิตวิญญาณไม่มีจริงเป็นเรื่องไร้สาระ คำพูดนี้ยืนยันได้ว่า เขาเคยสัมผัสปรากฏการณ์ ภายในกาย จิตในจิตมาแล้ว จึงสามารถแยกคุณสมบัติระหว่างนามกับรูปได้อย่างชัดเจน

เชื่อว่าไอน์สไตน์เคยเข้าถึงญาณสมาธิโดยที่ไม่ได้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เป็นความบังเอิญจากพรสวรรค์ หรืออาจจะเป็นจากบุญเก่าที่เขาสร้างสมมา ไอน์สไตน์สามารถแยกกายกับจิตได้ และนั่นทำให้เขาเข้าใจความจริงแท้ของจักรวาลในหลายๆ เรื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องของเวลา แสง และมวลสาร ไอน์สไตน์ยอมรับว่า ตัวตนไม่มีอยู่จริง ประโยคที่เขาเคยพูดหลังจากนั้นก็คือ “มนุษย์จะเริ่มมีชีวิตอยู่อย่างจริงแท้ก็ต่อเมื่อดำเนินชีวิตอย่างเป็นอิสระจากตัวตน” และ “ความจริงที่เห็นมันเป็นเพียงภาพมายา เพียงแต่เป็นภาพมายาที่คงอยู่นานหน่อยเท่านั้น” เขาเคยเขียนไว้ในความเรียง The World As I See It ว่า “ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับความลึกลับมหัศจรรย์ ซึ่งใครก็ตามที่ไม่มีโอกาสรับรู้ ไม่อาจพิศวง หรือไม่รู้สึกรังเกียจใจ มีบางอย่างที่เราไม่อาจเข้าถึงได้โดยสมบูรณ์ แม้แต่เพียงรูปธรรมหยาบๆ ที่จิตใจเราสัมผัสได้ก็เปล่งประกายงดงามเป็นที่สุด ทั้งนี้ต้องใช้ความรู้ความเข้าใจและหลักเหตุผลในระดับที่ลึกซึ้งที่สุด ด้วยปัญญาและความรู้สึกเช่นนี้ก่อให้เกิดความศรัทธาค่อศาสนาที่แท้จริง” ไม่ใช่เฉพาะแต่ไอน์สไตน์เท่านั้น ไบรอัน โจเซฟสัน (Brian Josephson) นักฟิสิกส์รางวัลโนเบล ปี 2516 ก็เคยกล่าวยอมรับว่า “ผมได้ค้นพบความลับบางอย่างซึ่งฟิสิกส์ไม่สามารถให้คำตอบได้ ผ่านการนั่งสมาธิ”

นั่นคือคำตอบว่า ทำไมทฤษฎีสະເຫຼີອນ โลกทุกทฤษฎีที่ไอน์สไตน์คิดขึ้นมาได้จึงเกิดขึ้น เมื่อตอนเขาอายุเพียง 26 ปี และหลังจากนั้นเขาก็คิดอะไร ไม่ค่อยออกอีกเลย ก็เพราะว่าหลังจากอายุ 26 เขาต้องสูญเสียพลังงานไปกับตำแหน่งศาสตราจารย์แห่งมหาวิทยาลัยซูริก ต้องประสบปัญหาการหย่าร้างกับภรรยา บุตรชายคนเล็กมีอาการทางจิต บุตรสาวคนโตหายสาบสูญ เขาถูกกล่าวหาว่าเป็นสายลับ จนต้องหนีการตามล่าของทั้งฮิตเลอร์และเอฟบีไอ ภรรยาคนที่สองเสียชีวิต ตามมาด้วยการเสียชีวิตของภรรยาคนแรก และความสับสนทางจิตใจกับปัญหาสงครามโลก รวมไปถึงน้องสาวที่รักของเขาเสียชีวิต หลังจากอายุ 26 ปี ไอน์สไตน์เจอปัญหาชีวิตมากเหลือเกิน มากถึงขนาดทำให้พลังสมาธิที่ว่ากันว่าไอน์สไตน์มีมากที่สุดใน โลกคนหนึ่งยังสู้ไม่ไหว นักวิทยาศาสตร์บางคนถึงขนาดเปรียบเทียบที่เล่นที่จริงว่า ถ้าไอน์สไตน์เสียชีวิตไปหลังจากคิดทฤษฎีสัมพัทธภาพได้ โลกก็จะ

ถือว่าไม่ได้สูญเสียอะไรเลย

ไอน์สไตน์ยอมรับว่า ทฤษฎีที่เขาคิดได้มาจากการหยั่งรู้ มาจากจินตนาการ แล้วจึงใช้สูตรทางการคำนวณเข้าไปทดสอบ การค้นพบเรื่องเวลายืดหดได้ เดินหน้าได้ ถอยหลังได้ การค้นพบความสัมพันธ์ระหว่างสสารกับพลังงาน การค้นพบคุณสมบัติของแสง การค้นพบความโค้งของอวกาศ ฯลฯ การค้นพบทั้งหมดเหล่านี้มาจากจินตนาการทั้งสิ้น คำพูดหนึ่งที่ไอน์สไตน์พูดถึงอยู่บ่อยๆ คือ “จินตนาการสำคัญมากกว่าความรู้” (*Imagination is more important than knowledge.*) การหยั่งรู้เกิดจากปัญญาญาณ ไม่ได้เกิดจากการคิด การคิดเป็นเรื่องของสมอง แต่การหยั่งรู้เป็นปรากฏการณ์ที่ผุดขึ้นมาผ่านช่องทางหรือสภาวะที่เรียกกันว่า “สมาธิ” การค้นพบที่เกิดขึ้นเป็นสิ่งที่มียู่แล้ว ขอเพียงแต่รวมจิตใจให้เป็นหนึ่งเดียวกับธาตุรู้ ความจริงต่างๆ ก็จะมาผุดขึ้นมาโดยอัตโนมัติ กฎและทฤษฎีของอาร์คิมิดีสที่ผุดขึ้นมาขณะกำลังมีสมาธิในอ่างอาบน้ำ กฎของนิวตันที่ผุดขึ้นมาขณะนั่งเล่นไม้ตีเทนนิส อัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ เองก็เคยเล่าให้ภรรยาของเขาฟังว่า เขามักจะได้คำตอบของปัญหาที่เขาเฝ้าครุ่นคิดมาตลอดแต่คิดไม่ออก แวบเข้ามาตอนที่เขากำลังอาบน้ำ

การค้นพบที่ยิ่งใหญ่ทางวิทยาศาสตร์มักจะเกิดขึ้นในช่วงขณะที่อยู่ในภวังค์ ไม่ใช่เกิดจากการคิด ไม่ใช่เรื่องทางตรรกศาสตร์ ถ้าไอน์สไตน์คิดในเชิงตรรกะ ทุกวันนี้โลกก็จะยังไม่มีทฤษฎีสัมพัทธภาพ เพราะทฤษฎีสัมพัทธภาพอยู่นอกเหนือตรรกะและเหตุผลของโลกโดยสิ้นเชิง องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเองก็ทรงคิดหาวิธีพ้นทุกข์มากมาย แต่ก็ล้มเหลวมาตลอด จนในที่สุดทรงปล่อยวางความคิด ประทับอยู่ใต้ต้นโพธิ์ เลิกยุ่งเกี่ยวกับการคิด แต่กำหนดสติ เฝ้าติดตามการเกิดดับของกาย เวทนา จิต ธรรม จิตของพระพุทธรูปก็นิ่งสงบ อยู่ในสภาวะที่พักผ่อนอย่างสมบูรณ์ สัจธรรมความจริงแท้ของโลกและจักรวาลทั้งหมดก็ผุดขึ้นมาจากการหยั่งรู้ เป็นการตรัสรู้ถึงความจริงทั้งปวงในจักรวาลอย่างที่ไม่มียุคไหนก่อน เกิดการสันตะเทือนไปทั่วจักรวาล ว่ากันว่า แม้แต่พระพรหมและเทวดาทั้งหลายในสวรรค์ก็รู้สึกถึงความสันตะเทือนนั้น เพราะเป็นเรื่องมหัศจรรย์มากที่มนุษย์จะมีจิตที่ไวและนิ่งขนาดถึงการตรัสรู้แบบพระพุทธรูปได้

พระพุทธรูปองค์ทรงแบ่งปัญญา ออกเป็น 3 ระดับ คือ

1. จินตามยปัญญา เป็นปัญญาที่ได้จากการคิด
2. สุตมยปัญญา เป็นปัญญาที่ได้จากการเรียน

และ 3. *ภาวนามยปัญญา* คือ ปัญญาของการหยั่งรู้ จะได้มาจากการกำหนดสติและสมาธิเท่านั้น เป็นปัญญาระดับสูงสุด

การหยั่งรู้แบบปัญญาญาณจะเกี่ยวข้องกับสมองซีกขวา ซึ่งมนุษย์โดยทั่วไปใช้งานสมองซีกขวาไม่ถึง 10 เปอร์เซ็นต์ สมองซีกขวาเป็นสมองที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับเรื่องที่เป็นนามธรรม เช่น การจินตนาการ เรื่องปรัชญา ศาสนา ส่วนสมองซีกซ้ายจะทำหน้าที่ในเชิงตรรกวิทยา ความเป็นเหตุเป็นผล การคำนวณ และวิทยาศาสตร์ ทฤษฎีสัมพัทธภาพถูกคิดด้วยการหยั่งรู้ที่มาจากการทำงานของสมองซีกขวา แล้วโยงมาพัฒนาเป็นสูตรทางการคำนวณที่สมองซีกซ้าย แสดงว่าสมองไอน์สไตน์ต้องมีการเชื่อมโยงของเส้นประสาทระหว่างสมองสองซีกดีมาก เขาสามารถจินตนาการที่สมองซีกขวาแล้วโยงมาคิดแบบเหตุผลที่สมองซีกซ้ายได้ทันที แต่ในทางกลับกัน นักวิทยาศาสตร์ส่วนใหญ่ทั้งหมดจะใช้สมองซีกซ้ายในการคิดวิจัย เมื่อคิดได้แล้วการที่จะโยงความคิดนั้น ไปจินตนาการที่สมองซีกขวาอีกครั้งเป็นไปได้ยากมาก เพราะมันถูกจำกัดด้วยขอบเขตของเหตุผลไปแล้ว ความรู้มีสองอย่าง คือ ความรู้แบบมีเหตุมีผลทางตรรกศาสตร์กับความรู้แบบหยั่งรู้ ความรู้แบบเหตุผลจะมาจากการวิเคราะห์คิดแบบเส้นตรง แต่ความรู้แบบหยั่งรู้เกิดจากการเข้าถึงความเป็นจริงโดยไม่ต้องคิด เพียงแต่ไปขยายกำลังของสติสัมปชัญญะ เมื่อสติมีกำลังเข้มแข็งขึ้น การหยั่งรู้จะเกิดขึ้นเองโดยอัตโนมัติ นักฟิสิกส์ระดับอัจฉริยะทุกคนจะใช้สมาธิจินตนาการสร้างภาพทางฟิสิกส์ จะไม่ยอมเขียนสมการออกมาก่อน ภาพทางฟิสิกส์ของเขาจะมีการคำนวณเกี่ยวข้องน้อยมาก เป็นภาพที่เรียบง่ายที่สุด

หลังจากไอน์สไตน์เสียชีวิต ได้มีการนำสมองของไอน์สไตน์มาวิเคราะห์พบความน่าประหลาดอย่างหนึ่งก็คือ ถ้าเป็นสมองของคนทั่วไปจะเห็นเป็นสองกลีบแยกซ้ายขวาอย่างชัดเจน แต่สมองไอน์สไตน์ สมองทั้งสองซีกผสมรวมกันอย่างกลมกลืนดูราวกับเป็นสมองเดียวกัน มีเพียงเส้นบางๆ แแบ่งคั่น นั่นคือเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ไอน์สไตน์สามารถคิดได้อย่างไม่เหมือนคนอื่น ความรู้สึกเสียดายที่มาพบพระพุทธศาสนาช้าเกินไปเคยเกิดขึ้นมาแล้วกับไอน์สไตน์ และเขากล่าวยอมรับว่า “*ความรู้สึกทางพุทธศาสนา (เขาใช้คำว่าศาสนาจักรวาล) เป็นแรงจูงใจที่แข็งแกร่งที่สุด และประเสริฐที่สุดสำหรับการวิจัยทางวิทยาศาสตร์*” (*I maintain that the cosmic religious feeling is the strongest and noblest motive for scientific research.*) และเชื่อว่าถ้าเขาได้ศึกษาการค้นพบของพระพุทธองค์มาก่อนอายุ 26 เขาจะสามารถสร้างทฤษฎีที่สะท้อนโลกมากกว่าทฤษฎีสัมพัทธภาพที่เขาคิดขึ้นมาเสียอีก ไอน์สไตน์เคยพูดอย่างชัดเจนว่า *พุทธศาสนามีสภาวะที่เรียกว่า cosmic*

religious feeling โยงโยสรรพสิ่งทั่วจักรวาลอย่างเข้มข้นหรือแรงกล้ามาก และเขาบอกต่อไปอีกว่า (...ถ้าจะหาศาสนาที่มีความสอดคล้องกับหลักการทางวิทยาศาสตร์แล้วละก็ ศาสนานั้นน่าจะได้แก่ พุทธศาสนา” (If there's any religion that would cope with the scientific needs it will be Buddhism.)

การหยั่งรู้โดยปัญญาญาณ อยู่เหนือเหตุผลทางด้านตรรกศาสตร์ ในทางตรรกะ เราจะเห็นดวงดาวได้ด้วยกล้องโทรทรรศน์เท่านั้น มีการหักเหของแสงด้วยเลนส์แล้วแปลสภาพจากไกลมาเป็นใกล้ แต่การหยั่งรู้ด้วยปัญญาญาณสามารถเห็นเข้าใจในดวงดาวได้ โดยมีต้องใช้เหตุผลว่ามาจากการหักเหของแสงของเลนส์ เป็นการกระโดดข้ามจากปัญหาไปสู่คำตอบทันที เกิดขึ้นราวกับสายฟ้าแลบ หลายคนคงเคยได้ยินเรื่องปาฏิหาริย์ของพระอาจารย์ผู้บรรลุนานแห่งสมาธิจิตไปที่น้ำในแก้วตรงหน้า และน้ำเดือดเป็นฟองปุดๆ ขึ้นมาให้เห็นกับตา ทั้งหมดนี้ไม่ใช่เรื่องเหนือธรรมชาติ การตอบสนองของเจ้ากรรมนายเวรที่ใช้กฎของธรรมชาติข้อนี้ พลังแห่งวิบากกรรมซึ่งส่งทอดผ่านคลื่นแสง สี เสียง กลิ่น รส เข้าไปสร้างความสับสนอลหม่านยุ่งเหยิงให้กับจิต เกิดความร้อนรุ่มอันเนื่องมาจากโทสะ โมหะ โลภะ ซึ่งความร้อนรุ่มนั้นเป็นความร้อนที่เกิดขึ้นจากภายในตัวเราเอง ไม่ใช่ความร้อนจากภายนอกที่ให้เข้าไป ยิ่งสภาวะจิตมีความยุ่งเหยิงสับสนมากขึ้นเท่าไร เจ้ากรรมนายเวรก็จะทำงานง่ายขึ้นเท่านั้น เราสามารถฝึกปัญญาญาณได้ด้วยการเจริญสติกรรมฐานทำให้เกิดภาวนาปัญญาญาณ ทราบสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริงแม้ว่าพลังแห่งสมาธิจิตจะไม่สูงพอที่จะบรรลุถึงขั้นทศพลญาณแบบพระพุทธรองค์ แต่การค้นพบความจริงแท้เพียงบางส่วนก็เป็นความมหัศจรรย์เหลือคณาแล้ว

อัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ เข้าใจถึงเรื่องการหยั่งรู้โดยปัญญาญาณมากกว่านักวิทยาศาสตร์คนอื่นๆ ในโลก จึงทำให้เขาคิดได้ไม่เหมือนคนอื่น ครั้งหนึ่งเขาเคยกล่าวสุนทรพจน์ต่อหน้าที่ประชุมใหญ่ของนักวิทยาศาสตร์โลกมีใจความว่า “...ภารกิจอันสำคัญยิ่งของนักฟิสิกส์ก็คือ การแสวงหากฎหรือทฤษฎีที่ตรงกับความเป็นจริงแห่งสากลมากยิ่งขึ้น มันไม่วิธีการทางคำนวณหรือตรรกศาสตร์ใดๆ ที่จะนำไปสู่กฎหรือทฤษฎีสากลเช่นที่ฉันนี้ได้ นอกเสียจากการหยั่งรู้ของจิตเท่านั้น ซึ่งมีพื้นฐานคล้ายๆ กับพุทธปัญญาญาณ”

สำหรับการอธิบายเรื่องหยั่งรู้ว่าทำได้อย่างไร เป็นไปได้อย่างไรเป็นเรื่องยาก เพราะเป็นความเข้าใจที่เหนือมิติที่ 3 เรามีชีวิตเกิดมาในโลกสามมิติ การหยั่งรู้เป็นเรื่องของมิติที่ 4 เช่นคำถามที่ว่า พระพุทธรองค์ทรงรู้ถึงลักษณะของอวัยวะภายในร่างกายหรือลักษณะของทารกในช่วงเวลาต่างๆ ของคนเราอย่างละเอียดได้อย่างไร ทั้งที่ไม่การผ่าตัดเข้าไป และสมัยนั้นก็ไม่มีเครื่องอัลตราซาวนด์

เรื่องนี้ถ้าจะอธิบายก็พอจะอธิบายได้ในเชิงเปรียบเทียบ แต่ก็คงจะช่วยให้พอเข้าใจได้แม้สักเล็กน้อยก็ยังดี สมมติว่ามีโลกสองมิติอยู่ สิ่งมีชีวิตในโลกสองมิติจะแบนราบอยู่ในแนวระนาบ ดังเช่นเราวาดรูปบนแผ่นกระดาษเป็นรูปสองมิติ สิ่งมีชีวิตในโลกสองมิติจะเห็นกันและกันได้ ในแนวระนาบเท่านั้น และจะกระทบกระทั่งกันด้วยขอบในระนาบ ดังเช่น เราเอายางสองวงวางบนพื้นราบ แล้วเลื่อนขอบของทั้งสองวงมากระทบกัน ตาของสิ่งมีชีวิตในสองมิติก็อยู่ในแนวราบ ดังนั้นขณะที่เข้ามาใกล้กันก็จะมองเห็นแต่ขอบของอีกฝ่าย ซึ่งเปรียบเสมือนผิวหนัง แต่ไม่มีทางที่จะมองเข้าไปด้านในใจกลางวงยางได้เลย ถ้าไม่มีการผ่าขอบยางเข้าไป สมมติว่ายางแต่ละวงคือสิ่งมีชีวิต ด้านในของวงยางก็คืออวัยวะภายในในโลกสองมิติ ยางที่ทำหน้าที่เป็นหมอจะรักษาอวัยวะภายในของยางอีกวงก็ต้องผ่าขอบยางเข้าไปเท่านั้น แต่สำหรับมนุษย์ที่อยู่ในโลกสามมิติ เราก็มองดูยางทั้งสองวงจากด้านบน เราก็เห็นอะไรต่ออะไรในใจกลางวงยางได้ทั้งหมดโดยที่ไม่ต้องไปทำอะไรรับขอบยางเลย เพราะอีกมิติหนึ่งที่เพิ่มขึ้นมาทำให้เราเห็นอะไรที่สิ่งมีชีวิตในสองมิติมองไม่เห็น เช่นเดียวกัน ถ้ามีสิ่งมีชีวิตอันตรายปัญญาอยู่ในมิติที่ 4 การที่จะมองมาที่ตัวเราแล้วเห็นอะไรต่อมิอะไรภายในร่างกายเรา โดยที่ไม่ต้องผ่าตัดเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ ฟังดูอาจจะงงไปสักหน่อย เพราะเราเอาความรู้สึกของเราที่อยู่ในโลกสามมิติไปวัด ก็เหมือนกับยางสองวงนั้น ถ้ามีใครบอกว่าสามารถเห็นอวัยวะภายในของยางแต่ละวงได้โดยไม่ต้องผ่าขอบยางเข้าไป สิ่งมีชีวิตที่เราเปรียบเป็นยางวงนั้นก็คงไม่เข้าใจ เพราะนี่ภาพในโลกสามมิติไม่ออก ถ้าเราเอาแว่นมาสอดเข้าไปในโลกสองมิติ สิ่งมีชีวิตในโลกสองมิติก็จะเห็นรูปร่างแฉกแหว่งๆ อย่างที่ถูกหั่นจนบางเฉียบ ไม่มีทางที่สิ่งมีชีวิตในโลกสองมิติจะเห็นแฉกแหว่งอย่างที่มนุษย์ในโลกสามมิติเห็นได้เลย อันที่จริงยางก็ยังไม่ใช่สองมิติเสียทีเดียว เพราะยางมีความหนา แต่ก็เป็นการเปรียบเทียบเพื่อให้เข้าใจอย่างง่ายที่สุด เช่นกัน ในมิติที่สี่ซึ่งเกิดการบิดเบี้ยวของที่ว่าง เวลา รูปธรรม มวลสาร และพลังงานอย่างมหาศาล จนจินตนาการไม่ออกด้วยระบบประสาทสัมผัสทางกายภาพที่เรามีอยู่ และถ้ามีสิ่งมีชีวิตจากมิติที่สูงกว่าเราเข้ามา เราก็จะไม่เห็นเขาอย่างที่เขาคือ ดังเช่นที่สิ่งมีชีวิตในมิติที่สองไม่มีโอกาสได้เห็นแฉกแหว่งทั้งลูก บางคนอาจจะเข้าใจว่า โลกที่เราอยู่ถ้านับมิติของเวลาเข้ามาก็เป็นสี่มิติอยู่แล้วไม่เห็นจะต้องไปทำความเข้าใจอะไรกับมิติที่สี่เลย สี่มิติที่เราเห็นไม่ใช่ความจริงแท้ เพราะถูกจำกัดด้วยประสาทสัมผัสที่หยาบ ความเร็วที่ต่ำกว่าความเร็วแสงมาก ทำให้เราเห็นโลกอย่างที่เรารับรู้ทุกวันนี่

2.2.10 ความมหัศจรรย์ของจิต

จากชัยชนะแห่งวิทยาศาสตร์กายภาพ ทำให้ตะวันตกรู้สึกผยองและคิดว่ากระบวนการทางวิทยาศาสตร์นี้แหละ คือกฎแห่งความลับทั้งมวลในโลกและจักรวาล แม้แต่ในเรื่องของ “จิต” นักวิทยาศาสตร์ก็วิจัยเรื่องของ “จิต” ในเชิงของการทำงานของสมอง สารเคมีต่างๆ หรือในเรื่องของจิตวิทยา ก็เป็นเพียงวิทยาศาสตร์แห่งพฤติกรรม (Behavior Science) ซึ่งศึกษาจิตของมนุษย์จากพฤติกรรมที่แสดงออกมา ไม่มีนักวิทยาศาสตร์คนไหนเลยที่คิดจะวิเคราะห์วิจัยในเรื่องของ “จิต” โดยตรง เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่า “จิต” เป็นนามธรรมซึ่งกระบวนการทางวิทยาศาสตร์กายภาพไม่สามารถทดลองได้ นักวิทยาศาสตร์จึงปฏิเสธที่จะสรุปว่า ร่างกายของเราประกอบไปด้วยส่วนของ “รูปและนาม” เพราะคำว่า “นาม” ไปค้ำกับกระบวนการทางวิทยาศาสตร์

“จิต” เป็นนามธรรม ไม่มีรูป ไม่มีร่าง มองไม่เห็น ใช้เครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ตรวจสอบไม่ได้ เพราะมันไม่มีรูปร่าง-ตัวตน แต่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้น มีอยู่จริงในธรรมชาติ ความเป็นนามธรรมของจิตทำให้จิตมีลักษณะเป็นธาตุรู้ในเรื่องนามธรรม เช่น เจ็บปวด เวทนา ความโลภ ความโกรธ การได้เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น รู้รส การจำได้ ความเป็นนามธรรมของจิตทำให้มีคุณสมบัติเหนือกว่าโฟตอนของแสง จิตสามารถเดินทางได้เร็วกว่าแสงเป็นล้านๆ เท่า ความเร็วของจิตสามารถผ่านทะลุจักรวาลหนึ่งไปยังอีกจักรวาลหนึ่งได้อย่างง่ายดาย ในขณะที่แสงต้องใช้เวลาเดินทางระหว่างจักรวาลนับล้านๆ ปี สิ่งที่สัมพันธ์กับความไวของจิตก็คือ การเกิดดับของจิตหนึ่งครั้งเกิดขึ้นภายในเวลาที่สั้นมาก ประมาณเศษหนึ่งส่วนล้านล้านวินาที

ในร่างกายของเราประกอบด้วยเซลล์เล็กๆ เต็มไปหมด เซลล์ผิวหนัง เซลล์เม็ดเลือด เซลล์กล้ามเนื้อ ฯลฯ เซลล์เหล่านี้มีการเกิดดับอยู่ตลอดเวลาทุกๆ วินาที เซลล์เก่าๆ ของร่างกายเราเมื่อตอนเป็นเด็กได้ดับสูญสลายไปหมดแล้ว ตัวเราในปัจจุบันกับตอนเด็กเป็นคนละคนกัน มนุษย์มักจะเข้าใจว่าร่างกายเรคงสภาพเดิมตลอดเวลา จริงๆ แล้วมีการเกิดดับๆ ของเซลล์ต่างๆ ในร่างกายเราเป็นหมื่นเป็นแสนครั้งในหนึ่งนาที ในหนึ่งวันจะมีเซลล์ต่างๆ ภายในร่างกายเรามากกว่า 50,000 ล้านเซลล์ตายลงไปและเกิดขึ้นใหม่ ในช่วงเวลาผ่านไปแค่หกเดือน เซลล์ของร่างกายเรากว่า 90 เปอร์เซ็นต์เป็นเซลล์ใหม่ทั้งสิ้น เพียงแต่ว่าทุกครั้งที่เซลล์เก่าตายไป เซลล์ใหม่ที่สร้างขึ้นมาจะได้รับการสืบทอดคุณสมบัติบางอย่างจากเซลล์อันเดิมด้วย เช่นเดียวกับจิต เมื่อจิตดวงเก่าดับไป จิตดวงใหม่ที่ขึ้นมาแทนจะรับการสืบทอดคุณสมบัติของจิตดวงเดิมไว้ด้วย จิตของมนุษย์มีการเกิดดับที่เร็วมากจนประสาทสัมผัสรับรู้

ไม่ทัน เลยดูว่าเป็นจิตดวงเดิม เปรียบได้กับไฟจากเทียนไข แสงไฟที่เราเห็นส่องสว่างอยู่จริงๆ แล้วมีการเกิดดับ เกิดดับอยู่ตลอดเวลา แต่เกิดดับด้วยอัตราที่เร็วมากจนดูต่อเนื่องเหมือนไฟนั้นคงสภาพเดิมอยู่ตลอดจนกว่าจะดับด้วยเหตุปัจจัย คือ ไข่เทียนหมด ไม่มีออกซิเจน หรือประกายสุดท้าย ถูกทำลายความร้อนลง แต่ถ้าเหตุและปัจจัยสามอย่างนี้ยังคงอยู่ ดวงไฟย่อมจะเกิดขึ้นมาอีก เช่นเดียวกับจิต จิตเกิดดับอยู่ตลอดเวลา ถ้าเปรียบไข่เทียนคือกรรมเก่า ออกซิเจนคืออวิชชา ความร้อนคือตัณหา เมื่อเหตุปัจจัยสามอย่างนี้ยังคงอยู่ จิตดวงใหม่ก็จะเกิดขึ้นมาอีก วนเวียนอยู่อย่างนี้ จนกว่าเราจะสร้างปัญญาทำลายอวิชชาลง เปรียบเสมือนทำลายออกซิเจนที่เป็นตัวการช่วยให้ไฟติด เมื่อไม่มีออกซิเจน ความร้อนที่เกิดจากตัณหาที่จะไม่เกิดขึ้น ผลกรรมจะหมดลง เมื่อนั้นจิตดับครั้งสุดท้าย แล้วจะไม่มีจิตดวงใหม่เกิดขึ้นมาแทนที่อีกต่อไป เข้าสู่บรรณนิพพานอย่างสมบูรณ์

จิตที่ดับในภพภูมิเก่ากับจิตที่ไปเกิดในภพภูมิใหม่ไม่ใช่จิตดวงเดียวกัน จิตดวงสุดท้ายในชาตินี้เรียกว่า “จุติจิต” เพราะเป็นจิตที่เคลื่อนย้ายภพ (จุติ) ออกจากร่างกายที่ปราศจากลมหายใจ ขณะที่จุติจิตดับลง มันส่งพลังกรรมและผลรวมของประสบการณ์ในชาตินี้ไปก่อให้เกิดจิตดวงใหม่ขึ้นในร่างกายใหม่ของชาติน้ำ จิตที่เกิดใหม่ในกายใหม่เรียกว่า “ปฏิสนธิจิต” ดังนั้น ในชาติภพใหม่จิตจึงไม่ใช่ดวงเดิมเพราะจุติจิตดับไปแล้ว เหลือแค่เพียงพลังกรรมที่ถูกส่งทอดไปเป็นมรดกที่ปฏิสนธิจิตเก็บรักษาต่อไป เปรียบเหมือน การถ่ายสำเนาเราถ่ายสำเนาเอกสารสองฉบับเหมือนกันทุกประการ แต่กระดาษทั้งสองแผ่นก็ไม่ถือว่าเป็นอันเดียวกัน คนเราตายแล้วจึงต้องเกิดทันที เพราะขั้นตอนการดับของจุติจิตและขั้นตอนการเกิดของปฏิสนธิจิตเกิดขึ้นต่อเนื่องอย่างรวดเร็ว ภูมิของการเกิดใหม่ พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่ามี 31 ประเภท คือ มนุษย์ 1 เทวดา 6 รูปพรหม 16 อรูปพรหม 4 และทุกคติภูมิ 4 ตัวเลขเหล่านี้จะมีประโยชน์มากถ้าวิทยาศาสตร์นำมาวิเคราะห์

นักวิทยาศาสตร์ส่วนใหญ่คัดค้านในเรื่องของจิต และมองเป็นเรื่องทางกายภาพของสมองว่า กระบวนการทางจิตที่เกิดขึ้นเกิดจากการทำงานของสมอง และอารมณ์ก็เป็นเรื่องสมดุลของสารเคมีในสมอง การค้นพบทางจิตอย่างที่เราเรียกกันว่านั่งทางใน เป็นอาการของประสาทหลอน การบรรลุนิพพานในชั้นต่างๆ ก็เป็นเรื่องที่คิดกันไปเอง นักวิทยาศาสตร์กลุ่มนี้เห็นว่า พฤติกรรมความรู้สึกนึกคิด ความเฉลียวฉลาด ทุกสิ่งทุกอย่างมาจากสมอง ดังนั้น ถ้าเราสามารถโคลน โอนส์ไตน์ขึ้นมาในปัจจุบัน ความสามารถของโอนส์ไตน์คนใหม่ก็จะเหมือนกับโอนส์ไตน์ต้นแบบ ความเชื่อของนักวิทยาศาสตร์กลุ่มนี้ผิดถนัด เพราะความที่ยึดติดกับวัตถุกายภาพ ทำให้เห็นว่าสมองคือทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่ต้องลงทุนทดสอบถึงขนาดโคลนโอนส์ไตน์ แค่ผ่าผ่าเผยให้เห็นในปัจจุบันมีขึ้น

มีหน่วยโมเลกุลในสมองเหมือนกันทุกประการ โดมาในสิ่งแวดล้อมเดียวกัน บางคู่ที่ศีรษะติดกัน แต่กำเนิด บางคู่ลำตัวติดกันแบบอิน-จัน ปรากฏว่า หาได้น้อยมากที่ฝาแฝดทั้งคู่จะมีความชอบพรสวรรค์หรือความถนัดเหมือนกัน อย่างกรณีอิน-จัน ทั้งสองมีบุคลิกภาพ ความรู้สึกนึกคิดที่ต่างกันอย่างมาก แล้วอะไรที่ทำให้ต่างกันล่ะ ทั้งๆ ที่สมองและสิ่งแวดล้อมเหมือนกันทุกประการ สิ่งนั้นก็คือ จิต

จิตที่ชั่วร้ายแม้ได้ไปปฏิสนธิที่ดีเอ็นเอแบบมหาดมะคานธี ก็จะมีจิตใจชั่วร้ายแน่นอนว่า จิตกับสมองเป็นสองสิ่งที่ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน ทุกวันนี้ นักวิทยาศาสตร์ก็ยังคงหาคำตอบไม่ได้ว่า แล้วการสัมผัสสัมผัสในความงามของรูป ความอร่อยของรส ความหอมของกลิ่น ความไพเราะของเสียง มันมาจากการทำงานส่วนไหนของสมอง นักวิทยาศาสตร์จนมุม แต่พระพุทธองค์ทรงอธิบายอย่างแจ่มชัดในเรื่อง เจตสิก ปฏิจจนุปบาท และจันท์ 5 เหตุที่เป็นเช่นนั้นเพราะนักวิทยาศาสตร์ละเลยที่จะศึกษาในเรื่องของจิตแต่ไปเน้นที่กายภาพของสมอง คิดว่าสมองคือทุกสิ่งทุกอย่าง เช่นเดียวกับที่นักวิทยาศาสตร์พยายามค้นหาความลับของการฝันมานับร้อยปี จนถึงปัจจุบันก็ยังสรุปถึงกลไกในการฝันจริงๆ ไม่ได้ว่าเกิดจากอะไร ถ้านักวิทยาศาสตร์ละทิ้งการค้นหาทางกายภาพอย่างสมอง แล้วหันมาศึกษาในเรื่องจิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องของเจตสิก เชื่อแน่ว่านักวิทยาศาสตร์จะสามารถถอดความเร้นลับของกระบวนการฝันออกมาได้อย่างละเอียด

พระพุทธองค์ทรงพบว่า ดวงจิตของเรามีองค์ประกอบที่เรียกว่าเจตสิก ซึ่งมีทั้งหมด 52 ชนิด โดยองค์ประกอบที่หลากหลายจากเจตสิกทั้ง 52 ชนิดนี้ทำให้สามารถเกิดลักษณะของดวงจิตที่แตกต่างกันได้ถึง 121 แบบ ในแต่ละแบบจะมีคุณสมบัติในการรับรู้ที่แตกต่างกันไป เมื่อเกิดรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส เข้าทางทวารทั้งห้า เกิดผัสสะ เจตสิกจะรวมกลุ่มกันสร้างดวงจิตขึ้นมา รับ โดยมีพลังแห่งกรรมเก่าที่อยู่ใจได้สำนึกเป็นตัวเหนี่ยวนำว่าเจตสิกแบบไหนที่จะมารวมกันเป็นดวงจิต ซึ่งการตอบสนองรับรู้จะแตกต่างกันไปในแต่ละคนเพราะองค์ประกอบของเจตสิกที่ไม่เหมือนกัน ทำให้คุณสมบัติของจิตที่เกิดขึ้นรับรู้อารมณ์ได้ต่างกัน ดังนั้น ผัสสะหรือสิ่งเร้าหนึ่งๆ จะก่อให้เกิดเวทนา ตัณหา อุปาทาน เกิดภพเกิดชาติตามหลักปฏิจจนุปบาทในแต่ละคนได้ไม่เท่ากัน เพราะขั้นของการเกิดเวทนา ตัณหาเป็นการทำงานของเจตสิกและจิตโดยตรง ไม่ใช่สมอง ดังนั้น การที่จะไปศึกษาในเรื่องความงาม ความหอม ความอร่อย ความไพเราะ ฯลฯ เหล่านี้จากสมอง ไม่มีทางได้คำตอบที่แท้จริง แม้ในยามฝันที่เราสัมผัสมีอารมณ์โดยที่ไม่มีอะไรเกิดขึ้นจริงๆ นั้นแสดงว่าเกิดจากพลังกรรมอันแรงกล้าที่จะทำให้เจตสิกก่อตัวเป็นจิตเพื่อรับอารมณ์ ถ้าพลังภายในมีมากพอที่จะเกิดกระบวนการย้อนกลับ นั่นก็คือ เกิดอุปาทาน → ตัณหา → เวทนา → รูป รส กลิ่น เสียง

โดยเริ่มต้นมาจากพลังแห่งกรรมในจิตได้สำนึกขั้บค้นมาจากภายใน ไม่ใช่เกิดเวทนามาจากผัสสะ เพราะขณะฝันไม่มีการสัมผัสใดๆ จากภายนอกเลย

อัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ เคยเขียนไว้ว่า “ร่างกายกับจิตวิญญาณ ไม่ใช่สิ่งแตกต่างกัน มันเป็นสิ่งเดียวกัน เพียงแต่เรามีมุมมองในเรื่องนี้ต่างกัน ทำนองเดียวกับฟิสิกส์กับจิตศาสตร์เป็นสิ่งเดียวกัน เพียงแต่มีระบบความคิดและวิธีการที่จะเข้าถึงความเร้นลับของธรรมชาติแตกต่างกัน ” “จิต” กับ “สมอง” ไม่ใช่สิ่งเดียวกัน เมื่อสมองตาย ในทางการแพทย์หมายความว่าเสียชีวิตแล้ว จิตจิตจะเกิดขึ้นเพื่อทำหน้าที่เคลื่อนย้ายภพชาติ สภาวะของจิตก่อนตายที่โน้มเอียงไปทางโลภะ โทสะ โมหะ ก็จะนำไปเกิดยังภพภูมิที่ต่ำกว่า หลังจากจิตดับลง ปฏิสนธิจิตจะเกิดขึ้นทันทีโดยไม่มีอะไรมาคั้นไปปฏิสนธิในภพภูมิใหม่ทันที ดังนั้นบางครั้งคนป่วยสมองตายที่ใช้เครื่องหายใจช่วยชีวิตอยู่ในห้องไอซียู จิตอาจจะไปเกิดใหม่ก่อนหน้านั้นแล้วก็ได้ ร่างกายที่เห็นเหยียบผยาบอยู่ด้วยเครื่องหายใจ เป็นเพียงก้อนวัตถุก้อนหนึ่ง

“จิต” กับ “วิญญาณ” ก็ไม่ใช่สิ่งเดียวกัน “วิญญาณ” ในความหมายของปุณชนทั่วไป หมายความว่าส่วนที่เป็นนามธรรมของผู้ตายที่ยังคงไว้ซึ่งความรู้สึกนึกคิดเดิม เมื่อออกจากร่างแล้วยังคงมาเวียนอยู่กับสิ่งที่ผูกพัน อย่างเช่น วิญญาณแม่ในคพระ โขนง แต่ในความเป็นจริงคนเราเมื่อตายไปจะเกิดจิตและปฏิสนธิจิตต่อเนื่องทันที คือไปเกิดใหม่ทันที ความทรงจำทั้งหมดในชาติที่แล้วที่ติดอยู่กับสมองถูกล้างไปหมดสิ้นหลังจากสมองตายเนาไปแล้ว จะเหลือก็เพียงแค่กุศลวิบากและอกุศลวิบากที่สะสมไว้ในจิตที่จะติดตัวไปเกิดใหม่ใช้กรรมในภพภูมิต่อไป ดังนั้นการที่มีผู้บอกว่ามีวิญญาณลอยล่องกำลังหาที่เกิดภายหลังการตายนั้นเป็นความเข้าใจที่ผิด คนเราตายแล้วเกิดทันที วิญญาณกลับมาหาญาติพี่น้องไม่ได้ “ผี” ไม่มีจริง

“จิต” เป็นปรากฏการณ์ที่เชื่อมโยงกับ “ร่างกาย” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “สมอง” ซึ่งเปรียบเสมือนฮาร์ดแวร์ และจิตเป็นซอฟต์แวร์ เมื่อใดที่ฮาร์ดแวร์หรือสมองบกพร่องด้วยอุบัติเหตุหรือโรคทางร่างกาย แม้ว่าจิตของผู้นั้นจะสมบูรณ์เพียงใด การแสดงออกของบุคคลนั้นก็มิอาจกลับมาได้เป็นดังเดิม สมองของมนุษย์เป็นประดิษฐกรรมของธรรมชาติที่ซับซ้อนมหัศจรรย์ที่สุดในจักรวาล ดังนั้น ความผิดปกติที่เกิดกับสมองจึงส่งผลกระทบโดยตรงต่อ “จิต” อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จิตมีความไวสูงมาก และเกิดดับๆ อยู่ตลอดเวลา ในหนึ่งวินาทีจิตจะเกิดดับนับล้านล้านครั้ง และเมื่อจิตดวงใหม่เกิดขึ้นเมื่อมีการแปรเปลี่ยนขององค์ประกอบภายในจิตร่วมกับความไวในการเกิดดับ ทำให้ภายในช่วงแค่นั้นที่ เราสามารถมีอารมณ์ความรู้สึกเกิดขึ้นได้มากมาย และแม้

ในบางครั้งจะไม่มีรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส เกิดขึ้นจริงๆ จิตก็ยังสามารถสร้างความรู้สึกขึ้นมาได้ โดยกระบวนการย้อนกลับ ยกตัวอย่างเช่น ในความฝัน จิตสามารถสร้างภาพ รับอารมณ์ความรู้สึก ออกมาเป็นเรื่องเป็นราวเหมือนกับความจริง แม้ไม่ได้มีผัสสะที่แท้จริงเกิดขึ้นเลย ก็เกิดเวทนาได้ ไม่ใช่เฉพาะจิตที่มีการเกิดดับอย่างรวดเร็ว ตัวแสงเองก็มีการเกิดดับในรูปของคลื่น แสงจะมีการเกิดของสนามไฟฟ้ากับการเกิดของสนามแม่เหล็กอยู่ตลอดเวลา ผลัดกันเกิด ผลัดกันดับ เปลี่ยนแนวสลับกันอย่างรวดเร็ว เราจึงเรียกแสงว่า คลื่นแม่เหล็กไฟฟ้า แสงมีการเกิดดับ มีการเปลี่ยนแปลงสนามแม่เหล็กเป็นสนามไฟฟ้าสลับแกนกันไปมาได้มากกว่า 100 ล้านครั้งต่อวินาที เรานำเอาจุดนี้ของคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้ามาใช้ในชีวิตประจำวันตลอดเวลา เช่น สถานี จส.100 คำว่าหนึ่งร้อย หมายความว่าถึง คลื่นแม่เหล็กไฟฟ้าที่เกิดดับสลับแนวส่งมาที่เครื่องรับเราด้วยอัตราการเปลี่ยนแปลง 100 ล้านครั้งต่อวินาที อย่างไรก็ตาม อย่าเปรียบเทียบการเกิดดับของจิตกับการเปลี่ยนแปลงของคลื่นแสงเด็ดขาดเพราะว่าจิตเป็นนามธรรม ซึ่งแตกต่างจากโฟตอนของแสง โดยสิ้นเชิง การถ่ายทอดข้อมูลของกรรมจากจิตดวงเก่าที่ดับไปไปสู่จิตดวงใหม่ เป็นเรื่องซับซ้อนมากกว่าการเปลี่ยนแปลงของสนามแม่เหล็กไฟฟ้ามากมายนัก

จิตมีความเร็วสูงมากเมื่อเทียบกับความเร็วแสง ทำให้เวลาของจิตที่เป็นอิสระเดินช้ากว่าเวลาบนโลกหลายแสนเท่า นี่คือการตอบที่ว่า ทำไมเมื่อคนเราตายลงปฏิสนธิจิตต้องเกิดขึ้นทันที ห้ามมีช่วงเวลาใดๆ มากันเด็ดขาด เพราะว่าถ้ามีช่วงเวลาที่จิตเป็นอิสระแม้เพียงหนึ่งวินาที ช่วงเวลาบนโลกจะเปลี่ยนไปหลายร้อยปี และแม้ว่าจะไปเกิด ณ แดนไกล เมื่อจิตในกายเก่าดับลง ปฏิสนธิจิตในภพใหม่กายใหม่จะเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องทันที เช่นจิตดับที่ประเทศไทยแล้วไปเกิดในกรรมมารดาที่อเมริกาก็จะเกิดขึ้นในทันที การเกิดใหม่ของจิตไม่ขึ้นอยู่กับกาลเวลาและระยะทาง (space & time) การนับเวลาในแต่ละชาติจึงต่อเนื่องโดยไม่มีอะไรมาคั่น ถ้าเรามีอายุเฉลี่ย 70 ปีเป็เนับแต่เกิดปฏิสนธิจิตในช่วงเวลา 700 ปี เราจะตายแล้วเกิดสิบชาติพอดี โดยไม่มีช่วงเวลาที่หายไปหลังเสียชีวิตแม้แต่วินาทีเดียว (ตายแล้วเกิดทันที) พระพุทธองค์ตรัสว่า มนุษย์เราแต่ละคนผ่านการเกิดดับมาแล้วนับพันนับหมื่นชาติ

ในการเกิดใหม่ เวลาจะเริ่มนับก็ต่อเมื่อเกิดปฏิภิกิริยารวมกันระหว่างรูปนามแล้วเท่านั้น กายกับปฏิสนธิจิตเข้ามารวมกันเมื่อไหร่จึงจะเริ่มนับเวลา ซึ่งตอนนี้นักวิทยาศาสตร์การแพทย์ก็ถกเถียงกันอยู่ว่า ทารกที่อยู่ในครรภ์นับถึงเดือนที่เท่าไรถึงจะเรียกว่ามีจิตเกิดขึ้นแล้ว นั่นก็คือเชื่อว่ารูปร่างของทารกยังไม่ถือว่ามีชีวิตจนกว่าจะมีนามคือจิตเกิดขึ้นเสียก่อน จักรวาลก่อน

เกิดบิกแบงก็ไม่มีรูปร่าง เวลาที่ไม่มี จนหลังการระเบิดครั้งใหญ่ของจักรวาล รูปร่างเกิดขึ้น จึงมีเวลาเพราะมีการเกิดดับ การตายเป็นเพียงการเกิดดับของจิต ซึ่งในช่วงที่เรามีชีวิตอยู่จิตก็เกิดดับเป็นล้านล้านล้านครั้งอยู่แล้ว ดังนั้น สำหรับผู้ที่ปฏิบัติธรรมจนพบการเกิดดับของจิตจะไม่กลัวตาย ยกเว้นสำหรับผู้ที่ยังหลงใหลยึดติดในระบบประสาทสัมผัสทั้งหกและขั้น 5 จะมีชีวิตในช่วงสุดท้ายก่อนตายอย่างทรมาน ถ้าเราไม่ยึดติดกับตัวตน จิตจิตดับลงเมื่อไหร่ความเจ็บปวดทั้งหลายจะหายไปทันที ปฏิริยาสะท้อน กระตุก สะดุ้ง ฯลฯ อันเกิดจากการฉิชาหรือเจาะท่อในห้วงไอซียู เป็นเพียงปฏิริยาสะท้อน (reflex) ของกายหยาบ เปรียบเสมือนหางจิ้งจกที่ยังคงดิ้นได้ แม้จะขาดออกจากตัวจิ้งจกโดยสิ้นเชิง

หญิงชายก็มีความแตกต่าง ธรรมชาติสร้างให้เพศหญิงมีระบบประสาทสัมผัสทั้งหกที่มีประสิทธิภาพเหนือกว่าผู้ชายหลายเท่า ดังนั้นในช่วงเวลาก่อนเสียชีวิต ถ้าไม่เคยฝึกจิตมาก่อน เพศหญิงจะเสียชีวิตยากกว่าเพศชาย

ในทางวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสติปัฏฐาน 4 หนึ่งในสี่คือ จิตตานุปัสสนา คือการเฝ้าดูจิต เป็นด่านที่สำคัญที่สุด การกำหนดให้รู้เท่าทันการเกิดดับของจิต เมื่อใดที่กำหนดคุมจิตได้ ก็ถือว่าสามารถควบคุมทุกสิ่งทุกอย่างได้หมด แต่ในทางปฏิบัติสำหรับผู้เริ่มต้น ถ้าเริ่มต้นกำหนดจิตเลยจะล้มเหลว เพราะจิตเป็นนามธรรม รู้เห็นได้ยากและคาบเวลาช่วงระหว่างการเกิดดับของจิตไวกว่ากายและเวทนามาก ดังนั้น สำหรับผู้มีวิปัสสนาญาณไม่สูงพอจะไม่สามารถกำหนดดูได้ทัน การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานสำหรับผู้ที่ไม่มีความรู้พื้นฐานต้องเริ่มต้นจากกายานุปัสสนาและเวทนานุปัสสนาก่อนเสมอ

2.2.11 การเกิด-ดับ

หัวใจสำคัญที่สุดของการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน คือการกำหนดสติสัมปชัญญะให้รู้เท่าทันการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ซึ่งจะนำไปสู่การพิจารณาในไตรลักษณ์ เข้าใจถึงอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เกิดมรรคญาณ บรรลุโสดาบันและอรหันต์ต่อไป พื้นฐานของสติปัฏฐาน 4 ก็คือ เข้าใจการเกิดดับของกาย เวทนา จิต และธรรม

ไตรลักษณ์เป็นความจริงแท้แห่งธรรมชาติ สิ่งทั้งหลายทั้งปวงล้วนแล้วมี 1.ความไม่เที่ยง (อนิจจัง) 2.ทนอยู่ไม่ได้ (ทุกขัง) ต้องเสื่อมและดับไป 3.ไม่มีตัวตนเป็นแก่นสาร (อนัตตา) โดยแท้จริงแล้วทั้งสามสิ่งนี้อยู่ในที่เดียวกัน แต่ความสามารถในการเข้าถึงของมนุษย์ที่ต่างกัน ทำให้หยั่งรู้ มองเห็นได้ไม่เท่ากัน การมองเห็น “อนิจจัง “ เห็นการเสื่อมสลายของรูปร่าง ความไม่เที่ยง

เป็นเรื่องง่ายที่สุด แต่การจะเห็น “ทุกขัง” ต้องใช้ปัญญาในระดับสูงขึ้นมา เพราะต้องสามารถเห็นลึกลงไปถึงสาเหตุแห่งอนิจจัง คือการทนอยู่ไม่ได้ เห็นความแปรปรวนที่เกิดขึ้น (ทุกขัง) ของรูปนาม ส่วน “อนัตตา” คือ ความเข้าใจลึกลงไปกว่าทุกขัง เข้าใจถึงความไม่มีอยู่จริงของรูปนาม ซึ่งต้องใช้ปัญญาในระดับสูงสุด และต้องเป็นภวามมยปัญญาเท่านั้น หลักอนิจจัง ทุกขังมีอยู่ในทุกศาสนา แต่นัตตามีเฉพาะในศาสนาพุทธเท่านั้น และการเข้าถึงอนัตตาได้มีวิธีเดียว คือวิถีทางแห่งวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสติปัฏฐาน 4

ไม่มีสิ่งใดในโลกและจักรวาลสามารถตั้งอยู่ได้เป็นนิรันดร์ ยิ่งคาบเวลาช่วงระหว่งการเกิดดับสั้นลงเท่าไร ก็ จะเห็นการเกิดดับชัดเจนขึ้นเท่านั้น แต่ประสาทสัมผัสของมนุษย์มีข้อจำกัดอยู่ ถ้าอัตราการเกิดดับนั้นสั้นกว่า 1 ใน 100 ของวินาที ตาของเราจะแปลความหมายผิดพลาดว่าไม่มีเกิดดับ ยกตัวอย่างเช่น แสงเทียนที่เราเห็นส่องแสงสว่างไสวอยู่ตลอดเวลา โดยแท้จริงแล้วในหนึ่งวินาทีมีการเกิดดับเกิดขึ้นนับหมื่นครั้ง แต่ตาเราแยกช่วงเวลาสั้นๆ ขนาดนั้นไม่ได้ ในทางตรงกันข้าม ถ้าช่วงเวลาของการเกิดดับมีคาบเวลาที่ยาวนานมากกว่าที่ประสาทสัมผัสของมนุษย์จะมองเห็นการเปลี่ยนแปลงในเวลานั้น มนุษย์ก็จะเชื่อว่าสิ่งนั้นมีอยู่จริง และตั้งอยู่ตลอดไป พระสงฆ์ผู้ปฏิบัติจนเข้าสู่มรรคญาณจะรู้แจ้งในประสบการณ์นี้ ท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎกเกษมธรรมาธิบดี ในหนังสือไตรลักษณ์ว่า “สิ่งทั้งหลายที่เราดูเราเห็นนั้น ล้วนแล้วแต่มีการเกิดขึ้นและแตกสลายอยู่ภายในตลอดเวลา แต่ความเกิดดับนั้นเป็นไปอย่างหมุนเนื่องติดต่อกันเร็วมาก คือ เกิด-ดับ-เกิด-ดับ-เกิด-ดับ ฯลฯ ความเป็นไปอย่างต่อเนื่องรวดเร็วนั้นจะทำให้เรามองเห็นว่าสิ่งนั้นคงที่ถาวร เป็นอย่างหนึ่งอย่างเดิม ไม่มีความเปลี่ยนแปลง” อันที่จริงแล้วในชีวิตประจำวันของเราก็เผชิญกับการเกิดดับวันหนึ่งนับหมื่นนับแสนครั้ง ทั้งจากรูปธรรมหยาบๆ อย่างการตายของมนุษย์ การเสื่อมสภาพของวัตถุทั้งหลาย หรือละเอียดขึ้นมาหน่อยอย่างรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส แต่ไม่มีมนุษย์คนไหนสามารถค้นพบสังขธรรมความจริงจากปรากฏการณ์นี้ได้เลย

การค้นพบของพระพุทธองค์ ที่สสนญาณหยั่งรู้ที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบผ่านปรากฏการณ์เกิด-ดับในคืนวันตรัสรู้สามารถอธิบายได้อย่างละเอียดทุกชั้นตอน และยังคงบอกวิธีปฏิบัติบอกหนทางให้มนุษย์คนอื่นๆ ที่ปรารถนาจะถึงการหยั่งรู้นี้สามารถเข้าถึงได้อย่างชัดเจน และทางสายเอกที่จะนำไปสู่การหยั่งรู้เข้าใจในสรรพสิ่งก็คือ วิถีทางแห่งสติปัฏฐาน 4 นั่นเอง

ศีล สมาธิ ปัญญา คือบทสรุปของทางสายเอกแห่งมรรค สมาธิเป็นจุดสำคัญที่สุด และสมาธิตามหลักสติปัฏฐาน 4 ต้องเป็นฉนิทสมาธิ คือ สมาธิชั่วครู่ตามจุดต่างๆ เท่านั้น การที่มีสมาธิ

นี่คงลึกกับสิ่งหนึ่งนานเกินไป ปัญญาจะไม่เกิด นิวตันเองก็หยั่งรู้จากคณิตศาสตร์ ในขณะที่เขามี
 สมาร์ทกับการจ้องดูลูกแอปเปิ้ลหลุดจากขั้วและค่อยๆ หล่นจนจบ เมื่อมันตกกระทบพื้น ถ้านิวตันใช้
 สมาร์ทแบบสมถะจ้องอยู่ที่จุดเดียว นิวตันจะเห็นภาพแอปเปิ้ลค่อยๆ หล่นลงพื้นแบบสโลว์โมชั่น
 แต่เขาจะไม่เกิดปัญญาอะไรเลย ตรงกันข้ามนิวตันใช้คณิตศาสตร์จากพรสวรรค์ของเขาจับที่
 ปรากฏการณ์การตกของลูกแอปเปิ้ลเป็นช่วงๆ ในแต่ละจุด สร้างความประหลาดใจให้กับเขาเป็น
 อย่างมากว่า ความเร็วในการตกของลูกแอปเปิ้ลในแต่ละจุดไม่เท่ากัน ความเร็วเท่าในจุดเท่าดับไป
 ในจุดใหม่มีความเร็วใหม่เกิดขึ้นมา ทำไมถึงเป็นเช่นนั้น นิวตันเริ่มเกิดปัญญาแล้ว นิวตันใช้
 หลักคณิตศาสตร์ทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลง เห็นการเกิดดับของความเร็ววัตถุขณะตกลงสู่พื้น โลก
 จึงเกิดปัญญานานที่เรียกว่าเป็นอัจฉริยมนุษย์เหนือความรู้สึกความเข้าใจของนักวิทยาศาสตร์
 ในสมัยนั้น เขากล่าวยอมรับในภายหลังว่า ขณะที่เขากำลังนั่งอยู่ใต้ต้นแอปเปิ้ล ได้แต่เพียงสงสัยว่า
 อะไรดูลูกแอปเปิ้ลให้ตกลงมา แต่ยังคงคิดกฎแรงโน้มถ่วงไม่ได้ กฎนี้คิดขึ้นมาได้ขณะที่เขากำลังทำ
 สมาร์ทภายหลังจินตนาการถึงภาพแอปเปิ้ลกำลังตกจากต้น แล้วใช้สมาร์ตไต่ตรงการตกของ
 ลูกแอปเปิ้ลช้าแล้วช้าเล่า คณิตศาสตร์ของนิวตันถือว่าเป็นพรสวรรค์โดยที่ไม่ต้องฝึก และยากนัก
 ที่จะหามนุษย์ทั่วไปบนโลกที่จะมีพรสวรรค์ขนาดนั้น ก่อนนิวตันเกิดมีมนุษย์เคยอยู่บนโลกนี้หลาย
 หมื่นล้านคน ทำไมไม่มีใครสักคนเลยที่มีปัญญาหยั่งรู้แบบนี้

จะว่าไปแล้วก็มีผู้ค้นพบก่อนนิวตัน นั่นก็คือพระพุทธองค์นั่นเอง หลักคณิตศาสตร์ที่ใช้
 เป็นเทคนิคสำคัญของสถิติปัญฐาน 4 พระพุทธองค์ทรงค้นพบมาก่อนแล้ว และความเป็นจริงของ
 กฎต่างๆ ที่นิวตันประกาศ ตลอดจนไปถึงทฤษฎีสัมพัทธภาพของไอน์สไตน์ พระพุทธองค์ตรัสรู้ถึง
 ความจริงของทฤษฎีเหล่านั้นมาก่อน เพียงแต่ว่าความจริงเหล่านั้นไม่ใช่หนทางแห่งการหลุดพ้น
 ไปสู่มรรคผลนิพพาน พระพุทธองค์จึงเลือกที่จะตัดการค้นพบนั้นออกไปจากคำสั่งสอน และเน้น
 ที่สุดยอดแห่งความจริงแท้เรื่องเดียวคือ การเกิดดับ อนัตตา ถึงกระนั้นแม้ว่าพระพุทธองค์จะทรงชี้
 หนทางแห่งนิพพานได้ตรงเผงและชัดเจนขนาดนี้ เมื่อพุทธศาสนาผ่านไปสองพันห้าร้อยปี มีมนุษย์
 ที่สามารถเดินตามมรรคของการหลุดพ้นสู่นิพพานได้ไม่ถึงหลักแสนคนด้วยซ้ำ

อัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ คือ ผู้ที่เข้ามาอธิบายให้มนุษย์โลกเข้าใจถึงเรื่องการเกิดดับได้ชัดเจนขึ้น
 ทฤษฎีสัมพัทธภาพและทฤษฎีสาร-พลังงานของเขา ชี้ให้เห็นถึงความมหัศจรรย์ของเวลาและ
 มวลสาร ทำให้สามารถประยุกต์มาใช้อธิบายเกี่ยวกับคาบเวลาของการเกิดดับได้อย่างเข้าใจมากขึ้น
 รวมไปถึงความเข้าใจในรูปนาม วิปัสสนาญาณในระดับต่างๆ การค้นพบของอัลเบิร์ต ไอน์สไตน์

ช่วยได้มากทีเดียว ระบบประสาทสัมผัสทางกายของมนุษย์ไม่สามารถพิสูจน์ความจริงแท้ได้ เพราะข้อจำกัดเรื่องคาบเวลาและความหยาบของระบบตา หู จมูก ลิ้น กาย เป็นเพียงหน้าต่างที่เปิดให้จิตภายในได้สัมผัสกับโลกภายนอก ตามปกติเวลาของจิตภายในกับเวลาของกายภายนอกจะเท่ากัน เมื่อใดก็ตามที่สามารถกำหนดจิตสร้างความแตกต่างระหว่างคาบเวลาภายในจิตกับคาบเวลาของโลกภายนอก เราจะเห็นการเกิดดับอย่างชัดเจน และคาบเวลาของการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป จะเร็วขึ้นเรื่อยๆ ตามสมาธิญาณที่อยู่ในระดับสูงขึ้นไป จนถึงระดับที่เกือบจะไม่มีเวลามาคั่นระหว่างการเกิดและการดับเลย นั่นแสดงว่าเราเข้าใกล้บรรลุมรรคญาณแล้ว

ทฤษฎีของไอน์สไตน์ได้รับการพิสูจน์ซ้ำแล้วซ้ำเล่าว่าถูกต้องที่สุด เวลาเป็นสิ่งที่ไม่มีอยู่จริง มันพร้อมที่จะยืดออกจนไม่มีที่สิ้นสุด หรือหดเข้าจนเหลือเป็นจุดเล็กๆ แล้วหายไปเลยก็ได้ ถ้าเป็นเช่นนั้น การเกิดดับก็ไม่มีอยู่จริง เพราะช่วงของการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปต้องอาศัยคาบเวลา อย่างน้อยช่วงของการตั้งอยู่ ซึ่งคั่นกลางระหว่างการเกิดดับต้องมีเวลาเสมอ ดังนั้นเมื่อเราสามารถกำหนดสมาธิจิตได้จนถึงขั้นเวลาภายในหยุด จุดนั้นเราจะพบว่า การเกิดและดับคือจุดเดียวกัน ก็หมายถึงว่า ไม่มีการเกิดและการดับอีกต่อไป เข้าถึงหลักอนัตตาและสุญญตาอย่างแท้จริง สัจธรรมความจริงแท้ต่างๆ ของจักรวาลจะผุดขึ้นมามากมายผ่านภาวานาปัญญาญาณ

การเห็นอนัตตาไม่จำเป็นต้องเห็นไปทุกสิ่งทุกอย่าง เพียงแต่การพิจารณาสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้วเห็นการเกิดดับของสิ่งนั้นเข้ามาอยู่ ณ เวลาเดียวจะแจ่มแจ้งหมดสิ้น สิ่งที่กำหนดถ้าเป็นทุกซ์ จะเห็นการเกิดดับชัดเจน ยิ่งเห็นทุกซ์ยิ่งเห็นธรรม ดังนั้นการกำหนดที่เห็นทั้งเบื้องต้นเบื้องปลายมาทับซ้อนกัน ไม่มีการเกิดดับอีกต่อไป จะหมดความสงสัยในทุกๆ สิ่ง โดยไม่ต้องไปกำหนดจิตพิจารณาสิ่งอื่นๆ เพื่อให้เห็นการเกิดดับใหม่อีกรอบ เพราะทุกสิ่งในโลกและจักรวาลตกอยู่ภายใต้กฎแห่งไตรลักษณ์ด้วยกันหมดทั้งสิ้น รวมไปถึงความจริงแท้ทั้งหมดในจักรวาล ไม่ว่าศาสตร์สาขาใด ชีววิทยา เคมี ฟิสิกส์ จะเข้าใจผ่านปัญญาญาณอย่างแจ่มแจ้ง โดยที่ไม่จำเป็นต้องเคยเรียนรู้ในสิ่งนั้นมาก่อน จุดที่เวลาหยุดเหมือนกุญแจดอกสำคัญที่สามารถไขความลับของสรรพสิ่งในจักรวาลได้ทั้งหมด เพราะจักรวาลเองก็เริ่มต้นมาจากจุดที่เวลาเป็นศูนย์ พระพุทธองค์ก็ตรัสรู้ถึงสรรพสิ่งในจักรวาลทุกอย่างเปรียบได้กับใบไม้ในป่าทั้งหมด แต่พระพุทธองค์เลือกที่จะนำหนทางแห่งการหลุดพ้น ซึ่งเป็นเพียงใบไม้กำมือเดียวมาสอน ความจริงของธรรมชาติอื่นๆ ที่ค้นพบไม่ช่วยในการดับทุกซ์แต่อย่างใด การที่จะอธิบายว่า เหตุใดจึงสามารถเข้าใจถึงศาสตร์ทุกแขนงได้ วิชาเคมีที่ว่ายากแสนยาก จะสามารถหยั่งรู้ด้วยการนั่งสมาธิโดยที่ผู้นั้นไม่เคยมีพื้นฐานความรู้ทางด้านเคมี

เลยเป็นเรื่องไม่น่าเป็นไปได้ เรื่องนี้อธิบายได้ยาก แต่ถ้าจะหาตัวอย่างง่ายๆ พอเปรียบเทียบได้คือการค้นพบในทางวิทยาศาสตร์กายภาพ แม้จะไม่ลึกซึ้งเท่าทฤษฎีอนุภาค เช่น การพบอะตอม เมื่อมีการพบอะตอมและอิเล็กตรอน คุณสมบัติของธาตุต่างๆ ในวิชาเคมีก็ถูกคาดหมายได้อย่างตรงเผงจากนักฟิสิกส์ซึ่งไม่ได้สนใจเกี่ยวกับเรื่องเคมีเท่าใดนัก นักฟิสิกส์ควอนตัมบางท่านถึงขนาดประกาศว่าวิชาเคมีไม่มีอะไรหาค้นคว้าได้ทั้งหมด การเกิดการหยั่งรู้จากทฤษฎีอนุภาคจะเข้าใจในสรรพสิ่งลึกซึ้งกว่ากลศาสตร์ควอนตัมหลายเท่าตัว จึงไม่น่าเป็นเรื่องยากที่จะทำความเข้าใจในทุกๆ สิ่ง ทุกศาสตร์ ทุกสาขา

ตามทฤษฎีสัมพัทธภาพยืนยันหนักแน่นว่า การหยุดของเวลากับการดับของสสารนั้นมีความสัมพันธ์กัน ไอน์สไตน์เองก็เคยเขียนข้อความหนึ่งผ่านสารานุกรมว่า “ก่อนหน้านั้นนักวิทยาศาสตร์เชื่อว่า หากสิ่งต่างๆ พร้อมใจกันดับสิ้นสูญหายไปหมดจากจักรวาล สิ่งที่เหลืออยู่น่าจะเป็นห้วงอวกาศอันเว้งว่างและก็เวลา แต่จากทฤษฎีสัมพัทธภาพบอกอย่างแน่ชัดว่า เวลาและห้วงอวกาศก็จะหายไปด้วย”

นอกจากอัลเบิร์ต ไอน์สไตน์แล้ว สตีเฟน ฮอว์กิง ก็ยืนยันว่า อดีตและอนาคตไม่มีจริง แต่ที่เขาสงสัยอยู่อย่างมากที่สุดก็คือ ทำไมสมองมนุษย์จึงจำแต่เรื่องในอดีตได้ แต่จำอนาคตไม่ได้ เมื่อเกิดปัญญาผ่านญาณ เข้าใจการเกิดดับ เข้าใจอดีต-อนาคต จะเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องกฎแห่งกรรมชาติภพ ฯลฯ อย่างแจ่มแจ้ง จนไม่มีความสงสัยใดๆ เหลืออยู่ คำถามที่เคยถามกัน อย่างเช่น ตายแล้วไปไหน กรรมมีจริงหรือ ชาติหน้ามีจริงหรือไม่ ฯลฯ จะได้รับคำตอบอย่างถ่องแท้ แต่ความเข้าใจในระดับทฤษฎีอนุภาคจะอธิบายเล่าให้ผู้อื่นเข้าใจไปด้วยไม่ได้ ถ้าอยากจะรู้ต้องปฏิบัติให้ถึงจุดนั้นด้วยตัวเอง เพราะแม้แต่การเข้าถึงทางกายภาพ อย่างเช่นเราไปอะแลสกาเราจะกลับมาเล่าให้คนที่ไม่เคยไปรู้สึกและเข้าใจเหมือนเรา เป็นไปไม่ได้เลย นี่ขนาดโลกเดียวกันแท้ๆ แล้วนับประสาอะไรกับการพยายามจะไปอธิบายความเข้าใจที่เกิดจากปัญญาญาณ ซึ่งอยู่เหนือโลกสามมิติให้คนทั่วไปเข้าใจได้ จักรวาลในสี่มิติมีอะไรที่เหนือกว่าความสามารถในการเข้าใจของมนุษย์ทั่วไปมากมายนัก แม้แต่ไอน์สไตน์ ซึ่งเป็นผู้เปิดประตูมิติที่ 4 ให้ชาวโลกรู้จักผ่านทฤษฎีสัมพัทธภาพ เขายังหาทางอธิบายทฤษฎีของเขาให้คนทั่วไปเข้าใจไม่ได้ มีแต่คนบอกว่า ทฤษฎีของเขาเพื่อฝันไร้สาระ แม้ว่าเขาจะยืนยันความถูกต้องของทฤษฎีนี้ซ้ำแล้วซ้ำเล่า จนเขาเคยรำพึงรำพันออกมาว่า “ถ้าทฤษฎีสัมพัทธภาพจะมีข้อบกพร่อง ข้อบกพร่องเพียงเรื่องเดียวที่มันมีก็คือ มันทำให้คนส่วนใหญ่ไม่เข้าใจและตามไม่ทัน”

ผู้ปฏิบัติธรรมที่เข้าสู่สมาธิญาณระดับสูงสามารถกำหนดจิตได้นิ่งและไว ขณะนั้นเวลาของจิตแทบจะหยุดนิ่ง แต่เวลาบนนาฬิกาหมุนเร็วกว่าเป็นร้อยเท่าพันเท่า ณ เวลาขณะจิตนั้น จิตจะเห็นการเกิดดับอย่างรวดเร็ว ชัดเจน เพราะการเสื่อมของรูปเป็นไปตามเวลาบนนาฬิกา เมื่อเวลาบนนาฬิกาเดินเร็วกว่าเวลาของจิตมากขึ้นเท่าไร เราก็จะเห็นการเกิดดับชัดเจนขึ้นเท่านั้น เห็นรูป นาม ชัดเจน ยิ่งการเกิดดับถี่ขึ้นเท่าไร แสดงว่าช่วงเวลาของการเกิดดับเร็วขึ้นเท่านั้น เมื่อจิตละเอียดนิ่งและไวที่สุด จะพบว่าถึงที่สุดแล้วไม่มีเวลาคั่นระหว่างช่วงของการเกิดและดับเลย หมายถึงว่าเวลาหยุดนิ่งอยู่ในปัจจุบันขณะอย่างจริงแท้ เมื่อไม่มีการเกิดการดับอีกต่อไป จะเกิดปัญญาเห็นและเข้าใจในอนัตตาอย่างชัดเจน ดังนั้น หัวใจของวิปัสสนากรรมฐานคือให้เพ่งที่การเกิดดับ ในช่วงต้นของการฝึกคาบเวลาของการเกิดดับจะยาวนาน แต่เมื่อสมาธิญาณสูงขึ้นเรื่อยๆ คาบเวลาของการเกิดดับจะสั้นลงๆ ซึ่งสามารถอธิบายตามทฤษฎีสัมพัทธภาพได้ว่า เมื่อจิตไวขึ้นเท่าไร เวลาจิตจะเดินช้าลง แต่คาบเวลาของการเกิดดับจะขึ้นอยู่กับเวลาภายนอก ซึ่งกลายเป็นเร็วขึ้น สิบวินาทีจิตเท่ากับสิบนาทีกองเวลาภายนอก ภายในสิบนาทีก่อนเราจะเห็นอาการยุบหนอพองหนอสองร้อยครั้ง แต่ถ้าใช้จิตที่ฝึกแล้วมากำหนดเพ่งดู จิตจะเห็นปรากฏการณ์ยุบหนอพองหนอนั้นถึงสองร้อยครั้งภายในสิบวินาทีและจะเร็วขึ้นกว่านี้มาก จนถึงขนาดเห็นผิวหนังผลัดเซลล์ได้เห็นรูปของร่างกายเสื่อมสภาพอย่างรวดเร็ว จนบางคนรู้สึกตัวเองกำลังจะเสียชีวิต ซึ่งสำหรับผู้ที่นั่งสมาธิวิปัสสนาจนถึงระดับนี้ ได้รับรู้อะไรที่มหัศจรรย์แปลกประหลาด บางคนอาจเกิดอาการตกใจ ถ้าไม่มีอาจารย์คอยชี้แนะจะเป็นอันตราย บางครั้งถึงขั้นเสียดสี ดังนั้นในการฝึกวิปัสสนากรรมฐานควรมีอาจารย์คอยสอบอารมณ์เสมอในทุกระดับของญาณ และเมื่อบรรลุเข้าสู่มรรคญาณจะเข้าใจถึงคำว่า “ไม่มีตัวตน” อย่างชัดเจน พระพุทธองค์ตรัสว่า “อตฺตา (ตัวตน) ของคนเรานั้นไม่เคยมีอยู่จริง สรรพสิ่งในโลกเป็นเพียงสิ่งสัมผัส (อิทัปปัจจยตา)” ไอน์สไตน์ยืนยันซ้ำพร้อมสูตรทางวิทยาศาสตร์ว่า “ยิ่งเรียนรู้ความลับของธรรมชาติ ยิ่งทำให้มนุษย์เราต้องถ่อมตนและสันโดษ สรรพสิ่งสัมผัสกันไปหมด” และเขาพูดต่อว่า “สัมพัทธภาพสอนให้เราเข้าถึงความเชื่อมโยงระหว่างความเป็นจริงอันเดียวกัน แต่มีลักษณะที่รับรู้ได้ต่างกัน”

ในสมถกรรมฐาน ซึ่งสอนให้กำหนดจิตจดจ่ออยู่ที่สิ่งใดสิ่งหนึ่งอารมณ์ใดอารมณ์เดียวเป็นระยะเวลานาน เมื่อจิตนิ่งก็จะพบกับความมหัศจรรย์ของเวลาตามทฤษฎีสัมพัทธภาพเช่นกัน ซึ่งเป็นที่มาของอภิญา 6 (วันระยะทางได้ มีหุทิพย์ ตาทิพย์ รู้ใจคน ระลึกชาติได้ เกิดปัญญา) ซึ่งดูเหมือนเป็นเรื่องปาฏิหาริย์เหนือธรรมชาติ แต่จริงๆ แล้วเป็นเรื่องธรรมชาติ เพียงแต่ผู้แสดงค้นพบความลับของเรื่องเวลาผ่านทางสมาธิจิต เมื่อจิตสามารถย่นเวลาได้ ไปในอนาคตได้ เรื่องหุทิพย์ ตาทิพย์

ก็เป็นเรื่องธรรมดา ซึ่งการกำหนดจิตใจให้สงบแบบสมถกรรมฐานจะไม่เห็นการเกิดดับ ไม่เห็นอนัตตา ดังนั้นสำหรับผู้ปฏิบัติสมถกรรมฐาน แม้จะถึงขั้นพบความมหัศจรรย์ของเวลา มีอภิญญาสร้างปาฏิหาริย์ได้ แต่ไม่ยกจิตเข้าสู่วิปัสสนากรรมฐาน จะไม่มีทางหลุดพ้นค้นพบสัจธรรมแห่งนิพพานได้เลย การได้ฌาน ได้อภิญญา ไม่ทำให้จิตเกิดความบริสุทธิ์จากกิเลสตัณหา กิเลสตัณหา น้อยใหญ่จะอยู่ที่ใจเหมือนเดิม เมื่อใดที่กำลังสมาธิเสื่อมลงก็จะกลับมาหลงไหลในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัสต่อไป การหลงในฌานเป็นการเสียเวลาอย่างยิ่ง จิตที่นิ่งแบบสมถกรรมฐาน เมื่อนั่งสมาธิจนสมาธิแนบแน่นมันคงอยู่ในอารมณ์เดียว จะทำให้เวลาภายนอกผ่านไปเร็วมาก เช่นเดียวกับคนที่อยู่ในอารมณ์รัก ขณะนั่งอยู่กับคนรักสามชั่วโมง แต่รู้สึกเวลาเพิ่งผ่านไปแป๊บเดียว สามชั่วโมงที่ผ่านไปเกิดการเปลี่ยนแปลงรอบๆ ตัวขึ้นมากมาย แต่ไม่รับรู้อะไรเลย เพราะสมาธิไปจดจ่ออยู่กับอารมณ์รักเพียงอย่างเดียว ไม่สนใจการเปลี่ยนแปลงใดๆ ที่เกิดขึ้นรอบๆ เหมือนกับศิลปินที่กำลังตั้งสมาธิอยู่ในงานของตน เมื่อสมาธิแนบแน่น เขาจะรู้สึกว่าเวลาผ่านไปเร็วมาก แต่ไม่รับรู้การเปลี่ยนแปลงภายนอก

วิปัสสนากรรมฐานเน้นให้ใช้สติพิจารณาการเกิดดับ พิจารณารูปนาม พิจารณาอารมณ์ในปัจจุบันขณะ แม้ว่าจะพบกับความมหัศจรรย์ของเวลาเหมือนกัน แต่วิปัสสนากรรมฐานเอาความมหัศจรรย์ของเวลามาเน้นให้กำหนดดูที่ความเกิดดับที่เห็นชัดเจนขึ้นเรื่อยๆ เมื่อเวลาของจิตหยุดนิ่ง แต่เวลานาฬิกาเดินเร็วขึ้นเป็นพันเป็นหมื่นเท่า จะพบการเปลี่ยนแปลงของรูปนาม อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา วิปัสสนากรรมฐานจะไม่เอาเงื่อนไขของเวลามาสร้างเป็นปาฏิหาริย์ สร้างฤทธิ์ สร้างอำนาจ อภิญญา เพราะไม่ใช่ทางของการหลุดพ้น ยิ่งได้ฤทธิ์ ได้อำนาจอภิญญา ก็ยิ่งหลงตน นำฤทธิ์ไปใช้ในทางที่ผิด ทางที่เป็นบาป พาดนดิ่งลงไปสู่ความเป็นมิถิยาวิญญูยิ่งๆ ขึ้นไป การกำหนดสมถภาวนาเพื่อให้ได้สมาธิล้วนๆ เป็นเรื่องอันตราย เพราะถ้ายึดติดแล้วจะถอนตัวยาก พระสงฆ์บางรูปติดสมาธิไปจนมรณภาพ โดยที่ไม่เคยขึ้นสู่วิปัสสนาญาณเลย ดังนั้นผู้ที่ปฏิบัติธรรมจึงควรจะเจริญทั้งสติสัมปชัญญะและสมาธิไปพร้อมๆ กันเสมอ เพื่อยกจิตขึ้นสู่วิปัสสนาญาณต่อไป สมถภาวนาและเรื่องอภิญญาปาฏิหาริย์ ฟ่อมด หมอผี โยคี หรือผู้ที่ฝึกจิตจนนิ่งถึงระดับก็แสดงได้ เป็นสิ่งที่มีมานานแล้ว ตั้งแต่ก่อนมีพระพุทธเจ้าเสียอีก ส่วนวิปัสสนาภาวนาและการเจริญสติ (สติปัฏฐาน 4) นั้น มีเฉพาะยุคสมัยที่มีพระพุทธเจ้ามาตรัสรู้ ทางสายวิปัสสนากรรมฐานและสติปัฏฐาน 4 นี้ จึงเป็นทางสายเดียวที่จะพาไปพ้นทุกข์ได้ และไม่มีทางสายที่สองใดๆ อื่นอีกแล้ว สำหรับผู้ที่ปฏิบัติสมถกรรมฐานแล้วรู้วามาคิดทาง จะกลับด้วยจิตขึ้นให้เป็นวิปัสสนาได้ยากมาก เปรียบดังคนที่กำลังหลงไหลอยู่ใน

อารมณ์รัก จะให้เลิกยึดติดมองไปที่ความเปลี่ยนแปลงที่ไม่ยั่งยืนทำได้ยาก อารมณ์รักทำให้คนตาบอดฉันใด อารมณ์แห่งสมถภาวนาก็ทำให้ตาบอดได้ฉันนั้น ดังนั้น ผู้ที่ไม่เคยปฏิบัติกรรมฐานมาก่อน ควรเริ่มต้นที่วิปัสสนากรรมฐานตั้งแต่แรก เพื่อเดินในทางสายเอก ไม่ต้องหลงไปเดินทางสายอื่นให้เสียเวลา

อย่างไรก็ตาม ความสุขความสงบที่ได้จากสมถกรรมฐานแนบแน่นอยู่ในอารมณ์เดียว ก็เป็นความสุขที่เหนือจากความสุขทางโลกียะ และแม้จะไม่ยกจิตเข้าสู่วิปัสสนากรรมฐาน ผู้ที่เข้าถึงสมถะเมื่อเสียชีวิตก็จะได้ไปเกิดเป็นเทวดา หรือชั้นพรหม อรูปพรหมต่อไป แต่ไม่มีโอกาสที่จะหลุดพ้นเข้าสู่มรรคผลนิพพาน เพราะนิพพานเป็นอนัตตา ต้องใช้ขณิกสมาธิกำหนดที่เกิดดับเมื่อเข้าใจเรื่องรูปนาม เกิดดับ จะเข้าใจถึง “ความว่าง” เพราะก่อนที่จะเกิดต้องมีความว่างเป็นพื้นก่อน พอดับไป ความว่างก็เข้ามา เมื่อปฏิบัติไปเรื่อยๆ จะเข้าใจว่าสิ่งที่เกิดดับเป็นมายา ความว่างต่างหากเป็นของจริง นามจะเกิดดับเร็วกว่ารูป ดังนั้น การพิจารณาการเกิดดับของนามจะทำให้เข้าใจถึงหลักอนัตตาได้ง่ายกว่า และสิ่งที่ช่วยเสริมให้เห็นการเกิดดับได้ชัดเจนขึ้นก็คือ “เวลา” นั่นเอง

ขณะปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เราจะผ่านญาณทั้งหมด 16 ชั้น ซึ่งญาณที่ 16 เป็นญาณขั้นสุดท้ายที่จะนำไปสู่มรรคผลนิพพานต่อไป ถ้าจะอธิบายในเชิงวิทยาศาสตร์ให้พอเข้าใจตามทฤษฎีสัมพัทธภาพ ญาณแต่ละขั้นก็คือ ความเร็วของเวลานาฬิกาที่มากกว่าความเร็วของเวลาจิต ยิ่งมากกว่าเท่าไรระดับของญาณก็จะสูงขึ้นเท่านั้น นั่นคือยิ่งขณิกสมาธิจิตนิ่งและไวขึ้นเท่าไร (ในทางวิปัสสนากรรมฐานจะไม่ยอมให้จิตนิ่งอยู่ที่จุดเดียว เพราะจะไม่พบการเกิดดับ) เวลาของจิตจะยิ่งเดินช้าลง เวลานาฬิกากลายเป็นเดินเร็วขึ้น เป็นผลให้จิตเห็นการเปลี่ยนแปลงของกายหยาบ รูปธรรมหยาบๆ ซึ่งเสื่อมสลายตามเวลานาฬิกาชัดเจนเรื่อยๆ

เมื่อเริ่มปฏิบัติใหม่ๆ จิตยังไม่นิ่งเท่าที่ควร จะรับรู้ได้แค่กำหนดรู้รูปและนาม (ญาณ 1 นามรูปปริจเฉทญาณ) เมื่อปฏิบัติธรรมยกจิตให้เข้าสู่ญาณที่ 2 จะสามารถกำหนดรู้ปัจจัยแห่งรูปนามได้ และถ้ายังมั่นคงปฏิบัติอย่างต่อเนื่องไม่ขาดช่วงจะเข้าสู่ญาณ 3 คือเริ่มเข้าใจในอนิจจังเห็นรูปนามดับไป และหลังจากนั้นจะเข้าสู่ญาณ 4 อย่างรวดเร็ว เวลาของจิตเดินช้ากว่าเวลาภายนอกมากขึ้น จะสามารถกำหนดรู้การเกิดดับแห่งรูปนาม เริ่มเข้าถึงอนัตตา หลังจากญาณ 4 ไปแล้ว การจะขึ้นสู่ญาณ 5 ต้องใช้ความมุ่งมั่นอย่างมาก 80 เปอร์เซ็นต์ของผู้ปฏิบัติธรรมไม่สามารถผ่านญาณ 4 ขึ้นไปได้ ญาณที่ 5 คือ “ภังคญาณ” จะสามารถกำหนดรู้ความแตกสลายไปของรูปนาม เมื่อกำหนดจิตพิจารณาการแตกสลายไปของรูปนามชัดเจนขึ้นเรื่อยๆ จะเห็นว่า รูปนามเป็นภัยที่

นำสะพานกลับ เข้าสู่ “ภยญาณ” คือญาณที่ 6 ผู้ที่ปฏิบัติธรรมถึงญาณที่ 6 ต้องหาอาจารย์คอยชี้แนะ เพราะจะพบกับสิ่งไม่คาดหมายมากมาย เมื่อผ่านญาณ 6 ไปได้อย่างปลอดภัย จะเข้าสู่ญาณที่ 7 ซึ่งสามารถกำหนดเห็นโทษแห่งรูปนาม เมื่อเห็นโทษ จิตจะเกิดการเบื่อหน่ายในรูปนามนั้น แสดงว่าจิต เข้าสู่วิปัสสนาญาณที่ 8 แล้ว หลังจากนั้นจะเกิดญาณที่ปรารถนาจะหลุดพ้นออกไปจากรูปนาม ซึ่งเป็นญาณที่ 9

จะเห็นได้ว่า วิปัสสนาญาณล้วนแล้วเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับรูปนามทั้งสิ้น ไม่มีเรื่องของ อภิญญาหรือปาฏิหาริย์เข้ามาเกี่ยวข้องเลย แม้ว่าในขณะที่ผ่านญาณขั้นต่างๆ จะมีการค้นพบ สิ่งมหัศจรรย์บางอย่างเกิดขึ้นในรูปของอภิญญา เช่นเดียวกับสมถกรรมฐาน ก็จะไม่สนใจ ไม่ใส่ใจ จะข้ามเลยไป เนื่องจากไม่ใช่หนทางแห่งการหลุดพ้น ในญาณแต่ละขั้นที่สูงขึ้นไป เวลาของจิตจะเดิน ช้าลงๆ เรื่อยๆ เมื่อจิตอยู่ในปัจจุบันขณะอย่างแท้จริง ไม่มีอดีต ไม่มีอนาคต เหมือนเวลาหยุด ซึ่งเข้าสู่ สัจธรรมความจริงของจักรวาลที่ว่าเวลาไม่มีอยู่จริง อดีตอนาคตไม่มีอยู่จริง จิตที่ละเอียดขนาดหยุด เวลาไว้ที่ปัจจุบันขณะได้จะพลันเห็นรูปนามแสดงความเป็นอนัตตาอย่างแจ่มแจ้งชัดเจน ไม่มี การเกิดการดับอีกต่อไป ถ้าปฏิบัติถึงขั้นนี้ได้ แสดงว่าเข้าสู่มรรคญาณ (ญาณที่ 14) ซึ่งนับว่าเป็น วิปัสสนาญาณที่ยิ่งใหญ่ที่สุด และเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่จะส่งผลให้บรรลุเข้าสู่ญาณที่ 15 และ ถ้าปฏิบัติต่อไปจะเข้าสู่ปัจจเวกขณะญาณ ในญาณที่ 16 ต่อไป ซึ่งจากการปฏิบัติระยะเวลาที่ใช้ในการ เข้าถึงญาณแต่ละระดับตั้งแต่ญาณที่ 1 ถึงญาณที่ 16 ในแต่ละคนจะไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับพื้นฐานจิตและ ผลบุญเก่าของผู้ปฏิบัติเอง แต่อย่างไรก็ตาม นานสุดจะไม่เกิน 7 ปี อย่างเร็วที่สุด 7 วัน พระพุทธองค์ ตรัสว่า “ผู้ที่เจริญสติปัญญา 4 อย่างจริงจึงถูกต้องและสม่ำเสมอไม่ขาดช่วงบกร่องเลยตลอด 7 ปี ลงมาถึง 7 วัน ย่อมจะได้บรรลุผลสองอย่าง คือ สำเร็จเป็นอรหันต์หรือเป็นพระอนาคามีอย่าง แน่นนอน”

ระหว่างการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานหรือสมถกรรมฐาน อาจจะมีบางช่วงที่มีจิตของ เวลา ซึ่งยึดหดตามความนิ่งและไวของสมาธิจิต แล้วบังเอิญไปทับซ้อนกับมิติของเวลาในภพภูมิอื่นๆ ที่ช่วงของเวลาเท่ากับเวลาที่ยึดหดนั้น ทำให้จิตเห็นภาพหรือสิ่งแวดล้อมที่เปลวออกไป บางคนเห็น อสุรกายเปรต ซึ่งเป็นไปได้แต่อย่าไปใส่ใจ มิติเหล่านั้นเป็นแค่ทางผ่าน

ที่ขาดไม่ได้สำหรับการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานก็คือ การเดินจงกรม การเดินจงกรม เป็นการพิจารณากายเพื่อสร้างกายานุปัสสนากรรมฐาน สร้างสมาธิที่มั่นคงให้กับจิต การเดินจงกรม สร้างสติและเห็นการเกิดดับได้ดีกว่าการนั่งหลับตาทำสมาธิ เพราะขณะเดิน เมื่อเกิดขณิกสมาธิ

จิตนิ่งและไว ในขณะที่ต่ายังลึมอยู่ เห็นความเปลี่ยนแปลงของโลกทางกายภาพไปพร้อมกันด้วย จะเห็นการเกิดดับชัดเจนขึ้นเรื่อยๆ ชัดกว่าการหลับตาทำสมาธิ และสติสมาธิที่ได้จากการเดินจงกรม จะตั้งอยู่ได้นานกว่าการนั่งสมาธิ การมีสติขณะเคลื่อนไหว ภาครู้ที่แทรกซึมไปตามเซลล์ต่างๆ ของร่างกายจะถูกสั่นไปด้วยการเคลื่อนไหวนั้น และเมื่อสติกับภาครู้สัมพันธ์กัน สติจึงตั้งอยู่ได้นาน อย่างไรก็ตาม การเดินจงกรมเพียงอย่างเดียวจะไม่บรรลุญาณในระดับสูง เพราะขณะเดิน จะกำหนดให้ได้สติปัฏฐานทั้ง 4 เป็นเรื่องยาก ส่วนใหญ่จะได้ผลในทางกายานุปัสสนาและ เวทนานุปัสสนา ซึ่งเป็นเพียงสองในสี่ส่วนของสติปัฏฐาน 4 อีกสองส่วนที่เหลือคือ จิตตานุปัสสนา และธรรมานุปัสสนา ต้องอาศัยการนั่งสมาธิพิจารณาควบคู่กันไปด้วย ดังนั้นในการเจริญสติปัฏฐาน จึงต้องใช้ทั้งการ “ลึมตา” เดินจงกรมสลับกับการ “หลับตา” นั่งสมาธิไปเป็นระยะๆ ทั้งนี้เพื่อให้ จิตแน่วนิ่งตั้งลึกลงกลายเป็นฉานแทนที่จะได้ญาณ ถ้าจิตตั้งแน่วนิ่งจนถึงขั้นฉาน ธรรมฐานก็ลึมหลว เพราะจะเอามาพิจารณาไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตาไม่ได้

พื้นฐานที่สำคัญอันดับหนึ่งของการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสติปัฏฐาน 4 ก็คือ กายานุปัสสนา เป็นกรรมฐานที่กำหนดเห็นง่ายที่สุด กำหนดที่กาย ให้ความรู้เท่าทันการเคลื่อนไหวของกาย ยุบหนอ พองหนอ ยืน เดิน นั่ง นอน กายานุปัสสนาจะสร้างขณิกสมาธิจิตสร้างสติได้ดีกว่า สติปัฏฐาน อีก 3 ส่วนที่เหลือ ถ้ากายานุปัสสนายังไม่แน่นพอ การจะเข้าไปพิจารณาเวทนา จิต หรือธรรม เป็นเรื่องยาก ซึ่งถ้ามองในมุมของเวลาตามทฤษฎีสัมพัทธภาพ กายานุปัสสนาก็คือการทำให้จิตนิ่งจับที่ การเคลื่อนไหว เวลาของจิตจะเดินช้าลง เมื่อเทียบกับเวลาภายนอก ดังนั้นสำหรับผู้นั่งสมาธิวิปัสสนา ปัญหาใหญ่ที่เจอกันบ่อยก็คือ เกิดการปวดขาในขณะที่นั่งขัดสมาธิ การกำหนดที่อาการปวด ปวดหนอ ปวดหนอ ปวดหนอ ถ้าพื้นฐานกายานุปัสสนาแข็งแรงพอ 10 นาทีของเวลาจิตอาจจะเท่ากับ 20 นาทีของเวลาภายนอก ตามหลักการแพทย์อาการปวดจะหายไปภายใน 20 นาทีแต่เท่ากับเวลาของจิต เพียง 10 นาที ดังนั้น การกำหนดที่อาการปวดจะเห็นการเกิดดับชัดเจนภายในสิบนาที ปวด-หายปวด-ปวด-หายปวด จะมีปัญหาอยู่กับผู้ปฏิบัติธรรมที่ไม่มีพื้นฐานทางกายานุปัสสนาที่แข็งแรงพอ เมื่อเกิด อาการปวด การกำหนดไปที่อาการปวดในขณะที่จิตยังไม่นิ่ง เวลาของจิตเท่ากับหรือยาวนานกว่า เวลาภายนอก ดังนั้น การกำหนดอาการปวดถึง 20 นาที ไม่มีใครทนได้ ยิ่งกำหนด ยิ่งเพ่ง ยิ่งปวด ในที่สุดการนั่งสมาธิก็ลึมหลว ต้องออกจากสมาธิ แต่สำหรับคนที่จิตนิ่ง พื้นฐานดี การเอาเวทนา มาเพ่งเป็นอารมณ์จะเกิดปัญญาเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาของเวทนา ทำให้ตัดกิเลสได้เร็วขึ้น เพราะ “เวทนา” เป็นตัวทำให้เกิดรัก โลภ โกรธ หลง อุปาทาน ตัวกูของกู เมื่อเราเกิดปัญญา เอาอนิจจัง

ทุกขัง อนัตตาใส่เข้าไปที่เวทนา ก็ทำให้มันหมดฤทธิ์ หมดอำนาจ

การปฏิบัติวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐาน 4 เป็นทางลัดแห่งการหลุดพ้น ทำให้สามารถเข้าใจถึงเรื่องไตรลักษณ์ โภขฌงค์ 7 อริยสัจ 4 ชั้น 5 ปฏิจจสมุปบาท ฯลฯ เข้าใจในธรรมทุกธรรมทุกทฤษฎีของพระพุทธองค์อย่างถ่องแท้ โดยที่ไม่ต้องศึกษาทางทฤษฎีจากพระไตรปิฎกเลย ในทางกลับกัน แม้เราจะศึกษาส่วนแยกย่อยทางทฤษฎีอย่างถ่องแท้ เข้าใจไปหมดว่า ไตรลักษณ์คืออะไร ปฏิจจสมุปบาท ชั้น 5 เป็นอย่างไร แต่ไม่ปฏิบัติ ก็เหมือนกับคนที่รู้ทฤษฎีเกี่ยวกับการว่ายน้ำทุกอย่าง แต่ไม่เคยลงน้ำ ผู้ที่มุ่งแต่ศึกษาส่วนแยกย่อยอย่างเช่น ชั้น 5 แต่ไม่ปฏิบัติเพื่อเข้าใจในองค์รวมอย่างถ่องแท้ จะไม่พบความจริงแท้ เปรียบเหมือนคนที่รู้ไปหมดว่าออกซิเจนเป็นอย่างไร ไฮโดรเจนเป็นอย่างไร แต่ไม่รู้คุณสมบัติที่แท้จริงของน้ำ

โภขฌงค์ 7 : คือ ธรรม 7 อย่างที่เป็นองค์ประกอบพื้นฐานที่สำคัญแห่งการตรัสรู้ ถ้าขาดไปแม้ 1 ใน 7 การตรัสรู้จะเกิดขึ้นไม่ได้ นั่นก็คือ 1.สติสัมปชัญญะ 2.ธรรมะวิจย (ความเข้าใจในธรรม เช่น ชั้น 5 อยตนะ เวทนา กิเลส ตัณหา ฯลฯ) 3.วิริยะ (ความเพียร) 4.ปีติ (ความอิ่มเอิบใจ) 5.ปีตัสัทธา (ความสงบของกายและใจ) 6.สมาธิ และ 7.อุเบกขา (ความวางเฉยในรูปนาม ทุกข์สุข) เมื่อธรรมทั้ง 7 อย่างนี้เกิดขึ้นจะเสริมแรงซึ่งกันและกันจนจิตมีพลังแก่กล้า วงจรแห่งโภขฌงค์ทั้ง 7 จะหมุนวนและเสริมพลังให้แก่กันและกันอย่างต่อเนื่อง จนถึงขีดสุด จิตจะมีกำลังมหาศาลจากสมาธิพลังแห่งสมาธิจะส่งให้เกิดปีติอย่างแรงกล้า และปีติจะส่งพลังไปเสริมวิริยะอีกครั้ง เมื่อเกิดความเพียรจะเป็นตัวเสริมให้เกิดอุเบกขาเพิ่มขึ้น อุเบกขาที่เพิ่มขึ้นจะสนับสนุนให้เกิดความสงบ (ปีตัสัทธา) และความสงบจะไปเสริมพลังให้กับสติสัมปชัญญะ สติสัมปชัญญะที่เพิ่มขึ้นจะไปทำให้กำลังของสมาธิสูงขึ้นไปอีก กำลังแห่งสมาธิที่สูงขึ้นเรื่อยๆ ก็ส่งพลังไปที่ปีติ วนอยู่อย่างนี้ โโภขฌงค์ 7 จึงเป็นการค้นพบที่สำคัญยิ่งของพระพุทธเจ้า ถ้าจะเปรียบเทียบกับ การพยายามออกไปอยู่เหนือโลกทางรูปธรรมกับการส่งจรวดขึ้นไปนอกโลก โโภขฌงค์ 7 ก็คือ เตาปฏิกรณ์พลังงานของจรวดที่เกิดปฏิกิริยานิวเคลียร์อย่างต่อเนื่อง และในที่สุดให้กำลังอย่างมหาศาลออกมา พลังอันเกิดจากโภขฌงค์ทั้ง 7 สูงมาก ผู้ที่เข้าถึงธรรมนี้ แม้เพียงแต่ฟังการสวดโภขฌงค์ 7 หลายๆ รอบเข้า พลังแห่งจิตจะพุ่งพรวด เกิดปีติอย่างมหาศาล ถึงขนาดสามารถรักษาโรคภัยไข้เจ็บได้ทั้งปวง ในพุทธศาสนามีกล่าวไว้หลายเรื่อง เช่น เมื่อพระมหากัสสปะเถระอาพาธ พระพุทธเจ้าเสด็จมาและทรงสวดโภขฌงค์ 7 พอทรงสวดจบ พระมหากัสสปะก็หายอาพาธ ในทำนองเดียวกัน พระโมคคัลลาน์หายอาพาธได้เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงโภขฌงค์ 7 ให้ฟัง แม้แต่พระพุทธเจ้าเอง เมื่อทรงอาพาธ ทรงโปรดให้

พระมหาจันทะสวดโพชฌงค์ 7 ถวาย เมื่อสวดจบพระพุทธองค์ทรงหายจากอาการประชวร พระพุทธองค์ก็ตรัสย้ำในการเทศนาหลายต่อหลายครั้งว่า “ภิกษุทั้งหลาย หนทางนี้เป็นหนทางสายเอก เพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์โลก เพื่อสิ้นความโศก เพื่อการดับทุกข์ เพื่อทำพระนิพพานให้แจ้ง หนทางนี้คือ สติปัฏฐาน 4 นั่นเอง”

เราไม่สามารถทดสอบการยืดหดของเวลาและวัตถุเพื่อเข้าสู่มิติที่ 4 ไม่สามารถพิสูจน์ความจริงแท้ของจักรวาลได้ด้วยร่างกาย ต้องพิสูจน์ด้วยจิตเท่านั้น เพราะร่างกายของมนุษย์มีข้อจำกัดในเรื่องความเร็ว ความเร่ง ความเร็วสูงสุดที่มนุษย์ทำได้ในปัจจุบันเป็นเครื่องบินขององค์การนาซา ซึ่งบินได้เร็วที่สุดอยู่ที่ประมาณ 3 กิโลเมตรต่อวินาที เทียบแล้วเป็นแค่ 1/100,000 ของความเร็วแสง แทบไม่เห็นผลการเปลี่ยนแปลงของเวลาเมื่อวัดจากระบบประสาทสัมผัสของมนุษย์เลย ถ้าเราคิดจะทดสอบด้วยความเร่งยิ่งใหญ่มากๆ ภายหยาบของมนุษย์ทั่วไปทนความเร่งเกิน 5 เท่าของความเร่งจากแรงโน้มถ่วงโลกไม่ได้ เราจะสลบและเสียชีวิตทันทีในความเร่งขนาดนั้น ดังนั้น เลิกคิดถึงการทำเข้าไปทำความเข้าใจกับมิติที่ 4 หรือความมหัศจรรย์ของเวลาด้วยภายหยาบหรือประสาทสัมผัสของเราผ่านความเร็วและความเร่งเพราะมันเป็นไปได้ ร่างกายเราถูกสร้างมาสำหรับการดำรงชีพในโลกแบบสามมิติ เราถูกจำกัดด้วยความเร็วและความเร่ง ทำให้เราเห็นโลกและจักรวาลอย่างที่เป็นทุกวันนี้ และแม้จะสมมติว่า มนุษย์เราสามารถขึ้นไปในอวกาศด้วยยานที่ความเร่งและความเร็วสูงระดับนั้นได้ มนุษย์ก็จะเกิดอาการ “เมาอวกาศ” จนเสียชีวิต ลองนึกเปรียบเทียบกับอาการเมาเรือ ถ้าทะเลราบเรียบสนิท อาการเมาเรือจะไม่เกิดขึ้น แต่เมื่อทะเลมีคลื่นไม่ราบเรียบ ร่างกายปรับตัวไม่ได้ ก็จะเกิดอาการเมาเรือในอวกาศก็เช่นกัน ในอวกาศก็ไม่ราบเรียบ ยิ่งกว่าทะเลหลายเท่า เพราะผิวน้ำเป็นแค่สองมิติ แต่การบิดเบี้ยวของกาล-อวกาศเป็นสี่มิติ ยานที่วิ่งด้วยความเร็วสูงจะพบกับการบิดเบี้ยวอย่างชัดเจน การบิดเบี้ยวของคลื่นน้ำทะเลแค่ทำให้ศูนย์การทรงตัวของมนุษย์เสียหยาบจึงเกิดอาการเมาเรือ แต่การเมาอวกาศของมนุษย์รุนแรงกว่านั้นเป็นพันเท่า มันจะมีผลไปกับเซลล์ทุกเซลล์และระบบอัตโนมัติของร่างกายทุกระบบ ถ้าหากเกิดขึ้นจริงมนุษย์จะเสียชีวิตหลังจากนั้นไม่นาน ในอวกาศเต็มไปด้วยความบิดเบี้ยวของกาล-อวกาศมากกว่าที่เราคิด การนั่งยานไปในอวกาศก็ไม่ต่างอะไรกับการนั่งเรือไปในความมืดสนิทที่ระหว่างทางมีทั้งคลื่นสูง พายุทอร์นาโด มีหินโสโครก ภูเขาน้ำแข็ง มีน้ำวน พายุ แต่คลื่นบิดเบี้ยวของกาล-อวกาศเกิดจากแรงโน้มถ่วงที่ไม่เท่ากันในแต่ละจุด และในอวกาศมีสสารมืดอยู่ถึง 90 เปอร์เซ็นต์ ที่เราเห็นเป็นดวงดาวมีแสงสว่างนั้นเพียงแค่ 10 เปอร์เซ็นต์ อีก 90 เปอร์เซ็นต์ที่เหลืออันตรายมาก เพราะ

สสารมืดจะมีแรงโน้มถ่วงสูงกว่าดวงดาวทั่วไปหลายหมื่นหลายแสนเท่า หรือถ้าจะสมมติไปอีกชั้นหนึ่งว่า มนุษย์ทนกับอาการ “เมาอวกาศ” ได้ การเดินทางในอวกาศด้วยความเร่งและความเร็วสูงเมื่อเทียบกับแสงจะทำให้เกิดการบิดเบี้ยวของกาล-อวกาศรอบๆ ยาน เพราะยานที่มีความเร็วสูงมากๆ จะมีมวลเพิ่มมากขึ้นไปด้วยตามทฤษฎีสัมพัทธภาพ ทำให้สนามโน้มถ่วงรอบๆ ยานเปลี่ยนไป เหมือนเรือที่วิ่งไปบนพื้นน้ำจะทำให้เกิดระลอกคลื่นไปด้วย แต่ยานอวกาศจะทำให้เกิดระลอกคลื่นแรงโน้มถ่วงซึ่งเป็นสึนามิ แสงที่เคลื่อนที่ผ่านบริเวณยานจะโค้งไปโค้งมาเพราะแรงโน้มถ่วงและอัตราเร่งของยาน ภาพที่เราเห็นจักรวาลจากหน้าต่างของยานจะผิดแปลกไปจากความเป็นจริงเพราะการบิดเบี้ยวของแสง ดังนั้นแม้เราจะเดินทางได้เร็วเกือบเท่าแสง เราก็มองไม่เห็นอะไรที่เป็นความจริงในจักรวาลเลย เพราะห้วงเวลาของกาล-อวกาศที่เบี่ยงเบนไปอย่างมหาศาล เหมือนเรามองภาพโดยมองผ่านทะเลแก้วน้ำที่มีน้ำอยู่ ภาพที่เห็นและตำแหน่งจะไม่ตรงกับความเป็นจริง

ทางเดียวที่จะพิสูจน์ทฤษฎีสัมพัทธภาพด้วยตัวเองได้คือการพิสูจน์ทางจิต เรื่องความเคลื่อนไหวกับความยืดหยุ่นของเวลาที่อยู่จริงในทางพุทธศาสนา การกำหนดสติสัมปชัญญะขณะที่เคลื่อนไหวอย่างละเอียด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเดินจงกรม เคลื่อนไหวอย่างช้าๆ กำหนดไปที่การเคลื่อนไหวนั้นอย่างเท่าทัน ยกหนอ ช้าย่างหนอ ขวาย่างหนอ เขยิบหนอ เมื่อจิตละเอียดถึงจุดจะพบกับความมหัศจรรย์ของเวลาตามทฤษฎีสัมพัทธภาพของไอน์สไตน์

เรื่องเวลายืดหดได้ พระพุทธองค์ทรงค้นพบมาก่อนไอน์สไตน์ถึงสองพันห้าร้อยปี แม้แต่เรื่องของอภิญญาเหนือธรรมชาติที่จริงแล้วก็เป็นเรื่องธรรมชาติ เพียงแต่เข้าถึงความไม่เที่ยงของเวลา การหยั่งรู้ล่วงหน้า ย้อนอดีต การร่นระยะทาง หายตัว ทั้งหมดล้วนแล้วสามารถอธิบายได้ด้วยกฎของฟิสิกส์ ถ้ามีการค้นพบทฤษฎีใหม่ๆ ดังเช่นทฤษฎีสัมพัทธภาพ ในอนาคต เมื่อนั้นจะรู้ว่าทุกอย่างไม่ใช่เรื่องเหนือธรรมชาติ และเชื่อว่าสักวันหนึ่งวิทยาศาสตร์ก็สามารถทำเรื่องการหายตัวเหาะเหินเดินอากาศ ยืดหดระยะทางได้เป็นเรื่องธรรมดาเหมือนที่ครั้งหนึ่งเราคิดว่า การทำน้ำให้เดือดได้ภายใน 10 วินาที เป็นเรื่องมหัศจรรย์ แต่ปัจจุบันเราสามารถทำได้ด้วยไมโครเวฟ

ในเรื่องของ “อภิญญา” พระพุทธองค์ทรงทราบดีว่าเป็นเรื่องธรรมชาติ เป็นความจริงทางธรรมชาติ และสักวันหนึ่งโลกอาจจะค้นพบการหายใจ การร่นระยะทาง ยืดหดเวลา การเหาะเหินเดินอากาศ ฯลฯ เป็นเรื่องที่มนุษย์ก็ทำได้ เพียงแต่วิทยาศาสตร์ยังคิดไปได้ไม่ถึงขั้นนั้น แต่การค้นพบนั้นก็ไม่ใช่สาระอะไรในทางพุทธ เพราะมันไม่ใช่ทางดับทุกข์ มีแต่จะเพิ่มทุกข์ เพิ่มกิเลสเพิ่มตัณหา ไม่ใช่ทางแห่งการหลุดพ้น การค้นพบโดยการหยั่งรู้จากสัพพัญญุตญาณสามารถเข้าใจ

ในสังขธรรมความจริงของธรรมชาติได้มากกว่าสามมิติ ระบบมิติยิ่งสูงยิ่งซับซ้อนยากต่อการเข้าใจ จักรวาลที่แท้จริงเป็นสี่มิติ แม้ว่าความจริงสุดยอกคือการเข้าถึงนิพพานจะอยู่เหนือมิติที่ 4 แต่ก็มีผู้ปฏิบัติธรรมจำนวนมากเข้าไปไม่ถึงมรรคผลนิพพานซึ่งเป็นความจริงแท้ชั้นสูงสุด กลับบังเอิญเข้าไปรับรู้ถึงมิติที่ 4 ของโลกและจักรวาล ทำให้สร้างปาฏิหาริย์ต่างๆ ได้ ถ้าจะว่าไปแล้ว อภิญญาเหล่านี้ก็ไม่ใช่สิ่งเหนือธรรมชาติ เพียงแต่เป็นธรรมชาติในระดับที่มนุษย์ทั่วไปไม่สามารถรับรู้ได้ มนุษย์อยู่บนโลกสามมิติ จึงสามารถทำความเข้าใจเกี่ยวกับโลกสองมิติได้ เช่น มดตัวหนึ่ง เดินอยู่บนพื้นซึ่งเป็นสองมิติ แต่มนุษย์มีมิติที่สาม หากเราหย่อนเม็ดน้ำตาลสักเม็ดหนึ่งจากด้านบน (คือมิติที่ 3) มดที่กำลังเดินอยู่ในแนวระนาบ จะเห็นว่า จู่ๆ ก็มีเม็ดน้ำตาลโผล่มาจากไหนไม่รู้ราวกับปาฏิหาริย์ ทั้งนี้เกิดขึ้นเพราะมดมองแต่ในแนวระนาบ ไม่สามารถมองเห็นมิติที่สามอย่างแจ่มชัด เช่นเดียวกัน ปรากรุกการณ์หายตัวได้ เสกสิ่งของได้ หรือจู่ๆ ก็มีใครมาปรากฏกายราวกับปาฏิหาริย์ นั่นคือ การกระทำของผู้ที่เข้าถึงมิติที่ 4 ถ้ามิติที่ 3 ที่เพิ่มขึ้นมาคือความลึก (มดจะรู้สึกถึงแนวระนาบเท่านั้น คือ ซ้าย ขวา หน้า หลัง) สามารถสร้างสิ่งมหัศจรรย์ให้สิ่งมีชีวิตในมิติที่ 2 พิศวงได้ สิ่งที่เพิ่มขึ้นมาในมิติที่ 4 คือ การยืดหดของเวลา ก็สามารถสร้างสิ่งมหัศจรรย์ให้กับสิ่งมีชีวิตในโลกสามมิติ ได้เช่นกัน หากเราสามารถมองสภาพสองมิติที่ซ้อนซ้อนอยู่ในโลกสามมิติได้ เราจะพบว่าโลกสามมิติ ก็คือโลกสองมิติที่ซ้อนกันอยู่นั่นเอง ดังเช่น กล้องหนึ่งกล้องประกอบด้วยมิติที่ 2 มาซ้อนกันอยู่ถึงหกด้าน เราเห็นสภาพทั้งหกของมิติที่สองได้ในเวลาเดียวกัน ถ้ามีมดสองตัวกำลังโตอยู่ด้านข้างกล้องคนละด้าน เราสามารถใช้มิติที่ 3 มองมดทั้งสองตัวได้ในเวลาเดียวกัน แต่ในความรู้สึกของมดซึ่งอยู่ในโลกสองมิติจะบอกว่าเป็นไปไม่ได้ และถ้ามดทั้งสองตัวกำลังจะเดินมาชนกันตรงขอบ เราจะรู้ล่วงหน้าได้ แต่ในความรู้สึกของมดจะเข้าใจว่าเป็นเรื่องเหลือเชื่อ และเช่นกัน สิ่งมีชีวิตในมิติที่ 4 ก็สามารถมองโลกสามมิติได้เพราะโลกสี่มิติก็คือโลกสามมิติที่ซ้อนทับกันอยู่นั่นเอง จากมุมมองของมิติที่ 4 จึงสามารถเห็นอดีต ปัจจุบัน อนาคตของมิติที่สาม ในช่วงเวลาเดียวกันได้ เพราะมิติที่เพิ่มขึ้นมาคือมิติของเวลา ถ้าสิ่งที่มิติที่สองไม่มีและเพิ่มขึ้นมาในมิติที่ 3 คือความลึก ทำให้เราเห็นมิติที่ 2 ซ้อนทับกัน สิ่งที่เพิ่มขึ้นมาในมิติที่ 4 ก็คือเวลา ซึ่งการยืดหดของเวลาทำให้สรรพสิ่งมีขนาดเปลี่ยนแปลงไป และเห็นมิติที่ 3 ซ้อนทับด้วยเช่นกัน มิติที่ 4 ไม่สามารถเข้าถึงทางกายภาพได้ เพราะกายภาพถูกจำกัดไว้ด้วยโลกสามมิติ

นอกจากเรื่องมิติแล้ว การค้นพบความจริงทางกายภาพอื่นๆ ก็ดูเหมือนกับเป็นปาฏิหาริย์ ซึ่งโลกเราก็พบความจริงนี้มาแล้ว เช่น การพบความลับของ “แรง” ตามกฎนิวตัน ทำให้เราสามารถ

สร้างสิ่งประดิษฐ์มหัศจรรย์ขึ้นมาบนโลกมากมาย จนโลกปฏิบัติเข้าสู่คลื่นลูกที่สอง ยิ่งไปกว่านั้น การค้นพบคุณสมบัติของโฟตอน ตามทฤษฎีไฮน์สไตน์ก็ทำให้เราสามารถทำบางสิ่งบางอย่างที่ถือว่าเป็นเรื่องปาฏิหาริย์ในอดีตได้ เช่น เราสามารถใช้แสงตัดสิ่งต่างๆ ให้ขาดออกจากกันได้โดยง่ายคาย เราสามารถใช้แสงอ่านข้อมูลนับล้านๆ ข้อมูลได้ภายในไม่กี่วินาที เราสามารถใช้แสงฉายไปที่ดวงตารักษาอาการสายตาสั้นได้ในทันที ฯลฯ

การค้นพบเรื่อง “แสงและโฟตอน” เปลี่ยนโลกเข้าสู่คลื่นลูกที่สาม แต่ความจริงแท้ของธรรมชาติยังมีอีกมากและสิ่งหนึ่งนอกเหนือจากโฟตอน ซึ่งไฮน์สไตน์พยายามค้นหาจนนาทีสุดท้ายของชีวิตนั่นก็คือ เกรวิตรอน (gravitron) ซึ่งถ้าพบคุณสมบัติของเกรวิตรอนเหมือนกับที่ค้นพบโฟตอนแล้วละก็ ความลับเรื่องแรงโน้มถ่วงจะถูกเปิดเผย และเมื่อนั้นการเหินเดินอากาศของมนุษย์ก็จะไม่ใช่เรื่องปาฏิหาริย์อีกต่อไป การค้นพบเกรวิตรอนจะปฏิบัติโลกเข้าสู่คลื่นลูกที่สี่

เรื่องเกรวิตรอนเกี่ยวข้องกับทฤษฎีสัมพัทธภาพด้วย เพราะทฤษฎีนี้บอกไว้ว่า เมื่อความเร็วเพิ่มขึ้น มวลและแรงโน้มถ่วงของวัตถุนั้นจะเพิ่มขึ้น แต่ในทางกลับกัน ขนาดของวัตถุจะเปลี่ยนแปลงและเวลาจะเดินช้าลง จึงไม่ต้องสงสัยว่าพระพุทธรูปองค์ทรงค้นพบแล้ว ปาฏิหาริย์เรื่องการยืดหดเวลา การประทับรอยพระบาทบนแผ่นดินไปทั่วโลก ล้วนแล้วเกี่ยวข้องกับความจริงของเรื่องเกรวิตรอน ไม่ใช่เรื่องเหนือธรรมชาติ เพียงแต่เหนือโลกในขณะนั้น เรื่องของแรงหรือพลังงานก็เช่นกัน พระพุทธรูปองค์ทรงพบว่าพลังงานจำนวนมหาศาลซ่อนอยู่ในปริมาณมาก่อนที่มี การคิดสูตร $E=MC^2$ กว่าสองพันปี และการที่จะนำพลังนั้นออกมาใช้เป็นเรื่องเหนือโลก ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับปฏิกิริยาฟิชชันหรือฟิวชัน

ตามปกติผู้ที่อยู่ในมิติอื่นจะไม่สามารถมาแสดงตนในโลกสามมิติได้ เพราะเวลา ความเร็ว แสง และความโน้มถ่วงในแต่ละมิติไม่เท่ากัน และเช่นกัน กายหยาบของมนุษย์ก็ไม่สามารถไปแสดงตนข้ามมิติได้ เพราะถูกสร้างขึ้นมาจากมิติที่สาม อัตราการหายใจ การทำงานของเซลล์แรงดันเลือด เมแทบอลิซึม ทั้งหมดล้วนสัมพันธ์กับสภาพของแรงโน้มถ่วง ความเร็วแสง และเวลาบนโลก แม้แต่ในโลกแห่งสามมิติเหมือนกัน เช่น บนดาวดวงหนึ่งมีขนาดใหญ่กว่าโลก มีแรงโน้มถ่วงสูงกว่าโลกมาก แต่มีอากาศ มีน้ำ มีสิ่งมีชีวิต แม้เวลาบนดาวดวงนั้นจะเดินช้ากว่าเวลาบนโลก แต่ถ้ามีมนุษย์โลกนั่งยานอวกาศไปลงที่ดาวดวงนั้นจะเสียชีวิตทันที เพราะกายหยาบไม่สัมพันธ์กับสภาพบนดาวดวงนั้น

ในอดีตกาล มีผู้บรรลอรหัตต์หลายท่านที่ค้นพบความจริงแท้ในเรื่องมิติ โดยที่ยังเป็นสามัญชนอยู่ ได้พบความพิศวง มหัศจรรย์ของมิติแห่งเวลามากมายซึ่งอยู่เหนือโลก ดังนั้น ผู้บรรลอรหัตต์ถ้ายังไม่รีบวชเพื่อยกตนเข้าสู่โลกุตระจะเสียชีวิตภายในเจ็ดวันเพราะปรับตัวไม่ได้ สำหรับผู้ที่มีมาน อภิญญา สามารถใช้แสดงอภินิหาร โดยกายละเอียด ซึ่งอยู่นอกเหนือกฎเกณฑ์ทางฟิสิกส์ นักฟิสิกส์สามารถ “หยั่งรู้ในประสบการณ์” ถึงโลกแห่งกาล-อวกาศสี่มิติ โดยผ่านสูตรคณิตศาสตร์ ในทฤษฎีของเขา แคมป์โนภาพของเขาก็ถูกจำกัดอยู่ในโลกแห่งการรับรู้อันมีสภาพสามมิติเช่นเดียวกับคนอื่น ๆ ภาษาและแบบแผนความคิดของเราทั้งหมดเกี่ยวข้องกับโลกสามมิติ ดังนั้นจึงเป็นเรื่องที่ยากอย่างยิ่งที่เราจะเข้าใจความจริงของสภาพสี่มิติในฟิสิกส์แห่งสัมพัทธภาพได้ ซึ่งสำหรับการหยั่งรู้จากญาณทัศนะสามารถหลุดออกมาชั่วคราวและเข้าใจสภาพสี่มิติในทันที แต่ก็ไม่สามารถอธิบายความเข้าใจนี้ให้ผู้อื่นรับรู้ได้ รู้ได้เฉพาะตน (ปัจเจกตั้ง) แต่ก็น่าแปลก อัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ ไม่เคยมีพื้นฐานการฝึกกรรมฐานเลย แต่เป็นนักวิทยาศาสตร์คนแรกของโลกที่สามารถหยั่งรู้มิติที่ 4 ได้จากปัญญาญาณ เป็นนักวิทยาศาสตร์ทางกายภาพคนแรกของโลกที่ได้เช่นนั้น แต่ทฤษฎีสัมพัทธภาพของเขาก็อยู่เหนือความเข้าใจของชาวโลก อีกกว่า 40 ปีจึงจะได้รับการยอมรับอย่างจริงจังถึงความถูกต้องในทฤษฎีนี้ ก่อนอัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ เคยมีมนุษย์เกิดขึ้นมาก่อนแล้วประมาณ 60,000 ล้านคน แต่ไม่เคยมีนักวิทยาศาสตร์สักคนเฉลียวใจในเรื่องมิติที่ 4 เลย ดังนั้น พอไอน์สไตน์คิดทฤษฎีสัมพัทธภาพได้ จึงกลายเป็นมนุษย์หมายเลขหนึ่งตลอดกาลของโลกทันที

มนุษย์เกิดขึ้นมาในโลกสามมิติสามารถทำความเข้าใจกับโลกสองมิติได้ เพราะเป็นมิตีย่อยซ้อนอยู่ในระบบสามมิติ ยกตัวอย่างเช่น เราเข้าไปดูภาพยนตร์ ก่อนภาพยนตร์ฉายเราเห็นเส้นเล็กๆ สีขาวอยู่ที่กลางจอ นั่นคือหนึ่งมิติ หลังจากภาพยนตร์เริ่มฉายมีภาพเกิดขึ้นบนจอที่กว้างยาว นั่นคือโลกสองมิติ และเมื่อเราสวมแว่นแล้วเราเห็นวัตถุต่างๆ ลอยออกมาจากจอก็คือภาพยนตร์สามมิติที่เราเรียกกันนั่นเอง เราทำความเข้าใจถึงมิติที่ต่ำกว่าได้ แต่เราจะไม่มีการใช้ระบบประสาทสัมผัสของเราไปทำความเข้าใจกับมิติที่สูงกว่าได้เลย ในทฤษฎีของฟิสิกส์ มิติของจักรวาลมีได้ถึง 12 มิติ ยิ่งทำให้มีสิ่งใดใครพยายามคิดอาจเสียดสีถึงขั้นบ้าได้ เพราะมิติที่ 5-12 เป็นมิติที่เล็กมากๆ ต้องพิสูจน์ด้วยจิตเท่านั้น เป็นเรื่องไม่ควรคิดอย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า เรื่องของโลกและจักรวาลเป็นหนึ่งในสี่ของ “อิน ไตย”

มีทางเดียวที่จะรู้และเข้าใจได้ก็คือ ลงมือเจริญสติตามแนวสติปัฏฐาน 4 ลงมือปฏิบัติกายและใจตามแนวไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา เพื่อให้เกิดปัญญาเห็นโลกเห็นธรรมตามความ

เป็นจริงและแม้เห็นแล้วเข้าใจแล้วก็เป็นกรรับรู้ได้เฉพาะตน ไม่สามารถไปอธิบายให้คนอื่นรู้และเข้าใจได้

ในมิติที่สูงกว่านี้ เวลาไม่มีอยู่จริง รูปธรรมไม่มีอยู่จริง อดีต อนาคต ไม่มีอยู่จริง ทั้งหมดล้วนเป็นสิ่งสัมผัส อนาคตที่จุดหนึ่งก็อาจเป็นอดีตของจุดอื่นก็ได้ ดูเหมือนอัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ ผู้ค้นพบความมหัศจรรย์ของเวลาก็เข้าใจในเรื่องนี้ เขาเคยพูดไว้ว่า “ความเด่นชัดที่เราเห็นระหว่างอดีต ปัจจุบัน และอนาคต เป็นเพียงภาพลวงตา แต่เป็นภาพลวงตาที่ดีอีกรัน” แค่เรื่องนี้ก็ยากแก่การเข้าใจแล้ว อย่าว่าแต่มิติที่สี่เลย แค่โลกสามมิติ ถ้าเราเสีระบบประสาทสัมผัสบางส่วนไปนับแต่เกิดเราก้ยังไม่เข้าใจเรื่องสามมิติอยู่ดี ยกตัวอย่างเรื่องจริงที่ต่างประเทศ มีคนคนหนึ่งตาบอดแต่กำเนิดมาจนอายุ 30 ชูๆ แพทย์ก็พบวิธีผ่าตัดให้ตาเขาสามารถมองเห็นได้ วันที่เขาเปิดตาออก เขามองโลกด้วยความงุนงง เวลาขึ้นบนคาคพ้าตึกเขาแยกไม่ออกว่า ถ้าเขาก้าวออกไปอีกก้าวเดียวจะตกตึกทันที เขาพยายามเอามือคว่ำลูกแอปเปิ้ลในหนังสือ ด้วยคิดว่ามันเหมือนกับแอปเปิ้ลที่อยู่บนโต๊ะ เวลาข้ามถนนเขาไม่เข้าใจว่ารถที่กำลังวิ่งมาด้วยความเร็วจะชนเขา แพทย์พยายามอธิบายถึงเรื่องสามมิติ เขาก้พอเข้าใจบ้าง แต่ในที่สุดก็ปรับตัวให้เข้ากับโลกสามมิติไม่ได้ เขาตัดสินใจฆ่าตัวตายในเวลาต่อมา

แม้แต่สิ่งมีชีวิตบน โลกนี้ สัตว์บางชนิดก็ยังไม่เห็น โลกในมิติเดียวหรือสองมิติอยู่ มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตชนิดเดียวที่ใช้ประโยชน์จากมิติที่สามได้มากที่สุด ธรรมชาติสร้างตาสองตาของมนุษย์ให้มองตรงกัน ไปทางด้านหน้า ซ้อนภาพซ้ายขวาทับกันออกมาเป็นสามมิติ แต่สัตว์โลกเกือบทุกชนิด ธรรมชาติสร้างดวงตาให้เลยไปด้านข้างเล็กน้อย หรือบางที่อยู่ข้างลำตัวไปเลย เมื่อมองภาพสามมิติไม่ชัด จินตนาการก็ไม่เกิด สัตว์โลกพวกนี้จึงหยุดวิวัฒนาการของสมองไว้แต่เพียงเท่านั้น เคยมีการวิจัยสมองของปลาโลมาพบว่า สักยภาพที่แท้จริงของสมองโลมาไม่ได้เพิ่มมนุษย์เลย แต่ที่โลมาหยุดพัฒนาการเรียนรู้ไว้แค่นั้นก็เพราะ โลมาไม่เห็นภาพแบบสามมิติ โลมาไม่มีแขนที่ยื่นออกไปสู่มิติที่สามอย่างมนุษย์ นิ้วและแขนของมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนิ้วหัวแม่มือที่งอพับได้ ประกอบกับลำตัวที่ตั้งตรงได้ฉากกับพื้นโลก ทำให้มนุษย์สามารถประดิษฐ์คิดค้นสิ่งใหม่ๆ ขึ้นในโลกลสามมิติ

พระพุทธองค์จึงไม่พยายามอธิบายการค้นพบที่เกิดขึ้นในมิติที่สูงกว่านั้น เป็นเรื่องที่เข้าใจยาก หรือถึงจะอธิบายก็ทรงอธิบายในเชิงเปรียบเทียบให้เห็น เพราะเป็นวิธีที่เข้าใจได้ง่ายที่สุด การอธิบายให้เห็นภาพให้เข้าใจไม่ต้องถึงกับอธิบายข้ามมิติ เฉพาะในมิติเดียวกันนี้ บางครั้งยังอธิบายให้เข้าใจไม่ได้ ยกตัวอย่างเช่น ลูกอ๊อดกับปลาเป็นเพื่อนกันในหนองน้ำ จนเมื่อลูกอ๊อดโตขึ้นกลายเป็นกบกระโดดออกจากหนองน้ำแห่งนั้น ไปใช้ชีวิตบนบก อยู่มาวันหนึ่งคิดถึง

ปลาเพื่อนเก่าจึงดำลงไปหา เล่าให้ฟังว่า ตอนนี่ขึ้นไปอยู่บนบก รอบๆ ตัวไม่มีอะไรเหลวๆ ใสๆ แบบนี้หรือ มีลมพัด แล้วมีแสงสว่างมากๆ ด้วย ปลาได้ยื่นก็ถามว่า ข้าไม่เข้าใจมันเป็นอย่างนี้ ไม่มีของเหลวใสๆ แล้วมีแสงสว่าง มีลมพัด มันเป็นอย่างนี้ไม่ว่าจะพยายามอธิบายเท่าไร ปลาก็ยังไม่เข้าใจ นี่ขนาดมิติเดียวกัน คงต้องเลิกพูดถึงการอธิบายข้ามมิติ การอธิบายรูปธรรมด้วยสิ่งที่สัมผัสได้อย่างรูป รส กลิ่น เสียง ผ่านทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ทั้งหมดนี้เป็นการสัมผัสในโลกของสามมิติ การสัมผัสในโลกสี่มิติจะเป็นอายตนะที่สูงขึ้นไปเป็น “อรูป” ซึ่งประสาทสัมผัสที่สร้างขึ้นมาเพื่อใช้สำหรับโลกสามมิติใช้สัมผัส “อรูป” ไม่ได้ มีเพียง “จิต” เท่านั้นที่สัมผัสได้ แต่ต้องไม่ใช้จิตธรรมดาด้วย ต้องเป็นจิตที่ฝึกฝนให้เป็นสมาธิสูงสุดจนถึงขั้น “อรูป” และถ้าจะสัมผัสไปถึงขั้นนิพพานก็ต้องพัฒนาจิตให้สูงขึ้น ไปอีกหลายระดับ

นิพพาน คือ ธรรมชาติที่บริสุทธิ์ เยือกเย็น ความทุกข์ร้อนทั้งหลายดับสนิท เป็นความว่างอย่างยิ่ง เรื่องนี้ยากที่ปุถุชนจะเข้าใจ เพราะเป็นสิ่งที่ลุ่มลึกยากที่จะเห็นยากที่จะรู้ ไม่ใช่สิ่งที่จะหยั่งถึงด้วยความคิด ด้วยการคาดคะเนหรือนึกจินตนาการเอาตามความเข้าใจของคนได้ จะต้องลงมือปฏิบัติฝึกวิปัสสนากรรมฐานจนมรรคญาณปรากฏขึ้น จึงจะสามารถเข้าใจได้ว่าธรรมชาติของนิพพานเป็นอย่างไร

อย่างไรก็ตาม การที่จะเข้าสู่ “อรูป” ได้ เราต้องละทิ้งความรู้สึกความทรงจำเก่าๆ ตัดเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ให้หมดสิ้นไป ซึ่งทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้มีจุดเริ่มต้นมาจากประสาทสัมผัสทั้งหลายของเรา เพราะระบบประสาทสัมผัสถูกสร้างขึ้นมาจากการรับรู้และเข้าใจในโลกสามมิติ ถ้าเราตัดขาดจากสิ่งเหล่านี้ไม่ได้ การจะฝึกฝนจิตให้เป็นสมาธิสูงสุดจนถึงขั้น “อรูป” เพื่อเข้าสู่มิติที่สูงกว่าเป็นสิ่งที่เป็นไปได้เลย

จุดเริ่มต้นของกิเลสสมุทัยมาจากระบบประสาทสัมผัสทั้งสิ้น ตา หู จมูก ลิ้น กาย นำไปสู่การเกิดรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส นำไปสู่การเกิดการปรุงแต่งเป็นความสวย อร่อย หอม ไพเราะ นุ่มนวล กระตุ้นให้เกิดความอยาก ความยินดี ชอบใจพอใจและความปรารถนา ซึ่งก็คือตัณหานั่นเอง “ตัณหา” คือเหตุแห่งทุกข์ เมื่อใดที่ดับตัณหาได้ ทุกข์เหล่านั้นจึงจะหมด วิธีเดียวที่จะดับ “ตัณหา” ได้ ต้องเข้าถึงมรรคอันประกอบด้วยองค์ 8 ซึ่งเมื่อย่นรวมกันแล้วจะเหลือเพียง 3 คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ตัณหาที่มีตัวเร้าอยู่ 6 ประการ ซึ่งเกี่ยวข้องกับประสาทสัมผัสทั้งสิ้น คือ ความอยากเกี่ยวกับรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส และความอยากเสพอารมณ์

ตัณหาย่อมละและดับได้ที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

ตัณหาย่อมละและดับได้ที่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์

ตัณหาย่อมละและดับได้ที่การสัมผัสที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

ตัณหาย่อมละและดับได้ที่การรับรู้ที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

ตัณหาย่อมละและดับได้ที่ความอยากได้ในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์

ตัณหาย่อมละและดับได้ที่ความติดใจในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์

ตัณหาย่อมละและดับได้ที่ความประทับใจในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์

ตัณหาย่อมละและดับได้ที่ความอาลัยอาวรณ์ในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส

ธรรมารมณ์

ระบบประสาทของมนุษย์ถูกสร้างขึ้นมารับรู้สิ่งต่างๆ ในโลกสามมิติ ครอบงำที่เรา ยึดติดอยู่กับระบบประสาทสัมผัส อยากได้ ติดใจ ประทับใจ อาลัยอาวรณ์ในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส เมื่อนั้นเราจะไม่มีทางยกจิตของเราเข้าสู่มิติอื่นๆ ที่เป็นสัจธรรมความจริงแท้ของจักรวาลได้เลย พระพุทธองค์ทรงค้นพบว่า เหตุแห่งทุกข์ทั้งหลายเกิดขึ้นมาจากระบบประสาทสัมผัสทั้งหมดนี้เอง ซึ่งถ้าเราสามารถดับ “ตัณหา” ได้ การเกิดดับของจิตก็ไม่เกิดอีก การเวียนว่ายตายเกิดก็ไม่มี กระแสแห่งปฏิเจตสมุปปาทก็หยุดลง เป็นทางแห่งความดับทุกข์ (นิโรธ) ในการเดินเข้าสู่ “นิพพาน”

อริยสัจ 4 เป็นแก่นของศาสนาพุทธ คือทุกข์ สมุทัย (เหตุแห่งทุกข์) นิโรธ (ความดับทุกข์) และมรรค (คือทางที่จะพ้นทุกข์) ถ้าเปรียบทุกข์คือไฟ เหตุแห่งทุกข์ (สมุทัย) ก็คือความร้อน ความดับทุกข์ (นิโรธ) ก็คือการเอาเชื้อไฟออกไป เมื่อไม่มีเชื้อ ไฟก็ไม่เกิด และหนทางที่จะพ้นทุกข์ (มรรค) ก็คือวิธีการดับไฟ ถ้าเราตัดไฟเสียแต่ต้นลม ด้วยการเอาเชื้อไฟออกไปเสียแต่แรกก็ไม่ต้องมานั่งดับไฟที่ลุกโชนให้เสียเวลา เสียขวัญ นั่นก็คือ ถ้าเราสกัดกั้นที่ระบบประสาทสัมผัส ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ตั้งแต่แรก รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณก็ไม่เกิด การเข้าไปยึดถือว่าเป็นตัวเราหรือ เป็นของเราก็ไม่มี สภาวะของจิตที่พ้นจากความยึดมั่นผูกพันในสิ่งทั้งปวง ก็คือนิพพานนั่นเอง

เมื่อเห็นรูป “ผัสสะ” จะเกิด แล้วส่งต่อมาที่ “เวทนา” จากเวทนามาก็มาถึง “ตัณหา” แล้วจึงเลยไปเป็น “อุปาทาน” เป็นขั้นสุดท้าย ในช่วงรอยต่อของสี่ขั้นนี้ จะตัดที่ขั้นตอนไหนก็ได้ แต่ถ้าปล่อยให้เลยเถิดมาถึง “อุปาทาน” ก็สายเกินไปเสียแล้ว

อย่างไรก็ตาม สิ่งหนึ่งที่ทำให้รู้สึกว่าการสร้างชาติไม่ยุติธรรมก็คือ ธรรมชาติสร้างให้มนุษย์เพศหญิงมีโอกาสเข้าสู่มรรคผลนิพพานได้ยากกว่ามนุษย์เพศชาย เพราะความแรงแห่งกิเลสอันเกิด

จากระบบประสาทสัมผัสที่ก่อให้เกิดขั้น 5 สำหรับผู้หญิงแล้วมากกว่าผู้ชายหลายเท่าตัวทีเดียว เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะระบบประสาทสัมผัสของเพศหญิง ตา หู จมูก ลิ้น กาย มีความไวกว่าเพศชายมาก จมูกของเพศหญิงจะรับกลิ่นได้ไวกว่าเพศชาย 2 เท่า ตาของเพศหญิงเห็นความหลากหลายของสีส้มมากกว่าผู้ชาย 3 เท่า และเห็นในมุมมององศาที่กว้างกว่าผู้ชาย ผิวหนังของเพศหญิงไวต่อการสัมผัสสูงกว่าผู้ชาย 2-3 เท่า หูของเพศหญิงมีความไวในการแยกชนิดเสียงต่างๆ ได้ดีกว่าเพศชาย จึงไม่ต้องสงสัย เหตุใดเพศหญิงจึงให้ความสำคัญยึดติดกับน้ำหอม ดอกกุหลาบ เครื่องเพชร หรือเสื้อผ้าอาภรณ์ เพราะรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ที่เพศหญิงรับรู้ผ่านอายตนะชัดเจนกว่าเพศชายมาก กรรมมาจากผลของการรับรู้

ผัสสะ คือรับรู้อารมณ์ทางตา รู้อารมณ์ทางหู รู้อารมณ์ทางจมูก รู้อารมณ์ทางลิ้น รู้อารมณ์ทางกาย ดังนั้นการที่เพศหญิงจะดับกิเลส ตัดกรรมเพื่อเข้าสู่มรรคผลนิพพาน โดยรวมแล้วต้องใช้พลังมากกว่าเพศชายไม่น้อยกว่า 2 เท่าตัว และตามปกติแล้วการที่จะบรรลุมรรคผลนิพพานได้ เพศหญิงจะต้องเกิดใหม่ในภพใหม่เป็นรูปของเพศชายอีกหนึ่งภพชาติ

ในเมื่อวิทยาศาสตร์กับจิตศาสตร์เป็นสิ่งเดียวกัน การสรุปว่าแรงทั้งหมดในจักรวาลมีแค่ 4 แรง คือ แรงโน้มถ่วง แรงแม่เหล็กไฟฟ้า แรงนิวเคลียร์แบบเข้มและแบบอ่อน โดยละเอียดที่จะศึกษาถึงแรงพิสวาส แรงริชยา แรงรัก แรงโลก แรงโกรธ แรงหลง ฯลฯ ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ทางจิต นักวิทยาศาสตร์ก็ยากที่จะเข้าถึงความจริงแท้ พระพุทธองค์จึงมีทรงสอนเรื่องแรงทางกายภาพ (อุดุนิยาม) โดยถือว่าเป็นใบไม้นอกกำมือ เมื่อเสียชีวิตไปอยู่ในภพภูมิอื่น แรงเหล่านี้ก็แปรเปลี่ยนไป แต่แรงอันเนื่องมาจากจิตจะคงอยู่ทุกชาติทุกภพทุกภูมิตลอดไป พระองค์จึงเน้นที่การทำความเข้าใจในเรื่องจิตนิยามเป็นหลัก ถ้าสกัดแรงอันเนื่องมาจากจิตหมด แรงทางกายภาพก็จะหมดไปเอง สภาวะนิพพานจึงไม่มีแรงชนิดใดเหลืออยู่เลย ในทางตรงกันข้าม ถ้าเข้าใจแรงทางกายภาพทั้งหมดโดยที่จิตใจยังเต็มไปด้วยแรงกิเลสตัณหา กลับจะเป็นโทษ ดังเช่นการค้นพบแรงโน้มถ่วงของนิวตันทำให้เกิดอาวธมาทำลายล้างกันในสงครามโลกครั้งที่ 1 และ 2 ผู้คนเสียชีวิตไปถึง 50 ล้านคน การค้นพบแรงนิวเคลียร์ของไอน์สไตน์ ทำให้เกิดระเบิดปรมาณู ซึ่งสามารถสังหารผู้คนหลายแสนคนได้ภายในพริบตา

ถ้าเปรียบว่าทุกสิ่งในจักรวาลนี้กำลังลอยอยู่ท่ามกลางทะเลแห่งแรงโน้มถ่วง และคลื่นแสง เหมือนกับปลาที่อยู่ท่ามกลางน้ำและคลื่น การที่ปลาจะเห็นความจริงของน้ำได้ต้องออกมาข้างนอกแล้วมองเข้าไป เช่นเดียวกัน จิตที่พ้นจากอิทธิพลของแสงและเวลาจะมองเห็นความจริงแท้ ปลาที่อยู่

ในตู้จะไม่รู้สึกว่ามีมันถูกจอบำ และคิดว่าตู้ของมันคือจักรวาลทั้งหมด หารู้ไม่ว่ายังมีตู้ปลาอื่นๆ รวมไปถึงแม่น้ำ มหาสมุทรอีกมากมาย มนุษย์เราก็มองไม่ต่างจากปลาในตู้ เพียงแต่เปลี่ยนจากน้ำเป็นแสงและแรงโน้มถ่วง แสงที่มีทิศทางออกไปก็เหมือนกับน้ำในทะเลสาบหรือมหาสมุทรนอกตู้ปลาที่มีสิ่งมีชีวิตแปลกๆ แตกต่างจากในตู้อาศัยอยู่อีกมากมาย

เมื่ออยู่พ้นจากแสง กาลเวลาจะหายไป จิตจะอยู่ที่ปัจจุบันขณะอย่างแท้จริง เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อย่างแจ่มแจ้ง เช่นเดียวกัน ถ้าเราสามารถหยุดตัวเองไว้เป็นอมตะที่อายุ 20 ปี ตลอดไป แล้วปล่อยให้เวลาเคลื่อนผ่านไปอย่างรวดเร็ว จะเห็นคนรอบข้างและคนที่รักเกิด แก่ เจ็บ ตาย วนเวียนกันไปโดยไม่สิ้นสุด เกิด-ดับ เกิด-ดับ อยู่ตลอดเวลา ในที่สุดก็จะเกิดปัญญาเห็นถึงความไม่เที่ยงว่า ใดๆ ในโลกล้วนอนิจจัง แต่ปัจจุบันเราต้องเชื่อมโยงไปตามกาลเวลาด้วย ทำให้มองไม่เห็นอนิจจัง เปรียบเสมือนเรือที่ไหลไปตามกระแสน้ำจนความเร็วเท่ากัน เมื่อมองลงไปจะไม่เห็นการเปลี่ยนแปลงของน้ำ เมื่อเรือหยุดจึงเห็นว่าน้ำเชื่อมขนาดไหน เมื่อใดที่สามารถหยุดจิตไว้ที่ปัจจุบันขณะพร้อมกำหนดสติเฝ้ามองดู จะเห็นฤทธิ์เดชของแสงและเวลาชัดเจนมาก จิตที่อยู่เหนือแสง ถ้าจะเล่นกับความเร็วแสงไม่ใช่เรื่องยากเลย ดังนั้นการเอาเวลามายึดเหนี่ยวจึงเป็นปรากฏการณ์อย่างหนึ่งที่จิตในระดับโลกุตระสามารถทำได้

ระดับของการบรรลุญาณชั้นต่างๆ ก็คือระดับของการมองเห็นอนิจจัง ทุกขัง นั่นเอง เมื่อเห็นชัดขึ้นๆ จะเริ่มเข้าใจเรื่องปฏิจกสมุปบาท อิทัปปัจจยตา ซึ่งเป็นหลักสำคัญที่สุดในทางพุทธศาสนา และสุดท้ายเมื่อเห็นถึงอนัตตาจะบรรลุเข้าสู่นิพพาน

สติที่ฝึกจนไวจะแยกปัจจุบันขณะได้ละเอียดขึ้นเรื่อยๆ เริ่มแรกปัจจุบันขณะอาจอยู่ที่ 1 วินาที เมื่อละเอียดขึ้นจะไวถึง 1 ใน 100 หรือ 1 ใน 1,000 ของวินาที ปัจจุบันขณะในทางพุทธศาสนา คือ ช่วงเวลาต่อการเกิด-ดับของจิตหนึ่งครั้งคือประมาณ 1 ใน 4 ล้านล้านวินาที การเกิด-ดับของจิตไวกว่าแสงมาก ในช่วงเวลาประมาณ 1 นาโนวินาทีหรือ 1 ใน 1,000 ล้านวินาที แสงจะเดินทางได้ 30 เมตร ดังนั้นในช่วงขณะจิต แสงเกือบหยุดนิ่งอยู่กับที่ ขณะนั้นความลับของจักรวาลทั้งหมดที่แสงเก็บซ่อนไว้จะเปิดเผยออกมา คนที่บอกว่าจิตเกิดจากการทำงานของสมอง จิตเคลื่อนที่ไม่ได้ก็เพราะยังไม่สามารถแยกจิตออกจากสมอง จิตเปรียบเสมือนซอฟต์แวร์ที่แฝงอยู่ในฮาร์ดแวร์ คนที่รู้จะสามารถแยกซอฟต์แวร์ออกจากเครื่อง ฮาร์ดแวร์ไปที่สหรัฐฯ แล้วดาวน์โหลดกลับมาเข้าเครื่องอย่างเดิมได้ภายในพริบตา ช่วงเวลาเพียงไม่กี่วินาทีซอฟต์แวร์ตัวนั้นก็ไปเที่ยวรอบโลกครบหนึ่งรอบแล้ว ซอฟต์แวร์มีลักษณะเหมือนจิตอยู่อย่างหนึ่ง คือไม่มีมวลและน้ำหนัก ไม่ว่า

เราจะควาน์โหลคซอฟต์แวร์ต่างๆ เข้าเครื่องจำนวนมากขนาดไหนก็ไม่ทำให้ตัวเครื่องคอมพิวเตอร์หนักขึ้นแต่อย่างใด คอมพิวเตอร์ใหม่คือฮาร์ดดิสก์ว่างเปล่า กับคอมพิวเตอร์ที่ผ่าน โลกมานานแล้วมีข้อมูลบรรจุอยู่ภายในเต็มไปหมดจะหนักเท่ากัน

ถ้าจิตมีมวลหรือน้ำหนักจะตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของแสงและแรงโน้มถ่วงทันที ทำให้จิตไม่สามารถเคลื่อนที่ออกจากโลก 3 มิติได้ จิตเดิมแท้เป็นประภัสสร หยั่งรู้ทุกสรรพสิ่งในทุกมิติ ทุกจักรวาล แต่เนื่องจากทวาร 6 ที่รับผัสสะในแต่ละมิติกักขังจิตไว้ วิธีแยกจิตออกจากสมองที่ง่ายที่สุดก็คือ กำหนดสติสกดการรับผัสสะทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้ก่อเกิดเป็นเวทนา ตัณหา อุปาทาน เมื่อสกดได้มากขึ้นเรื่อยๆ จิตจะเริ่มบริสุทธิ์และแสดงความจริงแท้ออกมา ความจริงแล้วจิตรู้กับสมองรู้เป็นการทำงานคนละส่วน การเคลื่อนที่ของจิตไม่เกี่ยวกับระยะทางและเวลา ดังนั้นสามารถรวมความรู้ทุกสิ่งในจักรวาลรวบยอดมาไว้ที่จุดจุดเดียว การหยั่งรู้จะเกิดขึ้นในพริบตาเดียว ชั่วขณะจิต และอธิบายด้วยหลักการระตามวิธีคิดแบบสมองไม่ได้

พระอานนท์เพียรพยายามกำหนดสติ ฝึกจิตเป็นระยะเวลาอันยาวนาน แต่วินาทีที่หยั่งรู้เกิดขึ้นเร็วกว่าสายฟ้าแลบ บรรลุขณะที่กำลังเอนตัวเพื่อล้มลงนอน ศีรษะยังไม่ทันถึงหมอน เป็นพระภิกษุรูปแรกที่บรรลุอรหัตตในท่ากึ่งนั่งกึ่งนอน โดยใช้หลักกายานุปัสสนาสติปัญญา และหลังจากนั้นพระอานนท์ก็แสดงอภินิหารหายตัวไปปรากฏกายกลางที่ประชุมคณะสงฆ์ทันที

2.2.12 ความสุขและความจริงแท้

มีคำถามว่า ก็ในเมื่อเราอยู่ในโลกสามมิติซึ่งต้องอาศัยประสาทสัมผัสในการดำรงชีวิต รูป รส กลิ่น เสียง เป็นพลังของชีวิต รูปที่งดงาม รสชาติที่อร่อย กลิ่นหอมสดชื่น เสียงที่ไพเราะ สัมผัสที่นุ่มนวลทำให้เรารู้สึกว่าชีวิตมีความหมายขึ้น แล้วเราจะไปค้นหาสัจธรรมความจริงแท้ที่สูงกว่านี้ทำไม ในเมื่อความสุขมันก็อยู่แค่เอื้อมเท่านั้น ถ้าคิดเช่นนั้น เราก็ไม่ต่างอะไรกับสุกรที่ค้มค้ำกับรสชาติของอาหารโดยไม่รู้จุดจบของตัวเอง ยิ่งมันหลงในรสชาติของอาหารมากเท่าไรมันก็จะพบจุดจบเร็วขึ้นเท่านั้น เช่นเดียวกับมนุษย์ ยิ่งหลงไหลในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัสมากขึ้นเท่าไร ก็เลส ตัณหาจะเผาผลาญให้รุ่มร้อน และถึงจุดจบเร็วขึ้นเท่านั้น เป็นไปได้ว่า การเข้าถึงความจริงแท้ อาจทำให้เราสูญเสียความสุขความสนุกซึ่งได้จากระบบประสาทสัมผัสไป เปรียบดังการรู้ตอจบของภาพยนตร์ ความสนุกทั้งหมดก็ลดหายไปทันที ถ้าเรารู้ความจริงแท้ ตอจบของกิเลส ตัณหา ความสนุกที่เราได้จากรูปนามก็จะหมดลง เหลือแต่ความเบื่อหน่าย ไร้สาระ และปรารถนาที่จะหลุดพ้นจากวงวนนี้เพื่อเข้าสู่มรรคผลนิพพาน

แม้ว่าเราอาจไม่สามารถปฏิบัติได้ถึงขั้นเข้าสู่มรรคญาณ แต่เพียงแค่ว่าสามารถกำหนดสติ มีจิตที่เป็นสมาธิ ผลที่ได้ก็ทำให้เราสามารถดำรงชีวิตในโลกปัจจุบันได้อย่างรู้เท่าทัน และมีความสุขอย่างแท้จริงมากกว่าที่จะไปหลงกับความสุขปลอมๆ ซึ่งถูกเร้าด้วยกิเลส ตัณหา และจิตอันเป็นสมาธิจะเป็นต้นทุนให้เราสามารถเข้าถึงมรรคญาณในชาติภพต่อไป

ความจริงแท้ของจักรวาลไม่สามารถพิสูจน์ได้ง่ายๆ เหมือนกับการพิสูจน์ความเร็วของรถรุ่นใหม่ กำลังขยายของเครื่องเสียง ความสวยงามของเครื่องเพชร ความเย็นสบายในห้องแอร์คอนดิชั่น ซึ่งเข้าถึง เข้าใจได้ง่ายกว่า ทำให้บางคนคิดว่าเรื่องเหนือโลกเป็นเพียงความเชื่อ ความวูบวาบของเครื่องเพชร ความวูบวาบของทองคำนั่นแหละคือความจริง เช่นเดียวกับทฤษฎีของไอน์สไตน์ ทฤษฎีของเขาทดสอบและพิสูจน์ยากมาก ตอนที่เขาประกาศทฤษฎีนี้ออกมามีแต่คนจูนงง ทำทายเป็นเรื่องไร้สาระ คณะกรรมการรางวัลโนเบลถึงขนาดบอกว่าการทฤษฎีของเขาเพื่อฝัน และถึงแม้มันจะเป็นจริงก็ไม่ได้มีประโยชน์อะไรกับมนุษยชาติเลย แต่เมื่อห้าสิบปีให้หลังความเป็นจริงของทฤษฎีทำให้โลกเกิดการปฏิวัติเข้าสู่คลื่นลูกที่สาม ระบบดาวเทียม เครื่องคอมพิวเตอร์ เครื่องเล่นดีวีดี ระบบจีพีเอส ไมโครเวฟ แสงเลเซอร์ จอภาพโทรทัศน์ เครื่องถ่ายเอกสาร โทรศัพท์มือถือ ใยแก้วนำแสง เลสิก ฯลฯ ล้วนแล้วอาศัยทฤษฎีของเขาเป็นตัวจุดประกายทั้งสิ้น นั่นเป็นความจริงในทางโลก ไอน์สไตน์พิสูจน์ให้โลกเห็นแล้วว่า ทฤษฎีของเขามีความเป็นจริงที่เหนือกว่ากฎของนิวตัน แต่เขาก็บอกว่าในอนาคตยังมีทฤษฎีอื่นๆ อีกที่เข้าสู่ความจริงเหนือกว่าทฤษฎีในปัจจุบัน เขาเชื่อว่ามี นั่นคือสาเหตุที่เขาพยายามคิดทฤษฎีสนามเอกภาพรวมแรง ทั้งสี่ในจักรวาลจนนาทีสุดท้ายของชีวิต แต่ก็ไม่พบอะไร *น่าเสียดาย ถ้าเขารู้ว่าทฤษฎีที่เขาพยายามค้นหากว่าสามสิบปีตรากตรำชีวิตซ่อนอยู่ในพุทธปรัชญานั้นเอง สูดยอความจริงแท้ที่อยู่ที่นั่น* เขาพยายามคิดทฤษฎีสนามพลังเอกภาพ ซึ่งสามารถทำให้เข้าใจสรรพสิ่งทั้งปวงในจักรวาล โดยที่เพื่อนนักวิทยาศาสตร์จากทั่วโลกพากันค้านว่าไม่มีทางสำเร็จ แต่ก็ฝืนทำ เขาให้เหตุผลว่าเขาก็เริ่มต้นมาจากอดีตที่ไม่มีชื่อเสียงอะไร แล้วมาโด่งดังจากทฤษฎีสัมพัทธภาพ ถ้าเขาจะคิดทฤษฎีสนามพลังเอกภาพไม่สำเร็จแล้วกลับไปถูกดูแคลนอีกครั้งก็ไม่เห็นเป็นไร ในที่สุดก็คิดทฤษฎีสนามพลังเอกภาพไม่สำเร็จจริงๆ ซึ่งถ้าสำเร็จภาพของไอน์สไตน์จะไม่ใช่ว่าแก่นักวิทยาศาสตร์ อภิมหาอัจฉริยะ แต่จะก้าวไกลไปถึงขั้น “พระเจ้า” เลยทีเดียว

เราทุกคนต้องเคยกระหายน้ำ ยิ่งกระหายมากยิ่งทรมาณ พอได้ดื่มน้ำหวานหรือน้ำอัดลม สักขวดจะรู้สึกชื่นใจขึ้นมาทันที แต่หลังจากนั้น ไม่นานความรู้สึกกระหายก็จะกลับมาอีกและรุนแรง

ขึ้นกว่าเดิม เพราะ โมเลกุลของน้ำตาลและแก๊สของน้ำอัดลมที่เข้าไปเกาะอยู่ในกระแผลเลือด ทางออกที่ดีคือการหาน้ำบริสุทธิ์ที่ใส ปราศจากรูป รส กลิ่น คั้นแทนความกระหายนั้นก็หมดไป แต่แม้จะนานขึ้น แต่ก็ไม่ได้ว้าวอยู่ดี ถ้าเกิดมีนักวิทยาศาสตร์สักคนบอกว่ามีวิธีที่จะทำให้เราไม่ต้อง คั้นน้ำไปตลอดชีวิต วิธีนี้จะทำให้ร่างกายสามารถดูดซึมไอน้ำจากอากาศเข้าไปในตัวได้เลย เราไม่ต้อง ทนทุกข์ทรมานกับการกระหายน้ำอีกต่อไป ถามว่าเราจะเอาไหม ทุกคนคงตอบว่า ถ้าทำได้จริงก็เอาสิ ไม่ต้องคั้น ไม่ต้องกินไปตลอดชีวิต อย่างนี้ก็ไม่ต่างกับเป็นทวดมาแล้ว ลองมาคิดต่อ ความอยาก กระหายน้ำเป็นตัวอย่างที่ให้เข้าใจง่ายๆ ทางกาย ทุกวันนี้เราก็ทนทุกข์ทรมานกับความอยากความ กระหายทางใจมากเหลือเกิน ยิ่งกระหายมากยิ่งขึ้น พอถูกหวย รวยหุ้นสักงวดสองงวดก็จะรู้สึก ชื่นใจขึ้นมาทันที แต่หลังจากนั้นไม่นานความรู้สึกกระหายนั้นก็กลับมาอีกและรุนแรงขึ้นกว่าเดิม เพราะกิเลสตัณหาที่เข้าไปเกาะอยู่ในกระแผลจิต ทางออกที่ดีคือ การหาสัมมาอาชีวะ อาชีวะที่บริสุทธิ์ ปราศจากกิเลสเร่าร้อน ความกระหายนั้นก็หมดไป แม้จะนานขึ้น แต่ก็ไม่ได้ว้าวอยู่ดี ทีนี้ถ้าเกิดมี นักวิทยาศาสตร์สักคนมาบอกว่ามีวิธีที่จะทำให้เราไม่ต้องกระหายอีกต่อไป เราจะไม่เกิดความอยาก เลิกกระหายทางใจไปตลอดชีวิต วิธีนี้จะทำให้ใจเราบริสุทธิ์ ไม่ต้องทนทุกข์ทรมานกับการกระหาย อีกต่อไป ถามว่าเราจะเอาไหม ทุกคนคงตอบว่าถ้าทำได้จริงก็เอาสิ มีชีวิตโดยไม่ต้องกระหาย ไม่ต้องทรมาน อย่างนี้ก็ไม่ต่างกับเป็นทวดแล้ว

นักวิทยาศาสตร์ทางกายภาพ ยังไม่สามารถคิดค้นวิธีที่จะทำให้เราเลิกกระหายน้ำได้ แต่นักวิทยาศาสตร์ทางใจคือ องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพบวิถีทางที่จะทำให้เราเลิกกระหาย ทางใจไปได้ตลอดชีวิต เราจะพบกับความสุขที่จริงแท้ สุขอย่างยิ่งสุขนิรันดร์

ทาน สีล ภาวนา เป็นหลักใหญ่ของการเจริญกุศลเพื่อขจัดขจัดเกลากิเลส แต่กุศลที่เกิดแก่ ตัวเรามากที่สุด ขจัดกิเลสได้มากที่สุดและเป็นหนทางแห่งการหลุดพ้นที่แท้จริงมาจาก “ภาวนา” และต้องเป็นบุญกิริยาแบบ “วิปัสสนาภาวนา” เท่านั้น วิปัสสนาภาวนาจะทำให้สามารถละกิเลส ให้เบาบางจนดับหมดสิ้นได้เป็นลำดับ เพราะจะเกิดปัญญารู้ลักษณะที่แท้จริง เข้าใจถึงความจริงแท้ ที่ปรากฏ

เป็นบุญของพวกเราทุกคนที่ได้เกิดมาพบกับหนทางแห่งมรรค ซึ่งเป็นทางปฏิบัติไปสู่ ความเข้าใจในความจริงแท้ ซึ่งแม้แต่อัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ ก็ไม่ได้รับโอกาสแบบนี้ ถ้าเราละเลยไป ไม่รู้ต้องเกิดอีกกี่พันกี่หมื่นภพชาติที่เราจะได้รับโอกาสเช่นนี้อีก หรืออาจไม่มีโอกาสนี้อีกเลยก็ได้ พระพุทธองค์ทรงชี้หนทางแห่งความหลุดพ้นให้เราแล้ว หนทางแห่งความสุขที่เป็นอมตะนิรันดร์กาล

อย่างไรก็ตาม ครอบครัวยังไม่บรรลุสัจธรรมความจริงแท้ ยังมีเกิดมีดับ มีชีวิตอยู่บนโลก ก็ต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพการณ์บนโลก ไม่ฝืนโลก หรือดำเนินชีวิตอย่างดูผิดปกติกจากคนทั่วไป เราสามารถดำเนินชีวิตไปควบคู่กับการปฏิบัติธรรมได้ รู้เท่าทันรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัสอย่างมีสติ ไม่ใช่ปฏิเสธจนดูเป็นคนขวางโลก แม้ว่าเราจะรู้ว่ายังมีสัจธรรมความจริงแท้ที่เหนือกว่าโลกก็ตาม เช่นเดียวกับทฤษฎีสัมพัทธภาพที่แสดงให้เห็นถึงความจริงแท้ด้านเวลาและแรงโน้มถ่วง ซึ่งสามารถพิสูจน์ได้ชัดเจนในระดับจักรวาลสัมมติ แต่ในทางปฏิบัติ แม้นักวิทยาศาสตร์จะรู้ว่ากฎของนิวตันไม่ถูกต้องในระดับจักรวาล แต่การคำนวณที่เกี่ยวกับสภาพการณ์บนโลก นักวิทยาศาสตร์ทุกวันนี้ก็ใช้กฎของนิวตันในการคำนวณ เพราะกฎของนิวตันเข้าใจง่ายในระดับบนโลกสามมิติ เรามีชีวิตอยู่บนโลกต้องยอมรับกฎเกณฑ์ทางโลกิยะของโลกสามมิติ เพียงแต่ขอให้มีความรู้เท่าทัน และไม่เขวออกไปจากเป้าหมายที่ตั้งไว้ นั่นก็คือมรรคผลนิพพานนั่นเอง

การตายก็คือการหลุดพ้นของจิต เราจะพบว่าชีวิตที่ผ่านมาเป็นเพียงละครเรื่องยาวเรื่องหนึ่งเท่านั้น รัก โลภ โกรธ หลง ความทุกข์ ความสุข ที่เคยประสบมาเป็นเพียงปฏิกริยาของจิตที่มีต่อผัสสะแห่งทวาร 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เมื่อบรรลุญาณระดับสูงจะรู้ว่าช่วงชีวิตของคนเรานั้นสั้นมาก ๆ เมื่อเทียบกับเวลาทั้งหมดที่ต้องวนเวียนอยู่ในสังสารวัฏ จะเกิดการหยั่งรู้ว่าชื่อเสียง เงินทอง ยศถาบรรดาศักดิ์ที่หลงไปยึดติดในแต่ละชาติล้วนเป็นเรื่องมายา เหมือนตัวละครที่หลงผิดคิดไปว่าสิ่งต่างๆ ในบทบาทคือของจริง จุ่มงมหมายในการปฏิบัติธรรมจึงมิได้เป็นไปเพื่อต้องการไปล่วงรู้เรื่องเหนือโลก แต่เพื่อฝึกสติให้รู้เท่าทันโลก รู้อารมณ์ความรู้สึกของตัวเอง ตัดกิเลสตัณหาได้ กำลังสติ จะช่วยให้สามารถทำหน้าที่การงานทางโลกได้อย่างมีประสิทธิภาพ การปราศจากกิเลส ตัณหา อุปาทาน จะทำให้พบกับความสุขที่แท้จริง ไม่ใช่ปฏิบัติธรรมเพื่อหวังจะได้ภิญญา สร้างปาฏิหาริย์ เห็นภพภูมิ หรือท่องไปในมิติต่างๆ เพราะการตั้งเป้าหมายแบบนี้มีแต่จะฟุ้งซ่านจนเหนียวนำไปเกิดนิमितแบบประสาทหลอน แล้วหลงคิดไปเองว่าตัวเองบรรลุแล้ว ถึงขนาดเสียดสีได้ การจะเห็นปรากฏการณ์ทางจิตจะต้องปราศจากตัณหาความอยาก สิ่งเหล่านี้จะผุดรู้ขึ้นมาเองเมื่อระดับญาณสูงขึ้น แต่ก็ไม่ใช่เรื่องที่จะต้องไปยึดติด ยิ่งอยากจิตก็ยิ่งสกปรก ความเป็นประภัสสรของจิตไม่แสดงออกมา ดังนั้นผู้ที่ฝึกสมาธิเพราะอยากได้ภิญญาก็จะไม่ได้ ส่วนคนที่ได้นั้นจะไม่อยากเราจึงไม่เห็นการโชว์อภิญญาปาฏิหาริย์เพราะเมื่อใดที่อยากทำแบบนั้น ความสามารถนั้นก็หายไปที่

ต้องยอมรับอย่างหนึ่งว่า การเจริญสติจนถึงระดับบรรลุนิพพานภายในชาติภพเดียวเป็นเรื่องยากมาก ต้องมีกำลังสติ บุญญาบารมีสะสมมาหลายชาติ และมาถึงจุดสูงสุดในชาตินี้ พระพุทธองค์ก็ทรงบำเพ็ญตนก่อนหน้าหลายภพชาติจึงจะตรัสรู้ในชาติสุดท้าย

สติเป็นองค์ประกอบหนึ่งของจิต (เจตสิก) ดังนั้นจึงสามารถสะสมข้ามภพชาติได้ การฝึกเจริญสติก็ไม่ต่างอะไรกับการฝึกฝนการข้ามชาติแล้วไปนอนใช้ในภายหลัง แม้ว่าจะไม่ถึงขนาดบรรลุนิพพานแต่กำลังสติที่สูงก็จะทำให้การเกิดใหม่ไม่ตกต่ำไปอยู่ในภพภูมิเดรัจฉานแน่นอน เพราะสัตว์เหล่านั้นขาดสติ นอกจากนั้นในหมู่มนุษย์ด้วยกัน เราจะพบว่าคนที่มีกำลังสติสูงกว่าจะประสบความสำเร็จในด้านการเรียน อาชีพ หน้าที่การงาน ชีวิตครอบครัว สูงกว่าคนที่กำลังสติต่ำ ดังนั้นถ้าต้องการให้ชาติหน้าเกิดมามีชีวิตที่ไม่ตกต่ำไปกว่าเดิม เมื่อถึงเวลาที่จะจากโลกนี้ไปต้องมีกำลังสติสะสมอยู่ในจิตมากกว่าตอนเข้ามาเท่านั้นก็มั่นใจได้ว่า แม้จะไม่ถึงขนาดหลุดพ้นจากสังสารวัฏแต่ชาติต่อๆ ไปจะสบายขึ้น มีความสุขมากขึ้น เฉลียวฉลาดขึ้น

สำหรับผู้ที่ไม่เชื่อเรื่องการเกิดใหม่ก็ขอให้ระลึกดูในภพชาติปัจจุบัน การฝึกเจริญสติจะทำให้มีศักยภาพการทำงานสูงขึ้น ตัดสินใจได้อย่างถูกต้องและฉับไวขึ้น สามารถควบคุมอารมณ์ต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ลดค้นหาความอยากได้อย่างชะงัด ฯลฯ ไม่ต้องรอถึงชาติหน้า ผลบุญจากการฝึกเจริญสติสามารถเห็นผลได้ภายในชาติภพเดียว

จึงเป็นความ โชคคืออย่างมหาศาลที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์และพบพุทธศาสนา เพราะการฝึกเจริญสตินั้น วิธีที่ได้ผลที่สุด ตรงเผงที่สุด คือวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสติปัญญา 4 เลือกรฐานใดฐานหนึ่งใน 4 ฐานที่ตรงกับจริตของตน แล้วเพียรปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง นักกีฬาโอลิมปิกต้องซ้อมทุกวันต่อเนื่องเป็นระยะเวลาถึง 4 ปี จึงจะได้ลงแข่ง และไม่แน่ใจด้วยว่าจะชนะหรือไม่ แต่การฝึกสติปัญญา 4 ถ้าทำอย่างถูกวิธีและต่อเนื่องทุกวัน ภายใน 4 ปีต้องบรรลุนิพพานแน่นอน จะเห็นได้ว่าถ้ามีจิตที่มุ่งมั่นจริงๆ การบรรลุนิพพานไม่ได้ยากไปกว่านักกีฬาอาชีพที่มุ่งมั่นจะคว้าเหรียญทองเลยแล้วเหตุใดคน โลกนี้จึงมีผู้ที่ได้รับเหรียญทองโอลิมปิกมากมาย แต่ผู้ที่บรรลุนิพพานน้อยมาก นั่นก็เพราะว่าขาดการฝึกอย่างต่อเนื่องจริงจัง นักกีฬาบางคนซ้อมตั้งแต่เช้าจรดค่ำทุกวัน โดยมีโค้ชคอยเฝ้าดู ควบคุมอาหารอยู่ตลอดเวลา หลีกเลี้ยงอบายมุขทุกอย่างตลอดระยะเวลา 4 ปีก่อนการแข่งขัน ซึ่งผู้ปฏิบัติธรรมก็ต้องทำให้ได้เช่นนี้ มีพระอาจารย์คอยสอนเดินจงกรมครึ่งชั่วโมง นั่งสมาธิครึ่งชั่วโมง สลับกันไปตลอดวัน เป็นเวลาต่อเนื่อง 4 ปี แม้แต่เวลารับประทานอาหารก็ต้องลดให้เหลือเพียง 1-2 มื้อ เพื่อไม่ให้เสียเวลาฝึกเจริญสติ การฝึกเจริญสติมีข้อได้เปรียบกว่าตรงที่เมื่อ

บรรลุนิยามระดับสูงแล้ว (ญาณ 16) ในภายหลังเมื่อเลิกฝึกไป กำลังสติจะไม่ตกต่ำลงไปกว่า ญาณ 4 เรียกว่ามีต้นทุนทางจิตที่สูงกว่าคนอื่น ในขณะที่นั้นก็พา ถ้าหยุดฝึกเป็นระยะเวลาาน สมรรถภาพทางกายจะกลับไปสู่ระดับปุถุชนคนธรรมดาทันที สำหรับผู้ที่ยังมีภาระ มีหน้าที่การงานและครอบครัวต้องรับผิดชอบ การจะละทางโลกเพื่อทุ่มเทเวลาทั้งหมดให้กับการฝึกแบบนักกีฬาอาชีพ คงทำไม่ได้ ก็ลองทำแบบนักกีฬาสัมครเล่นไปก่อน เช่น หาเวลาฝึกเจริญสติสักวันละหนึ่งชั่วโมงอย่างต่อเนื่องทุกๆ วัน กำลังสติสามารถสะสมได้ และพึงระลึกไว้ว่า ความถี่สำคัญกว่าความเข้มข้นหมายความว่า ฝึกวันละหนึ่งชั่วโมง 12 วัน จะได้ผลดีกว่าการฝึกวันละ 12 ชั่วโมง 1 ครั้ง แล้วอีก 11 วันที่เหลือ ก็ไม่ฝึกเลย

สิ่งที่ต้องตระหนักอีกอย่างหนึ่งก็คือ เมื่อมีต้นทุนทางจิตสูง การเกิดใหม่ในภพชาติต่อไป จะสบายขึ้น และอาจไปเกิดในประเทศที่เจริญแล้ว แต่ไม่มีพุทธศาสนา ไม่มีหลักของการเจริญสติ ดังนั้น ต้นทุนทางจิตก็จะลดลงอีกครั้งหนึ่ง เช่น ไลน์สไตน์, เบโซเฟน, นีวตัน, โมสาร์ท ฯลฯ บุคคลเหล่านี้ล้วนมีต้นทุนทางสติสูงติดตัวมาโดยกำเนิดจากชาติภพก่อน แต่เมื่อเกิดใหม่ก็ใช้บุญเก่าไปเรื่อยๆ จนค่อยๆ ร่อยหรอลง เพราะไม่ได้พบพุทธศาสนาอีกครั้ง พุทธศาสนิกชนทุกคนจึงไม่ควรพลาดโอกาสอันสำคัญนี้ โอกาสที่ได้เกิดมาพบกับสิ่งมีค่าที่สุดในจักรวาล และควรเริ่มปฏิบัติตั้งแต่วินาทีนี้เป็นต้นไป ก่อนที่ทุกอย่างจะสายเกินไป

2.2.13 กฎแห่งกรรม

วิทยาศาสตร์มีจุดยืนที่สำคัญคือ การไม่เชื่อในสิ่งที่พิสูจน์ไม่ได้ สิ่งที่เป็นจริงต้องสามารถทดลองทดสอบได้จากประสาทสัมผัสของมนุษย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และสมอง ผ่านการคำนวณ กระบวนการคิดแบบวิทยาศาสตร์นี้ก็ได้ครอบงำความคิดของชาวตะวันตกมานานนับพันปี การค้นพบทางวิทยาศาสตร์และการแตกแขนงความเจริญก้าวหน้าไปยังศาสตร์สาขาอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นแพทยศาสตร์ เกษตรศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ นิเทศศาสตร์ บริหารธุรกิจ ฯลฯ ล้วนแล้วเป็นผลิตผลจากการค้นคว้าวิจัยทางวิทยาศาสตร์ทั้งสิ้น จึงไม่มีเหตุผลใดๆ ที่จะไปคัดค้านว่าวิธีคิดตามแบบวิทยาศาสตร์เป็นวิธีที่ผิดและจากความสำเร็จที่ถึเกิดขึ้นพิสูจน์แล้วว่าโลกเจริญขึ้นมาได้ก็เพราะการค้นพบเหล่านี้ ดังนั้นจึงไม่ต้องแปลกใจ ถ้าพบว่าชาวตะวันตกส่วนใหญ่ไม่เชื่อเรื่องกรรม การเกิดใหม่ บุพเพสันนิวาส การระลึกชาติ ฯลฯ เพราะสิ่งเหล่านี้พิสูจน์ไม่ได้ในทางวิทยาศาสตร์

ไม่เพียงแต่ตะวันตก แม้แต่ในบ้านเราเองก็มีคำถามด้วยความสงสัยอยู่เสมอว่า กรรมมีจริงหรือ ? ตายแล้วเกิดจริงหรือ ? บางคนก็เข้าใจสาระสำคัญของ “กรรม” ผิดไปคนละเรื่อง ยังมี

คนสงสัยกลางแกลงใจเรื่องนี้มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่เรียนสายวิทยาศาสตร์ ทั้งนี้เพราะหนังสือเกี่ยวกับเรื่องกรรมเกือบทั้งหมดล้วนแล้วแต่บอกว่ากรรมมีจริง ชาติหน้ามีจริง บางครั้งก็ยกตัวอย่างเรื่องการระลึกชาติ การชดใช้กรรมของบุคคลต่างๆ แต่ไม่มีเหตุผลใดๆ ทางวิทยาศาสตร์ที่จะมายืนยันเลย เหมือนกับการอธิบายตามจินตนาการ ตามความคิด ตามความเชื่อ ตามความศรัทธา

มีคำถามว่า ถ้ากรรมไม่มีจริงแล้วอะไรล่ะที่ทำให้เราเกิดมาแตกต่างกัน อะไรทำให้เราพบกับคนคนนี้ ทั้งที่มีคนอื่นมากมายอีกหลายแสนหลายล้านคน อะไรทำให้เราโชคดี อะไรทำให้เรามีฐานะต่างจากคนอื่น ฯลฯ ข้อสงสัยเหล่านี้ไม่ใช่เฉพาะในโลกตะวันออกที่สรุปว่าเป็นผลของกรรม แม้แต่ทางตะวันตกก็สงสัยมานานแล้ว คริสตจักรบอกว่าเป็นความประสงค์ของพระเจ้าเป็นเจ้าของ แต่ในทางวิทยาศาสตร์สรุปว่าเป็นเรื่องบังเอิญอันเป็นผลมาจาก “ความน่าจะเป็น” (Probability) เหตุที่เป็นเช่นนั้นเพราะ “ความน่าจะเป็น” สามารถพิสูจน์คำนวณได้อย่างแน่นอน และต้องยอมรับว่า กฎของความน่าจะเป็นถูกต้องอย่างยิ่ง เป็นพื้นฐานของการวิเคราะห์ทางเศรษฐศาสตร์ การสร้างแบบจำลองทางธุรกิจ ทางการแพทย์ ทางอุตุนิยวิทยา ทางสังคมศาสตร์-การเมือง ฯลฯ กฎของความน่าจะเป็นสร้างความเจริญก้าวหน้าให้กับโลกมนุษย์ทางรูปธรรม ดูเหมือนจะมากกว่ากฎแห่งกรรมด้วยซ้ำไป

ความน่าจะเป็น คือ ค่าที่ใช้ประเมินสถานการณ์ที่ยังไม่เกิดขึ้น โดยพิจารณาว่า เมื่อถึงเวลาเกิดเหตุการณ์แล้วจะเกิดในลักษณะใด มีโอกาสที่จะเกิดมากน้อยเพียงใด การหาค่าความน่าจะเป็นจะต้องหาจากการทดลองสุ่มเท่านั้น เมื่อวิทยาศาสตร์เน้นที่กฎของความน่าจะเป็น ดังนั้นทุกสิ่งทุกอย่างต้องคำนวณออกมาเป็นตัวเลขได้ ยกตัวอย่างเช่น ระหว่างการตัดสินใจเลือกเดินไปบนทางสองแพร่ง ความน่าจะเป็นที่ผู้เดินทางจะเลือกทางใดทางหนึ่งเท่ากับ $\frac{1}{2}$ หรือ 0.5 หรือ 50 เปอร์เซ็นต์ ซึ่งเป็นตัวเลขที่เท่ากัน แต่แล้วกฎนี้ก็ประสบปัญหา เพราะจิตมนุษย์ยากแท้หยั่งถึง ถ้าทางสายหนึ่งลาดยางอย่างดีกับทางอีกสายเป็นหลุมบ่อขรุขระไปหมด ความน่าจะเป็นย่อมไม่ใช่ 0.5 แน่แน่นอน นักวิทยาศาสตร์ก็ไม่ยอมแพ้เรื่องข้อจำกัดของจิตใจมนุษย์ และสร้างตัวแปรใหม่ขึ้นมาเพื่อใช้ร่วมกับการคำนวณของกฎความน่าจะเป็น ซึ่งเราจะเห็นได้จากงานวิจัยทางสังคมศาสตร์จำนวนมาก หรือแม้แต่การวิจัยเชิงสำรวจของโพลต่างๆ ก็เป็นการหาค่าตัวแปรจากความรู้สึกทางนามธรรมของมนุษย์มากำหนดเป็นตัวเลข เพื่อใช้ร่วมกับการคำนวณ วิธีการเช่นนี้ก็คือวิธีการทางวิทยาศาสตร์นั่นเอง ให้ความสำคัญต่อการคำนวณ การทดลอง สังเกตการณ์ เพื่อรวบรวมข้อมูลแล้วนำมาวิเคราะห์เพื่อสร้างสมมติฐาน และทดสอบสมมติฐานว่าถูกต้องหรือไม่ กฎของความน่าจะเป็นจะถูก

นำมาใช้ในขั้นตอนการสร้างสมมติฐาน ในสถานการณ์หนึ่งๆ มีสมมติฐานได้หลายทางที่เป็นไปได้ ซึ่งจะถูกทดสอบและป้องกันในทุกทางเพื่อความรอบคอบ

ชาวตะวันตกไม่เชื่อเรื่องกรรมเก่า แต่เวลาเขาคิดจะทำอะไรเขาจะคิดอย่างรอบคอบ หาทางป้องกันสิ่งที่อาจเกิดขึ้น โดยไม่คาดหมายจากทุกทางที่คิดว่าเป็นไปได้ เช่น การแข่งขันฟุตบอลในแต่ละนัด ผู้ควบคุมทีมจะต้องคาดหมายการวางแผนหลาย ๆ ทางที่เป็นไปได้อย่างเคร่งครัด เรียกปัญหาเป็นตุ๊กตาขึ้นมาเพื่อหาทางป้องกัน ในกรณีที่เกิดเหตุการณ์เช่นนั้นขึ้นมาจริงๆ แต่ในทางตรงกันข้าม ทีมฟุตบอลของทีมชาติในโลกตะวันออกชาติหนึ่ง ก่อนการแข่งขันกลับเดินสายบนบานศาลกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไปทั่วประเทศ ไม่มีการวางแผน รวบรวมข้อมูล ตั้งสมมติฐานใดๆ เพียงแต่หวังปาฏิหาริย์ว่ามีจริง

ทางโค้งแห่งหนึ่งมีเหตุรถยนต์ประสบอุบัติเหตุมากมาย การแก้ไขแบบวิทยาศาสตร์คือตั้งสมมติฐานและหาความน่าจะเป็นของอุบัติเหตุว่าเกิดขึ้นจากอะไร ทดสอบสมมติฐานนั้นและหาทางป้องกัน เช่น ปรับความโค้งของถนน ทำป้ายหรือไฟเตือน ทำลูกระนาดเพิ่มแรงเสียดทานของผิวถนน ฯลฯ ไม่ใช่การไปตั้งศาลริมทางโค้ง แล้วบอกว่าลดประสบอุบัติเหตุบ่อยครั้งเพราะเจ้าที่แรง

เหตุผลอันแท้จริงของการมีศาสนา ในเบื้องต้นก็มาจากความกลัว กลัวอำนาจเร้นลับของผีบางเทวดา กลัวลำบาก กลัวจน กลัวโชคร้าย ที่กลัวก็เพราะปะติดปะต่อหาเหตุที่มาที่ทำให้ตนลำบาก ดวงไม่ดี หรือ โชคร้ายไม่ได้ ก็เลยคิดว่าเป็นอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หารู้ไม่ว่าทั้งหลายทั้งปวงล้วนแล้วมีต้นกำเนิดมาจากภายในจิตของตัวเองทั้งสิ้น พุทธศาสนิกชนที่แท้จริงควรจะหาเหตุหาผลตามหลักวิทยาศาสตร์ และสิ่งแรกที่ต้องศึกษาก็คือตัวจิต ในการฝึกฝน ทดลอง ทดสอบเกี่ยวกับจิต ซึ่งตามองไม่เห็น ไม่มีรูปร่างตัวตน เพราะเป็นนามธรรม เราจึงใช้กฎของความน่าจะเป็นในทางวิทยาศาสตร์มาเป็นข้อมูลในการวางแผนไม่ได้ อย่างไรก็ตาม กระบวนการทางพุทธศาสนาก็ไม่ต่างจากกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ นักวิทยาศาสตร์ใช้หลักของความน่าจะเป็น แต่ทางพุทธศาสน์ใช้หลักของ “โยนิโสมนสิการ” ก็คือ โยนิโส+มนสิการ รวมกัน “โยนิโส” ก็คือ โดยแยกคาย โดยถ่องแท้ โดยวิธีที่ถูกต้อง โดยตลอด และ “มนสิการ” ก็มีความหมายว่า การเพ่งพิจารณา การใส่ใจ ซึ่งหลักการคล้ายคลึงกับกระบวนการทางวิทยาศาสตร์เป็นอย่างยิ่ง หลักที่สำคัญของโยนิโส-มนสิการก็คือ การพิจารณาหาวิธีการที่ถูกต้อง โดยใช้ข้อมูลที่มีอยู่ทั้งหมดมาวิเคราะห์ แต่ต้องวิเคราะห์อย่างเป็นลำดับขั้น มีเหตุมีผล และต้องสามารถเข้าถึงเหตุที่แท้จริงให้ได้โดยใช้ปัญญา

กล่าวโดยสรุปก็คือ โยนิโสมนสิการ หมายถึง การพิจารณาโดยแยกแยะ คือพิจารณาเพื่อเข้าถึงความจริง โดยสืบค้นหาเหตุผลไปตามลำดับจนถึงต้นเหตุ แยกแยะองค์ประกอบจนมองเห็นตัวสภาวะและความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย เป็นแนวความคิดที่เกิดจากการพิจารณาอย่างถูกวิธี อย่างเป็นระเบียบแบบแผน ด้วยเหตุด้วยผล โดยมีเป้าหมายคือการดับทุกข์ ถ้าทำการใดๆ โดยไม่มี โยนิโสมนสิการจะเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดอวิชชา เพราะการกระทำนั้นๆ จะไม่เป็นเหตุเป็นผล ขาดการพิจารณาใคร่ครวญด้วยปัญญา มนุษย์มีความรู้สึก เข้าตัวความรู้สึกนี้เองที่กำหนดว่าการกระทำใดๆ ของมนุษย์เป็นเรื่องของกรรมหรือความบังเอิญที่เกิดจากความน่าจะเป็น ในสภาพของการเดินละเมอแล้วไปเหยียบบมดเสียชีวิตเป็นเรื่องของความน่าจะเป็น ไม่เกี่ยวกับกรรม และไม่ต้องรับผลแห่งวิบากนั้น หรือการปาก้อนหินไปในกอไม้โดยขาดเจตนา บังเอิญไปโดนลูกนกเสียชีวิต นั่นก็เป็นเรื่องของความน่าจะเป็น แต่ก็เกิดข้อสงสัยตามมาคือ ในมุมมองของลูกนกที่เสียชีวิตถือว่าเป็นความชวยของลูกนกหรือเป็นกรรมเก่า และถ้าเป็นกรรมเก่าจะถือว่าผู้ที่ปาก้อนหินไม่ต้องรับผลแห่งวิบากได้อย่างไร การกระทำที่ปราศจากเจตนาหรือความรู้สึก แม้จะมีเจ้ากรรมนายเวรเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น แต่ตัวผู้กระทำไม่มีข้อมูลของกรรมนั้นสะสมในภวังจิตหรือจิตใต้สำนึก เพราะทำไปด้วยขาดเจตนา ผลของกรรมที่รอตอบสนองจะทำอะไรได้ไม่ถนัด และกลายเป็นอโหสิกรรมในที่สุด แต่ทั้งนี้ต้องแยกให้ออกว่าการกระทำนั้นเป็นการกระทำโดยขาดเจตนาจริงๆ หรือเป็นการกระทำเพราะความประมาท แพทย์ที่เจตนาดีจะรักษาคนไข้ให้หายป่วย แต่กระทำด้วยความประมาทจนผู้ป่วยเสียชีวิต ถือว่าเป็นการสร้างกรรมและต้องเสวยผลแห่งวิบากนั้นอย่างแน่นอน และผลของวิบากที่สนองก็จะทำให้เขาเสียชีวิตจากความประมาทเหมือนกัน

จุดอ่อนที่สำคัญของมนุษย์ในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องกรรมก็คือ มนุษย์มักจะคิดว่าการตายเป็นเรื่องใหญ่โต เพราะไปยึดติดในความมีตัวตน ตัวกู-ของกู แต่ในมุมมองของธรรมชาติ การตายเป็นเรื่องธรรมดา บางครั้งการตายก็เป็นไปตามกฎอนิจจังหรือด้วยความบังเอิญ เป็นความชวยในความหมายของมนุษย์ที่ยึดติดในตัวตน เช่น คนคนหนึ่งเดินอยู่ดีๆ ฟ้าก็ผ่าลงมาเสียชีวิตทันที การที่ฟ้าผ่าสามารถพิสูจน์ได้ตามทฤษฎีไร้ระเบียบ ไม่ใช่เรื่องของผีसांगเทวดาที่ไหนดลบันดาล

Chaos Theory : คือ ทฤษฎีที่คิดขึ้นมาเพื่อพิสูจน์แทนกฎของความน่าจะเป็น ใจความสำคัญของทฤษฎีนี้ก็คือ สรรพสิ่งในธรรมชาติที่เราคิดว่ามันยุ่งเหยิงจนมีแต่ความโกลาหล ไม่มีระเบียบ สะเปะสะปะ แต่แท้จริงแล้วมันแฝงไปด้วยความเป็นระเบียบ ซึ่งถ้าเราเข้าถึงความเป็นระเบียบนั้นได้ เราก็สามารถคาดหมายถึงสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้ เช่นเดียวกับผู้บรรลุเข้าสู่

มรรคญาณ จะพบว่าสภาพจิตที่คิดว่ายุ่งเหยิงสะเปะสะปะ แต่แท้จริงแล้วก็แฝงไปด้วยระบบระเบียบ ถ้าเข้าใจถึงองค์ประกอบนั้นก็สามารถทำนายผลแห่งวิบากกรรมที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้ เพราะการย้อนกลับของผลกรรมก็คือการสะท้อนของจิตที่มีต่อผัสสะนั่นเอง

พระพุทธองค์ก็ตรัสว่ามันเป็นเพียงอนุนิยาม เป็นกฎของธรรมชาติ การเสียชีวิตจึงเป็นไปตามกฎของความน่าจะเป็น ปัญหาอยู่ที่ตัวมนุษย์ไปเศร้าโศกเสียใจ เห็นว่าการตายนั้นเป็นกรรมหนัก แท้จริงแล้วเป็นเพียงการเกิดดับของจิตเพียงหนึ่งครั้งเช่นเดียวกับที่เรามีจิตเกิดดับอยู่แล้วทุกๆ วัน วันหนึ่งๆ สิ่งมีชีวิตบนโลกมีการตายนับล้านชีวิต ธรรมชาติจึงให้ความสำคัญต่อความตายน้อยมาก และจิตของคนตายก็จะไปเกิดใหม่ในทันที เหมือนกับที่จิตเราก็ก่เกิดดับอยู่เป็นประจำ ไม่มีขาดช่วง สิ่งจริงแท้คือจิตไม่ใช่ร่างกาย ทรายใดที่เราไปยึดติดกับรูปธรรม เราจะไม่มีความเข้าใจถึงเรื่องกฎแห่งกรรม ได้กระจ่างเลย ทุกวันนี้ศาสนาพุทธจึงวุ่นวายไปหมด มีไสยศาสตร์ พราหมณ์ โหราศาสตร์ เข้ามาปะปน มีการแก้กรรมด้วยวิธีการแปลกๆ นั่นก็เพราะมนุษย์มีความยึดมั่นถือมั่นในตัวกู-ของกู และเข้าใจกฎแห่งกรรมผิดไป ผู้ที่เข้าใจในกฎของธรรมชาติจะไม่กลัวตาย และไม่ยึดชีวิตตัวเอง ขณะใกล้ตายด้วยวิธีการทางแพทย์สมัยใหม่ พร้อมทั้งส่งลูกหลานญาติพี่น้องไว้ด้วยว่าไม่ต้องเสียใจ การตายนั่นจะเป็นไปตามกฎแห่งอนิจจัง ไม่มีความเจ็บปวดใดๆ จิตที่สงบจะไปปฏิสนธิเกิดใหม่ในภพภูมิที่ดี และความทรงจำเก่าๆ ที่เกี่ยวกับตัวตน ลูกกู หลานกู ญาติกู จะไม่เหลืออีกต่อไป เพราะนั่นไม่ใช่ความจริง ความจริงคือการเกิดดับของจิต และข้อมูลแห่งกรรมเท่านั้นที่สามารถตามติดข้ามภพข้ามชาติไปด้วยได้

ถ้าการเสียชีวิตนั้นเป็นเพราะกรรมเก่า มนุษย์จะมีความรู้สึกเพราะกรรมเก่าจะสนองโดยใช้ความรู้สึกของมนุษย์เป็นเครื่องมือ ถ้าก่อนเสียชีวิตต้องเจ็บปวด ทรมานทรมาย หรือทนทุกข์ทรมานก่อนเป็นเวลาหลายปีจึงจะเสียชีวิต นั่นเป็นเรื่องของกรรมเก่า ต้องรับความรู้สึกทุกขเวทนานั้นไปจนหมดแรงส่งผลแห่งวิบากกรรมก่อนถึงจะได้ตายจริงๆ

ถ้าจักรวาลนี้ไม่มีสิ่งมีชีวิตเกิดขึ้น มีแต่พืชซึ่งไม่มีความรู้สึก ทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาลก็จะดำเนินไปตามกฎของความน่าจะเป็นหรือถ้าซับซ้อนขึ้นมาหน่อยก็เป็นไปตามทฤษฎีไร้ระเบียบ แต่ทั้งสองทฤษฎีนี้เป็นการคิดขึ้นมาเพื่อคำนวณทางกายภาพ ดังนั้นเมื่อมีนามธรรมในเรื่องของความรู้สึกขึ้นมา กฎของความน่าจะเป็นและทฤษฎีไร้ระเบียบจึงนำมาใช้อธิบายไม่ได้

มนุษย์ประกอบไปด้วยส่วนของรูปและนาม ถ้ามีแต่รูปอย่างเดียว เราก็คงเหมือนกับหุ่นยนต์ แน่แน่นอนว่า ส่วนที่เป็นรูปซึ่งเป็นกายจะต้องอยู่ในโลกสามมิติที่เกี่ยวข้องกับกฎของ

ความน่าจะเป็นและความสับสนอลหม่านตามทฤษฎีไร้ระเบียบ ผลกระทบบางครั้งก็เกิดจากกฎนี้ ไม่ใช่เรื่องของกรรม วิบากกรรมจะส่งผลโดยผ่านส่วนของนามเป็นเบื้องต้น ดังนั้นเรื่องราว เหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตเราไม่ใช่เรื่องของกรรมเก่าทั้งหมด กฎของธรรมชาติไม่ได้มีเพียง กฎแห่งกรรม พระพุทธองค์ตรัสว่า “กฎแห่งกรรม” เป็นเพียงหนึ่งในห้าของกฎทางธรรมชาติ หรือนิยาม 5 ได้แก่

1. **อุตุนิยม (Physical Laws)** คือ กฎธรรมชาติที่ครอบคลุมความเป็นไปของปรากฏการณ์ในธรรมชาติ เกี่ยวกับวัตถุที่ไม่มีชีวิตทุกชนิด เช่น ฤดูกาล อุณหภูมิ ดินฟ้าอากาศ ปรากฏการณ์ฟ้าร้องฟ้าผ่า แม้กระทั่งการเกิดของโลกและจักรวาลก็เป็นไปตามกฎธรรมชาติข้อนี้ เช่นเดียวกับกฎทางฟิสิกส์ทั้งหมด

2. **พีชนิยาม (Biological Laws)** คือ กฎธรรมชาติที่ครอบคลุมความเป็นไปของสิ่งมีชีวิตทั้งพืชและสัตว์ การสืบพันธุ์หรือพันธุกรรม (DNA) ก็จัดอยู่ในพีชนิยาม เช่นเดียวกับกฎทฤษฎีทางชีววิทยาทั้งหมด

3. **จิตนิยาม (Psychological Laws)** คือ กฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับกลไกการทำงานของจิต เช่น การเกิดดับของจิต การรับอารมณ์ของจิต องค์ประกอบของจิต (เจตสิก)

4. **กรรมนิยาม (Moral Laws)** คือกฎแห่งกรรมนั่นเอง

5. **ธรรมนิยาม (Causal Laws)** คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับความเป็นเหตุเป็นผลของสิ่งทั้งหลาย เป็นกฎสากลที่ครอบคลุมความเป็นไปทั้งฝ่ายจิตและฝ่ายวัตถุ เช่น กฎแห่งอนิจจัง อิทปิฏจยตา กฎข้อนี้มีขอบเขตครอบคลุมกว้างขวางที่สุด กฎสี่ข้อข้างต้นสรุปรวมลงในข้อสุดท้ายนี้

พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงสิ่งที่พระองค์ตรัสรู้ไว้ ได้แก่ กฎธรรมชาติ อันเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่แล้วในจักรวาล เพียงแต่พระองค์ได้ทรงค้นพบด้วยสติปัญญาญาณและนำมาเผยแผ่เท่านั้น ทรงรับรู้ เข้าใจถึงนิยามหรือกฎธรรมชาติทั้งห้าอย่างลึกซึ้ง ทฤษฎีต่างๆ ที่นักวิทยาศาสตร์ค้นพบก็คือความจริงแห่งนิยามเหล่านี้ เช่น ทฤษฎีวิวัฒนาการของชาร์ลส์ ดาร์วิน ก็มาจากพีชนิยาม กฎของนิวตันก็มาจากอุตุนิยม แต่พระองค์เลือกที่จะตัดความรู้ทางด้านอุตุนิยมและพีชนิยามออกจากคำสั่งสอนเพราะไม่ใช่ทางแห่งการดับทุกข์ และไปเน้นที่กรรมนิยาม จิตนิยาม และธรรมนิยาม

ในทางตรงกันข้าม ตลอดเวลาสองพันปีที่ผ่านมา วิทยาศาสตร์พยายามศึกษาในส่วนของพีชนิยามและอุตุนิยมมาโดยตลอด สิ่งนี้เป็นจุดเน้นที่ต่างกันระหว่างวิทยาศาสตร์กับพุทธศาสนา อย่างไรก็ตาม กฎทั้งห้าล้วนสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ได้ เช่น โรกเอคส์เป็นเชื้อไวรัสที่มีอยู่แล้วตาม

ธรรมชาติ ตามกฎพีชนิยาม แต่เมื่อมนุษย์เชื่อมจากศีลธรรมเพราะมีโมหะหรืออวิชชา โรคระบาด จึงเป็นผลตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ หรือการตัดไม้ทำลายป่า ทำให้เกิดน้ำท่วม ฝนไม่ตก ซึ่งเป็นผลจากกรรมนิยามที่สะท้อนมาจากพีชนิยาม ปรากรกฎการณ์คลื่นสี่นามีก็เป็นอุตุนิยาม แต่เมื่อมีคน เสียชีวิต เกิดความเศร้าสลด เกิดเป็นจิตนิยามที่สะท้อนมาจากอุตุนิยาม

วิทยาศาสตร์ให้ความสำคัญต่ออุตุนิยามและพีชนิยาม จนมองว่าเรื่องของจิตนิยาม กรรมนิยาม ธรรมนิยาม เป็นเรื่องไร้สาระ จนปัจจุบันนักวิทยาศาสตร์เริ่มหวนคิดกลับ เพราะ โลกะจากจิตของมนุษย์ แม้ทรัพยากรของโลกมีอยู่อย่างจำกัด แต่โลกะของมนุษย์มีอยู่อย่างไม่จำกัด และทำอย่างไรก็ไม่พอ วิทยาศาสตร์ไล่ตามอย่างไรก็ไม่ทัน นอกจากนั้นยังสร้างผลกระทบไปยังอุตุนิยาม เช่น เกิดสภาวะ เรือนกระจก เกิดมลพิษทางสิ่งแวดล้อม ลมฟ้าอากาศแปรปรวน หรือในทางพีชนิยามก็เกิดเชื้อโรค ตัวใหม่ๆ ขึ้น เกิดการแพร่ระบาดของเชื้อบางชนิด เช่น เชื้อหวัดนก เชื้อเอชไอวี อย่างที่ไม่เคยเป็นมาก่อน เกิดการตัดต่อพันธุกรรม สร้างสิ่งมีชีวิตแปลกๆ ใหม่ๆ ขึ้น ยิ่งไปกว่านั้นการค้นพบทาง อุตุนิยามนำไปสู่การพัฒนาระเบิดนิวเคลียร์ การค้นพบทางพีชนิยามนำไปสู่อาวุธเชื้อโรค ในที่สุด ถ้านักวิทยาศาสตร์ไม่ใส่ใจกับจิตนิยาม โลกจะถึงแก่การพินาศเพราะน้ำมือมนุษย์เอง พระพุทธองค์ ทรงทราบดี จึงตัดพีชนิยาม อุตุนิยามออกจากคำสอน เพราะไม่มีประโยชน์อันใด มีแต่จะสร้างโลกะ โทสะ โมหะ และลำพังเฉพาะจิตนิยาม กรรมนิยาม ธรรมนิยาม ก็สอนกันไม่หมดแล้ว แม้จะตัด พีชนิยาม อุตุนิยามออกจากคำสอน แต่พระพุทธองค์ก็ยังทรงรวมนิยามทั้งสองนี้ไว้ในนิยาม 5 เพราะ วิทยาศาสตร์เป็นส่วนหนึ่งของพุทธศาสนา และสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับชีวิตมนุษย์ล้วนแต่เกี่ยวข้องกับ นิยาม 5 นี้ เช่น การที่เราปวดศีรษะอาจมีสาเหตุจากนิยามใดก็ได้ ถ้าเป็นการปวดศีรษะจากการติดเชื้อ ในสมองถือเป็นพีชนิยาม หรือปวดศีรษะจากการอยู่ในสถานที่อับร้อน อากาศไม่ถ่ายเทถือเป็น อุตุนิยาม แต่ถ้าปวดศีรษะจากความกุ่มใจ กังวลใจ ถึงจะเรียกว่าเป็นกรรมนิยาม จะเห็นได้ว่า แม้แต่การปวดศีรษะ ต้นเหตุก็ไม่ได้มาจากกรรมเก่าเพียงอย่างเดียว ดังนั้นเราไปเหมารวมเหตุการณ์ ทุกอย่างที่ประสบในชีวิตว่าเป็นผลจากกรรมเก่าไม่ได้

จากกฎแห่งธรรมชาติทั้งห้าประการนี้ เราจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวง ที่เกิดขึ้นใน โลกหาใช่เกิดเพราะกฎแห่งกรรมเท่านั้นไม่ แต่เป็นไปได้ว่ากฎทั้งห้าข้ออาจเกิดขึ้น ในจังหวะที่เหมาะสมสอดคล้องซึ่งกันและกันได้

ความน่าจะเป็นหรือความบังเอิญที่เกิดขึ้นในชีวิตเราไม่ใช่ผลจากกรรมเก่า แต่จะเป็น ตัวกระตุ้นให้เราสร้างกรรมใหม่ขึ้นมาได้ ยกตัวอย่างเช่น ถ้าเราหลับตาหยิบสลากกินแบ่งขึ้นมาหนึ่งใบ

ด้วยการสู้รบ หลังจากนั้นผลของการออกผลากซึ่งเป็นการสู้รบเช่นกัน บังเอิญมาตรงกับรางวัลที่หนึ่งพอดี ถ้ามองตามกฎของความน่าจะเป็น การถูกรางวัลในครั้งนี้ไม่ใช่เรื่องของกุศลกกรรมเก่า เป็นความบังเอิญล้วนๆ แต่สุขเวทนา กิเลสตัณหา อุปาทานที่เกิดขึ้นหลังจากการรู้ตัวว่าถูกรางวัลนั้นคือการสร้างกรรมใหม่ ซึ่งจะต้องรับผิดชอบต่อแห่งกรรมนี้ในอนาคตอย่างแน่นอน ยังมีกิเลสยึดมั่นในตัวกูของกูมาก การถูกรางวัลในครั้งนั้นอาจกลับกลายเป็นทุกขผลในเวลาต่อมา เช่นเดียวกัน ถ้าเราไม่รู้เท่าทันความชวที่เกิดขึ้นจากความบังเอิญ แล้วเกิดทุกขเวทนา เกิดกิเลสตัณหา อุปาทานขึ้น ก็เท่ากับว่าเรารับความชวนั้นเข้ามาเป็นกรรมของเรา ยกตัวอย่างเช่น เรากำลังยืนอยู่ในผับแห่งหนึ่ง แล้วมีใครสักคนเดินมากระแทกไหล่เราอย่างแรงโดยบังเอิญ ไม่ได้เจตนา ถ้าเราเกิดเวทนา เกิดอารมณ์ความรู้สึก เกิดความอยากเอาคืน ก็จะเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างกรรมใหม่ แต่ถ้าเข้าใจว่าเหตุที่เกิดขึ้นเป็นเหตุบังเอิญ ไม่ยึดมั่นในตัวกูของกู ก็จะไม่มีความรู้สึกใดๆ เกิดขึ้นจากการชวนั้น กรรมใหม่ก็ไม่เกิด ในทางกลับกัน ถ้าการเดินมาชนเราเป็นการกระทำโดยเจตนา แสดงว่าการชวครั้งนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากเจ้ากรรมนายเวร เป็นกรรมเก่า เพราะจะมีเจตนาได้ต้องมีความรู้สึก แสดงว่าเราเคยไปทำกรรมกับเขาไว้ไม่ว่าในชาตินี้หรือชาติก่อนๆ ซึ่งทำให้เขาเกิดความรู้สึกเช่นนั้น และถ้าเรารู้ว่าเขาเจตนาแกล้งชน เวทนาเราจะเกิดอย่างรุนแรง และเกิดการอยากเอาคืน อยากแก้แค้น แต่สำหรับผู้ที่มีปัญญาจะรู้ว่าเป็นกรรมเก่า ตัดเวทนาที่เกิดขึ้นทิ้งไปก่อนที่มันจะกลายเป็นกิเลสตัณหา อุปาทาน ความโกรธก็ไม่เกิดขึ้น วงจรแห่งกรรมก็ขาดสะบั้นนับแต่นั้นไป ไม่เกิดการแก้แค้นกันไปแก้แค้นกันมาอีกต่อไป

ความบังเอิญที่เกิดขึ้นในชีวิตเราแต่ละวันมีอยู่มากมาย เราควรที่จะกำหนดสติไว้ตลอดเวลา อย่ให้ความบังเอิญนั้นก่อให้เกิดเป็นกรรมใหม่ประทับอยู่ในตัวเรา เพราะลำพังเฉพาะกรรมเก่าที่คิดตัวอยู่ มันก็มากมายมหาศาลที่จะต้องตามจดตามใช้กันอีกไม่รู้กี่ภพกี่ชาติ ถ้ายังผลอสสร้างกรรมใหม่ขึ้นมาอีก ก็จะเวียนว่ายตายเกิดชดใช้กรรมไม่มีที่สิ้นสุด หรือแม้เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นไม่ใช่ความบังเอิญแต่เป็นผลแห่งวิบากกรรมเก่า การใช้สติไปสกัดไม่ให้เกิดเวทณาก็เท่ากับเราสามารถกำจัดกรรมเก่าไปได้ในวาระหนึ่ง ไม่มีการอยากเอาคืน ไม่มีการอาฆาตพยาบาท หมดสิ้นต่อกัน เมื่อฝึกสติสกัดกั้นกรรมเก่าให้หมดไปเรื่อยๆ ในขณะที่ไม่สร้างกรรมใหม่ หนทางแห่งนิพพานก็อยู่แค่เอื้อม

มีหลายคนเข้าใจผิดว่าการดำเนินชีวิตของคนเราขึ้นอยู่กับกรรมทั้งหมดทุกวินาที เป็นความเข้าใจที่ผิดอย่างมาก ความจริงแล้วกรรมมีขอบเขตที่จำกัดในกรอบของตัวเอง บางครั้งวิถี

ชีวิตของเราที่เป็นไปแบบบังเอิญตามกฎของความน่าจะเป็นหรืออิทธิพลของทฤษฎีไร้ระเบียบด้วยโรคภัยไข้เจ็บที่เกิดขึ้นบางโรคก็ไม่ใช่เพราะผลของกรรม บางครั้งก็เป็นเรื่องของคินฟ้าอากาศ เรื่องของอาหารและพืชพรรณ หรือเป็นไปตามธรรมชาติตามหลักอนิจจัง เราอาจจะเหงื่อออกหน้าแดงเพราะอากาศร้อน ก็ไม่ใช่เรื่องของกรรม ในทางกลับกัน ถ้าเราเหงื่อออกหน้าแดงเพราะเพิ่งไปกระทำความผิดมา นั่นเป็นเรื่องของกรรม สิ่งเร้าบางอย่างก็ไม่ได้เป็นผลจากวิบากกรรม แต่เป็นผลจากความน่าจะเป็น เช่น การออกรางวัลของสลากกินแบ่ง เวลาตกฟาก วันเดือนปีเกิดชีวิตของคนเราไม่ได้ถูกลิขิตจากดวงดาวบนฟากฟ้า แต่เป็นไปตามกฎแห่งกรรม สภาวะบนโลกมีพลวัตอยู่ตลอดเวลา เดี่ยวแดดออก เดี่ยวฝนตก บางครั้งน้ำท่วม แผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด เกิดคลื่นสึนามิ สิ่งเหล่านี้เป็นเพียงเรื่องทางธรรมชาติ ไม่ใช่เรื่องของกรรมแต่อย่างใดและสามารถพิสูจน์ทางการคำนวณได้ แต่เมื่อใดก็ตามที่มีความรู้สึกของมนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาตินั้น เช่น มีการเสียชีวิตของคนรักจากคลื่นสึนามิ จึงจัดว่าเป็นเรื่องของกรรม

ตามกฎของธรรมชาติ ตามทฤษฎีเทอร์โมไดนามิก ทุกสิ่งทุกอย่างจะเกิดการเสื่อมอยู่ตลอดเวลา การเกิด แก่ เจ็บ ตาย ก็เป็นเรื่องของธรรมชาติ ไม่ใช่เรื่องของกรรม การที่เรามีใบหน้า ที่เหี่ยวขึ้น มีตีนกา และริ้วรอย นั่นก็เป็นกฎของธรรมชาติ แต่เมื่อใดก็ตามที่เราเอาความรู้สึกเข้าไปพัวพันกับกฎของธรรมชาติ เช่น รู้สึกทุกข์ร้อนเหลือเกินกับตีนกาบนใบหน้า นั่นเป็นเรื่องของกรรม และระดับความทุกข์ของแต่ละคนก็ไม่เท่ากัน ตามแต่ความแรงแห่งเวทนา ตัณหา อุปาทาน ถ้ายังยึดถือการแก่ การเจ็บ การตาย เป็นของเราอยู่ ก็ต้องประสบกับความทุกข์อยู่รำไป

ทฤษฎีไร้ระเบียบบอกไว้อย่างชัดเจนว่า ระบบเมื่อซับซ้อนยุ่งเหยิงมากขึ้นเรื่อยๆ ในที่สุดก็ถึงจุดที่ระบบจะทำลายตัวเองจากเหตุเล็กๆ ที่คาดไม่ถึง ทุกสิ่งเป็นอนิจจัง ไม่มีอะไรที่อยู่ได้เป็นนิรันดร์ เป็นกฎทางธรรมชาติ ดังนั้นการเกิด การดับ การสูญสลาย ไม่ใช่เรื่องของกรรม ถ้าเราเข้าใจจุดนี้จะเกิดปัญญา เมื่อเกิดเหตุแห่งอนิจจังขึ้นในชีวิต ทุกข์ก็ไม่เกิด เพราะมันเป็นเช่นนั้นเอง แต่สำหรับผู้มีปัญหาบ่อย ยึดมั่นในตัวกู-ของกู มากเท่าไร ทุกข์ก็จะเกิดมากขึ้นเท่านั้น แม้เหตุที่สะเทือนใจจะเป็นเรื่องปกติทางธรรมชาติก็ตาม คนกลุ่มนี้บางครั้งอธิบาย ปลอดภัยอย่างไรก็ไม่เข้าใจ และยังคิดย้อนกลับว่าไม่น่าเกิดขึ้นได้เลย สาเหตุมาจากเรื่องเล็กๆ แค่นั้นเอง ก็ยิ่งทุกข์เพราะไม่รู้เท่าทันว่าความสูญเสียนั้นจะเริ่มมาจากต้นเหตุเล็กๆ ที่ไม่น่าเป็นไปได้ ซึ่งเป็นเรื่องธรรมชาติ ไม่ใช่ผีสาวเทวดาตลบันดาล เมื่อศึกษาทฤษฎีนี้อย่างเข้าใจแล้วจะพบว่า การคงอยู่และการล่มสลายขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยภายในตัวเองและจากปัจจัยแวดล้อม แต่เหตุปัจจัยแวดล้อม

ไม่สำคัญเท่ากับปัจจัยภายใน สมัยก่อนถ้าคนทำเลวก็จะโทษสิ่งแวดล้อม แต่ถ้าวิเคราะห์ตามทฤษฎีนี้ เราจะพบว่าไม่ใช่เพราะเหตุปัจจัยภายในต่างหากที่ทำให้คนเป็นคนเลว

คนเราจะเปลี่ยนแปลงความคิด ก็ต่อเมื่อมีสิ่งหนึ่งมากระทบใจหรือกระทบความรู้สึก ที่เรียกว่าเกิดผัสสะ ซึ่งถ้ากระทบพันคนจะเกิดผลลัพธ์พันอย่าง หลายคนหลากหลายผลกระทบ เพราะปัจจัยภายในของคนเรามีความซับซ้อนภายในตัวของมันเอง ไม่มีทางเหมือนกันแม้ในคู่แฝดก็ตาม ความซับซ้อนที่สำคัญมากคือความซับซ้อนที่เกิดขึ้นจากคุณสมบัติภายในตัวของมันเอง คุณสมบัติด้านในเป็นคุณสมบัติที่สำคัญที่สุด ภาวะการเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งทั้งหลายนั้นมีความโน้มเอียงไปสู่ความยุ่งเหยิงไม่เป็นระเบียบ และปัจจัยภายในตัวมนุษย์ก็มีความลึกซับซ้อนมากที่สุด เพราะฉะนั้น ศูนย์กลางของความเปลี่ยนแปลงจึงเริ่มต้นจากภายในของตัวเราเอง นั่นคือแนวคิดเดียวกับที่เรียกว่า ไร้ระเบียบหรือความสับสนอลหม่าน ชีวิตคนเราโดนกระแทกเพียงนิดเดียว จิตก็เกิดความยุ่งเหยิงแล้ว ทำให้ความมั่นคงภายในหลุดหายไป เพราะฉะนั้น จากการเรียนรู้ทฤษฎีนี้ทำให้เราต้องเฝ้าระวังจิตของเราเอง เพราะถ้าเราไม่เฝ้าระวังเสถียรภาพภายในตัวเอง ก็อาจถูกทำลายได้ง่าย การจะดูอย่างคร่าวๆ ว่าโรคที่เกิดขึ้นเป็นโรคจากกรรมเก่าหรือเป็นโรคตามกฎอนิจจังให้ดูได้จาก “ความรู้สึก” ยกตัวอย่างเช่น การเป็นโรคความดันโลหิตสูง เส้นเลือดในสมองแตก เกิดจากความรู้สึกเครียด วิตกกังวล ความรู้สึกโกรธ คับแค้นใจ หรือว่าเกิดจากการเสื่อมของเส้นเลือดตามอายุการใช้งาน หรือเกิดจากทั้งสองสาเหตุ ก็เป็นผลบวกของทั้งกรรมเก่าและกฎอนิจจัง “ความรู้สึก” คือตัวกำหนดกรรม ต้นไม้ ก้อนหิน คอมพิวเตอร์ไม่มีความรู้สึก จึงไม่มีวิบากกรรม คนที่ตัวสั้นเพราะความรู้สึกกลัวก็เพราะกรรมเก่า แต่ถ้าตัวสั้นเพราะความหนาวก็เป็นเพียงกฎทางธรรมชาติ น้ำตาไหลเพราะความรู้สึกเสียใจนั้นเป็นเรื่องของกรรม แต่ถ้าน้ำตาไหลเพราะผงเข้าตานั่นเป็นเรื่องธรรมชาติ ไม่ใช่เรื่องกรรมอะไรที่โหด การที่เราจะเลือกใครสักคนด้วยการสุ่มโดยปราศจากความรู้สึก นั่นก็เป็นเรื่องของความน่าจะเป็น แต่ถ้าเราเลือกด้วยความรู้สึกชอบ นั่นก็คือกฎแห่งกรรม

อย่างไรก็ตาม เรื่องของกรรมมีความละเอียดอ่อนและซับซ้อนมาก ปรากฏการณ์บางอย่างที่เกิดขึ้นก็เป็นผลกระทบของกรรมแบบผีเสื้อกระพือปีก ซึ่งสุดท้ายจะคาดเดาได้ว่ามันเป็นผลจากการกระพือปีกของผีเสื้อตัวไหน จากที่ไหน เนื่องจากปัจจัยเริ่มต้นเพียงนิดเดียวอาจจะก่อให้เกิดผลกระทบอันใหญ่หลวง ทำนองเด็ดดอกไม้สะเทือนถึงดวงดาว หรือผีเสื้อกระพือปีกที่ฮ่องกง อาจเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดพายุที่นิวยอร์กได้ ที่เรียกว่า ผลกระทบปีกผีเสื้อ : Butterfly Effect

บางกรณีเราจึงสรุปไม่ได้ว่า เหตุที่เกิดขึ้นเป็นผลทางธรรมชาติหรือเป็นผลของกรรม หรือทั้งสองอย่างผสมกัน และผลแต่ละอย่างอาจเกิดจากปัจจัยหลายอย่าง ปัจจัยแต่ละอย่างก็สามารถทำให้เกิดผลได้หลายอย่าง และยังข้ามเวลา ข้ามภพข้ามชาติได้ ดังนั้น การจะทำความเข้าใจในเรื่องกฎแห่งกรรมไม่ใช่เรื่องง่ายๆ เหมือนกับการเข้าใจแบบสมการเส้นตรง อย่างกฎของนิวตัน กฎแห่งกรรมเป็นสมการเชิงซ้อน เกิดความเปลี่ยนแปลงไปอย่างไม่เป็นเส้นตรง แต่เป็นทางที่คดเคี้ยววกแวกและบางครั้งก้าวกระโดดข้ามเวลา ข้ามภพ ข้ามชาติ

ระบบการก่อตัวของจักรวาลก็เป็นไปตามทฤษฎีไ้ระเบียบ แม้ว่าทฤษฎีนี้จะลึกล้ำ ซับซ้อน แต่ก็เทียบไม่ได้กับกฎแห่งกรรม ดังนั้น การที่เชื่อว่าวิถีชีวิตมนุษย์ถูกลิขิตจากดวงดาวเพียงไม่กี่ดวงจึงไม่ใช่เรื่องที่ถูกต้อง ความซับซ้อนระหว่างวิถีแห่งดวงดาวกับความซับซ้อนในวิถีแห่งจิตมนุษย์ต่างกันมหาศาล ทั้งสองสิ่งไม่น่านำมาเปรียบเทียบเป็นเหตุและผลซึ่งกันและกันได้

มนุษย์พยายามหาคำตอบให้กับตัวเองมานานแล้ว บ้างก็ว่าชีวิตมนุษย์ถูกกำหนดโดยพระเจ้า ตามองค์พระศาสดาของตน บ้างก็ว่าดวงดาวต่างหากเป็นผู้ลิขิตชีวิตมนุษย์ ศาสตร์แขนงต่างๆ ที่ใช้ในการทำนายอนาคตถูกสร้างขึ้นมากมายเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ เช่น การทำนายชีวิตจากลายมือ จากลักษณะท่าทาง จากเวลาตกฟาก ราศีเกิด ทำนายดวงชะตาจากไพ่ ฯลฯ

การตอบสนองของจิตต่อผัสสะคือจุดเริ่มต้นของเวทนาความรู้สึก กิเลสตัณหา และก่อให้เกิดพฤติกรรมตามมา พฤติกรรมไม่ใช่เกิดจากอำนาจของสิ่งภายนอก แต่เป็นอำนาจจากภายในจิตของเราเอง ยกตัวอย่างเช่น ขณะที่รถกำลังวิ่งตามกันมาอย่างรวดเร็ว เมื่อมาถึงสี่แยกที่เป็นไฟแดง รถทั้งหมดจะชะลอหยุดกึกตรงหน้าไฟแดงนั้น เด็กน้อยคนหนึ่งที่นั่งมองอยู่ริมถนนคิดตามประสาเด็กๆ ว่า พลังของไฟแดงสามารถหยุดรถทั้งขบวนได้ แท้จริงแล้วไฟแดงไม่ได้มีพลังอะไร เพียงแต่เป็นพฤติกรรมการตอบสนองเมื่อมนุษย์เกิดผัสสะต่อไฟแดงต่างหาก เรื่องนี้เป็นความเข้าใจง่ายๆ แต่ในชีวิตประจำวันมีเหตุการณ์อื่นๆ ในสิ่งแวดล้อมเกิดขึ้นมากมาย และการตอบสนองของมนุษย์แต่ละคนต่อผัสสะที่เกิดขึ้นก็ไม่เหมือนกับกรณีหยุดรถพร้อมๆ กันที่ไฟแดง การตอบสนองที่ต่างกันนี้เองที่ทำให้มนุษย์แต่ละคนมีวิถีแห่งชีวิตที่แตกต่างกัน ทุกคนมีชีวิตอยู่ในธรรมชาติเดียวกัน แต่วิธีการตอบสนองของมนุษย์แต่ละคนที่มีต่อธรรมชาติต่างหากคือลิขิตแห่งชีวิต

แน่นอนว่าวิถีแห่งชีวิตเราถูกลิขิตไว้แล้ว แต่เป็นภายใต้กฎแห่งกรรม ไม่ใช่กฎแห่งดวงดาว และกรรมจะทำงานโดยใช้เวทนาความรู้สึก เป็นเครื่องมือในการกำหนดแนวทางพฤติกรรมของมนุษย์ให้เป็นไปตามที่ต้องการ ไม่ใช่อิทธิพลจากสิ่งภายนอก เช่นเดียวกับ

โหราศาสตร์ทั้งหลาย การดูลายมือ ดูเวลาดกฟาก ดูไฟยิปซี ฯลฯ ผู้ที่หลงเชื่อเรื่องพวกนี้ก็ไม่ต่างอะไรกับเด็กเล็กที่คิดว่าอำนาจของไฟแดงทำให้รถหยุดได้ เพราะถ้าคิดดีๆ มันมีเหตุและผลในตัว เมื่อเกิดไฟแดงรถก็หยุด แล้วจะว่าไม่ใช่เพราะอำนาจของไฟแดงได้อย่างไร การดูดวงเป็นเรื่องของสถิติ บางครั้งก็ตรงอย่างน่าประหลาด แต่สำหรับคนฉลาดที่รู้เท่าทันจะเข้าใจว่าทั้งหมดเกิดจากพฤติกรรมภายในของเราเอง และเป็นไปได้ที่จะมาตรงกับสถิติของหลักโหราศาสตร์โดยบังเอิญ ถ้าใครช่างสังเกตจะพบว่าการทำนายตามหลักโหราศาสตร์มีความถูกต้องไม่ถึงยี่สิบเปอร์เซ็นต์ เพียงแต่เราละเลยกับแปดสิบเปอร์เซ็นต์ที่ทายไม่ถูกและไปให้ความสำคัญเชื่อถือศรัทธาในยี่สิบเปอร์เซ็นต์นั้น แม้แต่หลักของฮวงจุ้ย โหงวเฮ้ง หรือการเปลี่ยนชื่อแซ่ ที่บางครั้งการเปลี่ยนแปลงตามที่ซินแสแนะนำทำให้เจริญก้าวหน้าขึ้นจริงๆ ความเจริญก้าวหน้านั้นก็เพราะผัสสะที่เราได้รับจากอายตนะภายนอกต่างไปจากเดิม ทำให้เกิดเวทนาที่เปลี่ยนไป รวมไปถึงความรู้สึกของผู้คนรอบข้างที่เปลี่ยนไปด้วย ถ้าสิ่งเรานั้นเปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้น แน่ใจว่าชีวิตเราจะต้องดีขึ้น หลักการของฮวงจุ้ย โหงวเฮ้งจึงเป็นหลักพื้นฐานทางจิตวิทยาตะวันออกเท่านั้นเอง ไม่ใช่เรื่องเหนือธรรมชาติแต่อย่างใด

ส่วนสำคัญที่สุด ที่ทำให้สรรพสัตว์โลกทั้งหลายไม่ดำเนินไปตามกฎของความน่าจะเป็น นั่นก็คือ “ความรู้สึก” ก้อนหินก้อนหนึ่งกลิ้งไปตรงทางสองแพร่งที่ชันเท่าๆ กัน โอกาสที่ก้อนหินจะไหลไปทางใดทางหนึ่งเท่ากับ 0.5 หรือ 1/2 แต่ถ้าเป็นมนุษย์หรือสัตว์ซึ่งมีความรู้สึก การจะเลือกเดินทางไหนระหว่างสองแพร่งนั้นเป็นการตัดสินใจที่มาจากความรู้สึก จะใช้ค่าของความน่าจะเป็นคือ 0.5 เข้ามาตัดสินใจไม่ได้ เพราะไม่ใช่ความบังเอิญ *สิ่งมีชีวิตทุกชนิดไม่ได้เกิดมาด้วยความบังเอิญ เพราะความรู้สึกนี้เองทำให้การตัดสินใจของสรรพชีวิตเป็นไปตามกฎแห่งกรรม*

หลายคนอาจเข้าใจว่าความสับสนอลหม่าน ไร้ระเบียบของสเปิร์มนับร้อยๆ ล้านตัวที่ตั้งหน้าตั้งตาว่ายเพื่อเข้ามาผสมพันธุ์กับไข่ในมดลูก และจะมีสเปิร์มเพียงตัวเดียวเท่านั้นที่ได้เข้าไปภายในไข่และก่อให้เกิดปฏิกิริยาการแบ่งตัว เติบโตเป็นทารกต่อไป ในระยะนี้ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นไปตามกฎความน่าจะเป็นและทฤษฎีไร้ระเบียบ เพราะสเปิร์มตัวที่วิ่งเร็วที่สุดถึงไข่ง่อนจะได้เข้าผสมพันธุ์ ซึ่งคาดหมายไม่ได้ว่าเป็นตัวไหน แต่จากการวิจัยล่าสุดของวงการแพทย์พบว่า *ไข่ในมดลูกมีความรู้สึก และจะเป็นผู้คัดเลือกสเปิร์มตัวใดตัวหนึ่งเข้าไปผสมกับตัวเอง ไม่ใช่ตัวที่วิ่งเร็วที่สุด และถึงไข่ง่อน ขณะนั้นจะมีสเปิร์มเกาะอยู่รอบๆ ไข่ และไข่ง่อนนั้นจะเป็นตัวตัดสินใจว่าจะเปิดให้สเปิร์มตัวไหนเข้ามาผสมพันธุ์ภายใน กฎของความน่าจะเป็นและทฤษฎีไร้ระเบียบจึงใช้กับ*

สิ่งมีชีวิตไม่ได้นับแต่เริ่มปฏิสนธิเลยทีเดียว นั่นคือคำตอบที่ว่า จิตของทารกเริ่มมีตอนนั้น ไม่ใช่สามเดือน แต่จะเกิดปฏิสนธิจิตขึ้นทันทีในเสี้ยววินาทีแรกของการผสมพันธุ์ ดังนั้นการทำลายตัวอ่อนทารก ไม่ว่าจะในช่วงไหนนับแต่วินาทีแรกถือว่าเป็นการทำลายความรู้สึก มาชีวิต เป็นบาปอย่างร้ายแรง

กรรมพันธุ์ ยีน หรือดีเอ็นเอในความหมายเดียวกันคือ ส่วนหนึ่งของเครื่องมือแห่งกรรม เชื้ออสุจิหรือสเปิร์มจะบรรจุข้อมูลของยีนไว้ครั้งหนึ่ง อีกครั้งอยู่ในไข่ของแม่ เมื่อมารวมกันก็จะครบคู่ เกิดการแบ่งตัวเป็นมนุษย์คนใหม่ การที่สเปิร์มนับร้อยล้านตัวตั้งหน้าตั้งตาวิ่งเข้าไปเกาะไข่ ก็เพราะแรงดึงดูดจากไข่ สเปิร์มตัวที่มีข้อมูลแห่งกรรมสัมพันธ์กับข้อมูลแห่งกรรมภายในไข่จะเกิดความรู้สึกอยากเข้าเข้าไปใกล้ ทำให้วิ่งได้ไวกว่าตัวอื่น และถึงไข่ก่อน เมื่อถึงไข่ ไข่ยังไม่เปิดรับทันที แต่จะรอให้ตัวอื่นๆ เข้ามาเกาะแล้วค่อยคัดเลือกอีกครั้ง แน่ใจว่าตัวที่เกาะเป็นอันดับแรกๆ จะอยู่ติดผนังไข่ และมีโอกาสที่จะเจาะเข้าไปได้ก่อนตัวอื่นๆ จะเห็นได้ว่าแม้แต่การเกิดชีวิตก็เป็นเรื่องของความรู้สึก ไม่ใช่เรื่องบังเอิญ แต่ยีนที่ได้เข้าไปผสมพันธุ์ก็ไม่ใช่ว่าจะแสดงผลทั้งหมด ในบางครั้งยีนของแม่เด่นกว่าพ่อก็จะแสดงผลกรรมทั้งดีและไม่ดีของแม่ผ่านทางลูกคนนั้นมากกว่าพ่อ ในทางกลับกัน ลูกอีกคนยีนของพ่อเด่นกว่าแม่ ผลกรรมของพ่อก็จะตกกับลูกคนนั้นมากกว่าแม่ ผลที่เกิดขึ้นแสดงออกมาทั้งทางรูปธรรม นามธรรม รวมไปถึงโรคภัยไข้เจ็บด้วย

ต้องมานั่งทำความเข้าใจกันให้ดีอีกครั้งก่อนว่า ชีวิตของคนเราไม่ได้ขึ้นกับดวงดาว เวลาเกิด ลายฝ่ามือ พรหมลิขิต หรือผีสิงเทวดาที่ไหน ถ้าเชื่อเช่นนั้น กลยุทธ์การพิชิตกรรมจะหลงทางจนดูไม่กลับ อนาคตเราไม่ได้ถูกลิขิตไว้แล้วจากสิ่งภายนอก ชีวิตของเราขึ้นอยู่กับตัวเราเอง โดยมีกระแสแห่งวิบากและกรรมเก่าในจิตได้สำนึกคอยกำหนดทิศทาง ชีวิตเรา เราคือผู้ลิขิต เพียงแต่มีพลังของกรรมเก่าคอยบังคับจุดดึงให้เราวิถีชีวิตเป็นไปตามที่เจ้ากรรมนายเวรต้องการ กรรมเก่าไม่สามารถลบล้างได้ด้วยการสารภาพบาป นั่นเป็นเพียงกุศโลบายที่ทำให้รู้สึกดีขึ้นเท่านั้น เป็นการเปลี่ยนแนวทางในทางลบให้กลับเป็นบวก แต่กิเลส ตัณหา อุปาทานยังคงเดิม จึงกำจัดกรรมไม่ได้ วิถีทางเดียวที่ทำได้และพระพุทธองค์ทรงค้นพบแล้ว นั่นก็คือการทำความเข้าใจกับกฎแห่งอิทัปปัจจยดาหรือกฎจสมุปบาท ซึ่งถือว่าเป็นกฎแห่งกรรม เป็นกฎแห่งธรรมชาติ และเป็นกฎที่สำคัญที่สุดในพระพุทธศาสนา พุทธศาสนาไม่เชื่อเรื่องพรหมลิขิต เรื่องอำนาจของดวงดาว อำนาจของพระเจ้า และไม่เชื่อว่าชีวิตมนุษย์จะเป็นไปตามความบังเอิญ หรืออำนาจภายนอกอื่นใด นอกเสียจากอำนาจแห่งกรรมที่เราทำไว้เอง ความบังเอิญที่เป็นความประจวบเหมาะเมื่อคิดย้อนกลับ เช่น การที่คนคนหนึ่งจะถูกรถชนต้องมาจากความบังเอิญอย่างน่ามหัศจรรย์ ถ้าคนขับรถออกจากบ้าน

เข้าไปเพียงแค่สองสามวินาที หรือคนถูกรถชนข้ามถนนเร็วขึ้นหรือช้าลงนิด การชนก็จะไม่เกิดขึ้น การที่มนุษย์พิศวงกับความบังเอิญเช่นนี้ก็เพราะว่าไปยึดติดกับเวลาตามนาฬิกา ซึ่งเป็นเวลาสมมติ การสนองของวิบากกรรมไม่ขึ้นกับเวลาตามนาฬิกาเพราะเวลาเหล่านั้นไม่มีจริง ซึ่งทฤษฎีสัมพัทธภาพก็ได้พิสูจน์อย่างแจ่มชัดแล้ว ความสอดคล้องที่เกิดขึ้นเป็นผลของเวลาตามความรู้สึก ซึ่งสะท้อนขึ้นมาจากจิตไร้สำนึก แม้ว่าคนขับรถจะออกจากบ้านช้ากว่านั้น แต่ด้วยความใจร้อน เขาเร่งความเร็วรถ การชนก็จะเกิดขึ้นอยู่ดี ส่วนคนข้ามถนน ถ้าก่อนออกจากบ้านเขารู้สึกว่าวันนี้ใจไม่ค่อยดี ยกเลิกการเดินทางดีกว่า การชนก็จะไม่เกิดขึ้น การประจวบเหมาะของเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นเป็นเรื่องของความรู้สึกที่สอดคล้องกัน ก็คือกรรมเก่าที่สัมพันธ์กัน ไม่ใช่เรื่องของเวลาตามนาฬิกา ถ้าเราไปยึดติดกับนาฬิกา เราจะวิเคราะห์ตีความการทำงานของวิบากกรรมผิดไป จนมองว่าเป็นเรื่องบังเอิญการประจวบพบคู่รักก็เช่นกัน ไม่ใช่เรื่องบังเอิญและก็ไม่ใช่เรื่องของพรหมลิขิตด้วย แต่เป็นเรื่องของจิตลลิต ซึ่งสะท้อนออกมาเป็นบุพเพสันนิวาส ผู้ที่ฝึกสมาธิจิตจนบรรลุเข้าสู่ภาวะนาปีญญาญาณจะเข้าใจถึงความลึกลับซับซ้อนในเรื่องนี้เป็นอย่างดี

2.2.14 ตายแล้วเกิด

จากการค้นพบในเรื่องสสาร-พลังงานของอัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ และทฤษฎีควอนตัมเมคคานิกส์เทอร์โมไดนามิก สรุปได้ว่า การปรากฏมีอยู่ของสสารต่างๆ ทั้งหลายในจักรวาลเป็นภาพลวงตา เพราะเนื้อแท้ทั้งหลายของสสารนั้นก็คือ “พลังงาน” นั่นเอง เพราะสสารสามารถเปลี่ยนไปเป็นพลังงาน หรือพลังงานก็สามารถเปลี่ยนไปเป็นสสารได้เช่นกัน พลังงานไม่มีวันสูญหาย พลังงานความร้อนที่เราใช้ต้มน้ำจนเดือดกลายเป็นไอน้ำไม่ได้หายไปไหน แต่ซ่อนตัวอยู่ในไอน้ำ เมื่อเหตุปัจจัยเหมาะสม ไอน้ำจะควบแน่นกลับมาเป็นฝน ไอน้ำนั้นจะคายความร้อนออกมาในสัดส่วนที่เท่ากับพลังงานตอนที่ซึมซับเข้าไปขณะถูกต้ม ก่อนฝนตกเราจึงรู้สึกร้อนอบอ้าวเพราะการคายความร้อน และถ้าเราเอาน้ำไปดับไฟ เมื่อไฟดับ พลังความร้อนที่เกิดจากไฟจะเข้าไปอยู่ในน้ำแทน น้ำจะมีอุณหภูมิสูงขึ้น พลังงานไม่มีวันสูญหายแต่เปลี่ยนรูปได้ ในร่างกายของเราเองก็มีพลังงานจำนวนมากมหาศาลที่ยึดเหนี่ยวสภาพกายเราให้คงอยู่ เมื่อเสียชีวิตก็เกิดการแตกสลายเน่าเปื่อยอย่างรวดเร็ว รูปธรรมทั้งหลายในจักรวาลจึงไม่มีความเที่ยงใดๆ เลย เพราะเป็นเพียงกลุ่มพลังงานอัดแน่นกันอยู่ สิ่งที่เป็นความจริงก็คือพลังงานนั่นเอง และตัวพลังงานนี้แหละเป็นตัวที่จะกำหนดคุณสมบัติของรูปธรรมขึ้นมา รูปร่าง หน้าตา ผิวพรรณ ฯลฯ ที่แตกต่างกันในแต่ละคน ก็เพราะต้นเหตุแห่งการก่อรูปที่แตกต่างกันตามพลังแห่งกรรมที่สั่งสมกันมาเมื่อเราเอาฝ่ามือถูกับพื้น เราจะรู้สึกว่าฝ่ามือเราร้อน

ขึ้นมา นั่นก็เพราะพลังงานของกล้ามเนื้อที่แปรเปลี่ยนเป็นพลังงานกลและพลังงานความร้อน เราเอาก่อนหินสองก้อนเสียดสีกันจะเห็นประกายไฟแลบ นั่นก็เพราะการแปรเปลี่ยนของพลังงานกลจากการกระทบ ถ้าเราเอามือตบหน้าใครสักคนอย่างแรง มือเราจะแดง บริเวณที่ถูกตบจะแดงและร้อนผ่าว นั่นก็เพราะพลังงานกลจากการตบเปลี่ยนเป็นพลังงานความร้อน แต่ไม่จบเพียงแค่นั้น แม้หลังการตบอาจจะด้วยความโกรธ ทำให้เรารู้สึกโกรธลดลง แต่พลังแห่งความรู้สึกนั้นไม่สูญหายไปไหน มันถ่ายเทไปสะสมไว้ที่คนรับ และพร้อมจะสนองกลับในรูปแบบต่างๆ เมื่อจังหวะเวลาเหมาะสม

จักรวาลเริ่มต้นมาจากสภาพสุญญ มีแต่เพียงพลังงานจุดเล็กๆ ที่อัดแน่นกันอยู่อย่างมหาศาลระเบิดเปรี้ยงขึ้นมา หลังจากนั้นรูปธรรมทั้งหลายก็ค่อยๆ ก่อกำเนิดขึ้นจากพลังงานเหล่านั้น เป็นดวงดาว เป็นกาแล็กซี และวิวัฒนาการมาเป็นสิ่งมีชีวิตอย่างที่เห็นในปัจจุบัน

สิ่งหนึ่งที่เราระเลียดกันมาตลอดคือ เราไปมองแต่รูปธรรมที่กายเนื้อตาเนื้อสัมผัสได้ จนลืมไปว่าหลังการระเบิดครั้งใหญ่ของการสร้างจักรวาล สิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นตามมาด้วยคือ “นามธรรม” “พลังความรู้สึก” ก็เป็นนามธรรมที่ก่อกำเนิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขของจักรวาลเช่นเดียวกับ “พลังงาน” คือไม่มีวันสูญหาย แต่เปลี่ยนรูปได้ ความรู้สึกที่เรากระทำ คนคนหนึ่งอาจคิดว่ามันหายไป เหมือนกับความร้อนที่เราเห็นว่ามันหายไป แต่ที่จริงแล้วมันซ่อนอยู่ เพียงแต่รอเหตุและปัจจัยที่เหมาะสมก็จะเปลี่ยนรูปกลับมาอีกครั้งหนึ่ง

ความรู้สึกมีจุดเริ่มต้นมาจาก “มโนกรรม” แล้วจึงก่อให้เกิดวจิกรรม กายกรรมตามมา ดังนั้นในกรรมทั้งสาม มโนกรรมสำคัญที่สุด วจิกรรมและกายกรรมที่แสดงออกโดยปราศจากมโนกรรมจะส่งผลแห่งวิบากเบาบางลง แม้ว่าจะมีเจ้ากรรมนายเวร แต่ผลกรรมที่บันทึกไว้ในจิตได้สำนึกของเราไม่มี เพราะปราศจากความตั้งใจตั้งแต่แรก เมื่อเสียชีวิตไป ความทรงจำแห่งมโนกรรมเท่านั้นที่จะจารึกไว้ในจิต ดังนั้นแม้จะเจองการพยายามสนองเอาคืนไม่ว่าในภพชาติไหน ในเมื่อจิตไม่มีข้อมูลแห่งกรรมนั้นอยู่จึงไม่เกิดปฏิสัมพันธ์ตอบสนองกับสิ่งเร้าภายนอก เมื่อผัสสะไม่เกิดเวทนาจี้ไม่มี แต่ทั้งนี้ต้องแยกออกกระหว่างความไม่ตั้งใจกับความประมาทหรือความไม่รู้ ถ้าเป็นกรรมที่กระทำจากความประมาทหรือความโง่ นั่นก็หมายความว่า จิตแห่งความประมาทและอวิชาเกิดขึ้น ดังนั้น ถ้าทำกรรมไป แม้จะอ้างว่าไม่ตั้งใจ แต่อวิชานั้นก็ฝังตัวอยู่ในจิตชาติภพต่อไป เจ้ากรรมนายเวรจะเอาคืน ก็แค่สร้างสิ่งเร้าเพื่อให้เกิดผัสสะที่สัมพันธ์กับความโง่หรือความประมาทที่ฝังตัวอยู่ในจิต กรรมก็จะสนองผลทำลายตัวเราเองด้วยความโง่หรือความประมาทนั่นเอง เหมือนกับการที่เราเคยไปทำกับคนอื่นเพราะความประมาทและความโง่

ทุกวันนี้เราเห็นมนุษย์ต้องรับกรรมเพราะความประมาทและความโง่มากเหลือเกิน และ ก๊วนเวียนอยู่อย่างนี้ รับกรรมเพราะความโง่ พอโง่แล้วก็สร้างกรรมใหม่ แล้วก็เกิดใหม่มารับกรรม จากความโง่ แล้วก็มานั่งสงสัยว่าตัวเองทำไมต้องมารับกรรม นั่นก็เพราะความโง่ เหมือนสุนัขที่ถ่าย ไม่เป็นที่แล้วเราไปตีมัน มันก็ไม่เข้าใจว่ามันถูกตีเพราะอะไร *กรรมที่จะจารึกไว้ในจิตเพื่อส่งผล ในชาติภพต่อไปคือมโนกรรมเท่านั้น* นั่นก็คือก่อนที่จะเกิดการกระทำ ไม่ว่าจะทางวาจาหรือทางกาย ต้องมีความคิดความตั้งใจเกิดขึ้นมาก่อน ถ้ากระทำไปโดยไม่ตั้งใจและไม่ใช่เพราะความโง่หรือ ความประมาท การกระทำนั้นก็จะเป็นเพียงความบังเอิญหรือความน่าจะเป็น ไม่ใช่กรรม

“กรรม” จะเกิดกับสิ่งมีชีวิตที่มีความรู้สึกเท่านั้น พืชก็เป็นสิ่งมีชีวิตแต่ไม่มีความรู้สึก จึงไม่ขึ้นกับกฎแห่งกรรม เป็นเพียงพืชนิยาม ซึ่งเป็นหนึ่งในห้าของกฎตามธรรมชาติเท่านั้น สิ่งมีชีวิตในโลกล้วนมีการเกิดดับ นับแต่จุลินทรีย์ตัวเล็กที่สุดจนไปถึงสิ่งมีชีวิตขนาดใหญ่สุดอย่าง วาฬทะเล สิ่งมีชีวิตบางอย่างเกิดขึ้นด้วยการแบ่งตัว บางอย่างเกิดจากไข่ บางชนิดเกิดจากครรภ์ มารดา แม้จะมีที่มาต่างกัน แต่สิ่งหนึ่งที่เหมือนกันก็คือ ทั้งหมดล้วนแล้วประกอบไปด้วยส่วนของ นามและรูปที่ต้องอาศัยซึ่งกันและกันอย่างแยกไม่ได้ สิ่งมีชีวิตใดที่ส่วนของนามหายไปก็จะเหมือน เพียงต้นไม้ใบหญ้า ซึ่งมีแต่รูปเท่านั้นที่เติบโตได้ แม้ต้นไม้ใบหญ้าจะมีการเกิดดับเช่นเดียวกัน แต่เป็นเพียงการเกิดดับของรูปธรรม ดายแล้วหมดสิ้นไปไม่มีส่วนของนามที่จะไปเกิดได้อีก

ส่วนของนามที่จะไปเกิด มีเพียงวิบากกรรมหรือพลังแห่งกรรมเท่านั้นที่จะสามารถ ข้ามภพข้ามชาติ ความทรงจำที่มีอยู่ในสมองหรือวิญญาณในความหมายของตัวตนจะไม่มี การถ่ายทอดข้ามภพไปเกิดใหม่ด้วย การที่หวังจะให้วิญญาณกลับมาช่วยลูกหลาน ญาติพี่น้องหรือ กลับมาแก้แค้นฆาตกรเป็นไปไม่ได้ การเกิดใหม่ในภพใหม่จะไม่มีทางจำได้ว่าในภพเก่าของตัวเอง เป็นใคร อยู่ที่ไหน ยกเว้นผู้ที่ปฏิบัติธรรมจนสามารถเข้าถึงรายละเอียดของจิต ซึ่งองค์ประกอบ ของจิตและเจตสิกจะสามารถทำให้สืบสาวราวเรื่องไปที่ต้นกำเนิดของตนเองได้ เช่นเดียวกับ ที่เราวิเคราะห์ดีเอ็นเอแล้วสามารถรู้องค์ประกอบทางรูปธรรมของเจ้าของดีเอ็นเอนั้น แต่ไม่ใช่ ความทรงจำโดยตรง เป็นเพียงความเข้าใจผ่านข้อมูลที่มีอยู่ “กรรม” มีที่มาจากประสาทสัมผัส ซึ่งก่อให้เกิดความรู้สึกชอบ-ไม่ชอบ (เวทนา) เกิดความอยาก (ตัณหา) และเกิดความรู้สึกตัวกู-ของกู (อุปาทาน) ในส่วนของต้นไม้อันไม่มีประสาทสัมผัสเหล่านี้ แม้ต้นไม้อาจจะมีทวารเช่นปากใบนับพัน นับหมื่นที่ใช้หายใจ แต่ทวารของต้นไม้อันใช้เพื่อการดำรงชีวิตอยู่เท่านั้น ไม่ใช่เพื่อกิเลสตัณหา *โดยปกติ*

รูปและนามจะทำงานผสมกลมกลืนกันเป็นหนึ่งเดียวอย่างแยกไม่ออก จนเมื่อ ใจสำนึกจะแตกสลาย ส่วนของนามก็พร้อมจะแยกตัวออกมา ส่วนของนามซึ่งทั้งหมดเป็นประสบการณ์อันเกี่ยวข้องกับ ผลกรรมจะถูกนำมาเก็บไว้ที่ภวังคจิต และภวังคจิตจะถ่ายทอด ส่วนของนามทั้งหมด ไปสู่จุดจิต เพื่อนำไปสู่ปฏิสนธิจิตเข้าร่วมกับรูปใหม่ที่ไปเกิดในชาติภพต่อไป

ภพภูมิของการจะไปเกิดในจักรวาลนี้มีได้ทั้งหมด 31 ภพ มนุษย์อยู่ในชั้นที่ 5 ก่อนหน้านั้น ชั้นต่ำสุดจะเป็นชั้นของสัตว์นรก ชั้นที่ 2 เป็นภพของอสุรกาย ชั้นที่ 3 เป็นเปรต และชั้นที่ 4 เป็น สัตว์เดรัจฉาน ดังนั้นมนุษย์ส่วนใหญ่มีโอกาสที่จะตกจากชั้นที่ 5 ไปเกิดในชั้นที่ต่ำกว่าสูงมาก เพราะ การลงสู่ที่ต่ำง่ายกว่าการพยายามจะขึ้นสู่ที่สูง แม้องค์พระโพธิสัตว์ก็เคยมีช่วงหนึ่งที่ต้องไป เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานอย่างนับชาติไม่ถ้วน จิตสุดท้ายของการตายซึ่งจะนำไปสู่การเกิด ถ้ามีส่วน ของนามที่เต็มไปด้วย “โทสะ” ปฏิสนธิจิตก็จะลงไปรวมกับรูปที่ชั้นของสัตว์นรกและอสุรกาย ถ้าจิตนั้นเต็มไปด้วย “โลภะ” ปฏิสนธิจิตก็จะตกลงไปรวมกับรูปในชั้นของเปรต ส่วนผู้ที่จิตสุดท้าย ก่อนเสียชีวิตเต็มไปด้วย “โมหะ” ก็จะลงไปเกิดในรูปของสัตว์เดรัจฉาน ดังนั้น ถ้าตลอดชีวิตของเรา เต็มไปด้วยโทสะ โมหะ โลภะ ภพภูมิต่อไปจะลงไปต่ำกว่าชั้นของมนุษย์อย่างแน่นอน หรือแม้ว่า ได้เกิดเป็นมนุษย์อีกครั้งก็ไม่แน่ว่าจะได้เกิดบน โลกใบเดิม เพราะในพระไตรปิฎกกล่าวอย่างชัดเจนว่า ในจักรวาลมีดวงดาวที่มีมนุษย์เหมือนกับโลกของเรานี้ อีก 3 แห่ง

วิบากกรรมที่ติดมากับปฏิสนธิจิตคือข้อมูลส่วนนามอื่นๆ ทั้งหมดที่ถูกเก็บไว้เพื่อ แสดงผลในชาติภพต่อไป แม้ว่าจิตสุดท้ายก่อนเสียชีวิตจะเป็นตัวนำไปสู่การเกิดในภพภูมิต่างๆ แต่โลกของภพภูมินั้นก็จะมี ความแตกต่างกันระหว่างผลของนาม ยกตัวอย่างเช่น ในสัตว์เดรัจฉาน ก็มีชีวิตความเป็นอยู่ที่แตกต่างกันมาก สัตว์บางชนิดมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีกว่ามนุษย์เสียอีก บางชนิดถูกเลี้ยงไว้เพื่อฆ่า นั่นเป็นเพราะผลของวิบากกรรมเก่าในสัตว์แต่ละชนิดไม่เท่ากัน หรือ ในสัตว์ชนิดเดียวกัน เช่น สุนัข แม้จะมีรูปพรรณเหมือนกันทุกประการ แต่นามธรรมที่ต่างกันทำให้ ชีวิตของสุนัขแต่ละตัวดำเนินไปตามวิถีแห่งกรรมที่มีอยู่

กฎแห่งกรรมที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ได้เป็นที่ยอมรับของ นักจิตวิทยาผู้มีชื่อเสียงของโลก คือ คาร์ล จุง (Carl Jung) กล่าวว่า จิตทำหน้าที่เก็บสะสมกรรมทั้งดีทั้งชั่ว เมล็ดแห่งกรรมสะสมพลังงานของจิตไว้ ครบใดที่จิตทำหน้าที่สะสมกรรมและความปรารถนาที่จะมี ชีวิตยังคงมีอยู่ในจิต การเกิดใหม่ก็จะมีขึ้น ไม่ว่าจะใครจะเชื่อหรือไม่ก็ตาม ความจริงย่อมเป็นความจริง ธาตุชั้นฟ้าธาตุอาจแตกสลายหรือดับสูญไป แต่พลังงานของจิต (วิญญาณ) ที่มี “ความอยากเกิด”

ผสมอยู่ก็จะถูกส่งผ่านไปกับวิญญาณ (พลังจิต) สู่การปฏิสนธิ (ปฏิสนธิวิญญาณ) ชีวิตใหม่อันมีผลกรรมที่สะสมไว้ในจิตก็จะเกิดขึ้นนามที่ออกไปเกิดใหม่ไม่ใช่ดวงวิญญาณอย่างที่เข้าใจกัน เรื่องของวิญญาณที่ล่องลอยออกจากร่างแล้วไปหาที่เกิดใหม่เป็นความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งในยุคหลังๆ มีการนำมาปะปนกับศาสนาพุทธจนแยกไม่ออก ทั้งรูปแบบความคิด ทั้งพิธีกรรม ความเป็นจริงแล้วในทางพุทธศาสนาไม่มีอะไรคงอยู่ตลอดทั้งรูปทั้งนาม เมื่อรูปดับนามก็ดับด้วย แต่เมื่อมีเชื้อที่กระตุ้นให้เกิดอีก ส่วนของรูปและนามใหม่ก็เกิดขึ้นเป็นกายใหม่ จิตดวงใหม่ ซึ่งบรรจุข้อมูลแห่งกรรมเก่าไว้ทั้งหมด ประหนึ่งดั่งการโคลนนิ่งซึ่งเป็นการนำข้อมูลดีเอ็นเอเก่ามาทำให้เป็นรูปธรรมใหม่ เช่นเดียวกับข้อมูลของจิตที่ถูกโคลนนิ่งจากจิตดวงเก่าที่ดับไปและถ่ายทอดสู่จิตดวงใหม่ที่เกิดขึ้นใหม่ในทันทีจากภวังคจิต → จุติจิต → ปฏิสนธิจิต เพียงแต่ข้อมูลในส่วนที่เป็นนาม เราไม่เรียกว่าดีเอ็นเอเหมือนในส่วนที่เป็นรูปธรรม หลังจากเสียชีวิต มีแต่ปฏิสนธิจิตดวงใหม่เท่านั้นที่เกิดขึ้น โดยมีข้อมูลแห่งกรรมถ่ายทอดมาด้วย และจะเกิดใหม่ในทันทีไม่มีเวลาใดๆ มากั้น ดังนั้นสภาวะที่เรียกว่าตายแล้วฟื้น สามารถกลับมาเล่าว่าได้ไปสวรรค์ นรก หรือท่องเที่ยวในภพภูมิต่างๆ มาแล้วแล้วเป็นสภาวะที่ไม่ตายจริง ถ้าตายจริง จุติจิตดับ และเกิดปฏิสนธิจิตดวงใหม่ขึ้นมา กระบวนการนี้จะย้อนกลับไม่ได้ ข้อมูลของดีเอ็นเอซึ่งจะส่งผลไปตลอดชั่วอายุขัยของชีวิตใหม่สำหรับพืชจะถูกเก็บไว้ในเมล็ดเพียงเมล็ดเล็กนิดเดียว และการเกิดใหม่ของพืชก็จะเป็นไปตามกฎของความน่าจะเป็นและทฤษฎีไร้ระเบียบ (ในทางพุทธศาสตร์ใช้คำว่า “พีชนิยาม”) สำหรับสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมก็จะเก็บหน่วยพันธุกรรมไว้ในสเปิร์มและไข่ ซึ่งเล็กมากจนมองด้วยตาเปล่าไม่เห็น เป็นพิมพ์เขียวที่ธรรมชาติกำหนดไว้ เป็นทุกสิ่งทุกอย่างทางรูปธรรมของชีวิตใหม่ในภพใหม่นั้น ส่วนข้อมูลทางนามธรรมจะส่งผ่านทางปฏิสนธิจิต เข้าไปรวมกับข้อมูลทางดีเอ็นเอกลายเป็นรูป-นาม กำเนิดสิ่งมีชีวิตใหม่ แต่ทั้งนี้ข้อมูลทางนามธรรมของกรรมกับข้อมูลทางรูปธรรมของดีเอ็นเอจะต้องสัมพันธ์กลมกลืนกัน ถ้าไม่สัมพันธ์กันสิ่งมีชีวิตใหม่จะเกิดขึ้นไม่ได้ แม้จะเกิดรูปขึ้นมาอย่างสมบูรณ์ แต่ในที่สุด ก็จะเสียชีวิตเพราะขาดพลังจิตที่เหมาะสมในการรักษาระดับของสภาพชีวิตให้เกิดการเจริญของรูปต่อไปได้ เมื่อข้อมูลทั้งสองส่วนมีความสัมพันธ์กัน ตลอดชีวิตของภพใหม่ กรรมเก่าจะสะท้อนผลออกมาผ่านทางดีเอ็นเอหรือยีนได้ตลอดเวลา หรือจะเรียกว่า ยีนคือเครื่องมือทางรูปธรรมอย่างหนึ่งของการแสดงผลแห่งกรรมก็ไม่ผิด แต่เป็นเพียงส่วนหนึ่ง อีกส่วนที่เรียกกันว่าวิบากกรรมจะสะท้อนผลออกมาโดยผ่านทางองค์ประกอบของตัวจิตเอง (เจตสิก) ซึ่งเป็นเรื่องทีละเยียดกว่าดีเอ็นเอหลายล้านเท่า

พระอรหันต์จะสามารถรู้องค์ประกอบทางจิต (เจตสิก) ที่ทำให้กรรมแสดงผลอย่างละเอียด ท่านจึงคาดหมายล่วงหน้าของผลแห่งวิบากกรรมที่กำลังจะเกิดขึ้นกับตัวเองได้ เช่นเดียวกับนักวิทยาศาสตร์ที่รู้องค์ประกอบทางเคมีเอ็นเอ ก็จะสามารถคาดหมายล่วงหน้าถึงผลทางรูปธรรมหรือโรคภัยไข้เจ็บของสิ่งมีชีวิตที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้อย่างแม่นยำราวตาเห็น แต่ผลกรรมที่สนองผ่านเคมีเอ็นเอจะเป็นเรื่องของรูปธรรม เช่น รูปร่าง หน้าตา โรคประจำตัว การทุพพลภาพ และระบบประสาท (จิตบางดวงก็มีที่ตั้งอยู่ที่ระบบประสาท) แต่ผลของวิบากกรรมจะสนองในรูปของนามธรรม เช่น ความสุข ความทุกข์ ความอิฉาธิยา ความโกรธ ความแค้น ฯลฯ ซึ่งเป็นเวทนาและตัณหาที่เกิดจากการกระทบของรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส *สรูปก็คือ ผลของกรรมจะเป็นตัวทำให้เราเกิดใหม่ในรูปใด ภพใด แต่วิบากกรรมจะเป็นตัวทำให้เราประสบผลระหว่างที่ดำรงอยู่ในรูปนั้นภพนั้น*

อย่างไรก็ตาม ระหว่างผลของกรรมที่สนองผ่านเคมีเอ็นเอกับผลของวิบากกรรมที่สนองผ่านกิเลส ตัณหา บางครั้งก็มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เช่น ผลกรรมจะเป็นตัวทำให้มีอินมะเร็งอยู่ในร่างกาย ในทางการแพทย์เรียกว่า “ยีนเริ่มต้น” (Initiator Gene) แต่ยีนตัวนี้ไม่ทำให้เป็นมะเร็งอยู่ถ้าไม่มี “ตัวส่งเสริม” (Promoter) จากภายนอกเข้ามา นั่นก็คือตัณหาความอยากที่มาจากความอยากดื่มเหล้าหรือสูบบุหรี่ เมื่อวิบากกรรมเหมาะสมกับพันธุกรรมในตัวก็เกิดเป็นมะเร็งขึ้น แต่ในบางคนแม้จะสูบบุหรี่ไปจนตายก็ไม่เป็นมะเร็งปอดเพราะไม่มียีนเริ่มต้นในพันธุกรรม *โดยสรูปก็คือ “วิบาก” จะต้องเป็นผลที่เกิดขึ้น โดยมีกรรมเป็นเหตุปัจจัยให้เกิด และ “วิบาก” จะต้องสนองในรูปของนามธรรมเท่านั้น เช่น อารมณ์ ความชอบ ความอยาก ความโกรธ กิเลส ตัณหา ซึ่งจะเป็นเหยื่อล่อให้เราไปติดกับเพื่อخذใช้กรรม เพราะข้อมูลทางนามธรรมจับต้องไม่ได้อย่างเคมีเอ็นเอ จึงเกิดคำถามในวงการวิทยาศาสตร์ว่ามีอยู่จริงหรือ ชาติหน้ามีจริงหรือไม่ ข้อมูลของกรรมถูกเก็บไว้ข้ามภพข้ามชาติได้อย่างไร คำถามเหล่านี้แม้แต่พระพุทธองค์เองก็ปฏิเสธ ไม่ทรงอธิบาย เพราะปัญหาที่ว่าตายแล้วเกิดจริงหรือไม่ เกิดอย่างไร เป็นปัญหาที่ไม่เกี่ยวกับการดับทุกข์ เมื่อทรงไม่ตอบอย่างฟันธง เช่นนี้ก็สร้างความกำกวมสงสัยให้กับผู้อยากพิสูจน์ยิ่งขึ้นไปอีก ในกรณีเปรียบเทียบ ถ้ามีเด็กน้อยคนหนึ่งถามผู้เป็นพ่อว่า สักวันหนึ่งผมจะต้องแก่แบบปู่จริงหรือ แล้วผมจะเป็นอย่างไร จะสุขสบายหรือลำบาก คำถามแบบนี้พ่อก็คงจะตอบว่า ไม่ต้องไปสนใจหรอกว่าจะแก่แบบปู่หรือไม่ จะลำบากหรือสบาย ที่ต้องทำตอนนี้คือ ตั้งใจเรียนหนังสือ หากความรู้ใส่ตัว นั่นแหละคือคำตอบ เช่นกันคำถามที่ถามพระพุทธองค์ว่า ตายแล้วเกิดหรือไม่ เป็นคำถามที่ไร้สาระเหมือนกับที่เด็กถามพ่อว่าตัวเองจะต้องแก่แบบปู่หรือไม่ ถึงแม้พ่อจะตอบว่าแก่ ก็ไม่มีประโยชน์อะไรกับตัวเด็ก สิ่งที่ต้องทำ*

คือทำปัจจุบันให้ดีที่สุด ฝึกกายฝึกใจในปัจจุบัน ไม่ใช่ไปคิดคำนึงเรื่องอนาคตไว้สาระแบบนั้น และ การจะทำความดีก็ไม่ใช่ว่าด้วยแรงจูงใจว่าจะได้เอาผลกรรมดีที่สะสมไว้ไปใช้ในชาติหน้า การคิดแบบนี้เป็นการคิดที่ผิด

เรามักชอบยกคำสอนกันเสมอว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” จริงๆ แล้วเป็นคำสอนที่ไม่ตรงหลักพุทธศาสนา ที่ใกล้เคียงกว่านั้นก็คือ “ทำดี ดี ทำชั่ว ชั่ว” คือความคิดความชั่วเกิดขึ้น ณ ปัจจุบัน ที่ทำนั้นแล้ว แต่ที่ตรงกับหลักทางพุทธจริงๆ การยึดมั่นว่าดี ยึดมั่นว่าชั่ว มันก็เป็นทุกข์ทั้งนั้น หัวใจของพระพุทธศาสนาคือทางสายกลาง จุดที่เป็นกลางจริงๆ คือจุดที่ไม่ต้องยึดมั่นถือมั่นอะไร ไม่ยึดมั่นถือมั่นในความดี ไม่ยึดมั่นถือมั่นในความชั่ว นั่นละจึงจะพ้นทุกข์อย่างแท้จริง

เมื่อเราเข้าถึงจุดที่เป็นกลาง เราจะพบความว่าง ไม่มีบวก ไม่มีลบ เป็นความว่างอย่างยิ่ง สามารถดับทุกข์ได้หมดสิ้น เข้าสู่มรรคผลนิพพาน เมื่อจิตว่างนั้นคือความตาย ตายอย่างจริงแท้ ไม่มีตัวตน ไม่มีเวทนา ไม่มีตัณหาเกิดขึ้นอีกต่อไป ซึ่งการเข้าถึงความว่างจะมีญาณหยั่งรู้โดยอัตโนมัติ (จตุปปาตญาณ) รู้การเกิดดับของสัตว์จนเข้าถึงอนัตตา สุขุตาต่อเนื่องไปในที่สุด ดังนั้นคำถามที่ว่า ตายแล้วเกิดหรือไม่ ไม่ต้องเป็นพระสงฆ์ที่บรรลุนิพพานก็พอจะรู้ใจคนถามว่าต้องการคำตอบเพื่อหวังผลชาติหน้า แล้วจะมีประโยชน์อันใดกับคำตอบ ยิ่งเพิ่มความไม่ว่าง ยิ่งยึดมั่นถือมั่นกับตัวกู-ของกู เข้าไปใหญ่ อันที่จริงเรื่องนี้พระพุทธองค์ก็ทรงตอบให้แล้วในเรื่องการเกิด-ดับของจิต โดยการกระตุกของรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญกว่า และเป็นทุกข์ทรมานยิ่งกว่าการไปรู้ว่าตายแล้ว เกิดหรือไม่อย่างไรเสียอีก

การเกิด-ดับเป็นเรื่องธรรมชาติ แม้ในทางรูปธรรม วันหนึ่งๆ มีสิ่งมีชีวิตบนโลกเกิดดับ นับล้านชีวิตอยู่แล้ว ไม่ใช่เรื่องที่จะไปให้ความสำคัญ ที่สำคัญคือการเกิดดับของจิตที่เกิดในกายเรา อยู่ทุกชั่วขณะ เมื่อใดก็ตามที่เราเข้าถึงมรรคญาณเห็นความเกิดดับ เข้าใจในความเกิดดับ เมื่อนั้นเราจะ ได้คำตอบที่ว่า ตายแล้วเกิดหรือไม่อย่างชัดเจนถ่องแท้ และเช่นกัน เมื่อเราปฏิบัติธรรมจนถึงขั้นนั้น เกิดมีใครสักคนมาถามเราว่าตายแล้วเกิดจริงหรือ เราก็จะรู้สึกว่าจะช่างเป็นคำถามที่ไร้สาระเสียจริงๆ ศาสนาพุทธไม่ต้องการให้มีความเชื่อใดๆ โดยไม่ใช่ปัญญา เป็นศาสนาแห่งเหตุผล ศาสนาอื่นๆ เกือบทั้งหมดล้วนแล้วให้คำตอบอย่างฟันธงแจ่มชัด และให้เชื่ออย่างไม่มีเงื่อนไขว่า ตายแล้วเกิดจริงๆ ตายแล้วไม่สูญ แต่จะได้ไปสวรรค์หรือนรกอยู่ที่การตัดสินใจของพระเจ้า ซึ่งคำตอบที่พุทธศาสนิกชนทั้งหลายต้องการก็คือคำตอบทำนองนี้ เมื่อพุทธศาสนาจัดให้ไม่ได้ก็รู้สึกไม่เข้าใจ และรู้สึกสับสนว่า กรรมมีจริงหรือศาสนาพุทธไม่ใช่ศาสนาแห่งศรัทธาและความเชื่อ แต่เป็นศาสนาแห่งปัญญา

ดังนั้นการที่พระพุทธองค์จะทรงตอบตามความเป็นจริงว่าตายแล้วเกิด แล้วให้เชื่อไปตามนั้น ตามศรัทธา ไม่ใช่ลักษณะของพุทธ ความเชื่อโดยไม่มีปัญญาซึ่งเป็นกรงขังจิตให้หมกมุ่นวนเวียนอยู่แต่เรื่องนั้นโดยไม่เกิดปัญญาขึ้นมาได้เลย การห้ามเชื่อทุกอย่างตามที่ปรากฏตามหลักกาลามสูตรก็ครอบคลุมทั้งหมดแล้ว ซึ่งในกรณีนี้ก็จัดอยู่ในหมวดหมู่ อย่าได้ยึดถือโดยเชื่อว่าผู้พูดสมควรจะเชื่อได้ หรืออย่าได้ยึดถือโดยความนับถือว่าสมณะนี้เป็นครูของเรา ดังนั้นคำถามนี้ถ้าต้องการคำตอบต้องปฏิบัติด้วยตนเองจนเกิดภาวนาปัญญา แล้วจะพบกับความจริง

2.2.15 องค์ประกอบของดวงจิต (เจตสิก)

องค์ประกอบของอะตอมที่แตกต่างกันจากจำนวนของอิเล็กตรอน โปรตรอน และนิวตรอนสร้างคุณสมบัติของธาตุทางเคมีที่หลากหลายไม่เหมือนกัน และเมื่ออะตอมมารวมกลุ่มกันเป็นโมเลกุลก็สร้างความซับซ้อนทางคุณสมบัติได้แตกต่างจนน่าประหลาดใจ ยกตัวอย่างเช่น ไฮโดรเจนกับออกซิเจน เมื่อมารวมกันด้วยอัตราส่วน 2:1 จะกลายเป็นน้ำ ถ้าพึ่งตัวออกซิเจนช่วยให้ไฟติด และไฮโดรเจนเป็นตัวติดไฟ แต่เมื่อสองตัวนี้มารวมกันเป็นน้ำกลับกลายเป็นตัวดับไฟ “จิต” ของเราก็คงเช่นกัน ในทางนามธรรมหลายคนคิดว่าดวงจิตแบ่งแยกไม่ได้อีกแล้ว ยิ่งไปกว่านั้นบางคนยังคิดไปแล้วด้วยซ้ำว่า ดวงจิตไม่มีจริง เพราะไม่เคยเห็น การพิสูจน์ดวงจิตซึ่งเป็นนามธรรมไม่ถนัดเหมือนกับ เจ.เจ. ทอมป์สัน พิสูจน์อะตอม โลกเคยเชื่อว่าอะตอมไม่มีจริงมาหลายพันปี เพราะมองไม่เห็น ดวงจิตก็เช่นกัน ผู้ที่ไม่เชื่อว่ามีก็เพราะมองไม่เห็น แต่สำหรับผู้ที่มีมองเห็นและเข้าใจด้วยปัญญาญาณจะเข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงการเกิดขึ้นและดับไปของดวงจิต และรู้สึกไปกว่านั้นด้วยว่าดวงจิตหนึ่งดวงประกอบไปด้วยองค์ประกอบภายในมากมาย

คุณสมบัติขององค์ประกอบอิเล็กตรอน โปรตรอน นิวตรอน ทำให้อะตอมแต่ละชนิดมีคุณสมบัติแตกต่างกันฉับใด องค์ประกอบของดวงจิต (เจตสิก) ก็ทำให้อะตอมแต่ละดวงมีคุณสมบัติแตกต่างกันฉับนั้น แต่สิ่งหนึ่งที่ไม่เหมือนกันก็คือ อิเล็กตรอน โปรตรอน และนิวตรอนเป็นอนุภาค แต่เจตสิกเป็นนาม มีการเกิดแล้วดับอยู่ตลอดเวลา และเจตสิกไม่สามารถเกิดขึ้นลอยๆ ถ้าพึ่งได้ ต้องเกิดประกอบกับจิตเสมอไป ในขณะที่องค์ประกอบของอะตอมอย่าง โปรตรอน และอิเล็กตรอนสามารถแยกตัวออกจากอะตอมมาเป็นอิสระได้

องค์ประกอบของดวงจิต (เจตสิก) มีทั้งหมด 52 ชนิด โดยองค์ประกอบที่หลากหลายจากเจตสิกทั้ง 52 ชนิดนี้ ทำให้เกิดดวงจิตที่มีลักษณะแตกต่างกันได้ถึง 121 แบบ โดยจิตดวงที่เกิดขึ้นบ่อยๆ กับมนุษย์ปุถุชนทั่วไปจะเป็นจิตกลุ่มที่เรียกว่า กามาวจรจิต ซึ่งเป็นจิตที่รับรู้ถึงรูป รส กลิ่น

เสียง สัมผัส ความนึกคิด จิตในกลุ่มนี้มีอยู่ 54 ดวง 54 แบบ แบ่งออกเป็นจิตฝ่ายดีงาม 24 ดวง จิตฝ่ายธรรมคือไม่ดี 30 ดวง ในจิตฝ่ายธรรม 30 ดวงนั้น ที่น่าสนใจน่าศึกษาคือ จิตโลก (จำนวน 8 ดวง) จิตโกรธ (จำนวน 2 ดวง) และจิตหลง (จำนวน 2 ดวง) จิตโกรธที่มีอยู่เพียง 2 ดวง แต่เป็นดวงจิตที่มีอิทธิพลมาก จิตโกรธสองดวงนี้เกิดขึ้นพร้อมกับความทุกข์ทางใจของมนุษย์ จิตโกรธนี้จะก่อให้เกิดอาการหลากหลาย เช่น โมโห เกลียด กลัว อิจฉาริษยา หวง เสียใจ ขุ่นเคืองใจ ไปจนถึงอาฆาตพยาบาท ฯลฯ และตามธรรมชาติ จิตโกรธกับจิตโลกจะไม่เกิดขึ้นพร้อมๆ กัน นั่นก็หมายความว่า ในขณะที่เกิดความโลภจะไม่โกรธ และขณะที่โกรธจะไม่โลภ ความโลภกับความโกรธเป็นดวงจิตที่เป็นปรปักษ์กัน เกิดร่วมกันในช่วงขณะเดียวกันไม่ได้ แต่สืบเนื่องกันได้ จิตแต่ละดวงที่เกิดขึ้นจะมีหน้าที่เฉพาะตามคุณสมบัตินั้น จิตที่รับรู้รูปจะไม่สามารถรับรู้รส จิตที่ทำหน้าที่รับรู้กลิ่นก็จะไม่สามารถรับรู้เสียง จิตดวงใดดวงหนึ่งจะรับรู้อารมณ์เพียงอย่างเดียว จะรับรู้ทั้งสองอารมณ์ขึ้นไปพร้อมกันไม่ได้ แต่เกิดสลับกันไปได้ เช่น ในการรับประทานอาหารเราจะเห็นรูปก่อน จิตที่ทำหน้าที่รับรู้รูปก็จะผุดขึ้นมา หลังจากนั้นขณะตักเข้าปากเราได้กลิ่น จิตที่รับรู้รูปจะดับไปเกิดจิตที่รับกลิ่นขึ้นมาแทน เมื่อใส่อาหารเข้าปากและเคี้ยวเราจะรู้สึกถึงรสชาติ จิตส่วนรับรสจะเกิดขึ้นมาแทนจิตที่ทำหน้าที่รับกลิ่น ดังนั้นในการรับประทานอาหาร เราจึงได้รับอารมณ์จากทั้งรูป รส กลิ่น และเนื่องจากการเกิดดับของจิตมีความไวมาก ทำให้เราเกิดความรู้สึกว่า รูป รส กลิ่นที่สัมผัสได้นั้นเกิดขึ้นในเวลาเดียวกัน แต่สำหรับผู้ที่มีสติจนไวพอจะรู้เท่าทันและเห็นการเกิดดับของจิตกลุ่มรับรู้รูป กลุ่มรับกลิ่น หรือกลุ่มรับรสอย่างชัดเจน เมื่อเกิดรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัสเข้าทางทวารทั้งห้า เกิดผัสสะ เจตสิกจะรวมกลุ่มกันสร้างดวงจิตขึ้นมารับ ซึ่งการตอบสนองรับรู้จะแตกต่างกันไปในแต่ละคน เพราะองค์ประกอบของเจตสิกที่แตกต่างกันทำให้คุณสมบัติของจิตที่เกิดขึ้นรับรู้อารมณ์ได้ต่างกัน ขึ้นอยู่กับผลแห่งกุศลกรรมหรืออกุศลกรรมในอดีต ยกตัวอย่างเช่น รูป กลิ่น เสียงของหญิงสาวคนหนึ่ง สำหรับชายหนุ่มบางคนอาจชมชอบหลงใหล บางคนอาจรู้สึกเฉยๆ ในทางกลับกัน บางคนอาจรู้สึกไม่ชอบเลยก็ได้ นั่นก็ขึ้นอยู่กับดวงจิตซึ่งเป็นผลจากพลังแห่งกรรมรวมเจตสิกขึ้นมารับแบบใด ถ้าเป็นบุพเพสันนิวาสกุศลกรรมเก่าที่ทำร่วมกันมาระหว่างหญิงสาวกับชายหนุ่ม การเห็นเพียงวูบแรก ก็สร้างความรักความสนใจได้ในทันที เพราะดวงจิตที่เกิดขึ้นภายในเป็นจิตรับรู้อารมณ์แห่งความรู้สึกเป็นสุข

จะเห็นได้ว่ากรรมเป็นตัวส่งผลให้เกิดอารมณ์ความรู้สึก กรรมที่ดีมีผลทำให้รับรู้อารมณ์ที่ดี และกรรมที่ไม่ดีก็มีผลทำให้รับรู้อารมณ์ที่ไม่ดี จิตเป็นตัวรับรู้อารมณ์ความรู้สึก และชีวิตของ

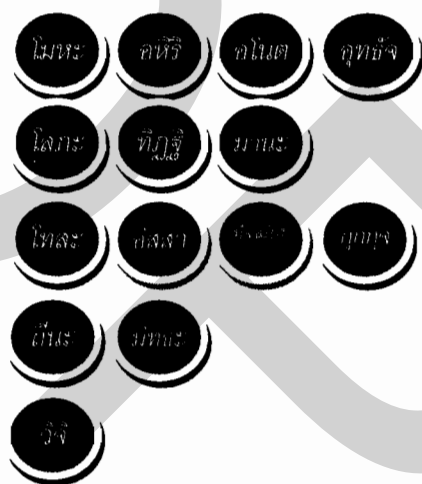
คนเราจะทุกข์จะสุขก็ขึ้นอยู่กับอารมณ์ความรู้สึก ดังนั้นการชดใช้กรรมก็คือกระบวนการรับรู้ทางจิตนั่นเอง ไม่มีอะไรมากไปกว่านั้น องค์ประกอบของเจตสิกเป็นตัวสร้างโลกสมมติขึ้นเพื่อที่จะได้เสวยอารมณ์ เกิดคิดหาความอยาก มนุษย์จึงทุกข์และหลงคิดไปว่า สุขทุกข์ที่เกิดขึ้นนั้นคือความจริง จึงต้องตายๆ เกิดๆ วนเวียนชดใช้กรรมต่อไปอีก ไม่มีที่สิ้นสุดจนกว่าจะสามารถรู้เท่าทันด้วยภาวนามยปัญญา ซึ่งเป็นปัญญารู้แจ้งที่เกิดจากการฝึกวิปัสสนากรรมฐานเท่านั้น ในการที่ดวงจิตจะเกิดขึ้นเพื่อรับรู้อารมณ์นั้นจะต้องมีเจตสิกอย่างน้อยที่สุดจำนวนหนึ่งเป็นองค์ประกอบเสมอ เป็นไปไม่ได้ที่จิตจะไม่มีเจตสิกเหมือนอะตอมที่ไม่มีอิเล็กตรอน โปรตรอน นิวตรอน ถ้าเช่นนั้นก็คงไม่เรียกว่า อะตอม

ในจำนวนเจตสิกที่มีอยู่ทั้งหมด 52 ชนิด ก็ถูกแบ่งออกเป็นเจตสิกฝ่ายชั่ว 14 ชนิด ฝ่ายดี 25 ชนิด และกลางๆ อีก 13 ชนิด องค์ประกอบที่ไม่เท่ากันทำให้เกิดดวงจิตที่แตกต่างกันไป เจตสิกเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นในจิตใจของคนเรา เกิดขึ้นและดับลงพร้อมกับจิต เป็นตัวกำหนดคุณสมบัติของจิตและแยกจากจิตไม่ได้ ช่วยตัดสินใจหรือปรุงแต่งจิตใจในการทำบุญและทำบาป จิตกับเจตสิกเป็นนามธรรมเหมือนกันจึงเข้าประกอบกันได้สนิท เหมือนน้ำกับน้ำตาลหรือน้ำกับสี โดยจิตเป็นธรรมชาติที่รู้อารมณ์ และเจตสิกเป็นธรรมชาติที่ปรุงแต่งจิต

ถ้าเปรียบจิตเหมือนน้ำใสบริสุทธิ์ แล้วเปรียบเจตสิกเป็นน้ำตาล เมื่อเอาน้ำตาลผสมลงในน้ำแล้วคน เจตสิกก็หายรวมไปกับน้ำกลายเป็นน้ำหวาน ถ้าเราใส่สีที่เปรียบเหมือนเจตสิกอีกแบบลงไปผสม ก็จะกลายเป็นน้ำหวานสี น้ำหวานสีก็คือคุณสมบัติซึ่งเกิดจากองค์ประกอบภายในเช่นเดียวกัน คุณสมบัติของดวงจิตก็เกิดจากองค์ประกอบภายในที่เรียกว่า “เจตสิก” ถ้าจะเปรียบดวงจิตเป็นแคปซูลยา เจตสิกก็คือตัวยาหรือเนื้อยาที่บรรจุในแคปซูลและทำให้ยามีคุณสมบัติตามนั้น ถ้าเปรียบเทียบเจตสิกเป็นสีชมพู และจิตคือน้ำ เมื่อผสมกันเกิดเป็นน้ำสีชมพู เปรียบเทียบว่าเหมือนดวงจิตที่ผู้รับอารมณ์รัก เมื่อรวมกันแสดงคุณสมบัติออกมาแล้ว เราไม่สามารถแยกจิตกับเจตสิกออกจากกันได้ เหมือนกับที่เราไม่สามารถแยกน้ำออกจากสีชมพูได้ และเมื่อเทน้ำนั้นทิ้งไปสีชมพูก็จะหายไปพร้อมกับน้ำด้วย ถ้าเปรียบเจตสิกเป็นสีดำ ผสมกับน้ำก็จะเป็นน้ำสีดำ เทียบว่าคือดวงจิตแห่งโกธะ เราก็ไม่สามารถแยกสีดำออกจากน้ำได้เช่นกัน จิตเดิมแท้ใสบริสุทธิ์ แต่เจตสิกเป็นตัวทำให้จิตมีคุณสมบัติรับอารมณ์ต่างๆ ซึ่งพลังแห่งกรรมเก่าก็จะทำงานในส่วนของเจตสิกนี้เอง ถ้าสมมติว่าเจตสิกเป็นสีก็จะมีทั้งสิ้น 52 สี โดยองค์ประกอบทั้ง 52 สีนี้ผสมกันจะทำให้เกิดน้ำที่มีสีต่างๆ กันได้ 121 แบบ องค์ประกอบของเจตสิกที่แตกต่างกันทำให้คุณสมบัติของจิตที่เกิดขึ้นรับรู้อารมณ์ได้ต่างกัน หมายความว่า จะเกิดลักษณะของดวงจิตที่แตกต่างกันได้ถึง 121 แบบ

“จิต” เป็นธรรมชาติที่รับรู้อารมณ์ “เจตสิก” ต้องอาศัยจิตเป็นเครื่องช่วยในการรับรู้อารมณ์เสมอ เพราะธรรมชาติของเจตสิกไม่สามารถรับรู้อารมณ์ แต่สามารถปรุงแต่งจิตให้มีคุณสมบัติรับรู้อารมณ์ต่างๆ ไปตามลักษณะของเจตสิกแบบต่างๆ ได้ ดังนั้น จิตจึงเป็นประธาน เจตสิกเป็นอาการแสดง เจตสิกเกิดไม่ได้ถ้าไม่มีจิต

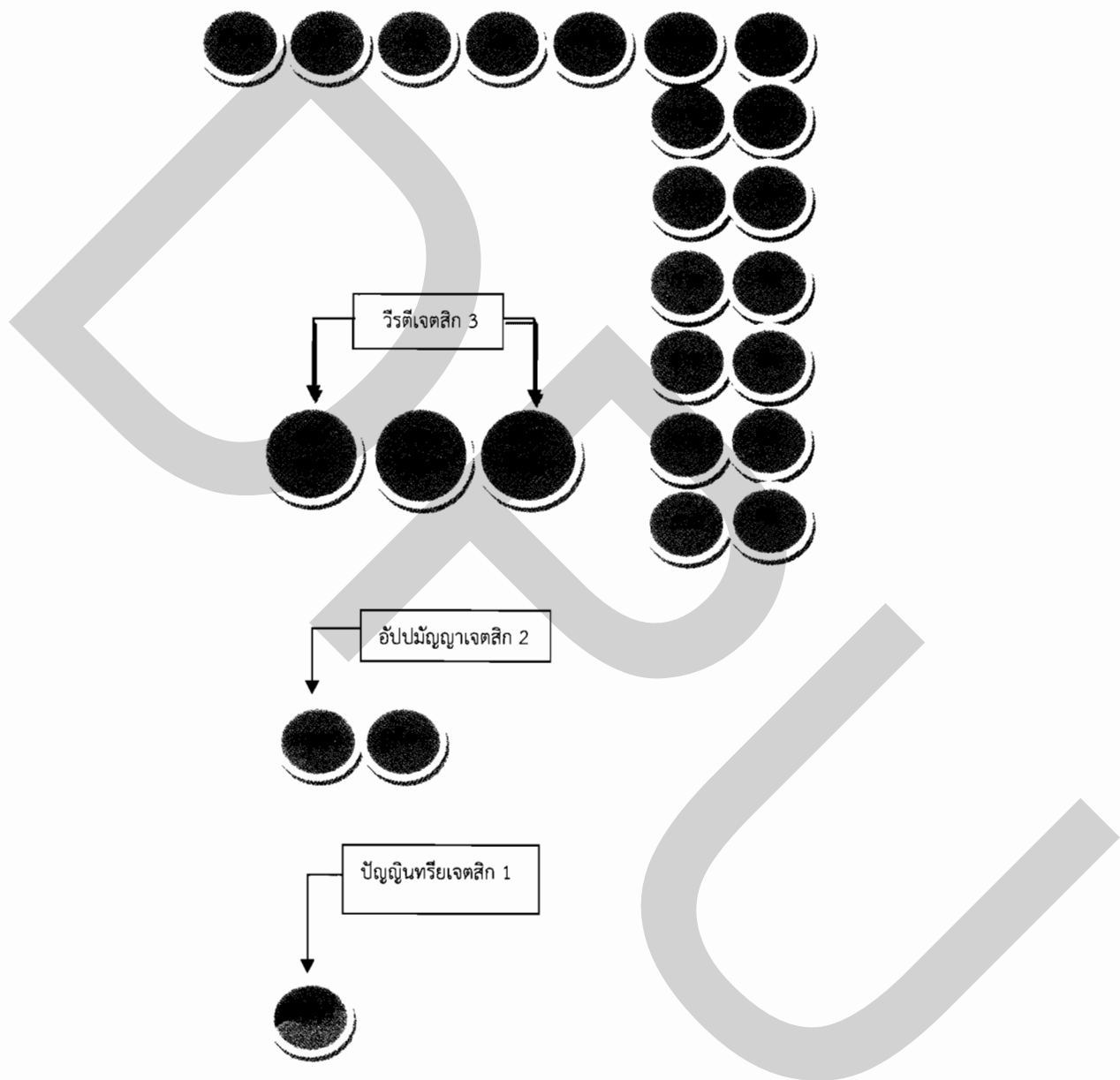
เจตสิกฝ่ายอกุศล (14 ชนิด)

เจตสิกที่เข้าปรุงแต่งจิตของคนทั่วไปไม่แยกดีร้าย (13 ชนิด)

เจตสิกฝ่ายกุศล (25 ชนิด)

ดวงจิตแห่งความโกรธ โลก หลง หรือการมีสติ หรือไม่มีสติ มีศรัทธา มีเมตตา ฯลฯ ล้วนเป็นการทำงานของเจตสิก เจตสิกเป็นธรรมชาติที่ประกอบด้วยจิต เป็นผลให้เกิดกระบวนการความรู้สึกลงใจที่รับรู้ได้เช่น ความรัก โลก โกรธ หลง ความดี ความสุข ความทุกข์ ฯลฯ

เจตสิกมีอยู่ 52 ชนิด แบ่งเป็น เจตสิกฝ่ายร้าย (อกุศลเจตสิก) 14 ชนิด เป็นเจตสิกที่เมื่อเกิดกับจิตใด จิตขณะนั้นจะเศร้าหมอง เป็นอกุศล เช่น โลภะ โทสะ โมหะ ความริษยา ตระหนี่ เป็นต้น เจตสิกฝ่ายดี (โสภณเจตสิก) มี 25 ชนิด เป็นเจตสิกที่เมื่อเกิดกับจิตใด จิตขณะนั้นจะผ่องใส เป็นกุศล เช่น สติ ปัญญา กรุณา เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีอีก 13 ชนิด เป็นเจตสิกที่ประกอบเข้าได้กับจิตทุกฝ่ายทั้งกุศลและอกุศล แบ่งออกเป็น 7 ชนิด ที่ต้องเกิดพร้อมจิตที่เกิดดับทุกๆ ขณะ เช่น เจตนา ผัสสะ เวทนา สัญญาเจตสิก เป็นต้น และอีก 6 ชนิดที่เกิดประกอบบ้างแต่ไม่แน่นอน เช่น ปีติ วิตก วิริยะ วิจารณ์เจตสิก เป็นต้น จำง่าย ๆ ว่า เจตสิกที่เข้าปรุงแต่งจิตของคนที่มีใจบาปมี 14 ชนิด เจตสิกที่เข้าปรุงแต่งจิตของคนที่มีบุญมี 25 ชนิด และเจตสิกที่เข้าปรุงแต่งจิตของคนทั่วไป มี 13 ชนิด จะเห็นได้ว่า อกุศลเจตสิก (เจตสิกฝ่ายร้าย) 14 ชนิด เมื่อรวมกลุ่มเป็นดวงจิตแบ่งออกเป็น 5 แฉก คือ 5 ดวงจิต คือ

1. จิตของความหลง (โมหะ) ประกอบด้วยเจตสิก 4 ตัว เจตสิกกลุ่มนี้เมื่อได้ประกอบหรือสิ่งสู่จิตใจของผู้ใดจะทำให้ผู้นั้นขาดสติสัมปชัญญะ ทำอะไรผิดพลาดไปหมด เห็นกงจักรเป็นดอกบัว เห็นชั่วกลายเป็นดี คิด ทำ พูดในสิ่งที่ชั่วร้าย มองโลกในแง่ร้าย หาความสุขไม่ได้

2. จิตของความโลภ (โลภะ) ประกอบด้วยเจตสิก 3 ตัว คือ โลภะ ทิฏฐิ (ความเห็นผิด) และมานะ (ความถือตัว) เมื่อเจตสิกกลุ่มนี้ประกอบอยู่ในจิตของผู้ใดจะทำให้ผู้นั้นเต็มไปด้วยความโลภ มีความอยากได้ไม่มีที่สิ้นสุด ทำใ้หนึ่งเฉยอยู่ไม่ได้ จะต้องกระเสือกกระสนหาสิ่งที่มาสนองความต้องการ ทำให้จิตใจมีความกระวนกระวาย ความสงบเยือกเย็นก็จะไม่เกิดขึ้นในจิตใจเลย

3. จิตของความโกรธ (โทสะ) ประกอบด้วยเจตสิก 4 ตัว คือ โทสะ อิศสา (ริษยา) มัจฉริยะ (ความตระหนี่) และกุกกุจ (ความกลัวกรรมสนอง)

4. จิตของความหดหู่ (ถีนะ) ประกอบด้วยเจตสิก 2 ตัว คือ ถีนะและมิทระ (ความง่วงซึม)

5. จิตของความลังเล (วิจิ) เป็นเจตสิกที่ไม่มีกลุ่ม มีเพียงดวงเดียวเท่านั้น เมื่อเกิดขึ้นกับจิตใจของคนเราแล้วจะเกิดความลังเลไม่แน่ใจ จนไม่กล้าตัดสินใจในสิ่งที่เผชิญหน้าอยู่

เจตสิกฝ่ายกุศล (ฝ่ายดี) มี 25 ชนิด แบ่งออกเป็นเจตสิกฝ่ายดีต่างๆ ไป 19 ดวง เจตสิกฝ่ายดีที่ใช้ในการรักษาศีล 3 ดวง เจตสิกฝ่ายดีที่ทำให้เรามีเมตตากรุณา 2 ดวง และปัญญาเจตสิก 1 ดวง

รวมเป็น 25 ดวง เจตสิกฝ่ายดีต่างๆ ไป 19 ดวง มีดังต่อไปนี้

<u>ชื่อ</u>	<u>ความหมาย</u>
1. สัทธา	ความเลื่อมใสต่อกุศล
2. สติ	การระลึกได้ในอารมณ์ที่เป็นกุศล
3. หิริ	ความละอายต่อบาป
4. โอตตัปปะ	การสะดุ้งกลัวต่อบาป
5. อโลกะ	ความไม่ย่อภาค
6. อโทสะ	ความไม่โกรธ
7. ตัตถมัมมัตตตา	ความเป็นกลางในกุศล
8. กายปัสสัทธา	เจตสิกสงบขณะทำกุศล
9. จิตตปัสสัทธา	จิตสงบขณะทำกุศล
10. กายลหุตา	เจตสิกเบาขณะทำกุศล
11. จิตตลหุตา	จิตเบาขณะทำกุศล
12. กายมูหุตา	เจตสิกอ่อนโยนขณะทำกุศล
13. จิตตมูหุตา	จิตอ่อนโยนขณะทำกุศล
14. กายกัมมัณฺญญตา	เจตสิกเหมาะสมขณะทำกุศล
15. จิตตกัมมัณฺญญตา	จิตเหมาะสมขณะทำกุศล
16. กายปาคุณฺญญตา	เจตสิกคล่องแคล่วขณะทำกุศล
17. จิตตปาคุณฺญญตา	จิตคล่องแคล่วขณะทำกุศล
18. กายชุกตา	เจตสิกชื่ตรงขณะทำกุศล
19. จิตตชุกตา	จิตชื่ตรงขณะทำกุศล

เจตสิกที่ใช้ในการรักษาศีลมี 3 ดวง คือ

1. สัมมวาจาเจตสิก ได้แก่ การตั้งใจงดเว้นจากการทำบาปทางวาจา คือ ไม่พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ และไม่พูดเพื่อเจ้อ ที่เรียกว่า วชิฐุจริต 4 ซึ่งไม่เกี่ยวกับการงานที่เป็นอาชีพ
2. สัมมกัมมันตะเจตสิก เป็นเจตสิกที่ทำให้เกิดการกระทำชอบ หมายถึง การประพฤดิชอบทางกายที่เรียกว่า กายสุจริต 3 คือ เว้นจากความโหดเหี้ยม ฆ่าทำร้าย หรือทรมานร่างกายผู้อื่น สัตว์อื่น เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ด้วยอาการแห่งขโมยหรือโจร และเว้นจาก

การประพาศิคิดในกาม

3. **สัมมาอาชีวะเจตสิก** ได้แก่ การงดเว้นจากกายทุจริต 3 และวจีทุจริต 4 ที่เกี่ยวกับอาชีพ ในการรักษาศีล 5 ศีล 8 ศีล 10 หรือศีล 227 จะต้องมีเจตสิก 3 ดวงนี้เข้าปรุงแต่งจิตใจเสมอ ถ้าเป็นบุคคลธรรมดา (โลกิยบุคคล) จะเข้าประกอบกับจิตไม่พร้อมกันและไม่แน่นอน แต่ถ้าประกอบกับจิตของพระอริยบุคคล (โลกุตระบุคคล) แล้ว จะเข้าประกอบพร้อมกัน เรียกว่าเป็นองค์ของมรรค

เจตสิกที่ทำให้มีเมตตากรรมมี 2 ดวง คือ

1. **กรุณาเจตสิก** ได้แก่ ความสงสารที่เกิดขึ้นในจิตใจของเรา เมื่อเห็นคนอื่นหรือสัตว์อื่นกำลังได้รับความทุกข์ หรือจะได้รับความทุกข์ในกาลข้างหน้า ความรู้สึกเช่นนี้เรียกว่า มีความทุกข์ของสัตว์เป็นอารมณ์ (ทุกขิตสัตว์)

2. **มุทิตาเจตสิก** ได้แก่ ความรู้สึกยินดีที่เกิดขึ้นในจิตใจเมื่อได้เห็นคนอื่นหรือสัตว์อื่นกำลังได้รับความสุขอยู่ โดยปรารถนาให้เขาเหล่านั้นมีความสุขยิ่งๆ ขึ้น อย่าได้พลัดพรากจากความสุขนั้นๆ เลย ความรู้สึกเช่นนี้เรียกว่า มีความสุขของสัตว์เป็นอารมณ์ (สุขิตสัตว์)

เจตสิกที่ทำให้เกิดปัญญามี 1 ดวง คือ ปัญญาเจตสิก เป็นเจตสิกที่มีความสำคัญมาก เมื่อเข้าปรุงแต่งจิตแล้วจะทำให้จิตนั้นรู้และเข้าใจในเหตุผลตามสภาพความเป็นจริงของรูปนาม ทำให้เห็นความเป็นไปของรูปนามว่ารูปนามนั้นไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใช่ว่าตนที่จะบังคับบัญชาสั่งการให้เป็นไปตามความปรารถนาได้ ตลอดจนรู้แจ้งในอริยสัจ

จากภาพข้างต้น จะเห็นว่าเจตสิกที่เข้าปรุงแต่งจิตของคนทั่วไปไม่แยกคิราย มี 13 ชนิด ซึ่งแบ่งออกเป็นสองกลุ่ม (สองแถวตามรูป)

แถวแรก (กลุ่มแรก) ประกอบด้วยเจตสิก 7 ชนิด คือ ผัสสะ (การรับรู้) เวทนา (ความรู้สึก) สัญญา (ความจำได้) เจตนา (ความตั้งใจ) เอกก (ความตั้งมั่น) ชีวิต (การหล่อเลี้ยง) และมนสิ (การน้อมจิต)

พระพุทธองค์ทรงเห็นว่า เวทนาเจตสิกและสัญญาเจตสิกเป็นเจตสิกที่สำคัญที่สุด จึงแยกออกมานับเป็นส่วนของขั้น 5 (รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) ส่วนเจตสิกอีก 50 ชนิดที่เหลือทรงจัดรวมไว้ในสังขารขั้น 5 ยกตัวอย่างเช่น เราเห็นรูปนัยการเมืองคนหนึ่ง จิตและเจตสิกก็จะเกิดขึ้นมาทันที พร้อมตั้งสัญญา (ความจำได้) เก้ามาทำเป็นความรู้สึกยินดี ยินร้าย (เวทนาเจตสิก) ส่วนจะปรุงแต่งอย่างไรต่อไปเป็นเรื่องของเจตสิกอีก 50 ชนิดที่เหลือ เพราะการจำอารมณ์ (สัญญาเจตสิก) กับการเสวยอารมณ์ (เวทนาเจตสิก) เป็นตัวที่ทำให้สัตว์ทั้งหลายต้องตายเกิด ตายเกิดไม่มีที่สิ้นสุด

การเสวยอารมณ์ของเวทนานั้น ก็คงเสวยไปตามสัญญาเรื่อย ๆ สัญญาจำไว้ว่าดีก็เกิดสุขเวทนา จำไว้ไม่ดีก็เกิดทุกขเวทนา เช่น กลิ่นหอม เหม็น รสหวาน ขม ความอ่อนนุ่ม สวยหล่อ ฯลฯ

แถวที่สอง (กลุ่มที่สอง) ประกอบด้วยเจตสิก 6 ชนิด คือ วิตก (การตรึกตรอง) วิจารณ์ (การรักษาอารมณ์) อธิ (การตัดสินใจ) วิริยะ (ความพยายาม) ปิตี (ความปลาบปลื้ม) และฉันทะ (ความพอใจ) โปรตรอนและนิวตรอนสามารถอยู่รวมกันเป็นอะตอมได้ด้วยพลังทางนิวเคลียร์ เจตสิกก็สามารถมาก่อรวมกันเป็นดวงจิตได้ด้วยพลังแห่งกรรม ดังนั้นกรรมจะเป็นตัวกำหนดว่าดวงจิตดวงนั้นจะประกอบไปด้วยเจตสิกฝ่ายดีหรือฝ่ายร้าย พระอรหันต์ซึ่งหมดกรรมโดยสิ้นเชิง เมื่อดับขันธปรินิพพานดวงจิตจะดับและไม่เกิดอีกเพราะขาดพลังที่จะนำเจตสิกมารวมกันให้เกิดเป็นดวงจิตดวงใหม่ขึ้นมา

แม้บางครั้งเราก็อาจรู้สึกโกรธหรือเศร้าได้โดยไม่ต้องมีสิ่งเร้าจากภายนอก หรือในยามฝันที่เราารู้สึกมีอารมณ์โดยที่ไม่มีอะไรเกิดขึ้นจริงๆ นั่นแสดงว่าเกิดจากพลังแห่งกรรมอันแรงกล้าที่จะทำให้เจตสิกก่อตัวเป็นจิตเพื่อรับอารมณ์ ถ้าพลังภายในมีมากพอก็จะเกิดกระบวนการย้อนกลับ นั่นก็คือเกิดเวทนาจากภายใน ไม่ใช่เกิดเวทนาจากผัสสะ เพราะขณะฝันไม่มีการสัมผัสใดๆ จากภายนอกเลย

ชีวิตของคนเรามีทางเลือกและการตัดสินใจมากมายเกิดขึ้นตลอดเวลา เช่น จะอยู่ที่ไหน จะแต่งงานกับใคร จะเรียนอะไร ทำงานแบบไหน ฯลฯ การตัดสินใจทั้งหมดที่เกิดขึ้น ไม่ใช่เรื่องบังเอิญ เคยสงสัยกันบ้างไหมว่า ถ้าเราตัดสินใจอะไรบางอย่างในอดีตเป็นอีกแบบจะเกิดอะไรขึ้น เรามีสิทธิที่จะคิดย้อนกลับว่าน่าตัดสินใจเป็นอีกแบบ แต่ในความเป็นจริงทำไม่ได้ เพราะการตัดสินใจเป็นเรื่องของความรู้สึก จิตวิญญาณ พลังแห่งกรรมในขณะนั้นทำให้เกิดเจตสิกและดวงจิตขึ้นมารับอารมณ์ความรู้สึกที่ทำให้เกิดการตัดสินใจแบบนั้น **ไม่ว่าจะย้อนอดีตไปสักกี่ครั้ง ถ้ากรรมเก่ายังไม่หมดก็ตัดสินใจแบบเดิม**

วิทยาศาสตร์ควอนตัม พยายามจะโยงเรื่องอิทธิพลของอนุภาคในจักรวาลที่มีผลทำให้เกิดเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งหรือตัดสินใจแบบใดแบบหนึ่ง แต่ก็ไม่สามารถอธิบายได้อย่างชัดเจนว่ากลไกการทำงานในระดับอนุภาคเป็นอย่างไร แม้ว่าควอนตัมจะตั้งชื่ออนุภาคแปลกๆ ขึ้นมาเพื่อใช้อ้างอิง แต่ก็พิสูจน์ไม่ได้ ถ้ามองในทางพุทธศาสนา การตัดสินใจของมนุษย์เป็นไปตามกฎแห่งกรรม การที่คนเราได้แต่งงานกันไม่ใช่เรื่องบังเอิญ เป็นเรื่องของพลังแห่งกรรมที่ทั้งคู่ได้ทำร่วมกันมาก่อนให้เกิดเจตสิกและดวงจิตที่รักใคร่ชอบพอ ตามกฎแห่งกรรมทั้งคู่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงกันได้ ต้องมาเป็นคู่กรรมกันอย่างแน่นอน ไม่ว่าจะถูกขัดขวางจากอำนาจภายนอกใดๆ ดังนั้นจักรวาล

ที่เกิดขึ้นมีเพียงจักรวาลเดียว คือทั้งคู่ได้แต่งงานกัน ดังนั้นถ้ามีการย้อนเวลาจริง ในทางพุทธศาสนา มองว่า คนที่ย้อนเวลาจะไม่สามารถกลับไปเปลี่ยนอดีตได้ ไม่ว่าจะพยายามอย่างไรพอกับแม่ก็ต้องได้ แต่งงานกัน และกำเนิดขึ้นมาเป็นตัวเขา นักวิทยาศาสตร์ควอนตัมก็คิดเช่นนั้น จึงพยายามอธิบายว่า อิทธิพลของอนุภาคที่เกี่ยวข้องทั้งหมดในจักรวาลมีผลทำให้เกิดเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่ง แต่เป็นเรื่องที่ลึกลับและซับซ้อนเกินไปที่ควอนตัมจะพิสูจน์ได้ ก็เลยสรุปออกมาว่าทุกสิ่งทุกอย่างมีโอกาสเกิดขึ้นตามกฎของความน่าจะเป็น

ถ้าในอนาคตมีนักวิทยาศาสตร์อัจฉริยะแบบอัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ เกิดขึ้นอีก เชื่อว่าทฤษฎีใหม่ที่ค้นพบจะเข้าใจลึกซึ้งความเป็นจริงที่พระพุทธรองค์ค้นพบ และสามารถพิสูจน์ได้ทางวิทยาศาสตร์ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นไม่ใช่ความบังเอิญตามกฎของความน่าจะเป็น แต่มีพลังอย่างหนึ่งไปทำให้มันเป็นแบบนั้น นั่นก็คือพลังแห่งกรรมนั่นเอง แต่ตราบดีที่นักวิทยาศาสตร์ยังละเลยในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับจิต ก็ไม่มีทางที่จะเข้าใจกฎแห่งกรรมได้ ไอน์สไตน์เคยกล่าวสุนทรพจน์ต่อหน้าที่ประชุมใหญ่ของนักวิทยาศาสตร์โลก มีใจความว่า “...ภารกิจอันสำคัญยิ่งของนักฟิสิกส์ก็คือ การแสวงหากฎหรือทฤษฎีที่ตรงกับความเป็นจริงแห่งสากลมากยิ่งขึ้น มันไม่มีวิธีการทางคำนวณหรือตรรกศาสตร์ใดๆ ที่จะนำไปสู่กฎหรือทฤษฎีสากลเช่นที่ว่ามีได้ นอกเสียจากการหยั่งรู้ของจิตเท่านั้น ซึ่งมีพื้นฐานคล้ายๆกับพุทธปัญญาญาณ”

โลกและชีวิตที่เราเห็นก็คือการรับรู้อารมณ์โดยจิต ไม่มีอะไรนอกเหนือไปกว่านั้น การเกิดดับของจิตที่เกิดอย่างต่อเนื่องไปตามคาบแห่งเวลาทำให้เราเห็นโลกอย่างที่เห็น ทำให้เรามีชีวิตอย่างที่เห็น แต่จากทฤษฎีสัมพัทธภาพพิสูจน์แล้วว่า เวลาไม่มีอยู่จริง มันสามารถยืดยาวออกไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด หรือหดตัวลงเป็นเพียงช่วงเล็กๆ แล้วหายไปเลยก็ได้ ในเมื่อเวลาไม่มีอยู่จริง การเกิดดับของจิตก็ไม่มีอยู่จริง เพียงแต่ในมิติของโลกรซึ่งมีการไหลเลื่อนของเวลา ทำให้จิตเกิดการเกิดดับเป็นสายรับรู้ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส เกิดอารมณ์ต่างๆ ได้มากมาย เราจึงรู้สึกว่ามีโลกและชีวิตเกิดขึ้นเมื่อใดเราพบกับความจริงแท้ของปัจจุบันขณะแห่งเวลา เหมือนเวลาหยุด เราจะพบว่าทุกอย่างเป็นอนัตตา ไม่มีการเกิด ไม่มีการดับ ชีวิต โลก และเวลา คือสิ่งเดียวกัน จิตเป็นสิ่งเหนือโลกกายภาพ ดังนั้นจิตจึงไม่อยู่ในกรอบของมิติเวลา ยกตัวอย่างเช่น การตายทำให้เกิดจิตเกิดขึ้น และเมื่อไปเกิดใหม่จิตก็จะไปถึงที่นั่นได้ทันทีโดยไม่มีการสูญเสียเวลาแม้แต่น้อย เพราะจิตอยู่เหนือมิติที่ 4 ไม่ตกอยู่กับเงื่อนไขสมมติบัญญัติของกาล-อวกาศ แม้คนนั้นจะตายที่ออสเตรเลียและไปเกิดใหม่ที่อะแลสกา การเกิดก็จะสืบเนื่องทันทีหลังจากที่มีการตาย และไปเกิดใหม่ในร่างใหม่ได้ทันที

ไม่ต้องมีช่วงเวลาใดๆ มากันเลย การสามารถไขความลับแห่งเวลาเป็นการค้นพบความลึกล้ำมหัศจรรย์ของความจริงแท้แห่งจักรวาล

โลกและชีวิตปรากฏให้เรารับรู้ในกรอบแห่งอวกาศและเวลา มนุษย์เองก็เข้าใจเรื่องการแปรเปลี่ยนของจิตกับมิติแห่งเวลาได้ดี ในห้วงแห่งความสุขสุดๆ หลายคนอยากหยุดเวลาไว้ตรงนั้น นั่นเป็นเพราะเขาเข้าใจดีว่า เมื่อเวลาผ่านความรู้สึกรับอารมณ์ของจิตก็จะเปลี่ยนแปลงไปด้วย เพราะจิตดวงเก่าจะดับไปและสร้างจิตดวงใหม่ขึ้นมา ซึ่งประกอบไปด้วยเจตสิกที่ไม่เหมือนเดิม ความมหัศจรรย์ของธรรมชาติมีมากจนเราคิดไม่ถึง เราเคยสงสัยกันบ้างไหมว่า ทำไมธรรมชาติสร้างระบบรับสัมผัส ตา หู จมูก ลิ้น กาย ออกเป็นคู่ เรามีตาสองตา จมูกสองรู ลิ้นแม้จะมีลิ้นเดียว แต่ต่อมรับรสแยกเป็นคู่ซ้ายขวา เรามีมือสองมือ สองขาอย่างสมดุล ทำไมเราต้องมีสองหูก็ในเมื่อหูเดียวก็ได้ยินแล้ว ทำไมเราต้องมีสองตา ก็ในเมื่อตาเดียวก็เห็นแล้ว ทำไมธรรมชาติไม่สร้างตาใหญ่ๆ ไว้ตาเดียวตรงกลางหน้าผากคำตอบก็คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย คือทวารในการรับสัมผัสทำให้เกิดผัสสะ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส เกิดเป็นเวทนา ตัณหา อุปาทาน และในมิติแห่งกาล-อวกาศของโลกและจักรวาลที่เราอยู่มีสภาพสี่มิติ สามมิติแรกคือโลกที่เราเห็น กว้าง ยาว ลึก มิติที่สี่คือมิติแห่งเวลา ดังนั้น การที่จะทำให้มนุษย์สรรค์สร้างโลกแห่งสามมิติขึ้นมาได้จึงต้องสร้างอวัยวะรับสัมผัสของมนุษย์ให้เกิดเป็นคู่ ตาสองตาของเราจะเห็นภาพไม่พร้อมกันไม่เท่ากันจากต่างมุม จิตที่ผุดขึ้นมารับรูปก็จะเกิดขึ้นไม่พร้อมกันจากตาทั้งสอง เมื่อมีการประมวลผลเปรียบเทียบความรู้สึกของจิตที่เกิดจากตาซ้ายกับจิตที่เกิดขึ้นรับความรู้สึกจากตาขวา ทำให้เกิดภาพสามมิติขึ้น เช่นเดียวกับเสียง ถ้าเรามีหูเดียวเราจะหาความลึกและทิศทางของเสียงไม่ได้ แต่เมื่อมีสองหูทำให้เราได้ยินเสียงไม่พร้อมกัน เกิดจิตสองดวงจากสองหูเข้ามารับรู้ ทำให้เราสามารถได้ยินเสียงเป็นสามมิติ ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า โลกสามมิติที่เราเห็นนี้เป็นเพียงการสรรค์สร้างของจิตเท่านั้นเอง ดันไม้ ใบหญ้า ภูเขา น้ำตก ล้วนแล้วแต่เป็นสมมติบัญญัติที่วิถีแห่งจิตเนรมิตขึ้น ถ้าปราศจากจิตแล้วสิ่งเหล่านี้หาที่อยู่จริงไม่ มันเป็นมายากลอันยิ่งใหญ่ของธรรมชาติ

คาบเวลาระหว่างการเกิดดับของจิตแต่ละดวงสั้นมาก ในช่วงเวลาเพียงหนึ่งวินาทีจะมีการเกิดดับของจิตไปแล้วนับล้านล้านดวง ดังนั้นการที่จะกำหนดสติให้ไปจับที่หนึ่งชั่วขณะจิตได้ไม่ใช่เรื่องง่าย คำสั่งของสติสัมปชัญญะต้องไวมหาศาล ไวกว่าแสง ซึ่งการที่จะทำสติสัมปชัญญะให้ไวขนาดนั้นได้ ต้องมีการฝึกฝนอย่างหนักตามหลักสติปัญญา 4 นี้คือคำตอบที่ว่า ทำไมการบรรลุเข้าสู่มรรคญาณ โสดาบัน อนาคามี และอรหัตต์เป็นเรื่องที่ยากเหลือเกิน

2.2.16 จิตใต้สำนึก

กรรมที่สั่งสมอยู่ในจิต ส่วนใหญ่จะฝังอยู่ในส่วนของจิตใต้สำนึกและจิตไร้สำนึก ซึ่งกรรมส่วนนี้สติสัมปชัญญะอาจรู้ไม่เท่าทัน จิตใต้สำนึกมีอยู่ประมาณ 10 เปอร์เซ็นต์ และบางครั้งมันสามารถหลุดรอดออกมาสู่จิตสำนึกได้ขณะฝันหรือเมื่อมีสมาธิจิตระดับสูง ส่วนจิตไร้สำนึกซึ่งเป็นส่วนใหญ่มากกว่า 80 เปอร์เซ็นต์ไม่มีโอกาสแม้แต่แนวคิดที่จะหลุดออกมาให้เราได้รับรู้ แต่เป็นส่วนที่มีอิทธิพลต่อชีวิตมากที่สุด ก่อให้เกิดนิสัย บุคลิกภาพ พรสวรรค์ รวมไปถึงชะตากรรมของชีวิต

วิทยาศาสตร์เชื่อว่าจิตใต้สำนึกเป็นความทรงจำที่ประทับไว้จากวัยเด็ก และส่วนใหญ่เกิดขึ้นในช่วง 1-7 ปีแรกของชีวิต จิตแพทย์ นักจิตวิทยาสามารถสะกดจิตเพื่อให้ผู้ป่วยดึงเอาจิตใต้สำนึกในแต่ละช่วงวัยขึ้นมาได้ แต่สำหรับจิตไร้สำนึกซึ่งอยู่ลึกลงไป วิทยาศาสตร์ก็ยังคงหาคำตอบไม่ได้ว่ามันบรรจุอะไรไว้บ้าง ซิกมุนด์ ฟรอยด์ บิดาแห่งจิตวิเคราะห์ แยกสภาพจิตเป็น จิตสำนึก (Conscious) จิตกึ่งสำนึก (Preconscious) และจิตใต้สำนึก (Unconscious) และเขาจะเรียกรวมจิตไร้สำนึกอยู่ในจิตใต้สำนึกด้วย

ตามหลักพุทธศาสนาก็แบ่งจิตออกเป็น 2 ระดับ คือ จิตในระดับวิถิจิตและจิตในระดับภวังค์ ซึ่งจิตในระดับภวังค์ก็คือจิตไร้สำนึกนั่นเอง พระพุทธองค์ทรงค้นพบมาก่อนซิกมุนด์ ฟรอยด์ กว่าสองพันปี การวิเคราะห์โครงสร้างของจิตตามทฤษฎีจิตวิเคราะห์เทียบไม่ได้กับโครงสร้างของจิตที่พระพุทธองค์ค้นพบ ซึ่งรู้ถึงองค์ประกอบของจิต (เจตสิก) เหมือนกับที่รู้คุณสมบัติของอิเล็กตรอน โปรตรอน นิวตรอนในอะตอม ขณะที่โครงสร้างจิตของฟรอยด์บอกไว้เพียงว่า มี 3 ส่วนด้วยกัน ได้แก่ อิด (ID) อีโก้ (Ego) และซูเปอร์อีโก้ (Superego) คำว่า “อิด” เป็นพื้นฐานดั้งเดิมของบุคคล เช่น ความอยาก กิเลส ตัณหา ความต้องการ ความป่าเถื่อน “อีโก้” เป็นพลังส่วนที่จะพยายามหาทางตอบสนองความต้องการของอิด และ “ซูเปอร์อีโก้” เป็นพลังที่คอยควบคุมอีโก้ ให้อีโก้หาหนทางที่เหมาะสมที่สุดในการสนองความต้องการของอิด โดยเหนี่ยวรั้งให้ทำอะไรอยู่ภายในกรอบประเพณี ถูกเหตุถูกผล ให้คำนึงถึงความผิดชอบชั่วดี คุณธรรม และสังคมที่แวดล้อม ระบบทั้งสามจะต่อสู้กัน อยู่ในจิตใจของเราตลอดเวลา และหากว่าระบบใดเป็นผู้ชนะในช่วงเวลานั้นๆ คนเราก็จะแสดงพฤติกรรมไปตามระบบดังกล่าว ดังนั้น มนุษย์คนหนึ่งจึงอาจจะแสดงพฤติกรรมที่แตกต่างกันอย่างสุดขีดออกมาได้ แต่ฟรอยด์ไม่ได้บอกเหตุผลที่มา เพราะเขาไม่เข้าใจในเรื่องเจตสิก จะเห็นได้ว่าโครงสร้างของจิตตามทฤษฎีจิตวิเคราะห์เป็นเพียงโครงสร้างในเชิงคุณสมบัติ ไม่ใช่โครงสร้างภายในอย่างที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบ เหมือนกับการพบคุณสมบัติของธาตุ แต่ไม่รู้ว่าเป็นธาตุนั้น

ประกอบไปด้วยองค์ประกอบอะไร มีอิเล็คตรอน โปรตรอนกี่ตัว การค้นพบของบิดาแห่งจิตวิเคราะห์อย่างซิกมุนด์ ฟรอยด์ ยังไม่ลงลึกไปถึงขั้นนั้น อย่างไรก็ตาม ฟรอยด์เข้าใจถูกต้องว่า ชีวิตมนุษย์ดำเนินไปตามลิจิตแห่งจิตใต้สำนึก เขากล่าวว่า พลังผลักดันที่เป็นแรงขับให้มนุษย์แสดงพฤติกรรม ส่วนใหญ่แล้วมาจากจิตใต้สำนึก ซึ่งเป็นจิตส่วนที่ไม่สามารถเข้าถึงได้ คนเราจึงเกิดการรับรู้เพียงเล็กน้อยเกี่ยวกับแรงผลักดันภายในที่จูงใจให้เกิดการกระทำ เป็นเรื่องยากมากที่จะวิเคราะห์ที่มาของบุคลิกภาพมนุษย์แต่ละคน ในทางพุทธศาสตร์ ผู้ที่บรรลุเข้าสู่มรรคญาณจะมีสติสัมปชัญญะที่ไวพอในการเพ่งดูการรวมตัวของเจตสิกเป็นดวงจิต ดังนั้นจึงเข้าใจรายละเอียดของพฤติกรรม บุคลิกภาพที่แสดงออกมาได้ ในขณะที่ฟรอยด์อธิบายอย่างกว้างๆ เพียงว่า บุคลิกภาพเป็นผลรวมของ Id, Ego, Superego

จิตใต้สำนึกมีความลึกลับ ซับซ้อน และเป็นตัวเก็บข้อมูลที่ผ่านมาทั้งหมด เป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตที่แท้จริงยิ่งกว่าวิถีจิตหรือจิตในระดับสำนึกรู้ตัว แม้แต่การเกิด การตาย จุติจิต ปฏิสนธิจิต ก็เกิดขึ้นในระดับจิตใต้สำนึก ผลกรรมเกือบ 80 เปอร์เซ็นต์สนองผ่านระบบของจิตใต้สำนึก ดังนั้น การจะศึกษาเรื่องกรรม ถ้าไม่ศึกษาถึงเรื่องจิตใต้สำนึก เราจะเข้าใจเหตุผลการเกิดของกรรมได้ไม่ชัดเจน จิตใต้สำนึกเป็นแหล่งข้อมูลที่บรรจุได้ไม่มีขีดจำกัด นักวิทยาศาสตร์บางกลุ่มเชื่อว่า จิตใต้สำนึกมีฐานข้อมูลที่เชื่อมโยงกับฐานข้อมูลรวมของจิตจักรวาล ดังนั้นจึงสามารถบรรจุข้อมูลได้เป็นอนันต์ และติดต่อกับจิตใต้สำนึกของบุคคลอื่นๆ ได้ด้วย บนเส้นทางของชีวิต ไม่ว่าจะผ่านอะไร ในทุกวินาทีสมองอาจจะลืมบันทึกในขณะที่จิตไม่เคยหยุดพักการบันทึก แต่จิตใต้สำนึกนี้มิได้ถูกเก็บกตเฉยๆ มันยังคงทำงานอยู่ทุกขณะ โดยที่ตัวเราเองอาจจะไม่รู้ตัว และมันจะทำงานด้วยการเข้าไปพยายามกระตุ้นจิตสำนึกของมนุษย์ให้เลือกให้กระทำไปตามความปรารถนาของมันที่ถูกเก็บกตเอาไว้ ดังนั้น การต่อสู้กับจิตใจตัวเอง รวมทั้งการควบคุมใจของตนเองก็คือการต่อสู้กับจิตใต้สำนึกที่เป็นความปรารถนาที่ถูกเก็บกตไว้ ผู้ที่สามารถต่อสู้เอาชนะจิตใต้สำนึกนี้ได้เท่านั้นจึงจะสามารถเปลี่ยนแปลงกรรมของตัวเองได้ ด้วยเหตุนี้การมุ่งฝึกการควบคุมจิตใต้สำนึกและจิตใต้สำนึกที่ศาสนาพุทธเรียกว่า อนุสัย จึงมีผลโดยตรงที่จะเปลี่ยนแปลงมนุษย์ผู้นั้นจากข้างใน จากโครงสร้างเชิงลึกได้จริง ถ้าฟังแค่อ่านหนังสือธรรมะ ไม่ว่าจะอ่านมากมายแค่ไหน หรือการถือศีล ทำทาน ขนาคไหน แต่ถ้าขาดภาวนาก็ไม่มีพลังมากพอที่จะเปลี่ยนแปลงจากข้างในได้ แม้ว่ามันอาจเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีในการเปลี่ยนตัวเองได้บ้างก็ตาม

มีสิ่งหนึ่งที่แตกต่างกัน ชิกมุนด์ ฟรอยด์ เชื่อว่าสามารถใช้ความคิดไปเปลี่ยนแปลงจิตได้สำนึกได้ แต่พระพุทธองค์ทรงพบว่า จิตไร้สำนึกเปลี่ยนแปลงไม่ได้เพราะเป็นข้อมูลแห่งกรรมเก่า แต่ควบคุมได้ด้วยสติสัมปชัญญะ การรักษาแบบฟรอยด์เน้นการสะกดจิตดึงจิตได้สำนึกขึ้นมา แต่การรักษาแบบพระพุทธองค์ จะใช้สติสัมปชัญญะควบคุมไม่ให้จิตไร้สำนึกภายในกับสิ่งเร้าภายนอกมากระทบกันจนเกิดผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ถ้าใช้สติสัมปชัญญะตัดไม่ให้เกิด เวทนา ตัณหาได้ กรรมอันเกิดจากจิตไร้สำนึกก็จะไม่สามารถส่งผล

ข้อมูลแห่งกรรมทั้งหมดจะเก็บไว้ในจิตไร้สำนึก นั่นก็คืออวิชชา จิตตัวนี้จะเปลี่ยนเป็น จิตใจเมื่อเสียชีวิต และเปลี่ยนอีกครั้งเป็นปฏิสนธิจิตเมื่อเกิดใหม่ นำข้อมูลทั้งหมดผ่านข้ามภพ ข้ามชาติ ค่อยๆ แสดงผลออกมาในรูปของความรู้สึก คนที่รู้สึก โกรธง่าย กลัวง่าย รักง่าย หลงง่าย ฯลฯ ก็เพราะผลของกรรมในจิตไร้สำนึกกระตุ้นให้เกิดการตอบสนองที่สอดคล้องกับผัสสะนั้น เห็นอะไรก็โกรธ ได้ยินอะไรไม่ถูกหูหน้อยก็โกรธ หลงในสิ่งที่ไม่น่าหลง หลังจากโกรธหรือหลง ก็จะเกิดวชิกรรมกับกายกรรมตามมา เป็นการสร้างกรรมใหม่และรับกรรมเก่าไปพร้อมๆ กัน เมื่อสร้างกรรมใหม่ก็ต้องเกิดมารับกรรมอีก วนเวียนซ้ำแล้วซ้ำเล่าเป็นหมื่นเป็นแสนภพชาติ แต่สำหรับคนที่มีสติสัมปชัญญะรู้เท่าทันความ โกรธหรือหลงนั้น กรรมก็จะหมดไปในชาติภพนี้ สิ้นแล้วต่อกัน

ชาติภพในความหมายนี้ไม่ใช่การตายเมื่ออายุ 70-80 ปี แล้วไปเกิดใหม่ สำหรับผู้ที่ตัด เวทนาตัดความรู้สึกได้ ไม่ว่าจะเรื่องรัก โลภ โกรธ หลง กรรมจะหมดไปในทันที ชีวิตหลังจากนั้นก็เหมือนการเกิดใหม่โดยที่ยังไม่ต้องตายจริงๆ ทางรูปธรรม ในชีวิตช่วงอายุหนึ่งประมาณ 70 ปี เราสามารถเกิดใหม่ได้เป็นล้านครั้ง ในทางตรงกันข้าม ถ้าเรายังเต็มไปด้วยอวิชชา ความโง่ ปล่อยให้ตัวไหลไปตามกระแสแห่งกรรม เล่นไปตามเกมของเจ้ากรรมนายเวร การตายทางรูปธรรมของเราแม้จะเผาไปแล้ว เกิดปฏิสนธิจิตไปเกิดใหม่แล้ว ปฏิสนธิจิตนั้นก็เป็วจิตของอวิชชาตามเดิม เท่ากับว่าไม่มี การเกิดใหม่ เพียงแต่อาจจะได้รูปใหม่ และส่วนใหญ่จะเป็นรูปของเครื่องจาน คราวนี้ยิ่งยุ่ง เพราะเครื่องจานไม่มีสติสัมปชัญญะที่สูงพอจะมาใช้ในการตัดกรรม ก็คงต้องปล่อยให้ไปตาม กฎแห่งกรรมจนกรรมเบาบางลง และได้โอกาสเกิดมาเป็นมนุษย์อีกครั้งหนึ่ง ผู้ที่ได้มานสมาบัติ สามารถรู้เหตุกรรมในอดีตได้ผ่านทางข้อมูลของจิตไร้สำนึกที่เราเรียกว่า ระลึกชาติ(บุพเพนิวาสานุสติญาณ) หรือการระลึกถึงอดีตกรรมของตน เรามักจะคิดกันว่าพฤติกรรม บุคลิกภาพ ค่านิยม ความชอบ ฯลฯ เหล่านี้เป็นผลมาจากความคิดและจิตสำนึกที่อาจจะเกิดจากสังขม การเลี้ยงดู และสิ่งแวดล้อม

ความจริงแล้วจิตสำนึกเป็นเพียงตัวปรุงแต่งเพียงเบื้องต้นเท่านั้น เหมือนหน้าเค้กที่ฉาบไว้แต่เนื้อใน ที่สร้างสรรค์รสชาติที่แท้จริงของชีวิตให้ออกมาเป็นนิสัยส่วนลึก เป็นความสามารถ เป็นพรสวรรค์ ความทุกข์ ความสุข ตลอดจนเป็นชะตากรรมของชีวิตทั้งหลายเหล่านี้ล้วนแต่เป็นผลมาจาก จิตได้สำนึกกับจิตไร้สำนึก ซึ่งทำงานของมันอยู่ตลอดเวลาแม้กระทั่งยามหลับ ชิกมุนด์ ฟรอยด์ ก็ยืนยันว่าพลังจิตได้สำนึกมีผลต่อพฤติกรรมของแต่ละบุคคล และจำแนกบุคคลให้แตกต่างกัน ดังนั้นในการพบปะกับผู้คนตามสังคมทั่วไป เราจะไม่สามารถวางใจใครได้เลย ถ้าไม่รู้ลึกผูกพัน เข้าใจไปถึงส่วนลึกของจิตไร้สำนึก พฤติกรรมฉาบหน้าเค้กไม่ได้ เพราะนั่นเป็นเรื่องของความคิด เรื่องของจิตสำนึกซึ่งหลอกลวงกันได้ แต่จิตไร้สำนึกหลอกไม่ได้ การจะเข้าใจกันได้มีทางเดียว คือ เข้าใจจิตไร้สำนึกซึ่งกันและกัน โดยผ่านทาง “ความรู้สึก” ซึ่งมักจะเกิดขึ้นกับบุคคลในครอบครัว เดียวกัน ญาติพี่น้องกัน เพื่อนรักกัน คู่สามี-ภรรยา โดยสาเหตุที่ทำให้คนเหล่านี้มาเกี่ยวข้องกัน ก็เพราะข้อมูลแห่งกรรมที่เคยทำไว้ผูกพันกัน เราเคยมีเพื่อนมาเป็นร้อยเป็นพัน แต่จะมีเพียงหนึ่ง หรือสองที่เป็นเพื่อนสนิทรู้ใจ เราอาจจะเจอผู้คนมานับไม่ถ้วน แต่มีอยู่เพียงคนเดียวที่รู้สึกรักทันที ที่เห็น ความรู้สึกที่เกิดขึ้นไม่ใช่เรื่องบังเอิญ แต่เป็นข้อมูลแห่งกรรมเก่าในจิตไร้สำนึกที่ผุดขึ้นมา สอดคล้องสมอารมณ์กับผัสสะ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัสที่ได้รับจากคนที่เราประทับใจ

ถ้าเราเคยทำร้ายความรู้สึกใคร จิตก็จะสะสมความรู้สึกและภาพนั้นไว้ในจิตไร้สำนึก เพราะการที่เราจะทำร้ายความรู้สึกใครใคร่ใคร่ได้ ต้องมีสิ่งเร้าให้เกิดผัสสะ เวทนา อารมณ์ก่อนเสมอ คนปกติอยู่เฉยๆ คงไม่โกรธขึ้นมา ถ้าไม่มีอะไรมาขู่ คนเราจะ โกรธจะเกลียดได้ต้องมีสิ่งเร้าจาก ภายนอก และเจ้าตัวสิ่งเร้าจากภายนอกนี่เองที่กระทบผ่านอายตนะทำให้เกิดผัสสะ → เวทนา และ อารมณ์ ดังนั้นเมื่อโกรธ เมื่อโมโห จิตจะเก็บรายละเอียดของผัสสะ เวทนาทั้งหมดเอาไว้ใน ฐานข้อมูล และเมื่อเหตุปัจจัยเหมาะสมในอนาคต จิตไร้สำนึกจะเปิดฐานข้อมูลเก่าๆ ขุดเอาผัสสะ เวทนาเดิมๆ ออกมา พลังแห่งกรรมจะผลักดันให้เกิดกระบวนการย้อนกลับ เวทนา → ผัสสะ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ซึ่งรูปที่เกิดขึ้นเป็นผลมาจากเวทนาเก่าๆ ที่เกิดจากการ โกรธ ก็จะมีเชื้อ ที่ไปกระตุ้นให้เจ้ากรรมนายเวรภายนอกเห็นเข้าและมากระทบกับรูปของเราแล้วเกิดความไม่ชอบ เกิดอาการ โกรธขึ้นมาบ้าง และทำร้ายเราในที่สุด นั่นก็คือกฎแห่งกรรม ดังนั้นการที่จะตัดกรรมได้ มีทางเดียว คือตัดที่ผัสสะ เวทนา อย่าให้เกิดเป็นความชอบ ไม่ชอบ เกิดอารมณ์ ตัณหา เพราะเมื่อใด ที่เกิด จิตไร้สำนึกจะเก็บข้อมูลนั้นไว้ทันที และรอวันสนองตอบด้วยกระบวนการย้อนกลับ ยกตัวอย่างเช่น เด็กคนหนึ่ง โกรธพ่อมากเพราะชอบดูค่า ทำร้ายเป็นประจำ โกรธเพราะมีเวทนา

อารมณ์ที่ได้รับกระทบเข้ามาทางผัสสะ จิตก็จะโน้มรับเวทนานั้นไว้ เมื่อเด็กคนนั้นโตขึ้นเป็นชายหนุ่ม มีครอบครัวและมีลูกเป็นของตนเอง เวทนาเก่าๆ ที่อยู่ในจิตไร้สำนึกจะผุดขึ้นมา เวทนาจะเหนี่ยวนำให้ชายคนนั้นมีมโนกรรม วชิกรรม กายกรรมเหมือนครั้งหนึ่งที่เขาเคยเจอ แต่บทบาทในคราวนี้เขาเล่นบทเป็นพ่อ และลูกของเขา ก็จะโกรธเขาเหมือนครั้งหนึ่งที่เขาเคยโกรธพ่อ มีบางคนอาจค้านว่า ถ้าพ่อคนนั้นเป็นคนรักลูกละ แล้วไม่ทำแบบที่เขาเคยเจอมาในวัยเด็กกับลูก กรรมก็ทำอะไรไม่ได้ นั่นเป็นความจริง แต่การที่เขาจะตัดกระบวนการย้อนกลับของจิตไร้สำนึกได้ต้องใช้พลังของสติสัมปชัญญะระดับสูง ถ้าเขาสามารถกำหนดสติไม่แสดงกรรมอะไรออกมา ตัดกรรมได้ เวทนาเก่าๆ ก็ไม่สามารถทำอะไรเขาได้ ลูกเขาก็จะไม่เกลียดเขาเหมือนกับที่ครั้งหนึ่งเขาเคยเกลียดพ่อ

นอกจากสติสัมปชัญญะแล้ว ความรู้สึกให้อภัยก็จะเป็นตัวตัดกรรมได้เหมือนกัน เมื่อเกิดความรู้สึกให้อภัย เวทนาเก่าๆ ที่เก็บไว้ในจิตไร้สำนึกจะหมดไป ไม่คิดโกรธอีกต่อไป กรรมก็จะหมดโดยอัตโนมัติ แต่ทั้งนี้ต้องเป็นการให้อภัยจากความรู้สึกจริงๆ ไม่ใช่การให้อภัยจากความคิด เพราะความรู้สึกต้องตัดด้วยความรู้สึกเท่านั้น ไม่ใช่จากความคิด การสนองของกรรมก็คือการสนองของจิตไร้สำนึกนี้เอง โดยใช้กระบวนการย้อนกลับ ชาติ ๑ ภพ ๑ ข้อมูลจากจิตไร้สำนึก ๑ อุปาทาน ๑ ตัณหา ๑ เวทนา ๑ ผัสสะ ๑ รูป รส กลิ่น เสียง และเมื่อมีการสร้างกรรมใหม่ขึ้นมา ข้อมูลของกรรมใหม่ก็จะเข้าไปเก็บในฐานข้อมูลแห่งจิตไร้สำนึกโดยกระบวนการ รูป รส กลิ่น เสียง ๑ ผัสสะ ๑ เวทนา ๑ ตัณหา ๑ อุปาทาน ๑ ข้อมูลจากจิตไร้สำนึก ๑ ภพ ๑ ชาติ วนเวียนกลับไปกลับมาอย่างนี้ไม่มีที่สิ้นสุด จนกว่าเราจะเกิดปัญญาตัดตรงรอยต่อระหว่างจุดใดจุดหนึ่งให้ขาดออกจากกัน ก็จะหลุดพ้นจากบ่วงกรรม ตามกฎของเทอร์โมไดนามิกแล้ว การจะทำให้เกิดกระบวนการย้อนกลับได้ต้องใช้พลังงานสวนเข้าไป ยกตัวอย่างเช่น เราจะสร้างขวดแก้วสักขวดให้เป็นรูปเป็นร่าง เราต้องใช้ความร้อนมหาศาลในการหลอมเม็ดทรายจนเหลว แล้วหล่อขึ้นมาเป็นรูปร่างขวด เช่นเดียวกัน การที่จะทำให้ตัณหา เวทนาเก่าๆ ในจิตไร้สำนึกย้อนมาก่อนตัวเป็นรูป รส กลิ่น เสียง ได้ ก็เป็นกระบวนการย้อนกลับผิดไปจากกฎของธรรมชาติ ต้องมีพลังงานสวนเข้าไป พลังงานที่ว่ามันไม่ใช่พลังงานความร้อน แต่เป็นพลังแห่งกรรม และคุณภาพในการก่อตัวของรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัสในแต่ละคนก็ไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับพลังแห่งกรรมที่เหนี่ยวนำให้เกิดการสร้างรูปขึ้น ยืนและตีเอ็นเอเป็นเพียงปัจเจกเสริม เพราะแม้พี่น้องท้องเดียวกัน รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัสก็ไม่เหมือนกัน แต่อาจจะมีคล้ายคลึงกันบางส่วน เพราะการที่ได้มาเกิดในสภาพครอบครัวเดียวกัน จะมีระดับของกรรมเท่าใกล้เคียงกัน

2.2.17 วิบากกรรม

กรรมเก่าที่ได้เคยกระทำไว้ในอดีตกาลจะสนองคืนในสองรูปแบบ คือส่งผลในรูปแบบของภพภูมิที่ไปเกิด และส่งผลภายหลังการเกิดคือระหว่างดำรงชีวิต ผลของกรรมที่สนองคืนในขณะที่เกิดทำให้ชีวิตถือกำเนิดขึ้นในรูป ภาพ และสังคมที่แตกต่างกัน ผลของกรรมจะแสดงให้เห็นได้ชัดในเชิงรูปธรรม เช่น รูปร่าง หน้าตา เพศ เผ่าพันธุ์ สภาพครอบครัว ฐานะความเป็นอยู่ แต่ “ผลของวิบากกรรม” ที่สนองให้เห็นจะลึกซึ้งซับซ้อนกว่าผลของกรรมหลายเท่า ผลของกรรมอาจทำให้คนสองคนเหมือนกันทุกประการได้ เช่น ฝาแฝดแท้ ทั้งสองชีวิตมีจุดเริ่มต้นเหมือนกัน เกิดในเวลาใกล้เคียงกันมีถิ่นและทุกสิ่งทุกอย่างเหมือนกันทุกประการ แต่สิ่งหนึ่งที่ต่างกันก็คือ “วิบากกรรม” ทั้งสองชีวิต จิตสองดวงมีผลแห่งวิบากไม่เหมือนกัน ย่อมทำให้วิถีชีวิตของทั้งสองแตกต่างกัน แม้ว่าฝาแฝดนั้นจะอยู่ติดกันไปตลอดชีวิต อย่างเช่นกรณีอิน-จัน ก็ตาม

“วิบากกรรม” คือผลอันเกิดจากกรรมที่สนองโดยอาศัยทวารทั้งหกของมนุษย์เป็นเครื่องมือ นั่นก็คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ทวารทั้งหกนี้เป็นสิ่งสำคัญที่ชีวิตมนุษย์ขาดไม่ได้ เจ้าตัวกรรมเก่ารู้ดีว่าจะมีประสิทธิภาพที่สุดถ้าใช้ทวารเหล่านี้มาทำลายมนุษย์ผู้นั้นเสียเอง แต่ก็มีในบางครั้งที่ผลของวิบากสัมพันธ์กับชีวิตอื่น กรรมจะสนองในรูปของการอาศัยทวารและผัสสะของบุคคลอื่น แล้วสะท้อนออกมาในรูปของเวทนา ตัณหา อุปาทาน อวิชชา มาทำให้อีกบุคคลหนึ่งเกิดประสบเคราะห์กรรมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เหมือนการตีซึ่งลูกบิลเลียดที่ใช้ลูกส่งผลกระทบไปยังลูกอื่นเพื่อให้เปลี่ยนแปลงไปตามแนวทางที่ต้องการ เพียงแต่บิลเลียดเป็นการใช้รูปธรรมกระทบรูปธรรม แต่วิบากกรรมจะใช้นามธรรมกระทบนามธรรมซึ่งซับซ้อนและเข้าใจได้ยากกว่า “เจ้ากรรมนายเวร” ไม่มีชีวิต จิตใจ ความรู้สึก แต่ก็น่าแปลกอย่างเหลือเกิน พฤติกรรมของมันคล้ายๆ กับว่า มีความรู้สึก โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้สึกสะใจเมื่อเกิดผลทำให้ใครคนหนึ่งประสบเคราะห์กรรมตามที่ต้องการ และมันก็โหดร้ายเหลือเกิน ทั้งๆ ที่คนคนนั้นลืมเรื่องราวที่เคยทำในอดีตไปหมดแล้ว ไม่ว่าจะปัจจุบันจะเป็นคนดีมากแค่ไหน กรรมเก่าก็พร้อมจะสนองเสมอ เหมือนกับว่ามันมีความรู้สึก “แค้น” และอยาก “เอาคืน” แม้ว่าใครคนนั้นจะสำนึกและแผ่เมตตาขอความกรุณาอย่าได้มีเวรซึ่งกันและกัน เจ้าตัวกรรมเก่านี้ก็จะไม่รับรู้อะไรด้วย และอย่าไปหวังว่าจะได้รับคำว่า “ให้อภัย” ทางเดียวที่จะเอาชนะได้คือต้อง “สู้” กับมัน อย่าไปยอมแพ้ก้นหน้ารับกรรมให้มันสะใจยิ่งขึ้น ก่อนที่จะสู้กับมันต้องมาทำความเข้าใจก่อน ตามหลักการต่อสู้ของขุนวบบอกไว้ว่า “รู้เขารู้เรา รบร้อยครั้งชนะร้อยครั้ง” การจะสู้กับเจ้าตัวกรรมเก่า ถ้าไม่รู้จักมันดีพอ โอกาสที่เราจะพ่ายแพ้สูงมาก

เพราะเจ้ากรรมนายเวรเชื่อว่าชาตุนิยามิตีที่ 4 ที่เกี่ยวข้องกับเวลา พลังงาน และนามธรรมมากกว่าเรา ถ้าจะดูที่สมการ $X+7=12$ เราจะรู้ทันทีว่าผลของ 12 ต้องมาจากเหตุของ X ที่เท่ากับ 5 จะไปเป็นอื่นไม่ได้ ถ้า X เป็นอื่น ผลย่อมไม่เท่ากับ 12 เช่นเดียวกัน ผลของกรรมที่เกิดเป็นผลจากค่าตัวแปรเริ่มต้น แต่เป็นสมการที่ซับซ้อนยิ่งกว่า ยกตัวอย่างเช่น $X+Y+Z+8=12$ เมื่อเพิ่มตัวแปรเข้าไปอีกสองตัวให้เป็นสมการสามมิติ เราจะเริ่มงงแล้วว่า ค่าของ 12 มาจากไหน

ถ้าตัวแปร X Y Z ทั้งสาม คือ กายกรรม มโนกรรม วาจกรรม เราก็ยิ่งงงหนักเข้าไปใหญ่ เพราะทั้งสามกรรมนี้เราเคยสร้างไว้ นับครั้งไม่ถ้วน สมการก็จะกลายเป็น $X_1+X_2+X_3+Y_1+Y_2+Y_3+Z_1+Z_2+Z_3=12$ ยิ่งหาสาเหตุของผลยากเข้าไปอีก แต่ที่น่าแปลกยิ่งไปกว่านั้น สมการแห่งกรรมไม่ใช่การบวก แต่มันจะเป็นการคูณ ผลของกรรมจะสะท้อนเป็นทวีคูณตามเวลาที่ผ่านไป รวมไปถึงความสามารถในการข้ามภพข้ามชาติ ดังนั้นสมการจะถูกเปลี่ยนไปเป็น $X \times Y \times Z \times t=12$ กลายเป็นสมการลึกลับ ซึ่งมีมิติของเวลาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ยิ่งยุ่งยากและซับซ้อน เพราะ “เวลา” ตามทฤษฎีสัมพัทธภาพมันไม่คงที่ ยึดหดได้ และในแต่ละภพภูมิตัวแปรเรื่องเวลาก็ไม่เท่ากัน ดังนั้นจึงเป็นไปได้เลยสำหรับปุถุชนที่จะทราบได้ว่าวิบากกรรมที่เกิดขึ้นในแต่ละขณะของช่วงชีวิตนั้นเกิดมาจากผลของการกระทำกรรมใดจากชาติใดภพใดในอดีต

อันที่จริงเรื่องของกรรมไม่สามารถเอาการคำนวณทางคณิตศาสตร์มาพิสูจน์ได้ และถ้าทำได้ สมการแห่งกรรมก็จะซับซ้อนกว่า แค่ค่า X Y Z t เป็นล้านๆๆ เท่า แต่จากสมการกรรมทำให้เราพบทางออกข้อหนึ่งที่จะพิชิตกรรมเก่าลงได้ และเป็นผู้ชนะโดยสิ้นเชิง นั่นก็คือ ค่าของ t (เวลา) นั่นเอง ถ้าเราสามารถทำให้ $t = 0$ ได้เมื่อไร ไม่ว่าจะเอา 0 ไปคูณกับอะไรก็ได้ศูนย์ กรรมเก่าจะหมดไปโดยอัตโนมัติ และวิธีเดียวที่จะทำให้ $t = 0$ ก็คือ การหยุดเวลาไว้ที่ปัจจุบันขณะ เห็นการเกิดดับซ้อนทับในช่วงเวลาเดียวกัน ไม่มีการเกิดการดับอีกต่อไป บรรลุเข้าสู่มรรคญาณ โสดาบัน อานาคามี และอรหัตต์ เมื่อนั้นก็จะชนะกรรมอย่างราบคาบ ซึ่งเทคนิคการหยุดเวลาพระพุทธรองค์ก็ทรงใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการตรัสรู้โดยวิธีการทางวิปัสสนากรรมฐาน

กรรมเก่าไม่สามารถวิ่งทะลุผ่านความว่างได้ ความว่างในที่นี้ไม่ใช่ว่างแบบสูญญากาศ แต่เป็นสูญญตา คือจิตว่าง เมื่อใดก็ตามที่จิตว่างจากเวทนา ตัณหา อุปาทาน แม้เพียงชั่วครู่ ชั่วครู่ นั้นเจ้ากรรมนายเวรก็ทำอะไรเราไม่ได้ และเมื่อใดที่จิตมีความว่างอย่างยิ่ง ว่างถาวร ว่างนิรันดร์ เมื่อนั้นก็จะบรรลุเข้าสู่นิพพาน แม้แต่ในพระที่บรรลุอรหัตต์ ไม่ใช่ว่าจะไม่มีกรรมเก่าหลงเหลืออยู่ ยังมี

และไม่น้อยด้วย แต่ผู้ที่เข้าถึงภาวณาปัญญาญาณจะหยั่งรู้ถึงวิบากกรรมและผลกรรมที่รอเอาคืนอยู่ จนเกิดความรู้สึกเบื่อหน่ายที่ต้องเกิดแล้วดับซ้ำแล้วซ้ำเล่าไปเรื่อยๆ เมื่อเบื่อหน่ายในรูปนาม มุ่งมั่นปฏิบัติจนพ้นขอบเขตความจำกัดของการเกิดดับ เข้าสู่อัสวักขยญาณ บรรลุอรหัตต์ ไม่ต้องเกิดอีกต่อไป กรรมเก่าทั้งหมดก็ทำอะไรไม่ได้ แม้จะคอยโอกาสส่งผลอยู่ เมื่อไม่มีโอกาสก็เลิกแล้วต่อกัน เรียกว่า โหสิกรรม เพราะจะมีกรรมได้ก็ต้องมีการเวียนว่ายตายเกิดเสมอ

พระอรหัตต์สติจะละเอียดถึงขนาดจับที่การเกิดดับของจิตแต่ละดวงได้ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่สำคัญ พระพุทธองค์ตรัสว่าเพียงหนึ่งในแสนโกฏิวินาที และจิตที่ดับดวงสุดท้ายก่อนจะไปเกิดใหม่คือจุดจิต เมื่อคนเราตายลงจะเกิดจุดจิต และในช่วงเวลาเพียงหนึ่งในแสนโกฏิวินาทีนั่นเอง จุดจิตจะสลายตัวส่งพลังงานแห่งกรรมไปสร้างจิตดวงใหม่ที่เรียกว่า ปฏิสนธิจิต เพื่อไปเกิดใหม่ในรูปใหม่ภพใหม่ ตรงรอยต่อระหว่างจุดจิต ปฏิสนธิจิตนี้เองที่พระอรหัตต์ใช้ในการตัดกรรม ซึ่งต้องไว้มากๆ เพราะเกิดขึ้นชั่วพริบตาเดียว พลังงานแห่งกรรมที่จุดจิตส่งต่อเรียกว่า ชนกรรม ซึ่งพระอรหัตต์จะทำลายชนกรรมก่อนที่มันจะก่อตัวขึ้นเป็นปฏิสนธิจิต จึงไม่ต้องเกิดอีกต่อไป ตามปกติคนเราแม้ไม่เคยฝึกสติก็ต้องมีช่วงเวลาที่ไม่รู้อารมณ์ทั้งหกทวาร เช่น ตอนนอนหลับลึก ไม่มีการฝัน ขณะนั้นไม่มีดวงจิตรับอารมณ์ใดๆ เกิดขึ้น ดูเหมือนราวกับว่าตัวเราหายไปจากโลกนี้ แท้จริงแล้วไม่มีการหาย แม้จะเสียชีวิตขณะที่นอนหลับลึกก็ตาม เพราะขณะนั้นจะมีจิตตัวหนึ่งที่เรียกว่า “ภวังคจิต” เกิดขึ้น ภวังคจิตเป็นที่เก็บสะสมผลกรรมที่ได้ทำมาทั้งหมดหลายภพชาติ ถ้าเราเสียชีวิตขณะหลับลึกอย่างกะทันหัน ภวังคจิตจะทำหน้าที่เคลื่อนย้ายภพชาติ โดยเปลี่ยนเป็นจุดจิตทันที แต่ถ้าเราไม่เสียชีวิต ตื่นขึ้นมาภวังคจิตเดิมก็ยังคงอยู่เพื่อรักษาภพชาติเดิม ในแต่ละวันจะมีดวงจิตผุดขึ้นมารับอารมณ์ทางทวารหกสัปดาห์เนื่องต่อกันไป (วิถิจิต) เป็น ภวังคจิต ๑ วิถิจิต ๑ ภวังคจิต ๑ วิถิจิต ... เมื่อใดไม่มีจิตรับอารมณ์ ภวังคจิตก็จะเกิดขึ้นเพื่อรักษาสภาพ ดังนั้นช่วงกลางวันภวังคจิตจะเกิดน้อย แต่ช่วงนอนหลับภวังคจิตจะเกิดบ่อยและนานขึ้น

ภวังคจิตจะทำหน้าที่เก็บอารมณ์ก่อนตายเมื่อชาติภพที่แล้วไว้ และอารมณ์ก่อนตายนี้เองที่จะเป็นตัวส่งให้ภวังคจิตเปลี่ยนเป็นจุดจิตเพื่อเคลื่อนย้ายภพชาติไปสู่ชาติภพใหม่ แน่แน่นอนว่าอารมณ์ก่อนตายของชาติภพปัจจุบันย่อมไม่เหมือนชาติภพที่แล้ว จุดจิตดวงใหม่จะทำหน้าที่เก็บอารมณ์ก่อนตายใหม่ เพื่อส่งไปเกิดเป็นปฏิสนธิจิตในชาติภพต่อไป ผู้ที่ปฏิบัติกรรมฐานจนเข้าสู่ภวังคจิตด้วยสติสัมปชัญญะจะสามารถรับรู้อารมณ์ก่อนตายของชาติภพก่อนได้ เพราะข้อมูล

เหล่านั้นถูกเก็บไว้ที่ภวังคจิต จุติจิตเป็นจิตสุดท้ายแห่งปัจจุบันภพ ในช่วงเวลาดำรงชีวิตจิตของเรามีการเกิดดับเกิดดับเป็นจำนวนนับครั้งไม่ถ้วน แต่สรุปสุดท้ายจะจบลงด้วยจุติจิต โดยมีแรงส่งจากอารมณ์สุดท้ายก่อนขาดใจตาย (อารมณ์สุดท้ายก่อนขาดใจตายขึ้นอยู่กับ กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ และคตินิมิตอารมณ์) หลังจากนั้นจุติจิตจะดับลงอย่างรวดเร็ว ส่งพลังกรรมและผลรวมของประสบการณ์ในชาตินี้ไปก่อให้เกิดจิตดวงใหม่ขึ้นในร่างกายใหม่ของชาติหน้า จิตที่เกิดใหม่ในกายใหม่เรียกว่า “ปฏิสนธิจิต” จุติจิตที่ดับในชาตินี้กับปฏิสนธิจิตที่เกิดใหม่ในชาติหน้าจึงไม่ใช่ดวงเดียวกัน เพราะจุติจิตดับไปแล้ว เหลือแต่เพียงพลังกรรมที่ถูกส่งทอดไปเป็นมรดกที่ปฏิสนธิจิตเก็บรักษาต่อไป (เหมือนกับเราส่งแฟกซ์จากที่หนึ่งไปอีกที่หนึ่ง พลังงานไฟฟ้าที่ถ่ายทอดจะทำให้ข้อมูลในกระดาษทั้งสองแผ่นเหมือนกันทุกประการ แต่ก็ถือว่าไม่ใช่แผ่นเดียวกัน) เมื่อจุติจิตดับ ปฏิสนธิจิตก็เกิดขึ้นทันที (เกิดใหม่ทันที) และเมื่อปฏิสนธิจิตเสร็จกิจก็จะดับไป กลายเป็นภวังคจิตในภพหน้า

สรุปได้ว่า ภวังคจิตก็คือจิตชนิดเดียวกับจุติหรือปฏิสนธิจิต แต่เกิดในระหว่างมีชีวิตอยู่ แต่ภวังคจิตดวงแรกที่เกิดในภพเรียกว่า ปฏิสนธิ และภวังคจิตดวงสุดท้ายในภพเรียกว่า จุติจิต ภวังคจิตที่เกิดระหว่างตอนมีชีวิตอยู่...เกิดนับครั้งไม่ถ้วน สลับกันกับจิตรับอารมณ์ (วิถิจิต) มีคำถามว่า ถ้าภวังคจิตเหมือนกับจุติจิต แล้วทำไมตอนเสียชีวิตภวังคจิตจึงไม่ไปเกิดเป็นปฏิสนธิจิต (จิตในภพชาติใหม่) เสียเอง ทำไมต้องมาเปลี่ยนเป็นจุติจิต คำตอบก็คือว่า ภวังคจิตไม่ใช่จิตรับอารมณ์ แต่ก่อนเสียชีวิตจะมีอารมณ์ก่อนตาย (นิมิต) เกิดขึ้น ซึ่งอารมณ์นี้สำคัญมาก เป็นตัวชี้วัดว่าจะได้ไปเกิดใหม่ในภพภูมิไหน ซึ่งจุติจิตจะเข้ามารับอารมณ์ ดังนั้นถ้าภวังคจิตเป็นตัวกำหนดการเกิดเสียเองจะขาดพลังส่งในการสร้างปฏิสนธิจิต หรือแม้จะไปเกิดใหม่ได้เราก็จะเกิดในภพภูมิเดียวซ้ำๆ กันไปชั่วกัลปาวสาน เพราะไม่มีนิมิตอารมณ์นำทาง ในบางครั้งคนเราก็เสียชีวิตในช่วงของวิถิจิต เช่น ขณะดูโทรทัศน์อยู่แล้วเกิดหัวใจวายตายกะทันหัน ขณะนั้นไม่ได้อยู่ในช่วงของภวังคจิต การเสียชีวิตในขณะนั้น วิถิจิตจะเปลี่ยนเป็นจุติจิตทันทีได้เหมือนกัน กระบวนการเปลี่ยนจากภวังคจิต → จุติจิต → ปฏิสนธิจิตไว้มาก ไวกว่าหนึ่งส่วนล้านล้านของวินาที จนเรียกได้ว่า คนเราเมื่อตายแล้วจะเกิดใหม่ทันที โดยไม่มีช่วงเวลาใดๆ มากัน

นอกจากนิมิตอารมณ์ก่อนตายจะเป็นพลังในการส่งไปเกิดใหม่ตามภพภูมิต่างๆ แล้วพลังที่สำคัญที่สุดซึ่งทำให้การเกิดใหม่ประสบความสำเร็จคือพลังจาก “ชนกกรรม” พลังจากชนกกรรมก็เป็นส่วนที่ทำให้เกิดนิมิตก่อนตาย ดังนั้นเราจึงฝืนกรรมไม่ได้ บางคนบอกว่าทำชั่วมาทั้งชีวิตแล้วก่อนตายค่อยคิดดีเพื่อให้เกิดนิมิตดีๆ จะได้ไปเกิดในภพภูมิที่ดี ในความเป็นจริงแล้ว

ทำไม่ได้ เพราะพลังแห่ง “ชนกรรม” จะคอยกำหนดลักษณะของนิมิต พลังแห่งชนกรรม ทำหน้าที่ยังปฏิสนธิให้บังเกิดขึ้น คือ เป็นพนักงานตกแต่งปฏิสนธิให้เกิดขึ้น และมีอัสตวทั้งหลาย เกิดขึ้นมาแล้วก็ต้องมีอวัยวะน้อยใหญ่เกิดขึ้นตามสมควรแก่สัตว์นั้นๆ พร้อมทั้งมีการเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การรู้รส การสัมผัส และการรักษาภพ (ภวังค์) เกิดขึ้นตามสมควร เหล่านี้ย่อมเป็นไปด้วย อำนาจแห่งชนกรรม ถ้าพลังแห่งชนกรรมและรูปใหม่ที่เกิดไม่สมดุลเหมาะสมกัน แม้จะเกิด ปฏิสนธิขึ้นก็ไม่สามารถสร้างรูปได้สมบูรณ์ ไม่สามารถรักษาภพนั้นไว้ได้ ก็จะเกิดจุดติดขึ้นอีกครั้ง เพื่อไปหาที่เกิดใหม่ ดังที่เราเรียกกันว่าอาการแห่ง

พระพุทธองค์เองก็ทรงหาวิธีสู้กับกรรมมาหลายวิธี ตั้งแต่บำเพ็ญตบะทุกกริยา โดยใช้ เวลาบำเพ็ญอยู่ถึง 6 ปี แต่ก็ไม่พบหนทางดับกรรม จนสุดท้ายค้นพบหนทางแห่งการดับกรรม ดังที่พระองค์ตรัสไว้ในพระไตรปิฎกเล่มที่ 18 ว่า “กรรมเก่าก็คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และหนทาง แห่งการดับกรรมก็คือ มรรคมืองค์ 8 ประการ” เจ้ากรรมนายเวรฉลาดที่เอารูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส มายั่วผ่านทวารตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เพื่อให้สัมพันธ์กับสภาพแห่งจิตและองค์ประกอบของจิต (เจตสิก) ในแต่ละคน ซึ่งเจตสิกก็ถูกสร้างโดยเจ้าตัวกรรมเก่านั้นเอง มันแฝงอยู่ในตัวเราตั้งแต่เกิด เหมือนเชื้อเอดส์ที่แอบอยู่ไม่แสดงอาการ แต่วันไหนเหตุและปัจจัยเหมาะสม มันก็จะทำร้ายเราทันที ผลของกรรมเก่ามันแฝงอยู่ในตัวเราตลอดเวลา จะต่างกับเชื้อเอดส์ที่ตรงที่เชื้อเอดส์มันแฝงอยู่ใน เม็ดเลือดขาว ซึ่งเป็นระบบภูมิคุ้มกันทางรูปธรรมของร่างกาย แต่เจ้าตัวกรรมมันแฝงอยู่ในจิตซึ่งเป็น ระบบภูมิคุ้มกันทางนามธรรมของร่างกาย (ภูมิคุ้มกันทางนามธรรมของร่างกายคือ สติสัมปชัญญะ ซึ่งเจ้าตัวกรรมร้ายมันจะเข้าไปทำลาย) เป็นเรื่องที่น่าขยะแขยงยิ่งที่มันเข้ามาอยู่ในตัวเรา และ หาเวลาทำร้ายเรา ตัวกรรมเก่าในจิตและเจตสิกรวมไปถึงดีเอ็นเอจะทำงานสัมพันธ์กับวิบากกรรม เหมือนกับวางแผนมาไว้อย่างดี ยกตัวอย่างเช่น เจ้ากรรมนายเวรตั้งใจให้เกิดความอยากไปในสถานที่ แห่งหนึ่ง โดยเอารูป รส กลิ่น เสียง สัมผัสเข้ามาล่อ ทำนองเดียวกับหนูที่อยากเข้าไปในกับดักที่มี อาหารอันโอชะล่ออยู่ และเมื่อจังหวะเหมาะสมเจ้าตัวกับดักมันจะสับลงมาทันที

แน่นอนว่า เราสามารถพิชิตกรรมได้โดยราบคาบด้วยวิปัสสนากรรมฐานเพื่อกำหนดจิต ให้เห็นการเกิดดับ เข้าใจในรูปนาม เห็นปัจจุบันขณะและความลับของเวลา แล้วบรรลุเข้าสู่โสดาบัน อนาคามี อรหันต์ แต่จะมีสักกี่คนในชาตินี้ที่จะมีผลบุญเก่าสะสมมากพอที่จะบรรลุมรรคญาณ แม้แต่พระพุทธองค์เองก็ต้องใช้เวลาเกิดเป็นสิบเป็นร้อยชาติกว่าจะกำหนดถึงปัจจุบันขณะ ซึ่งอย่างน้อย ต้องไวกว่าการเกิดดับของจิตแต่ละดวงที่ใช้ช่วงเวลาสั้นกว่าหนึ่งส่วนล้านล้านวินาที ผู้ปฏิบัติธรรม

บางคน พระสงฆ์บางรูปสามารถกำหนดได้ไวถึง 1/30,000 วินาที (0.00003 วินาที) ซึ่งถือว่าไวมากที่สุดแล้ว แต่ปัจจุบันขณะที่ 0.00003 วินาทีทำให้เข้าใจผิดไปว่า ในหนึ่งวินาทีมีจิตเกิดดับ 30,000 ดวง ซึ่งผิดไปจากความเป็นจริง ความเป็นจริงน่าจะเป็น 30,000 กลุ่มดวงจิต ซึ่งญาณที่ยังไม่สูงพอ จะสามารถเห็นการเกิดดับของจิตเป็นกลุ่มๆ เมื่อความละเอียดไม่ถึงก็เข้าใจไปว่ากลุ่มดวงจิตที่เห็น การเกิดดับคือจิตหนึ่งดวง ถ้าผู้ปฏิบัติธรรมท่านใดที่สามารถกำหนดจิตได้ละเอียดถึงขนาดบรรลุอรหัตต์ จะพบความมหัศจรรย์มากมาย ซึ่งเป็นความมหัศจรรย์ในมุมมองของทางโลก ดังนั้น ผู้ที่บรรลุอรหัตต์แล้วไม่ละทิ้งทางโลก โดยสิ้นเชิง คือยังไม่บวชเป็นพระภิกษุเพื่อยกตนเข้าสู่โลกุตระ หลังจากรับอรหัตต์จะเสียชีวิตในเวลาไม่นาน เมื่อเราไม่สามารถตัดกรรมโดยการบรรลุอรหัตต์ได้ ซึ่งเปรียบเหมือนการจบปริญญาเอก เราก็ควรจะเริ่มระดับอนุบาลแล้วค่อยขึ้นไปประถม มัธยม จนเข้ามหาวิทยาลัยในที่สุด และแม้ว่ากว่าจะจบต้องเกิดแล้วตายอีกหลายชาติ แต่อย่างน้อยชาตินี้เราก็สู้กับเจ้าวิบากกรรมได้อย่างสมศักดิ์ศรี

เรารู้แล้วว่า “วิบากกรรม” มันอาศัยรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัสเป็นเครื่องมือ โดยผ่านทวารทั้งหกของเรา คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก่อให้เกิดเวทนา กิเลสตัณหา อุปาทานตามมา เกิดความอยาก ความชอบ ความรัก โลก โกรธ หลง ฯลฯ ทั้งหมดเหล่านี้ถูกกระตุ้นตามเหตุปัจจัยที่สั่งสมไว้ในจิตและดีเอ็นเอ ซึ่งแตกต่างกันในแต่ละคน ดังนั้นการที่จะแก้ปัญหาเรื่องกรรมเฉพาะหน้าได้ ก็ต้องเข้าใจในสถานการณ์ปัจจุบัน นั่นก็คือสิ่งแวดล้อมรอบตัวเราในโลกสามมิติ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส บางครั้งเราไม่สามารถควบคุมสิ่งแวดล้อมได้ ที่เราทำได้คือ ควบคุมทวารทั้งหกของเรา เปรียบเสมือนการปิดประตูหน้าต่างของบ้าน ถ้าเราปิดตรงนี้ได้ เจ้ากรรมนายเวรที่ส่งพลังผ่านทางรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส มายั้วก็เข้ามาทำอะไรเราไม่ได้ นานไปๆ เจ้าตัวกรรมที่แฝงอยู่ในตัวเรา ไม่ได้เสวยผลของวิบาก มันก็จะฝ่อไปเอง

การจะวิเคราะห์ดูว่าเรื่องร้ายๆ ที่เกิดกับเราในชาตินี้เป็นกรรมใหม่หรือว่าเป็นกรรมเก่าของเราที่จะต้องชดใช้เพราะไปเคยทำแบบนี้ไว้แล้วถูกตามเอาคืน ให้ดูที่ความรู้สึก เพราะถ้าเป็นกรรมเก่า วิบากกรรมจากเจ้ากรรมนายเวรภายนอกกับความรู้สึกที่ผูกจากกรรมเก่าในจิตไร้สำนึก จะทำงานสอดคล้องประสานกัน เปรียบดั่งกับตัวเริ่มต้นและตัวกระตุ้นที่เคยกล่าวถึงไว้นั่นเอง แต่ไม่ใช่ในเรื่องรูปธรรมเพราะวิบากกรรมจะทำงานในเชิงนามธรรม เป็นเรื่องของความรู้สึก ถ้าเป็นกรรมใหม่จะไม่มีเรื่องของความรู้สึกภายใน ซึ่งเป็นอิทธิพลของกรรมเก่าที่ฝังตัวอยู่ในจิตไร้สำนึกโน้มน้าวให้เรามีความรู้สึกต่อสิ่งเร้าภายนอกในทิศทางเดียวกับที่เจ้ากรรมนายเวร

ต้องการให้เป็น ยกตัวอย่างเช่น ขณะที่เราขับรถไปตามท้องถนน อยู่ ๆ ก็มีรถคันหนึ่งขับปาดหน้าเราอย่างกระชั้นชิด ความรู้สึกที่พุ่งขึ้นมาขณะนั้นจะเป็นตัวชีวิต ถ้าเรารู้สึกเฉยๆ ไม่ทุกข์ ไม่เกิดเวทนาใดๆ แสดงว่าการปาดหน้าครั้งนั้นเป็นเรื่องของความบังเอิญตามกฎความน่าจะเป็น แต่ถ้าเรารู้สึกแค้น เกิดเวทนา เกิดตัณหาอยากเอาคืน แสดงว่าการปาดหน้าครั้งนั้นเป็นผลมาจากกรรมเก่า ซึ่งเจตสิกจากกรรมเก่าจะก่อดวงจิตขึ้นมารับอารมณ์ ในอดีตเราเคยทำแบบนี้มาแล้วครั้งหนึ่ง และถ้าจะให้หมดเวรหมดกรรมต้องยุติเวทนา ตัณหา อุปาทานให้หมดไปในภพนี้ชาตินี้ นั่นก็คือการตัดกรรมนั่นเอง มิฉะนั้นก็จะเกิดการเอาคืน ปาดกัน ไปปาดกันมา ฆ่ากัน ไปฆ่ากันมา ไม่มีที่สิ้นสุด คนที่มีอารมณ์ร้อนมุทะลุ โมโหง่าย โกรธง่าย รักง่าย หลงง่าย ก็คือคนที่มีกรรมเก่าอยู่ในจิต ไร้สำนึกมากมายเต็มไปหมด ต้องระวังและรีบฝึกสติโดยด่วนก่อนที่จะสายเกินไป เพราะเพียงแค่เจ้ากรรมนายเวรสร้างเงื่อนไขแห่งวิบากขึ้นมาเพียงนิดเดียวก็จะตกเป็นทาสของเวทนา ตัณหา อุปาทานทันที วิถีชีวิตก็จะถูกกำหนดให้เป็นไปตามกฎแห่งกรรม แต่ถ้ารู้จักใช้สติไปตัดในช่วงรอยต่อขั้นใดขั้นหนึ่งก็ได้ ไม่ให้เกิดเวทนา ตัณหา หรือตัดขั้นสุดท้ายก่อนที่จะเกิดเป็นอุปาทาน (ตัวกู-ของกู) ก็ยังทัน เจ้ากรรมนายเวรก็จะทำอะไรเราไม่ได้ กรรมนั้นหมดพลังไป ส่งผลไม่ได้อีก

สิ่งที่ใช้วัดความแรงของกรรมก็คือ เจตนา ถ้าเราเคยทำกรรมเก่าที่สร้างไว้โดยขาดเจตนา การสนองของผลกรรมก็จะเบาบางมาก ซึ่งสะท้อนออกมาในรูปของความรู้สึก เช่น อยู่ๆ เกิดมีใครสักคนเดินเข้ามาชนเราจนล้มลง ถ้าเป็นการกระทำโดยขาดเจตนา เมื่อขอโทษขอโพยกันเรียบร้อย เราจะไม่มีความรู้สึกใดๆ ต่อกรรมนั้น แต่เมื่อใดก็ตาม ถ้าเป็นการชนโดยตั้งใจ ปฏิบัติการตอบสนองของเราจะเปลี่ยนไปอีกแบบทันที หลังเกิดผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน จะพุ่งขึ้นมาอย่างรวดเร็ว กรรมทั้งหลายมีใจเป็นใหญ่ การกระทำที่เหมือนกันแต่ด้วยความรู้สึกภายในที่แตกต่างกันก็ให้ผลเป็นคนละเรื่อง มโนกรรมเป็นเรื่องสำคัญที่สุดและส่งผลแห่งวิบากรุนแรงที่สุด การกระทำกายกรรม วาจกรรม โดยขนาดมโนกรรมต่างกัน แม้เป็นการกระทำแบบเดียวกัน ผลของกรรมต่างกันอย่างมาก เช่นเดียวกับการก่อกรรมกับผู้อื่นหรือสิ่งมีชีวิตอื่นที่มีความรู้สึก เจตนาที่เป็นตัววัดความหนักเบาของกรรม การกินไก่หนึ่งตัวกับการฆ่าไก่หนึ่งตัว บาปไม่เท่ากัน การฆ่าไก่ ความรู้สึกที่ถูกฆ่าจะแปรเปลี่ยนเป็นความรู้สึกของเจ้ากรรมนายเวร ยิ่ง ฆ่าตายอย่างทรมาณเท่าไร กรรมก็จะหนักหนาสาหัสเท่านั้น แต่ในกรณีกินไก่ แม้จะมีส่วนทำให้มีการฆ่าไก่โดยอ้อมแต่ขาดความรู้สึก เพราะซากไก่ขณะนั้น ไม่มีความรู้สึกใดๆ แล้ว กรรมที่เกิดจากการกินไก่จึงเบาบางกว่ามาก

ในการทำบุญ พลังแห่งบุญก็ขึ้นอยู่กับความรู้สึกเช่นกัน การทำบุญเพียงสิบบาทด้วยความรู้สึกศรัทธาเต็มเปี่ยม กับการทำบุญหนึ่งแสนบาทด้วยความรู้สึกศรัทธาเท่ากัน ผลของบุญที่ได้จะเท่ากัน แต่ทั้งนี้ต้องแยกแยะระหว่างเรื่องความคิดกับความรู้สึกออกจากกัน เราใช้ความคิดโกหกตัวเองได้ แต่เราไม่สามารถโกหกความรู้สึกของตัวเองได้ เศรษฐีร้อยล้านทำบุญสิบบาทแล้วบอกว่าศรัทธาเต็มเปี่ยมเป็นไปไม่ได้ พลังแห่งบุญวัดกันด้วยปฏิกิริยาทางใจ ไม่ใช่ทางกายและเรื่องความรู้สึกทางใจเป็นเรื่องที่รู้เฉพาะตน

กลวิธีหนึ่งของการสร้างความรู้สึกคือ การอธิษฐาน การอธิษฐานจากความรู้สึกสร้างผลบุญที่ยิ่งใหญ่มาก และผลกระทบจะทวีคูณแบบผีเสื้อกระพือปีก ในครั้งพุทธกาลนางทาสคนหนึ่ง หิวโหยแทบลมจับ เจ้านายให้ข้าวมากระเบาะมือหนึ่ง ระหว่างที่กำลังจะกินนั่นเอง พระพุทธรองค์เสด็จผ่านมาบังเกิดนางทาสเกิดปีติลืมหิวเสียดิ้น และปรารถนาจะถวายข้าวในอุ้งมือนั้นแด่พระพุทธรองค์ แต่ก็คิดในใจว่าข้าวของเรามีปริมาณแค่นี้ แล้วยังสกปรกด้วย จะเหมาะสมหรือ พระพุทธรองค์ทรงหยั่งรู้ถึงความคิดของนางด้วยญาณ จึงหยุดประทับขึ้นนั่งและขอบังเกิดนางทาสดีใจเป็นล้นพ้น รีบถวายข้าวที่นั่นทันที พระพุทธรองค์ทรงแสดงความเมตตาด้วยการหาที่ประทับและฉันข้าวก่อนนั้นทันที นางทาสอธิษฐานว่า ชาตินี้เกิดมาลำบากทุกข์ยากเหลือเกิน ไม่มีโอกาสได้ทำบุญ ในการเกิดใหม่ครั้งต่อไป ถ้ามีโอกาสของจะมีสมบัติมากเพียงพอที่จะช่วยบำรุงพระพุทธศาสนาได้มากกว่าชาตินี้ด้วยเถิด ผลการอธิษฐานในครั้งนั้นส่งผลกระทบแบบผีเสื้อกระพือปีก นางทาสได้ไปเกิดเป็นนางฟ้า เมื่อหมดบุญก็กลับมาเกิดเป็นลูกมหาเศรษฐีผู้ใจบุญ และไม่ใช่ว่าเพียงชาติเดียว ภายหลังจากนั้นนางทาสได้เกิดตายอีกหลายครั้ง แต่ทุกครั้งก็มีชีวิตที่เต็มไปด้วยทรัพย์ศฤงคาร บริวาร ยศถาบรรดาศักดิ์ จากการที่นางทาสอธิษฐานด้วยความรู้สึกจริงๆ ความรู้สึกนั้นก็ดับบันทึกลงไปในจิตไร้สำนึก (ภวังคจิต) ซึ่งข้ามภพข้ามชาติได้ ชีวิตใหม่ของนางทาสจึงอุทิศให้กับพระพุทธศาสนา มีโอกาสได้ทำนุบำรุงศาสนาพุทธให้เจริญรุ่งเรืองสมความตั้งใจ

แต่ทั้งนี้ต้องเข้าใจด้วยว่า การอธิษฐานจากความคิด จากกิเลส ตัณหา เพื่อตัวกู-ของกู ไม่ได้ส่งผลอะไรเลย และบางทีกลับเป็นการสร้างวิบากกรรมใหม่ขึ้นมาอีกด้วยซ้ำ การอธิษฐานที่จะส่งผลดีในอนาคตต้องเป็นการอธิษฐานจากความรู้สึกและปราศจากกิเลสตัณหาเท่านั้น อย่างกรณีนางทาสเป็นการอธิษฐานด้วยจิตอันบริสุทธิ์เพื่อพระพุทธศาสนา นอกจากการสร้างบุญแล้วเราก็สามารถสร้างบาปจากความรู้สึกได้เช่นกัน การทำร้ายความรู้สึกก็คือการสร้างกรรม การทำลายชีวิตสัตว์ใหญ่บาปหนักกว่าการฆ่ามด เพราะความรู้สึกของสัตว์ใหญ่เวลาถูกฆ่าจะรุนแรงมากกว่า

ดังนั้น ผลกรรมที่ผู้มาได้รับสนองคืนจากเจ้ากรรมนายเวรจะหนักกว่ากันมาก ยิ่งถ้าไปแก้งให้ตายอย่างทรมาณด้วยความรู้สึกทรมานทรมาย วิกากรรมที่เกิดขึ้นก็จะทวีคูณ และพร้อมเอาคืนเมื่อมีเหตุปัจจัยที่เหมาะสม

กรรมเก่าที่แฝงตัวอยู่ในอินหรือกรรมพันธุ์เป็นเพียงส่วนน้อยนิด เมื่อเทียบกับกรรมเก่าที่แฝงตัวอยู่ในจิต ซึ่งจะทำงานสัมพันธ์กับวิกาจากภายนอกอันเป็นนามธรรมเหมือนกัน การที่จะเข้าไปศึกษาถึงรายละเอียดของกรรมเก่าที่แฝงอยู่ในตัวจิตไม่ง่ายเหมือนการวิจัยศึกษาเรื่องโรคร้ายที่แฝงอยู่ในดีเอ็นเอ เพราะจิตมีความละเอียดกว่าอินเป็นล้านเท่า และเป็นนามธรรมล้วนๆ แม้ว่าผู้ที่ปฏิบัติสติปัญญาจนถึงขั้นที่สามารถรับรู้รูป-นามเป็นปรมาณที่ทวารทั้ง 6 จะเกิดภาวนามยปัญญาสามารถระลึกถึงเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดวิกานั้นได้ แต่สำหรับปุถุชนทั่วไปไม่ควรคิดที่จะหาต้นตอของกรรมซึ่งเป็นสาเหตุให้เราต้องมารับวิกาที่เกิดขึ้นนั้น เพราะเป็นเรื่องสุควิสัยที่จะทำได้ วิถีทางเดียวที่มนุษย์ธรรมดาต่างๆ ไป จะสามารถใช้ในการต่อสู้กับวิกากรรมและกรรมเก่าได้คือ “การเจริญสติ” สติเปรียบเสมือนยามเฝ้าทวารทั้งหก ถ้าเรามียามที่แข็งแกร่ง ไม่ต้องห่วงว่าศัตรูจะเข้ามา เมื่อมีสติก็จะไม่เกิดความประมาท สามารถตัดกรรมได้และเป็นเทคนิคสำคัญที่สุดสำหรับปุถุชนทั่วไปจะใช้ในการต่อสู้กับกรรม ซึ่งแม้แต่พระพุทธองค์เองก็ให้ปัจฉิมโอวาทครั้งสุดท้ายก่อนเสด็จสู่ปรินิพพานว่า “ท่านทั้งหลาย จงทำความไม่ประมาทให้ถึงพร้อมเถิด” เจ้ากรรมนายเวรที่พยายามสร้างวิกาอยู่ภายนอกกับกรรมเก่าที่แฝงอยู่ในตัวเราทั้งในจิตและในดีเอ็นเออาศัยการเชื่อมต่อผ่านทวารทั้งหกของเรา เมื่อเรามีสติพร้อม ตัดการเชื่อมต่อนั้นก่อนที่จะเข้าสู่ตัวเราแล้วทำให้เกิดอุปาทานตัวกู-ของกู จุดเชื่อมต้อมีอยู่สี่จุด จุดแรกคือจุดของการสัมผัสระหว่างรูป รส กลิ่น เสียง กับตา หู จมูก ลิ้น กาย ถ้าเราตัดรอยต่อระหว่างจุดนี้ได้ กรรมก็จะเข้าสู่ร่างกายไม่ได้ ซึ่งก็คือการปิดทวารทั้งหก จุดที่สองคือจุดที่รูป รส กลิ่น เสียง เข้าสู่ร่างกายแล้วจะส่งผลให้เกิดเวทนา คือความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบ ถ้าเราตัดที่จุดแรกไม่ทัน ยังสามารถเข้ามาตัดรอยต่อที่จุดที่สองก่อนที่จะเกิดเวทนาได้ จุดที่สามเหมือนยามชั้นที่สาม นั่นก็คือเราปล่อยให้วิกากรรมหลุดเข้ามาถึงขนาดสร้างเวทนา (ความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบ) กับเราได้ ก่อนที่จะเคลื่อนสู่จุดที่สี่คือ ตัณหา (ความอยาก) เราใช้สติตัดตรงรอยต่อระหว่างเวทนา → ตัณหาให้ขาดออกก็ยังไม่ทัน ถ้ายังไม่ทันอีก ปล่อยจิตปล่อยใจจนเกิดความอยาก เกิดกิเลสตัณหาเข้าครอบงำแล้ว จุดที่สี่ที่จะตัดกรรมได้คือ จุดที่ตัณหาจะทำให้เกิดอุปาทาน (ตัวกู-ของกู) ถ้าเราตัดตรงรอยต่อระหว่างตัณหา → อุปาทานได้ก็ยังไม่ทัน แม้จะทันแบบเส้นขาดผ่าแปดก็ตาม แต่ถ้าใครปล่อยให้เกิดอุปาทานขึ้นมาแล้ว ผลที่เกิดก็สุดแต่เวร

แต่กรรมจะบันดาล โดยปกติ คนเราแม้ไม่ได้ฝึกวิปัสสนากรรมฐานก็จะมีสติสัมปชัญญะอยู่ในตัวเอง ระดับหนึ่งเหมือนภูมิคุ้มกันตามธรรมชาติ ซึ่งสติตัวนี้เองที่ทำให้เจ้ากรรมนายเวรทำอะไรได้ไม่ถนัด แต่เมื่อใดก็ตามที่เกิดความประมาทหรือสติหาย เช่น จากการดื่มสุรา ดิฉยาเสพติด เมื่อนั้นเจ้ากรรมนายเวรจะฉวยโอกาสทันที เข้าทำนองเคราะห์ซ้ำกรรมชดเปรียบเทียบกับ ครั้งหนึ่งที่มนุษย์ไม่มีกล้องขยายส่องดูเชื้อโรค เราเข้าใจกันว่าหวัดทกโรคหรือโรคห่าเป็นอำนาจของภูตผีปีศาจ แล้วก็ปล่อยให้เจ้าเชื้อโรคนี้อาศัยร่างกายโดยไม่รู้เท่าทัน ภูมิคุ้มกันตามธรรมชาติสู้ไม่ไหวก็เกิดการล้มตายเป็นจำนวนมาก ส่วนคนที่มิชีวิตอยู่ก็ได้แต่บนบานศาลกล่าวขอความคุ้มครองให้ตัวเองอยู่รอดปลอดภัย ความรู้สึกเช่นนี้ก็เหมือนกับคนที่ไปบนบานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ขอให้แคล้วคลาด โดยหารู้ไม่ว่าการจะอยู่รอดปลอดภัยขึ้นอยู่กับ การป้องกันไม่ให้วิบากกรรมเข้าไปในตัวได้ เหมือนป้องกันเชื้อหวัดไม่ให้เข้าตัว ไม่ใช่อำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ปัญหาถือว่าเชื้อโรค เราสามารถใช้กล้องจุลทรรศน์ตรวจสอบได้และตายด้วยความร้อน แต่เชื้อกรรมตรวจสอบทางรูปธรรมไม่ได้ และไม่มีวันตาย นอกจากสนองไปจนหมดแรงเอง

การให้ทาน การรักษาศีล การเจริญภาวนา เป็นหลักใหญ่ของการทำกุศลเพื่อหลุดพ้น บ่วงกรรม แต่กุศลที่เกิดแก่ตัวเรามากที่สุด ขจัดกิเลสได้มากที่สุด และเป็นหนทางแห่งการหลุดพ้นที่แท้จริงมาจาก “ภาวนา” และต้องเป็นบุญกิริยาแบบ “วิปัสสนาภาวนา” เท่านั้น เพราะวิปัสสนาจะช่วยเจริญสติสัมปชัญญะและสกัดวิบากกรรมได้ดีที่สุด การทำทาน การรักษาศีล ผลที่ได้จะมาทางอ้อม ซึ่งใช้สักรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัสไม่ทัน แต่การเจริญสติวิปัสสนาเป็นการฝึกตนเพื่อต่อสู้กับเจ้ากรรมนายเวร โดยตรง เป็นกรรมที่เหนือกรรม เป็นกรรมฝ่ายธรรมะที่สามารถหยุดยั้งกรรมฝ่ายอธรรมไม่ให้ส่งผลได้

2.2.18 ความรู้สึก

เราทุกคนคงเคยได้ยินข่าวหรือเห็นแก๊งรถมอเตอร์ไซค์ซึ่ง พวกนั้นจะแปลงท่อไอเสียของรถ ยิ่งเสียงดังมากยิ่งเกิดความรู้สึกชอบ ไปแข่งกับคันอื่นก็อยากเอาชนะ รถใครเสียงดังกว่าก็รู้สึกว่ามันเท่กว่า

จากตัวอย่างข้างบน ผัสสะคือการได้ยินเสียง การเกิดความรู้สึกชอบก็คือ “เวทนา” ความอยากก็คือ “ตัณหา” ส่วนที่รู้สึกว่ามันเท่รถเสียงดังก็คือ “อุปาทาน” จะเห็นได้ว่า คนเราสามารถหลงผิดกับเวทนา ตัณหา อุปาทานได้ถึงขนาดกลับหัว คนส่วนใหญ่ไม่ชอบเสียงท่อไอเสีย ไม่อยากได้ยิน ขณะที่พวกนี้รู้สึกว่ามันเท่เสียเต็มประดาเป็นความเข้าใจผิดอย่างแรง ตรงกันข้าม มีแต่เสียง

กันค่า ประณาม แข่งชกหักกระดูก แล้วเราแน่ใจหรือว่า เวทนา ตัณหา อุปาทานในทุกๆ เรื่องที่เกิดขึ้นกับเราจะไม่ใช่การหลงผิด ตัวที่จะนำมาว่าผิดหรือไม่ผิดก็คือ “ปัญญา” ซึ่งเป็นผลต่อเนื่องมาจาก “ศีล” และ “สมาธิ”

การเกิดความรู้สึกชอบ (เวทนา) จะเปลี่ยนไปเป็นความรู้สึกอยาก (ตัณหา) ในเวลาต่อมา ถ้าเรามีสติไวพอที่จะตัดตรงรอยต่อระหว่างความรู้สึกชอบไม่ให้พัฒนากลายเป็นความรู้สึกอยาก ก็จะชนะกรรมได้ แต่ถ้าตัดไม่ทัน เมื่อเกิดเป็นตัณหาแล้ว ตามกฎแห่งกรรมหลังจากนั้น ตัณหาจะเปลี่ยนไปเป็นอุปาทาน (ตัวกู-ของกู) ซึ่งเป็นด่านสุดท้าย ในการเอาชนะกรรมต้องพยายามตัดอย่าให้ตัณหาพัฒนาไปถึงอุปาทานเด็ดขาด เพราะถ้าถึงขั้นอุปาทานเกิดภพเกิดชาติ ถึงตอนนั้นก็แก้ไขไม่ทันเสียแล้ว ต้องก้มหน้าก้มตา รับกรรมไป ตัวอุปาทานนี้สำคัญมากเพราะเป็นตัวทำให้เกิดภพชาติใหม่ เมื่อมีการเกิดใหม่ก็ต้องมีการชดใช้กรรม ดังนั้นถ้าเราไม่ยอมให้เจ้ากรรมนายเวรเอาคืนต้องพยายามพัฒนาสติเพื่อสกัดไม่ให้เกิดเวทนา (ความชอบ) หรือซ้ำหนอยก็อย่าให้เกิดตัณหา (ความอยาก) และอย่างซ้ำที่สุดอย่าให้เกิดอุปาทาน โดยปกติในชีวิตประจำวันของเรา ความรู้สึกถึงตัวตน ตัวกู-ของกูแรงกล้ามาก ดังนั้นการที่จะเจริญสติ ศีล สมาธิ ปัญญา ให้ถึงขั้นตัดเวทนา ตัดตัณหา โดยที่ความเข้มของตัวกู-ของกูยังรุนแรงเป็นไปได้อย่างยาก เมื่อใดก็ตามที่เราสามารถขจัดจนถึงระดับที่ไม่ยึดติดในตัวตน เมื่อนั้นการปฏิบัติธรรมเพื่อตัดวงจรแห่งปฏิจสมุปบาท ตัดวิบากกรรมก็ไม่ใช่เรื่องยาก ความเข้มของตัวกู-ของกูจะลดลงได้ในอีกกรณีคือเมื่อใกล้เสียชีวิต แต่ถ้ารอดถึงขั้นนั้นก็สายเกินไปเสียแล้ว นักโทษประหารที่รู้ตัวว่าจะเสียชีวิตในอีกสองสามชั่วโมงข้างหน้า จะกินอะไรไม่ลง แม้ผู้คุมจะเปิดเพลงที่เขยชอบให้ฟังก็ไม่เกิดเวทนา ไม่รู้สึกอะไรเพราะตัวตนกำลังจะดับไปในไม่ช้า ต่อให้คนงามแบบนางฟ้ามายืนตรงหน้าก็ไม่เกิดตัณหา นักโทษบางคนคิดกลับบรรลุนิพพานตอนตัวกู-ของกูเริ่มหมดไปในนาทีนั้นเอง และบอกกับตัวเองว่า ถ้ารอดจากการประหารครั้งนี้ได้จะกลับตัวกลับใจอย่างเด็ดขาด แต่ก็ซ้ำเกินไปเสียแล้ว ผลแห่งวิบากกรรมมันทำงานสำเร็จ เจ้ากรรมนายเวรกำลังมองดูอยู่อย่างสะใจ เราจึงไม่ควรรอไปจนนาทีสุดท้ายของชีวิต เมื่ออุปาทานจางลงแล้วเพียงจะสำนึกได้ ถึงตอนนั้นก็แก้ไขอะไรไม่ทัน แม้แต่จิตสุดท้ายก่อนตายก็เป็นอวิชชา อุปาทาน ตัวกู-ของกูในภพชาติเก่าหมดไปก็ก่อให้เกิดปฏิสนธิจิต เกิดเป็นอุปาทานใหม่ ในภพใหม่ชาติใหม่ชดใช้กรรมต่อไปไม่สิ้นสุด เจ้ากรรมนายเวรโหดร้ายมาก ความทรงจำเก่าๆ ที่เคยทำไว้ในชาติก่อนสูญหายไปหมดสิ้นแล้ว เมื่อมีการเกิดใหม่เราจำไม่ได้เลยว่าเคยทำอะไรไว้บ้าง และแม้ว่าชาตินี้เราจะเป็นคนดี ทำแต่ความดี เจ้ากรรมนายเวรก็ไม่เคยคิดให้อภัย ทางเดียว

ที่จะเอาชนะคือ “สู้” เท่านั้น และยุทธวิธีในการสู้ พระพุทธองค์ทรงบอกไว้อย่างชัดเจนคือ ใช้สติสัมปชัญญะเป็นอาวุธ หมั่นลับสติให้เฉียบไวเหมือนคมดาบและพยายามตัดวงจรแห่งเวทนา → ตัณหา → อุปาทาน ให้ขาด ในวันหนึ่งๆ วงจรแห่งเวทนา → ตัณหา → อุปาทาน เกิดขึ้นนับแสนนับล้านครั้ง ความยากก็คือ เราจะใช้ความไวของสติขนาดไหนจึงจะสามารถไปตัดให้ทัน แสงที่ว่าไวเหลือเกินยังสู้ความไวของจิตไม่ได้ เราเปิดไฟฉายตรงนี้ปั๊บ แสงจะไปตกที่ผนังปั๊บ รวากับเกิดขึ้นพร้อมกัน เช่นเดียวกับเมื่อเกิดเวทนา ความไวในการเปลี่ยนเป็นตัณหาไวยิ่งกว่าความเร็วแสงที่เราเห็นจากไฟฉายเสียอีก ปัญหาก็คือว่า ทำอย่างไรเราจะรู้สึกได้อย่างทันท่วงที สักที่ต้นเหตุทันเวลา นั่นก็คือเราสามารถควบคุมความรู้สึกได้ ให้ความรู้สึกอยู่ภายใต้การควบคุม ถ้าเราทำได้เราก็ไม่ต้องกลัวอะไรอีกแล้ว การแทรกแซงตัดวงจรแห่งกรรมต้องใช้สติสัมปชัญญะ สักดกัน สติ คือ การระลึกรู้ สัมปชัญญะ คือ การรู้พร้อมอยู่ตลอดเวลา ทั้งสองส่วนต้องทำงานร่วมกัน จะใช้สติหรือสัมปชัญญะเพียงตัวใดตัวหนึ่งไม่ได้ เพราะถ้าพึ่งสติความไวไม่พอ สักไม่ทัน ส่วนสัมปชัญญะต้องอาศัยการระลึกรู้จากตัวสติมาช่วย ถ้าขาดสติ สัมปชัญญะก็ทำงานไม่ได้ การใช้สติตัดผัสสะเป็นด่านแรกของการฝึกฝน นั่นก็คือ เมื่อเกิดการสัมผัสทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ได้เห็นรูป ได้ยินเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส สัมผัส ให้หยุดอยู่แค่ผัสสะ อย่าให้เกิดเป็นความรู้สึก เช่น เห็นสาวสวยเดินผ่านมาก็สักแต่ว่าเห็น ไม่รู้สึกอะไร จมูกได้กลิ่นหอมหรือเหม็นก็สักแต่ว่าได้กลิ่น ไม่รู้สึกชอบหรือไม่ชอบ ถ้าเราฝึกเช่นนี้ไปเรื่อยๆ จนสติสัมปชัญญะเข้มแข็ง การตัดผัสสะในครั้งต่อๆ ไปจะง่ายยิ่งขึ้น และกลายเป็นโดยอัตโนมัติในที่สุด

ความรู้สึกทำให้สรรพชีวิตในโลกมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมทั้งหลายทั้งปวงที่เกิดขึ้นระหว่างกัน ในทางพระพุทธศาสนา จิตไร้สำนึกระดับลึกคือ จิตที่รวบรวมทั้งความรู้สึกที่ดีและไม่ดีไว้ ถ้าเก็บสิ่งดีๆ ไว้ก็จะเป็น “บารมี” ถ้าเก็บความรู้สึกที่ไม่ดีไว้ ก็จะเป็น “อนุสัยกิเลส” ที่นอนเนื่องอยู่ในขันธสันดาน เจ้าตัวความรู้สึกนี้จะไม่หายไปไหน มันจะแสดงออกในเชิงปฏิสัมพันธ์เมื่อเหตุและปัจจัยเหมาะสม คนปกติที่ไม่บรรลุดังมรรคญาณ ไม่มีทางเข้าถึงจิตไร้สำนึกได้ ดังนั้นเราจึงสามารถควบคุมจิตไร้สำนึกได้ทางเดียวเท่านั้น คือ คุมผลของมันที่ออกมาในรูปของ “ความรู้สึก” เวทนาที่เกิดขึ้นกับเราในชาตินี้จะถูกเก็บไว้เป็นข้อมูลในจิตไร้สำนึกทันที การที่ได้ร่วมทำบุญหรือมีความรู้สึกดีๆ กับใครบางคนในชาติก่อน ทั้งสองฝ่ายจะเก็บความรู้สึกนี้ไว้ในจิตไร้สำนึก ซึ่งข้อมูลนี้จะถูกส่งต่อข้ามภพข้ามชาติด้วยภวังคจิต เมื่อมีการเกิดใหม่ในร่างใหม่ ทั้งสองได้มีโอกาสมาพบกันอีก ต่างคนต่างเห็นหน้ากัน เกิดผัสสะ ข้อมูลดีๆ

ในจิตไร้สำนึกของทั้งสองฝ่ายจะผูกขึ้นมารับผัสสะนั้นอย่างมีความสุข เกิดเป็นความรักความชอบซึ่งกันและกัน สำหรับใครที่เกิดมาชาตินี้หาเพื่อนดีๆ ไม่ค่อยได้ ขอให้ระลึกไว้ว่าชาติก่อนเราใช้ชีวิตอยู่ในแวดวงของคนไม่ดี เวทนาที่เราได้มาและบันทึกอยู่ในจิตเป็นกรรมที่ไม่ดี เป็นผลให้วิถีชีวิตของเราในชาตินี้จึงถูกลิขิตชักนำให้มาพบพานคนพวกนี้อีก การเกิดมาในครอบครัวไม่ดีหรือได้อยู่ในสังคมไม่ดีไม่ใช่เรื่องบังเอิญ เป็นเรื่องของกรรม เราย้อนอดีตไม่ได้ แต่เราสามารถสร้างกรรมใหม่ที่ดีได้เพื่อยกระดับตัวเองให้พ้นจากสภาพนั้นในอนาคต

กรรมเก่าไม่เพียงแต่ตั้งใจให้เกิดความรู้สึก บางครั้งการไม่เกิดความรู้สึกก็ทำให้เราับกรรมเหมือนกัน ยกตัวอย่างเช่น การถูกคนรักทำร้ายซ้ำแล้วซ้ำเล่าก็ไม่เกิดความรู้สึกโกรธหรือเกลียด อยู่ให้เขาทำร้ายไปเรื่อยๆ นั่นก็กรรม กรรมที่ยังชดใช้ไม่หมด เจ้าตัวกรรมมันก็มากดไว้ให้แปลความหมายของผัสสะผิดไป วิธีการตัดเวทนาจึงคือการรู้จักรับผิดชอบต่อความรู้สึกตัวเอง โดยปกติเราจะรู้สึกอะไร มันจะต้องมีอะไรสักอย่างมาทำให้เรารู้สึก เราเข้าใจแบบนั้นมาจากประสาทสัมผัส ผัสสะ เช่น รู้สึกเจ็บจากการเดินชนโต๊ะ โต๊ะนั้นเองทำให้เรารู้สึกเจ็บ ทีนี้ก็เกิดการเข้าใจผิดเป็นว่า ถ้าใจเจ็บก็หมายความว่าต้องมีคนมาทำให้เราเจ็บ คนนั้นแหละเป็นคนทำเรื่องต้องเอาเรื่องคนนั้นเพื่อชดใช้กรรมที่ก่อไว้กับเรา เมื่อใดที่เรารู้สึกโกรธ เราก็จะมองไปว่ามีคนทำให้เราโกรธ โยนความผิดให้คนนั้นไป ทำให้เราละเลยที่จะมาไตร่ตรองวิเคราะห์เพื่อแก้ไขความรู้สึกโกรธของตัวเอง คือต้องไปลงโทษคนที่ทำให้เราโกรธ นอกจากโกรธแล้วยังมีความรู้สึกอื่นๆ อีกนับไม่ถ้วนที่ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันขึ้นมาเป็นกรรมสนองให้กับเรา อาทิเช่น ความรู้สึกกลัว เกลียด อิจฉาริษยา น้อยใจ แค้น ฯลฯ

ปัญหาที่แท้จริงไม่ได้อยู่ที่ว่าใครเป็นคนก่อเรื่อง แต่อยู่ที่ว่าเราตอบโต้ปัญหานั้นไปด้วยความรู้สึกอย่างไร กรรมเก่าในจิตไร้สำนึกจะผลักดันให้เรารู้สึกอย่างนั้น การถูกขบขระปาดหน้าเพียงนิด อาจก่อให้เกิดความรู้สึกโกรธมหาศาล ในบางคนถึงขนาดขบขระตามจ้องยิงเพื่อแก้แค้น (นั่นก็คือเกิดเวทนามารู้สึกโกรธตามมา ด้วยตัณหาคือ อยากเอาคืนในทันที โดยตัดช่วงรอยต่อนี้ไม่ขาด) ในขณะที่บางคนกลับหัวเราะ เห็นว่าเป็นเรื่องไร้สาระที่จะไปมีความรู้สึกโกรธหรือโมโหกับเรื่องแค่นี้

ตัวปัญหาที่แท้จริงไม่ได้อยู่ที่สิ่งเร้า แต่อยู่ที่เวทนาความรู้สึกที่จะตอบสนองต่อสิ่งเร้าที่ต่างหาก เราเป็นผู้รับผิดชอบต่อความโกรธของเราเอง ไม่ใช่คนอื่น และถ้าความโกรธก่อให้เกิดผลทางกาย เกิดความดันโลหิตสูง เกิดโรคกระเพาะ เกิดโรคหัวใจ เกิดโรคประสาทตามมา ฯลฯ โรคกรรมเหล่านี้ก็เป็นผลจากเวทนาของตัวเอง ต้องรับผิดชอบเอง และเจ้าตัวกรรมเก่าในจิตไร้สำนึก

ก็คงจะฉลองกันใหญ่ที่แค่ทำให้รู้สึก โกรธ ทุกสิ่งทุกอย่างก็เป็นไปตามแผนของมัน หัวใจของการตัดกรรมไม่ใช่ไปแก้ไขที่สิ่งเร้าภายนอก อาจมีบ้างที่เราพยายามหลีกเลี่ยงได้ แต่บางครั้งเราก็แก้ไขไม่ได้ แม้แต่นามธรรมอย่างนิสัยคนอื่นเราก็แก้ไขไม่ได้ และสิ่งเร้าภายนอกที่เกิดขึ้นบางครั้งก็เป็นผลของเจ้ากรรมนายเวรที่ทำให้เกิด **วิธีการตัดกรรมคือวิธีการตัดตรงขั้นต้นของความรู้สึกภายในตัวเราเอง ซึ่งก็คือขั้นของผัสสะ** → เวทนา แต่ก็ยาก เพราะเวทนาที่เกิดขึ้นก็เกิดจากผลกรรมภายในที่อยู่ใจไว้สำนึกคลอใจให้เกิด ซึ่งรอจังหวะที่จะสนองทันทีที่เจ้ากรรมนายเวรทำให้เกิดผัสสะเข้ามา การสัมผัสจากภายนอก (สิ่งเร้า) กับผลกรรมภายใน (แรงจูงใจ แรงขับ) ทำงานสอดคล้องกันได้อย่างน่ามหัศจรรย์ ทั้งเรื่องสถานที่และเวลา **การที่เราจะฝึกฝนความรู้สึก นั้นก็คือแสดงความชัดเจนต่อผู้กับผลกรรมนั่นเอง** เราไปเปลี่ยนวิบากกรรมและผลกรรมที่จะสนองไม่ได้ แต่เราสามารถเปลี่ยนจุดเชื่อมต่อได้ นั่นก็คือเปลี่ยน “ความรู้สึก (เวทนา)” เมื่อเราเปลี่ยนจุดเชื่อมต่อ แม้สิ่งเร้าภายนอกผ่านเข้าร่างกายทางทวารแล้ว กรรมเก่าในจิตไว้สำนึกผุดขึ้นมาแล้วแต่ไม่เกิดผลกระทบ เหมือนรถไฟสองขบวนวิ่งมาจะชนกันแล้วเราสับรางทัน พลังงานแห่งกรรมนั้นก็สลายไป กรรมนั้นจะหมดไปโดยอัตโนมัติโดยที่ผลแห่งกรรมไม่เกิดขึ้น หมายความว่ากลายเป็นอโหสิกรรมไป เราก็จะอยู่รอดปลอดภัย

การเกิดความรู้สึกเป็นเรื่องภายในตัวเราเอง อย่ามองว่าเป็นเรื่องภายนอก เราอาจจะเกิดความรัก เกิดความรู้สึกชอบใครสักคน ซึ่งใครคนนั้นเธออาจไม่รับรู้อะไรด้วยแต่ความรักความรู้สึกชอบเป็นกรรมของเราเอง เราจะแก้ปัญหาอย่างไรเป็นเรื่องของเรา และถ้าใครคนนั้นไม่สนองตอบไม่สนใจด้วย เราจะทำอย่างไร ความรู้สึกผิดหวัง ออกหัก ทำให้รู้สึกเครียดรู้สึก โกรธหรือไม่และจะแก้ปัญหาอย่างไร จะแก้ปัญหาคด้วยการทำร้ายคนที่ทำให้เราเครียด โกรธ หรือจะยอมรับว่าความรู้สึกที่เกิดขึ้นเป็นเรื่องของเรา เราต้องรับผิดชอบเอง ถ้าเราตัดความรู้สึก รู้เท่าทันความรู้สึกกรรมจะหมด แต่ถ้าไม่ ความทุกข์ทรมานจากตัณหาอุปาทานก็จะเกิดขึ้น บางคนคลุ้มคลั่งถึงขนาดลักพาตัว นุศคร่าคนที่หมายปอง บางคนทำร้ายตัวเอง บางคนทำแม้กระทั่งจะฆ่าตัวตายหรือฆ่าคนที่หมายปอง ทั้งหลายเหล่านี้จะเกิดขึ้นแบบใดก็สุดแต่กรรมในจิตไว้สำนึกของแต่ละคนที่จะคลบบันดาลให้เกิดเวทนาอารมณ์ความรู้สึกรุนแรงขนาดไหนแม้แต่พระอรหันต์ที่ยังมีชีวิตอยู่ซึ่งสามารถตัดขาดเวทนาจาก ตา หู จมูก ลิ้น ได้ ก็ยังไม่สามารถตัดเวทนาจากกายได้ ความรู้สึก โสมนัสและอุเบกขาก็ยังเกิดอยู่ พระอรหันต์ยังรับรู้ความสุขทางกายและความทุกข์ทางกาย ซึ่งเป็นผลของวิบากกรรมไปตลอดการดำรงอยู่จนกว่าจะดับขั้น ถ้าเปรียบตัวเราเป็นเครื่องบิน จรวดนำวิถี

ที่ไล่ตามคือกรรมเก่าที่ไล่มา เกิดเรามีวิธีทำให้เครื่องบินหายตัวได้ จรวดก็จะผ่านเลยไปแล้วหายไป ในความว่างเปล่า จรวดซึ่งเปรียบเสมือนกรรมในวาระหนึ่งก็จะหมดไป จรวดและเครื่องบินเป็นการเปรียบเทียบทางรูปธรรมให้เข้าใจง่ายๆ ส่วนทางนามธรรมอย่างความรู้สึกตัวดู-ของดู ถ้าทำให้หายไปได้ กรรมเก่าที่ไล่ตามมามันหาเป้าหมายไม่เจอก็วิ่งไปเหมือนกัน พลังงานแห่งกรรมที่สะสมไว้ก็หมดไป กรรมนั้นก็สิ้นสุดไปวาระหนึ่งเช่นกัน

ขั้นที่ 5 ประกอบด้วยส่วนที่เป็นรูปเพียงส่วนเดียว คือรูปขั้นที่ 5 ส่วนที่เหลืออีกสี่ คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นนาม ซึ่งทั้งสี่ส่วนที่เป็นนามของขั้นที่ 5 นี้แหละคือองค์ประกอบสำคัญของจิตไร้สำนึก จะสะท้อนผลออกมาในรูปของ “ความรู้สึก” ดังนั้น ถ้าเราศึกษาความรู้สึกอย่างถ่องแท้ เข้าถึงลักษณะการเสวยอารมณ์ต่าง ๆ ก็จะเข้าใจในขั้นที่ 5 ได้โดยอัตโนมัติ เช่น เราไปเจอหน้าศัตรูเก่าโดยบังเอิญ เกิดความรู้สึกโกรธขึ้นมา ความรู้สึกโกรธไม่ได้เกิดขึ้นมาเอง เกิดขึ้นเพราะเราจำหน้าศัตรูได้ ถ้าเราจำไม่ได้หรือความจำเสื่อม ความโกรธก็จะไม่เกิด การจำได้ก็คือหนึ่งในห้าของขั้นที่ 5 นั่นก็คือ “สัญญา” เมื่อมารวมกับ “วิญญาณ” ซึ่งเป็นตัวรู้ก็จะสรุปได้ทันทีว่า คนคนนี้เป็นศัตรู (ถ้าไม่มีตัวรู้อย่างวิญญาณ มีแต่สัญญาการจำได้ ก็จะรู้สึกแค่เคยเห็นคนคนนี้) ใบหน้าของศัตรูที่เป็นรูปก็คือ “รูปขั้นที่ 5” เมื่อเห็นหน้าศัตรู จิตก็จะเกิดการปรุงแต่งคิดในทางที่ไม่ชอบ นั่นก็คือ “สังขาร” และเมื่อเกิดมีการเสวยอารมณ์โกรธ นั่นก็คือ “เวทนา”

เครื่องมือสำคัญที่ใช้ในการศึกษา “ความรู้สึก” ก็คือ สติสัมปชัญญะ ฝึกทำความรู้สึกให้ชัดเจนด้วยสติสัมปชัญญะ ยิ่งกำลังสติสูงขึ้นเท่าไรก็จะสามารถกำหนดรู้เท่าทันความรู้สึกต่างๆ ได้ละเอียดขึ้นเท่านั้น และเมื่อใดก็ตามที่เรามีอำนาจเหนือความรู้สึก เมื่อนั้นกรรมอะไรที่ทำอันตรายเราไม่ได้ ซึ่งการจะมีอำนาจเหนือความรู้สึกได้ร้อยเปอร์เซ็นต์ก็หมายความว่า ต้องมีสติสัมปชัญญะร้อยเปอร์เซ็นต์เต็มด้วย ผู้ที่มีสติสัมปชัญญะขนาดนั้น ได้จะต้องบรรลอรหัสพิเศษอย่างเดียว ในสัตว์เครื่องจานจะมีความรู้สึกแต่ขาดสติสัมปชัญญะ ดังนั้นชีวิตของสัตว์พวกนี้ก็จะดำเนินไปตามกฎแห่งกรรม ไม่มีทางเอาชนะกรรมได้ การเกิดเป็นสัตว์จึงเป็นการเกิดมาเพื่อรับกรรมโดยเฉพาะ จนกว่าจะหมดกรรมจึงจะมีโอกาสไปเกิดใหม่ในภพภูมิที่สูงขึ้น มีการเข้าใจผิดว่าความรู้สึกเป็นผลจากระบบฮอร์โมนของร่างกาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งฮอร์โมนเทสโทสเตอโรน ซึ่งเป็นตัวก่อให้เกิดอารมณ์โกรธ ก้าวร้าว แต่เมื่อมีการศึกษากันอย่างจริงจังกลับพบว่า การเพิ่มขึ้นของฮอร์โมนเป็นผลมาจากการแปรความรู้สึกโกรธของเหตุการณ์จากจิตไร้สำนึก หมายความว่าต้องมีความรู้สึกโกรธเกิดขึ้นก่อนจึงจะมีปริมาณฮอร์โมนสูงขึ้น ไม่ใช่ฮอร์โมนสูงขึ้นก่อนแล้วจึงโกรธ เช่นเดียวกับ

ความรู้สึกตื่นตระหนกอย่างเช่นกรณีไฟไหม้ บางคนสามารถยกคัมภ์ได้เป็นใบๆ นั่นเพราะอิทธิพลของฮอร์โมน แต่ก่อนที่จะเกิดฮอร์โมนได้ต้องมีความรู้สึกตกใจกลัวขึ้นมาก่อน นักจิตวิทยาชื่อดังอย่าง Carol Tavris, Schachter หรือแม้แต่มะชิโกมุนด์ ฟรอยด์ ก็ยอมรับว่าฮอร์โมนไม่ใช่สื่อในการสร้างอารมณ์ความรู้สึกของคน แต่ฮอร์โมนเป็นผลตามอันเกิดมาจากความรู้สึกที่เกิดขึ้นก่อนต่างหาก เพียงแต่มันเกิดต่อกันไวมากจนบางครั้งดูเหมือนว่าเกิดขึ้นพร้อมๆ กัน อาจจะถูกกล่าวได้ว่าความรู้สึกใช้ฮอร์โมนเป็นเครื่องมือก็ไม่ผิด ขณะเกิดความรู้สึกต่างๆ ระดับฮอร์โมนภายในร่างกายจะเปลี่ยนแปลงไปตามความรู้สึกนั้น เช่น รัก โลภ โกรธ หลง ฯลฯ ความรู้สึกทั้งหมดเหล่านี้สร้างความเปลี่ยนแปลงให้กับร่างกายด้วยองค์ประกอบของฮอร์โมนที่แตกต่างกัน และฮอร์โมนจะทำงานด้วยการกระตุ้นให้เจ้าของร่างกายแสดงพฤติกรรมออกมาตามพลังของความรู้สึก เช่น เมื่อโกรธแล้วเรารู้สึกโกรธไม่ทัน ภายในเวลาไม่นานปริมาณฮอร์โมนในร่างกายจะพุ่งสูงขึ้นที่ กระตุ้นให้เกิดความก้าวร้าว เมื่อถึงขั้นนี้ ถ้าเรายังไม่มีสติไประงับ ฮอร์โมนจะสูงขึ้นเรื่อยๆ จนถึงจุดที่ทำให้เกิดพฤติกรรมการทำลายล้างสิ่งเร้าที่ทำให้โกรธ นั่นก็คือผลกรรมที่สนองโดยมีจุดเริ่มต้นมาจากความรู้สึกนั่นเอง ในยามที่คนเราทุกข์มากๆ บางครั้งอยากนอนหลับไปตลอดไม่ต้องตื่นขึ้นมารับรู้เรื่องอะไรอีกเลย บางคนทานยานอนหลับ ยากล่อมประสาท บางคนหันเข้าหายาเสพติดเพื่อคลายความทุกข์ นั่นคือกระบวนการหนีความรู้สึกที่เกิดจากกรรมเก่าแต่สร้างกรรมใหม่ขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง ยาเหล่านั้นทำได้แค่สร้างความรู้สึกปลอมๆ ขึ้นมาให้เรารู้สึกเคลิ้มสบายใจหรือหลับไปไม่ให้มีความรู้สึกใดๆ วิทยาศาสตร์ตะวันตกคิดว่าความรู้สึกทางใจสามารถแก้ได้ด้วยยา มียากล่อมประสาทผลิตออกมาจำนวนนับไม่ถ้วน ผลิตยานอนหลับจำนวนนับร้อยชนิด รวมไปถึงยาเสพติดอย่างยาอี บุหรี่ สุรา ก็ทำไม่เล้า ในเมื่อความทุกข์มันมาจาก “ความรู้สึก” ซึ่งเป็นนามธรรมและธรรมชาติก็มอบอาวุธสำคัญอย่าง “สติ” ซึ่งเป็นนามเหมือนกันมาใช้กำจัดมันอยู่แล้ว พระพุทธองค์ทรงแยกองค์ประกอบของความรู้สึกให้เราอย่างชัดเจนแล้วว่ามาจากขั้น 5 การใช้สติกำหนดไปที่ขั้น 5 รู้เท่าทันมัน แยกย่อยมันออกมา ในที่สุดเราก็จะรู้ว่าความรู้สึกมันไม่มีอยู่จริง ประจวบคั้งน้ำเรารู้สึกสัมผัสน้ำได้ เราก็นึกว่าน้ำมีอยู่จริง เมื่อศึกษาที่ส่วนแยกย่อยของมัน น้ำประกอบไปด้วยออกซิเจนกับไฮโดรเจน เราก็แยกสองตัวนี้ออกมา น้ำก็หายไป ดังนั้นถ้าเรารู้เท่าทันของส่วนแยกย่อยไม่ว่าความรู้สึกองค์รวมเป็นเช่นไร เราก็ทำลายมันได้เสมอ เพราะมันไม่มีอยู่จริง เหมือนน้ำที่สลายไป

เช่นเดียวกับ “ความรู้สึก” ถ้าเราทำลายที่สัญญา สังขาร วิญญาณ หรือเวทนา สักอย่าง ความมีอยู่จริงของมันก็จะหายไป เราจะเข้าใจในอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา และเมื่อเราฝึกเรื่อยๆ เราก็จะ

ทำลาย “ความรู้สึก” ได้เร็วขึ้นๆ กรรมเก่าในจิตไร้สำนึกที่อยากจะสนองเต็มแก่ก็สร้างความรู้สึกใหม่ๆ ขึ้นมา เราก็ใช้สติทำลายไปเรื่อยๆ เหมือนเล่นเกมคอมพิวเตอร์ มันผูกขึ้นมาเราก็ยังมันด้วยสติ ยิ่งเกมยากขึ้น มันก็ผูกขึ้นมาเร็วขึ้นๆ ถ้าสติไวไม่พอเราก็ยังมันไม่ทัน ก็หลุดรอดไปบ้าง จะยิ่งไปที่สัญญา เวทนา สังขาร หรือวิญญาณก็ได้ เลือกได้ตามใจชอบ ฝึกลบๆ มันจะคล่องไปเอง ยิ่งฝึก ยิ่งสนุก อย่างพระอรหันต์นี้สติร้อยเปอร์เซ็นต์ คือไม่ว่าความรู้สึกมันจะผูกขึ้นมาเร็วเท่าไร ก็ใช้สติ ยิงทันชนะอย่างราบคาบ ในทางพุทธศาสนา การเพ่งพิจารณาซากศพสิ่งมีชีวิตก็เป็นเทคนิคหนึ่งที่จะใช้ทำลายรูปขันธ์ เมื่อทำลายรูปขันธ์ซึ่งเป็นจิ๊กซอว์หนึ่งในห้าได้ก็จะคุมความรู้สึกได้ ตามปกติ คนเราจะมีความรู้สึกได้ก็ต้องมีสิ่งเร้าเกิดขึ้น คือ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ธรรมารมณ์ ซึ่งก่อให้เกิดผัสสะ แต่ยังมีคนที่กรรมหนักอีกแบบ คือไม่มีสิ่งเร้าอะไรเลย จิ๊กซอว์ก็ไม่ครบห้าส่วน อยู่ๆ ก็ใช้สังขารปรุงแต่งสร้างจินตนาการขึ้นมาเองจากความหลัง สร้างผัสสะขึ้นมาทำร้ายตัวเองอย่างโง่เขลา เอาความเจ็บปวด ภาพฝังใจ ภาพบาดตาบาดใจเก่าๆ ในอดีตมาหวนนึก ปลอ่ยให้ความหลังเข้ามา ทำให้รู้สึกสะเทือนใจ ทรมานใจซ้ำแล้วซ้ำเล่า ทั้งที่ความจริงในปัจจุบันได้เปลี่ยนไปแล้ว คนกลุ่มนี้คือกลุ่มที่กรรมชอบที่สุดเพราะมีสภาพจิตที่ไม่เข้มแข็ง ขาดสติ กรรมเก่าในจิตไร้สำนึกมันถึงบังอาจขนาดผูกขึ้นมาสร้างผัสสะปลอมๆ ให้ทรมานเล่นๆ คนกลุ่มนี้จึงต้องหมั่นฝึกสติโดยด่วน เพราะมีโอกาสที่จะเป็นโรคประสาทมากกว่าใครเพื่อน ในเด็กเล็กที่สติสัมปชัญญะยังไม่แข็งแรงดีด้วยเหตุปัจจัยจากธรรมชาติ ธรรมชาติจึงสร้างเกราะป้องกันให้เด็กเล็กอยู่กับปัจจุบันขณะเท่านั้น เด็กจะไม่มี การหวนอดีต ไม่กังวลถึงอนาคต เด็กจึงไม่ป่วยเป็นโรคประสาท แม้ว่าชีวิตจะทุกข์ยากเพียงใดก็ตาม แต่เมื่อเติบโตขึ้นเกราะป้องกันจากธรรมชาติจะค่อยๆ ลดน้อยลง ประกอบกับมีสติที่เข้มแข็งขึ้นชดเชยกัน คนส่วนใหญ่จึงไม่เป็นอะไร

เราต้องเรียนรู้อาวุธทุกชนิดที่สามารถนำมาใช้ต่อสู้กับกรรมได้ นอกจากสติที่เป็นอาวุธสำคัญที่ใช้ในการต่อสู้กับอารมณ์ความรู้สึกแล้ว ส่วนสำคัญอีกอย่างคือ “ความอดทน” หรือที่เรียกกันว่าขันติ สำหรับปุถุชน บางครั้งสิ่งรุมเร้ารอบข้างมันมากเกินไปกว่าที่เราจะตัดมันทัน จนเลยเถิด เกิดเป็นอารมณ์ความรู้สึก ขันติความอดทนอดกลั้นเท่านั้นที่จะสู้กับพลังแห่งกรรมที่เกิดขึ้นได้ ถ้าไม่มีความอดทน ปลอ่ยให้อารมณ์ความรู้สึกเป็นใหญ่ จิตจะตกเป็นทาสของอารมณ์ ตัดสินใจไปด้วยอารมณ์ชั่ววูบ วูบนั้นแหละพลังแห่งกรรมเก่าจะผูกขึ้นมาอย่างเต็มกำลังของมัน ดังที่เราเห็นผลมากมายตามข่าวหน้าหนังสือพิมพ์อยู่ทุกวัน อารมณ์เพียงนิดเดียว ถ้าเหตุและปัจจัยเหมาะสม จะสร้างความเสียหายอย่างมหาศาลในอนาคต เช่นเดียวกับผลกระทบแบบปึกผีเสื้อ ที่ลมอันปั่นป่วน

เพียงน้อยนิดจากผีเสื้อกระพือปีก ถ้าเหตุและปัจจัยสอดคล้อง มันสามารถทำให้เกิดพายุทอร์นาโดขึ้นที่นิวยอร์กได้ ในวันหนึ่งๆ เราเกิดอารมณ์ความรู้สึกขึ้นนับหมื่นนับแสนครั้ง ซึ่งไม่มีทางรู้เลยว่าครั้งไหนจะส่งผลกระทบต่อแบบฝึกหัดผีเสื้อ แต่ถ้าเรามีความอดทนหมั่นฝึกฝนให้เป็นคนอดทนในทุกอารมณ์ความรู้สึก เมื่อนั้นไม่ว่าศัตรูภายนอกที่พยายามมาย่ำมาสร้างวิบากกรรมให้กับเราจะเลวร้ายขนาดไหน ก็ทำอะไรเราไม่ได้ และกรรมเก่าก็จะหมดไปอีกวาระหนึ่ง ถ้าลองนึกย้อนศึกษาจากประสบการณ์ของตนเองจะพบว่า มีอารมณ์ความรู้สึกที่สำคัญๆ ในชีวิตไม่ต่ำกว่า 10 ครั้งที่ทำให้ชีวิตเราเปลี่ยนแปลงไป และอารมณ์ความรู้สึกแบบนั้นเองที่ผลักดันให้ชีวิตเราเป็นอย่างไรทุกวันนี้ ไม่ใช่เรื่องของความบังเอิญ การตัดสินใจของคนไม่ใช่เรื่องบังเอิญ และก็ไม่ใช่อิทธิพลของพระเจ้า พรหมลิขิตหรือดวงดาวบนฟากฟ้า ทั้งหมดนั้นถูกลิขิตมาจากภายในตัวเรานั้นเอง ในทางตรงกันข้ามอารมณ์ความรู้สึกของคนหนึ่งก็สามารถทำให้อีกคนหนึ่งเปลี่ยนวิถีชีวิตไปได้เช่นกัน ยกตัวอย่างเช่นพ่อที่เกิดความรู้สึกโกรธอย่างมากและคำว่าคุณอย่างรุนแรง อารมณ์นั้นเพียงครั้งเดียว อาจมีผลถึงขนาดทำให้วิถีชีวิตในอนาคตของลูกเปลี่ยนไปมหาศาล เหมือนกับลูกบิลเลียดที่กำลังวิ่งมา แล้วถูกไม้คิวแห่งความรู้สึกที่มโหฬารกระทกลงไปจนเปลี่ยนทิศทาง

ในเมื่อการตอบสนองแห่งกรรมเป็นไปตามความรู้สึก นามธรรมต่างๆ ที่ออกมาจากรูปธรรมแล้วกระตุ้นความรู้สึกคนอื่นก็คือกรรมแก่นั่นเอง บางคนที่เกิดมามีรูปหึงดงาม ผิวพรรณดีสวยขาว นั้นเป็นเพราะผลจากกรรมเก่า จึงสะท้อนความสวยงาม ซึ่งเป็นนามธรรมไปยังตัวรับรู้ นามธรรมคือจิตของมนุษย์อีกคน มันก็เป็นเพียงการสะท้อนตอบรับกันระหว่างนามธรรมกับการแปรผลของจิตเท่านั้นเอง ไม่มีอยู่จริง ความสวยความงามของมนุษย์ ถ้าไปถามจิตของสิ่งมีชีวิตอื่น เช่น แมว สุนัข มันจะไม่เข้าใจถึงความสวยความงามนั้นเลย ในใจของมันอาจจะคิดว่าคนที่หน้าตาน่าเกลียดในความรู้สึกของมนุษย์อาจจะงดงามกว่าคนที่หน้าตาสวยงามแต่ไม่เมตตาต่อมันด้วยซ้ำ เช่นเดียวกัน คนบางคน เราารู้สึกถูกชะตาเมื่อได้พบกัน นั่นก็เป็นเพียงการสะท้อนทางนามธรรมระหว่างกันและกัน และคนอื่นจะไม่เข้าใจในความรู้สึกถูกชะตานั้น เพราะกรรมที่สั่งสมมาของแต่ละคนแตกต่างกัน ความรู้สึกที่เอาชนะยากตัวหนึ่งก็คือ ความรู้สึกทางกาม ซึ่งแม้แต่พระที่บรรลุดถึงขั้นโสดาบันแล้วก็ยังไม่สามารถเอาชนะมันได้อย่างเด็ดขาด ตามที่เราเคยเห็นเคยได้ข่าวกัน พระที่มีชื่อเสียงที่เชื่อกันว่าบรรลุดแล้วก็ยังพลาดทำเสียที่มัน เจ้าความรู้สึกด้านกามเป็นกรรมเก่าตามมารังควาน ในเมื่อเอาชนะความรู้สึกไม่ได้ ชัยชนะก็ตกไปอยู่กับฝ่ายกรรมเก่า พระภิกษุรูปนั้นก็ต้องรับกรรมนั้นไป

ซิกมุนด์ ฟรอยด์ บอกไว้ว่า พฤติกรรมการแสดงออก การกระทำ การดำเนินชีวิตของมนุษย์ทั้งหมดมีผลมาจากแรงขับทางเพศ ผัสสะการสัมผัสที่เกิดขึ้นอันเกี่ยวเนื่องกับเพศตรงข้ามจะรุนแรงและรวดเร็ว ยกที่จะฝืนบังคับได้ มันจะมีอิทธิพลเข้าครอบงำจิตอย่างรุนแรง ก่อให้เกิดเวทนา ตัณหา อุปาทานอย่างแรงกล้า แม้แต่ผู้ที่ฝึกสติสัมปชัญญะจนถึงขั้นบรรลุนิเวศน์แล้ว บางครั้งก็ยังพลาดท่าเสียทีแก่มัน เมื่อความรู้สึกที่เกิดจากเพศตรงข้ามรุนแรง พลังแห่งกรรมที่จะก่อกำเนิดขึ้นเนื่องจากความรู้สึกที่รุนแรงนั้นก็สูงตามไปด้วย เมื่อถึงเวลาแห่งบุพเพสันนิวาส กรรมเก่าที่ฝังอยู่ในจิตไร้สำนึกจะผุดขึ้นมาสอดรับกับวิบากแห่งเจ้ากรรมนายเวรภายนอก เกิดผัสสะ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ที่ต้องตาต้องใจ เกิดความรู้สึกชอบเกิดอารมณ์รัก นำไปสู่การแต่งงาน เป็นคู่กรรม คู่ทุกข์คู่ยาก คู่ชีวิต คู่แท้ คู่เทียม จะเป็นเช่นไรก็สุดแต่กรรมเก่าของแต่ละคน แต่ละคู่ และเมื่อหมดกรรมวาระหนึ่งก็เกิดการหย่าร้างหรือตายจากกัน แต่ถ้าทั้งคู่ยังสร้างกรรมใหม่ขึ้นมาอีก ก็จะมีการตามจองล้างจองผลาญกันต่อเนื่องไปไม่มีที่สิ้นสุด

ในกามาวจรภูมิ ความรู้สึกทางกามารมณ์เป็นสุขยอดอาวูรของเจ้ากรรมนายเวร ถ้าเราตามสกดเวทนา ตัณหา อุปาทานไม่ทัน ชีวิตเราก็จะเป็นไปตามเกมแห่งวิบากกรรม ดังที่ปรากฏเป็นข่าวมากมายตามหน้าหนังสือพิมพ์อยู่ทุกวัน ความรัก โกรธ หลง ที่เกิดจากเพศตรงข้ามรุนแรงมากกว่าความรัก โกรธ หลงในเรื่องอื่นๆ หลายเท่าตัว ความทุกข์ของมนุษย์ส่วนใหญ่ก็เกิดจากแรงแห่งตัณหาอุปาทานในเรื่องเพศ ซิกมุนด์ ฟรอยด์ จึงกล่าวไม่ผิดที่บอกว่า ชีวิตมนุษย์ดำเนินไปด้วยแรงขับแห่งกิเลสตัณหาจากเรื่องเพศ ดังนั้นเราจะไม่สามารถตัดกรรมได้โดยเบ็ดเสร็จเด็ดขาด ถ้าไม่พยายามทำความเข้าใจเรื่อง “กามตัณหา”

“กามตัณหา” ไม่ได้หมายความว่าถึงเรื่องความรู้สึกทางเพศโดยตรงแต่รวมไปถึงการกระทำ โดยอ้อมเพื่อสนองผลแห่งตัณหาด้วย เช่น บางคนอาจจะโต้แย้งว่าตัวเองทำงานเพื่อบุตร ภรรยา ไม่ได้ทำเพื่อความต้องการทางเพศ นั่นก็คือการตอบสนองในทางอ้อม ตามหลักของพระพุทธศาสนา บุตรและภรรยาก็คือที่ตั้งแห่งกามนั่นเอง เป็นกามที่ละเอียดยิ่งขึ้นไปกว่าความหมายของกามหยาบๆ ที่เน้นเพียงความต้องการทางเพศ “กามตัณหา” คือเหยื่อชั้นยอดในการล่อให้ติดกับ แม้แต่พืชและสัตว์เดรัจฉานซึ่งไม่มีสติสัมปชัญญะก็ตกอยู่ใต้อำนาจนี้ ตักแตนตัวผู้จะถูกตัวเมียกินทันทีที่ผสมพันธุ์เสร็จ ผีเสื้อตัวผู้จะยอมรับใช้นางพญาผีเสื้อจนตัวตาย สิงโตตัวเมียจะเป็นฝ่ายออกหาอาหารมาเลี้ยงดูตัวผู้ แต่ทั้งหมดเหล่านี้เป็นเพียงสัญชาตญาณ เป็นการชดใช้กรรมตามวิถีแห่งเดรัจฉาน ซึ่งต่างจากมนุษย์ซึ่งเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีเอกลิทธิแห่งสติสัมปชัญญะเพียงหนึ่งเดียว เราต้อง

ฝึกสติ เจริญสติให้จนถึงระดับที่สามารถสกัดกั้นกามตัณหาได้ เพราะมันเป็นตัวอุปสรรคที่สำคัญมาก ในการจะบรรลุเข้าสู่มรรคผลนิพพาน ต้องพยายามข้ามให้พ้น อย่าให้มีกามตัณหาทำให้เกิด อุปาทาน เกิดภพเกิดชาติได้ อย่างไรก็ตาม เมื่อปราศจาก “กามตัณหา” ก็เชื่อว่า จะหมดกรรม ความรู้สึกเรื่อง “ตัวกู-ของกู” ยังไม่หมด แต่ก็สามารถทำลายลงไปได้ในระดับหนึ่ง จะหมดความสุข ที่ได้จากกามราคะไปโดยสิ้นเชิง แต่สำหรับผู้ที่มีจิตใจสะอาดปราศจากกามราคะกลับจะมีสุขยิ่งกว่า จากความสงบของจิต เป็นรสชาติของความสุขที่ประณีตคิ่มีค่าลึกซึ้งยิ่งกว่าความสุขที่ได้จาก กามตัณหานับร้อยนับพันเท่า ดังนั้นสำหรับผู้ปฏิบัติธรรมจนหลุดจากบ่วงกามได้แล้ว อย่าเพิ่งดีใจ ดำเนินต่อไปยิ่งยาก รสชาติของสุขเวทนาที่ได้จากอำนาจของสมาธิจะยึดติดกับจิตเหนียวแน่นยิ่งกว่า กามราคะ เป็นสุขอย่างยิ่ง สุขอย่างที่ไม่เคยลิ้มรสมาก่อน ไม่มีสุขใดเสมอเหมือน จนมองสุขเวทนา ที่ได้จากกามราคะเป็นเรื่องไร้สาระ นำขยะแขยงไปเลย การจะสละสุขประเภทนี้ให้หลุดไม่ใช่เรื่อง ง่ายๆ เป็นกิเลสชั้นละเอียดประณีตอย่างยิ่ง ถ้าสละได้ โอกาสบรรลุอรหัตตอยู่แค่เอื้อม

2.2.19 คำตอบสุดท้าย

เราเข้าใจเป็นอย่างดีแล้วว่ากรรมเกิดจากรู้สึก และตามกฎแห่งกรรมจะสนองด้วยการใช้สิ่งเร้าจากภายนอกที่เจ้ากรรมนายเวรใช้เป็นเหยื่อล่อ ก็คือ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส โดยใช้ ช่องทางผ่านทวารทั้งหก เกิดผัสสะเพื่อส่งต่อไปภายในกระตุ้นให้เกิดความรู้สึกตามมา หลังจากนั้น ข้อมูลแห่งกรรมเก่าที่อยู่ในจิตไร้สำนึกจะเป็นตัวแปรผลความรู้สึกที่จะเกิดขึ้นต่อสิ่งเร้า นั้น ซึ่งข้อมูลภายในกับสิ่งเร้าภายนอกจับคู่กันได้เมื่อไร ความรู้สึกจะกระตุ้นให้เกิดการสนองแห่งกรรม ทันทียกตัวอย่างเช่น ผู้ที่ดื่มสุรา รูป รส กลิ่น ที่เกิดจากสุราจะไปกระตุ้นข้อมูลในจิตไร้สำนึกของคน ที่มีกรรมเก่าก่อให้เกิดความรู้สึกชอบ หลงใหลในรูป รส กลิ่นของสุราอย่างถอนตัวไม่ขึ้น ในขณะที่ อีกคน แม้จะเคยได้ลิ้มรส แต่ก็ไม่ได้เกิดความรู้สึกอะไรกับรูป รส กลิ่นของสุราเลย เช่นเดียวกับ “จิต” ของนักพนัน ซึ่งมีข้อมูลของกรรมเก่าฝังอยู่อย่างเต็มเปี่ยม เมื่อถูกกระตุ้นเพียงเล็กน้อยจาก ภายนอกก็พร้อมที่จะมัวเมาหลุมหลงคิดการพนันจนถอนตัวไม่ขึ้น อย่างที่เราเรียกว่า “ฝึการพนันเข้าสิง” แต่ความจริงคือมันสิงมาตั้งแต่เกิดแล้ว เป็นฝึภายในจิตของเราเอง และเมื่อใดเหตุปัจจัยภายนอก เหมาะสม มันก็จะแสดงผลอย่างไม่ปราณี รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส หรือธรรมารมณ์นั้น มันมีอยู่แล้ว ตามธรรมชาติ ขึ้นอยู่กับว่าสังขารจะสร้างวิญญาณตัวใดเข้าไปรับรู้เท่านั้นเอง กระบวนการรับรู้ ที่เกิดขึ้นก็เป็นผลผลักดันที่เกิดขึ้นจากพลังแห่งกรรมนั่นเอง ดังนั้นสำหรับคนที่รู้ตัวว่าตนเองเป็น คนรักง่าย โกรธง่าย อารมณ์วู่วาม ขี้ฉ้อฉลริษยา ใจน้อย ฯลฯ ควรระลึกไว้เสมอว่า ตัวเองเป็นคนมี

กรรมหนักมากมายแฝงอยู่ในจิตไร้สำนึก และต้องพยายามฝึกสติมากกว่าคนปกติทั่วไปเป็นสองเท่า มิฉะนั้นชีวิตจะตกอยู่ในอันตรายมาก โดยเฉพาะกรรมฝ่ายชั่ว กรรมฝ่ายดีก็พยายามช่วยเหลือเรา โดยผ่านกระบวนการทางผัสสะ เวทนาเช่นกัน ในบางเหตุการณ์ก็เกิดการต่อสู้ระหว่างกรรมฝ่ายดี กับกรรมฝ่ายชั่วในจิตเราด้วยเช่น เมื่อมีคนเก็บสร้อยคอทองคำได้ ความรู้สึกหนึ่งที่เกิดคืออยากได้ เป็นเจ้าของ อีกความรู้สึกที่ต่อสู้อยู่ในจิตใจก็ต้องเอาไปคืนเขา ความรู้สึกไหนจะชนะขึ้นอยู่กับ ข้อมูลแห่งกรรมเก่าที่ฝังตัวอยู่ในจิตไร้สำนึก

“ความรู้สึก” คือจุดมุ่งหมายแห่งเจ้ากรรมนายเวร เมื่อใดที่สามารถกระตุ้นความรู้สึก ให้เป็นไปตามที่ต้องการได้ การสนองแห่งกรรมก็จะประสบผล และความรู้สึกที่ว่าเกี่ยวเนื่องอยู่กับ รัก โลภ โกรธ หลง ถ้าเราสามารถรู้เท่าทันความรู้สึกี่ตัวนี้ ตัดให้ขาดอย่าให้เกิดความรู้สึกนี้ขึ้น ในจิตเราเด็ดขาด ไม่ว่าจะเกิดการกระตุ้นด้วยสิ่งเร้าใดๆ ก็ตาม ถ้าเราทำได้ แม้กรรมเก่าจะมากมาย เพียงใดก็หมดหนทางที่จะสนอง กรรมทั้งหมดจะกลายเป็นโอหสิกรรม พุดง่าย แต่ทำยาก การจะสามารถตัดความรู้สึกทั้งหมดได้หมด มีสติร้อยเปอร์เซ็นต์ นั่นก็หมายถึงการบรรลุอรหัตต นันต์แล้วมนุษย์บนโลกกว่าหกพันล้านคนที่เหลือละ บางคนถึงเป็นพุทธศาสนิกชนแต่ไม่เคย แม้แต่ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานหรือฝึกเจริญสติด้วยซ้ำ หรือถึงเคย จะมีสักกี่คนที่ผ่านพ้นญาณ 4 ขึ้นไปได้ คำถามก็คือ ถ้าอย่างนั้นเราจะดำรงชีวิตอย่างไรท่ามกลางกระแสแห่งกรรมและวังวนแห่ง กิเลส รัก โลภ โกรธ หลง

คำตอบก็คือ ต้องรีบหมั่นฝึกสติ ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ค่อย ๆ เพิ่มพลังความกล้าแข็ง แห่งสติ วันนี้เราอาจตัดเวทนา ตัณหาได้แค่ 1 เปอร์เซ็นต์ อีกสองเดือนเพิ่มเป็น 5 เปอร์เซ็นต์ เพิ่มเป็น 20 เปอร์เซ็นต์ในหนึ่งปี ค่อย ๆ เพิ่มไปเรื่อยๆ อาจไม่ต้องถึงร้อยถึงขนาดบรรลุอรหัตต นันต์แค่กำหนดสติได้สัก 50 เปอร์เซ็นต์ เราก็จะสามารถดำรงชีวิตอยู่บนโลกนี้ได้อย่างปลอดภัยแล้ว เป็นที่แน่นอนว่า ในแต่ละวันเราซึ่งเป็นปุถุชนธรรมดาจะเผลอปล่อยให้ผัสสะกลายมาเป็น เวทนา ตัณหา อุปาทาน อยู่เสมอๆ วิธีแก้กรรมเมื่อปล่อยให้เลยเถิดไปถึงขั้นเกิดอุปาทานแล้วก็คือ การแก้กรรมไปที่ละเงื่อนไข โดยอาศัยความเข้าใจที่ว่ากรรมอาศัย “ความรู้สึก” เป็นเครื่องมือ ดังนั้นเมื่อเกิดความรู้สึกขึ้นมา ไม่ว่าจะ รัก โลภ โกรธ หลง ให้เราพยายามจับที่ความรู้สึกนั้นให้ได้ ขอให้รู้เท่าทันมันว่าความรู้สึกที่เกิดขึ้นเป็นผลจากเจ้ากรรมนายเวรคลบนันคาล เช่นเราอาจจะเคยรู้สึก โกรธใครสักคนมากๆ สำหรับคนที่ไม่รู้เท่าทันจะปล่อยให้ความร้อนรุ่มจากความโกรธนั้นทำร้าย ตัวเองหรือทำร้ายผู้อื่น เมื่อความโกรธพุ่งถึงขีดสุด ตามกฎแห่งกรรมความรู้สึกร้อนรุ่มในตัวเรา

เกิดขึ้นก็เพราะ ครั้งหนึ่งแต่ปางก่อนเราเคยไปทำให้คนอื่นเกิดความรู้สึกรื้อรุ่มแบบนั้นมาก่อนแล้ว ทางเดียวที่จะตัดกรรมได้คือ ใช้หลักของหนามยอกเอาหนามบ่ง นั่นก็คือ ใช้ความรู้สึกตัดความรู้สึก ด้วย “ความรู้สึกให้อภัย” การรู้จักให้อภัยจะทำให้ความรื้อรุ่มในตัวเราลดลง เป็นการตัดกรรมอย่าง เบ็ดเสร็จเด็ดขาด ความรู้สึกโกรธจะหายไป กรรมเก่านั้นจะหมดไปในทันที แต่ทั้งนี้ต้องเป็นการให้อภัย จากความรู้สึกไม่ใช่จากความคิด เราอาจจะคิดให้อภัย แต่ความรู้สึกเล็กๆ ยังอาฆาตพยาบาท กรรมเก่านั้นก็ยังฝังตัวอยู่รอการสนองต่อไปในอนาคต การไม่รู้จักให้อภัยหรือ ไม่มีเมตตา ก็คือ การจองเวร ผูกเวรที่จะต้องกลับมารับกรรมนั้นอีก ในทางกลับกัน แม้เราจะเป็นฝ่ายเจ้ากรรมมาทวงคืน ด้วยการไปทำให้คนอื่นเจ็บช้ำน้ำใจ หรือเป็นฝ่ายที่ไปทำให้เขาเกิดความ โกรธ เกิดความรื้อรุ่ม ในใจ เป็นการที่เราเอาคืนบ้างจากการที่เขาเคยทำกับเรามาแต่ปางก่อน แม้เราจะเป็นฝ่ายเจ้ากรรม แต่ถ้าไม่ตัดกรรม ก็จะเกิดการเอาคืนกลับตามล่าของล้างจ้องผลาญกันข้ามภพข้ามชาติไม่มีที่สิ้นสุด ดังนั้นการจะตัดกรรมให้ขาดในกรณีที่เราเป็นฝ่ายเอาคืนก็คือ พยายามใส่ใจความรู้สึกของผู้อื่น เมื่อใดก็ตามที่เราไปทำให้ใคร โกรธอาจจะโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม อย่าปล่อยให้ความรู้สึกโกรธนั้น เกิดขึ้นในจิตใจของผู้อื่น และวิธีง่ายๆ ที่จะลดความรู้สึก ตัดผลย้อนแห่งกรรมนั้นก็คือ “การขอโทษ” การรู้จักขอโทษ โดยขอโทษจากความรู้สึกจริงๆ จะทำให้ความรู้สึก โกรธของผู้อื่นที่มีต่อเรา ลดน้อยลงและหมดแรงกรรมไปในที่สุด

การรู้จักบอกและแสดงถึงความรู้สึกของตัวเองออกมาให้ผู้คนรอบข้างรับรู้ ก็เป็นกลวิธีหนึ่ง ในการลดแรงกระแทกแห่งกรรม เช่น เมื่อเรารู้สึกเศร้า หาใครสักคนช่วยระบายความรู้สึก การร้องไห้ก็เป็นกลไกหนึ่งทางธรรมชาติที่ช่วยให้มนุษย์รอดพ้นจากช่วงวิกฤตแห่งกรรมไปได้ มนุษย์ เป็นสิ่งมีชีวิตเพียงชนิดเดียวบนโลกที่สามารถร้องไห้ได้จากความรู้สึก นั่นก็เพราะธรรมชาติรู้ว่า เวทนา ตัณหา ที่เกิดขึ้นกับมนุษย์รุนแรงมาก ถ้าไม่สร้างน้ำตามาระบาย มนุษย์อาจจะทนแรง แห่งความรู้สึกไม่ไหวจนเสียดิไปเสียก่อน เราทราบมาเป็นอย่างดีแล้วว่า กรรมเก่าในอดีตไร้สำนึก ใช้ความรู้สึกเป็นเครื่องมือคลอใจให้เราตอบสนองผัสสะไปตามกระแสแห่งวิบากของเจ้ากรรม นายเวร การใช้สติตัดความรู้สึกได้คือ ทางแห่งการพ้นทุกข์ แต่ในโลกแห่งโลภียะที่น้อยคนนักจะ สามารถกำหนดสติให้ถึงขั้นหลุดพ้นได้ ผู้คนส่วนใหญ่กว่าจะรู้ตัวว่าเกิดความรู้สึกมันก็เกิดเป็น กิเลส ตัณหา อุปาทานไปเรียบร้อยแล้ว ตัดไม่ทัน เมื่อถึงขั้นนี้ กลยุทธ์ในการต่อสู้กับกรรมอีก รูปแบบที่พอจะทำให้บรรเทาความทุกข์ลงได้ นั่นก็คือ “การลดความรู้สึก” คนเราจะแสดงออก ถึงความรู้สึกได้ไม่กี่ทาง เช่น ทางตา ทางการพูด ทางใบหน้า ทางการกระทำ สิ่งที่สำคัญที่สุดคือ

จะอย่างไรที่จะระบายความรู้สึกของเราออกไปให้คนอื่นได้รับรู้บ้าง เพราะความรู้สึกเท่านั้นที่จะสื่อถึงความรู้สึกด้วยกันได้ ถ้าเรารักใครสักคนแล้วไม่รู้วิธีสื่อให้อีกฝ่ายรู้ ไม่สามารถทำให้อีกฝ่ายเข้าถึงความรู้สึกของเราได้ ความรักนั้นก็เป็ทุกข์ ถ้าเราโกรธใครสักคนแล้วอยากจะบอกเหลือเกินว่า โกรธเพราะอะไร แต่บอกไม่เป็น ตัวเราเองก็เป็ทุกข์ การจะมีชีวิตอยู่อย่างเป็สุข ต้องรู้จักการแสดงออกถึงความรู้สึก การพูดตามความรู้สึกจะช่วยให้เราได้ระบาย เป็นการลดความอัดอั้นลดเวทนา ภรรยาที่รู้สึกเหงา ต้องการความสนใจจากสามีพูดกับสามีว่า “คุณเอาแต่ทำงานๆๆ ไม่สนใจฉันเลย” การพูดเช่นนี้เป็นการพูดจากความคิด กลับสร้างความรู้สึกผิดให้กับสามี การรู้จักพูดคือพูดอย่างไรก็ได้ที่จะสร้างความรู้สึกที่ดีๆ ให้อีกฝ่าย และความรู้สึกที่ดี ๆ นั้นก็จะสะท้อนกลับเข้าหาตัวเรา ทำลายความรู้สึกที่ไม่ดีในตัวเราออกไป แต่ถ้าเรารู้สึกไม่ดี แล้วยังไปพูดให้คนอื่นรู้สึกไม่ดี ความรู้สึกชั่วเดียวกันจะผลัดกัน เป็นการสร้างกรรมใหม่ ทำให้สถานการณ์ยิ่งเลวร้ายลงไปอีก ถ้าภรรยาพูดใหม่ว่า “ฉันอยากอยู่ใกล้ชิดกับคุณบ้าง อยู่กับคุณแล้วรู้สึกอบอุ่น คุณหาเวลาให้ฉันบ้างนะ” และถ้าภรรยารู้จักใช้การแสดงความรู้สึกทางดวงตาและใบหน้าด้วยแล้ว เป็นพรสวรรค์ชั้นเยี่ยม ความรู้สึกดีๆ ในตัวสามีจะสะท้อนกลับเข้ามาลบล้างความรู้สึกทางลบออกไปได้หมดทันที นอกจากจะไม่สร้างกรรมใหม่แล้วกรรมเก่ายังบรรเทาลงด้วย บางคนไม่ยอมพูดตามความรู้สึกของตัวเอง ด้วยอาจเกรงจะเสียเพื่อน เสียแฟน หรือเสียงาน จนเกิดการเก็บกด เกิดความเครียด การรู้จักพูดแสดงออกถึงความรู้สึกของตัวเองบ้างจะช่วยลดความทุกข์เหล่านั้นได้ ที่สำคัญการบอกความรู้สึกจะต้องไม่ใช่เป็นการไปสร้างความรู้สึกทางลบให้อีกฝ่ายด้วยกิริยาวาจาที่ดำเนินิตีเตียน เสียคติประโยคสองประโยคระหว่าง “คุณน่าจะช่วยฉันบ้าง” กับ “ฉันอยากให้คุณช่วยจังเลย” สร้างความรู้สึกต่างกันคนละขั้วทีเดียว การบอกความรู้สึกไม่ใช่เรื่องยากก็แค่พูดตามความรู้สึก ไม่ต้องอาย แต่อย่าพูดตามความคิด เพราะถ้าเรามีความรู้สึกในเชิงลบ ธรรมชาติของความคิดจะคิดในเชิงลบด้วย เช่นคิดว่าถูกเอาเปรียบ คิดว่าสามีไม่รัก คิดว่าเจ้านายเกลียด สิ่งเหล่านี้ไม่ต้องพูดออกไป ภรรยาบางคนชอบพูดกับสามีว่า “คุณไม่รักฉันเลย” หรือถามว่า “คุณรักฉันไหม” ประโยคเหล่านี้เป็นประโยคจากความคิด ไม่ใช่ความรู้สึก การพูดออกไปไม่เกิดประโยชน์อันใด

เมื่อเกิดความรู้สึกเชิงลบต้องเข้าใจก่อนว่า เราเป็นคนต้องรับผิดชอบเอง อย่าพยายามพูดเพื่อให้ผู้อื่นมารับผิดชอบ หรือไปโทษใคร แต่จงถามตัวเองว่าเราจะจัดการกับความรู้สึกนี้อย่างไร เมื่อใดที่มีความรู้สึกอย่างใดอย่างหนึ่งแวบขึ้นมา จงใช้สติบอกกับตัวเองว่า หยุด หยุดก่อน ฉันเลือกได้นี้ เป็นสิทธิของฉันที่จะเปลี่ยนให้เป็นความรู้สึกอย่างที่ฉันต้องการได้

คนเรามีความรู้สึกทางลบเกิดขึ้นกับปัญหาไม่ก็ปัญหา ส่วนใหญ่เกี่ยวกับอาชีพ การเงิน สุขภาพ ที่อยู่อาศัย ปัญหาครอบครัว ความรักและปัญหาทางจิตใจ เช่น ขี้กังวล ขี้อาย เป็นต้น ความรู้สึกทางลบล้วนอยู่ในกลุ่มเดียวกัน บางครั้งเรากลัวก็จะทำให้เกิดวิตกกังวล เมื่อวิตกกังวล ก็เครียด เมื่อเครียดก็โกรธง่าย เมื่อโกรธก็ก้าวร้าว ก้าวร้าวแล้วก็รู้สึกผิด ถ้าเราตัดความรู้สึกไหนออก ได้สักอย่าง วงจรแห่งความรู้สึกทางลบก็ขาดออกจากกัน แต่ก่อนอื่นเราต้องมาวิเคราะห์ตัวเองว่า ความรู้สึกแรกที่เป็นตัวเริ่มต้นให้เกิดความรู้สึกอื่นๆ ตามมาคืออะไร แล้วไปแก้ไขที่ต้นเหตุของ ความรู้สึกนั้นจะง่ายกว่า “การแผ่เมตตา” ก็เป็นวิธีการที่สำคัญอีกวิธีหนึ่งในการลดเวทนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้สึกพยาบาท เมตตาจิตจะทำให้เราละจากการจองเวร จิตใจจะเย็นชุ่มชื้น อันเนื่องมาจากการระงับของเวรทั้งปวง จิตจะสงบอ่อนโยนและมีความสุข

เมตตาคือการตัดกรรมที่ได้ผลมหาศาล เมตตาเป็นเครื่องกำจัดกิเลส คือ โทสะ-ความโกรธ โทสะ-ความประทุษร้าย อคติ-ความอิจฉาริษยาออกไปได้ ถ้าสามารถตัดกิเลสสามตัวนี้ออกจะ สามารถตัดกรรมไปได้มากกว่าครึ่ง ไม่มีความเดือดร้อนใจ ไม่มีความรู้สึกกระวนกระวายใจอีกต่อไป เพราะปล่อยวางความโกรธความไม่พอใจเสียได้แล้ว ซึ่งติดกับตอนที่ยังโกรธอยู่ ยังอิจฉาริษยาเขาอยู่ ในตอนนั้นจิตใจจะมีแต่ความร้อนรุ่มกุ่มใจ ความร้อนรุ่มในใจเราก็ไม่ต่างอะไรกับการเอาใจไปลง กระทะทองแดงเพื่อชดใช้กรรม เมตตาคือสิ่งที่จะลดให้เราหลุดรอดพ้นออกมาจากนรก

แม้เราปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เจริญสติได้ไม่พินญาณ 4 ความไวของจิตควบคุม มโนกรรมไม่ทัน แต่เรายังสามารถควบคุมวจีกรรมและกายกรรมได้ แน่แน่นอนว่ากรรมใหญ่อยู่ที่ มโนกรรม แต่ถ้าเราบังคับไม่ให้มันแสดงออกมาที่วจีกรรม กายกรรม กรรมนั้นแม้จะอัดอั้น แทบระเบิดอยู่ในใจ แต่ในที่สุดมันก็จะค่อย ๆ จางหายไป เหมือนแก๊สที่อัดแน่นในลูกโป่ง ทิ้งไว้ สักวันสองวันมันก็จะค่อย ๆ แผลบลงวจีกรรมที่เราทำกันอยู่เสมอคือ การพูดต่อเสียด การพูดโกหก การพูดคำหยาบหรือพาล่ามเพื่อเจือ ส่วนกายกรรมก็คือ การไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต การไม่กระทำผิด ทางเพศ การไม่ลักขโมย ไม่ดื่มสุรา ฯลฯ ทั้งหมดที่กล่าวมาก็คือ “ศีล” นั่นเอง แม้ว่าเราไม่มี “สมาธิ” และ “ปัญญา” พอที่จะตัดกรรม การถือ “ศีล” คือปรากฏการณ์สำคัญที่จะทำให้เจ้ากรรมนายเวร ทำอะไรเราไม่ได้ อย่างไรก็ตาม แม้เราจะมีเทคนิค การตัดกรรมโดยควบคุมความรู้สึกมากมาย อารูหะที่สำคัญที่จะต้องนำมาใช้ก็คือ “สติ” อยู่ดี เพราะการเกิดความรู้สึกเวทนา เกิดคณหา อุบาทวน เป็นการเกิดที่เร็วมาก ถ้าขาดสติสัมปชัญญะเราจะไม่สามารถควบคุมความรู้สึกได้เลย แม้ว่าจะเรียน เทคนิคการตัดความรู้สึกทางจิตวิทยาบางอย่างซ้ำของก็ตาม *เรื่องกรรมหรือผลแห่งวิบากอันเกิดขึ้นกับ*

ชีวิตเป็นกลไกทางธรรมชาติที่ละเอียดอ่อนและลึกซึ้ง แต่ก็แฝงไปด้วยความเรียบง่ายที่ขมขื่น
มีเหตุมีผล มีระบบระเบียบอยู่ในตัวเอง และสามารถเข้าใจได้ เพียงแต่ขอให้บุคคลได้พัฒนาทางจิต
และสติปัญญามากเพียงพอ และต้องเป็นสติปัญญาที่พัฒนามาจากศีล สมาธิเท่านั้น จึงจะสามารถ
เข้าใจกฎแห่งกรรมได้อย่างชัดเจน

การฝึกสติตามหลักสติปัฏฐาน 4 คือทางสายเอกทางเดียวที่จะนำพาไปสู่การหมดกรรม
โดยสิ้นเชิง หมั่นฝึกเจริญสติอย่างสม่ำเสมอ และเมื่อมีสติไวพอที่จะรู้เท่าทันผัสสะและตัดใจขาด
ตั้งแต่ตอนนั้นก่อนที่จะเกิดเป็นเวทนา ตัณหา อุปาทาน ถ้าทำได้เทคนิคทางจิตวิทยาต่างๆ ที่กล่าวถึงมา
ก็ไม่จำเป็นต้องใช้ แต่เมื่อใดก็ตามที่พลาด อย่างน้อยเราก็ต้องมีสติพอที่จะจัดการกับความรู้สึก
ที่เกิดขึ้นนั้นด้วยเทคนิคทางจิตวิทยา อย่าปล่อยให้ตัวเองปล่อยให้ลอยละล่องไปตามกระแสแห่งกรรม
สอดสมบ่งชี้และเป็นเอกลักษณ์จากธรรมชาติมอบแก่นมนุษย์เท่านั้น ทุกวันนี้เรายังหาเหตุผลไม่ได้ว่า
ความมสของมนุษย์เกิดขึ้นมาจากการทำงานส่วนใดของสมอง นักวิทยาศาสตร์ชอบอ้างว่าทั้งหมด
เป็นผลมาจาก กลีบสมอง และคิดเสมอ กับจำนวนอัญมณีและสุกกรที่มีลืออันเหมือนความมนุษย์มากกว่า

90 เปอร์เซ็นต์ เหตุใจจึงถูกทิ้งห่างในเรื่องของสติสัมปชัญญะต่างกันราวฟ้ากับเหว ธรรมชาติได้
มอบสติแก่นมนุษย์ทุกคนมาเป็นต้นทุนพื้นฐานอยู่บ้างแล้ว ยกตัวอย่างเช่น ในความฝันขณะที่เรื่องราว
ดำเนินไปเหมือนจริง เมื่อเรารู้สึกตัวขึ้นมาเราจะรู้ทันทีที่กำลังฝันไป ขณะหลับกำลังแห่งสติ
จะลดน้อยลง ยิ่งถ้าเป็นคนป่วย โคม่าหรือสลบอยู่สติสัมปชัญญะจะหายไปเลย ในคนปกติ
จะสามารถแยกความแตกต่างระหว่างความฝันกับความจริงได้ แม้ว่าความฝันนั้นจะเหมือนจริง
เพียงใดก็ตาม เพราะสมองของมนุษย์จะมีศูนย์ควบคุมอัตโนมัติอยู่ที่ก้านสมอง ซึ่งสมองส่วนนี้จะมี
สวิทช์ปิดเปิดตัดระหว่างสภาวะตื่นกับสภาวะหลับให้แยกจากกัน เมื่อเราหลับ แม้ว่าสมองส่วนบน
จะทำงานแต่สมองส่วนนี้จะตัดสัญญาณของความฝันนั้นออกจากการรู้สึกตัวอย่างมีสติสัมปชัญญะ
(ซึ่งนักวิทยาศาสตร์ก็ยังไม่รู้ยู่ติว่าสมองส่วนไหนทำหน้าที่ควบคุมสติสัมปชัญญะ) แต่สำหรับคนที่
ป่วยหนักใกล้ตายหรือสลบอยู่ ระบบการทำงานของก้านสมองจะสับสนและไม่สามารถตัดสภาวะ
ตื่นและหลับให้ออกจากกันได้ ดังนั้นประสบการณ์แปลกๆ ที่ฝันถึงขณะที่หลับไป เมื่อฟื้นขึ้นมาจึงคิดว่า
สิ่งที่ตัวเองฝันนั้นเป็นจริง บางคนถึงขนาดเล่าเป็นฉากๆ ว่าได้ไปทัวร์สวรรค์-นรกมา ในสภาวะตื่น
สิ่งเร้าที่เข้าทางทวารทั้งห้า คือ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส จะทำให้เกิดเวทนา → ตัณหา → อุปาทาน
แต่ในสภาวะฝัน ทวารทั้งห้าถูกปิด ภาพที่เห็นไม่ได้มาจากตา เสียงที่ได้ยินไม่ได้ยินจากหู
กลิ่นที่รับไม่ได้มาจากจมูก แต่เป็นการสรรค์สร้างของจิตที่เกิดกระบวนการย้อนกลับจาก

อุปาทาน → ตัณหา → เวทนา เกิดภาพมายาของรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ขึ้นมาในสมองส่วนบน
 ราวกับความจริง ทีนี้เมื่อสมองส่วนบนแปรภาพมายานั้นออกมาในขณะที่ โคม่าหรือสลบ จึงเกิด
 การแปรปรวนของสัญญาณจนแยกไม่ออกว่าสิ่งที่เห็นนั้นจริงหรือไม่ เมื่อเกิดกับผู้ที่เชื่อเรื่องนี้
 อยู่แล้ว จึงมั่นใจเป็นอย่างมากว่าสิ่งที่เห็นคือเรื่องจริง ซึ่งเขาก็ไม่ได้โกหกเพราะความรู้สึกเป็นแบบ
 นั้นจริงๆ ความมหัศจรรย์ของกำลังแห่งสติสัมปชัญญะมีมากมายเหนือคำบรรยาย ถ้าฟังกำลังสติ
 ที่ธรรมชาติมอบให้มีเพียง 1 เปอร์เซนต์ของกำลังสติที่เราสามารถฝึกได้ เมื่อใดที่กำลังสติสูงขึ้นเรื่อยๆ
 เราจะพบกับปรากฏการณ์ที่แปลกประหลาดแต่เป็นความจริงแท้ ซึ่งไม่เคยรู้เคยเห็นเคยสัมผัสมาก่อน
 เป็นความ โชคดีมหาศาลที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ เพราะมนุษย์เท่านั้นที่สามารถฝึกสติให้ถึง
 ระดับที่ตัดกรรมได้ และ โชคดีเป็นครั้งที่สองที่ได้เกิดมาพบพระพุทธศาสนา เพราะหนทางแห่ง
 การฝึกเจริญสติมีเพียงทางเดียว และพระพุทธองค์ก็ตรัสบอกหนทางนั้นไว้อย่างชัดเจนที่สุด เราไม่ควร
 พลาดโอกาสอันสำคัญนี้ โอกาสที่จะพบสิ่งมีค่าที่สุดในจักรวาล และควรเริ่มตั้งแต่วินาทีนี้เป็นต้นไป
 ก่อนที่ทุกอย่างจะสายเกินไป

2.3 คติธรรม

2.3.1 คุณ-ค่า

สรรพสิ่งในสากลจักรวาลล้วนให้ “คุณ” และ “ค่า” การรู้ “คุณ” และ “ค่า” และการตอบแทน
 สิ่งทั้งสองให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ ถือว่าเป็นนิมิตหมายแห่งความถูกต้องดีงาม

บิดามารดามี “คุณ” : เป็นที่กำเนิด ให้ความรัก หนุนนอม เอาใจใส่ ไม่เกลียดชังอาฆาต
 พยาบาท มีจิตห่วงใยไปตามลูก ขอมตายแทนลูกได้ ฯลฯ ส่วนการให้การเลี้ยงดู อบรมสั่งสอน
 เป็นต้น ซึ่งเป็นการกระทำภายนอกถือว่าเป็น “ค่า”

ครูบาอาจารย์มี “คุณ” : ถึงพร้อมด้วยปัญญากับเมตตา มีความปรารถนาให้ศิษย์เป็นคนดี
 มีศีลธรรม ส่วนการให้การศึกษอบรม เป็นต้น ซึ่งเป็นการกระทำภายนอก ถือว่าเป็น “ค่า”

พระรัตนตรัยมี “คุณ” : พระบริสุทธิ์ พระปัญญา พระกรุณา มีความสะอาด สว่าง สงบ
 เป็นนิรันดร ส่วนการอนุเคราะห์เกื้อกูลมวลสัตว์ ซึ่งเป็นการกระทำภายนอก ถือว่าเป็น “ค่า”

“คุณ” ได้แก่ “คุณสมบัติ” หรือ “คุณลักษณะ” มีลักษณะแน่นอนไม่เปลี่ยนแปลง ไม่ต้อง
 อาศัยเหตุปัจจัยปรุงแต่ง เป็น อสังขตะ

“ค่า” ได้แก่ ความหมายแห่งการใช้สอย เอื้อเพื่อเกื้อกูลกันในภายนอก มีลักษณะ
 เปลี่ยนแปลงไม่แน่นอน อาศัยเหตุปัจจัยปรุงแต่ง เป็น สังขตะ

สรรพสิ่งในสากลจักรวาลล้วนมี “คุณ” และ “ค่า” เฉพาะในตัวเอง “พระธรรม” ทรงฝาก “คุณ” และ “ค่า” ของพระองค์ไว้กับทุกสิ่งในสากลจักรวาลนั้น เราจึงควรตอบแทนทั้ง “คุณ” และ “ค่า” ในทุกสิ่ง ให้ครบถ้วน บริสุทธิ์ บริบูรณ์สิ้นเชิง จึงจะได้ชื่อว่าเรามี “กตัญญูกตเวทิต์” ต่อสากลจักรวาล ในฐานะที่สากลจักรวาลได้ให้ชีวิตเรามา

การตอบแทน คือ การกระทำที่เท่าเทียมสาสมกัน “คุณ” เป็นเรื่องทางนามธรรมภายใน ควรตอบแทนทางจิตวิญญาณ “ค่า” เป็นเรื่องทางวัตถุธรรมภายนอก ควรตอบแทนทางกายภายนอก แต่การจะตอบแทนให้หมดทั้งสากลจักรวาล คุณอกจะเกินความสามารถ อย่างไรก็ตามเราทราบดีว่า โลก คือ ธาตุทั้งหก ธาตุ ดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศ วิญญาณ การตอบแทน “คุณ” ธาตุทั้งหก คือการตอบแทน “คุณ” ของสากลจักรวาล

ดินมี “คุณ” : หนักแน่นไม่หวั่นไหว รองรับสิ่งทั้งปวงไว้ได้ ฯลฯ การตอบแทน “คุณ” ดิน : ทำกายจิตให้หนักแน่นไม่หวั่นไหว รองรับอารมณ์ทุกชนิดไว้ได้ ฯลฯ

น้ำมี “คุณ” : เย็น รวมตัวกันแน่น รักษาระดับไว้สม่ำเสมอ ฯลฯ การตอบแทน “คุณ” น้ำ : ทำกายจิตให้เย็นสงบ รักษาจิตให้สม่ำเสมอ ไม่ขึ้น-ลง ฯลฯ

ไฟมี “คุณ” : สว่างไสวเร่าร้อน เผาไหม้เชื้อเพลิงที่เกิดขวางให้หมดไหม้ไป ฯลฯ การตอบแทน “คุณ” ไฟ : ทำกายจิตให้สว่างไสว เร่าร้อนด้วยดบะสำหรับจะเผาไหม้อกุศลธรรมให้หมดไหม้ไป ฯลฯ

ลมมี “คุณ” : เบาหวิว ปิดเป่า พัดติดต่อกันมิได้ขาดสาย ฯลฯ การตอบแทน “คุณ” : ลม ทำตัวเราให้เบากายเบาใจ ปิดเป่าอกุศลธรรมออกไป ด้วยความเพียรพยายามที่สม่ำเสมอ ฯลฯ

อากาศมี “คุณ” : ว่าง ไม่มีขนาดเนื้อที่ เป็นที่ตั้งแห่งธาตุทั้งปวง ฯลฯ การตอบแทน “คุณ” อากาศ : ทำกายจิตให้สงบระงับว่างจากนิวรณ์ธรรม เป็นที่ตั้งแห่งอารมณ์ทั้งปวงอยู่เป็นนิรันดร ฯลฯ

วิญญาณมี “คุณ” : รู้แจ่มแจ้งในสังขารของธรรมชาติทั้งปวง ฯลฯ การตอบแทน “คุณ” วิญญาณ : เจริญปัญญาจนรู้แจ่มแจ้ง มีวิชาในผัสสะทั้งหลาย จึงไม่เกิดทุกข์แต่ประการใด ฯลฯ

กล่าวโดยสรุป การทำชีวิตจิตใจให้ว่างจากกิเลส บรรลุพระนิพพาน คือการตอบแทน “คุณ” ธาตุทั้งหก หรือตอบแทน “คุณ” ของสากลจักรวาล หรือตอบแทน “คุณ” ของ “พระธรรม” ซึ่งเราสามารถกระทำได้ทันที ที่นี่ และเดี๋ยวนี้

ส่วนการเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ให้รู้ปลักษณะเพื่อใช้สอย เอื้อเพื่อเกื้อกูลกัน โดยเนื้อตัวภายนอก เรียกว่าเป็น “ค่า” ของสิ่งนั้นๆ ซึ่งจะต้องตอบแทนทางกายภายนอกให้ครบถ้วน บริสุทธิ์ บริบูรณ์สิ้นเชิง เฉพาะเรื่อง เฉพาะกรณี ด้วยความเคารพเอื้อเพื่ออ่อนน้อมถ่อมตน ประหัยคัมภีร์

ระมัดระวัง เอาใจใส่ ไม่ประมาท ด้วยกาละเทศะที่ถูกต้องเหมาะสมในทุกขั้นตอนนั้นด้วย

ถูกแล้วระบบธรรมะ คือ ระบบ “คุณ-ค่า” แต่มันเป็นตัวกระทำและผลของการกระทำ เพื่อตอบแทน “คุณ-ค่า” ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ ทั้ง “คุณ” และ “ค่า” จึงเกื้อกูลกันอยู่ในตัวมันเอง บางคน บางครั้ง ในความถูกต้องของ “กตัญญูกตเวที” “คุณ” จะออกหน้า แต่บางคน บางครั้ง ในความมุ่งหมายเดียวกัน “ค่า” จะออกหน้า ถ้าเราเน้นการปฏิบัติที่ “คุณ” อย่างเดียว ผลอดตัวจะเป็น โอกาสแห่งความมั่งง่าย ปล่อยตัวปล่อยใจไปตามอำนาจกิเลส ละทิ้งหน้าที่ที่มนุษย์ควรประพฤติ กระทำ อ้าง “ความว่าง” ความเป็นอิสระ ความปลดปล่อย ความไม่ยึดมั่น ฯลฯ มาเป็นเหตุผลเพื่อ แก้วตัวให้กิเลส ถ้าเราเน้นการปฏิบัติที่ “ค่า” อย่างเดียว ผลอดตัวจะเป็น โอกาสแห่งความยึดถือ ผูกพัน กอรัดในระเบียบประเพณี วัตรธรรมที่แวดล้อมอันเป็นค่านิยมสมมติทั้งหลาย ไม่หลุดพ้นไปสู่ ความเป็นอิสระแท้จริง แต่ควรกระทำให้ถูกต้องพอดี สนับสนุนกลมกลืนในระหว่างสิ่งทั้งสอง สมดังพระพุทธ โอวาทว่า “เมื่อบุคคลมองเห็นอยู่ซึ่งประโยชน์ตน ควรยังประโยชน์ตนให้ถึงพร้อม ด้วยความไม่ประมาท เมื่อมองเห็นอยู่ซึ่งประโยชน์ผู้อื่น ควรยังประโยชน์ผู้อื่นให้ถึงพร้อม ด้วยความไม่ประมาท เมื่อเห็นอยู่ซึ่งประโยชน์ของทั้งสองฝ่าย ควรยังประโยชน์ทั้งสองฝ่ายให้ถึง พร้อมด้วยความไม่ประมาท”

2.3.2 ตะวันตก-ตะวันออก

มนุษย์ยุคแรกๆ อาศัยอยู่ตามถ้ำ ป่า เขา มีชีวิตไม่แตกต่างไปจากสัตว์ แล้ววิวัฒนาการ เรื่อยมา จนมีลักษณะที่แตกต่างไปจากสัตว์อย่างชัดเจน จนถึงยุคที่มนุษย์เริ่มจะศึกษาด้วยสติปัญญาว่า อะไรคือความดีสูงสุดในชีวิต นักบวชทางตะวันออกศึกษาหาทางที่จะขจัดความทุกข์ออกจากตัว ด้วยการกระทำทางกาย จิต สติปัญญา ในหลายรูปแบบ แต่เหมือนกันในอุดมคติว่า : ต้องไม่มีทุกข์ ภายในจิตใจอย่างสิ้นเชิง

นักปรัชญาตะวันตก ศึกษาถึงความเป็นมาและการดำเนินไปของสากลจักรวาลภายนอก ไม่เกี่ยวกับเรื่องกิเลสตัณหา แต่เพื่อสนองความต้องการแห่งความอยากรู้ ด้วยเหตุผลทางความคิด ไปสู่การสร้างสรรค์วัตถุ ไม่มีที่สิ้นสุด ตะวันตกศึกษาข้างนอก ตะวันออกศึกษาข้างใน ผลแห่ง การศึกษาของตะวันออกได้เกิดพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ซึ่งสามารถหลุดพ้นไปจากโลก คือความทุกข์ ทั้งปวงได้ ผลแห่งการศึกษาของตะวันตก ได้เกิดนักวิทยาศาสตร์ทางวัตถุสามารถส่งมนุษย์ไปนอกโลก คือแผ่นดินที่เราอยู่อาศัยได้ แต่โชคร้าย เมื่อคนในโลกไปหลงไหลการศึกษาแบบอย่างตะวันตก ที่เรียนรู้ ประพฤติปฏิบัติแต่ทางวัตถุส่วนเดียว เพราะเรื่องทางจิตใจเป็นสิ่งที่มองไม่เห็น ทั้งๆ ที่เป็น

ตัวควบคุมพฤติกรรมภายนอก

ตะวันตกถือว่า : ต้องแสวงหาวัตถุให้พร้อมบริบูรณ์เสียก่อน แล้วจะได้ความสุขสงบทางจิตใจภายหลัง ก็ยังไม่แน่ว่าเมื่อไรวัตถุจะถึงพร้อม กว่าที่จะถึงวันนั้น เขามิต้องทนทุกข์แยะหรือ ?

ตะวันออกถือว่า : ความสุขสงบทางจิตเรามีได้ทันที ที่นี่ และเดี๋ยวนี้ ขณะเมื่อจิตไม่มีกิเลสตัณหา แต่เราต้องแสวงหาวัตถุตามสมควรเพื่อความอยู่รอดอย่างเหมาะสมทางร่างกาย ตลอดเวลาเราจะไม่มีความทุกข์เลย

ตะวันออก : เรียนจากภายในไปภายนอก ตะวันตก : เรียนจากภายนอกเข้าภายใน แนวทางปฏิบัติเป็นเช่นนี้ เราหวังว่าวันหนึ่ง มนุษย์จะศึกษาค้นคว้าวัตถุภายนอกด้วยจิตใจที่ไม่เป็นทุกข์ภายใน หรือใช้จิตใจที่ไม่เป็นทุกข์ศึกษาค้นคว้าทางวัตถุเพื่อจะเรียกฐานะแห่งความเป็นมนุษย์ให้คืนมา

2.3.3 คุณค่าของมนุษย์

“ธรรมะในฐานะกฎธรรมชาติ เป็นผู้สร้าง เป็นเจ้าของสิ่งทั้งปวง ควบคุมให้เป็นไปตามต้องการ และเปลี่ยนแปลงทำลายไปตามกาลเวลา ในสัตว์ที่เรียกว่า “มนุษย์” ธรรมชาติได้สร้างให้ทั้งฝ่ายร่างกายและจิตใจ ทั้งให้วิวัฒนาการไปจนถึงที่สุด นอกเหนือไปจากสัตว์ชนิดอื่นๆ ให้บิดามารดา ครูอาจารย์ เป็นต้น ให้กำเนิดบุตร อบรมสั่งสอนศิษย์ ทั้งมอบหมายให้เป็น “สมบัติ” ของบิดามารดา ครูอาจารย์ ในการช่วยสร้างความถูกต้องดีงามให้ ทั้งทางร่างกายและจิตใจ โดยมีกฎธรรมชาติอยู่เบื้องหลัง บิดามารดา ครูอาจารย์ จึงมีอำนาจสิทธิเหนือบุตรหรือศิษย์ของตน โดยจะบันดาลให้เป็นอะไรก็ได้ สุดท้ายเมื่อบุตรหรือศิษย์นั้น ไม่สามารถประพฤติกระทำความดีตามที่บิดามารดา ครูอาจารย์ปรารถนาได้ โดยเบียดเบียนตนเอง ผู้อื่น ถึงที่สุดแล้ว บิดามารดา ครูอาจารย์ ก็อาจจะฆ่าหรือลงโทษเข็ญติบุตรหรือศิษย์ของตนอย่างไรก็ได้ เหมือนเมื่อเราไม่ต้องการรองเท้า เราก็โยนมันทิ้งไปเสีย...”

“การฆ่า การลงโทษเข็ญติคน มันผิดกฎหมายมิใช่หรือ ?”

“กฎหมายมีไว้บังคับคนดี หรือ คนชั่ว?”

“มีไว้บังคับสำหรับคนชั่ว ไม่มีศีลธรรม”

“คนชั่วไม่มีศีลธรรม ไม่ควรเรียกว่าบิดามารดา ครูอาจารย์ เขาจึงไม่มีสิทธิ์จะฆ่าหรือเข็ญติใครได้...”

“บิคารมารดาแท้จริงเป็นพระพรหมของบุตร เป็นครูอาจารย์คนแรก เป็นพระอรหันต์ของบุตร เป็นผู้อนุเคราะห์ประชาสัตว์ในโลก...”

“ครูอาจารย์เป็นผู้ยกระดับจิตวิญญาณสัตว์โลก ถึงพร้อมด้วยปัญญาและเมตตาธรรม เห็นไหม ? บิคารมารดา ครูอาจารย์ เป็นคนดีมีศีลธรรม จึงไม่อยู่ภายใต้กฎหมายนี้ กฎหมายนี้ไม่มีผลใช้บังคับท่านได้ แต่ถึงแม้ว่าท่านมีสิทธิ์จะฆ่าหรือลงโทษเจียนตี แต่เมื่อท่านมีคุณธรรม เห็นปานนี้ บิคารมารดา ครูอาจารย์ ที่ไหนจะฆ่าหรือเจียนตีอย่างทารุณ ต่อบุตรหรือศิษย์ของท่าน ด้วยอาวุธคือ หอกดาบเป็นต้นได้ ถ้าท่านจะฆ่า ท่านก็ฆ่าด้วยการไม่เอาใจใส่เล็งดู ไม่แนะนำ ตักเตือน สั่งสอน เหมือนกับการฆ่าในวินัยของพระอรหันต์ ซึ่งเป็นการฆ่าที่ลึกซึ้ง เจ็บปวด ทรมานที่สุด เห็นไหม ? ธรรมะมีอยู่เป็นระดับสูง-ต่ำ มนุษยชาติก็มีอยู่เป็นระดับๆ มีอำนาจสิทธิสูง-ต่ำ มาก-น้อย อยู่ตามระดับแห่งคุณธรรมในจิตใจของเขา”

2.3.4 ใครเป็นผู้สร้าง ?

ใครว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้าง ? แท้จริงมนุษย์เป็นผู้สร้างขึ้นมาเองทั้งหมด มนุษย์เป็นผู้สร้าง วัตถุ พืชพันธุ์ และสัตว์นานาชนิดให้แตกต่างกัน สร้างมนุษย์ให้ผิดแผกแตกต่าง โดยรูปลักษณะ ภายนอก และโดยคุณลักษณะภายใน มนุษย์ยังกล้าที่จะสร้างความมั่งมี และความยากจน สร้างความเกิด และความตายขึ้นในชีวิต สร้างสวรรค์ และนรกทั้งในโลกนี้และปรโลก สร้างความสูงและต่ำ ในวาระ สร้างความฉลาดและความโง่เขลาขึ้นในความรู้ สร้างความอึดและความหิวกระหายขึ้น ในหัวใจมนุษย์ แล้วสุดท้ายยังได้สร้าง “นิพพาน” เพื่อทำลาย นรก-สวรรค์ ดี-ชั่ว บุญ-บาป สุข-ทุกข์ นั้นอีกทีหนึ่ง เห็นไหม พระเจ้ามิได้สร้างอะไรเลย ?

2.3.5 ปฐมเหตุ

เมื่อเขาต้องการดอกบัวหรือใบบัวหรือสิ่งทั้งหลายอันเนื่องด้วยบัวแล้ว เขาก็กลั่นใจดำลงไป ถอนที่รากเหง้าของมันข้างล่าง ก็จะได้ทุกสิ่งอันเนื่องด้วยบัวนั้น ดีกว่ามัวมาเก็บเอาที่ละดอกที่ละใบ

เมื่อเขาต้องการรับชนะเข้าศึก เขาก็ใช้อุบายวิธีฆ่าแม่ทัพนายกองฝ่ายศัตรูให้ได้ ก็จะเอาชนะการรบครั้งนั้น ได้ ดีกว่ามัวมาฆ่าแต่พลทหารเลวๆ เมื่อเราต้องการชนะใครคนหนึ่ง ต้องใช้ปัญญาประพาดติกระทำเพื่อเอาชนะใจเขาให้ได้ ชื่อว่าเราเป็นผู้ชนะ โดยแท้จริง ดีกว่ามาเอาชนะด้วยวิธีการอย่างอื่น ซึ่งไม่แน่นอนว่าเขาจะยินยอมโดยดี

เมื่อเรามีร่างกายเหน็ดเหนื่อยกระวนกระวาย ห้วนไหวโยกโคลง ท่านสอนให้รู้ความเป็น ธรรมดาของมัน แล้วแก้ไขด้วยลมหายใจที่เข้า-ออกที่ละเอียด จะทำให้ร่างกายสงบระงับ ดีกว่าจะมัว

มาใช้วิธีการภายนอกอย่างอื่น

เมื่อต้องการแก้ปัญหาสังคมมนุษย์ ก็สอนถึงจิตวิญญาณในชั้นลึก ให้มนุษย์มี หิริโอตตปเปะ เมตตากรุณา กตัญญูกตเวที มกน้อยสัน โดย เป็นต้น ก็จะสามารถแก้ไขปัญหาทั้งปวงได้ เพราะพฤติกรรมภายนอกเกิดแต่จิตวิญญาณภายใน ไม่ต้องศึกษาแก้ไขปัญหภายนอกเป็นเรื่องๆ เช่น ที่ระบบการปกครอง การเมือง การเศรษฐกิจ การสังคม การศึกษา การสาธารณสุข เป็นต้น เมื่อต้องการแก้ปัญหาชีวิตในชั้นลึก ท่านก็สอนให้ทำลายกิเลสตัวสำคัญ คือความรู้สึกเป็น “ตัวเรา-ของเรา” ก็สามารถดับทุกข์สิ้นเชิงได้ ดีกว่ามามัวแก้ไขพฤติกรรมเล็กน้อยภายนอก สถิติปัญญาที่เห็น ถูกต้องตามสัจจะของสิ่งนั้นๆ มีความจำเป็นอย่างยิ่งในการใช้แก้ปัญหา มนุษย์ไม่ควรประมาทที่จะ ศึกษาถึง “ต้นสายปลายเหตุ” ของสิ่งทั้งปวง แล้วแก้ที่ต้นเหตุแท้จริงนั้น มิฉะนั้นจะเน้นซ้ำเสียเวลา และอาจจะตายเสียก่อนก็ได้

2.3.6 รู้สิ่งเดียวรู้หมด

เมื่อเรารู้จักดิน เราก็รู้จักสิ่งทั้งปวงที่ทำด้วยดิน เมื่อเรารู้จักไม้ เราก็รู้จักสิ่งทั้งปวงที่ทำด้วยไม้ เมื่อเรารู้จักตะกั่ว เราก็รู้จักสิ่งทั้งปวงที่ทำด้วยตะกั่ว เมื่อเรารู้จักเพชร เราก็รู้จักสิ่งทั้งปวง ที่ทำด้วยเพชร

เมื่อเรารู้จักตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เราก็รู้จักแจ่มแจ้งต่อสิ่งที่เรียกว่า “ตัวตน”

เมื่อเรารู้จักความทุกข์ เราก็รู้สิ้นถึงสังขตธาตุ เมื่อเรารู้จักความดับทุกข์ เราก็รู้สิ้นถึงสิ่ง ที่เรียกว่า “อสังขตะ” เหมือนหนูน้อยรู้จักดีต่อเหรียญบาทที่กำแน่นอยู่ในมือ

2.3.7 ทุกอย่างเริ่มต้นที่ “ผัสสะ”

เพราะเราเกิดมาในโลก โลกจึงมีความหมาย ถึงแม้เราจะเกิดมาจริง แต่ถ้าเราไม่มีตาหรือ ตาบอดแต่กำเนิดก็จะไม่สามารถมองเห็นรูปในโลก ไม่ว่าจะสวยหรือไม่สวยอย่างไร ถ้าหูหนวกจะ ไม่ได้ยินเสียง ถ้าไม่มีจมูกจะไม่รู้กลิ่น ถ้าไม่มีลิ้นจะไม่รู้รส ถ้าร่างกายขาดอวัยวะส่วนไหน จะไม่รู้ การสัมผัสจากอวัยวะส่วนนั้น ที่สำคัญที่สุด คือถ้าไม่มีใจ ก็จะไม่รู้สึกนึกคิดไปในอารมณ์ต่างๆ ในโลกได้ ดังนั้นเราจึงรู้จักโลกภายนอก อันประกอบด้วย รูป เสียง กลิ่น รส โสณัฐพะ พระมารมณด้วยตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของเรา ทั้งตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็ทำหน้าที่เป็นครั้งเป็นคราว เมื่อมัน กระทบกับอารมณ์ภายนอกต่างๆ เท่านั้น มิได้ทำหน้าที่อยู่ตลอดเวลา สิ่งไหนไม่ได้ทำหน้าที่ สิ่งนั้น ไม่มีค่าความหมาย ในขณะนั้นมีค่าเท่ากับว่ามันมิได้มีอยู่ และสำหรับมนุษย์ผู้เป็นสัตว์ประเสริฐ เมื่อตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ได้กระทบรูป เสียง กลิ่น รส โสณัฐพะ พระมารมณ แล้ว ยังส่งไปให้

“ความรู้” ของจิตใจในภายในเป็นผู้วินิจฉัยความหมายต่างๆ ของสิ่งที่มากระทบนั้นอีกทีหนึ่งด้วย
อย่าพูดถึงแต่วัตถุภายนอกล้วน ๆ แต่ต้องพูดถึงสามอย่าง คือ

ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ

กับ “ความรู้” ภายในจิตใจของเราที่ “ถูกต้อง” หรือ “ผิดพลาด” ต่อ “ความเป็นจริง”

ในการกระทบคราวนั้นอย่างไร

พระพุทธองค์ตรัสว่า อาศัย ตากับรูป จึงเกิดจักขุวิญญาณ การถึงพร้อมของสิ่งทั้งสามนี้
เรียกว่า “ผัสสะ” จาก “ผัสสะ” ทุกอย่างจะมีผลต่อไป ตา รูป และวิญญาณ จึงเป็นเพียง “หนึ่ง” เดียว
เรียกเสียใหม่ว่า “ผัสสะ” (ในกรณีของเสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ : หู จมูก ลิ้น กาย ใจ
ก็เช่นเดียวกัน) จะเห็นได้ว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ
ไม่สำคัญเท่ากับ “ความรู้” ภายในที่มีต่อการกระทบแต่ละครั้ง ทั้ง “ความรู้” ก็มีไม่เท่ากันในแต่ละ
บุคคล บางคนรู้อย่างนี้ บางคนรู้อย่างนั้น บางคนเข้าใจอย่างนี้ บางคนเข้าใจอย่างนั้น ดังนั้นเราจึง
ยืนยันลงไปไม่ได้ว่า รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ ต่างๆ นั้น สวยหรือไม่สวย ไพเราะ
หรือไม่ไพเราะ น่าชมหรือไม่น่าชม อร่อยหรือไม่อร่อย น่าสัมผัสหรือไม่น่าสัมผัส น่าพอใจหรือไม่
น่าพอใจ เป็นต้น โดยส่วนเดียว ตั้งแต่ “เงื่อนไข” ของแต่ละบุคคล ใน “ความรู้” ที่มีต่อ
การกระทบต่างๆ นั้นด้วย ในทางวัตถุธรรมล้วนๆ จากการเห็นดอกไม้ดอกหนึ่ง เราบอกว่า “ดอกไม้
สีแดง” แต่คนตาบอดสีอาจจะเห็นเป็นสีแสดก็ได้ หรือบอกว่า “ดอกไม้มีกลิ่นหอม” แต่อีกคนหนึ่ง
บอกว่ากลิ่นเหม็นก็ได้ เป็นต้น เราจึงยืนยันลงไปไม่ได้ ต้องพูดว่า แล้วแต่เหตุปัจจัย

ในทางคุณค่าความหมาย เราพูดว่า “พลอยเป็นของดีมีค่ามาก” แต่สำหรับไก่แจ้หรือ
นักบวช พลอยจะมีค่าความหมายอะไร มันมีความหมายสำหรับผู้ที่ต้องการเท่านั้น เราจึงยืนยันลงไป
ไม่ได้ ต้องพูดว่า แล้วแต่เหตุปัจจัย

เราพูดว่า “กามารมณให้รสอร่อยน่าหลงใหล” แต่สำหรับทารกหรือผู้ปรารถนา
“พระนิพพาน” กามารมณจะมีค่าความหมายอะไร มันมีความหมายสำหรับผู้ที่ต้องการเท่านั้น เราจึง
ยืนยันลงไปไม่ได้ ต้องพูดว่า แล้วแต่เหตุปัจจัย

ในทางการปฏิบัติเพื่อดับทุกข์ วัตถุหรือสังคมาภายนอกจะเป็นอย่างไรก็ตาม เมื่อเราได้
สัมผัสรู้สึกต่อมัน แต่ถ้ามีสัมมาทิฐิหรือสติปัญญาถูกต้อง รู้ความเป็น “เช่นนั้นเอง” ของ
ปรากฏการณ์ต่างๆ

ไม่หลงเข้าไปยึดมั่นด้วยอุปาทาน ความทุกข์ทั้งปวงก็จะตั้งอยู่ไม่ได้

อย่าพูดยืนยันว่า “โลก” คืออะไร เป็นอย่างไร ไม่ว่าในทางวัตถุล้วนๆ ในทางคุณค่า ความหมาย หรือในทางที่จะสร้างปัญหา ความทุกข์ เพราะบุคคลเกี่ยวข้องกับ “โลก” ด้วย “เงื่อนไข” ต่างๆ กัน ในวัตถุ สถานที่ เวลา ความเหมาะสมต่างๆ ด้วยร่างกาย จิตใจ ทิฏฐิ ความรู้ความเห็นนั้นๆ

ผู้ใดรู้ความจริงข้อนี้แล้ว ไม่เพียงสงสัยในปรากฏการณ์ทั้งหลายในโลก เฟงโทษเอาผิดกับผู้อื่น ในพฤติกรรมที่แตกต่างกัน แต่จะละความยึดมั่นถือมั่นด้วยอุปาทาน และทำหน้าที่ของตนๆ ให้ถูกต้องทุกชั้นตอน มนุษย์ก็จะเท่าเทียมกันได้ แม้ “เงื่อนไข” ภายนอกจะแตกต่างกัน

2.3.8 คำเรียกร้อง

เขาเรียกร้องหาตัวชีวิต มิใช่บรรพคติแห่งการดำเนิน เขาเรียกร้องความจริงใจต่อกัน มิใช่เพียงคำพูดหรือการเสแสร้งของท่าทางภายนอก เขาเรียกร้องหาตัวความรักแท้จริง มิใช่เพียงการแสดง กิริยาอาการเอาอกเอาใจหรือการสัมผัสสกอครัด เขาเรียกหาความยุติธรรม มิใช่การลบล้างหรือคำปลอมโยนชั่วขณะ เขาเรียกหาสันติภาพแท้จริงมิใช่สันติภาพที่ได้มาด้วยชีวิตเลือดเนื้อของเพื่อนมนุษย์ เขาจะรำร้องเอากะใครเล่า ? เมื่อทุกคนมิได้มีอะไรเป็นของตน... เหมือนเรียกหาอิสรภาพจากนักโทษในเรือนจำ เรียกหาทรัพย์สินสมบัติจากยาก เรียกร้องความสันโดษจากคนโลภ เรียกหาความชุ่มฉ่ำจากจิตใจของสัตว์นรก เขาควรย้อนกลับเข้ามามองตัวเอง ด้วยการปฏิบัติเพื่อไม่ให้ทุกข์เกิดในทุกขณะ และทำหน้าที่ของตนให้ถูกต้องทุกชั้นตอน แล้วเขาจะได้ทั้งหมดโดยไม่ต้องเรียกร้อง...

2.3.9 รู้จัก “กิเลส”

สิ่งที่เบียดเบียนมนุษย์ให้เดือดร้อนเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเราเรียกว่า “กิเลส” ได้แก่ ราคะ โทสะ โมหะ หรือโลภ โกรธ หลง ราคะหรือความโลภนั้นเป็นกิเลสชนิดที่อยากจะดึงดูดซึมซาบสิ่งทั้งหลายเข้ามาหาตัวเราเอง ทั้งเหตุและผลที่ได้รับเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

โทสะหรือความโกรธนั้น เป็นกิเลสชนิดที่อยากจะผลักไสทำลายสิ่งทั้งหลายให้พ้นไปจากตัวเรา ทั้งเหตุและผลที่ได้รับเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

โมหะหรือความหลงนั้นเป็นกิเลสชนิดที่หลงไปด้วยอำนาจความโง่เขลา รู้เท่าไม่ถึงการณ์ มักง่าย เผลอสติ ทั้งเหตุและผลที่ได้รับเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

ราคะจะเป็นสิ่งที่ละได้ยาก เพราะมันเกิดจากการดำริ มีนิमितมากมายไม่จำกัด สามารถใช้เนื้อตัวของเราเองเพื่อให้บรรลุความต้องการของราคะได้ตลอดเวลา ซึ่งต่างไปจากโทสะ ความโกรธที่ต้องอาศัยคู่กรณีอันเป็นบุคคลภายนอก ส่วนโมหะคือความหลงนั้น ถ้าคนรู้คนก็ไม่อยากทำ เพราะมันไม่เอรีดอรรอยเท่าราคะ และมันไม่โหดร้ายเท่าโทสะ อย่างไรก็ตามทั้งหมดล้วนเป็นการประทุษร้ายทั้งตนเองและผู้อื่น ขณะใดมีราคะ ร่างกายเหน็ดเหนื่อย จิตฟุ้งซ่าน ปัญญาทรมามืดปรกติ นั่นคือการประทุษร้ายตนเอง ภายใต้อัชชิวว่า “ราคะ”

ขณะใดมีโทสะ ร่างกายเหน็ดเหนื่อย จิตฟุ้งซ่าน ปัญญาทรมามืดปรกติ นั่นคือการประทุษร้ายตนเอง ภายใต้อัชชิวว่า “โทสะ”

ขณะใดมีโมหะ ร่างกายเหน็ดเหนื่อย จิตฟุ้งซ่าน ปัญญาทรมามืดปรกติ นั่นคือการประทุษร้ายตนเอง ภายใต้อัชชิวว่า “โมหะ”

มนุษย์เราไม่รักตนเองจริง ถ้ารักตนเองเราจะไม่ประทุษร้ายร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา ของตนให้พินาศเสียหายอยู่ตลอดเวลาเช่นนี้ แต่เรารักกิเลส ราคะ โทสะ โมหะ ต่างหาก เราจึงทำตามอำนาจมัน ปลดปล่อยให้มันมีอำนาจเหนือร่างกายจิตใจเรา คิดไปแล้วน่าอัปอายขายหน้า

2.3.10 คนนำเกลียด

เมื่อเป็นเด็กไร้เดียงสา อวัยวะทุกส่วนค่อมเจริญเติบโต นำเอ็นดูทนุถนอม
เมื่อเป็นหนุ่มสาว เนื้อหนังเต่งตึงกิริยาแรงอน อวัยวะทุกส่วนนำสัมผัสเชยชม
เมื่อเป็นคนแก่เฒ่า เนื้อหนังเหี่ยวขุ่น อวัยวะทุกส่วนดูคร่ำคร่า แต่ให้ความสงบอบอุ่น
แก่ลูกหลาน

เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วย สีหน้าอิดโรย อวัยวะทุกส่วนดูน่าเวทนาสงสาร

เมื่อตายลง ร่างกายเน่าเหม็น อวัยวะทุกส่วนดูช่างน่าขยะแขยง จนต้องดูห่างๆ

แต่เมื่อเขาก่อปรอกุศลกรรม ด้วยการขาดหิริ โอตตัมปะ หน้าตานำเกลียดน่ากลัว อวัยวะทุกส่วนจะกลายเป็นที่รวมแห่งความชั่วร้ายทั้งปวง อันคนทั้งหลายพึงหลีกเลี่ยงให้ไกล

2.3.11 คนอวดดี

มนุษย์โลกกำลังหลงทาง หลงใหลการสร้างสรรค์ผลงานฝ่ายวัตถุ เขาเข้าใจว่า เกิดมาชาติหนึ่ง ต้องมีการสร้างสรรค์ความเจริญ แต่เพราะมี “ตัวตน” ของกิเลส จึงเข้าใจผิดว่าเป็นความเจริญแต่ฝ่ายวิชาการวัตถุ โดยขาดจิตใจที่เป็น “อิสระ” สำหรับคอยควบคุมการสร้างสรรค์นั้นๆ เขาจึงมีผลงานแต่ทางวิชาการวัตถุ โดยไม่มีที่พึ่งฝ่ายจิตใจ

ทุกคนปรารถนาสุขเวทนา คือ “ความรู้สึกเป็นสุข” เขาจึงแสวงหา “ความรู้สึกเป็นสุข” นั้น ด้วยการสร้างสรรค์วัตถุ สร้างสรรค์วิชาการสาขาต่างๆ ตามที่เขาจะพอใจไม่มีที่สิ้นสุด โดยไม่คำนึงว่า บางทีผลงานทางวิชาการวัตถุเหล่านั้นจะกลับทำลายจิตใจของเขาและของเพื่อนมนุษย์เสียเอง เขาหาว่า “ความรู้สึกเป็นสุข” นั้น มันเป็นเรื่องทางจิตวิญญาณ ซึ่งอาจหามาได้โดยไม่ต้องอาศัย การสร้างสรรค์วิชาการวัตถุ ทั้งวิชาการวัตถุเหล่านั้นเป็นสังขตะ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ความรู้สึกก็เช่นเดียวกัน เป็นความเหลวไหลไร้สาระสิ้นเชิง ทั้งตัววิชาการวัตถุและความรู้สึกที่เขา ได้รับ ทำให้บางคนเป็นทุกข์ เป็นบ้าไปกับความหวังที่มีต่อวิชาการวัตถุในรูปแบบต่างๆ นั้น

น่าเสียดายที่เขาได้เกิดมาชาติหนึ่ง เรื่องของความเป็นมนุษย์ เป็นเรื่องทางจิตวิญญาณ ไม่ต้องมุ่งมั่นต่อการสร้างสรรค์วิชาการวัตถุ ไม่ต้องเหน็ดเหนื่อยมากถึงอย่างนั้นก็ ได้ หนทางแห่ง ความสุขสงบอันเป็นการหมดปัญหา ซึ่งอยู่เหนือ “ความรู้สึกเป็นสุข” ขึ้นไปอีกนั่นมีอยู่

พระพุทธเจ้าหรือพระศาสดาทั้งหลายได้ทรงค้นพบและประกาศไว้แล้ว อย่าอวดดีแต่จะ สร้างสรรค์วิชาการวัตถุอย่างหลับลูบลับตา จนตายไปพร้อมกับความ โง่เขลาและทนทุกข์ทรมาน โดยไม่เคยใยดีต่อการตรัสรู้ของพระศาสดา ซ้ำยังดูหมิ่นและใส่ร้ายสังฆกรรมที่จะทำความพ้นทุกข์ สิ้นเชิงแท้จริงเสียอีก

วิชานั้นเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งที่เข้าสิงสู่จิตใจใครแล้ว มันจะชักนำบุคคลนั้น ให้จงหองอวดดี ไม่ชอบการปฏิบัติเพื่อละกิเลส แต่มันจะช่วยให้มี “ตัวตน” จัด แสวงหา “ตัวตน” ในรูปแบบต่างๆ แม้ว่าจะเป็นไปเพื่อความทุกข์แต่มีความเอื้ออำนวยด้วยการกระทำสิ่งที่แปลกพิศดาร เพื่อความ “เป็นคนแรก” ที่ไม่ซ้ำแบบใคร อยากที่จะอวดความเก่งกล้า แต่เรื่องทางจิตวิญญาณไม่มีใคร มองเห็น จึงต้องแสดงออกมาด้วยการสร้างสรรค์วัตถุ บางทีก็อ้างว่าเพื่อช่วยเหลือผู้อื่น ซึ่งก็เป็นเพียง วัตถุ ไม่ใช่จิตวิญญาณ ก็ยิ่งจะสับสนวนเวียนกันอยู่ในความทุกข์ต่อไป ความทุกข์ทั้งหลายอันเป็น ปัญหาชีวิต มันมาจากกิเลส ไม่ได้มาจากการขาดแคลนวิชาการวัตถุหรือจากการไม่มีผลงานทางวัตถุ

ถ้าไม่ละกิเลสแล้วอย่าหวังเลยว่าจะสามารถยังชีวิตให้มีความสุขสงบแท้จริงได้ อย่าแยก ศาสนาออกไปจากมนุษย์ ว่าเป็นเรื่องของคนกลุ่มหนึ่ง เป็นระบบสถาบันหนึ่งต่างหากที่คอยกีดขวาง การสร้างสรรค์ทางวิชาการวัตถุ คอยขัดขวางการดำเนินชีวิตที่เป็นอิสระเสรีของมนุษย์ จึงพยายาม คัดค้านหาทางออกเพื่อเป็น โอกาสของกิเลสตัณหาที่จะทำได้ตามชอบใจของมัน หรือใช้ศาสนาเป็น เครื่องมือแสวงหาวัตถุมาทำลายตนเองและผู้อื่น ในภายหลัง

แต่ศาสนาเป็นเพื่อนแท้ของเรา ได้เสนอสิ่งจะในการแก้ปัญหาชีวิตที่ถูกต้องแน่นอน ลึกซึ้งสิ้นเชิงให้กับมนุษยชาติทุกคน ไม่ใช่สถาบันที่คอยแต่คัดค้านหรือยอมรับการกระทำต่างๆ ของมนุษย์เท่านั้น แต่จงรู้ด้วยตนเองเถิดว่า สิ่งใดที่ทำลงไปแล้ว เบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่นทั้งทางกาย และทางจิตวิญญาณ สิ่งนั้นไม่ถูกตามหลักศาสนา การละกิเลสหรือความรู้สึกเป็น “ตัวเรา-ของเรา” ก็มีใช้จะให้หมดสิ้นทันทีทันทุกคน จนบางคนคิดว่าจะทำให้เจ็บเหงาว่าเหว่จนจะทนอยู่ไม่ได้ แต่มันเป็นไปตามลำดับ ตามความรู้ความสามารถของแต่ละบุคคล เป็นแนวทางที่ถูกต้องทุกระดับ แก้ปัญหาในทุกชั้นตอนนั้นๆ ได้ถึงที่สุด สันติสุขจะมีได้แน่นอน คนโง่เขลาเมื่อได้ยินอย่างนี้ ก็จะเอาแต่ คัดค้านว่า เมื่อไม่สร้างสรรค์วิชาการวัตถุแล้วจะเอาอะไรกิน มนุษย์มีต้องอดตายไปหมดหรือ ทั้งมนุษย์จะไม่คิดก้าวหน้า ไม่กระตือรือร้นในการสร้างชีวิต อุดมคติและความไม่มีทุกข์เอามากิน ไม่ได้ ช่วยมนุษย์ให้ก้าวหน้าไม่ได้ ถูกแล้ว อุดมคติและความพ้นทุกข์มิได้มีเอาไว้กินทางปากหรือ มิไว้สร้างสรรค์วิชาวัตถุ แต่มิไว้เป็นอาหารของจิตวิญญาณ ซึ่งจะบังการพฤติกรรมทางวัตถุภายนอก อาหารทางร่างกายก็หากินกันอยู่แล้ว ก็เดือนก็ปีแล้วที่เราแสวงหาอาหารทางปากจนไม่รู้ว่าจะกินกัน อย่างไร ก็เดือนก็ปีแล้วที่เราก้าวหน้าจนไม่รู้จะก้าวหน้ากันไปถึงไหน แต่มันมีอะไรดีขึ้นมาบ้าง สำหรับสันติสุขแท้จริงในหมู่มนุษย์ ระวังให้ดี กินอาหารทางปากมาก สร้างสรรค์วิชาการวัตถุมาก มีผลงานมีชื่อเสียงไม่เหมือนใคร ก้าวหน้าในชีวิตมาก แต่จะโง่เขลาต่อความสุขสงบมากพอๆ กันก็ได้

2.3.12 หน้าที่ลิตธิ

หน้าที่ คือ สิ่งที่ต้องกระทำ ควรกระทำ

ลิตธิ คือ ผลสำเร็จอันเกิดจากการทำหน้าที่ ทำหน้าที่ของตนเท่าไรย่อมบรรลุลิตธิเท่านั้น

หน้าที่เป็นของมนุษย์ ลิตธิเป็นของพระธรรมเจ้า เป็นไปไม่ได้ที่จะเรียกร้องลิตธิ โดยไม่ได้ทำหน้าที่ อย่าเรียกร้องลิตธิจากมนุษย์ เพราะไม่มีอำนาจที่จะบันดาลลิตธิอะไรได้ ใครเป็นคนบังอาจให้ลิตธิแก่ใคร นั่นคือทั้งสองฝ่ายร่วมกันทำผิด เขากระทำตนเป็นศัตรูต่อพระธรรมเจ้า พระธรรมจะลงโทษเขาอย่างสาสม เขาเรียกร้องอุปกรรมเพื่ออำนวยความสะดวกบางอย่างในการทำ หน้าที่ มนุษย์ด้วยกันอาจเอื้อเพื่อได้บ้าง แต่อย่าลืมนว่าอุปกรรมต่างๆ นั้นเป็นของส่วนกลาง เขาต้องริคณา ทารันมาจากผู้อื่นอีกทีหนึ่ง

เรามีแต่เรียกร้องลิตธิแต่เราไม่เคยหนักแน่นในหน้าที่ ลิตธิแท้จริงจึงมีไม่ได้ ถ้าทำหน้าที่มาก ลิตธิจะมากขึ้น ถ้าเขาทำหน้าที่จนถึงที่สุดทั้งฝ่ายร่างกายและฝ่ายจิตใจ จะไม่ต้องเรียกร้องลิตธิ เพราะ เขามีลิตธิเหนือสิ่งทั้งปวงในโลก

2.3.13 กตัญญู กับ หน้าที่รับผิดชอบ

บันทึกการสนทนากับครูใหญ่ท่านหนึ่ง

“อยากแนะนำตัวหน่อยครับ ผมเป็นครูใหญ่ในโรงเรียนแห่งหนึ่ง...”

“คุณมีปัญหาจะถามหรือ?”

“มีครับ คือว่ามีคหบดีท่านหนึ่ง ท่านเคยช่วยเหลือผมเมื่อหลายปีมาแล้ว ท่านมีบุญคุณต่อผม...”

“ก็ดีแล้ว ตอบแทนบุญคุณเสีย”

“แต่ไม่เป็นอย่างนั้นสิครับ วันก่อนท่านฝากลูกชายของท่านให้เข้าเรียนในโรงเรียนของผม โดยไม่ต้องสอบคัดเลือก ซึ่งมันผิดระเบียบของทางราชการ ผมคิดไม่ตกว่า ระหว่างความรับผิดชอบต่อ กตัญญูต่เวที ควรจะเลือกเอาอย่างไร?”

“กตัญญูต่เวที กับความรับผิดชอบต่อ เป็นสิ่งเดียวกัน ไม่มีอะไรขัดแย้ง”

“อย่างไรกันครับ?”

“คุณว่า ความรับผิดชอบต่อ คืออะไร?”

“ก็รับผิดชอบต่อหน้าที่ในฐานะครูใหญ่ที่ต้องทำให้ถูกต้องกับระเบียบของทางราชการ...”

“นั่นมันเป็นเรื่องทางวัตถุ ไม่ใช่ความหมายแท้จริงของความรับผิดชอบต่อ ซึ่งเป็นคุณธรรม... เราพูดกันแต่ว่า “ความรับผิดชอบต่อ” ให้ทุกคนมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ แต่เราก็ไม่รู้ว่ารับผิดชอบต่ออะไร? ตรงไหน? อย่างไร? ทำไร? จะสำเร็จได้อย่างไร? ล้วนแต่เลื่อนลอย สับสน มากมาย ไม่สิ้นสุด เป็นปรัชญาเพื่อฝันที่ไม่มีหลักปฏิบัติ กิเลสตัณหา มันจึงได้โอกาส สิ่งไหนเราเห็นว่าได้ประโยชน์ที่เป็นวัตถุก็รับผิดชอบต่อ สิ่งไหนไม่ได้ประโยชน์หรือเสียประโยชน์ทางวัตถุก็ไม่รับผิดชอบต่อ เป็นที่มาแห่งความเห็นแก่ตัว ล้วนทำให้เป็นทุกข์ไป ทั้งรับผิดชอบต่อและไม่รับผิดชอบต่อ ทั้งไม่มีสิ่งใดมาคอยค้ำจุนให้การรับผิดชอบต่อทางวัตถุเป็นไปอย่างถูกต้อง ได้รับประโยชน์แท้จริง”

“ความรับผิดชอบต่อแท้จริง คือ อย่างไรครับ?”

“ความรับผิดชอบต่อแท้จริง คือ ความรับผิดชอบต่อความเป็นมนุษย์ของเราแต่ละคน มนุษย์แท้จริงนั้น ต้องไม่มีความทุกข์ ไม่เห็นแก่ตัว จนเบียดเบียนผู้อื่น...”

“จะเป็นได้อย่างไรครับ?”

“ด้วยการเดินตามทางแห่งอริยมรรคอันประเสริฐ มีหิริโอตตปละ ละอายต่อความเป็นมนุษย์ ไม่กล้าทำผิดทำชั่ว เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ในที่ทุกสถานในกาลทุกเมื่อ”

“แล้วมันจะเกี่ยวกับความเป็นครูใหญ่อย่างไร ?”

“เมื่อครูใหญ่รับผิดชอบต่อความเป็นมนุษย์แล้ว ก็จะมีวิญญาณครูใหญ่ที่ถูกต้องสมบูรณ์ ... เมื่อมีจิตวิญญาณอย่างนี้ พฤติกรรมที่ออกมาทางกาย วาจา ภายนอก ก็จะถูกต้องไปหมด... ส่วนวิธีการบริหารงานรับผิดชอบภายนอก ในฐานะครูใหญ่ก็แก้ไขกระทำด้วยหลักวิชาการที่ได้ร่ำเรียนมาตามเหตุปัจจัยต่างๆ นั้น แต่ด้วยความถูกต้องไม่เป็นทุกข้ออยู่ในนี้แหละคือ ความรับผิดชอบแท้จริงของมนุษย์ มนุษย์ทุกคนต้องมีความรับผิดชอบ เรามีโอกาสเท่าเทียมกัน ในความรับผิดชอบต่อความเป็นมนุษย์ของตนเอง ผู้ใดมีจิตว่างจากกิเลส ถึงความสะอาด สว่าง สงบ สูงสุด บุคคลนั้นเชื่อว่าเป็นผู้มีความรับผิดชอบถึงที่สุด... .. แต่หน้าที่รับผิดชอบภายนอกมีไม่เท่ากัน แตกต่างกันไปตามเหตุตามปัจจัย พึงดูความเหมาะสมตามเงื่อนไขต่างๆ นั้นเถิด...”

“แล้วความกตัญญูกตเวทิตะไรครับ ?”

“ความกตัญญูกตเวทิตะไรครับ ?”

“อย่างไรกันอีกครับ ?”

“กตัญญูกตเวทิตะไรครับ ?”

“แล้วคุณค่าอันบุคคลอื่นทำก่อน แล้วกระทำตอบแทนให้ถูกต้อง... เรื่องการทำบุญคุณ และรู้บุญคุณ มันเป็นเรื่องทางนามธรรม ทางจิตวิญญาณ ตามความหมายของคำว่า “คุณ” ไม่ใช่เรื่องทางวัตถุ... พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นบุพพการี กระทำบุญคุณแก่สัตว์โลก บิคารมารดา เป็นบุพพการีต่อบุตร ครูอาจารย์เป็นบุพพการีต่อศิษย์ เป็นต้น ล้วนกระทำบุญคุณ โดยไม่หวังผลตอบแทนใดๆ เห็นไหม ? มันเป็นเรื่องทางคุณธรรม การตอบแทนบุญคุณท่านเหล่านี้ คือการประพฤติกระทำตามความประสงค์ของท่าน น้อมนำคุณธรรมความดีงามต่างๆ ในตัวท่านมาไว้ในเนื้อตัวของเรา ตั้งแต่เล็กน้อยไปตามลำดับ จนถึงพร้อมด้วยคุณธรรมสูงสุด คือ “บรรลुพระนิพพาน” เป็น “ความว่างนิรันดร” ใน “ความว่าง” นั้นเป็นที่รวมแห่งบุญคุณทั้งหลาย อันเราได้กระทำตอบแทนบุพพการีเหล่านั้น... ส่วนเรื่องการตอบแทน “ค่า” ทางวัตถุภายนอก ก็เป็นไปตามเหตุปัจจัยตามเงื่อนไขกรณีภายนอกต่างๆ นั้น”

“กรณีของผมล่ะครับ จะตอบแทนอย่างไร ?”

“เมื่อเขาได้ช่วยเหลือเรา เราต้องเคารพนอบน้อม ไม่ประมาท ไม่อวดคึกคนข่มท่าน ไม่คิดเบียดเบียนเขาด้วย กาย วาจา ใจ เป็นต้น เป็นเหตุเป็นปัจจัยทำจิตให้ว่างจากกิเลสได้ ถ้ารู้สึกอยู่

อย่างนี้ เรียกได้ว่า ได้ตอบแทนบุญคุณแล้ว... ส่วนการจะรับลูกชายของเขาเข้าเรียนหรือไม่ พึ่งดูความเหมาะสมตามเหตุปัจจัยนั้นๆ เกิด...แต่ด้วยจิตที่ปรกติ 'ไม่เป็นทุกข์'

“ถ้าเขาทำเพื่อหวังผลตอบแทนทางวัตถุ จะเรียกว่าเขากระทำบุญคุณต่อเราได้ไหม ?”

“ถ้าเขารู้สึกอย่างนั้น ในขณะที่นั้น แท้จริงก็ไม่ควรที่จะเรียกว่ากระทำบุญคุณ... แต่อย่างไรก็ตาม ขอให้เป็นเรื่องของเขาเองเกิด สำหรับเราถือว่ากระทำบุญคุณ และเราได้ตอบแทนบุญคุณนั้นทางจิตทางวิญญาณแล้ว ... ส่วนการตอบแทน “ค่า” ทางวัตถุก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง... คุณเห็นไหมว่า ? ในจิตที่ว่างจากกิเลส ไม่มีความทุกข์ ตรงนั้นแหละเต็มเปี่ยมอยู่ด้วยคุณธรรมทั้งหลาย ถึงพร้อมด้วยความรับผิดชอบ ถึงพร้อมด้วยความกตัญญูกตเวที และคุณธรรมอื่นๆ ทั้งหมด..... แล้วจะคุ้มครองให้พฤติกรรมภายนอกของมนุษย์เป็น ไปถูกต้อง ไม่เดือดร้อน เป็นทุกข์ ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น แต่กลับจะเป็นประโยชน์ที่เป็นธรรมกับทุกฝ่ายทั้งทางรูปธรรมและนามธรรม ความรับผิดชอบและความกตัญญูกตเวทีจึงเป็นสิ่งเดียวกันในขณะแห่ง “จิตว่างจากกิเลส” คุณธรรมต่างๆ เป็นเรื่องของจิตวิญญาณ วัตถุประสงค์ต่างๆ เป็นทางกายและสังคมาภายนอก อย่าเอามาปะปนกันจนสับสนทำอะไรไม่ถูก แต่จงกระทำให้ถูกต้องไปด้วยกันทั้งสองเรื่อง”

2.3.14 ความยุติธรรม

ไม่มีความดีงามของมนุษย์ ไม่มีความยุติธรรมของมนุษย์ ความดีงามและความยุติธรรมเป็นของธรรมชาติ สร้างเหตุอย่างไรย่อมได้รับผลอย่างนั้น นี่คือกฎของพระธรรม เมื่อเรียกร้องความยุติธรรมจากมนุษย์ จะได้คำปเลอบประโลมชั่วคราวหนึ่ง ไม่นานจะเรียกร้องความยุติธรรมในเรื่องอื่นอีก ท่านยอมรับภาวะ สถานการณ์นั้นเท่าไร ท่านจะได้ความยุติธรรมเท่านั้น ท่านไม่สามารถเรียกหาความยุติธรรมจากผู้พิพากษา จากนักปกครอง หรือแม้แต่จากบิดามารดาของท่านเอง แต่ท่านพอใจในการผ่อนผันให้เขาเท่าไร ท่านจะได้ความยุติธรรมเท่านั้น เขาพอใจในการผ่อนผันให้ท่านเท่าไร เขาจะได้ความยุติธรรมเท่านั้น จิตที่ไม่ยึดมั่นถือมั่นจะทำให้สิ่งทั้งปวงสิ้นสุดลง เรามีแต่ร้องขอความยุติธรรมเมื่อขาดแคลน แต่เราไม่เคยเสียสละเมื่อได้ส่วนเกิน ความยุติธรรมจึงไม่มีในโลก

2.3.15 ยากเพราะไม่ทำ

ทำไมเป็นเช่นนั้น ?

กินอาหารที่บ้าน

ง่ายกว่าไปนั่งกินที่ภัตตาคารหรูหรา

พูดอยู่กับเดียวในห้อง

ง่ายกว่าพูดปราศรัยต่อสาธารณชน

ลงมือกวาดถนนคนเดียว	ง่ายกว่าขอร้องให้ผู้อื่นมาช่วยกันกวาด
คิดเห็นคนเดียว	ง่ายกว่าบังคับให้ผู้อื่นมาคิดเห็นอย่างเดียวกับเรา
อยู่เป็น โสดคนเดียว	ง่ายกว่ามีชีวิตคู่
ปกครองตนเอง	ง่ายกว่าปกครองคนเป็นร้อยเป็นพัน

แต่แปลก ! ดับทุกข์ภายในจิตใจตนเอง คนกลับพูดว่าทำได้ยากกว่าแก้ปัญหาสังคมภายนอก

2.3.16 สิ่งที่ควรสรรเสริญ

เขาพูดว่า เพราะรับประทานขนมปัง ทำให้เขามีกำลัง เขาจึงชอบคุณขนมปัง แท้จริงพระธรรมที่ซ่อนอยู่ในตัวเขาเมื่อได้รับประทานขนมปังต่างหากที่ทำให้เขามีกำลัง คนที่รับประทานอย่างอื่นที่ไม่ใช่ขนมปังก็มีกำลังได้ ถ้าเขากระทำให้อุบัติกับกฎของธรรมชาติที่จะนำไปสู่การมีกำลังนั้น

เขาพูดว่าเพราะได้ไปเที่ยวในเมืองใหญ่ ทำให้เขารู้สึกสนุกสนาน เขาจึงสรรเสริญความเจริญของเมืองใหญ่ แท้จริงพระธรรมที่ซ่อนอยู่ในจิตใจของเขาเมื่อเขาได้ไปเที่ยวในเมืองใหญ่ต่างหากที่ทำให้เขารู้สึกสนุกสนาน คนที่ไม่ได้ไปเที่ยวในเมืองใหญ่ก็รู้สึกสนุกสนานได้ ถ้าเขากระทำให้อุบัติกับกฎธรรมชาติที่จะนำไปสู่ความสนุกสนานนั้น

เมื่อวันแต่งงาน เจ้าสาวพูดว่า เพราะหล่อนได้แต่งงานกับชายคนรัก ชีวิตจึงมีความสุข หล่อนจึงหลงใหลชายคนรัก แท้จริงพระธรรมที่ซ่อนอยู่ในจิตใจของหล่อนเมื่อหล่อนได้แต่งงานกับชายคนรักนั้นต่างหากที่ทำให้หล่อนมีความสุข หญิงที่ไม่ได้แต่งงานกับชายคนรักก็มีความสุขได้ ถ้าหล่อนกระทำให้อุบัติกับกฎธรรมชาติที่จะนำไปสู่การมีความสุขนั้น

บางคนพูดว่า เพราะได้ครูอาจารย์ท่านนี้แนะนำสั่งสอน เขาจึงสามารถรู้แจ้งเห็นจริงได้ เขาจึงเคารพบูชาอาจารย์ท่านนั้น แท้จริงพระธรรมที่ซ่อนอยู่ในจิตใจของเขาเมื่อได้ฟังคำสั่งสอนของครูอาจารย์ท่านนั้นต่างหาก ที่ทำให้เขาสามารถรู้แจ้งเห็นจริงได้ คนที่เขาไม่ได้รับคำแนะนำสั่งสอนจากอาจารย์ท่านนั้น ก็สามารถรู้แจ้งเห็นจริงได้ ถ้าเขากระทำให้อุบัติกับกฎธรรมชาติที่จะนำไปสู่ความรู้แจ้งเห็นจริงนั้น

บางคนกล่าวว่า เพราะได้เข้าไปสู่เสนาสนะอันสงบ ทำให้จิตใจเขาสงบ เขาจึงสรรเสริญเสนาสนะอันสงบ แท้จริงพระธรรมที่ซ่อนอยู่ในจิตใจของเขา เมื่อเขาได้เข้าไปสู่เสนาสนะอันสงบนั้นต่างหากที่ทำให้เขามีจิตใจสงบ คนที่ไม่ได้เข้าไปสู่เสนาสนะอันสงบก็สามารถมีจิตใจอันสงบได้ ถ้ากระทำให้อุบัติกับกฎธรรมชาติที่จะนำไปสู่ความสงบนั้น

บางคนพูดว่า เพราะได้นั่งบำเพ็ญกัมมัฏฐานทำให้เขาสามารถบรรลุธรรมดับกิเลสได้ เขาจึงยกย่องสรรเสริญกัมมัฏฐานนั้นๆ แท้จริงพระธรรมที่ซ่อนอยู่ในจิตใจของเขาเมื่อนั่งบำเพ็ญกัมมัฏฐานต่างหากที่ทำให้เขาบรรลุธรรมดับกิเลสได้ คนที่ไม่ได้นั่งบำเพ็ญกัมมัฏฐานก็สามารถบรรลุธรรมดับกิเลสได้ ถ้าเขากระทำให้ถูกต้องกับกฎธรรมชาติที่จะนำไปสู่การบรรลุธรรมดับกิเลส นั้น ฯลฯ

เพราะไม่รู้ประจักษ์ความจริงข้อนี้ มนุษย์จึงต้องวิ่งวุ่นออกแสวงหาบุญกุศล ความสุข ความดีงามทั้งหลาย จากวัตถุ เวลา สถานที่ บุคคล รูปแบบบัญญัติต่างๆ ถึงความเพลิดเพลิด พร่ำสรรเสริญ เมาหมก ติดตั้งอยู่ในสิ่งนั้นๆ แล้วเศร้าเสียใจภายหลัง เมื่อสิ่งนั้นเปลี่ยนแปลงไหลเรื่อยไป แท้จริงเขาควรเคารพบูชาสรรเสริญพระธรรม ซึ่งสถิตย์อยู่ในที่ทุกหนทุกแห่งตลอดกาลเวลาด้วย ใครต้องการจะมีจะเป็นอะไร ก็จงเลือกกระทำให้ถูกต้องตามกฎธรรมชาตินั้นๆ โดยไม่เกี่ยวกับวัตถุ เวลา สถานที่ บุคคล รูปแบบบัญญัติต่างๆ จงยินดีพอใจที่จะศึกษาค้นคว้าอย่างนี้เถิด

2.3.17 อย่าหวังพึ่งกิเลส

“ที่รัก เรามาเห็นใจกันนะ ความเห็นใจกันทำให้เราเป็นสุข”

(ไม่แน่ว่าเขาอาจจะมาเห็นใจกันเพื่อตกเป็นทาสของความรัก ที่แสนทุกข์ทรมานก็ได้ ?)

“ผู้ใหญ่วุ่นเก่าต้องเข้าใจคนรุ่นใหม่ให้มากขึ้น” (ทำไมต้องบังคับให้คนอื่นมาเข้าใจเราด้วย เราอ่อนแอเกินไปกระมัง ?)

“จิตมนุษย์นี้ไซร้ยากแท้หยั่งถึง...” (ทำไมต้องเสียเวลามาหยั่งใจกันด้วยเล่า ?)

“การทำงานทุกชนิด การให้กำลังใจเป็นสิ่งจำเป็นมาก ฉันชอบคนที่มาพูดคุยๆ กับฉัน” (ใครจะมาคอยให้กำลังใจ หรือพูดคุยๆ กับใครอยู่ได้ ?)

“โธ ! เด็กรับใช้ในบ้าน เราเลี้ยงมันมาเองแท้ๆ ยังมาขโมยได้ ไร้ใจอะไรมิได้เลย” (ใครจะไปไร้ใจกิเลสได้เล่า ?)

“ขอให้ทุกคนลงมือปฏิบัติเพื่อความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ในทุกขณะ และกระทำหน้าที่ให้ถูกต้องทุกขั้นตอน” แล้วเราจะเห็นใจกัน เข้าใจกัน รู้ใจกัน ให้กำลังใจกัน และไว้ใจกัน โดยไม่ต้องบังคับอ่อนน้อม

2.3.18 แล้วแต่เหตุปัจจัย

มนุษย์ไม่ควรจะพูดยืนยันสิ่งหนึ่งสิ่งใดลงไปโดยส่วนเดียว เพราะมันผิดกฎธรรมชาติ อย่างพูดว่า คนนี้ดีหรือไม่ดีโดยส่วนเดียว เขาอาจจะดีกับคนนี้แต่ไม่ดีกับคนอื่น ดีในเวลานี้แต่ไม่ดีในเวลาอื่น ดีในที่นี้แต่ไม่ดีในที่อื่น ขึ้นอยู่กับบุคคลเวลาสถานที่

อย่าพูดว่า คนนี้เป็นคนใจอ่อนหรือใจแข็งโดยส่วนเดียว เขาอาจจะใจอ่อนกับคนนี้ แต่อาจจะใจแข็งกับคนอื่น ใจอ่อนในเวลานี้แต่ใจแข็งในเวลาอื่น ใจอ่อนในที่นี้แต่ใจแข็งในที่อื่น ขึ้นอยู่กับบุคคล เวลา สถานที่

อย่าพูดว่า คนนี้เป็นคนเจียบขริมหรือร่าเริงโดยส่วนเดียว เขาอาจจะเจียบขริมกับคนนี้ แต่ร่าเริงกับคนอื่น เจียบขริมในเวลานี้แต่ร่าเริงในเวลาอื่น เจียบขริมในที่นี้แต่ร่าเริงในที่อื่น ขึ้นอยู่กับบุคคล เวลา สถานที่ ฯลฯ

รู้อย่างนี้แล้วจะไม่แปลกใจ สนใจ หวันไหวไปกับปรากฏการณ์ทั้งหลาย ทั้งการพูดและการกระทำก็ไม่สุดไปข้างใดข้างหนึ่ง แต่กระทำอยู่ในสัจจะแท้จริงว่า “แล้วแต่เหตุปัจจัย” สิ่งใดอาศัยเหตุปัจจัย สิ่งนั้นต้องเป็นทุกข์ อย่างกระทำสิ่งใดที่ต้องขึ้นอยู่กับบุคคล เวลา สถานที่ จึงจะประสบสันติสุขแท้จริง

2.3.19 สิ่งควรพิจารณา

สำหรับตัวเราเอง จงหมั่นพิจารณาเสมอว่า เราต้องแก่ เจ็บ ตาย แน่นอน ไม่เป็นของแปลกประหลาด สำหรับของของเรา จงหมั่นพิจารณาเสมอว่า เราต้องพลัดพรากจากรูปธรรมนามธรรมอันเป็นที่รักที่พอใจทุกอย่างโดยแน่นอน สำหรับหน้าที่การงาน จงหมั่นพิจารณาเสมอว่า ทุกอย่างเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย ไม่เป็นไปตามที่เราหวังเสมอไปทุกอย่าง

สำหรับสัตว์ทั้งหมด จงหมั่นพิจารณาเสมอว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นไปตามกรรม เป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน จงเป็นสุขเป็นสุขเถิด สำหรับโลกทั้งปวง ในทุกสภาวะธรรม ที่แวดล้อมเราอยู่ จงหมั่นเจริญสติปัญญาอยู่เสมอว่า “เป็นอย่างนั้นเอง”

2.3.20 ปัญญากำหนดทุกข์-สุข

นักปราชญ์ 2 คน ยังโต้กันไม่รู้จบด้วยเรื่อง “วัตถุกำหนดจิต หรือ จิตกำหนดวัตถุ” ผู้เฒ่าคนหนึ่งเดินผ่านมา ถูกเชื่อเชิญให้ร่วมวงสนทนาด้วย และนี่คือคำของผู้เฒ่า “ตาเป็นคู่กับรูป ทั้งสองอาศัยกันเป็น “หนึ่ง” เดียว สำเร็จประโยชน์เพื่อ “การได้เห็น” ตาเกิดพร้อมกับรูป หูเป็นคู่กับเสียง ทั้งสองอาศัยกันเป็น “หนึ่ง” เดียว สำเร็จประโยชน์เพื่อ “การได้ยิน” หูเกิดพร้อมกับเสียง จมูกเป็นคู่กับกลิ่น ทั้งสองอาศัยกันเป็น “หนึ่ง” เดียว สำเร็จประโยชน์เพื่อ “การได้กลิ่น” จมูกเกิดพร้อมกับกลิ่น ลิ้นเป็นคู่กับรส ทั้งสองอาศัยกันเป็น “หนึ่ง” เดียว สำเร็จประโยชน์เพื่อ “การได้ลิ้ม” ลิ้นเกิดพร้อมกับรส

กายเป็นคู่กับ โสณัฐพะ ทั้งสองอาศัยกันเป็น “หนึ่ง” เดียว สำเร็จประโยชน์เพื่อ “การได้สัมผัส” กายเกิดพร้อมกับ โสณัฐพะ

ใจเป็นคู่กับธรรมารมณ์ ทั้งสองอาศัยกันเป็น “หนึ่ง” เดียว สำเร็จประโยชน์เพื่อ “การได้คิดนึก” ใจเกิดพร้อมกับธรรมารมณ์

วัตถุเป็นคู่กับจิต ทั้งสองอาศัยกันเป็น “หนึ่ง” เดียว เกิดพร้อมกัน แยกจากกันไม่ได้ สำเร็จประโยชน์เพื่อ “การเกิดขึ้นของสิ่งที่เรียกว่า คน” ไม่มีวัตถุโดยไม่มีจิตรู้สึก ไม่มีจิตรู้สึกโดยไม่มีอาศัยวัตถุ แม้จะกล่าวโดยวัตถุว่า วัตถุจะมีอยู่ก่อน แต่วัตถุนั้นจะไม่มี ความหมาย ถ้าจิตไม่รู้สึกต่อมัน หรือจะกล่าวโดยจิตว่า จิตจะมีอยู่ก่อน แต่จิตนั้นจะไม่มี ความหมาย ถ้าไม่อาศัยวัตถุนั้น

พระพุทธองค์ เมื่อทรงแสดงเรื่องทุกข์กับความไม่เป็นทุกข์ ท่านมิได้แสดงแต่อายตนะภายในหรือภายนอกโดยส่วนเดียว แต่ท่านตรัสว่า “สิ่งทั้งปวงเริ่มต้นที่ผัสสะ” จึงยุติได้ว่า กายกับจิตเกิดขึ้นพร้อมกัน เหมือนสามีกับภรรยาคู่หนึ่งรวมกันเป็น “หนึ่ง” เดียว เกิดพร้อมกัน สามีก็มีได้เกิดก่อนภรรยา และภรรยาก็มีได้เกิดก่อนสามี”

คนหนึ่งสงสัยว่า “เอาละ วัตถุกับจิตเกิดพร้อมกันก็ได้ แต่เมื่อจิตรู้สึกต่อวัตถุ ถ้าเป็นวัตถุที่ดี จิตก็จะดีด้วย”

อีกคนค้านว่า “ทำไมไม่พูดว่า เมื่อรู้สึกต่อวัตถุ ถ้าจิตดี วัตถุก็จะดีด้วยบ้างล่ะ ?”

ท่านผู้เฒ่าพูดว่า “ถ้าเกิดปัญหาอย่างนี้ขึ้น ต้องสังเกตให้ดี มันมีเรื่องที่ 3 เกิดขึ้น คือเรื่อง “ทางสติปัญญา” ได้แก่ ปัญญาดีหรือปัญญาทราม ซึ่งจะพูดถึงความไม่เป็นทุกข์หรือความเป็นทุกข์ไม่หยุดอยู่แค่กายกับจิต ซึ่งเป็นเพียงวัตถุ เมื่อมีปัญหาทราม ถ้ารู้สึกต่อวัตถุที่ดี ก็ถึงโลก ดีใจ เห็นดีเห็นชอบ กระจวนกระจวาย ทำให้เป็นทุกข์ ถ้ารู้สึกต่อวัตถุที่ไม่ดีก็จะ โกรธ เกลียด ไม่พอใจ เห็นดีเห็นชอบ กระจวนกระจวาย เป็นทุกข์ได้อีก แต่ถ้ามีปัญหาดี เมื่อรู้สึกต่อวัตถุที่ดีก็จะมีแต่ความปรกติ ไม่เห็นดีเห็นชอบ ไม่กระจวนกระจวาย ไม่เป็นทุกข์ เมื่อรู้สึกต่อวัตถุที่ไม่ดี ก็จะมีแต่ความปรกติ ไม่เห็นดีเห็นชอบ ไม่กระจวนกระจวาย ไม่เป็นทุกข์ แต่อาจจะแก้ไขวัตถุหรือจิตให้เหมาะสมต่อไป รู้จักเรื่อง “สติปัญญา” ให้ถึงที่สุด เรื่องวัตถุกับจิตจะหมดไปเองเพราะมันยังมีปัญหาของมนุษย์”

2.3.21 ออย่าแยกกัน

เมื่อได้ยินว่า ในทางศาสนาสอนให้ละตัณหา ละกิเลส คนโง่เขลาที่จะค้านว่า เขาจะต้องทำงานประกอบอาชีพ ถ้ามาละตัณหาแล้ว ก็ไม่ต้องทำอะไรกัน พวกที่จะละตัณหาก็ก็น่าเห็นมีแต่พวกพระหรือคนที่หมดภาระหน้าที่ทางโลกเท่านั้น

เขาแยกพวกละตัณหาไว้พวกหนึ่ง พวกประกอบอาชีพทำมาหากินไว้อีกพวกหนึ่ง แท้จริงแล้วคนคนหนึ่งต้องละตัณหาในการทำงานประกอบอาชีพนั่นเอง ถ้าไม่ทำมาหากินจะมีชีวิตอยู่ได้อย่างไร แต่ถ้าทำมาหากินด้วยตัณหา เราก็ต้องทนทุกข์แยะเลย ถ้าคนไม่มีการดำรินึกคิดในการทำหน้าที่การงาน ตัณหาก็ก็น่าจะมีที่ เกิด ตัณหานั้นจะเข้าไปแทรกอยู่ในการทำงานนั่นเอง ไม่มีตัณหา ทำการงานสนุก ไม่เป็นทุกข์กังวล การงานก็มีประสิทธิภาพ

อย่าแยกพวกละตัณหาไว้พวกหนึ่ง พวกทำหน้าที่การงานไว้พวกหนึ่ง หรือว่า ตอนเป็นเด็กมีตัณหา ตอนแก่เฒ่าชราค่อยละมัน อย่างนี้ก็ไม่ถูก ทุกคนต้องละตัณหาในตลอดเวลา หน้าที่มีอยู่แต่ ความก้าวหน้าในการทำงานที่บริสุทธิ์สะอาด ชีวิตนั้นมีแต่ความว่าง เบาสงบเย็นยิ่งนัก

2.3.22 พันไปได้ด้วยปัญญา

เพราะสัตว์โลกมีดวงตามืดบอด จึงทำให้เขาทำความผิด เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ถ้ามีความเห็นชอบหรือสัมมาทิฐิ สัตว์จะไม่ทำผิดด้วยกาย วาจา ใจ ความเห็นชอบอย่างไรเล่า ?

“เห็นว่า เราเกิดมามีชีวิตอยู่ใน โลกนี้ด้วยได้รับความช่วยเหลือจากผู้อื่น มีพ่อ แม่ เป็นต้น ทุกคนจึงมีบุญคุณต่อเรา เราจึงไม่ทำผิดด้วย กาย วาจา ใจ

เห็นว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นไปตามกรรม สัตว์โลกมีกรรมเป็นของตน มีผละ อินทรีย์ ทิฐิ ความเป็นอยู่ ฯลฯ ต่างกันตามอัตตภาพ เราจึงไม่ทำผิดด้วยกาย วาจา ใจ เห็นว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น เราจึงไม่ทำผิดด้วยกาย วาจา ใจ

เห็นว่า ความบริสุทธิ์ และไม่บริสุทธิ์ เป็นของเฉพาะตน คนอื่นจะยังบุคคลอื่นให้บริสุทธิ์ หรือไม่บริสุทธิ์หาได้ไม่ เราจึงไม่ทำผิดด้วยกาย วาจา ใจ

เห็นว่า เหตุทางวัตถุให้ผลทางวัตถุ เหตุทางจิตใจให้ผลทางจิตใจ เหตุปัจจัยฝ่ายวัตถุ ก็จะมีผลเป็นวัตถุ เพราะมีเหตุ คือตัณหา จึงยังผลคือทำจิตให้เป็นทุกข์ เราจึงไม่ทำผิดด้วยกาย วาจา ใจ

เห็นว่า ความทุกข์เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เพราะมีอวิชชาเป็นปัจจัย จึงเกิดสังขาร → วิญญาณ → นามรูป → สฬายตนะ → ผัสสะ → เวทนา → ตัณหา → อุปาทาน → ภพ →ชาติ → ชรามรณะ ความทุกข์ต่างๆ ก็เกิดขึ้น ไม่ใช่เหตุจากปัจจัยภายนอก ไม่ใช่จากการกระทำของเราหรือของบุคคลอื่น ไม่ใช่เพราะความยากจน ไม่รู้หนังสือ โรคภัยไข้เจ็บ เป็นต้น เราจึงไม่ทำผิดด้วยกาย วาจา ใจ

เห็นว่า สิ่งทั้งปวงเป็นไปตามเหตุปัจจัย ที่ทยอยปรุงแต่งกันอยู่ ไม่ควรเข้าไปยึดถือว่าเป็นดิ-ชั่ว เป็นของเรา หรือของคนอื่น เราจึงไม่ทำผิดด้วยกาย วาจา ใจ

เห็นว่า เมื่อเข้าไปยึดถือสิ่งใดด้วยศรัทธาปฏิญญาแล้ว ส่งผลคือความทุกข์แก่อัตตภาพนี้ทันที เราจึงไม่ทำผิดด้วยกาย วาจา ใจ

เห็นว่า อริยมรรคมีองค์แปด คือข้อปฏิบัติที่ถูกต้องกับกฎธรรมชาติ นำไปสู่ความหมดทุกข์หมดปัญหาโดยประการทั้งปวง เราจึงไม่ทำผิดด้วยกาย วาจา ใจ

เห็นว่า ภาวะที่มีผลแก่นุญษ์สูงสุด คือความทุกข์และความไม่เป็นทุกข์ ไม่ใช่ความถูก-ผิด แพ้-ชนะ ดี-ชั่ว เป็นต้น อันเนื่องมาจากเหตุผลและปฏิญญาของตน เราจึงไม่ทำผิดด้วยกาย วาจา ใจ

เห็นว่า โลกนี้ว่างจากความหมายแห่งความเป็น “ตัวตน” จึงไม่หลงเข้าไปยึดถือ ไม่ว่าเพื่อผลประโยชน์อย่างไร เราจึงไม่ทำผิดด้วยกาย วาจา ใจ

เห็นว่า ปรากฎการณ์ทั้งปวง ที่อยู่ใกล้ก็ตาม ไกลก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม เป็นต้น ที่มีมาแล้วในอดีต จักมีมาในอนาคต และกำลังเป็นอยู่ในปัจจุบัน มีความเสมอกันตรงที่ “เป็นเช่นนั้นเอง” นั่นเอง เราจึงไม่ทำผิดด้วยกาย วาจา ใจ”

ขอสัตว์โลกพึงใช้ญาณุตสัมมปัญญญา พิจารณาให้เห็นสัจจะเช่นนี้เถิด จะทำให้ตนเองหลุดพ้นไปจากความทุกข์ ถึงสันติสุขแท้จริง โลกมนุษย์ทั้งหมดจะประสบสันติภาพที่ถาวรเช่นกัน

2.3.23 “ตั้งกาย” กับ “ตั้งใจ”

ในการกระทำหน้าที่การงานอะไรก็ตาม เรามีความมุ่งหมาย ตั้งใจแน่วแน่ที่จะทำงานชิ้นนี้ให้เสร็จ เดินทางให้ถึงที่หมาย ศึกษาเล่าเรียนให้สำเร็จ มีกิน กามารมณ์ เกียรติยศชื่อเสียง เป็นที่กล่าวขวัญของคนทั่วไป บังคับตนเองจากพฤติกรรมชั่ววราวม เจริญสติจนได้มานสมบัติ ปราศจากจะบรรลุมิธรรมต่างๆ ฯลฯ

แต่เราเคยตั้งใจอย่างนี้ควบคู่กันไปไหม “เราจะไม่เป็นทุกข์เลย ตลอดเวลาแห่งความตั้งใจ ต่อความสำเร็จในวัตถุภายนอกทั้งหลายเหล่านั้น”

2.3.24 การบังคับตัวเอง

เมื่อเด็กหญิงผู้เป็นหลานสาวของป้าแต่งกายไม่สุภาพเรียบร้อยและเดินกินขนม ป้าจะร้องเตือนไปว่า “อย่าทำอย่างนั้นลูก ไม่มีมรรยาทและไม่สมควรแก่เจ้า ผู้เป็นหญิง”

เด็กหญิงก็จะตอบโต้มาว่า “ทำไมที่คนอื่นป้าไม่ว่า มาว่าฉันคนเดียว ฉันไม่ยอมเป็นผู้ดี มีมรรยาท รำคาญพวกสักคินา คนมิได้ดีหรือช่วยอยู่ที่การแต่งกาย หรือเดินกินขนมหรือป้า ป้าเองมีมรรยาทดีแล้วหรือจึงมาว่าคนอื่น สมัยนี้สังคมทั่วไปเขาก็ทำกันอยู่ไม่เห็นเป็นเรื่องแปลกประหลาดเลย?”

ป่าเคยคิดจะดักเตือนแนะนำลูกหลานของป่าอย่างนี้บ้างไหม ?

“การแต่งกายไม่สุภาพเรียบร้อย และเดินกินขนม ย่อมแสดงถึงจิตใจที่ไม่เป็นระเบียบและความอ่อนแอที่บังคับตัวเองไม่ได้ มนุษย์เมื่อบังคับตัวเองให้เป็นนิสัยไม่ได้ เมื่อเกิดปัญหาชีวิต ซึ่งล้วนเป็นปัญหาที่ทำทลายการบังคับตัวเองทั้งสิ้น ก็จะแก้ไขอะไรมิได้เลย มิต้องฆ่าตัวตายในที่สุด หรือมันเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

การบังคับตนเองมิใช่การเก็บกด แต่เป็นการเดินในแนวทางที่ถูกต้อง หรือบังคับจากแนวทางของกิเลสเข้าสู่แนวทางแห่งอริยมรรค ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา เรามิได้ห้ามว่าอย่าพูด แต่ให้เปลี่ยนจากการพูดชั่วมาสู่การพูดดี มิได้ห้ามว่าอย่าคิด แต่ให้เปลี่ยนจากการคิดชั่วมาสู่การคิดดี มิได้ห้ามว่าอย่าทำ แต่ให้เปลี่ยนจากการทำชั่วมาสู่การทำดี

กิเลสเกิดได้ตลอดเวลา ไม่มียุคสมัย การบังคับกิเลสจึงทำได้ตลอดเวลา ไม่มียุคสมัย เช่นเดียวกัน จงฝึกบังคับตัวเองเสียแต่วันนี้ ถ้าไม่จำเป็นจริงแล้ว บังคับใจตนเองให้ได้ว่า...อยากจะทำแต่ไม่ทำ อยากจะกินแต่ไม่กิน อยากจะเที่ยวแต่ไม่เที่ยว อยากจะหยุดพักแต่ไม่หยุดพัก อยากจะโลก โกรธ หลง แต่ไม่ทำตามอำนาจกิเลส ฯลฯ แล้วจะเอาชนะตนเองได้

ในที่สุด เป็นคนมีสติปัญญา เข้มแข็งอดทน สามารถที่จะเอาชนะปัญหาชีวิตทั้งปวงได้ การกระทำที่มักง่าย โลเลเหลวไหล ปล่อยไปตามอำนาจกิเลส นอกจากทำตัวเองให้เป็นคนอ่อนแอ ห้วนไหว ไม่อดทน หยาบกระด้าง สะเพร่าเลินเล่อ เห็นแก่ตัว เป็นต้นแล้ว ย่อมเป็นตัวอย่างที่จะสร้างนิสัยเช่นนั้นแก่ผู้ที่ได้พบเห็น แล้วมนุษย์ก็จะไม่มีจิตใจเป็นมนุษย์อีกต่อไป...”

โทษของมันมากมายมหาศาลอย่างนี้ลูกหลานยังจะมาได้แย้งคุณป่าอีกหรือ

2.3.25 ทำแล้ว “ได้”

อย่าพูดว่าหนัก	เพราะมันมิได้ผ่อนให้เบาลง
อย่าพูดว่าไกล	เพราะมันมิได้ย่นระยะทางให้ใกล้เข้ามา
อย่าพูดว่าเมื่อย่ำ	เพราะความกระปรี้กระเปร่าก็มีได้เกิดขึ้น
อย่าพูดว่าร้อน	เพราะว่ามันมิได้ทำให้เย็นลง
อย่าพูดว่าหิว	เพราะว่าความอื่ก็มีได้มาแทนที่
อย่าพูดว่ายากจน	เพราะทรัพย์สมบัติก็มีได้เพิ่มขึ้น
อย่าพูดว่าวุ่น	เพราะความว่างก็มีได้ปรากฏ

“ลูกเอ๊ย เจ้าจะพำเพื่อไปใย ตลอดชีวิตของพ่อ พ่อไม่เคยปรียากบ่น แต่พ่อทำมัน ทุกอย่าง แล้วพ่อก็มีทุกอย่าง...”

2.3.26 คนไม่รู้จัก “โลก”

ใครว่ามนุษย์อยู่ในโลกแล้ว ได้ใช้ประโยชน์จากโลก ?

โลกมีดิน มนุษย์อาศัยดิน แต่มนุษย์ไม่เคยรู้จักคุณลักษณะของดิน ว่าเข้มแข็ง หนักแน่น ไม่หวั่นไหว รongรับสิ่งทิ้งปวงไว้ได้ ฯลฯ แม้แต่คุณค่าทางวัตถุเขายังไม่รู้ อย่างหวังเลยว่าเขาจะรู้จัก ความเข้มแข็ง หนักแน่น ไม่หวั่นไหว รongรับสิ่งทิ้งปวงไว้ได้ ฯลฯ ของ “จิตและสติปัญญา”

โลกมีน้ำ มนุษย์อาศัยน้ำ แต่มนุษย์ไม่เคยรู้จักคุณลักษณะของน้ำ ว่าเย็น รวมตัวกันแน่น รักษาระดับไว้สม่ำเสมอ ไหลจากที่สูงลงไปสู่ที่ต่ำ เป็นที่อยู่อาศัยแห่งอณูมณีทั้งหลาย ฯลฯ แม้แต่คุณค่าทางวัตถุ เขายังไม่รู้ อย่างหวังเลยว่า เขาจะรู้จักคุณค่าแห่ง “น้ำใจ” ได้

โลกมีไฟ มนุษย์อาศัยไฟ แต่มนุษย์ไม่เคยรู้จักคุณลักษณะของไฟว่า ร้อน เผาไหม้วัตถุ ธาตุทั้งหลาย ทั้งที่งามและไม่งาม ความร้อนที่พอดีทำให้เกิดสิ่งที่มีชีวิตเช่นมนุษย์ขึ้นมาในโลก พลังงานความร้อนมีค่ามหาศาล ไฟธาตุที่ทำหน้าที่ทุกอย่างในร่างกายคน ฯลฯ แม้แต่คุณค่าทางวัตถุ เขายังไม่รู้ อย่างหวังเลยว่าเขาจะรู้จัก “ไฟธรรม” ที่จะเผาผลาญอกุศลธรรมทั้งหลายให้หมดไหม้ไป

โลกมีลม มนุษย์อาศัยลม แต่มนุษย์ไม่เคยรู้จักคุณลักษณะของลม แม้ที่เขาต้องพึ่งพา อาศัยลมหายใจอยู่ในขณะนี้ ลมหายใจทำให้ร่างกายเขาปรกติหรือผิดปกติ ลมที่พัดติดต่อกัน สม่ำเสมอ ลมพัดความชุ่มฉ่ำมาบรรเทาความร้อนของผิวกาย ก่อนที่เขาจะลงมือทำธุรกิจต่อไป ก่อนที่เขาจะตาย เขาสามารถรวบรวมเอาทรัพย์สมบัติทั้งหมดที่เขาพอจะมีอยู่เพื่อแลกกับลมหายใจ เพียงชั่วขณะ ฯลฯ

แม้แต่คุณค่าทางวัตถุเขายังไม่รู้ อย่างหวังเลยว่าเขาจะรู้จัก “ลมหายใจแห่งชีวิต” ที่หล่อเลี้ยง วิญญาณเขาไว้ โลกมีวัตถุปัจจัยต่างๆ ไม่ว่าเครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค เครื่องบำรุง บำเรอทั้งหลายเหล่านั้น โลกมีอารมณ์หลากหลาย ตั้งแต่หยาบ ละเอียด สงบ ประณีต อันประกอบ อยู่ด้วยปีติ สุข จนถึงอารมณ์อันเป็นภาวะแห่งความสะอาด สว่าง สงบ สูงสุด เป็นความว่างและเป็นอนันตะ แต่มนุษย์มิได้ใช้วัตถุปัจจัยทั้งหลาย ไม่ว่ารูปธรรมหรือนามธรรมหรือยิ่งกว่านั้น โดยเนื้อแท้ของมัน เพราะเหตุใดเล่า ? เพราะเขาไปซื้อหามันหรือสัมผัสมันด้วยกิเลสตัณหา ทุกอย่าง มันจึงเป็นไปเพื่อการบำเรอกิเลสตัณหาของมนุษย์ เขาใช้สอยบริโภค “ตัณหา” ของเขาเอง จึงไม่ได้ บริโภคส่วนที่เป็นโอชะของวัตถุปัจจัยเหล่านั้น ซึ่งซ่อนเร้นอยู่เบื้องหลัง

มิน่า เขาจึงกระหายอยู่เป็นนิจ บ่นว่าขาดแคลนอยู่เสมอ เมื่อใดเขาเสลดัดหันหาออกไปเสียได้ เขาจะบริโภคสิ่งทั้งปวงอย่างเอร็ดอร่อยยิ่งและได้รับประโยชน์จากการเกิดมาอาศัยโลกนี้โดยแท้จริง

2.3.27 ธรรมสังจะ

ก่อนนอนต้องปิดประตูห้องให้มิดชิด แต่เปิดหน้าต่างให้อากาศถ่ายเท

แบมือออกเมื่อรับของแล้ว จงทำให้แน่นอย่าให้หลุดมือไป

เมื่อจะหยิบของบนหิ้งสูงเหนือศีรษะผู้ใหญ่ น้อมตัวลงกราบขอโทษ แล้วเข่งเท้าขึ้นหยิบของ

เมื่อจะแสดงความเคารพ บางทีก็ยืนตรง บางทีก็น้อมตัวลง และบางทีก็กราบลงกับพื้น

เมื่อจะพูด พูดเสียงดังกับคนบางคน พูดเบาๆ กับคนบางคน และนิ่งเฉยกับคนบางคน

เมื่อจะให้ทาน ให้ให้มากกับคนบางคน ให้พอสมควรกับคนบางคน ให้น้อยกับคน

บางคน และไม่ให้เลยกับคนบางคน

2.3.28 ทำพร้อมกัน

เมื่อนักดนตรีเล่นเพลงตามตัวโน้ต เป็นการช่วยตนเองและช่วยวงดนตรีทั้งวงด้วย

เมื่อแม่บ้านเอาใจใส่งานบ้าน เป็นการช่วยเหลือตนเองและช่วยเหลือครอบครัวด้วย

เมื่อท่านตรงต่อเวลาประชุม เท่ากับช่วยเหลือตนเองและช่วยเหลือที่ประชุมด้วย

เมื่อท่านเคร่งครัดต่อกฎจราจร เป็นการช่วยเหลือตนเองและช่วยเหลือผู้ขับขี่รถยนต์อื่นๆ ด้วย

เมื่อทุกคนกวาดบ้านเรือนให้สะอาด เป็นการช่วยเหลือตนเองและช่วยเหลือหมู่บ้านตำบลด้วย

เมื่อเด็กหญิงไม่ออกเที่ยวนอกบ้านคนเดียว เป็นการช่วยเหลือตนเองและช่วยเหลือพ่อแม่ด้วย

เมื่อราษฎรช่วยเหลือตัวเองได้ เท่ากับช่วยเหลือรัฐด้วย

เมื่อท่านคุ้มครองรักษาตัวท่านเอง เท่ากับคุ้มครองรักษาผู้อื่น เมื่อท่านรักษาจิตของท่าน

ให้ปรกติ เท่ากับท่านได้ช่วยเหลือโลกทั้งปวง

2.3.29 โอกาสดี

เมื่อใครขโมยของของท่านไป ย่อมเป็นโอกาสดีที่ท่านจะได้เสียสละ

เมื่อใครไม่อำนวยความสะดวกสบายแก่ท่าน ย่อมเป็นโอกาสดีที่ท่านจะได้พิสูจน์

ความเข้มแข็งอดทน

เมื่อใครผิมนัดท่าน ย่อมเป็นโอกาสดีที่ท่านจะเอาชนะความกระวนกระวายได้

เมื่อเขาทิ้งท่านไป ย่อมเป็นโอกาสดีที่ท่านจะได้อยู่กับความสงบ

แต่ยังมีมนุษย์ผู้โง่เขลาอีกมากหลาย มองไม่เห็นคุณค่าของธรรมชาติทั้งปวง ไม่รู้สึกถึงความเอื้อเอ็นดูที่ธรรมชาติรอบตัวมีต่อเรา เขายังสอดสายแส่หา หวังพึ่งพาอาศัยคนที่เขารักเพียงไม่กี่คนในโลก เขาก็มีเพื่อนน้อย เขายอมละทิ้งสิ่งที่มีคุณค่ามหาศาล ซึ่งจะได้มาโดยไม่เสียมูลค่า แต่กลับไปหลงใหลสิ่งน้อยนิด ซึ่งไม่เที่ยง ไม่จริงยั่งยืน มิน่าเล่า เขาก็บ่นว่าเปล่าเปลี่ยว ว้าเหว่ หวาดกลัวไปเสียทั้งหมด

2.3.31 อย่าต่อรอง

เขาว่าในการปฏิบัติเอาชนะกิเลส ขอผ่อนผันต่อรองว่า ต้องค่อยทำค่อยเป็นไป วันละเล็กละน้อย เป็นการสั่งสมบารมีไปเรื่อยๆ เพราะแต่ละวันเขามีเรื่องอื่นที่ต้องทำมาก... การกล่าวเช่นนี้เป็น การกล่าวอย่างสัสสตทัญญู มี “ตัวเรา” ที่ยังมีชีวิตอยู่ในวันต่อๆ ไป ซึ่งยังต้องการการผ่อนผันต่อรอง เพื่อกิเลสตัณหาจะได้มีโอกาสอยู่กับเขานานๆ เขารู้ได้อย่างไรว่า เขจะมีชีวิตอยู่เพื่อรอรับผลสุดท้าย หลังจากได้สะสมบารมีมาเต็มที่แล้ว เขาอาจจะตายเสียเมื่อไรก็ได้ แท้จริงแล้วเขาควรปฏิบัติให้สุดความสามารถตามเหตุตามปัจจัย เมื่อกระทบอารมณ์ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ขณะนี้ แต่เมื่อยังมี พละอินทรีย์ไม่แก่กล้าพอ มันจะเป็นการต่อรองอยู่ในตัวการปฏิบัติเอง อย่าคิดว่ามีเรื่องที่จะต้องทำหลายเรื่อง แท้จริงเรามีหน้าที่เพียงเรื่องเดียวคือระมัดระวัง อย่าให้กิเลสได้โอกาสถ้าผลให้เกิดขึ้น รีบละทิ้งไปเสียและเมื่อทำอยู่อย่างนี้ โดยที่เขาไม่สามารถชนะกิเลสสิ้นเชิงได้ถ้ายังไม่ตายเสียก่อน ก็จะเป็นการสะสมบารมีอยู่ในตัวมันเอง ก็จะสามารถดับทุกข์ได้ตามสมควรแก่กรรม

2.3.32 ไม่มีใครดีกว่า

เมื่อไม่กี่วันมานี้ มีนักศึกษาผู้หนึ่งมาปรึกษาว่า วันปิดภาคเรียนปีนี้ ที่วิทยาลัยจัดได้ว่าที่ สนุกๆ เรื่อง “อยู่เป็น โสคติ หรือ มีครอบครัวดี” ขอให้ช่วยแนะนำข้อคิดจำขึ้นแก่เขาบ้าง

ได้ตอบเขาไปว่า “ทางศาสนาสอนให้เราทุกคนดับทุกข์ในทุกขณะ และทำหน้าที่ให้ ถูกต้องทุกขั้นตอนของชีวิต ถ้าคน โสคเป็นทุกข์ก็ดับทุกข์เสีย ถ้าคนมีครอบครัวเป็นทุกข์ก็ดับทุกข์เสีย ไม่มีใครดีกว่าใครหรอก โดยแท้จริงแล้ว ไม่มี “ตัวตน” ทั้งคน โสค และคนมีครอบครัว มีอยู่ ก็แต่อัตตภาพ คือร่างกายจิตใจขณะนี้ ที่มีใช้สัต์ว์นุคคัล ซึ่งต้องระมัดระวังเมื่อกระทบอารมณ์ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แล้ว อย่าให้มีอวิชชาลงไปผสมเป็นอวิชชาสัมผัส เมื่อทำอยู่อย่างนี้ก็จะ ดับทุกข์สิ้นเชิงได้ นี่คือน้ำที่ของมนุษย์ เราไม่มีเวลามาได้เถียงกันว่าใครดีกว่าใคร แม้เพื่อหวัง ความสนุกสนานที่ฟุ้งซ่าน เพื่อเจอ เหลวไหล

เห็นไหม ? สัตว์โลกกำลังถูกเผาไหม้อยู่ด้วยเพลิงกิเลสและเพลิงทุกข์ ทั้งความตายก็ใกล้เข้ามาทุกขณะ ดับความทุกข์ให้แก่ตนและเพื่อนมนุษย์เสียก่อน ถ้ามีเวลาเหลือเราก็ค่อยมาสนทนากัน”

2.3.33 “คนโง่” แท้จริง

อย่าพูดว่า	ผู้อื่นทำอะไรไม่เป็น	เขาอาจจะทำเรื่องอื่นได้ดีกว่าเราก็ได้
อย่าพูดว่า	ผู้อื่นคิดอะไรไม่เป็น	เขาอาจจะคิดเรื่องอื่นได้ดีกว่าเราก็ได้
อย่าพูดว่า	ผู้อื่นโง่	เขาอาจจะฉลาดในเรื่องอื่นมากกว่าเราก็ได้
อย่าพูดว่า	ผู้อื่นผิด	เขาอาจจะถูกในเรื่องอื่นมากกว่าเราก็ได้
อย่าพูดว่า	ผู้อื่นไม่รู้	เขาอาจจะรู้เรื่องอื่นมากกว่าเราก็ได้

อย่าพูดว่า ผู้อื่นไม่มีความสามารถ เขาอาจจะมีความสามารถในเรื่องอื่นมากกว่าเราก็ได้ แต่ผู้ที่ยังต้อง “ปรุ้งแต่งความทุกข์” ขึ้นมา เพื่อเบียดเบียนตนเอง เบียดเบียนผู้อื่นต่างหาก ที่ควรจะกล่าวว่า ทำอะไรไม่เป็น คิดอะไรไม่เป็น โง่ ผิด ไม่รู้ ไม่มีความสามารถ ไปเสียในทุกๆ ด้าน จริงๆ

2.3.34 สิ่งที่ทำไต่ยาก

เราดูอะไรได้ทั้งวัน แต่ให้จดจ่ออยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งสักครู่หนึ่ง ดูช่างยากเย็นเหลือหลาย
เราฟังอะไรได้ทั้งวัน แต่ให้ฟังเสียงเด่นของหัวใจตัวเองสักตื้อบหนึ่ง ดูช่างยากเย็นเหลือหลาย

เราหายใจเข้าออกได้ทั้งวัน แต่ให้กำหนดสติหายใจเข้าออกยาวๆ ก่อนนอนสักครั้งหนึ่ง ดูช่างยากเย็นเหลือหลาย

เรากินอะไรได้ทั้งวัน แต่รอให้มีสติพิจารณาก่อนสักชั่วอึดใจหนึ่ง ดูช่างยากเย็นเหลือหลาย

เราพูดอะไรได้ทั้งวัน แต่ให้กล่าวคำสรรเสริญพระรัตนตรัยสักจบหนึ่ง ดูช่างยากเย็นเหลือหลาย

เราจับต้องลูบคลำอะไรได้ทั้งวัน แต่ให้ลูบคลำเนื้อหนังอันเหี่ยวแห้งของตนเองสักครั้งหนึ่ง ดูช่างยากเย็นเหลือหลาย

เราเสวยอารมณ์ที่เป็นอิฏฐารมณ์ และอนิฏฐารมณ์ต่างๆ ตลอดวัน แต่ให้รู้สึกสัมผัสต่อความทุกข์ และความไม่เป็นทุกข์จนตลอดสาย แม้เพียงครั้งเดียวในชีวิต ดูช่างยากเย็นยิ่งไปกว่านั้น

2.3.35 “ธรรมดา”

ท่านจะไม่แปลกใจต่อความอัศจรรย์ของรังผึ้ง ถ้าท่านเฝ้าสังเกตผึ้งทำรังตลอดเวลา
 ท่านจะไม่สงสัยต่อความสามารถของนักไต่เขา ถ้าท่านร่วมอยู่ในคณะด้วย
 ท่านจะไม่เห็นความโหดร้ายของสงคราม ถ้าท่านร่วมอยู่ในฐานะผู้ก่อการ
 ท่านจะไม่เห็นความเก่งกล้าของขุนพล เมื่อท่านเป็นนักรบด้วย
 ท่านจะไม่ทึ่งต่อความเป็นอัจฉริยะของนักปราชญ์ ถ้าท่านศึกษาเล่าเรียนมาจากสำนัก
 เดียวกัน
 ท่านจะไม่เห็นความลึกลับของห้วงอวกาศหรือท้องมหาสมุทร ถ้าท่านลงมือสำรวจ
 ท่านจะไม่เห็นความมหัศจรรย์ลึกซึ้งของจิตวิญญาณ ถ้าท่านเจริญสมาธิวิปัสสนา
 ท่านจะไม่เห็นความประเสริฐของพระอรหันต์ ถ้าท่านกำลังปฏิบัติเพื่อละตัณหาภิกขุ
 ท่านจะไม่เห็นความยิ่งใหญ่ มหัศจรรย์ เลอเลิศ หรือชั่วร้าย เลวทราม ของ
 สภาวะธรรมใดๆ

ในโลกนี้ ถ้าท่านซึมซาบอยู่กับภาวะที่เป็นความรู้สูงสุด : “เพราะสิ่งนี้เป็นปัจจัย
 สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น”

2.3.36 การสร้างสรรค์ของมนุษย์

การเกิดขึ้นของสรรพสิ่งย่อมมีเป้าหมายที่เป็นวิวัฒนาการสูงสุดอยู่ในตัวมันเอง จะโดย
 รู้สึกรู้สีกหรือไม่ก็ตาม ทางเดินไปสู่เป้าหมายนั้นมีอยู่อย่างแน่นอนอนตยัตตามกฎธรรมชาติ เฉพาะเรื่อง
 เฉพาะสิ่งนั้นๆ “มนุษย์เกิดมาเพื่อความไม่เป็นทุกข์” ซึ่งหมายความว่าเราอยู่รอดได้อย่างเหมาะสม
 ทั้งทางร่างกายและจิตใจ นี่เป็นอุดมคติแห่งชีวิต

เมื่อไม่มีอุดมคติแน่นอนอย่างนี้ ทางเดินแห่งชีวิตจึงพร่ามัว มีเรื่องที่ต้องจัดกระทำมาก
 เป็นการทำเรื่องเล็กให้เป็นเรื่องใหญ่ มากมายไม่รู้ว่าจะจบสิ้นที่ตรงไหน การสร้างสรรค์ของมนุษย์
 จึงขาดเป้าหมายว่าเราจะสร้างสรรค์อะไร เพื่ออะไร แก่ใคร เท่าไรจึงจะเพียงพอ ทำให้ห่างเหินสัจจะ
 ธรรมชาติออกไปเรื่อยๆ ความยุ่งยากวุ่นวายจึงเกิดขึ้นในหมู่มนุษย์

แต่ถ้ามีอุดมคติแน่นอนว่า : เราเกิดมาเพื่อความไม่เป็นทุกข์ มนุษย์จะไม่ต้องเหน็ดเหนื่อย
 ในการที่จะต้องจัดกระทำมาก การสร้างสรรค์ทุกชนิดจะมีเป้าหมาย เป็นการทำให้เป็น
 เรื่องเล็ก ซึ่งสามารถจบสิ้นได้ในชั่วชีวิตนี้

การสร้างสรรคส์จะสูงสุดของมนุษย์คงจะไม่เกินไปกว่าสัจจะของธรรมชาติ ซึ่งเป็นความสะอาด สว่าง สงบ อยู่เหนือกว่าการสร้างสรรคส์ของมนุษย์ในทุกรูปแบบสาขาวิชาการ การศึกษาของมนุษย์ถึงที่สุดคือ เราได้รู้ว่า : แท้จริงเราไม่ต้องศึกษาสร้างสรรคส์อะไรเลย เพราะสัจจะตั้งแต่ระดับต่ำสุดจนถึงสูงสุดมีอยู่เองแล้วในธรรมชาติ หยุดการศึกษาสร้างสรรคส์ที่วุ่นวายไม่รู้จักจบสิ้นเสีย แล้วกลับมาเดินตามแนวทางแห่งสัจจะของธรรมชาติ ไม่นานเลย เราจะบรรลุเป้าหมายแห่งอุดมคติ แล้วจะอยู่รอดได้อย่างเหมาะสม บางทีศาสนาอาจจะช่วยได้บ้าง

2.3.37 ผู้ไม่เรียกร้อง

เมื่อท่านเรียกร้องอาหาร	ย่อมแสดงว่าท้องของท่านกำลังพร่อง
เมื่อท่านเรียกร้องยา	ย่อมแสดงว่าโรคภัยกำลังคุกคามเบียดเบียนท่าน
เมื่อท่านเรียกร้องสวัสดิการ	ย่อมแสดงว่าท่านขาดแคลนความสะดวกสบาย
เมื่อท่านเรียกร้องความยุติธรรม	ย่อมแสดงว่าท่านกำลังถูกข่มเหง
เมื่อท่านเรียกร้องชื่อเสียง	ย่อมแสดงว่าท่านยังไม่เด่นดัง
เมื่อท่านเรียกร้องหามิตร	ย่อมแสดงว่าท่านกำลังวิาเหว
เมื่อท่านเรียกร้องความเข้าใจดีต่อกัน	ย่อมแสดงว่าการกระทำของท่านยังคลุมเคลือ
เมื่อท่านเรียกร้องชีวิต	ย่อมแสดงว่าท่านกำลังจะตาย
เมื่อท่านเรียกร้องหาความหลุดพ้น	ย่อมแสดงว่าท่านกำลังถูกผูกพันหรือยรัด

แต่บุคคลผู้ไม่เรียกร้องต้องการสิ่งใด ย่อมแสดงว่าเขาเป็นผู้มี เต็ม และถึงพร้อมบริบูรณ์แล้ว

2.3.38 คำอยู่ที่ความต้องการ

จงกินเมื่อหิว แล้วอาหารจะอร่อย	จงนอนเมื่อง่วง แล้วจะนอนหลับสนิท
จงพูดเมื่อถึงโอกาส แล้วคำพูดจะมีน้ำหนัก	จงให้เมื่อเขาต้องการ แล้วท่านนั้นจะมีค่า
จงมาให้ทันเวลา แล้วการนัดหมายจะมีความสำคัญ	
จงตอบเมื่อเขาถาม แล้วความรู้จะมีประโยชน์	
จงเรียกสติปัญญามาให้ทันในขณะแห่งการสัมผัส แล้วทุกข์จะไม่เกิดขึ้น	

2.3.39 ความดีสูงสุด

นักศึกษาคนหนึ่งยึดอกขึ้นพร้อมกับอ้าแขนออก แล้วร้องว่า “วันหนึ่งข้างหน้า เราจะบรรลุถึงความดีสูงสุดในชีวิต ถึงพร้อมด้วย กิน กามารมณ์ และเกียรติยศ แต่ขณะนี้ ขอบททุกข์ไปก่อน ดังภาษิตว่า อดเปรี้ยวไว้กินหวาน”

ขณะต่อมาเขาร้องว่า “กิน กามารมณ์ และเกียรตินิยม ส่วนเป็นเรื่องไร้แก่นสาร ควรละทิ้งไปเสียให้หมด ไปศึกษาปฏิบัติธรรมตามวัดวาอารามที่สงบสงัดดีกว่า ขึ้นเป็นอยู่อย่างนี้ไม่มีทางบรรลุความดีสูงสุดได้”

นี่มันอะไรกันแน่ แท้จริงมันเป็นการเปลี่ยนกลับไปกลับมาระหว่าง ภาวคันหา กับ วิภวคันหา นั่นเอง ความดีสูงสุดอยู่ที่ว่า : เขาจะความรู้สึกปรุงแต่งทั้งสองอย่างนั้นเสีย ที่นี่และเดี๋ยวนี้ แล้วทำหน้าที่ให้ถูกต้องทุกขั้นตอนด้วยสติปัญญาแท้จริง

2.3.40 อย่าให้เกิดทุกข์เกิดโทษ

มนุษย์คนหนึ่งๆ ประกอบด้วยกาย จิต ปัญญา อาศัยซึ่งกันและกัน แยกจากกันไม่ได้
กาย คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม

จิต คือ ธรรมชาติที่รู้สึกนึกคิด

ปัญญา คือ ธรรมชาติที่รู้แจ้งเห็นจริงในสภาวะธรรม

ดังนั้น เมื่อสัมผัสกับอารมณ์ทั้งปวง ต้องสัมผัสด้วยความถูกต้อง ทั้งกาย จิต ปัญญา เมื่อได้ลาภหรือเสื่อมลาภ จงสัมผัสสภาวะนั้นด้วยกายที่ปรกติ ร่างับ จิตที่ปรกติไม่มีนิวรณ์ธรรม ปัญญาที่ปรกติ ไม่มีตัณหาอุปาทาน

เมื่อได้ยศหรือเสื่อมยศ จงสัมผัสสภาวะนั้นด้วยกายที่ปรกติ ร่างับ จิตที่ปรกติไม่มีนิวรณ์ธรรม ปัญญาที่ปรกติ ไม่มีตัณหาอุปาทาน

เมื่อได้รับการสรรเสริญหรือนินทา จงสัมผัสสภาวะนั้นด้วยกายที่ปรกติ ร่างับ จิตที่ปรกติไม่มีนิวรณ์ธรรม ปัญญาที่ปรกติ ไม่มีตัณหาอุปาทาน

เมื่อได้ประสบกับสุขหรือทุกข์ จงสัมผัสสภาวะนั้นด้วยกายที่ปรกติ ร่างับ จิตที่ปรกติไม่มีนิวรณ์ธรรม ปัญญาที่ปรกติ ไม่มีตัณหาอุปาทาน

เมื่อตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สัมผัส รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ จงสัมผัสสภาวะนั้นด้วยกายที่ปรกติ ร่างับ จิตที่ปรกติ ไม่มีนิวรณ์ธรรม ปัญญาที่ปรกติ ไม่มีตัณหาอุปาทาน

การกระทำภายนอกให้ถูกต้อง ไม่เกิด “โทษ” ทางร่างกาย การกระทำภายในให้ถูกต้อง ไม่เกิด “ทุกข์” ทางจิตใจ ทั้งหมดเป็นหน้าที่ของมนุษย์ ผู้ได้ชื่อว่าเป็นสัตว์ประเสริฐ

2.3.41 ไร้ค่า

เพชรพลอย ไม่มีค่าความหมายสำหรับไก่แจ้ ผู้ต้องการข้าวเปลือก

กรงทอง ไม่มีค่าความหมายสำหรับนก ผู้ต้องการอิสรภาพ

แก้แวมณี	ไม่มีค่าความหมายสำหรับวานร	ผู้ต้องการผลไม้ป่า
พรหมจรรย์	ไม่มีค่าความหมายสำหรับหญิงสาว	ผู้ต้องการเงิน
ทรัพย์สมบัติมหาศาล	ไม่มีค่าความหมายสำหรับบุคคล	ผู้อันโลภะครอบงำจิตใจ
วันเวลา	ไม่มีค่าความหมายสำหรับบุคคล	ผู้ผลัดวันประกันพรุ่ง
บทเรียนแห่งชีวิต	ไม่มีค่าความหมายสำหรับบุคคลผู้ปรารถนาความสุขแต่ทางวัตถุ	
โกฏทอง	ไม่มีค่าความหมายสำหรับศพข้างใน	ผู้ไม่มีความรู้สึกตายแล้วทางร่างกาย
อริยสังขาร	ไม่มีค่าความหมายสำหรับบุคคลผู้ประมาท	ไม่มีความรู้สึกสำนึกตายแล้วทาง

จิตใจ

2.3.42 สิ่งที่มีอยู่จริง

เราอาจจะพูดว่า น้ำ นอกจากจะให้ความเย็นกับสิ่งอื่นแล้ว ตัวของมันเองก็ยิ่งเย็นอีกด้วย หรือ น้ำ เพราะตัวของมันเย็น มันจึงให้ความเย็นกับสิ่งอื่นได้ จะพูดจากภาวะวิสัยภายนอก หรือ อัตตวิสัยภายใน ก็ได้เท่ากัน แต่สิ่งที่มีอยู่จริงแท้แน่นอน คือ ต้องมีน้ำเย็นจริงๆ อยู่

พระโพธิสัตว์จะปลดปล่อยสัตว์ คือ สัตว์นรก เปรต เจริจณาน อสุรกาย มนุษย์ เทวดา หรือพรหม ก็ตาม ให้ออกจากโลกคือ “จิตหนึ่ง” นี้ เพื่อไปสู่พระนิพพานก่อน แล้วตัวท่านจะบรรลุพระนิพพานทีหลัง หรือพระอรหันต์ ผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุพระนิพพานก่อน แล้วปลดปล่อยสัตว์ คือ สัตว์นรก เปรต เจริจณาน อสุรกาย มนุษย์ เทวดา หรือพรหม ก็ตาม ให้ออกจากโลก คือ “จิตหนึ่ง” นี้ เพื่อให้สู่พระนิพพานทีหลัง จะพูดจากภาวะวิสัยภายนอกหรืออัตตวิสัยภายใน ก็ได้เท่ากัน แต่สิ่งที่มีอยู่จริงแท้แน่นอน คือการปฏิบัติจนบรรลุพระนิพพาน

จะพูดว่า เราช่วยดับทุกข์ผู้อื่นก่อน แล้วช่วยตัวเองทีหลัง หรือดับทุกข์ตนเองเสียก่อน แล้วช่วยผู้อื่นทีหลัง หรือช่วยดับทุกข์ทั้งตนเองและผู้อื่น ไปพร้อมกันก็ได้ แต่สิ่งที่มีอยู่จริงแท้แน่นอน คือจิตที่มี “ภาวะแห่งความว่าง” อันเป็นความไม่มีทุกข์ในระดับหนึ่งอยู่ในขณะนั้นๆ

2.3.43 ตอบคำถาม

เมื่อมนุษย์ต้องการเรียนรู้โลก เขาจะเริ่มสงสัยแล้วถามปัญหาไม่หยุดว่า สิ่งทั้งหลายคืออะไร ? เกิดได้อย่างไร ? เพื่ออะไร ? โดยวิธีใด ? เป็นต้น

เขาเข้าไปยังดิน แล้วถามว่า “นั่นคืออะไร ? เกิดขึ้นได้อย่างไร ? เพื่ออะไร ? และโดยวิธีใด ?” จึงตอบเขาไปว่า “มันเป็นเช่นนั้น”

เขาเข้าไปยังน้ำ แล้วถามด้วยคำถามเดียวกัน จึงตอบเขาไปว่า “มันเป็นเช่นนั้น”

เขาชี้ไปยังไฟ แล้วถามด้วยคำถามเดียวกัน จงตอบเขาไปว่า “มันคืออย่างนั้น”
 เขาชี้ไปยังลม แล้วถามด้วยคำถามเดียวกัน จงตอบเขาไปว่า “มันคืออย่างนั้น”
 เขาชี้ไปยัง “ความว่าง” แล้วถามด้วยคำถามเดียวกัน จงตอบเขาไปว่า “มันคืออย่างนั้น”
 เขาชี้ไปยังอารมณ์รู้สึกอันเป็นนามธรรมต่าง ๆ แล้วถามด้วยคำถามเดียวกัน จงตอบเขา
 ไปว่า “มันคืออย่างนั้น”

เมื่อตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของเรา สัมผัสต่อรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์
 แล้วถามด้วยคำถามเดียวกัน จงตอบเขาไปว่า “มันคืออย่างนั้น”

เห็นไหมว่า ทุกสิ่งมีความเสมอเหมือนกันหมด ที่ “ความเป็นอย่างนั้น” เขาจึงได้เรียนรู้
 ถึงสิ่งจะแท้จริงว่า โลกคือ “ความเป็นอย่างนั้น” ผิดไปจากนี้แล้ว ล้วนเป็นการบัญญัติสมมติที่เกิด
 จากความรู้สึกของมนุษย์ทั้งสิ้น ถ้ามนุษย์สามารถกลับไปสู่ “ความเป็นอย่างนั้น” ได้ ปัญหาทุกอย่าง
 จะสิ้นสุดลง เพราะปัญหาเกิดจากการสมมติ

2.3.44 กรรมแบ่งแยกสัตว์

บุตรที่มีได้เชื่อฟังบิดามารดา	ก็มีใช้บุตร	
บิดามารดาที่มีได้รักถนอมเลี้ยงดูบุตร	ก็มีใช้บิดามารดา	
ศิษย์ที่ไม่เชื่อฟังครู	ก็มีใช้ศิษย์	
ครูที่มีได้ใช้สติปัญญาอบรมสั่งสอนและให้ความเมตตากรุณาศิษย์	ก็มีใช้ครู	
ราษฎรที่มีได้เชื่อฟังเคารพกฎหมาย	ก็มีใช้ราษฎร	
ลูกจ้างที่มีได้เคารพนายจ้าง	ตระหนี่เรี่ยวแรงงาน	ก็มีใช้ลูกจ้าง
นายจ้างที่ไม่มีความยุติธรรม	เมตตาเอ็นดูลูกจ้าง	ก็มีใช้นายจ้าง
ภิกษุที่มีได้ประพฤติพรหมจรรย์	ก็มีใช้ภิกษุ	
ศาสนิกที่มีได้เชื่อฟังศาสดา	ก็มีใช้ศาสนิก	
มนุษย์เมื่อจิตใจตกเป็นทาสวัตถุ	ก็มีใช้มนุษย์	

2.3.45 เรียนเป็นเจ้านาย

มีคนกล่าวหาว่า “บรรพบุรุษผู้ใกล้ชิดศาสนา ได้สร้างค่านิยมที่ผิดให้แก่ลูกหลาน
 ให้ลูกหลานได้ศึกษาเล่าเรียนเพื่อจะได้เป็นเจ้าคนนายคน ว่าเป็นเหตุแห่งความเห็นแก่ตัว กคชี่
 ข่มเหง เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น...” อย่าผลิผลามที่จะกล่าวประณามบรรพบุรุษ ถ้าไม่ซาบซึ้งถึง
 จิตวิญญาณของท่าน การศึกษาเล่าเรียนเพื่อเป็นเจ้าคนนายคน มันหมายถึงความเป็นเจ้านาย เหนือ

กิเลสตัณหาก็ได้ หรือว่าการได้ศึกษาเล่าเรียนจะช่วยส่งเสริมให้มนุษย์มีคุณธรรม มีความรู้ รับผิดชอบ ทั้งทางวัตถุและทางจิตใจ เหนือกว่าคนปรกติธรรมดา การได้เป็นเจ้าของคนนั้นก็จะได้มี โอกาสช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ได้มากกว่าคนที่ไม่ได้ศึกษาเล่าเรียน... ไม่มีอะไรเสียหาย ล้วนเป็นไป เพื่อความถูกต้องตามธรรม

แต่เมื่อคนยุคสมัยต่อมา ตกเป็นทาสของกิเลสตัณหา ศึกษาแต่วิชาการความรู้ฝ่ายวัตถุ ไม่สนใจเรื่องจิตวิญญาณ เขาก็ใช้อำนาจความเป็นใหญ่ กดขี่ ข่มเหง เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น... แล้ว โยนความผิดให้กับบรรพบุรุษ

ถ้าบรรพบุรุษได้ล่วงรู้ว่า มนุษย์ยุคต่อมาจะศึกษาเล่าเรียนแต่ทางวิชาการฝ่ายวัตถุ แล้วเอารัดเอาเปรียบผู้อื่นเพื่อแย่งชิงวัตถุกันแล้ว ท่านคงจะไม่ส่งลูกหลานให้ศึกษาเล่าเรียน ให้เสียเวลา เงินทอง เรี่ยวแรง สติปัญญา และเสียคุณธรรมต่างๆ เป็นแน่

เมื่อเรกราบลาคุณแม่ไปศึกษาต่อเมืองนอก คุณแม่ตวาดว่า “เรียนไปทำไม อย่าเรียนเลย ยิ่งเรียนยิ่งกินเหล้าเก่ง ยิ่งเรียนยิ่งกลับบ้านดึก ยิ่งเรียนยิ่งได้เตียงเก่ง...”

เท่านี้คงจะเป็นคำตอบที่เพียงพอว่าบรรพบุรุษผู้ใกล้ชิดศาสนา มีความรู้สึกอย่างไร ต่อการศึกษาเล่าเรียนของมนุษย์

2.3.46 ไม่เพียงแต่ให้รักใคร่

นักวิชาการรุ่นใหม่กล่าวสอนว่า “ทุกคนปรารถนาให้ผู้อื่นรักใคร่ จึงทำตนให้เป็น ที่รักใคร่ของผู้อื่น” นี่คือคำสอนที่จะนำมาซึ่งความเสียหายโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ มันเป็นคำสอนที่ ตั้งรากฐานอยู่บน “ตัวตน” หาใช่เพื่อการทำลายเสียซึ่ง “ตัวตน” ไม่ จึงแก้ปัญหาอะไรไม่ได้

เราไม่สามารถมองเห็นหรือกำหนดลงไปได้ว่า การกระทำอย่างไรที่เป็นที่รักใคร่ของ ผู้อื่น ถ้าบุคคลที่เกี่ยวข้องมีกิเลสตัณหา เราต้องกระทำให้ถูกต้องกับกิเลสตัณหาของบุคคลที่เกี่ยวข้อง เหล่านั้นหรือ? มันเป็นโอกาสของสัญชาตญาณแห่งความเห็นแก่ตัว ไม่เป็นการศึกษาที่เริ่มต้นจาก ภายใน ไม่มีความเชื่อมั่นในตัวของตัวเอง ก่อให้เกิดความหวาดระแวงไปเสียทุกสิ่ง ว่าตนจะเป็นที่ รักใคร่ของผู้อื่นหรือไม่

การแสดงความรักอ่อนน้อมก็จะไม่ใช่เพื่อการละกิเลสที่เป็นทวิภูมิมานะ การให้ทาน เสียสละก็จะไม่ใช่เพื่อการขจัดความตระหนี่ โลก อยากรได้ แต่ล้วนเพื่อประโยชน์ที่เห็นแก่ตัวไปเสีย ทั้งนั้น เมื่อรู้ว่าตัวได้ทำความผิดทำความชั่วร้ายต่างๆ ก็จะไม่กล้าสารภาพผิด คิดว่าถ้าผู้อื่นรู้ว่าเราทำ ผิดก็จะเพิ่มความเกลียดชัง ไม่รักใคร่ในเรา สร้างนิสัยประจบสอพลอ ไม่มีหิริโอตตปปะ ทำดีแต่

ต่อหน้า สามารถกระทำความชั่ว ทุจริต เพื่อความอยู่รอดของตัวเองที่เป็นกิเลสตัณหา ไม่มีความรัก เพื่อนมนุษย์แท้จริง คนก็จะสนใจแต่เรื่องทางวัตถุ กิริยาอาการภายนอก ละทิ้งเรื่องทางจิตวิญญาณ เพราะจิตวิญญาณไม่มีใครมองเห็นสำหรับจะรักใคร่หรือเกลียดชังได้ ชีวิตจึงต้องเสียเวลา เหน็ดเหนื่อย สิ้นเปลือง ไม่พบกับสันติสุขแท้จริง ทุกอย่างเป็นความเพ้อฝันที่เลื่อนลอย

ควรจะกล่าวสั่งสอนว่า ให้ประพฤตินเป็นคนดี อย่าให้มีความทุกข์เศร้าหมองในชีวิต ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ด้วยกายวาจาใจ การกระทำทุกอย่างเพื่อละเสียซึ่งกิเลสตัณหา ละความรู้สึก เป็น “ตัวเรา-ของเรา” อันเป็นต้นเหตุแห่งความทุกข์ทั้งหลาย ซึ่งจะเบียดเบียนตนเองและผู้อื่นต่อไป เห็นโทษแห่งความทุกข์ภายในใจตนเองทุกครั้งที่ทำผิดด้วยกิเลสตัณหา จึงให้ปฏิบัติเพื่อ ไม่ให้เกิดทุกข์ในทุกขณะ และทำหน้าที่ให้ถูกต้องทุกขั้นตอน เมื่อทำอยู่อย่างนี้ ก็จะละเสียได้ตามลำดับ ซึ่งความรู้สึกว่าเป็น “ตัวเรา-ของเรา” การเบียดเบียนตนเองและผู้อื่นก็จะไม่มี สันติภาพ ในหมู่มนุษย์ก็จะเกิดขึ้น แน่นอน บุคคลนั้นกลับจะเป็นที่รักใคร่ของบัณฑิต ซึ่งมีพระพุทธเจ้าทรง เป็นประธาน

2.3.47 รออีกไม่นาน

ในชีวิตของคนคนหนึ่ง ความโง่เขลาทำให้เขาเป็นคนฟุ้งซ่าน เขาต้องคิดมาก พุดมาก ทำมาก บางครั้งการคิด การพูด การกระทำของเขามารบกวนกระทั่งเราเข้า แล้วเขาก็เปลี่ยนการคิด การพูด และการกระทำไปในเรื่องอื่นๆ อีก เขาสนใจจดจ่ออยู่กับสิ่งหนึ่งสิ่งใดได้ไม่นานหรอก ตามลักษณะอาการของคนฟุ้งซ่าน อย่าไปยึดมั่นถือมั่นต่อพฤติกรรมทางกาย วาจา ใจ ของเขา ที่มา กระทบกระทั่ง เรานั้นว่าเป็นจริงเป็นจัง

เราทุกคน เป็นเพียงส่วนหนึ่งที่รวมอยู่ในกระแสแห่งความฟุ้งซ่านของเขาชั่วครั้งชั่วคราว เท่านั้น การไปหยุดกระแสแห่งความฟุ้งซ่านนั้น ไว้เสียแต่ที่เรากคนเดียวเท่ากับเราทำบาป ตั้งตัวเป็นศัตรูกับเขา เหนียวรั้งเขาให้กลับมาเสียเวลากับเรากอีก นอกจากประทุษร้ายเราเองแล้ว ยังประทุษร้ายเขาคด้วย

ไว้สักวันหนึ่ง เมื่อเขาเห็น โทษของความโง่เขลา ความฟุ้งซ่านจะน้อยลง การคิด การพูด และการกระทำเหล่านั้นจะลดน้อยลงไปด้วย การกระทบกระทั่งเบียดเบียนผู้อื่นก็จะหมด ไปเอง

2.3.48 “มิกติเป็นสอง”

เมื่อฝนตก ถ้าไม่หลบเข้าที่กำบัง ก็จะต้องเปียก เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วย ถ้ารักษาไม่หาย ก็ต้องตาย มนุษย์ที่วิ่งวุ่นอยู่ทุกวันนี้ ถ้าไม่เป็นบ้าเสียก่อน ก็อาจจะหยุดความวุ่นวายได้ นักปฏิวัติ ถ้าทำการปฏิวัติไม่สำเร็จ ก็ต้องถูกประหารชีวิต เมื่อหนุ่มสาวรักกัน ถ้าไม่ผิดหวังอกหัก ก็วุ่นวายกับครอบครัวและลูกๆ เมื่อมุ่งมั่นต่อความดีสูงสุดด้วยสติปัญญา ถ้าเลือดเนื้อไม่เหือดแห้งไปเสียก่อน ยอมบรรลุดังความดีสูงสุดนั้นเป็นแน่นอน ในการเกิดมาชาติหนึ่ง ถ้าดิ้นรนไปสู่พระนิพพานไม่ได้ ก็ต้องจมอยู่ในวิญญูสงสาร เหมือนเขียดที่ถูกงูกลิ้น ถ้าดิ้นรนให้พ้นจากปากงูไม่ได้ ก็ต้องตายเท่านั้นเอง

2.3.49 ฆ่า “ตัว” (ให้) ตาย

บันทึกการสนทนากับข้าราชการวัยกลางคน :

“เมื่อมีความทุกข์มากเข้า ฆ่าตัวตายเสียก็หมดปัญหา สั้นเรื่องสั้นราวไป ท่านว่าถูกไหม?”

“ไม่ถูกคนนั้นโง่”

“ท่านมีสิทธิ์อะไร จะไปว่าเขาโง่?”

“ใครจะฆ่าตัวตาย คุณหรือเขา?”

“เขา”

“คุณรู้ได้อย่างไรว่า เขาคิดอย่างนั้น?”

“ลองถามดู”

“ก็ต้องให้เขามาถามเอง”

“ถ้าผมเองมีปัญหา เป็นทุกข์มากเข้า ผมจะแก้ปัญหาคด้วยการฆ่าตัวตาย ท่านว่าถูกไหม?”

“ไม่ถูก คุณเป็นคนโง่”

“ท่านมีสิทธิ์อะไรมาว่า ผมโง่?”

“เพราะคุณรู้สึกอย่างนี้ละซี คุณจึงคิดจะแก้ปัญหาคด้วยการฆ่าตัวตาย”

“หมายความว่าอย่างไร?”

“หมายความว่า มี “ตัวคน” จัด ไม่ยอมสูญเสีย “ตัวคน” จนใครว่าอะไรนิดหน่อยก็ทน

ไม่ได้”

“ถ้าอย่างนั้นจะทำอย่างไร?”

“เมื่อเรามีปัญหาชีวิต เรามีความทุกข์ใช่ไหม?”

“ครับ”

“ถ้าแก้ปัญหาได้ เราจะรู้สึกอย่างไร?”

“ก็สบายครับ”

“ใครเป็นผู้สบาย?”

“ก็เราครับ”

“ถ้าแก้ปัญหาด้วยการฆ่าตัวตาย หากว่าแก้ได้ ใครเป็นผู้เสวยผลของความสบายนั้น
เมื่อเราตายแล้ว?”

“ไม่มี”

“ก็แสดงว่า ยังไม่หมดปัญหาเรายังไม่สบาย”

“ก็หมดเรื่องไปก็แล้วกัน”

“หมดเรื่องการมีชีวิต แต่ไม่หมดเรื่องความทุกข์”

“แล้วจะให้ทำอย่างไร?”

“นั่นแหละจึงเรียกว่า คุณเป็นคนโง่ เพราะแก้ปัญหาไม่ได้”

“ถ้าผมยังมีชีวิตอยู่ต่อไป ก็ยังไม่หายกลัดกลุ้ม”

“ก็ฆ่ากิเลสที่มากลุ้มรุมใจนั้นเสีย ไม่ใช่ฆ่าตัวตาย”

“บางครั้งคิดไปแล้วเจ็บใจ”

“ก็ต้องรักษาใจที่เจ็บด้วยยาวิเศษคือ สัมมาทิฐิ เช่นเห็นว่า “มันเป็นธรรมดาอย่างนั้น”
เป็นต้น ใจหายเจ็บแล้วก็หมดปัญหาไม่ต้องฆ่าตัวตาย”

“บางครั้งก็อดน้อยใจไม่ได้”

“ถ้าอย่างนั้นก็แก้ที่ใจน้อย คือทำให้ใจมาก ด้วยการแผ่เมตตาให้ครอบคลุมผู้นั้นเสีย
เมื่อ “ใจมาก” ก็สามารรถแก้ “ใจน้อย” ได้ ก็หมดปัญหา ไม่ใช่การฆ่าตัวตาย ซึ่งเป็นการแก้ที่ไม่ถูก
ตรงกับเหตุ ถ้าร่างกายมันปวดได้ : มันจะหัวเราะเยาะคนว่า โง่เขลา ปัญหาเกิดที่ใจแล้วมาฆ่ามัน
ซึ่งมันไม่รู้เรื่องอะไรเลย”

“แต่เราจะต้องทนอยู่ให้สังคมเห็นหน้า อยากแทรกแผ่นดินหนี”

“แต่ฉันรู้วิธีหายตัว คือทำ “ตัวตน” ให้หมดไป”

“ตัวตน” จะหมดไปได้อย่างไร?”

“ตัวตน” มิใช่ตัวเราที่นั่งอยู่ แต่มันเป็นเพียง “ความรู้สึก” ที่เกิดขึ้นเพราะความเปลอสติ เมื่อเปลอสติ อวิชชาจึงเกิด แล้วปรุงแต่งไปตามธรรมชาติ จนเกิดความรู้สึกที่เป็น “ตัวตน” แล้วเป็นทุกข์ แก่ใจด้วยการรู้ตามที่เป็นจริงว่า ความทุกข์มิได้มาจากเหตุการณ์ภายนอก ไม่มีใครทำให้ แต่เพราะอวิชชาปรุงแต่งตามเหตุตามปัจจัย รู้ว่าปรากฏการณ์ทั้งหลายเป็นธรรมดา เป็นธรรมดา เช่นนั่นเอง จึงไม่เกิดอวิชชาที่จะทำให้มี “ตัวตน” เป็นต้น”

“แต่สถานการณ์ที่ผมเผชิญอยู่ มันสุดแสนจะทนได้?”

“เราต้องแยกสถานการณ์ภายนอกกับความรู้สึกที่เป็น “ตัวตน” อันเป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ภายในให้ออกจากกัน”

“เขาจะจับผมเข้าคุกอยู่แล้ว จะแยกอย่างไร?”

“คุณไม่ต้องเป็นทุกข์ภายใน คือไม่มี “ตัวตน” ไม่ต้องฆ่าตัวภายนอกให้ตาย คุณต่อสู้ไปตามวิถีทางของความยุติธรรมภายนอก ถ้าไม่ไหวก็เข้าคุกไปตามเหตุปัจจัยของเรื่องนั้น เพราะเราไปทำเรื่องที่ทำให้ต้องเข้าคุก”

“ผมมิได้ทำ แต่คนอื่นเขาใส่ความ”

“เราไม่ได้อยู่คนเดียวในโลก การอยู่เป็นสังคมย่อมมีเหตุการณ์ภายนอกหลายอย่างเข้ามาแทรกแซงกระทบกระทั่ง ถือว่าเป็นธรรมชาติในโลก ต้องมีการได้บ้างเสียบ้าง ผู้อื่นเคยให้ลากยศสรรเสริญ สุข แก่คุณมาแล้ว ก็เวลานั้นทำไมคุณไม่คิดจะฆ่าตัวตายบ้างล่ะ ถึงคราวเสียก็ต้องเสีย ค่อยปรับปรุงแก้ไขกันต่อไป ไม่ต้องอับอายขายหน้า การรู้สึกขายหน้า นั่นแหละคือ “ตัวตน” ละ”

“ถ้าคิดอย่างนี้ พวกโจรผู้ร้ายคงสบาย ไม่ต้องอับอายขายหน้า การติดคุกถือเป็นเรื่องธรรมดา?”

“นี่ฉันพูดกับคุณซึ่งอยากแก้ปัญหาด้วยการฆ่าตัวตาย มิใช่พูดกับโจรซึ่งคิดจะไปขโมยของของผู้อื่น นั่นเขาไปสร้างปัญหาขึ้นมาเอง เจ้าหน้าที่ฆ่าเขาเองแหละ”

“แต่ผมมีสิทธิ์จะฆ่าตัวตายตัวของผม ใครจะห้ามได้?”

“คุณไม่ได้เป็นตัวของคุณเอง ไม่ว่าในความหมายใดหมด พอคุณคิดว่าคุณเป็นตัวของคุณเอง นั่นแหละ คุณจึงคิดจะฆ่าตัวตาย เพราะมันเป็นความเห็นผิดอย่างยิ่ง”

“อย่างไรกันแน่?”

ในความหมายชั้นสูง คุณเป็นของธรรมชาติทั้งร่างกายและจิตใจ คุณมาจากการปรุงแต่งของธรรมชาติล้วนๆ ไม่มีสิทธิ์แยกตัวเองออกไปจากธรรมชาติ ดังนั้น คุณไม่มีสิทธิ์ทำลายอวัยวะหรือ

ระลึกถึง แต่อย่าอาลัยอาวรณ์
 ตั้งใจทำให้สำเร็จ แต่อย่าหวัง
 บอกกล่าวความจริง แต่อย่าโอ้อวด
 สามัคคีช่วยเหลือ แต่อย่าคลุกคลีกัน
 ระมัดระวังรักษา แต่อย่าห่วงกังวล
 แก้ไขซ่อมแซม แต่อย่าเสียดาย
 รู้ค่าและพึงพอใจในสิ่งที่มีอยู่ แต่อย่าเสียใจโอดครวญเมื่อสูญเสีย หรือ โหยหาสิ่งใดๆ
 เพียงเพื่อมาสนองความต้องการของกิเลส
 ใช้ความคิดคำนึงในการทำงานเต็มที่ แต่อย่าสำคัญว่า “ฉัน” เป็นผู้ได้ หรือ เสีย

2.3.52 ศรัทธา

เมื่อเราได้ชิมขนมทองหยิบ เรารู้ว่ารสของมันหวาน มัน อร่อย อย่างไร เราปักใจเชื่อแน่ว่า (ศรัทธา) ต่อรสของขนมทองหยิบนั้น

เมื่อเรารู้สึกต่อ ความสว่างไสว ความบริสุทธิ์สะอาดของจิต ฌ ภายใต้งบสงบงัดจากการปรุงแต่ง ไม่มียึดถือ ไม่มีตัณหา ดับเย็นสนิท เราจึงปักใจเชื่อแน่ว่า (ศรัทธา) ต่อคุณของพระรัตนตรัยว่า สะอาด สว่าง สงบจริง

เราจึงเพิ่มศรัทธาให้มากขึ้น พยายามรักษาภาวะเช่นนี้ ให้ยืนยาวออกไป (วิริยะ) ด้วยการรู้เท่าทันที่จะไม่ไปยึดเอาสิ่งปรุงแต่งอื่นใด มาทำลายภาวะนี้ (สติ) ด้วยความมีจิตบริสุทธิ์ มั่นคง ว่องไว ไม่หวั่นไหวไปยึดมั่นถือมั่น (สมาธิ) ความรู้แจ่มแจ้งต่อความสะอาด สว่าง สงบ จึงเพิ่มมากขึ้น (ปัญญา)

ทั้งหมดนี้ผ่านไปเป็นประสบการณ์ของจิต เมื่อเห็นชัดอยู่อย่างนี้ ศรัทธาก็เพิ่มขึ้น วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ก็เพิ่มขึ้น ศรัทธาในพระรัตนตรัยจนถึงที่สุด คือการถึงความหลุดพ้นชนิดที่ไม่กลับกำเริบ

ขอให้รู้สึกลงไปใ้ในภาวะแห่งความสะอาด สว่าง สงบ แม้สักครั้งหนึ่งเกิด ศรัทธาจะเกิดขึ้นอย่างแน่นอน จะมีปีติปราโมทย์จนทนอยู่ไม่ไหว พอใจที่จะรักษาภาวนานั้นไว้ รักษาไว้ตลอดไป จะไม่หวนกลับไปยึดมั่นถือมั่นอะไรอีก วันนี้ทั้งวันจะไม่ให้เป็นทุกข์เลย เมื่อก่อนนี้แล้วไปแล้วไม่ต้องพูดถึง พรุ่งนี้ค่อยพูดกันเมื่อมันกลายมาเป็นวันนี้

2.3.53 การประชุมรีบด่วน

เมื่อนักวิชาการทางโลกมาประชุมกันในวิชาการความรู้สาขาต่าง ๆ เขาใช้เวลาแก่มันมากมาย แต่มันเป็นการประชุมที่เคร่งเครียด เพราะทุกสิ่งมันตั้งรากฐานอยู่บนประโยชน์แห่งความมี “ตัวตน”

เมื่อการประชุมสิ้นสุดลง เขาจึงต้องหาโอกาสพักผ่อนด้วยการไปเที่ยวเตร่หรือฉลองความสำเร็จด้วยกิน กาม สุราเมรัย เป็นต้น

เขาได้อะไรบ้างจากการประชุมและการพักผ่อนนั้น นอกจากผลประโยชน์ที่เห็นแก่ตัวและการตามใจตัวเอง ซึ่งเห็นดเห็น้อย วุ่นวาย ยิ่งขึ้นไปอีก เพราะมันไม่มีปัญญาและการบังคับตัวเองอยู่ในนั้น เขาไม่ได้ให้โอกาสแก่การประชุมเพื่อค้นหาสัจจะทางธรรมะที่แท้ ไม่มีเวลาบ้าง ไม่เห็นความสำคัญบ้าง ไม่มีผลประโยชน์โดยตรงบ้าง ฯลฯ เขาจึงไม่แจ่มแจ้งลึกซึ้งถึงที่สุดแห่งสัจจะของความไม่มี “ตัวตน” เพื่อแก้ไขปัญหาทั้งปวง ถ้าเขาได้ใช้เวลาอันมากมายนั้นเพื่อค้นหาสัจจะแท้จริงในทางธรรมนั้นบ้าง

เขาจะเข้าใจแจ่มแจ้งถึงวิถีทางแห่งการดำเนินชีวิต อันจะทำความหมดปัญหาสิ้นเชิงแก่เขาได้ และมันจะเป็นการประชุมที่ผ่อนคลายแต่ที่แรก เพราะการรู้สัจธรรมมีสัมมาทิฐิ เป็นการแก้ปัญหาวีชีวิตอยู่ในตัวมันเอง เป็นการพักผ่อนตลอดเวลาอยู่แล้ว จึงไม่ต้องไปเที่ยวเตร่หรือฉลองความสำเร็จ ด้วยกิน กาม สุราเมรัย เป็นต้นอีก ให้โอกาสแก่เรื่องที่เป็นรีบด่วนแก่ชีวิตบ้างเถิด เวลาในโลกเหลืออยู่น้อยแล้ว

2.3.54 ผู้สม่าเสมอ

ในการแข่งขันวิ่งเร็ว ผู้ถึงหลักชัยก่อนเป็นผู้ชนะ ผู้อยู่ข้างหลังเป็นผู้แพ้ ทุกคนหวังได้รับรางวัลชนะเลิศ เราเกลียดการปราชัย เราชื่นชมต่อผู้ชนะ เมีนเฉยต่อผู้พ่าย แต่มีบุคคลอีกคนหนึ่งที่น่ากลัวยิ่ง ไม่มีใครสนใจเขา มองไม่เห็นเขาในสนามแข่งขัน คือ “คนที่วิ่งโดยสม่าเสมอ” เขาถึงเส้นชัยเมื่อใด ไม่มีใครรู้ บางทีเขาก็ชนะ หรือบางทีก็พ่ายแพ้ หรือว่าบางทีเขาไม่ชนะและไม่พ่ายแพ้ แต่เขาข้อมถึงที่หมายเสมอ

2.3.55 นางสาว “โลก”

นานมาแล้ว... ยังมีชายผู้หนึ่งรักอยู่กับหญิงหนึ่ง หญิงนั้นเป็นคนสวย มีเสน่ห์ ฐานะก็ร่ำรวย ใครเห็นใครก็รัก แต่ความประพฤติและจิตใจส่วนลึกโง่ ทั้งจงหองและอวดดี เขาทุ่มเทความรักให้แก่หล่อนจนสุดหัวใจ ถึงขนาดยอมตายแทนก็ได้ แต่ไม่นานหล่อนก็ทิ้งเขาไป เขากหัก

เพราะผิดหวังในความรักอย่างรุนแรง จนเขากลายเป็นคนประสานหลอน หลับตาก็เห็นใบหน้า หลอนวนเวียนอยู่ในมโนภาพ ฝ่ายคุณพ่อคุณแม่สงสารคิดจะช่วยเหลือเขา โดยส่งเขาไปศึกษาต่อ เมืองนอก ด้วยหวังว่าจะให้เขาสืมหึงคนรักนั้นเสีย หรือว่าเมื่อเรียนสำเร็จและหายป่วยกลับมาจะ เอาชนะหึงนั้นให้จงได้ แต่กลับตรงกันข้าม เมื่อเขาเรียนสำเร็จมาแล้วอาการของเขากลับทรุดหนัก ขึ้น เขาคั่งมั่งด้วยความรู้และความคิดที่ได้ร่ำเรียนมา จนพูดจากับใครไม่ค่อยจะรู้เรื่อง คิดฝันถึง หลอนที่ไรเขาแทบจะเป็นบ้า

ในฝันเขาเห็นหลอนกลายเป็นสัตว์ร้าย เช่น เสือดาว งู หมี ฯลฯ ทรูกันมาทำร้ายเขา จนเขาต้องละเมอออกมาด้วยความตกใจกลัว บางครั้งในความฝัน เขาเห็นหลอนกลายเป็นสัตว์น่ารัก เปรต ผีตายโหง ฯลฯ ล้วนน่าเกลียดน่ากลัวทั้งสิ้น เขานอนไม่หลับ ไม่ได้รับการพักผ่อนเลย จนร่างกายซูบผอมผิวดำสีกด

คุณพ่อคุณแม่ของเขาก็กังวลหนักขึ้น คิดว่าอาการเนื่องมาจากการฝึกสมาธิทางอาหาร จึงส่งเขาไปยังสำนักมั่งสวิรัตเพื่อจดอาหารเนื้อ ด้วยหวังว่าอาการของเขาจะกลับดีขึ้น แต่ตรงกันข้าม อาการของเขากลับทรุดหนักลงไปอีก เขาคิดถึงหลอนมากขึ้น ความฝันของเขาก็แปลก ประหลาดยิ่งขึ้น ในฝันเขาเห็นหลอนและคนอื่นๆ ที่กินอาหารเนื้อ กลายเป็นยักษ์มารไปหมด คุณพ่อคุณแม่ก็สงสารเขายิ่งขึ้นไปอีก จึงส่งเขาไปสงบสติอารมณ์ ให้ฝึกสมาธิวิปัสสนายังสำนัก อาจารย์ผู้มีชื่อเสียงด้วยหวังว่าเขาจะสืมหึงคนรักนั้นได้ แต่อาการของเขากลับทรุดหนักลงไปเรื่อยๆ เขาคิดถึงหลอนมากขึ้น แต่ตอนหลังนี้ความฝันของเขาเปลี่ยนไป ฝันว่าเขาเป็นเทพบุตร หลอนเป็นเทพธิดา เหาะอยู่บนสวรรค์ บางทีก็ฝันเห็นท้าวมหาพรหมหรือวิญญูณาจารย์ศักดิ์สิทธิ์ ที่มรณะไปแล้ว สิ่งสถิตย์อยู่ในวิมานชั้นต่างๆ บางทีเขาก็นั่งเหม่อลอย บางทีก็หัวเราะออกมาดังๆ บางทีเขาก็เอาแต่เดินกับนั่ง ไม่นอนเลย เขากลียดเสียงอีกทีกรอบข้าง จนคุณพ่อคุณแม่หมดปัญญา ที่จะช่วยเขาได้ เงินทองทรัพย์สมบัติที่ใช้จ่ายเพื่อการรักษาพยาบาลเขาก็อร่อยหรือลงแทบจะ ไม่มีเหลือ เมื่อจนปัญญา หมดที่พึ่ง จึงพาลูกชายสุดที่รัก ไปฝากหลวงตาแกองค์หนึ่งที่วัดข้างบ้าน ขอความเมตตาจากหลวงตาช่วยให้เขาได้อยู่เฉยๆ เพื่อว่าบางทีเขาจะสืมหึงคนรักนั้นได้ เขาหมดหวัง ในตัวลูกชายที่รักเสียแล้ว หลวงตาที่ไม่ได้ให้การรักษาหรือแนะนำให้เขาปฏิบัติตัวอย่างไร เป็นแต่ ให้เขาทำงานช่วยเหลือวัด กวาดลานวัด ดูแลห้องน้ำห้องส้วม ขุดดิน ตัดหญ้า ถางป่า ปรนนิบัติ รับใช้พระเณรในวัดบ้างตามที่เขาจะพอใจ เขาค่อยๆ กลายเป็นคนปรกติ นอนหลับได้สนิทขึ้น พอใจในการทำงานมากขึ้น เดียวนี้เขาคิดถึงหลอนน้อยลง เขาช่วยงานอย่างอื่นในวัดอีกตาม

สะดวกสบาย ต้อนรับแขก ช่วยเหลือชาวบ้านที่มาทำบุญในวัด เก็บกวาดหอนฉัน ศาลาการเปรียญ ช่วยงานสาธารณกุศลทุกอย่าง เดี่ยวนี้เขาหายป่วยเป็นปรกติ เข้มแข็ง กระปรี้กระเปร่า ร่าเริงแจ่มใส และสงบ เขาไม่คิดถึงหล่อนผู้นั้นอีกเลย ทุกคนภูมิใจในตัวเขา คุณพ่อคุณแม่ดีใจจนน้ำตาไหล ขอบคุณหลวงตาที่ช่วยให้เขาลืมหล่อนได้

หญิงนั้นหายหน้าไป หายไปจากความทรงจำ จากความคิดฝันของเขา หล่อนคงมีคนรักใหม่แน่นอน มีคนต้องการหล่อนมากเหลือเกิน หล่อนเป็นใคร? มาจากไหน? ชื่อเรียงเสียงไร? หล่อนชื่อ นางสาว “ตัวกู” นามสกุล “ของกู” นั่นเอง

2.3.56 จุดเริ่มต้น

เมื่อแม่ไม่ให้ลูกกินนมจากอกของตน เริ่มเปลือยกายอาบน้ำ ตั้งช่องโสเภณี ทำกามารมณ์ ให้เป็นเรื่องเปิดเผย...แล้วยกย่องว่า จำเป็นแก่ชีวิต

หญิงร้องทักชาย ผู้มิใช่ญาติที่เดินผ่านหน้าบ้านของตน

เด็กหญิงชายเข้าเรียนหนังสือในห้องเรียนเดียวกัน เด็กหญิงลงไปเล่นกีฬากระโดดโลดเต้นในสนามหญิงไปทำงานนอกบ้าน

ชายถือว่าหญิงเป็นเครื่องบำเรอความใคร่ เริ่มวิธีทำหมันและคุมกำเนิด

คนหลงใหลในการทำอบายมุข แยกโรงเรียนออกจากวัด แยกการศึกษาเพื่อทำลายกิเลส ออกจากหลักสูตรการศึกษามหาวิทยาลัย

เริ่มประชาธิปไตยที่ใครสามารถจะพูดเขียนโฆษณาอะไรก็ได้

คนพาลได้อ่านาจอเผยแพร่สัจจะ

บรรพชิตหลงใหลวิชาการทางโลก

ให้ความหมายของสังฆกรรมบวตดูอย่างเดียว คิดว่าการฆ่าผู้อื่นเสียได้จะอยู่เป็นสุข แยกเพื่อนมนุษย์ออกไปจากตัวเรา มองแต่ความผิดพลาดของผู้อื่น ละทิ้งธรรมเนียมประเพณีที่ให้ทุกคน “ช่วยๆ กัน” แต่มายึดถือ “สิทธิเฉพาะตน”

คนคิดว่าศาสนาเป็นเรื่องของภิกษุสามเณรหรือนักบวชเท่านั้น ฯลฯ เหล่านี้คือจุดเริ่มต้นแห่งความหายนะของมนุษยชาติ

2.3.57 สากลจักรวาล

เมื่อวานนี้ สำหรับนักปรัชญาผู้ยิ่งใหญ่ เขาแหงนหน้าขึ้นมองฟ้าแล้วตะโกนว่า : “สากลจักรวาลเป็นหนึ่งเดียว สากลจักรวาลเป็นหนึ่งเดียว” เขาว่ามันเป็นสังฆกรรมที่ล้าลึก แต่ตลอดเวลา

การกระทำของเขาเป็นการแบ่งแยก มี กูดี-มิ่งไม่ดี กูรู้-มิ่งไม่รู้ คณะของเราถูก-คณะอื่นผิด ยกตนข่ม
ท่าน อัจฉาวิริยา เกลียดซัง พยาบาท ดูหมิ่นเหยียดหยามผู้อื่น ฯลฯ

และในวันนี้ เขาแหงนหน้าขึ้นมองฟ้า แล้วตะโกนอีกว่า “สากลจักรวาลเป็นหนึ่งเดียว
สากลจักรวาลเป็นหนึ่งเดียว” และตลอดเวลาการกระทำของเขาเป็นการแบ่งแยกเหมือนเดิม

แต่เมื่อบรรพบุรุษผู้ที่ถูกกล่าวหาว่าโง่เง่าตลอดมาหลายชั่วอายุ ผู้ไม่เคยที่จะแหงนหน้า
มองฟ้า แล้วร้องตะโกนออกมาอย่างนั้น หากเขามองลึกเข้าไปในหัวใจของเพื่อนมนุษย์ทั้งหลาย
ในโลก แล้วปล่อยให้สำนึกทางวิญญาณพูดออกมาตามสัญจะของธรรมชาติว่า “ไม่มีเรา-ไม่มีเขา
ไม่มีคณะของเรา-คณะของเขา ไม่มีใครดี-ชั่ว ถูก-ผิด มีแต่สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ
ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน ของจึงเป็นสุขเป็นสุขเกิด...”

สากลจักรวาลของเขา ก็กลายเป็น “หนึ่งเดียว” ทันทีและตลอดไป

2.3.58 เข้าสังคม ?

การพูดว่า “เราศึกษาเพื่อให้อยู่ร่วมกับสังคมได้ เข้ากับสังคมได้” เป็นคำพูดที่สะเพร่า
ไม่รับผิดชอบเพราะไม่รู้แน่ชัดว่าสังคมนั้นเป็นสังคมที่ประกอบอยู่ด้วย “ธรรม” หรือประกอบอยู่ด้วย
กิเลส ถ้าสังคมประกอบอยู่ด้วยกิเลส เราต้องเหน็ดเหนื่อยแหย่หรือ ในอันที่จะทำตัวเองให้มีกิเลส
สำหรับจะเข้ากับกิเลสของสังคมซึ่งเปลี่ยนไปเปลี่ยนมา ไม่มีหลักเกณฑ์ที่แน่นอนนั้นได้ ทั้งการพูด
อย่างนี้ เป็นการพูดที่ผิดสังธรรม

สิ่งทั้งหลายจะมากได้ต้องเริ่มจากสิ่งเล็กน้อย มิใช่เกิดจากสิ่งที่มากมายก่อน แล้วเกิด
สิ่งเล็กน้อยภายหลัง ทำไมไม่พูดว่า “เราศึกษาเล่าเรียนเพื่อช่วยกันสร้างสรรค์สังคมที่สุขสงบ” บ้าง ?
ถ้าเพื่อนฝูงชักชวนลูกชายของท่านไปเสพยาเสพติดชนิดร้ายแรง ถ้าท่านต้องการให้ลูกของท่าน
เข้ากับสังคมได้ ท่านก็ยอมตามเขาละซี เปล่าเลยท่านจะไม่อนุญาต เพราะเพื่อนฝูงเหล่านั้นกระทำในสิ่ง
ที่ไม่ถูกต้อง

เมื่อสังคมประกอบขึ้นด้วยคนหลายคน แต่ละคนเป็นผู้ร่วมกันสร้างสังคมที่ผิดพลาดขึ้นมาเอง
ทุกคนจึงต้องช่วยกันแก้ไขทั้งที่ตัวเราเองและผู้อื่นตามเหตุตามปัจจัยที่เหมาะสมด้วยสติปัญญา
ไม่ประมาท มิฉะนั้นแล้ว เราเกิดมาชาติหนึ่งนี้ได้อะไรด้วยสติปัญญาอิสระของมนุษย์บ้าง

อย่าพูดแต่ว่า เราต้องเข้ากับสังคมให้ได้โดยอ้างว่ามนุษย์เป็นสัตว์สังคม กิเลสตัณหา
มันมักจะได้ออกาสพูดและมันพูดจากความโง่เขลา ผลคือความทุกข์ทรมานของคนหมู่มากที่เห็นๆ
กันอยู่ คำว่า “ช่วยเหลือสังคม” ก็มีได้หมายความว่าช่วยเหลือกันแต่ทางวัตถุเฉพาะเมื่อผู้อื่น

ขาดแคลน แต่หมายความว่า ช่วยเหลือกัน ไม่สร้างความวุ่นวายให้สังคม แต่ช่วยกันทำสังคมให้สงบ ช่วยกันละกิเลสตัณหาในใจตัวเอง ทุกคนช่วยกันรับผิดชอบตัวเองและผู้อื่นตามเหตุตามปัจจัยที่เหมาะสม แล้วเราจะอยู่กันเป็นปรกติสุข

แท้จริงความปรกติมิใช่สิ่งที่จะต้องช่วยกันสร้าง “การไม่ปรุงแต่ง” นั่นแหละ คือความเป็นปรกติสุข ถ้ามีการพูดว่า “ให้ช่วยกันทำ” แล้ว ต้องหมายถึงการช่วยกันไม่ทำความเดือดร้อนวุ่นวายนั่นเอง อย่าพูดว่า “ช่วยกันสร้างสรรค์ความดี” เพราะความดีความสงบไม่ต้องการการสร้างสรรค์ปรุงแต่ง

ค้นหาเป็นผู้สร้างความขาดแคลนทางวัตถุ คนมีสันโดษจะไม่ขาดแคลน แต่แสวงหาวัตถุมาบริโภคใช้สอยเท่าที่จำเป็นด้วยอาการอันสงบ มิใช่แสวงหาเพื่อบำบัดความขาดแคลนด้วยการเบียดเบียน และทนทุกข์ทรมาน การช่วยกันละตัณหา คือ การบำบัดความขาดแคลนทั้งทางวัตถุและทางจิตใจต้องเริ่มต้นจากความสงบ มิใช่เริ่มต้นจากความวุ่นวาย การที่จะเริ่มต้นจากความสงบได้ก็เมื่อทุกคนรักษาความสงบปรกติเอาไว้ได้ นั่นแหละ คือความสงบสูงสุดที่เราได้เสนอให้สังคมการศึกษาเล่าเรียนของเราก็เพื่อหยุดการสร้างสรรค์ปรุงแต่งนั่นเอง

2.3.59 ทำด้วยอะไร

คนคนหนึ่งมีร่างกายจิตใจ ร่างกายและจิตใจรวมกันเป็น “หนึ่ง” แยกจากกันไม่ได้ ภายทำหน้าที่อย่างวัตถุ จิตใจทำหน้าที่เป็นปัญญารู้สึกนึกคิด จะว่ากายเกิดก่อนจิตก็ได้ จะว่าจิตเกิดก่อนกายก็ได้ จะว่ากายดีแล้วจิตจะดีก็ได้ จะว่าจิตดีแล้วกายจะดีก็ได้ ต้องพูดว่า ถ้าไม่มีกิเลสจิตก็จะดี ถ้าบำรุงร่างกายให้ดีกายก็จะดี

กายเป็นตัววัตถุภายนอก แต่มีจิตหล่อเลี้ยงอยู่ภายใน ถ้ากายทำหน้าที่การงานอย่างใด จิตก็ต้องทำหน้าที่การงานนั้นด้วย คนทั่วไปเป็นวัตถุนิยม เมื่อพูดถึงการงาน เขาก็มักพูดแต่การกระทำภายนอก เช่น ทำไร่ ทำนา ค้าขาย ผลิตวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ แสวงหาการกิน กามารมณ์ เกียรติยศ ฯลฯ เห็นไหม ? เขาพูดแต่ทางร่างกาย ไม่พูดถึงจิต ซึ่งเป็นตัวบงการพฤติกรรมทางกาย เขาจึงแก้ปัญหาไม่สำเร็จเพราะว่าเขาสะเพร่าต่อสัจธรรม ถูกแล้ว จิตจะมาทำงานอย่างวัตถุไม่ได้ มาหยาบฉวยวัตถุไม่ได้ แต่ในขณะที่เดียวกัน จิตจะบงการให้การทำงานทางกายถูกต้อง ต้องพูดให้รัดกุมว่า ใช้กายทำการงานด้วยจิตใจอย่างไร เช่น ให้ทำไร่ ทำนา ค้าขาย ผลิตวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ด้วยจิตใจที่ปรกติ มีสัมมาทิฐิ แสวงหาการกิน กามารมณ์ เกียรติยศ แก้ปัญหาตนเอง ปัญหาสังคม ยืน เดิน นั่ง นอน พูด ค้ม กิน ด้วยจิตใจที่ปรกติ มีสัมมาทิฐิ ฟัง คิด ถาม เขียน ค้นคว้าศึกษาเล่าเรียน กระทำกิจกรรม

ทุกชนิดทั้งทางกาย วาจา ใจ ด้วยจิตใจที่ปรกติ มีสัมมาทิฐิ

บางคนพูดว่า ชลธรรมหรือศาสนากับการทำงานอย่างโลกๆ ต้องแยกออกจากกัน ถ้าต้อง แสวงหาวัตถุหรือประกอบการงานอาชีพอยู่ในโลกจะมายึดถือศีลธรรมหรือศาสนาอยู่ไม่ได้ บางคน พูดว่า ถ้าถือศีลธรรมหรือศาสนาแล้ว ก็จะไม่สามารถมาแสวงหาวัตถุหรือประกอบการงานอาชีพอย่าง โลกๆ ได้

เห็นไหม ? เขาพูดแต่เพียงส่วนเดียว ผิดสังจะของธรรมชาติที่กายกับจิตจะต้องอาศัย ชึ่งกันและกัน ถ้าเราแสวงหาวัตถุด้วยจิตใจที่ผิดปรกติ มีมิจฉาทิฐิ วัตถุก็จะไม่พอดี จิตใจก็จะเป็น ทุกข์หม่นหมอง แต่ถ้าเราแสวงหาวัตถุด้วยจิตใจที่ปรกติ มีสัมมาทิฐิ วัตถุก็จะพอดี จิตใจก็จะไม่ เป็นทุกข์หม่นหมอง

เมื่อผู้ใดให้สิ่งของมีค่ามากแก่ท่านแต่เขาให้ด้วยความเกลียด สิ่งของนั้นจะมีค่า ความหมายน้อยหรือไม่มีค่าเลย ถ้าเขาให้ของมีค่าเล็กน้อยแก่ท่านแต่เขาให้ด้วยความรัก สิ่งของนั้น ก็จะมีค่าความหมายมาก หรือประมาณค่ามิได้

เมื่อท่านหิบบลวยวัตถุภายนอก แต่ขาดสติสัมปชัญญะคอยควบคุมก็จะเกิดความเสียหาย เกิดทุกข์เกิดโทษได้

เห็นไหมว่า ? เมื่อจะกระทำทางวัตถุภายนอกต้องมีจิตใจภายในรวมอยู่ด้วยเสมอ ไม่ว่าจะ เป็นการกระทำของคนคนหนึ่งหรือในระหว่างบุคคล หมู่คณะ แต่อันไหนจะสำคัญออกหน้านั้นแล้วแต่ เหตุปัจจัยในขณะนั้น ถ้าท่านแสวงหาวัตถุมาได้มาก แต่แสวงหามาด้วยความทุกข์หม่นหมอง กับแสวงหามาได้แต่พอสมควร แต่ได้มาด้วยจิตใจปรกติ มีสัมมาทิฐิ แน่نون เราต้องเลือกเอา อย่างหลังเพราะมันทำให้เราอยู่รอดได้โดยแท้จริง แต่ถ้าถึงพร้อมทั้งสองอย่างก็จะยิ่งดี กายกับจิต จะต้องไปด้วยกันด้วยประการฉะนี้

2.3.60 ถูกหรือผิด ?

ยุคที่มนุษย์เจริญทางวัตถุแต่จิตวิญญาณตกต่ำจนไม่สามารถควบคุมวัตถุได้ เครื่องจักรจะกำหนดการเป็นอยู่ของมนุษย์ ชีวิตจะถูกซิดเป็นเส้นตรงตามหลักวิชาการทาง คณิตศาสตร์ ความรู้สึกนึกคิดจะติดอยู่กับความถูก-ผิด สังคมจะร่างกฎหมายออกมาเพื่อบังคับให้ เป็นไปตามความถูก-ผิดนั้นๆ เฉพาะเรื่องๆ ไป

ในขณะที่เดียวกัน คนจะฝ่าฝืนกฎหมายนั้นมากขึ้น หิริโอตตปปะ เมตตากรุณา การเอื้อเพื่อ ผ่อนผันจะเลื่อนหาย เหตุปัจจัยฝ่ายจิตวิญญาณจะถูกมองข้าม คนจะสงสัยแต่ว่า พฤติกรรมอย่างนี้

“ถูก หรือ ผิด?” เมื่อไม่มีกฎหมายบังคับบอก เราจะถือเอาความพอใจของคนเป็นเครื่องวัด สิ่งไหน เขาพอใจ ตรงตามที่ต้องการ สิ่งนั้นถูก สิ่งไหนเขาไม่พอใจ ไม่ตรงตามต้องการ สิ่งนั้นผิด ผลจะเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเอง ผู้อื่น ทางจิตวิญญาณหรือไม่ เราจะไม่สนใจใยดี

ความรู้สึกจะสุดโต่งไปข้างหนึ่ง สิ่งไหนไม่พอใจก็จะโกรธ เกลียด เคืองเคียด ก้าวร้าว ทำลายล้าง สิ่งไหนพอใจก็จะลุ่มหลงมัวเมา ยึดมั่นถือมั่นเอามาเป็นของตนให้ได้ มี “มิง-กู” ที่เป็นศัตรู กันตลอดไป เขาจึงไม่พบกับวิถีชีวิตที่เป็น “ทางสายกลาง” ได้

มนุษย์เป็นสัตว์มีชีวิตจิตใจไม่ใช่เครื่องจักร มีธรรมสัจจะ คือความถูกต้องพอดี มีเงื่อนไข ความเหมาะสม ความจำเป็นเฉพาะบุคคล เฉพาะกรณีต่างๆ ไม่เหมือนกัน แต่สิ่งเหล่านี้จะถูกมองข้าม คนจะไม่สนใจศึกษาตนเอง แต่จะเพ่งโทษเอาความผิดจากผู้อื่นเพื่อเป็นข้อแก้ตัวสำหรับตนเอง ที่จะทำผิดทำชั่วได้ตามอำนาจกิเลสตัณหา โดยรู้สึกตัวบ้างไม่รู้สึกบ้าง

เยาวชนจะสงสัยในวิถีชีวิต จะถามปัญหาแต่ว่า “ผิดด้วยหรือ?” ทำไมคนนั้นคนนี้ทำได้? ตัวเราเองทำไมทำไม่ได้? ความยุติธรรมในสังคมมีอยู่หรือ? เป็นต้น เมื่อบอกว่า “การดื่มเหล้าไม่ดี” เขาจะเกลียดคนทุกคนที่ดื่มเหล้า เมื่อได้ยินว่า “การมีภรรยาหลายคนไม่ดี” เขาจะเกลียดทุกคนที่มีภรรยาหลายคน เมื่อได้ยินว่า “การใช้เงินมากเป็นการฟุ่มเฟือย” เขาจะเพ่งโทษเกลียดชังทุกคนที่ใช้เงินมาก เมื่อได้ยินว่า “การนอนตื่นสายไม่ดี” แต่เมื่อพ่อแม่ผู้ทำงานเหน็ดเหนื่อยอาจต้องนอนตื่นสาย ในบางวัน เขาจะเพ่งโทษพ่อแม่ว่า ดีแต่บังคับคนอื่น ตัวเองก็ยังไม่ทำไม่ได้ เป็นการเอาเปรียบขู่เข็ญ บังคับเขา เขาจะประชดไม่ยอมตื่นเช้าด้วย โดยจะไม่คำนึงถึงเงื่อนไข ภาวะ ความจำเป็น ความเหมาะสม หน้าที่การงานรับผิดชอบต่างๆ เป็นต้น ดังกล่าว

เมื่อให้เขาปฏิบัติทางจิตวิญญาณเพื่อเอาชนะกิเลสตัณหา เขาจะคัดค้านด้วยเหตุผลจากการคิดคำนวณแต่ทางวัตถุเท่านั้น ดังนั้น การกระทำเพื่อฝึกฝนตนเองไปสู่ความเจริญก้าวหน้าทางจิตวิญญาณเป็นอันมิต้องพูดถึง

การศึกษาที่ฝากไว้แต่เรื่องถูก-ผิด เป็นการศึกษาเรื่องวัตถุล้วนๆ ใช้ไม่ได้กับเรื่องฝ่ายจิต ฝ่ายวิญญาณ ซึ่งเป็นตัวสติปัญญาที่ไม่ตายตัวสำหรับจะเอามาใช้เพื่อการเรียนรู้ว่าในธรรมชาติทั้งปวง ไม่มีความถูก-ผิด ถูก หรือ ผิด เป็นการสมมติ สำหรับคนที่ด้อยสติปัญญารู้สึกนึกคิด ซึ่งเขาต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมด้วย

สัจจะแท้จริงของธรรมชาติมีว่า “ไม่มีใครถูก-ใครผิด มีแต่ว่าพฤติกรรมนี้ทำลงไปแล้ว เบียดเบียนตนเอง ผู้อื่น หรือไม่ ถ้าเป็นการเบียดเบียนแล้ว เราก็จะเว้นการกระทำสิ่งนั้นเสีย” ทุกคน

รับผิดชอบตัวเอง ไม่คิดแต่พึ่งโทษเอาผิดผู้อื่น การสอนแต่ให้รู้ถูก-ผิด อย่างวัตถุ จึงเป็นการปิดกั้นสติปัญญาแท้จริงที่จะเรียนรู้สัจจะธรรมชาติ สำหรับใช้เพื่อการปฏิบัติดับปัญหาคือความทุกข์ทางจิตใจโดยสิ้นเชิง

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงรอบรู้ทั่วในสัจจะธรรมชาติ โดยเฉพาะสัจจะที่ประพาศกระทำแล้วนำมนุษย์ไปสู่ความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ *ธรรมะของพระองค์ไม่ทรงบัญญัติความถูก-ผิดโดยอาศัยเหตุผลทางวัตถุ แต่ทรงกำหนดหมายเอา “ความทุกข์กับการดับไม่เหลือแห่งทุกข์ การกระทำทั้งทางกาย จิต สติปัญญา ว่าเบียดเบียนตนเอง ผู้อื่นหรือไม่ มาเป็นเครื่องตัดสินว่าถูกต้องหรือไม่ ควรปฏิบัติหรือไม่ควรปฏิบัติอย่างไร”*

ในระดับพื้นฐาน มนุษย์เราไม่เหมือนกัน ไม่เท่าเทียมกัน โดยเงื่อนไข ความสามารถ ภาวะ เวลา สถานที่ ทั้งทางวัตถุและทางจิตใจ ในระดับปรมาตตสัจธรรม : สิ่งทั้งปวงไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตน เรา เขา มีอยู่แต่เหตุปัจจัยที่แตกต่างกันไป ดังนั้น พฤติกรรมบางอย่างจึงไม่เหมือนกันแต่จะเท่าเทียมกัน ตรงที่การกระทำนั้นเป็นไปเพื่อไม่เบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น ซึ่งจะมีได้โดยการประพาศธรรม

มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐด้วย “มนุษยธรรม” ซึ่งไม่มีในสัตว์เดรัจฉาน นอกจากมีสติปัญญาอย่างมนุษย์แล้ว ยังมีหิริโอตตปละ กตัญญูกตเวที เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา มีสัมมาคารวะ บุชาคนที่ควรบูชา เป็นต้นด้วย ในสังคมมีบุคคลที่สูง-ต่ำ ด้วยชาติวุฒิ วิทยุฒิ คุณวุฒิ ต้องยอมรับนับถือการบัญญัติสมมติในเงื่อนไขแห่งธรรมสัจจะของแต่ละบุคคล จึงจะเป็นสังคมมนุษย์ที่ถูกต้องสมบูรณ์ แต่การอยู่เสมอกันอย่างวัตถุ พุดถึงแต่ความถูก-ผิด อย่างวัตถุ ควรจะเป็นสังคมของวัตถุที่ไม่มีความรู้สึกนึกคิด ไม่ใช่ข้อปฏิบัติของสังคมมนุษย์ ผู้มีชีวิตจิตใจ

2.3.61 วัฒนธรรมเอาชนะกิเลส

“ศาสนาสอนเรื่องทุกข์ กับการดับไม่เหลือแห่งทุกข์” ความทุกข์เป็นความเร่าร้อน เหน็ดเหนื่อย กระทบกระวาย ทั้งทางกาย จิต วิญญาณ ไม่สามารถรักษาความเป็นปกติเยือกเย็นเอาไว้ได้ ความทุกข์มีสาเหตุมาจากกิเลส เป็นความรู้สึกว่า “ตัวตน” ในทุกรูปแบบ เราต้องพยายามประพาศกระทำเพื่อขจัดเสียซึ่งทฤษฎีมานะว่า “ตัวตน” แล้วสันตสุขจะเกิดขึ้นในหมู่มนุษย์บรรพบุรุษผู้ฉลาดมองเห็นสัจจะข้อนี้ จึงได้นำหลักเกณฑ์ทางศาสนามาให้อยู่ในรูปลักษณะของวัฒนธรรมประเพณี เพื่อให้ลูกหลานประพาศปฏิบัติกัน โดยทั่วไป วัฒนธรรมประเพณีของบรรพบุรุษ จึงเป็นเหตุและผลเพื่อการขจัดเสียซึ่ง “ตัวตน” ทั้งสิ้น

ทางเดินแห่งชีวิตนั้นมีอยู่สองทาง คือเดินไปสู่ความวุ่นวายเดือดร้อนกับเดินไปสู่ความสงบ เยือกเย็น วัฒนธรรมประเพณีเหล่านั้นจึงเป็นไปเพื่อละกิเลสตัณหาสู่แนวทางแห่งความสงบปรกติ เราจึงเห็นว่า มันเป็นวัฒนธรรมแห่งการบังคับตัวเองที่ต้องกระทำลงไปจริงๆ ตั้งแต่เกิดมาจากกรรมมารดาจนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ เมื่อสามารถเอาชนะกิเลสตัณหาได้ นั่นแหละ คือความเป็นอิสระแท้จริงของมนุษย์

ยุคสมัยต่อมา เมื่อมนุษย์ติดต่อกันทั่วโลก คนกลุ่มหนึ่งซึ่งไม่มีศาสนา ไม่ได้เกิดอยู่ในวัฒนธรรมที่ใกล้ชิดศาสนา กับถูกหลานยุคใหม่ของบรรพบุรุษที่ไม่สนใจกับวัฒนธรรมประเพณีของบรรพบุรุษของตน แต่ไปยึดถือวัฒนธรรมของผู้ไม่มีศาสนานั้นเข้า ครั้นมารู้มาเห็นวัฒนธรรมแห่งการเอาชนะกิเลสของบรรพบุรุษ เขาก็หาว่าเป็นวัฒนธรรมป่าเถื่อน เป็นกรอบบีบบังคับกีดกันไม่ให้คนมีอิสระ บรรพบุรุษกับคนพวกนี้มองเห็นสัจจะที่ต่างกัน บรรพบุรุษผู้ใกล้ชิดศาสนา มองเห็นว่าความดีสูงสุดของมนุษย์คือ ความสุขสงบ มีจิตใจอยู่เหนือกิเลสตัณหา แต่คนพวกนี้ตกอยู่ภายใต้กิเลสตัณหากลับมองเห็นว่าความดีสูงสุดของมนุษย์ คือความสุขสนุกสนาน ทำอะไรได้ตามใจตัวเอง ตามใจกิเลส

ด้วยการที่เรามองเห็นสิ่งที่เรียกว่า “อิสระเสรี” ต่างกัน : การเอาชนะกิเลส เอาชนะความรู้สึกว่าเป็น “ตัวตน” ได้ คืออิสระเสรีแท้จริงของบรรพบุรุษ แต่คนพวกนี้กลับเห็นว่า : การมีอิสระในการนึกคิด กระทำไปตามความต้องการด้วยกิเลสตัณหาของตัวเอง ไม่มีใครมาคอยบังคับขัดขวางการกระทำทางกายภายนอกของเขาได้ คืออิสระเสรีแท้จริง ของใครเป็นเรื่องทางวัตถุของใครเป็นเรื่องทางจิตวิญญาณ ควรจะนำมาพิจารณาดูให้รอบคอบ เขาว่าวัฒนธรรมประเพณีบรรพบุรุษคอยแต่จะบีบบังคับขัดขวางไม่ให้อิสระ ทำให้มนุษย์ไม่มีความคิดสร้างสรรค์

ขอถามว่า ? : เขาจะสร้างสรรค์อะไร ถ้าสร้างสรรค์ คือสร้างสรรค์วัตถุ แม้อิสระเสรีในการคิดสร้างสรรค์ก็เป็นเพียงวัตถุ ความสุขสงบ หรือพระนิพพาน เป็นอสังขตธรรม ไม่ใช่สิ่งที่ต้องสร้างสรรค์ และไม่ต้องการการสร้างสรรค์ซึ่งเป็นสังขตะ เพราะพระนิพพานนั้นมีอยู่เอง เป็นอยู่เอง เราเพียงแต่อย่าทำเรื่องเดือดร้อนยุ่งยากวุ่นวายขึ้นมาปิดบังพระนิพพานเสีย เท่านั้น วัฒนธรรมของบรรพบุรุษนั่นแหละ คือวัฒนธรรมแห่งการรักษาพระนิพพานไว้ ด้วยการไม่ทำเรื่องยุ่งยากวุ่นวายเป็นการเป็นอยู่ที่กิเลสไม่มีโอกาสเกิดได้ เมื่อจิตใจสงบเย็นเป็นนิพพานอยู่อย่างนี้ ก็สร้างสรรค์ความเจริญทางวัตถุได้ตามความเหมาะสมจำเป็น

มนุษย์มีกายกับจิตที่แยกจากกันไม่ได้ เราควรยอมรับ “วัฒนธรรมแห่งการรักษาพระนิพพาน” ของบรรพบุรุษไว้ แล้วนำมาประพฤติกฎปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ขณะเดียวกันก็แสวงหาวัตถุตามวัฒนธรรมประเพณีทางวัตถุของพวกเขา ก็จะเป็นการถูกต้องสมบูรณ์กว่า ที่เขารู้เรื่องวัตถุ เชี่ยวชาญแต่เรื่องวัตถุ แล้วมาใส่ร้ายเรื่องทางจิตใจของผู้เชี่ยวชาญเรื่องทางจิตใจ อย่างนี้แล้วเขาจะเป็นมนุษย์ได้อย่างไร ?

2.3.62 การเอาชนะความป่าเถื่อน

นักวิชาการยุคใหม่วิเคราะห์ว่า สัญชาตญาณ (Instinct) ไม่มี คนเกิดมาด้วยความบริสุทธิ์ ไม่มีความป่าเถื่อน (Instinct) คิดตัวมา คนจะตีจะช้ำเพราะสิ่งเร้า (Stimulation) ภายหลัง “ถ้าสิ่งเร้าดีหรือหลบหลีกสิ่งเร้าที่ช้ำๆ เสียได้ คนก็จะรู้อะไรได้เอง มีสัญชาตญาณที่ถูกต้อง (Intuition) เป็นการตรัสรู้ : หมคทุกข์หมคปัญหาต่อไป”

เห็นไหมว่า ถ้าจะมีการกระทำแก้ไข เขาต้องแก้ที่สิ่งเร้าภายนอก คือปรากฏการณ์จากสังคมแวดล้อม หรือต้องหลบหลีกสังคมไปเท่านั้น มิฉะนั้นแล้วคนจะต้องทนอยู่กับความทุกข์ตลอดไปจนกว่าจะตาย เขาจึงมองเห็นว่า “เมื่อหลบหนีสังคมไม่ได้ ก็ต้องแก้ไขสังคมให้ถึงพร้อมด้วยวัตถุ ให้คนหมดความอยากจน ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ มีการศึกษาทางวัตถุดี มีสมองคิดนึกได้ดี เฉลียวฉลาด สังคมให้ตัวอย่างที่ดี แล้วปัจเจกบุคคลก็จะหมดทุกข์หมดปัญหา ธรรมะหรือศาสนา ไม่มีความหมาย การปฏิบัติเพื่อดับทุกข์ภายในจิตใจไม่มีผล...แต่ความรู้ของเราต่างกัน

เรามีความเห็นว่ : ทารกเกิดมาด้วยความบริสุทธิ์ ไม่มีกิเลสตัณหา ต่อมาเมื่อเจริญเติบโตขึ้น เริ่มมีเวทนา-ตัณหา-อุปาทาน แล้วเป็นทุกข์จากเหตุปัจจัยต่างๆ เช่น สิ่งเร้า กรรมพันธุ์ ความไม่รู้แจ่มแจ้งต่อความหลุดพ้น ทั้งด้วยอำนาจจิตและด้วยอำนาจปัญญา เป็นต้น ทำให้มีความรู้สึกดิ้นขี้ขี้ ซึ่งล้วนแต่เป็นทุกข์ ซึ่งเขาทำได้เองด้วยกิเลสตัณหา ก็ยังจัดเป็นสัญชาตญาณป่าเถื่อน (Instinct) อยู่ตามเดิม เราต้องแก้ไขความป่าเถื่อนโดยการศึกษาธรรมชาติแท้จริงว่า เรามีได้มีความทุกข์ดีหรือช้ำอยู่ตลอดเวลา ถูกแล้ว สิ่งเร้าภายนอกอาจจะมียู่ โดยที่เราไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้ เพราะเรามีได้อยู่คนเดียวในโลก แต่เมื่อเราสัมผัสมันทางอายตนะในจิตภายใน เราสามารถปฏิบัติเพื่อเอาชนะอารมณ์รู้สึกฝ่ายต่ำด้วยการรู้เท่าทัน มีสติปัญญาที่ถูกต้อง อย่าพูดแต่สิ่งเร้าภายนอก (ภาวะวิสัย) อย่างเดียว ต้องพูดถึงอายตนะภายในเมื่อกระทบ (อัตตวิสัย) และบุคคลนั้นมี “วิญญูณ” คือ “ความรู้” หรือ “ความเข้าใจ” (วิญญูณวิสัย) อย่างไร ต่อสิ่งที่มากระทบนั้นด้วย

พระพุทธองค์ตรัสว่า อาศัย ตากับรูป เกิดจักขุวิญญาณ การถึงพร้อมของสิ่งทั้งสาม ชื่อว่า “ผัสสะ”... (การกระทบของอายตนะคู่หนึ่งก็เช่นเดียวกัน) เราสามารถแก้ไขสิ่งทั้งปวงได้ที่ “ผัสสะ” นี้เอง ด้วยการไม่ยึดมั่นถือมั่นเป็น “ตัวเรา-ของเรา” เปลี่ยนความคิด การพูด การกระทำ ที่เป็นทุกข์ เป็นโทษ ไปในทางที่ตรงกันข้ามเสีย

เมื่อถูกเขาคำ บางครั้งเราก็ไม่ได้โกรธมิใช่หรือ ? ถ้ามีสติปัญญามาทันทุกครั้งในขณะนั้น ความโกรธก็ไม่สามารถเกิดได้ตลอดไป ด้วยกระทำอยู่มากพอจนเปลี่ยนนิสัยเคยชิน แม้ร่างกาย จะต้องอยู่ในโลก เกี่ยวข้องกับสังคมาตามหน้าที่ แต่จิตใจภายในไม่เป็นทุกข์ จึงทำลายสัญชาตญาณ (Instinct) เสียได้ ด้วยการอาศัยธาตุญาณทัสสนะ คือญาณที่รู้ได้เองของสติปัญญา (Intuition) อันเกิดขึ้นหลังจากการได้พัฒนาฝึกฝนแล้ว

เห็นไหมว่า เราสามารถบรรลุมรรคผล กระทำที่สุดแห่งทุกข์ หมคปัญหาได้ แม้จะต้องอยู่ในสังคมาที่มีสิ่งเร้าที่ชั่วเร็ว และเมื่อทุกคนพยายามปฏิบัติดังนี้ สิ่งเร้าที่ชั่วเร็วก็จะหมดไปเองด้วย นั่นหมายความว่า เราต้องแก้ไขทั้งที่สิ่งเร้าภายนอกและทั้งความโง่เขลาป่าเถื่อนภายใน ด้วยการระมัดระวังเมื่อกระทบสิ่งเร้า ไม่ปล่อยให้วิชชาเกิดได้ ด้วย “สติปัญญาที่ถูกต้องตามความเป็นจริง” ก็จะเป็นการปฏิบัติที่ถูกต้องในทุกขั้นตอนของชีวิตมนุษย์ ซึ่งล้วนเป็นสิ่งที่ศาสนา มิให้เรา

2.3.63 เหตุทางไหนผลทางนั้น

เหตุทางวัตถุ ให้ผลทางวัตถุ เหตุทางจิตใจ ให้ผลทางจิตใจ

“เพราะไม่มีกิน เราจึงหิว” อย่างพูดว่า “เพราะไม่มีกิน เราจึงเป็นทุกข์” เพราะบางทีมีกิน เป็นทุกข์ก็มี ไม่มีกินไม่เป็นทุกข์ก็มี แต่ถ้ามีวิชาค้นหา ก็ต้องเป็นทุกข์

“เพราะเขามาตีฉัน ฉันจึงเจ็บ” อย่างพูดว่า “เพราะเขามาตีฉัน ฉันจึงเป็นทุกข์” เพราะบางที เขาไม่มาตีเป็นทุกข์ก็มี เขามาตีไม่เป็นทุกข์ก็มี แต่ถ้ามีวิชาค้นหา ก็ต้องเป็นทุกข์

“เพราะไม่มีครอบครัว ฉันจึงอยู่คนเดียว” อย่างพูดว่า “เพราะไม่มีครอบครัว ฉันจึงเป็นทุกข์” เพราะคนมีครอบครัวเป็นทุกข์ก็มี ไม่มีครอบครัวไม่เป็นทุกข์ก็มี แต่ถ้ามีวิชาค้นหา ก็ต้องเป็นทุกข์

ความทุกข์เรามีได้ทำเอง ผู้อื่นมิได้ทำให้ ทั้งเราและผู้อื่นก็มิได้ช่วยกันทำ ความทุกข์มิได้มาจากภาวะผิดปกติ ทางอารมณ์ การเศรษฐกิจ การสังคม ความยากจน โรคภัยไข้เจ็บ การไม่รู้หนังสือ ฯลฯ หรือปรากฏการณ์ภายนอกทั้งหลายส่วนเดียว แต่ความทุกข์มาจาก อาศัยอายตนะภายในกับอายตนะภายนอก ทำให้เกิดวิญญาณขึ้นทางอายตนะนั้นๆ การถึงพร้อมของสิ่งทั้งสาม

(คือ ตา รูป จักขุวิญญาณ) ชื่อว่า “ผัสสะ” ผัสสะเป็นปัจจัยให้เกิด เวทนา → ตัณหา → อุปาทาน → ภพ →ชาติ → ชรามรณะ ฯลฯ (อายุคนะคู่อื่นๆ ก็เช่นเดียวกัน) แม้มนุษย์จะบริบูรณ์ทาง วัตถุ แต่ถ้ามีอวิชา ตัณหาก็ต้องเป็นทุกข์ หรือถ้าแม้โลกนี้ไม่มีสัตว์มนุษย์ แต่ถ้าโลกมีอวิชา ตัณหา แล้วก็ต้องมีความทุกข์อยู่ในโลก ความทุกข์เป็นของธรรมชาติ เป็นภาวะที่ปรุงแต่งไปตาม เหตุปัจจัย มีอวิชาเป็นตัวนำ อย่าเอามาปะปนกัน ระหว่างเหตุทางวัตถุ ให้ผลทางวัตถุ เหตุคือ อวิชา ตัณหา ให้ผลเป็นความทุกข์ ก็จงระมัดระวังปฏิบัติกระทำเพื่อละอวิชา ตัณหาเสีย อย่ายึดถือเอามาเป็น “ตัวเรา-ของเรา” แล้วแก้ไขปัญหาทางวัตถุไปด้วยวิธีการทางวัตถุ

2.3.64 เป็นของ “ความเป็นเช่นนั้น”

ปรากฏการณ์ทั้งหลายของธรรมชาติ ล้วนเกิดอยู่เอง เป็นอยู่เอง ในภาวะหนึ่งๆ แล้วแต่ เหตุปัจจัย ถ้ามีเหตุปัจจัย เป็นภาวะแห่งสังขตะ ถ้าไม่มีเหตุปัจจัย เป็นภาวะแห่งอสังขตะ มี “ความเป็นเช่นนั้น” อยู่ในทุกภาวะ และสภาวะใน “ความเป็นเช่นนั้นเอง” แสดงความไม่มี “ตัวตน” ไม่ใช่ “ตัวเรา-ของเรา”

เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วย ถ้าถามว่า “รู้สึกเป็นอย่างไรบ้าง?” เขาตอบว่า “เจ็บปวด... ไม่สบาย...” ก็มักจะมี “เรา” เป็นผู้เจ็บปวด ไม่สบายนั้น เป็นโอกาสแห่งความยึดมั่นถือมั่น แต่ถ้าตอบว่า “มันเป็นเช่นนั้น” แสดงว่าไม่มี “เรา” ที่เจ็บปวด ไม่สบาย ความเจ็บปวดมิได้เป็นของเรา แต่มันเป็นของ “ความเป็นเช่นนั้น”

เมื่อได้ลาภยศ สรรเสริญ สุข เสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา ทุกข์ ถามว่า “รู้สึกเป็นอย่างไรบ้าง?” เขาตอบว่า “รู้สึกยินดี พอใจ หรือไม่ยินดี ไม่พอใจ...” ก็มักจะมี “เรา” เป็นผู้ยินดี พอใจ หรือไม่ยินดี ไม่พอใจนั้น เป็นโอกาสของความยึดมั่นถือมั่น ถ้าตอบว่า “มันเป็นเช่นนั้น” แสดงว่าไม่มี “เรา” ที่รู้สึกเช่นนั้น ความรู้สึกเช่นนั้นมิได้เป็นของเรา แต่มันเป็นของ “ความเป็นเช่นนั้น”

เมื่อปฏิบัติธรรม รู้สึกถึงความเบาสบาย ถ้าถามว่า “รู้สึกเป็นอย่างไร?” เขาตอบว่า “รู้สึก เบาสบาย...” ก็มักจะมี “เรา” เป็นผู้เบาสบายนั้น เป็นโอกาสของความยึดมั่นถือมั่น ถ้าตอบว่า “มันเป็นเช่นนั้น” แสดงว่าไม่มี “เรา” ที่รู้สึกเช่นนั้น ความรู้สึกเช่นนั้นมิได้เป็นของเรา แต่มันเป็นของ “ความเป็นเช่นนั้น”

พึงเห็นสภาวะธรรมทั้งหลายด้วย “ความเป็นเช่นนั้น” อยู่เสมอ “ตัวเรา-ของเรา” ไม่มี โอกาสเกิดได้ เป็นความหมดทุกข์สิ้นเชิง เพราะแม้ความหมดทุกข์สิ้นเชิงก็เป็นของ “ความเป็นเช่นนั้น”

2.3.65 ค้านด้วยการกระทำ

บันทึกการสนทนากับปัญญาชนคนหนึ่ง :

“ทำอะไร จึงจะพ้นทุกข์ ?”

“ละตัณหาเสียได้แล้ว จะพ้นทุกข์”

“ไม่เห็นด้วย”

“ก็คุณยังไม่เห็นเลย แล้วทำไมมาพูดว่าเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย?”

“หมายความว่าอย่างไร ?”

“หมายความว่า ให้คุณทำเสียก่อน ได้ผลอย่างไร นั่นแหละคือการเห็น ที่คุณพูดนี้ คุณพูดจากการคิด มิใช่จากการ “เห็นผล” ของการกระทำ”

“ในสังคมทุกวันนี้ทำไม่ได้”

“เราพูดในประเด็นว่า ละตัณหาเสียได้แล้วจะพ้นทุกข์ ไม่ได้พูดว่า ในสังคมปัจจุบันนี้ทำได้หรือไม่ได้... อีกอย่าง การละตัณหาเป็นเรื่องทางจิตใจภายใน ไม่เกี่ยวกับสังคม ซึ่งเป็นเรื่องข้างนอก ไม่มีใครห้ามการคิดนึกหรือหยุดยั้งความไม่ยึดมั่นถือมั่นภายในจิตใจคนอื่นได้”

“ก็ยังไม่เห็นด้วยและทำไม่ได้”

“ในทางศาสนาสอนว่า ถ้าทำอย่างนี้จะได้ผลอย่างนี้ ทำอย่างนั้นจะได้ผลอย่างนั้น คุณเห็นไหม ? มันเป็นตัวการกระทำ มิใช่การพูดหรือการคิดนึกเฉยๆ ถ้าคุณจะค้านต้องค้านด้วย “การกระทำ” มิใช่ด้วยการคาดคะเน ด้วยเหตุผล”

“ปฏิบัติแล้วทำให้เฉื่อยชา ไม่ก้าวหน้า”

“คุณลองปฏิบัติเสียก่อน แท้จริงแล้วธรรมะในทางศาสนา เป็นการเสนอแนวทางแห่งสัจจะธรรมชาติ สำหรับการแก้ปัญหาเพื่อการดับไม่เหลือแห่งทุกข์ มันสำเร็จประโยชน์ด้วยการลองนำไปปฏิบัติ มิใช่การเสนอแนวความคิดที่ยังยุติไม่ได้ แล้วมานั่งคัดค้านด้วยเหตุผลเพื่อความเป็นผู้ที่ไม่รู้จักจบสิ้น”

นี่คือการศึกษายุคปัจจุบันที่น่าเป็นห่วงมนุษย์ว่า “ความรู้ท่วมหัว แต่จะเอาตัวไม่รอด”

2.3.66 ไม่ต้องทำอะไร

ขณะนี้เป็นเวลาที่ไม่มีความรู้สึกเป็น “ตัวตน” ภาวะนี้จึงเป็นภาวะที่สบายที่สุด วางจากกิเลสทั้งปวง ชุ่มชื้น และโปร่งเย็น นี่คือ “ชีวิตแท้จริง” เราปรารถนาความเป็นเช่นนี้ ขออยู่กับ “ความว่าง” ในภายในเช่นนี้ เช่นนี้...ตลอดไป

ต่อมาเมื่อคิดจะรักใคร่ พอใจ ลุ่มหลง ห่วงกังวล สิ่งใด เรารู้ว่ามันจะทำลายภาวะนี้เสีย ทำให้ต้องเหน็ดเหนื่อย เราร้อน ผิดปรกติ ไปทั้งทางกาย จิต และวิญญาณ ปิดทิ้งไปเสีย ไม่รับเข้ามา ขอยุ่กับ “ความว่าง” ในภายในเช่นนี้ เช่นนี้...ตลอดไป

เมื่อจะดำริในความไม่พอใจ โกรธเคือง เกลียดชัง พยาบาท ต่อสิ่งใดก็ตาม เรารู้ว่ามันจะทำลายภาวะนี้เสีย ทำให้ต้องเหน็ดเหนื่อย เราร้อน ผิดปรกติ ไปทั้งทางกาย จิต และวิญญาณ ปิดทิ้งไปเสีย ไม่รับเข้ามา ขอยุ่กับ “ความว่าง” ในภายในเช่นนี้ เช่นนี้...ตลอดไป

เมื่อจะดำริในความขลาดกลัว น้อยเนื้อต่ำใจ หวาดระแวงต่อภัยอันตรายทั้งหลาย แม้ต่อความตาย เรารู้ว่ามันจะทำลายภาวะนี้เสีย ทำให้ต้องเหน็ดเหนื่อย เราร้อน ผิดปรกติ ไปทั้งทางกาย จิต และวิญญาณ ปิดทิ้งไปเสีย ไม่รับเข้ามา ขอยุ่กับ “ความว่าง” ในภายในเช่นนี้ เช่นนี้...ตลอดไป

ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข หรือเสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา ทุกข์ ไม่อยากรับเข้ามาเป็น “ตัวเรา-ของเรา” เพื่อความยินดี พอใจ หรือไม่ยินดี ไม่พอใจ ต่าง ๆ มันจะทำลาย “ชีวิตแท้จริง” เสีย ทำให้ต้องเหน็ดเหนื่อย เราร้อน ผิดปรกติ ไปทั้งทางกาย จิต และวิญญาณ ปิดทิ้งไปเสีย ไม่รับเข้ามา ขอยุ่กับ “ความว่าง” ในภายในเช่นนี้ เช่นนี้...ตลอดไป

จะขอยุ่กับ “ความว่าง” ในภายในเช่นนี้ ไม่อยากทำสิ่งที่ทำให้ต้องเหน็ดเหนื่อย ทั้งทางกาย จิต และวิญญาณ ไม่อยากทำสิ่งที่ทำให้ผิดปรกติ อันจะนำมาซึ่งความเดือดร้อนทุกชนิด ไม่อยากคิดว่า ดีกว่าเขา เลวกว่าเขา หรือเสมอเขา เพราะจะวางตัวไม่ถูก ไม่อยากปล่อยหน้าที่ การงานให้ค้างค้ำ มันจะนำมาซึ่งความวุ่นวายภายหลัง ไม่อยากกระทบกระทั่ง อึดอัดรำคาญสิ่งใด แม้ต่ออยู่ตัวน้อยที่บินวนอยู่ข้างหู เพราะจะทำให้จิตเสียการทรงตัว ไม่อยากคะเนถึงสิ่งใดๆ ด้วย “ตัวกู” เพราะความกังวลทุกชนิดจะกรูเข้ามาหา ทำให้ต้องเหน็ดเหนื่อย เราร้อน ผิดปรกติ ไปทั้งทางกาย จิต และวิญญาณ บางครั้งไม่อยากจะหลับนอนเพราะมันจะทำให้ลิ้มเลื่อนสูญเสียการสัมผัสที่มีต่อ “ความว่าง” อันเป็น “ตัวชีวิตแท้จริง” เสีย แต่อยากจะทำหน้าที่การงานทุกชนิด อยากจะเผชิญหน้ากับปรากฏการณ์ทั้งหลาย อยากจะประสบกับความแก่ เจ็บ ตาย ด้วยจิตที่ว่างจากกิเลส อันเป็น “ตัวชีวิตแท้จริง” นี้ เราขอประคับประคองชีวิตจิตใจเช่นนี้ไว้ ตลอดวันนี้ วันพรุ่งนี้ และในวันต่อๆ ไป...

2.3.67 วัตถุนิยม

เมื่อถามว่า “คนจนคือคนอย่างไร ?” เขาตอบว่า “คือคนไม่มีเงิน” ก็คน “จนใจ จนปัญญา” ก็มีอยู่ ทำไมเขาไม่พูดถึง ?”

ถามว่า “คนงามคือคนอย่างไร ?” เขาตอบว่า “คือคนที่มีรูปร่างหน้าตาดี” ก็คนที่มึจิตใจ “งามด้วยคุณธรรม” ก็มีอยู่ ทำไมเขาไม่พูดถึง ?

เขาสอนว่า “การที่คนดำริคิดไปในกามารมณ์ เป็นเรื่องของธรรมชาติ ห้ามไม่ได้” ก็ “การดำริไปในเนกขัมมะ” (ยินดีต่อความว่าง) ก็มีอยู่ ทำไมเขาไม่นำมาสอน?

เขาประกาศว่า “เพราะสังคมแก่งแย่งแข่งขัน ทำให้คนเห็นแก่ตัวมากขึ้น” ทำไมเขาไม่ประกาศว่า “เพราะคนเห็นแก่ตัวมากขึ้น สังคมจึงแก่งแย่งแข่งขัน ?”

เขาอ้างว่า “เพราะค่าครองชีพบีบรัด คนจะมามัวถือศีลธรรมอยู่ไม่ได้” แต่อยากจะบอกว่า “ถ้าคนถือศีลธรรมกันแล้ว ค่าครองชีพจะไม่บีบรัด”

เขาอ้างว่า “ถ้าประเทศชาติไม่มั่นคงแล้ว ศาสนาก็จะอยู่ไม่ได้” แต่อยากจะตะโกนให้ทราบ ว่า “ถ้าไม่มีศาสนาแล้ว มนุษยชาติก็จะอยู่ไม่ได้ แล้วชาติแผ่นดินจะมีความหมายอะไร มันไม่เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์นรกไปหรือ ?”

เขาหาว่า “วัฒนธรรมประเพณีของเราที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ล้าสมัย ต่อความเจริญก้าวหน้าของคนยุคใหม่ ควรจะยกเลิกได้แล้ว” แต่วิญญูณปุ่ ย่า ตา ยาย อยากจะกระซิบบว่า “คนยุคใหม่จิตใจต่ำเกินไป ไม่อาจรับวัฒนธรรมแห่งการเอาชนะกิเลสที่จะนำคนไปสู่ความเป็นมนุษย์ผู้ประเสริฐได้”

เขาพูดว่า “เราเกิดมาอยู่ในสังสารวัฏฏ์ ชาตินี้ไม่มีทางพ้นทุกข์ได้” แต่พระรัตนตรัยผู้มีเมตตาต่อสัตว์โลก กล่าวแสดงอยู่ตลอดเวลาว่า “เราเกิดมาเพื่ออยู่กับ ‘ความว่าง’ หรือ ‘พระนิพพาน’ มากกว่า...ทำไมเขาไม่ได้ยิน ?”

2.3.68 ใจเขา ใจเรา

อย่าคร่ำครวญไป เมื่อพระอาทิตย์ส่องแสงจ้า	เรารู้สึกร้อน สัตว์อื่นก็ร้อนด้วย
เมื่อความมืดมาเยือน	สัตว์ทั้งหลายก็ตกอยู่ในความมืดด้วย
เมื่อประสบภัยพิบัติจากธรรมชาติ	สัตว์ทั้งหลายก็ประสบความหายนะด้วยกัน
เมื่อใช้แรงงานสัตว์แต่พอดี	สัตว์ก็จะมีกำลังวังชาพอดีด้วย
เมื่อท่านคุกเข่าส่งของให้	เขาก็น้อมตัวลงมารับ
เมื่อท่านจับมือเขา	เขาก็จับมือตอบ
เมื่อลูกร้องไห้	แม่อังร้องไห้ดังกว่า
เมื่อเราเป็นทุกข์	ผู้อื่นก็เป็นทุกข์ด้วย

เมื่อพูดว่า “ผู้อื่นรุกรานเราก่อน” มันอาจจะเป็นเหตุผลเพื่อขอความเห็นใจสำหรับจะละเมิดสิทธิของผู้อื่น ก็เป็นไปได้

เมื่อพูดว่า “ผู้อื่นเอาแต่พูด แต่ไม่มีการกระทำ” มันอาจจะเป็นเหตุผลเพื่อปิดบัง “ปมด้อย” ว่าการที่เราไม่พูดนั้นมีการกระทำอยู่ข้างใน ก็ได้

เมื่อพูดว่า “เราทำดีไม่ได้ เมื่อสังคมภายนอกไม่ดี” มันอาจจะเป็นเหตุผลสำหรับจะปล่อยตัวโดยปลอดภัยไปตามอำนาจกิเลสตัณหา ก็ได้

เมื่อพูดว่า “คนอื่นทำไมเขาทำชั่วได้ ? ” มันอาจจะเป็นเหตุผลเพื่อบิดพลิ้วต่อการปฏิบัติเพื่อความเป็นมนุษย์ของเราเอง ก็ได้

เมื่อเราอดการปฏิบัติด้วยท่าทางภายนอก มันอาจจะเป็นเหตุผลเพื่อหลอกหลวงตนเองและผู้อื่นสำหรับจะไม่ต้องปฏิบัติในภายใน ก็ได้

เมื่อเราพูดว่า “เรากำลังวุ่นกับการทำงานช่วยเหลือผู้อื่น” มันอาจจะเป็นเหตุผลเพื่อแก้ตัวสำหรับจะไม่ต้องปฏิบัติเพื่อละกิเลส ก็ได้ สังเกตดูให้ดีเถิด !

2.3.71 “กาฝากสังคม”

บันทึกการสนทนากับนักศึกษารุ่นใหม่ :

“พระเป็นกาฝากสังคม”

“กาฝากสังคมในแง่ไหน ?”

“ในแง่ที่ไม่มีผลผลิต อาศัยผลผลิตจากผู้อื่นไปวันๆ ไม่เห็นทำอะไร นอกจากเที่ยวขอเขากิน ทั้งทำให้แรงงานสูญเปล่า”

“เอาอย่างนี้ไหม ขอถามว่าคุณเกิดมาทำไม... ถ้าเกิดมาเพื่อมีผลผลิตมากๆ แต่คุณเป็นทุกข์ ต้องร้องไห้ทุกวัน... กับคุณมีผลผลิตทางวัตถุแต่พอกินพอใช้ แต่ไม่เป็นทุกข์ทางจิตใจด้วยคุณเลือกเอาอย่างไร ?”

“ผมเลือกเอาทั้งสองอย่าง คือ มีผลผลิตด้วย และไม่เป็นทุกข์ทางใจด้วย”

“คุณยอมรับว่าเกิดมา เพื่อให้ได้ผลผลิตทางวัตถุและเพื่อความไม่เป็นทุกข์ด้วย ?”

“ครับ”

“ถ้าพูดถึงแต่ผลผลิตทางวัตถุ พระไม่มีผลผลิต เป็นกาฝากสังคมอย่างคุณว่า ก็ได้... แต่ถ้าพูดว่า เราเกิดมาเพื่อความไม่เป็นทุกข์ด้วย การเป็นอยู่ของพวกคุณนี่สิ ไม่เอื้ออำนวยต่อการดับทุกข์ เพราะคุณมัวจะเอาแต่สนุกสนานทางวัตถุ เบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น คุณรอดชีวิตอยู่ได้ก็ด้วย

คุณธรรมของผู้อื่น ดังนั้น พวกคุณเป็นกาฝากสังคมในแง่นี้ คือในแง่ของการกระทำเพื่อดับทุกข์ เห็นไหมว่า การเป็นอยู่อย่างไหน เป็นกาฝากสังคมที่ร้ายกาจกว่า ?”

“กาฝากสังคมในแง่การดับทุกข์ครับ”

“แต่พวกเราก็มิได้เป็นกาฝากสังคมทั้งสองฝ่าย เราเพียงแค่ผลอไปตามอำนาจช่วยวนของ กิเลสตัณหา รู้สำนึกแล้ว รีบช่วยกันแก้ไขทั้งสองฝ่ายด้วยความไม่ประมาทเป็นอย่างยิ่ง แล้ววันหนึ่ง เราจะเป็มนมนุษย์ที่สมบูรณ์”

2.3.72 ไม่ยึดมั่นถือมั่น

คำว่า “ไม่ยึดมั่นถือมั่น” มีความหมายว่า จิตไม่ไปยินดีผูกพันกับ “เวทนา” ทั้งหลาย ปล่อยวางความยินดีพอใจในธรรมทั้งปวง รักษา “ภาวะแห่งความว่าง” ไว้ตลอดไป ไม่ผูกพันยินดีพอใจในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ใน “วิญญาณ” คือ “ความรู้” ที่เกิดขึ้นใน “ผัสสะ” ทั้งหมดทั้งนั้น ในชาตุดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศ วิญญาณ ในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อันธรรมชาติปรุงแต่งขึ้น ไม่ว่าในอดีต อนาคต ปัจจุบัน ในความเกิด แก่ เจ็บ ตาย

ประสบกับสิ่งไม่พอใจ พลัดพรากจากสิ่งที่รัก ปรรณาสังขารแล้วไม่ได้สิ่งนั้น ในวัตถุ บุคคล เวลา สถานที่ ในปรากฏการณ์ทั้งหลายของธรรมชาติ ในพฤติกรรมทุกชนิดของบุคคลอื่น ไม่ว่าจะกระด้างหรืออ่อนโยน ในลาภ ยศ สรรเสริญ สุข เสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา ทุกข์ ในความดี-ชั่ว ถูก-ผิด ได้-เสีย รัก-เกลียด เลว-ประณีต โกล-ใกล้ มาก-น้อย เสื่อม-เจริญ ฯลฯ อันเป็นสิ่งที่อยู่ทั้งหลาย ทั้งของบุคคลอื่นภายนอก และที่เกิดภายในจิตใจเราเอง ในความหมายสัญญาลักษณะต่างๆ ไม่ว่าจะตื่นเงิน หรือลึกซึ้ง ในทฤษฎีความรู้ความเห็นต่างๆ ไม่ว่าจะป็นสัมมาทิฐิ หรือมิจฉาทิฐิ ในคุณธรรมทั้งหลาย ไม่ว่าจะมนุษย์บัณฑิตหรือที่เป็นอยู่เองตามธรรมชาติ ในพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ ไม่ว่าจะในความหมายใดหมด ในการประพฤติปฏิบัติทั้งหลาย ไม่ว่าจะปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ

สุดท้าย ไม่ยึดมั่นถือมั่นในความดีงามสูงสุด คือ “พระนิพพาน”... แต่ให้ชีวิตเป็นไปตาม ธรรมชาติ กินดื่มเมื่อหิวกระหาย ปกปิดร่างกายเมื่อรู้สึกร้อน-หนาว และป้องกันความละอายตามที โลกบัญญัติ มีที่อยู่อาศัยเพื่อป้องกันภัยธรรมชาติ : เหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลาน หายา มากินเมื่อเจ็บ ไข้ได้ป่วย เยี่ยมเยียนญาติมิตรเพื่อถามสุขทุกข์ ใช้สติปัญญาเน่กคิดเมื่อทำงาน แล้วตายเมื่อถึงเวลา...

2.3.73 แก่ใจสังคม ?

คนสมัยก่อนกับคนสมัยนี้ ต้องแตกต่างกันแน่ อย่างน้อยก็ต่างกัน ในยุคสมัย แม้ไม่พูดถึง
คุณธรรม

คนสมัยก่อนพูดถึงคำว่า “สังคม” น้อยมาก คำว่า “ช่วยเหลือสังคม” แทบไม่ได้ยิน แต่ทุกคน
ปฏิบัติธรรม เอาชนะกิเลสตัณหา อยู่ในทุกกิริยาบถการงาน แล้วสังคมภายนอกก็สงบสุขเอง

คนสมัยนี้ “คำก็สังคม สองคำก็สังคม” แต่ในชีวิตของแต่ละคน เขาเห็นแก่ตัวอย่างมักง่าย
เขาประพฤติกิเลสตัณหาแต่เรื่องที่จะเป็นประโยชน์แก่กิเลสตัณหาเท่านั้น เขาอ้างสังคมเพื่อบังหน้า
สำหรับกอบโกยเอาประโยชน์ที่เห็นแก่ตัว สังคมของเขาก็วุ่นวายเป็นทุกข์ เขาพูดว่า “จะแก้ไข
สังคม” แต่ตัวเขาเองคือผู้สร้างปัญหาแก่สังคม “ความฉลาดที่มีกิเลสเป็นพื้นฐาน” นั่นแหละคือ
ตัวปีศาจร้ายที่จะทำลายสังคมได้อย่างลึกซึ้งซ่อนเร้น จนไม่มีใครมองเห็น

แม้คนสมัยใหม่จะอวดตัวว่าฉลาด แต่เป็นความฉลาดเพื่อแสวงหาความทุกข์ มันจึงเป็น
ความฉลาดของคนพาล ที่ถึงพร้อมด้วยเหตุผล เล่ห์เหลี่ยม สำหรับแก้ตัวให้กิเลสอย่างน่าสลดสังเวช
ที่สุด

โง่งมายต่อความรู้ของคนสมัยใหม่ ไม่รู้จักพูดคำว่า “สังคม” แต่ฉลาดที่จะนำตัวเอง
ให้หมดกิเลสตัณหา อยู่กับความไม่เป็นทุกข์ ยืมเยาะต่อโลกทั้งปวงอยู่ใน คัมภีร์ที่ได้เกิดมา

2.3.74 ไม่หลับไม่นอน

ถ้าหลับนอนลงไปด้วยความโกรธความเร่าร้อน	ชื่อว่านอนอย่างสัตว์นรก
ถ้าหลับนอนลงไปด้วยความโลภ	จัดชื่อว่านอนอย่างเปรต
ถ้าหลับนอนลงไปด้วยความโง่เขลา	ชื่อว่านอนอย่างสัตว์เดรัจฉาน
ถ้าหลับนอนลงไปด้วยความหวาดกลัว	ชื่อว่านอนอย่างผีอสุรกาย
ถ้าหลับนอนลงไปด้วยความพอใจในกามารมณ์	ชื่อว่าได้นอนอย่างเทพบุตรเทพธิดา
ถ้าหลับนอนลงไปด้วยพรหมวิหาร	ชื่อว่าได้นอนอย่างพรหม
ถ้ากราบเท้าคุณพ่อคุณแม่ ระลึกบุญคุณท่านก่อนนอน	ชื่อว่าได้นอนกับผ้าห่มผืนใหญ่
ถ้าสวดมนต์ ไหว้พระก่อนนอน	ชื่อว่าได้นอนหลับสนิทไม่ฝันร้าย
ถ้าหลับนอนลงไปด้วยการกระทำเพื่อละกิเลส	ชื่อว่าได้นอนอย่างพระอรหันต์
ถ้านอนลงไปด้วยความว่าง ไม่มี “ตัวตน” ผู้นอนเท่ากับว่าเขามีได้นอน เป็นผู้ตื่นอยู่เสมอ เขาจึงมีชีวิตที่เป็นการพักผ่อนชั่วฉับวินาที	

2.3.75 ที่พึ่งสุดท้าย

พระธรรมเจ้าเป็นที่พึ่งสุดท้ายของเรา :

เมื่อท่านทำดีแต่ไม่มีใครเห็น คนทั้งหลายกลับกล่าวหาว่าท่านทำชั่ว กล่าวคำประณามท่านต่างๆ นานา ไม่มีใครเลยที่พอจะยึดถือเป็นที่พึ่งได้ แต่พระธรรมเจ้าก็ยังเป็นที่พึ่ง ให้ท่านเป็นคนดีตามสมควรแก่การกระทำของท่าน

เมื่อท่านเป็นฝ่ายถูก แต่เขากล่าวหาว่าเป็นฝ่ายผิด กลับไปยกย่องผู้คิดทำร้ายท่านว่าเป็นฝ่ายถูก คนทั้งหลายก็พลอยเห็นดีไปกับเขาด้วย ไม่มีใครเลยที่พอจะยึดถือเป็นที่พึ่งได้ แต่พระธรรมเจ้าก็ยังเป็นที่พึ่ง ลงโทษบุคคลนั้นให้เป็นทุกข์ ตามสมควรแก่การกระทำของเขา เมื่อท่านทำดีเท่าไร พระธรรมเจ้าก็ให้ความดีท่านเท่านั้น แน่นอน ซื่อตรง เด็ดขาด เสมอ ไม่มีที่พึ่งอื่นยิ่งไปกว่าพระธรรมเจ้าอีกแล้ว

2.3.76 คนใกล้ตาย

นานมาแล้ว มีชายคนหนึ่งป่วยด้วยโรคปอดและต้องตายอย่างทรมาณ เขาจึงอุทิศเงินจำนวนหนึ่งให้แก่สถาบันค้นคว้าโรคปอด เพื่อช่วยเหลือผู้ป่วยรายอื่นต่อไป

เมื่อไม่นานมานี้ มีเศรษฐีคนหนึ่งป่วยด้วยโรคเบาหวาน มันทรมาณเขามากจนต้องตายในที่สุด เขาจึงอุทิศสมรดกจำนวนหนึ่งให้แก่สถาบันค้นคว้าโรคเบาหวานเพื่อช่วยเหลือผู้ป่วยรายอื่นต่อไป

และเมื่อวานนี้ มีเจ้านายเชื้อพระวงศ์องค์หนึ่ง สิ้นชีพตักษัยด้วยโรคมะเร็ง เช่นเดียวกัน ท่านมีเมตตาสงสารต่อผู้ป่วยด้วยโรคนี้ จึงได้บริจาคที่ดินเนื้อที่ 5 ไร่ เพื่อก่อสร้างอาคาร โรงพยาบาล และเพื่อค่าใช้จ่ายต่างๆ ในการค้นคว้ารักษาโรคมะเร็งแก่ผู้ป่วยรายอื่นต่อไป

คนเจ็บป่วยด้วยโรคชนิดใด มักสงสารเห็นใจเพื่อนมนุษย์ที่เจ็บป่วยด้วยโรคชนิดเดียวกัน จึงได้ช่วยเหลือด้วยวัตถุปัจจัยต่างๆ เมื่อวินาทีสุดท้ายใกล้จะสิ้นชีวิต

ผู้ใดเป็นภิกษุเห็นภัยในสังสารวัฏฏ์แท้จริง จะเห็นว่าสัตว์ทั้งหลายผู้เป็นเพื่อนทุกข์ ล้วนถูกรอค้าย คือความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เบียดเบียนอยู่ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น จะเมตตาสงสารสัตว์ทั้งหลาย

ผู้ถูกรอค้ายเบียดเบียนเช่นเดียวกับเรา จึงไม่มีเวลาที่จะมาเพ่งโทษ เกลียดชัง อาฆาตพยาบาท อิจฉาริษยา คนนั้นคนนี้ แต่จะเสียสละทุกอย่างเพื่อช่วยเหลือสัตว์ผู้เป็นเพื่อนทุกข์ทั้งหลายเหล่านั้น ในทันทีขณะจิตนี้ ซึ่งมีความรู้สึกลอยอยู่ด้วยความไม่ประมาทว่า มันคือวินาทีสุดท้ายของชีวิต

2.3.77 ความรักอันยิ่งใหญ่

เห็นไหม ไม่มีใครรักมนุษย์ยิ่งไปกว่าพระธรรมเจ้า พระธรรมได้วิวัฒนาการมนุษย์ให้สูงขึ้น จากเด็กทารกไร้เดียงสา เป็นคนหนุ่มที่เข้มแข็ง และแสวงหา เป็นคนแก่ที่หนักแน่นมั่นคง เป็นผู้เฒ่าที่ผ่านอุปสรรคทั้งปวง จนยิ้มเยาะต่อปรากฏการณ์ทั้งหลายได้ นี่เพราะพระธรรมเจ้ารักมนุษย์นั่นเอง หรือพระธรรมได้วิวัฒนาการมนุษย์ จากพาลชน เป็นกัลยาณบุรุษ เป็นพระอรหันต์ที่กระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ตามลำดับ จนถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นี่เพราะพระธรรมเจ้ารักมนุษย์นั่นเอง

เมื่อเรามีความทุกข์มากเข้า พระธรรมเจ้าได้ส่งความไม่เที่ยงมาช่วยคลี่คลาย ผ่อนผัน ความทุกข์ให้เบาบางลง นี่เพราะพระธรรมเจ้ารักมนุษย์นั่นเอง เมื่อเราทำผิด สร้างความเดือดร้อนแก่ตนเองและผู้อื่น พระธรรมเจ้ายังได้ส่งความเช็ดหลาบสำหรับที่จะไม่ทำผิดซ้ำอีก ด้วยการให้ระมัดระวังตัวยิ่งขึ้น นี่เพราะพระธรรมเจ้ารักมนุษย์นั่นเอง ใครที่เป็นคน โหดร้าย มีกำลังอำนาจ รังแกเพื่อนมนุษย์ทั้งหลาย พระธรรมเจ้ายังได้ช่วยเหลือมนุษย์ บันดาลความทุกข์ให้กับคนคนนั้น หรือให้ความตายมาสำหรับหยุดยั้งเขาไว้จากความโหดร้ายต่าง ๆ ของเขา นี่เพราะพระธรรมเจ้ารักมนุษย์นั่นเอง

แม้เมื่อเขามีความทุกข์จนถึงที่สุด เขาก็ยังได้รับความรักครั้งสุดท้าย สำหรับผู้มีสติปัญญา เห็นว่า แท้จริงแล้วมิได้มีสัตว์บุคคล จึงหมดความเสียดายต่ออดีต ไม่ห่วงกังวลอนาคต หหมดความยึดมั่นในปัจจุบัน ก็สามารถทำที่สุดแห่งทุกข์ทั้งปวงได้ แม้ในวินาทีสุดท้ายแห่งชีวิต นี่เพราะพระธรรมเจ้ารักมนุษย์นั่นเอง

2.3.78 รู้จัก “ความทุกข์”

คนรู้จักคำว่า “ความทุกข์” น้อยเกินไป พอได้ยินคำว่า “ทำอะไรก็ได้ แต่อย่าเป็นทุกข์” เขาจะยิ้มเยาะออกมาทันทีว่า “เราไปขโมยของของผู้อื่น โดยที่เราไม่เป็นทุกข์ก็ได้ละซี?”

เราบอกว่า “ความทุกข์มันมาจากกิเลส เป็นเหตุให้ต้องไปขโมยของของผู้อื่น...”

เขาก็หาเลศต่อไปว่า “คนต้องทำงานทุกชนิดด้วยกิเลส เพราะมิใช่พระอรหันต์ที่จะละกิเลสได้หมด และอรหันต์ที่ว่าจะมีจริงหรือไม่ ก็ไม่รู้...”

เราบอกว่า “การกระทำที่เป็นกิเลส นั้น คือการกระทำที่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น หรือเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น...”

เขาแสดงอาการงงัน แต่ยังมีข้อโต้แย้งอีก “ผมซื้อเหล้ามาดื่มคนเดียว ไม่เป็นการเบียดเบียนตนเอง เพราะผมมีเงินเหลือเฟือและไม่เบียดเบียนใครให้เดือดร้อน อย่างนี้ผมยอมทำได้...”

เราบอกว่า “มันทำลายสุขภาพ ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง กลิ่นเหม็นของเหล้าติดปากติดคอ เบียดเบียนภรรยา ลูกๆ และผู้ใกล้ชิด เป็นต้น คุณลองนึกถึงโทษอย่างอื่นเอาเองก็ได้...”

เขาขอมงานต่อเหตุผล และเขาเองเป็นผู้ให้คำจำกัดความ เรื่อง “ความทุกข์” เสียใหม่ว่า “ความทุกข์มาจากกิเลส เป็นเหตุให้เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น” เขาวามันรัดกุมเพียงพอ เพราะมีทั้งตัวสถานะ ตัวเหตุและตัวผล อย่างน้อยก็สำหรับตัวเขาเอง

2.3.79 อย่างขัดขวางการเดินทาง

มนุษย์ในโลกมีเพียงพันธุ์เดียวเท่านั้น คือ พันธุ์มนุษย์ กำลังเดินมุ่งหน้าไปสู่ “พระนิพพาน” ตามที่พระธรรมเจ้าเรียกกรอง มนุษย์ผู้จะเดินไปถึง “พระนิพพาน” ได้ ต้องมีความสุข รอบคอบ อ่อนโยน หนักแน่น มีจิตละเอียดประณีต มีหิริโอตตปปะ ถึงพร้อมด้วยสติสัมปชัญญะ ปราศจากความรู้สึกที่เป็น “ตัวตน” ด้วยอำนาจคัมภีร์

เมื่อท่านกล่าวคำหยาบ คำ ผู้ใด จะทำให้ท่านสะเพร่า มีจิตกระด้าง ไม่มีหิริโอตตปปะ ปราศจากสติสัมปชัญญะ ทั้งก่อความโกรธขัดเคืองให้กับผู้นั้น มันเป็นการถ่วงเวลาการเดินทางของท่านและของเพื่อนมนุษย์ผู้นั้นทั้ง ทำให้ลดจำนวนผู้เดินทางที่เหมาะสมลงไป

เมื่อหญิงสาวนุ่งชั้วห่มชั้ว มันจะทำให้หล่อนเป็นคนสะเพร่า มีจิตกระด้าง ไม่มีหิริโอตตปปะ ปราศจากสติสัมปชัญญะ ทำลายคุณค่าของตนจากผู้ที่ได้พบเห็น ทั้งก่อให้เกิดความใคร่ ความกำหนดแก่ผู้อื่น มันเป็นการถ่วงเวลาการเดินทางของหล่อนและของเพื่อนมนุษย์ผู้ที่ได้พบเห็นเหล่านั้น ทั้งทำให้ลดจำนวนผู้เดินทางที่เหมาะสมให้ลดน้อยลงไปอีก ฯลฯ

เมื่อมนุษย์กระทำการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่นอยู่ทุกเวลาในที่เช่นนี้ ก็จะต้องถ่วงเวลาการเดินทางของตนเองและของผู้อื่น และลดจำนวนเพื่อนมนุษย์ที่เหมาะสมแก่การเดินทางลงไปเรื่อยๆ การเดินทางของมนุษย์ก็ต้องล่าช้า ไม่ทันเวลา หรือหมดพันธุ์มนุษย์ไปเสียก่อน ก่อนที่จะเดินทางไปถึงพระนิพพานนั้น จึงควรระมัดระวังที่จะไม่ก่อพฤติกรรมทางกาย วาจา ใจ ใดๆ อันจะนำมาซึ่งการเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่นในภายหลัง อยู่ด้วยสติสัมปชัญญะเป็นอย่างยิ่ง เพื่อช่วยกันเดินทางไปนิพพานให้เร็วที่สุด

2.3.80 อย่างน้อยใจ

บางคนบ่นว่า เขารู้สึกน้อยใจ โกรธ โทษตัวเองอยู่เสมอว่า ได้สนใจปฏิบัติธรรมมาช้านาน แต่ทำไมยังละโลก โกรธ หลง ไม่ได้ บางครั้งยังโลกอยากให้ผู้อื่นเหมือนใจเรา บางครั้งยังโกรธคนที่อยู่ใกล้เคียง บางครั้งยังทำอะไรด้วยความหลงมกมาย ชีวิตนี้ดูจะดับความทุกข์ได้ยากจริงๆ การกล่าวออกมาเช่นนี้ย่อมแสดงให้เห็นอยู่ในตัวมันเองว่า เขามีสัมมาทิฐิไม่เพียงพอ เขาได้สร้าง “ตัวฉัน” ที่เป็นผู้ปฏิบัติธรรม แล้วผิดหวังเมื่อไม่ได้ตามที่ “ฉัน” ต้องการ การรู้ว่าตัวเองไม่สามารถละกิเลสได้ แล้วมาเป็นทุกข์เศร้าหมองเสีย ไม่ใช่หิริโอตตปะปะในทางธรรมะ ซึ่งต้องประกอบอยู่ด้วยปัญญา ไม่ต้องการความเศร้าหมอง

ควรจะเปลี่ยนความเข้าใจเสียใหม่ว่า เราจะระมัดระวังอยู่ด้วยสติ เมื่อกระทบอารมณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้กิเลสค้นหาได้โอกาส แต่ถ้าปล่อยให้ความทุกข์เกิดได้ ก็มีสติปัญญามาทันอีก ไม่ปรุงแต่งความโง่เขลานั้นต่อไป ความทุกข์เหล่านั้นจะค่อยๆ ดับไปเอง

เมื่อจิตมาเพ่งพินิจด้วยสติสัมปชัญญะอยู่จนเต็มความสามารถ ก็จะไม่มิจิตส่วนไหนมานั่งพรั่นเพื่อว่า ฉันยังละกิเลสไม่ได้ แล้วเสียใจว่ายังต้องเป็นทุกข์อยู่อีกต่อไป การกระทำอย่างนี้ต่างหากที่จะเป็นหนทางนำไปสู่ความดับทุกข์แท้จริงได้

2.3.81 ความผิดสองชนิด

ครูบาอาจารย์เคยตักเตือนเสมอว่า “การทำงานทุกชนิด แม้การพูด การเขียน เป็นสิ่งที่ดี เป็นการเผยแผ่ธรรมะ เพื่อประโยชน์ตน ประโยชน์ท่าน แต่ควรระมัดระวังอย่าให้ผิดพลาด” แต่แล้วก็มักปรากฏว่า มีอยู่เสมอที่การทำ พูด และเขียน ผิดพลาด โดยความรู้ที่แรกมักไม่แจ่มชัด มันเป็นความรู้อันเกิดจากความพวยพุ่งของปัญญาระดับหนึ่ง ที่ยังขาดการใคร่ครวญและซึมซาบแท้จริง แต่สักวันหนึ่งจะเห็นข้อผิดพลาดเหล่านั้น แล้วจะแก้ไขตัวมันเอง

ผู้ที่ทำงานหรือแสดงความคิดเห็น สติปัญญาออกมาจึงมีโอกาสมิพลาดได้เสมอ ดังนั้นจึงไม่ควรรีบไปสรรเสริญหรือประณามใครว่า ถูก-ผิด ให้โอกาสเขา แล้วเขาจะรู้ด้วยตัวเอง เป็นความรู้ที่แจ่มแจ้งชัดเจน แต่สิ่งหนึ่งที่ควรแก้ไข แนะนำตักเตือนตัวเองหรือพยายามควบคุมให้ได้ด้วยปัญญาอีกตัวหนึ่ง นั่นคือ เมื่อผิดพลาดไปแล้ว จะไม่กังวล หวาดระแวง ลังเลสงสัย จนกลายเป็นความทุกข์หม่นหมอง แต่จะแก้ไขข้อผิดพลาดทั้งปวงด้วยจิตใจที่ปรกติที่สุด มิฉะนั้นแล้วจะเป็นความผิดพลาดที่ร้ายแรง ความผิดพลาดส่วนนี้ต่างหากที่น่ากลัวอย่างยิ่ง

2.3.82 เส้นผมบังภูเขา

เมื่อคนเขลาแสดงตนว่าสนใจศึกษารัศมี เขาจะออกจากบ้านไปสู่สำนักต่างๆ จากสำนักนี้ไปสำนักนั้น จากวัดนี้ไปวัดนั้น จากอาจารย์คนนี้ไปหาอาจารย์คนนั้น เพื่อต้องการฝึกสติ ฝึกสมาธิ สำหรับเพื่อดับทุกข์ภายในจิตใจ แต่เขาไม่ทราบว่ ความทุกข์เกิดมาจากตัณหา : กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ไม่ใช่เพราะเขาไม่ได้ไปฝึกสติหรือฝึกสมาธิ

การที่เขาไม่สามารถบังคับตนเองให้สนุกกับหน้าที่การงานประจำวัน ช่วยเหลือบิดามารดา ศึกษาเล่าเรียน พอใจในการที่ได้ทำความดี ช่วยเหลือตนเองและผู้อื่น ฯลฯ แต่ต้องการไปมีสติ มีสมาธิ จากที่อื่น นั่นคือโอกาสแห่งตัณหาทั้งสาม เขาจึงแบกตัณหาไว้เต็มที แล้ววิ่งไปฝึกสติ ฝึกสมาธิ จากสำนักนี้สู่สำนักนั้น จากวัดนี้สู่วัดนั้น จากอาจารย์คนนี้สู่อาจารย์คนนั้น แท้จริงแล้วเขาควรละตัณหาที่กวนใจเสียก่อน ที่นี่และเดี๋ยวนี้ ด้วยการมีความเห็นถูกต้องแท้จริง อาศัยสติและสมาธิ ที่มีอยู่โดยธรรมชาตินั้น แล้วค่อยไปฝึกสติหรือฝึกสมาธิให้มากขึ้น เมื่อเขามีโอกาสที่เหมาะสมต่อไป จะได้มากหรือน้อยนั้นแล้วแต่ความสามารถ แต่ตลอดเวลาเขาจะไม่มีทุกข์เลย

2.3.83 คูที่ “ผลสุดท้าย”

อย่าพูดแต่ว่า “สวย หรือ ไม่สวย” เพราะทั้งสวยและไม่สวย และการปฏิบัติเพื่อความสวย ล้วนยังต้องวนเวียนอยู่ในกองทุกข์

อย่าพูดว่า “สูง หรือ ต่ำ” เพราะทั้งสูงและต่ำ และการปฏิบัติเพื่อความสูง ล้วนยังต้องวนเวียนอยู่ในกองทุกข์

อย่าพูดว่า “รวย หรือ จน” เพราะทั้งรวยและจน และการปฏิบัติเพื่อความรวย ล้วนยังต้องวนเวียนอยู่ในกองทุกข์

อย่าพูดว่า “ฉลาด หรือ โง่” เพราะทั้งฉลาดและโง่ และการปฏิบัติเพื่อความฉลาด ล้วนยังต้องวนเวียนอยู่ในกองทุกข์

อย่าพูดว่า “ดี หรือ ชั่ว” เพราะทั้งดีและชั่ว และการปฏิบัติเพื่อความดี ล้วนยังต้องวนเวียนอยู่ในกองทุกข์ ฯลฯ

แต่พูดว่า “ทุกข์ หรือ ไม่เป็นทุกข์” “เบียดเบียนตนเอง ผู้อื่น หรือ ไม่” เพราะความไม่เป็นทุกข์ และการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

ทั้งการปฏิบัติเพื่อออกไปจากทุกข์ และหยุดการเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น เป็นความต้องการของธรรมชาติ เป็นที่สิ้นสุดแห่งปัญหาทั้งปวง สำหรับความเป็นมนุษย์แท้จริง มนุษย์อย่าได้

เสียเวลาไปหลงไหล “สิ่งคู่” ต่างๆ อันเป็นเหตุให้เกิด “ตัวตน” ในลักษณะต่างๆ ซึ่งไม่เป็นไปเพื่อการพ้นทุกข์สิ้นเชิง เราไม่มีเวลามากพอ...

2.3.84 ไม่พ้นตัวเอง

สรรพสิ่งในสากลจักรวาลเป็นของพระธรรมเจ้า เกิดขึ้นโดยกฎของธรรมชาติ เป็นอวัยวะส่วนหนึ่งของพระธรรมเจ้า พระธรรมเจ้าจึงมีตัวตนอันใหญ่มหาศาล เมื่อเป็นเช่นนี้ ความขัดแย้งของสิ่งทั้งหลาย จึงเป็นความขัดแย้งในภายใน

เมื่อคนหนึ่งประทุษร้ายคนหนึ่ง นั่นคือเขาประทุษร้ายตัวเอง เมื่ออีกคนหนึ่งโกรธ กระทำการประทุษร้ายตอบ นั่นคือเขาประทุษร้ายตัวเองอีกครั้งหนึ่ง และรุนแรงขึ้นไปเรื่อยๆ นิทานเล่า มาว่า : ครั้งหนึ่ง เกิดวิกฤตการณ์อันเลวร้ายขึ้นในโลก นำในมหาสมุทรกำลังจะเหือดแห้ง ยังมีปลาใหญ่ที่คู่ร้ายตัวหนึ่ง หลังจากที่มันกินปลาและสัตว์อื่นๆ ในทะเลจนหมดสิ้น นั่นหมายความว่า มันกำลังจะตาย ความคิดเกิดขึ้นแก่มันในขณะนั้น มันกินหางตัวเองเป็นอาหาร วันต่อมา มันกินลำตัวของมันเอง และวันสุดท้าย มันกลืนหัวของมันเป็นอาหาร

2.3.85 สิ่งศักดิ์สิทธิ์

“ขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายคุ้มครองท่าน” สิ่งศักดิ์สิทธิ์ คือ สิ่งที่มีอำนาจบันดาลให้เกิดความสำเร็จเด็ดขาด และแน่นอนในตัวมันเอง เมื่อเดินเข้าไปได้ร่มไม้จะรู้สึกเย็นรุ่ม ความเย็นนั้นแหละ คือความศักดิ์สิทธิ์ของต้นไม้

เมื่อท่านจุดไฟ แสงสว่างและความร้อนจะเกิดขึ้น แสงสว่างและความร้อนนั้นแหละ คือความศักดิ์สิทธิ์ของไฟ ธรรมชาติทั้งหลาย เช่น แม่คงคา แม่ธรณี แม่โพสพ พระพาย พระเพลิง ฯลฯ ล้วนมีความศักดิ์สิทธิ์ด้วยกันทั้งนั้น

ใครทำผิด ย่อมได้รับโทษตามควรแก่กรรม พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ บิคา มารดา ครู อาจารย์ พระมหากษัตริย์ เป็นต้น ล้วนมีความศักดิ์สิทธิ์อยู่ในตัวเองทั้งสิ้น ควรประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้อง ในทุกสิ่ง ทุกเวลา ทุกสถานที่ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายจะคุ้มครองได้จริง ทั้งหมดนี้รวมอยู่ในสิ่งศักดิ์สิทธิ์สูงสุด คือ กฎของธรรมชาติ ว่า : “เพราะสิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น” โดยมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สุดท้าย คือ “พระนิพพาน” มีอำนาจสำเร็จบริบูรณ์เด็ดขาดในตัวมันเอง ในอันที่จะทำลายสังขตธรรมที่กล่าวกรายเข้าไปให้แหลกเหลว จนเป็นความว่าง แต่โปร่งเย็น ไม่มีการเกิดและไม่มีการดับ คุ้มครองสัตว์โลกทั้งปวงไว้ ด้วยความศักดิ์สิทธิ์ยิ่งนัก

2.3.86 เราเลือกได้

เมื่อเราพูดว่า : “เราเห็นพระที่วัดไม่ดี เราเห็นครูที่โรงเรียนชอบดุด่า เราได้ยินว่า ผู้พิพากษาที่ศาลกินสินบน เราได้ยินว่าหมอชู้ครีคร่ารักษาพยาบาลจากคนป่วย”

คุณยายกล่าวเตือนเราว่า : “ไม่มีพระที่ไม่ดี คนไม่ดีไม่ใช่พระ ไม่มีครูที่ดุด่า คนดุด่าไม่ใช่ครู ไม่มีผู้พิพากษากินสินบน คนกินสินบนไม่ใช่ผู้พิพากษา ไม่มีหมอที่ชู้ครีคร่า คนชู้ครีคร่าไม่ใช่หมอ ไม่มีใครดี ใครชั่วหรือกลุก ทุกคนล้วนแต่ประพฤติไปตามครรลองแห่งตน เมื่อเข้าค้นหาแต่ความชั่วจากบุคคลอื่น ความชั่วแท้จริงจะมารวมอยู่ที่เจ้า

ปากมีหน้าที่พูด เราสามารถเลือกได้ระหว่างพูดดีกับพูดชั่ว จึงควรให้ปากนี้ได้กล่าวแต่สิ่งที่ดีออกมา ใจมีหน้าที่คิด เราสามารถเลือกได้ระหว่างคิดดีกับคิดชั่ว จึงควรให้ใจนี้ได้คิดนึกแต่สิ่งที่ดี อย่าพูดชั่วจะเป็นกลางปาก อย่าคิดชั่วจะเป็นกลางใจ ตลอดชีวิตของเจ้า ขอให้ได้คิดดี พูดดี ทำดี แม้ว่าจะหลับฝันก็ขอให้ฝันดี”

2.3.87 ฟ้ำกับดิน

ธรรมชาติได้สร้างฟ้ำกับดินเพื่อให้เกิดความแตกต่างกันในความรู้สึกของมนุษย์ เริ่มมีสูงและต่ำ และนี่เอง คือความตรงกันข้าม ในความหมายของสรรพสิ่ง เมื่อเริ่มมีมนุษย์ ผู้มีความรู้สึกทุกอย่างจึงมีความหมาย เขาจะดูคึดมึ่มซิมซามสิ่งทั้งปวงเข้าไปเก็บไว้ใน “ใจ” ของเขา

“ใจ” ของมนุษย์ จึงเป็นที่รวมของทุกสิ่งภายนอก เป็นผู้กำหนดหมายฐานะของสิ่งเหล่านั้น ในความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ คับไป เป็นผู้เสวยรสชาติในโลกอยู่ชั่วขณะๆ หนึ่งของกาลเวลา

ยุคที่มนุษย์เจริญด้วยสติปัญญา “ใจ” ของเขาจะเป็นอิสระอยู่เหนืออำนาจสิ่งภายนอกทั้งปวง ความสูง-ต่ำ ไม่มีความหมาย แต่ในยุคที่มนุษย์เปลี้ยงพล้ำต่อตณหา “ใจ” ของเขาตกอยู่ภายใต้วัตรธรรม ความโง่เขลาเข้ามาครอบครองจิตใจ ฟ้ำ-ดิน หรือความสูง-ต่ำ เป็นผู้บงการให้เขาต้องตกทุกข์ได้ยาก “โลก” จึงมีความหมายไปตามสติปัญญาหรือความโง่เขลาของมนุษย์ในยุคสมัยต่างๆ นั้น

ยุคที่ถือว่า “โลก” คือร่างกายที่ยาวาหาหนึ่ง พร้อมสัญญาและใจ การเอาชนะตนเองคือการเอาชนะโลก มนุษย์จะประพฤติกระทำให้บังคับควบคุมเอาชนะกิเลสตัณหาภายในใจตน ทำให้สิ่งทั้งปวงสิ้นสุดได้ก่อนที่เขาจะสิ้นลมหายใจ สังคมก็อยู่กันเป็นสุข

ยุคที่ถือว่า “โลก” คือแผ่นดินอันกว้างใหญ่ไพศาล วิจิตรพิศดาร มนุษย์จะหันเหออกจากการศึกษาตนเอง เพื่อศึกษาค้นคว้าสิ่งภายนอกอันไม่รู้จักจบสิ้น ชีวิตของเขาจึงดูสั้นนัก เมื่อเทียบกับความรู้อันหลากหลายของสากลจักรวาล ยุคสมัยที่คาบเกี่ยวกัน คือเขาได้ศึกษาโลกภายในมาด้วย

นั่นคือเขาควบคุมตนเองได้บ้าง แล้วมาศึกษาโลกภายนอกเพื่อเป็นความรู้ตามธรรมดาที่ยังดูไม่กระไรนัก สังคมของมนุษย์พอจะมีสันติอยู่บ้าง แต่ยุคสมัยที่มนุษย์ละทิ้งความรู้ต่อโลกภายนอกมาศึกษาแต่โลกภายนอกโดยส่วนเดียวด้วยอำนาจกิเลสตัณหา แข่งขันกันแย่งชิงวัตถุปัจจัยเพื่อบำบัดความต้องการแห่งกิเลสตัณหา นั้น มนุษย์จะเบียดเบียนกันจนถึงที่สุด ฐานะของเขาคงตกต่ำอย่างยิ่ง สันติสุขจะไม่มีเหลืออยู่ในจิตใจของพวกเขา

มนุษย์ควรรู้จัก “โลก” ให้เพียงพอ แล้วเลือกเอาเถิดว่า เราควรจะดูดซับ “โลก” ชนิดไหนไว้ใน “ใจ” ของเรา แล้วศึกษาค้นคว้า ประพฤติกระทำเพื่อเอาชนะมันให้ได้ โดยมีชีวิตอันสันต์นี้เป็นเดิมพัน !

2.3.88 ไม่ใช่ตัวเรา-ของเรา

เมื่อรู้สึกว่ารักใคร่พอใจสิ่งใดอยู่ จึงมีสติรู้ทันว่า นั่นเป็นการปรุงแต่งของเหตุปัจจัย หาใช่เป็น “ตัวเรา-ของเรา” ไม่ หยุดมันไว้เสียด้วยสติปัญญาว่า “มันเป็นเช่นนั้นเอง”

เมื่อรู้สึกว่กระทบกระทั่ง โกรธเกลียด ขัดเคืองอยู่ จึงมีสติรู้ทันว่า นั่นเป็นการปรุงแต่งของเหตุปัจจัย หาใช่เป็น “ตัวเรา-ของเรา” ไม่ หยุดมันไว้เสียด้วยสติปัญญาว่า “มันเป็นเช่นนั้นเอง”

เมื่อรู้สึกว่จิตหดหู่ เหี่ยวแห้ง ไม่แจ่มใส จึงมีสติรู้ทันว่า นั่นเป็นการปรุงแต่งของเหตุปัจจัย หาใช่เป็น “ตัวเรา-ของเรา” ไม่ หยุดมันไว้เสียด้วยสติปัญญาว่า “มันเป็นเช่นนั้นเอง”

เมื่อรู้สึกว่หวาดกลัว ลังเลสงสัยอยู่ จึงมีสติรู้ทันว่า นั่นเป็นการปรุงแต่งของเหตุปัจจัย หาใช่เป็น “ตัวเรา-ของเรา” ไม่ หยุดมันไว้เสียด้วยสติปัญญาว่า “มันเป็นเช่นนั้นเอง”

เมื่อรู้สึกต่อความทุกข์ อันเนื่องมาจากกิเลสธรรมทุกชนิด จึงมีสติรู้ทันว่า นั่นเป็นการปรุงแต่งของเหตุปัจจัย หาใช่เป็น “ตัวเรา-ของเรา” ไม่ หยุดมันไว้เสียด้วยสติปัญญาว่า “มันเป็นเช่นนั้นเอง”

เมื่อรู้สึกต่อ “ความว่าง” อันเป็นความสะอาด สว่าง สงบ จึงมีสติรู้ทันว่า นั่นเป็นการสิ้นสุดของเหตุปัจจัย หาใช่เป็น “ตัวเรา-ของเรา” ไม่ ปล่อยให้ไปไปด้วยสติปัญญาว่า “มันเป็นเช่นนั้นเอง”

“เมื่อสิ่งทั้งปวงไม่ใช่ ‘ตัวเรา-ของเรา’ แล้ว ทำไมต้องเจริญคุณธรรมต่างๆ ด้วยเล่า... ?”

“คุณธรรมส่วนหนึ่งเจริญเพื่อละกิเลส ส่วนหนึ่งเพื่อทำความเป็นมนุษย์ ส่วนหนึ่งเพื่อทำหน้าที่ช่วยเหลือเกื้อกูลสิ่งรอบตัวเรา เพื่อใช้หนี้ในการที่สิ่งรอบตัวเราได้สร้างเรามา ซึ่งล้วนมิใช่เพื่อ ‘ตัวเรา-ของเรา’ ทั้งสิ้น”

2.3.89 เพื่อนรัก-เพื่อนร้าย

มนุษย์ในโลกกำลังเพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อยๆ ไปไหนก็พบปะแต่ผู้คนจนแทบจะไม่มีที่หลีก ทุงนาป่าเขากลับกลายเป็นแหล่งชุมชน เมืองเล็กกลายเป็นเมืองใหญ่ แต่ทำไมมนุษย์กลับรู้สึกเหงา ว้าเหว่ เบื่อหน่าย เอือมระอา ในชีวิต จนต้องทนอยู่ในโลกไม่ไหว ถึงกับฆ่าตัวตายไปในที่สุด

ผู้คนมากขึ้นมิได้หมายความว่า เรามีเพื่อนฝูงมากขึ้นด้วยหรือ ?

เปล่าเลย ผู้คนยิ่งมาก เรายิ่งไม่มีเพื่อน เพราะเราคบเพื่อนด้วยจิตวิญญาณ ถ้าคนเหล่านั้นไม่ได้ให้จิตวิญญาณที่ถูกต้องหรือเราเกี่ยวข้องกับจิตวิญญาณที่เห็นผิด คนเหล่านั้นก็หาได้เป็นเพื่อนแท้ไม่

เมื่อเราได้พบปะ สัมผัส หรือเสพคบ กับสิ่งใด เราเสพคบด้วย “นันทิ” คือ “ความเพลิน” ทุ่มเทจิตใจหมดสิ้นเพื่อสนอง “ความเพลิน” ซึ่งเป็นเพียง “ความรู้สึก” ของธรรมชาติล้วนๆ แต่โดยกฎธรรมชาติอีกนั่นแหละ “ความเพลิน” นั้นมีสภาพไม่เที่ยง ไม่ว่าจะด้วยวัตถุ หรือตัวกฎธรรมชาติภายใน เมื่อมันเสื่อมสลายไป สิ่งที่เข้ามาแทนที่ คือ : ความรู้สึกเหงา ว้าเหว่ เบื่อหน่าย เอือมระอา แต่มนุษย์ไม่รู้เท่าทันในการกระทำเพื่อขจัดเสียซึ่งความรู้สึกเหงา ว้าเหว่ เบื่อหน่าย เอือมระอา นั้น เขากลับไปคบหาบุคคล วัตถุ หรืออารมณ์อื่น ที่ให้ “ความเพลิน” แก่เขายิ่งขึ้นไปอีก ไม่นาน “ความเพลิน” นั้นก็สลายไปอีก ความรู้สึกเหงา ว้าเหว่ เบื่อหน่าย เอือมระอา ก็จะยิ่งเพิ่มขึ้นไปอีก เขาก็ไปแสวงหาบุคคล วัตถุ หรืออารมณ์ที่ละเอียดประณีตยิ่งขึ้นไปอีก อย่างนี้ไม่มีวันจบสิ้น

เขาใช้วัตถุ บุคคล หรืออารมณ์ เหล่านั้นอย่างสิ้นเปลือง สูญเปล่าไป มากเท่ากับที่เขาได้มา ซึ่งความรู้สึกเหงา ว้าเหว่ เบื่อหน่าย เอือมระอา นั้น เพื่อนมนุษย์ วัตถุ และอารมณ์ทั้งหลาย จึงมีไว้เพียงเพื่อเป็นบันไดที่เขาใช้ต่อไปหาความทุกข์แท้จริงเท่านั้น

เขาคิดว่าที่เป็นทุกข์หม่นหมองอยู่ทุกวันนี้ เพราะไม่ได้อะไรตามใจหวัง ทางแห่งความพ้นทุกข์คือ พยายามให้ได้ตามใจหวัง แต่แล้วกฎแห่งธรรมชาติ ไม่สามารถสนองความต้องการเขาได้ พระพุทธองค์ตรัสว่า “จริงอยู่ สัตว์ถึงแล้วซึ่งความทุกข์ เพราะไม่ได้ตามใจหวัง ทางแห่งการพ้นทุกข์มีอยู่ คือ ไม่หวังด้วยอำนาจค้นหา ไม่ยึดถือด้วยอำนาจความเพลิน...”

ละ “ความเพลิน” ในความเป็นอยู่เสีย เกี่ยวข้องกับสรรพสิ่งด้วยสติปัญญา เพื่อทำหน้าที่ที่บริสุทธิ์ เมื่อสิ่งทั้งหลายเปลี่ยนแปลงไป จะไม่ต้องเศร้าเสียใจภายหลัง มนุษย์ในโลกที่เพิ่มจำนวนมากขึ้นก็จะเป็นเพื่อนฝูงแท้จริงของเรา

2.3.90 ลมหายใจชีวิต

ลมหายใจคือศูนย์กลางของชีวิต พฤติกรรมทั้งหมดแสดงออกที่ลมหายใจ เมื่อพอใจหรือไม่พอใจ ได้หรือเสีย รักหรือเกลียด ฯลฯ เมื่อกิเลส : โลก โกรธ หลง เกิดขึ้น ลมหายใจจะผิดปกติ ทำให้เหน็ดเหนื่อย นั่นคืออาการของความทุกข์ที่แสดงออกมาภายนอก

ขณะที่จิตปกติ : ไม่รู้สึกว่าจะพอใจหรือไม่พอใจ ได้หรือเสีย รักหรือเกลียด ฯลฯ ไม่มีกิเลส โลก โกรธ หลง ลมหายใจปกติ พักผ่อนสบาย นั่นคืออาการของความดับทุกข์ที่แสดงออกมาภายนอก

เห็นใหม่ว่า ลมหายใจ คือ “ลมอันเป็นที่แสดงออกของใจ” หรือ “ใจที่หายเข้าไปในลม” ลมหายใจผิดปกติ เมื่อกิเลสตัณหาเกิด ลมหายใจปกติ เมื่อกิเลสตัณหาดับ ลมหายใจจึงเป็น “ตัวชีวิต” ของสัตว์โลก ผู้อาศัยอยู่บนความเกิด-ดับ

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงละเสียสิ้นแล้วซึ่งกิเลสตัณหาทั้งปวง ทรงมีลมหายใจที่สม่ำเสมอ ประทับอยู่กับ “ความว่างนิรันดร” เท่ากับว่าพระองค์ไม่ทรงมีลมหายใจ ไม่ทรงมี “ชีวิต” เหมือนสัตว์โลกทั่วไป

ในความหมายต่ำสุด ก้อนหิน ต้นไม้ สัตว์เดรัจฉาน ผู้ไม่มีกิเลสตัณหาก็ไม่มีลมหายใจ มันจึงเป็นสิ่งที่ไม่มี “ชีวิต” ด้วยเหมือนกัน ก้อนหิน ต้นไม้ สัตว์เดรัจฉาน ไม่มีลมหายใจที่เป็นทุกข์ ด้วยอำนาจแห่งสัญชาตญาณ

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ไม่ทรงมีลมหายใจที่เป็นทุกข์ ด้วยอำนาจแห่งพระสัมมาสัมโพธิญาณ แต่ในช่วงที่ห่างกันระหว่างสิ่งทั้งสอง คือที่อยู่อาศัยของสัตว์โลกทั้งหลาย ผู้มีลมหายใจที่เป็นทุกข์ ด้วยอำนาจแห่งกิเลสตัณหา

กระทำลมหายใจให้เป็นปกติ ด้วยการเจริญสติ สมาธิ ปัญญา จะหยุด “ลมหายใจโลกๆ” แล้วจะได้ตาย ไปเสียจากโลก อยู่ร่วมกับธรรมชาติบริสุทธิ์ เข้าถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ แท้จริง

2.3.91 ใครทำใครได้

สัจจะของธรรมชาติมีอยู่ว่า : เมื่อมีเหตุ ต้องมีผล ผู้ใดสร้างเหตุ ผู้นั้นได้รับผล เหตุทางวัตถุ ให้ผลทางวัตถุ เหตุทางจิตใจ ให้ผลทางจิตใจ ความหิวกระหาย โรคภัยไข้เจ็บ ความขาดแคลนวัตถุ ปังจัญทางกาย ถือว่าเป็นปัญหาทางกาย ซึ่งจะต้องบำบัดด้วยวัตถุ ใครทำคนนั้นได้รับผล การที่จิตมีนิเวศธรรมเข้ามาเจือปน ยังจิตให้ไม่บริสุทธิ์ มันคง ว่องไว ถือว่าเป็นปัญหาทางจิต ต้องบำบัดด้วย

ความปรกติทางจิต ใครทำ คนนั้นได้รับผล

การที่ความโง่เขลา ไม่รู้ตามความเป็นจริงเข้ามาเจือปนในทฤษฎีความเห็น ยังความเห็นให้ผิด เป็นมิจฉาทฤษฎี ก่อให้เกิดความรู้สึกเป็น “ตัวตน” เป็นที่ตั้งแห่งความเห็นแก่ตัว เกิดความทุกข์ ในจิตใจชั้นลึก ถือว่าเป็นปัญหาทางสติปัญญา ซึ่งจะต้องบำบัดด้วยสติปัญญาที่ถูกต้อง ใครทำ คนนั้นได้รับผล

กิเลสที่เป็นมานะทฤษฎี ไม่ยอมใคร จงหอง อวดดี ลบหลู่บุญคุณท่าน แก้ได้ด้วยความ อ่อนน้อมถ่อมตน มีสัมมาคารวะ มีความเห็นถูกต้อง ใครทำ คนนั้นได้รับผล ความโลภ ตระหนี่ เห็นแก่ตัว แก้ได้ด้วยการรู้จักเห็นใจผู้อื่น ให้ทาน เสียสละ ทั้งทาง วัตถุ ร่างกาย จิตใจ ใครทำ คนนั้นได้รับผล

ความโกรธ เกลียด อาฆาตพยาบาท แก้ได้ด้วยการเจริญเมตตา เห็นความทุกข์ในชีวิตของ สัตว์ทั้งหลาย ทั้งทางวัตถุ ร่างกาย จิตใจ ใครทำ คนนั้นได้รับผลเป็นต้น

ควรชี้แจงให้ลูกหลานเข้าใจว่า การแสดงความเคารพ ความกตัญญูกตเวที การให้ทาน เสียสละ ความขยันขันแข็ง อดทนต่อการทำงาน ความมีหิริโอตตปปะ แผ่เมตตา เจริญสมาธิวิปัสสนา เป็นต้น ทั้งหมดนั้นเพื่อผลแก่การละกิเลสของตัวลูกหลานเอง ความรู้สึกเป็น “ตัวตน” เป็นศัตรูร้ายกาจ ของมนุษย์ผู้ใดมีอยู่ในจิตใจจะหาความสุขแท้จริงไม่ได้ในชีวิต

อย่าคิดแต่ว่า เราไม่ทำชั่ว ทำแต่ความดี เพราะพ่อแม่ ครูบาอาจารย์ บังคับ เราทำตาม คำขอร้องของท่าน ไม่มีผลเกี่ยวข้องกับเรา ใครขึ้นคิดเช่นนี้ คนนั้นจะหลีกเลี่ยงความดี ไม่พอใจ ในการเจริญคุณธรรม แต่จะพอใจเมื่อได้ทำตามกิเลสตัณหา แท้จริงแล้วทั้งหมด เป็นความรักความ ปรารถนาดีที่ท่านมีต่อเรา เพื่อให้ได้ละกิเลสต่างๆ เหล่านั้น แล้วเราเองจะมีชีวิตอยู่อย่างสงบสุข

เรื่องทางวัตถุเรามองเห็นได้ชัด เช่นเมื่อหิว เรารับหาข้าวมากิน เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วย เรารับหา ยามาบำบัด ความหิวหรือความเจ็บป่วยก็จะหายไป ความอึดหรือความปรกติกี่เข้ามาแทนที่ มีผลแก่เรา โดยตรง ใครทำ คนนั้นได้รับผล

เมื่อเรามีกิเลสเป็น “ตัวตน” ข้อปฏิบัติที่เป็นคุณธรรมต่างๆ จะช่วยละกิเลสเหล่านั้น เสมือน หนึ่งข้าวหรือยาที่เรากินเข้าไป ความสุขสงบก็จะมีแก่เราเอง ใครทำ คนนั้นได้รับผลเช่นกัน

ลูกหลานประจักษ์ถึงความจริงนี้แล้ว รีบแย่งชิงกันแสดงความเคารพ อ่อนน้อมถ่อมตน กตัญญูกตเวที ต่อบิดามารดา ครูบาอาจารย์ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นต้น ใครทำ คนนั้นได้รับผล

ริบแย้งชิงกันช่วยเหลือกิจการงานของพ่อแม่ ครูบาอาจารย์ ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ตามสมควร
ใครทำ คนนั้นได้รับผล

ริบแย้งชิงกันเจริญเมตตา แก่ตนเอง สรรพสัตว์อยู่เสมอทั้งหลับและตื่น ใครทำ คนนั้น
ได้รับผล

ริบแย้งชิงกันประพฤติธรรม เพื่อขจัดกิเลสภายในจิตใจ แล้วความสุขความดีงามทั้งหลาย
ก็จะมีแก่เราเอง จะมีชีวิตอยู่อย่างไม่มีปัญหา

ผลสุดท้าย ริบแย้งชิงความสงบสุขสูงสุด คือพระนิพพาน ให้ได้เร็วเท่าไรยิ่งดี
ทั้งพระนิพพานก็มีจำนวนไม่จำกัด จะทำที่ไหน เมื่อไรก็ได้

มนุษย์มีร่างกายกับจิตใจ เรื่องทางร่างกาย เรามองเห็นได้ชัดว่ามีผลแก่เรา เราแย้งชิงกัน
บ่าบักร่างกายด้วยวัตถุปัจจัยนั้นๆ เรื่องทางจิตใจ เรามองเห็นได้เมื่อมีความทุกข์ต่างๆ เกิดขึ้น
ในจิตใจแล้วแสดงผลออกมาภายนอก เราต้องริบแก้ไขด้วยการประพฤติธรรมต่างๆ ตามที่ได้กล่าว
มาแล้วเป็นต้น ด้วยความกระตือรือร้น อย่างน้อยก็ให้เพียงพอกับการที่มนุษย์ เมื่อมีความต้องการ
ทางร่างกายแล้วแย้งชิงกันบ่าบักด้วยวัตถุ

2.3.92 การเคารพกราบไหว้

บรรพบุรุษผู้ใกล้ชิดศาสนา : มีความเคารพนับถือนักปกครองผู้มีคุณธรรม ผู้เจริญด้วย
ชาติวุฒิ วิทยวุฒิ คุณวุฒิ แสดงความเคารพด้วยการกราบไหว้ บอกถึงความเจริญทั้งทางร่างกายและ
จิตใจ แต่สมัยต่อมา : เมื่อมนุษย์ห่างเหินศาสนาหรือสังฆกรรม กลายเป็นวัตถุนิยมจัด นักปกครอง
ที่เข้ามาปกครองมีแต่ความรู้วิชาการทางวัตถุ ไม่ได้เจริญด้วยชาติวุฒิ วิทยวุฒิ คุณวุฒิ เขาได้รับเลือก
เข้ามาด้วยวิธีการทางวัตถุ ด้วยเล่ห์เหลี่ยมการหลอกลวงคดโกงต่างๆ

ประชาชนที่เจริญกว่า ด้วยชาติวุฒิ วิทยวุฒิ คุณวุฒิ ต้องมาแสดงความเคารพกราบไหว้ต่อ
นักปกครองผู้วิชาการทางวัตถุอย่างเดียว เป็นการกระทำที่ผิดพลาดต่อความประสงค์ของพระธรรม
อย่างยิ่ง นักปกครองเหล่านั้นได้สร้างบาปกรรมให้แก่ตัวเอง ทุกครั้งที่ได้รับการกราบไหว้ นอกจาก
จะเป็นบาปแก่ตัวเองแล้ว ยังได้ผันแปรทางเดินของมนุษย์ให้ห่างเหินต่ออริยมรรคแท้จริง ถ้าคิดว่า
เราจะอยู่กับวัตถุส่วนๆ ไม่ต้องการความถูกต้องทางจิตใจ เมื่อเขามาพบปะเผชิญหน้ากัน
ควรแสดงอาการจับมือ ซึ่งมันเป็นเพียงการทักทาย เพื่อผลประโยชน์ทางวัตถุ ไม่ต้องแสดงความ
เคารพอ่อนน้อม ซึ่งเป็นการกระทำที่มีผลทางจิตใจ เพื่อละเสียซึ่ง “ตัวตน” แต่ประการใดไม่

ถ้าเรายึดถือเรื่องทางจิตใจ เราจะเคารพผู้ใหญ่ คนแก่คนเฒ่า ที่รู้ราตรีนาน ผ่าน โลกผ่าน ชีวิตมาก การแสดงความเคารพอ่อนน้อมต่อท่าน ผู้มีพระคุณต่อเรา แม้ท่านจะไม่รู้ไม่เห็น กิเลส ที่ชื่อว่า “ตัวตน” ของเราจะน้อยลง สันติภาพในสังคมจะมีขึ้น

แต่ถ้ายึดถือวิชาการทางวัตถุเป็นสำคัญ ไม่คำนึงถึงเรื่องทางจิตใจ เราจะเคารพเทิดทูน วิชาการทางวัตถุ ผู้ใหญ่ คนแก่คนเฒ่าจะไร้ความหมาย กิเลสที่ชื่อ “ตัวตน” จะเพิ่มขึ้น สันติภาพ ในสังคมก็จะไม่มี

การกราบไหว้นักปกครองทางวัตถุ ไม่แตกต่างกับการกราบไหว้หุ่นยนต์ที่ไม่มีชีวิตจิตใจ แต่หุ่นยนต์ยังจะดีเสียกว่าเพราะมันไม่เอารัดเอาเปรียบ ไม่เหมือนนักปกครองทางวัตถุ ที่ไม่เจริญ ด้วยชาติวุฒิ วิทยุฒิ คุณวุฒิ

รู้ความจริงข้อนี้แล้ว : มนุษย์ควรปรับปรุงตัวเองให้เหมาะสมสู่แนวทางสัจจะของ ธรรมชาติแล้วเดินไปสู่พระนิพพานด้วยกัน

2.3.93 ไม่มีเวรภัย

“เมื่อมีอุปสรรคภัยอันตรายให้ระลึกถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ แล้วอุปสรรค ภัยอันตรายเหล่านั้นจะปลาดหนีไป” นี่เป็นสัจธรรมอย่างยิ่ง

อุปสรรค คือการที่จิตเข้าไปยึดถือเกาะเกี่ยวไว้ เมื่อเกิดเหตุการณ์ไม่สะดวกภายนอก กระทบกระทั่งแทรกแซงตามธรรมชาติ ถ้าจิตไม่เข้าไปยึดถือเกาะเกี่ยวไว้ มีค่าความหมายเท่ากับ ไม่มีอุปสรรค พึงแก้ไขเหตุการณ์นั้นไปตามหน้าที่ เมื่อมีอุปสรรคให้ระลึกถึงพระรัตนตรัย คือความ สะอาด สว่าง สงบ ด้วยการประพาศิกระทำให้มีขึ้นในเรา แล้วอุปสรรคทั้งหลายก็จะปลาดหนีไป แต่เหตุการณ์ภายนอกก็อาจยังอยู่ตามธรรมชาติ พึงแก้ไขไปตามหน้าที่

ภัยอันตราย ได้แก่ อันตรายคือภัย ความทุกข์คือภัยอันใหญ่หลวงของสัตว์ เมื่อเกิด เหตุการณ์อันน่าสะพึงกลัวภายนอกกระทบกระทั่งแทรกแซงตามธรรมชาติ ถ้าจิตไม่ยึดถือให้เกิด ความทุกข์ มีค่าความหมายเท่ากับไม่มีภัยอันตราย พึงแก้ไขเหตุการณ์นั้นไปตามหน้าที่

เมื่อเกิดภัยอันตราย ให้ระลึกถึงพระรัตนตรัย คือความสะอาด สว่าง สงบ ด้วยการประพาศิ กระทำให้มีขึ้นในเรา แล้วภัยอันตรายทั้งหลายก็จะปลาดหนีไป แต่เหตุการณ์ภายนอกก็อาจยังอยู่ตาม ธรรมชาติ พึงแก้ไขกันไปตามหน้าที่ เมื่อระลึกถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อุปสรรคภัยอันตราย คือความทุกข์ทางจิตใจก็ต้องปลาดหนีไปแน่นอน ไม่ใช่เหตุการณ์อันไม่พึงปรารถนา ภายนอก ซึ่งเป็นเรื่องทางวัตถุธรรม

คนโง่เขลาไม่รู้จักความจริงอ้างว่า : เมื่อระลึกถึงพระรัตนตรัยแล้ว อุปสรรคภัยอันตรายภายนอกไม่เห็นปลาตหนีไป ก็หาว่าพระรัตนตรัยช่วยเหลืออะไรเขาไม่ได้ แท้จริงเขาใช้พระรัตนตรัยผิดทาง

2.3.94 ทำลายขั้นนี้

ปัญหาหรือความทุกข์ทั้งปวงเกิดจากความรู้สึกเป็น “ตัวเรา-ของเรา” คือการเกิดขึ้นอย่างสมบูรณ์ ของรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ขณะใดเกิดสิ่งทีเรียกว่า “ผัสสะ” จะรู้สึกมีเวทนาต่อสิ่งนั้น สุขบ้าง ทุกข์บ้าง ไม่แน่ว่าสุขหรือทุกข์บ้าง แล้วจะเก็บเวทนานั้นไว้ด้วยสัญญา ต่อไปเมื่อสัมผัสสิ่งนั้นอีกด้วยสัญญาใหม่ คือการสำคัญหมาย จะเสวยเวทนานั้นเร็วและรุนแรงขึ้น แล้วจะเก็บเวทนาไว้ด้วยสัญญาอีก พอสัมผัสกับสิ่งนั้นอีก แม้ด้วยการบอกเล่าหรือคิดนึก จะเสวยเวทนานั้นเร็วและรุนแรงขึ้นอีก เป็นความทุกข์ที่ยิ่งขึ้นไป

ต้องทำลายทั้งสัญญาและเวทนาเสีย แต่จะทำลายได้ยากเพราะมันมาจากสังขาร พร้อมทั้งจะปรุงแต่งด้วยความโง่เขลาเสียทุกครั้ง ต้องหยุดสังขารให้ได้ แต่การจะหยุดสังขารนั้นยาก เพราะมันมาจากวิญญาณ คือตัวรู้ แต่มันรู้ผิดด้วยอำนาจอวิชชาที่เข้าไปผสมในจิตแต่ละครั้ง มันรู้ที่จะสำคัญมั่นหมาย รู้ที่จะเสวยเวทนา รู้ที่จะปรุงแต่งไม่หยุด มันรู้ผิดอยู่ตลอดเวลาหรือ? เปล่าเลย มันจะรู้ผิด ก็ขณะที่เฟลอสติ ในเมื่อมีการกระทบทางอายตนะทั้งหก ก็ต้องพยายามมีสติปัญญาให้มาก รู้เท่าทันต่อสิ่งที่เรียกว่า “ผัสสะ” เหล่านั้น หยุดสิ่งทั้งปวงไว้ตรงนี้ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็จะไร้ความหมาย ความทุกข์ทั้งปวงก็ตั้งอยู่ไม่ได้

2.3.95 ทั้งกันทั้งแก้

ศาสนาเกิดขึ้นมาในโลกเพื่อช่วยเหลือมนุษย์ตลอดสาย มีทั้งการป้องกันและการแก้ไข มี “ศีล” ป้องกันไว้ก่อน ที่จะไม่ก่อความวุ่นวาย แต่ทั้งที่ได้ป้องกันไว้แล้วเต็มที่ ถ้าเกิดความเสียหายขึ้นมาอีก ก็จะมี “ธรรม” สำหรับแก้ไข โดยไม่เป็นทุกข์ :

ก่อนจะออกจากบ้านไปทำธุรกิจ มีสติระมัดระวังป้องกันทรัพย์สินสมบัติของตน ไม่สะเพร่า : ปิดหน้าต่างประตูให้เรียบร้อย ถ้ากลับมาบ้านในตอนเย็น ปรากฏว่ามีคนร้ายงัดประตูบ้าน รื้อคั่นข้าวของ กระจุกกระจาย ขโมยของมีค่าไป ให้สัมผัสภาวะนั้นโดยจิตที่ไม่เป็นทุกข์ แล้วจะแก้ไขสถานการณ์นั้นๆ ด้วยสติปัญญา

จะข้ามถนนที่มีรถรามาก ระมัดระวังเหยี่ยวซ้ายเลขวาให้รอบคอบ มีสติสัมปชัญญะเดินข้ามไป แต่ทั้งๆ ที่ระมัดระวังเต็มที่แล้ว ถ้าหากเกิดอุบัติเหตุสุดวิสัยที่ใครจะป้องกันได้ ก็จะมี

สัมผัสภาวะแห่งความเจ็บปวดโดยไม่เป็นทุกข์ แล้วจะแก้ไขสถานการณ์นั้นๆ ด้วยสติปัญญา

เด็กหญิง เด็กชาย ไม่ควรเรียนหนังสือในห้องเรียนเดียวกัน มันทำให้จิตใจฟุ้งซ่าน เป็นโอกาสแห่งกิเลสตัณหา เป็นการยากที่แต่ละคนจะสามารถสัมผัสภาวะที่ “สงบเย็นสูงสุด” ในชีวิตได้ เป็นการป้องกันเอาไว้ก่อน แต่ปัจจุบัน โดยความ โง่เขลาของมนุษย์ จัดให้เด็กหญิง-ชาย มาเรียน รวมกันเสีย แม้กระนั้นทางศาสนาก็ยังช่วยแก้ไขได้อีก ด้วยการให้แต่ละคนปฏิบัติธรรมเอาชนะ ตัณหาอุปาทานให้ได้ แม้ว่าอาจจะทำได้ยากกว่า

ไม่เสนอรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันยั่วชวน เป็นที่ตั้งแห่งความหลงใหล มัวเมา นั้น ให้แก่สังคัมมนุษย์ เป็นการป้องกันเอาไว้ก่อน แต่ถ้าเราได้สัมผัส รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันเป็นที่ตั้งแห่งความหลงใหล มัวเมานั้น ก็ยังจะแก้ไขได้ ด้วยการไม่ดำรงกระทำไปในกาม แต่ดำเนิน ไปในการออกจากกาม (เนกขัมมะ) เสีย เป็นต้น

๑๗๑

เห็นไหมว่า ศาสนาได้ช่วยเหลือมนุษย์ตลอดสาย มีทั้งการป้องกันและการแก้ไข ชาวโลก ได้ช่วยเหลือตนเองและสังคมอย่างไรบ้าง เขาสะเพร่า เลินเล่อ ไม่คุ้มครองป้องกัน ทั้งเมื่อเกิดความเสียหายก็ได้แต่ร้องไห้ตีโพยตีพาย เป็นทุกข์หม่นหมองด้วยประการต่างๆ

จงรักษาคุ้มครองตนเองในภายนอก อย่าได้สร้างเหตุเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เมื่อประสบภัยพิบัติแม้โดยเราป้องกันเต็มที่แล้ว จงเอาชนะมันด้วยสติปัญญาในภายใน ก่อนที่จะ แก้ไขเหตุการณ์ภายนอกต่อไป ศาสนามีบุญคุณมหาศาลแก่มนุษย์ เรายังจะรังเกียจศาสนาอีกหรือ ?

2.3.96 “บุญคุณ” พ่อแม่

เมื่อตั้งคำถามถามคนยุคใหม่ : “พ่อแม่มีบุญคุณต่อเราอย่างไร ?”

เขาตอบว่า : “พ่อแม่ให้ชีวิตร่างกายเลี้ยงดูเรามาทุกอย่าง...”

นั่นเป็นเรื่องทางวัตถุภายนอก ไม่ใช่ “บุญคุณ” ซึ่งเป็น “คุณธรรม” ภายใน “บุญคุณ” พ่อแม่ เป็นเรื่องทางจิตวิญญาณ เช่น ความรัก ความห่วงใย ปรารถนาให้ลูกได้ดี มีจิตหวั่นไหวไปกับลูก ไม่คิดร้ายพยาบาท ให้อภัยในความผิดพลาดทุกอย่าง จนยอมสละชีวิตแทนลูกได้ เป็นต้น ตัวนี้ต่างหากที่เป็น “บุญคุณ” ของพ่อแม่ที่จะผลักดันให้มีการกระทำทางวัตถุภายนอกออกมา พ่อแม่ มีบุญคุณสูงสุดต่อลูก ส่วนการให้วัตถุทางกายภายนอก เช่น การเลี้ยงดู ให้เสื้อผ้า อาหาร ที่อยู่อาศัย ให้การศึกษาเล่าเรียน เป็นต้น เป็นไปตามเหตุตามปัจจัย พ่อแม่บางคนมีบุญคุณอย่างสิ้นเหลือแต่ไม่สามารถให้การช่วยเหลือภายนอกได้เต็มที่ที่มีอยู่ไม่น้อย คนส่วนมากอยู่ในพวกวัตถุนิยม เขาจะมอง

แต่การกระทำช่วยเหลือภายนอก ซึ่งต้องเปลี่ยนแปลงไม่แน่นอนตามเงื่อนไขหรือเหตุปัจจัยต่างๆ
 ลูกบางคนจึงเข้าใจว่าพ่อแม่ไม่มีบุญคุณเพราะไม่ได้ช่วยเหลือเขาทางวัตถุเท่าที่ควร
 บางคนถามว่า “เมื่อบุญคุณเป็นเรื่องทางจิตใจ ซึ่งเรามองไม่เห็น จะรู้ได้อย่างไรว่า
 ท่านมีบุญคุณหรือไม่?”

ตอบว่า : “ขอให้ประพาศิธรรม เจริญคุณธรรมต่างๆ ขึ้นในจิตใจเรา แล้วเราจะรู้ได้เองว่า
 ท่านมีบุญคุณอย่างไร”

โบราณว่า “เมื่อมีลูกเองแล้วจะรู้จักบุญคุณพ่อแม่ที่มีต่อเรา” นั่นคือการรู้สึกเข้าใจแจ่มแจ้ง
 ในความรัก ความห่วงใยของท่าน ปรารถนาให้ลูกได้ดี มีจิตหวั่นไหวไปตาม ไม่คิดร้ายพยายาม
 ให้อภัยในความผิดพลาดทุกอย่าง จนยอมสละชีวิตแทนลูกได้ เป็นต้น ถึงแม้ว่าเรายังไม่มีลูกเอง แต่เรา
 ก็สามารถรู้สึกถึงบุญคุณท่านได้ ด้วยการเจริญคุณธรรมดังกล่าวนี้

เมื่อพ่อแม่มีบุญคุณต่างๆ เช่น ปรารถนาให้ลูกเป็นคนดี เป็นต้น บางครั้งจึงต้อง คุ้
 ว่ากล่าว เข้มยติ เพื่อบังคับขับไล่กิเลสตัณหา ความชั่วเลวต่างๆ ที่มีอยู่ในลูกของตนออกไป
 ลูกหลานบางคนที่ไม่เข้าใจเหตุผล เพราะเขามองแต่วัตถุภายนอก จึงทำให้เกิดอคติซึ่งพ่อแม่ว่า
 โหดร้าย ไม่มีบุญคุณ คอยแต่จะคุ้ ว่ากล่าว เข้มยติ

พ่อแม่ที่น่าสงสารบางคนต้องเหน็ดเหนื่อยมาก เพื่อช่วยเหลือลูกของตนทางกายภายนอก
 แต่ไม่สามารถชี้แจงบุญคุณภายในให้ลูกรู้ได้ ดังนั้นเวลาใดที่พ่อแม่บกร่องต่อการช่วยเหลือลูก
 ทางกายภายนอก ลูกจะถือเป็นโอกาสเนรคุณหรือออกตัญญูทันที เพราะคนยุคใหม่เป็นพวกวัตถุนิยม
 มองแต่อกำปิริยาอาการภายนอก ชอบให้คนอื่นเอาอกเอาใจ ชอบการพูดจายกยอปอขึ้น ต้องการ
 ได้ยินคำพูดไพเราะอ่อนหวาน ชอบการให้การช่วยเหลือแต่วัตถุภายนอกว่าเป็นบุญคุณ
 เป็นความดีงามต่างๆ เขาชอบเสพคบกับบุคคลเช่นนั้น แต่เมื่อคนเหล่านั้นไม่มีคุณธรรมภายใน
 เขาจึงต้องผิดหวัง เป็นทุกข์เดือดร้อน

การศึกษาแผนใหม่ที่สอนกันแต่ทางวัตถุ จิตวิทยาจะเน้นแต่พฤติกรรมภายนอก โดยไม่
 พุดถึงเรื่องทางจิตวิญญาณ อันเป็นตัวแท้ของ “บุญคุณ” ชักจูงคนให้ติดอยู่แต่ทางวัตถุที่ไม่
 สามารถจะแก้ปัญหามนุษย์ได้สิ้นเชิง

พระพุทธเจ้าทรงมีบุญคุณอันใหญ่หลวงแก่ปวงสัตว์ มีความห่วงใยปรารถนาให้พวกเรา
 เป็นสุข ยิ่งกว่าบุคคลใดในโลก ทั้งได้ทรงชี้แนวทางปฏิบัติเพื่อไปสู่ความดีงามสูงสุดนั้นไว้
 แต่เดี๋ยวนี้ เรามองไม่เห็นพระองค์ท่านโดยวัตถุ ไม่เห็นว่าพระองค์เดินแจกของให้ใคร บางคนจึงคิดว่า

พระองค์ไม่ทรงมีบุญคุณต่อเรา กลับจะลบหลู่บุญคุณเสียด้วยซ้ำ

ขอสัตว์โลกอย่าได้ประมาท จงประพฤติปฏิบัติธรรม ยังคุณธรรมทั้งหลายให้เกิดขึ้นในใจ
 คน แล้วจะรู้สึกถึง “บุญคุณ” อันใหญ่หลวงของพ่อแม่ ครูอาจารย์ พระสงฆ์องค์เจ้า จนถึงพระคุณ
 ของบุคคลสูงสุด พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เท่ากับที่เราได้ตอบแทนบุญคุณบุคคลเหล่านั้น ได้ใน
 ทุกเวลา สถานที่ แล้วบุคคลเหล่านั้นจะคุ้มครองเราให้รอดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง

2.3.97 ตีไล่ผี

นักวิชาการยุคใหม่วิเคราะห์ว่า : “บิดา มารดา ครูอาจารย์ เป็นต้น ไม่ควรเขียนตีเด็ก เพราะ
 เป็นการกระทำที่ป่าเถื่อน ประทุษร้ายร่างกายเด็ก เป็นการบีบบังคับความเจริญทางสมอง จำกัดความ
 คิดเห็นทางเหตุผลของเด็ก...”

ก็นับว่าเป็นความคิดเห็นที่ถูกส่วนหนึ่ง เพราะเรื่องที่ถูกกล่าวมาเป็นเรื่องทางวัตถุ แม้การคิด
 นึกด้วยเหตุผลก็เป็นเรื่องทางวัตถุ ไม่ใช่เรื่องที่ต้องมาคิดว่าเขียนตีเพื่อการแก้ไขปรับปรุงแต่อย่างใด
 เพราะมันไม่ใช่ต้นเหตุแท้จริงที่นำความเดือดร้อนมาสู่มนุษย์ เหตุแห่งความยุ่งยากวุ่นวายแท้จริง
 อยู่ที่จิตวิญญาณที่ผิดพลาด มีความเห็นผิด เป็นมิจฉาทิฐิ แล้วสั่งให้ก่อพฤติกรรมที่ชั่วเลวภายนอก
 แต่เขาเรียนรู้ไปไม่ถึง เขาจึงไม่ให้เกิดการพัฒนา ปรับปรุง แก้ไขมัน แต่อย่างใด

แต่ในความเป็นอยู่ของบรรพบุรุษผู้ใกล้ชิดศาสนา การเขียนตีศิษย์ของครูอาจารย์ เป็นต้น
 เป็นไปเพื่อประโยชน์ทางจิตวิญญาณของเด็ก เมื่อเด็กมีกิเลส : โลก โกรธ หลง ประพฤติผิดด้วยกาย
 วาจา ใจ เราถือว่าเป็นความผิดปรกติของมนุษย์ ต้องว่ากล่าว แนะนำ ตักเตือน สั่งสอน ปรับปรุง
 แก้ไข ถ้ายังไม่สำเร็จอาจถึงต้องเขียนตี ซึ่งมีใช้การเขียนตีเนื้อตัวภายนอกของเด็ก แต่เป็นการเขียน
 ตีเพื่อขับไล่ “ผี” คือกิเลส ออกจากจิตใจของเด็ก ซึ่งบิดามารดามีสิทธิทุกประการ โดยใช้สิทธินี้
 ด้วยปัญญากับเมตตา เป็นต้น นี่คือเรื่องราวของมนุษย์

ครูอาจารย์ไม่ควรเขียนตีเด็ก เมื่อทำการบ้านวิชาคณิตศาสตร์ผิดหรือใช้เหตุผลทาง
 สมองไม่ถูกต้อง เพราะแต่ละคนมีความสามารถทางวัตถุไม่เท่าเทียมกัน แต่การที่เด็กเป็นคนมีกิเลส
 มีเจตนา : ประทุษร้ายร่างกายชีวิตผู้อื่น ประทุษร้ายทรัพย์สินสิ่งของของผู้อื่นรักใคร่ ใช้นาจา
 ประทุษร้ายความเป็นธรรมผู้อื่น เสพติดสิ่งมีนเมาให้โทษ ดื้อรั้น ไม่ละอายบาป ไม่เคารพอ่อนน้อม
 ต่อบิดามารดา ครูอาจารย์ เป็นต้น เด็กที่ยังละสัญชาตญาณดั้งเดิมไม่ได้ อาจจะล่วงละเมิดได้
 เหมือนกัน

การเขียนดีเพื่อแนะนำสั่งสอนจึงเป็นสิ่งที่กระทำได้เป็นสากล ใช้ได้กับเด็กทุกคน แม้จะต่างกันทางร่างกายและสมอง เพศภูมิ ชั้นวรรณะต่างๆ เพราะเราต้องการผลประโยชน์ทางจิตวิญญาณ เมื่อเขาเรียนรู้แต่เพียงเรื่องทางวัตถุ จึงไม่ควรบังอาจกล่าวประณามการกระทำของผู้อื่นที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ทางจิตวิญญาณ อันเป็นความต้องการอีกระดับหนึ่ง ซึ่งลึกซึ้งยิ่งไปกว่าที่เขารู้สึก

แต่เมื่อคนยุคใหม่ให้ความสนใจแต่เรื่องทางวัตถุ เด็กเองก็จะยินดีพอใจให้เขียนดี เมื่อเขาทำผิดทางวัตถุ เพื่อจะได้ปรับปรุงแก้ไขเรื่องทางวัตถุนั้น มันเป็นผลประโยชน์แก่เขาต่อไป

แต่ถ้าการเขียนดีเพื่อผลทางจิตวิญญาณ เมื่อเขาทำผิดทางศีลธรรมจรรยา เบียดเบียนตนเอง ผู้อื่น เขาจะโต้แย้งไม่ยอมให้เขียนดี เพราะแม้ว่าเขาจะละนิสัยที่ชั่วเร็ว เป็นคนดีมีศีลธรรมได้ ก็จะไม่ได้รับประโยชน์ทางวัตถุ ซึ่งกำลังนิยมยกย่องมากกว่าเรื่องทางจิตใจ และตัวเขาเองก็ต้องการเพียงเท่านั้น

กลุ่มคนผู้โง่เขลามองเห็นว่า การอ่อนน้อม เคารพ กราบไหว้ การคว่ำ genuflect เป็นต้น เป็นวัฒนธรรมทาสที่ป่าเถื่อน เป็นการกระทำของคนผู้ไม่เจริญ แต่เราว่าพฤติกรรมทั้งหมด เป็นวิธีกระทำเพื่อเอาชนะกิเลสตัณหา เมื่อสามารถเอาชนะกิเลสได้ก็คือนายเหนือกิเลส มันจึงเป็น “วัฒนธรรมแห่งความเป็นนาย” ส่วนบุคคลผู้ไม่มีความอ่อนน้อม รู้สึกอยู่เสมอด้วยความเป็น “ตัวกู-ของกู” วัฒนธรรมทั้งหมดของพวกเขายังคงตกอยู่ภายใต้อำนาจกิเลส เรียกได้ว่า เป็น “วัฒนธรรมแห่งความเป็นทาส” แท้จริง

อีกไม่นานเรื่องทางจิตวิญญาณของมนุษย์ คงจะไม่มีใครเอ่ยถึง จนหมดสิ้นไปจากโลก เรื่องทางวัตถุล้วนๆ จะมาครอบงำโลกแทน มนุษย์จะเบียดเบียนกันจนถึงที่สุด ถึงวันนั้นแล้ว เราจะโทษใคร ?

2.3.98 โลกกับธรรม

ในสากลจักรวาลที่เราอยู่อาศัยแยกออกจากกันไม่ได้ ระหว่างเรื่องทางโลกกับทางธรรม เพราะธรรมมีไว้เพื่อช่วยเหลือโลก และธรรมจะอยู่ได้เพราะคนในโลกช่วยกันศึกษาปฏิบัติแยกโลกกับธรรมออกจากกันเมื่อใด คือความหายนะของมนุษย์โลกเมื่อนั้น

เมื่อเขาเปิดบ่อนการพนัน แหล่งอบายมุข สถานเริงรมย์ ที่ผิดศีลธรรม เสนอรูป เสี่ยง กลิ่น รส สัมผัส ที่ช่วยกามารมณ์ เสนอวิธีการเช่นฆ่าพยาบาท ค่านิยมต่อ กิน กาม เกียรติ ที่โง่เขลา การช่วยผู้คนดิ้นรนไปหากิเลสไม่มีที่สิ้นสุด ศาสตร์วิชาที่ไร้สาระแก่นสาร ชักจูงให้มนุษย์กววน

เสียเวลาในสิ่งที่ไม่ควรรู้ ไม่ควรทำ เป็นต้น

เมื่อถามว่าทำไมต้องทำเช่นนั้น มันเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เขาจะตอบทันทีว่า : “นี่มันเป็นเรื่องทางโลก ของท่านเรื่องทางธรรม ทางโลกก็จัดทำไปอย่างทางโลก ทางธรรมก็จัดทำไปอย่างทางธรรม ทางโลกก็ทางโลก ทางธรรมก็ทางธรรม ทำไมต้องมาว่าตำหนิกันด้วย ทุกคนมีสิทธิ์อิสระเสรีมิใช่หรือ ? ของท่านก็แนวหนึ่ง ของเราก็อีกแนวหนึ่ง ดีเสียอีกคนจะารู้หลายแนวหลายด้าน...”

แต่ผู้เสียหายคือเพื่อนมนุษย์ผู้รับไปปฏิบัติเองมิใช่หรือ ? ขณะเมื่อเขารับประทานอาหารที่มีประโยชน์ต่อร่างกาย เขาก็ดื่มยาพิษเข้าไปด้วย เขามีต้องตายแน่ๆ หรือ ? จะว่าอาหารก็แนวหนึ่ง ยาพิษก็แนวหนึ่ง ไม่เกี่ยวข้องกันอย่างไรได้ ? อาหารมิได้เข้าไปอยู่เฉพาะในส่วใดส่วหนึ่งของร่างกาย และยาพิษก็มีได้ไปอยู่ในอีกส่วหนึ่งต่างหาก แต่มันไปอยู่ในที่ที่เดียวกัน แล้วอย่างไรหน้ให้โทษแก่ชีวิต ทำความเสียหายให้มากกว่า เมื่อเห็นว่าแนวทางใดเป็นแนวทางที่เสียหาย เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ทำจิตใจมนุษย์ให้ต่ำลงก็ไม่ควรเสนอ ประพฤติ กระทำ ตามนั้น

พระพุทธองค์ตรัสว่า : อกตํ ทุกกฏํ เสโย ความชั่วไม่ทำเลยดีกว่า สพุพปาปสุส อกรณํ ไม่ทำบาปทั้งปวง อบรมมุข ทางแห่งความฉิบหาย คบพาลพาลพาไปหาผิด คบบัณฑิต บัณฑิตพาไปหาผล เป็นต้น

ดังนี้ จึงไม่ควรแยกเป็นทางโลกทางธรรม แต่เราจะประพฤติปฏิบัติตามธรรม คือ ประพฤติปฏิบัติตามกฎธรรมชาติที่จะนำไปสู่การดับทุกข์สิ้นเชิงทั้งแก่ตนเองและสังคม อยู่ในโลกอันกว้างใหญ่ไพศาลนี้

2.3.99 ยินยอมพร้อมใจ

ในความเป็นคนคนหนึ่ง ประกอบด้วยกายกับใจที่แยกกันไม่ได้ เมื่อสัมผัสกับสิ่งภายนอก ต้องทำให้ถูกต้องไม่เกิดโทษเกิดทุกข์ ทั้งทางร่างกายและจิตใจจะต้องไปพร้อมกัน เรียกว่า “ยินยอมพร้อมใจ”

เมื่อคู่บ่าว-สาวเข้าพิธีสมรส ผู้ใหญ่มักจะถามว่า : “เราทั้งสองยินยอมพร้อมใจแล้วหรือ ?” นั่นคือร่างกายก็ยินยอมและจิตใจก็พร้อมแล้วที่จะทำหน้าที่เยี่ยงสามีภรรยา

เมื่อผู้บวชจะลาสิกขาบทกลับคืนสู่เพศฆราวาส อาจารย์จะถามว่า : “เธอยินยอมพร้อมใจแล้วหรือ ?” อยู่ถึงสามครั้งสามหน นั่นหมายความว่า : กายก็ยินยอมที่จะเปลื้องจีวรออก และใจก็พร้อมที่จะคืนสู่เพศคฤหัสถ์ หากว่า กายกับใจไม่ไปด้วยกัน ตามลักษณะของ “การยินยอม

พร้อมใจ” แล้ว ย่อมเกิดภาวะการฉีดยุติปฏิบัติ ทำให้เดือดร้อนวุ่นวายและเป็นทุกข์

เราเลือกบุคคลผู้มีความสามารถทางวัตถุแต่ขาดคุณธรรมในภายในมาเป็นผู้ปกครอง ความยุ่งยากวุ่นวายจึงเกิดในสังคมนั้นเอง วิธีการทำหมั้น คุณกำเนิด เป็นภาวะที่ร่างกายไม่สามารถ มีบุตรได้ แต่จิตใจเขายังหิวกระหายกามารมณ์อยู่ ทำให้คนไม่รู้จักควบคุมบังคับใจตนเอง ธรรมชาติ จึงลงโทษให้เดือดร้อนเป็นทุกข์ ทั้งแก่ตนเองและสังคม

เมื่อปฏิบัติวิวัฒธรรมประเพณีทางวัตถุ ใจต้องรู้ความหมายการกระทำนั้นๆ ด้วยการ บังคับให้ผู้อื่นกระทำแต่ทางกาย โดยใจเขาไม่รู้ความหมาย เขาจะแสดงอาการกระด้างกระเดื่อง ไม่ยอมรับการกระทำนั้นก็ได้อาศัยอยู่ในภาวะใด ใจต้องยอมรับภาวะนั้น ร่างกายภายนอก เราอาจจะ เลือกไม่ได้ เป็นไปตามเหตุตามปัจจัย แต่จิตใจภายในเราควบคุมได้เสมอ ดังภาษิตว่า “คับที่อยู่ได้ คับใจอยู่ยาก” ร่างกายภายนอกอยู่ในฐานะไม่ใช่ “ตัวตน” แต่จิตใจภายในปรุงแต่งเป็น “ตัวตน” ความทุกข์จึงเกิดขึ้น จะแก้ไขแต่ภายนอกก็ไม่สามารถสิ้นทุกข์ได้ เพราะความทุกข์แท้จริงอยู่ที่ใจ ที่ปรุงแต่ง “ตัวตน” ขึ้นมาต่างหาก

การปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์จึงเป็นการกระทำที่ “ยินยอมพร้อมใจ” กัน ของร่างกาย จิต ทิฎฐิต่างๆ ด้วยศีล สมาธิ ปัญญานั้นเอง ขาดอันใดอันหนึ่งไปมิได้เลย

2.3.100 พระสัมมาสัมโพธิญาณ

เมื่อดูจะเห็น “ดู” คืออาการพิจารณาอย่างซึ่มซาบ ซึ่งจะดูได้ทางอายตนะทั้งหลาย คือ มองดู ฟังดู คมดู ชิมดู จับต้องดู นึกคิดดู ไม่ใช่เพียงแต่สัมผัสเฉยๆ ที่สำคัญที่สุดคือการมีสติ เอาจิต มาตามดูอารมณ์ ความรู้สึกต่างๆ การดูตลอดสายเท่านั้น จึงจะเป็นการเห็นตลอดสาย

เมื่อดูแล้วจึงจะเห็นตามความเป็นจริง เช่น เห็นความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา หรือ เห็นรสอร่อย เห็นโทษ และวิธีที่จะออกไปให้พ้น เป็นต้น มันเป็นประสบการณ์แท้จริง ทั้งหมดนี้คือ เรื่องของ “จักขุ” คือ “การเห็นตามที่เป็นจริง”

เมื่อเห็นย่อมรู้ตามที่เห็น ถึงสภาวะแท้จริงของสิ่งนั้น แม้ว่าต่อไปจะไม่เห็นอีก ก็มีความรู้ ต่อสิ่งนั้นเต็มที่ ชนิดที่ใครจะคัดค้านไม่ได้ นี่คือความหมายของ “ญาณ” คือ “ความรู้แจ้งแทงตลอด” ขณะนี้เรามีการรู้แจ้งแทงตลอดจึงมีความรู้ความสามารถ ความเชื่อมั่น หนักแน่น ไม่หวั่นไหว ในการที่จะเอาไปใช้ในการแก้ปัญหาทั้งปวง นี่คือความหมายของ “ปัญญา” คือ “ความถึงพร้อมเพื่อ แก้ปัญหา”

เมื่อเอาปัญญามาใช้ ก็จะทำลายตัววิชา ความไม่รู้ทั้งหลายให้ปราศหายไป เหลืออยู่แต่ความแจ่มแจ้งแท้จริง นี่คือความหมายของ “วิชา” คือ “การจัดความมืด”

ดังนั้น เมื่อความมืดมนทั้งหลายหายไป สภาวะจิตจึงสว่างไสว ไม่มีอะไรเจือปน เป็น “ความว่าง” แท้จริง นี่คือความหมายของ “อาโลโก” คือ “ความเบิกบานถึงที่สุด” ทั้งหมดเป็นความรู้ ทั่วไปปฏิบัติ และผลของการปฏิบัติ เพื่อนำไปสู่ความเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน แท้จริง

2.3.101 เรายังไม่ตาย

เมื่อเรามีชีวิตอยู่ด้วยกัน แม้จะเคารพบูชา รักใคร่ หลงใหลกันอย่างไร เราก็เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันได้ เพียงแต่ “การระลึกถึงกัน” เท่านั้น เพราะโดยเนื้อตัวร่างกาย เราไม่สามารถผูกพันติดกันไว้ หรือเอามากลิ่นกินให้อิ่มอยู่ในเนื้อในตัวได้...

ดังนั้น แม้ว่าอีกฝ่ายจะตายจากไป แต่เมื่ออีกฝ่ายหนึ่ง “ระลึกถึง” เขาก็มีค่าความหมายเหมือนเขายังมีชีวิตอยู่ เนื้อตัวร่างกายจึงคือความหมายต่อการ “ดำรงอยู่” ซึ่งความเข้าถึงที่แท้จริง

เมื่อคนหนึ่งเข้าถึง “ความว่าง” แล้วเขามาตายลง “ความว่าง” ก็ยังคงอยู่ตลอดไป เมื่อเรา “ระลึกถึง” “ความว่าง” เท่ากับเราได้ “ระลึกถึง” เขา นั่นคือเขายังมีชีวิตอยู่อย่างแท้จริง ถ้าเราปฏิบัติเข้าถึง “ความว่าง” ได้ด้วย เมื่อเราตาย “ความว่าง” ก็ยังปรากฏอยู่ มีค่าเท่ากับว่า : เราทั้งสองยังคงอยู่ร่วมกันตลอดไป

ถ้าเขาตายลงด้วยความทุกข์เราร้อน การ “ระลึกถึง” ความเราร้อน คือ “ระลึกถึง” เขา ถ้าเราตายลงด้วยความเราร้อนด้วย ก็เท่ากับว่าเราไปอยู่ด้วยกันในภาวะแห่งความเราร้อนนั้น

ถ้าเขาตายลงด้วยความสุขสนุกสนาน การ “ระลึกถึง” ความสนุกสนาน คือการ “ระลึกถึง” เขา ถ้าเราตายลงด้วยความสุขสนุกสนานด้วย เท่ากับว่าเราได้อยู่ด้วยกันในภาวะแห่งความสนุกสนานนั้น แต่มันเป็นการเบียดเบียนตนเอง ผู้อื่น ไม่ว่าทั้งในความเราร้อน และในความสนุกสนาน สู่ภาวะแห่งความสะอาด สว่าง สงบ อันเป็น “ความว่าง” ไม่ได้ ณ “ภาวะแห่งความว่าง” นั้น เราขอพบกันและอยู่ร่วมกันชั่วกาลนิรันดร...

2.3.102 “ปัญญา” สิ่งเดียวกับ “ความว่าง”

จิตใจของเราว่างจากกิเลสเป็นพื้นฐาน ความทุกข์เพิ่งมาเกิดเป็นครั้งคราว ถ้าจิตอยู่กับ “ความว่าง” ก็เป็นความปรกติ แต่ถ้าเกิดความทุกข์ขึ้นเป็นความผิดปกติ ต้องรู้เท่าทันและดับทุกข์เสีย การศึกษาธรรมะจึงเริ่มต้นจากการรู้จัก “ทุกข์”

ต้องรู้จักความทุกข์ในขณะที่เป็นทุกข์ แล้วหาสาเหตุว่าความทุกข์นั้นมาจากอะไร แล้วจะดับทุกข์นั้น โดยวิธีใด เช่น เรามีความทุกข์ด้วยกามราคะ ทำให้เราร้อนกระวนกระวาย มันเกิดจากการดำริไปในกาม เราต้องดับมันเสียด้วยการไม่ดำริ หรือดำริไปในเนกขัมมะ (ออกจากกาม) เสีย เมื่อไม่ดำริไปในกาม เราจึงรู้สึกถึงความเบาสบาย โปร่งเย็น ในจิต ทั้งหมดนี้คือจิตมีสิ่งที่เรียกว่า “ปัญญา” สว่างไสวอยู่ด้วย “ความเห็นถูกต้อง”

เมื่อตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง เป็นต้น อันเป็นที่ตั้งแห่งความขั้ววน ขวนให้รัก ขวนให้หลงใหล พอใจ เรามีปัญญารู้เท่าทันว่า : ถ้าเข้าไปยึดมั่นถือมั่นแล้ว ราคาก็จะเกิด แล้วนำไปสู่ความทุกข์ ปัญญาที่มาทันในขณะนั้นเรียกว่า “สติ” “สติ” คือ “ความรวดเร็วของจิตที่มีปัญญา”

เมื่อ “ปัญญา” แล่นมาทัน ในขณะที่กระทบอารมณ์นั้น ๆ เป็นสิ่งที่เรียกว่า “สติ” แล้ว “ปัญญา” ที่ตั้งมั่นหนักแน่นอยู่ก่อนก็ยังตั้งมั่นหนักแน่นอยู่ต่อไป ไม่กลับกลายเป็นความยึดมั่นถือมั่นอีก “ความหนักแน่นมั่นคงของจิตที่มีปัญญา เรียกว่า “สมาธิ”

ด้วยปัญญารู้เท่าทันและมีสมาธิมั่นคงอย่างนี้ จึงไม่ไปก่อพฤติกรรมทางกาย วาจา ที่ผิดพลาด ด้วยความยึดมั่นถือมั่น เป็นความบริสุทธิ์สะอาดทางกาย วาจา “ความบริสุทธิ์สะอาดของจิตที่มีปัญญา” เรียกว่า “ศีล”

ความทุกข์อันเกิดจากราคะ เป็นต้น ก็ไม่มี เพราะว่ามีกิเลสเข้าไปเจือปนในจิต แต่เราจะให้จิตอยู่กับปัญญา ในฐานะที่เป็นความสว่างไสว รวดเร็ว มั่นคง หนักแน่น บริสุทธิ์สะอาดทางกาย วาจา ใจ กลับไปสู่ “ความว่าง” ตามเดิม

2.3.103 บทเพลงสรรเสริญพระเจ้า

ยุคแรกๆ เมื่อมนุษย์อาศัยอยู่ตามป่าเขา ยึดถือเทวดาหรือภูตผีปีศาจเป็นเจ้า ถ้าอำนาจลี้ลับบันดาลความสุขสบายให้ เขาเรียกว่าเป็นการกระทำของ “เทวดา” ถ้าอำนาจลี้ลับบันดาลความเดือดร้อนให้ เขาเรียกว่าเป็นการกระทำของ “ภูตผีปีศาจ”

เพื่อให้เทพดาฟ้าดินประทานความสุขให้ ต้องบวงสรวงอ้อนวอน ด้วยการร้องรำ ขับเพลงด้วยอาการต่างๆ ตามที่จะสรรหามาตามความเชื่อนั้นๆ แล้วเทพดาฟ้าดินก็จะประทานให้ ซึ่งสิ่งที่เขาต้องการ บางทีก็สุขสบาย บางทีก็เดือดร้อน

จนเมื่อเกิดผู้รู้ในสังขาร เป็นพระศาสดาในยุคสมัยและในสถานที่ต่างๆ เห็นว่า การร้องรำ ขับเพลงเหมือนที่ทำกันอยู่ เป็นความเชื่อที่มงายไม่ถูกต้องต่อสัจจะความเป็นจริงของธรรมชาติ จึงบอกกล่าวให้คนเหล่านั้น “ร้องเพลงสรรเสริญพระเป็นเจ้า” ที่จะแก้ปัญหาคความเดือดร้อนได้จริง

เมื่อเขาได้ยินดังนั้น บุคต่อมาเขาจึงสรรเสริญพระเจ้าด้วยการร้องรำขับเพลง ในบทเพลงนั้น จะกล่าวถึงพระเจ้าด้วยเรื่องราวต่างๆ ซึ่งแตกต่างไปจากคำร้องเดิม แต่ด้วยอาการวุ่นวายไม่สงบทางกาย วาจา ใจ อยู่เช่นเดิม และคนที่สรรเสริญพระเจ้าได้ก็เฉพาะคนที่สามารถออกมาร้องรำขับเพลงด้วยกิริยาอาการภายนอกเท่านั้น

แท้จริงทุกวันนี้ แม้ว่าเขาจะร้องรำขับเพลง ปากเขากล่าวสรรเสริญพระเป็นเจ้าอยู่ในโบสถ์ แต่ถ้าจิตใจภายในเขาเร่าร้อนกระวนกระวายอยู่ด้วยเพลิงกิเลสและเพลิงทุกข์ เท่ากับว่าเขาเหล่านั้นกำลังหลอกลวงพระองค์ พระเจ้าหาได้ยินเสียงขับสรรเสริญพระเกียรติคุณจากคนเหล่านั้น แต่ประการใดไม่ มันยังเป็นเพลงอันวอนเทวดาหรือภูตผีปีศาจเหมือนเดิม

แต่บุคคลใดมีจิตสงบสงัดจากกิเลส ไม่ก่อเหตุอันจะทำให้เบียดเบียนตนเอง ผู้อื่น เข้าถึงความสะอาด สว่าง สงบ ตามลำดับ กายสงบรำงับไม่ฟุ้งซ่าน ปราศจากโทษเศร้าหมองทางกาย จิตในภายในก็สว่างใสอยู่ด้วยศรัทธาและปัญญาแท้จริง ขณะนั้นเขาได้ขับเพลงด้วยลำนำล้ำลึก สรรเสริญองค์พระผู้เป็นเจ้าอยู่ภายใน พระองค์ทรงได้ยินเสียงนั้นแล้ว ทรงประทานรางวัลพิเศษให้แก่เขา ซึ่งเขาไม่มีวันใช้มันให้หมดได้

คนทุกชั้นวรรณะ ทุกเพศวัย ในที่ทุกสถานในกาลทุกเมื่อ ไม่ว่าเศรษฐีหรือยากจน บรรพชิตหรือคฤหัสถ์ จนถึงหญิงชราผู้ยากจนนอนป่วยอยู่บนเตียงเลวๆ ก็สามารถกล่าวสรรเสริญพระเจ้าได้ พระองค์ทรงอยู่เป็นนิรันดร ทุกคนพบพระองค์ได้ตรงที่จิตของเราแสวงความสะอาด สว่าง สงบ อันเป็นภาวะแห่ง “ความว่าง” เสียงแห่งความเงียบสงบดังก้องไปทั่วสากลจักรวาล คนโง่เขลา ผู้ไม่มีศรัทธา ปัญญาและเพียรพยายาม จะไม่ซึมซาบและไม่นำมาขับเพื่อสรรเสริญพระเจ้า แต่นั่นคือ เพลงสรรเสริญพระเป็นเจ้าแท้จริง !

2.3.104 การสืบทอด-กามารมณ์

การคุมกำเนิดและการทำแท้ง ทำหมัน ถือได้ว่าเป็นการเอาเปรียบ เล่นตลกและไม่ซื่อตรงต่อธรรมชาติ แต่ใครเล่าจะหลอกลวงธรรมชาติได้ ?

ธรรมชาติได้ให้หญิงชายเกี่ยวข้องกันทางเพศเพียงเพื่อการสืบพันธุ์ที่บริสุทธิ์ สำหรับจะมีพืชพันธุ์มนุษย์ไว้ต่อไป มิใช่เพื่อหลงใหลหวังความเอร็ดอร่อยด้วยการสัมผัสทางเนื้อหนังร่างกาย เมื่อยังไม่พร้อมที่จะสืบพันธุ์มิบุตรได้ แต่หญิงชายประกอบกิจกรรมทางเพศด้วยกิเลสตัณหา เพื่อต้องการเพียงรสอร่อยแห่งกามารมณ์โดยไม่รับผิดชอบต่อการสืบพันธุ์ จึงบิดพลิ้ว หลีกเลียง อาศัยวิธีการคุมกำเนิดทางวัตถุ นี่คือการเอาเปรียบธรรมชาติตอนหนึ่ง

เมื่อสมรสและมีบุตรด้วยกันตามความต้องการแล้ว ก็ควรจะหยุดการสืบพันธุ์นั้นไว้ตลอดไป แต่เขายังต้องการสร้อยแห่งกามารมณ์อยู่อีก จึงต้องอาศัยการคุมกำเนิดหรือการทำหมัน เพื่อจะได้มีโอกาสทำตามอำนาจกิเลสตัณหาเต็มที่ไม่มีวันสิ้นสุด นี่คือการเอาเปรียบธรรมชาติอีกตอนหนึ่ง

แม้หญิงชายที่ทำการสำเร็จความใคร่ด้วยตนเองหรือการกระทำกามวิปริตวิถิตารต่างๆ ด้วยกิเลสตัณหา รู้เท่าไม่ถึงการณ์ ไม่มีการบังคับความรู้สึกลึกฝ้ายต่ำ ถือว่าเป็นการลักขโมยธรรมชาติอยู่ตลอดเวลา

การแก้ปัญหาชีวิตครอบครัวด้วยวิธีการคุมกำเนิด ทำแท้ง ทำหมัน หรือการกระทำกามวิปริตวิถิตารดังกล่าว จึงเป็นการแก้ปัญหาที่มั่งง่าย ง่ายเวลา รู้เท่าไม่ถึงการณ์ เป็นโอกาสให้มนุษย์ไม่บังคับความรู้สึกตนเอง ลุ่มหลงสนุกสนานด้วยกิเลสตัณหาเต็มที่ ทำให้ไม่วิวัฒนาการไปตามขั้นตอนของชีวิต เขายังมาพูดหน้าตาเฉยว่า เมื่อได้คุมกำเนิดหรือทำหมันแล้วก็สามารถสนุกสนานกับกามารมณ์ได้โดย “ปลอดภัย” เขามองเห็นว่า บุตรที่จะเกิดมาคือ “ภัย” ของเขา โดยมีได้คิดว่า การตกเป็นทาสกิเลสตัณหา การพ่ายแพ้ต่อสัญชาตญาณฝ่ายต่ำต่างหาก คือภัยอันร้ายกาจของมนุษย์ ที่ทำให้มนุษย์ตกต่ำไปกว่าสัตว์เดรัจฉาน ธรรมชาติจึงลงโทษให้เขาเป็นทุกข์ มีจิตใจผิดปรกติ ฟุ้งซ่าน กระวนกระวาย ต้องหึงหวง หยา่ร้าย บ้านแตกสาแหรกขาด ยุ่งเหยิง ระหกระเหิน ทะเลาะเบาะแว้ง เจ็บช้ำ ทำลายล้าง เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นเป็นที่สุด สูญสิ้นความเป็นมนุษย์โดยสิ้นเชิง

การกระทำทางกามารมณ์มิใช่การผ่อนคลาย ตามที่คนพาลบอกกล่าวอยู่ทุกเมื่อเชิ่วัน แต่มันมีสัมผัสเป็นทุกข์ ตามที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ มันเบียดเบียนตนเองในภายในก่อน แล้วแสดงออกมาทางกาย วาจา ภายนอก เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นภายหลัง บางคนพูดว่า : เรื่องกามารมณ์ กระทำให้มากแล้วจะเบื่อหน่ายไปเอง คนพวกนี้ไม่รู้เท่าทันกฎธรรมชาติว่า สิ่งสามสิ่งนี้ยังทำยังไม่เบื่อ : การนอน การดื่มสุรา และการเสพเมถุนธรรม มันได้รับการบำบัดพอใจไปชั่วคราว แล้วจะหิวกระหายที่จะกระทำอีกในคราวต่อไปมากขึ้นๆ ไม่มีที่สิ้นสุด เมื่อเห็นกฎธรรมชาติเป็นเรื่องลึกซึ้ง ถ้ามนุษย์ไม่รู้เท่าทัน ก็จะตกไปสู่ “หนทางแห่งกิเลสตัณหา” ได้ทันที พระพุทธองค์ผู้ทรงรอบรู้เท่าทันกิเลสตัณหา และทรงเอาชนะได้ในทุกรูปแบบ ทรงบรรลุถึงซึ่งความเป็นผู้มีอิสระแท้จริง ด้วยพระมหากรุณาธิคุณอันใหญ่หลวงแก่ปวงสัตว์ ทรงแสดงหนทางที่จะปฏิบัติเพื่อที่จะเอาชนะกิเลสตัณหาทั้งหลายไว้ เราเรียกว่า “ศาสนา” มาจนทุกวันนี้

แม้กระนั้น น้อยนักที่คนทั่วไปจะรู้เท่าทันและเอาชนะกิเลสตัณหาได้ บรรพบุรุษจึงได้นำเอาสัจจะแห่งการเอาชนะกิเลสมาให้เป็นการปฏิบัติที่อยู่ในรูปของขนบธรรมเนียมประเพณี เพื่อให้มนุษย์ส่วนมากยึดถือประพฤติปฏิบัติ เมื่อการประพฤติปฏิบัติของคนส่วนมากอยู่ใน “แนวทางแห่งการบังคับกิเลสตัณหา” เหล่านั้นได้ สังคมมนุษย์ก็อยู่กันเป็นปรกติสุข แต่ด้วยเหตุที่รสอร่อยของกิเลสมีนาน นมนุษย์กลุ่มหนึ่งจึงพลัดตกเข้าไปอยู่ใต้อำนาจมัน เมื่อเขาเป็นทาสของกิเลสอันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ จึงเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น *กิเลสมันเกลียดธรรมะหรือศาสนา เพราะศาสนาคือศัตรูอันร้ายกาจของกิเลส* กิเลสจึงผลักดันให้เขาเหล่านั้นพลอยเกลียดธรรมะหรือศาสนาไปด้วย เขาจะเกลียดซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณีว่า เป็นอุปสรรคคอยขัดขวางสิทธิเสรีภาพของมนุษย์ ขูดส่งเสริมคนอื่นให้พลอยเกลียดซึ่งไปด้วยกัน ความรู้อันมากมายของเขาก็เพื่อสนับสนุนเหตุผลสำหรับจะแก้ตัวให้กิเลส เขาเข้าใจว่าศาสนาคือ พระภิกษุ นักบวช คนอาศัยวัด คนแก่เฒ่าที่เคร่งครัดต่อขนบธรรมเนียมประเพณี เขาจะพูดเยาะเย้ยศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณีทั้งหลาย ว่าใจแคบ ล้าหลัง โง่งม ไม่ทันสมัย เห็นไหมว่า กิเลสต่างหากที่ผลักดันให้เขาพูดออกมา จนคนที่ยึดถือการปฏิบัติที่ถูกตั้งอยู่ข้างอครนทนไม่ไหวก็ผลอตัวมายึดถือกิเลสด้วยการทิ้งธรรมะ ศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณีเหล่านั้น มาเป็นทาสของกิเลสด้วยกัน ผลที่เป็นอยู่ทันตาเห็นก็คือ ความทุกข์ ความเร่าร้อนกระวนกระวาย ทะเลาะวิวาท รบราฆ่าฟัน เบียดเบียนตนเอง เบียดเบียนผู้อื่น ในทุกรูปแบบ ดังกล่าวแล้วนั่นเอง แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่า จะให้มนุษย์เลิกละกิจกรรมทางเพศไปเสียทั้งหมด แต่ให้กระทำด้วยสติปัญญา รู้เท่าทันกิเลสตัณหาที่เป็นศัตรูร้ายกาจของเรา บังคับตนเองให้อยู่เหนืออำนาจมันจะได้มากหรือน้อยแล้วแต่ความสามารถ แต่ในเส้นทางสายนี้ มนุษย์จะพบกับความสุขสงบแท้จริง แต่เมื่อเขาทำผิดกฎธรรมชาติ เขาย่อมได้รับผลคือความทุกข์ ชนิดที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ แม้ว่าเขาจะกระทำไปโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์

2.3.105 เป็นตัวของตัวเอง

แท้จริงไม่มีสัตว์บุคคล ตัวตน เราเขา มีแต่เหตุปัจจัยที่ปรุงแต่งกันอยู่ ไม่ว่าเหตุปัจจัยที่ปรุงแต่งเป็นร่างกาย หรืออารมณ์ที่เป็นความรู้สึกนึกคิดต่างๆ สมมติเรียกว่า “อัตตภาพ” นี้

ไม่มีเด็ก ไม่มีผู้ใหญ่ ไม่มีหญิง ไม่มีชาย ไม่มีบรรพชิต ไม่มีภคฤหัสถ์ มีแต่สิ่งสิ่งหนึ่งที่เขาไปสิงสู่จิตใจแล้วสั่งให้อัตตภาพนี้ก่อพฤติกรรมต่างๆ ไปตามอำนาจมัน สิ่งสิ่งนั้นคือ “กิเลส” หรือ “ปัญญา” ซึ่งก็มีใช้สัดตัว บุคคล ตัวตน เรา เขา เช่นกัน

ถ้ากิเลสเข้าไปอยู่ในอรรถภาพที่เรียกว่า : เด็กหรือผู้ใหญ่ หญิงหรือชาย บรรพชิตหรือคฤหัสถ์ เป็นต้นก็ตาม ย่อมผลึกใสให้อรรถภาพนั้นทำผิดทำชั่วทางกาย วาจา ใจ ในทันที แต่ถ้าปัญญาเข้าไปสิงสู่จะทำให้อรรถภาพนั้นๆ ก่อพฤติกรรมทางกาย วาจา ใจ เป็นไปในทางที่ดีที่ถูกในทันทีเช่นกัน

ดังนั้น การแก้ไขปัญหามนุษย์ต้องแก้ด้วยการเปลี่ยนกิเลสให้เป็นปัญญา กิเลสจึงเป็นสิ่งชั่วร้าย เบียดเบียนตนเอง ผู้อื่น ให้เดือดร้อน ถ้าเกิดขึ้นในบุคคลใดแล้ว ต้องรีบบังคับขจัดมันออกไป อย่าให้มันมาสิงสู่ในจิตใจเราได้ ไม่ว่าในกรณีใดๆ

การขจัดกิเลสออกไปจากจิตใจคนเราทำได้หลายวิธี เช่น : ให้คนคนนั้นบังคับขจัดออกไปเอง เป็นอำนาจบังคับจากภายใน ให้บุคคลอื่นช่วยกันบังคับขจัด เป็นอำนาจบังคับจากภายนอก หรือให้เราเองกับบุคคลอื่นช่วยกันบังคับขจัด เป็นอำนาจบังคับที่มาจากทั้งภายนอกภายใน

เมื่อกิเลสเกิดขึ้นในตัวลูกหลาน ลูกหลานยังเป็นเด็กไม่ฉลาดในการบังคับกิเลส บิดามารดาครูอาจารย์ต้องรีบช่วยกันบังคับขจัดมันออกไปเสียจากตัวเด็ก เมื่อเด็กนั้นไม่มีกิเลสอยู่ภายใน นั่นคือ เด็กคนนั้นมีอิสระแท้จริง เป็นตัวของตัวเอง ในความเป็นอยู่ เหมือนเราถูกงูกัดต้องรีบช่วยกันพยายามรักษา ทำลายพิษงูในตัวเราเสีย เมื่อหมดพิษงู เราก็สบายเป็นอิสระ

การที่บิดามารดา ครูอาจารย์บังคับเด็ก จึงมิใช่การบังคับเนื้อตัวภายนอก แท้จริงมันเป็นการบังคับกิเลสในตัวเด็กด้วยความเมตตาเอ็นดูของท่านต่างหาก เช่นเดียวกับเรามีได้ฉิฉาเพื่อทำลายตัวคน แต่เพื่อทำลายพิษงูในตัวคน คนบางพวกเขาไม่รู้จักกิเลส เขามองเห็นว่าเป็นบุคคลนั้นบุคคลนี้ไปหมด การที่บิดามารดา ครูอาจารย์บังคับกิเลสออกจากเด็ก เขามองเห็นว่าเป็นการทรมาณข่มเหงตัวเด็กว่า ทำให้เด็กไม่มีอิสระ ไม่เป็นตัวของตัวเอง ต่อมาเด็กก็มาเห็นด้วยกับคนพวกนี้ว่า การที่บิดามารดา ครูอาจารย์ เป็นต้น บังคับกิเลสออกจากตัวเขา คือการบังคับเนื้อตัวร่างกายเขา เขาจึงไม่ยินดีให้บังคับ เพราะเขาจะสูญเสียอิสรภาพ ไม่เป็นตัวของตัวเอง เขาแยกไม่ออกระหว่างเนื้อตัวกับกิเลส จึงเอามาปนกันเป็นเรื่องเดียวเสียเพราะความโง่เขลาของเขาเอง ดังนั้น เขาจึงไม่ยินยอมให้ใครมาบังคับกิเลสจากตัวเขา ทั้งเขาเองก็ไม่บังคับกิเลสในตัวเอง กิเลสจึงได้โอกาสแสดงบทบาทของมันเต็มที่ เขาจึงไม่เป็นอิสระ ไม่เป็นตัวของตัวเอง แต่เขากลับเป็นทาสของกิเลส เป็นตัวของกิเลสตลอดไป

เมื่อใดมนุษย์จะมองเห็นสัจจะข้อนี้แล้วยินดีที่จะบังคับกิเลสออกไปจากตัว จากการกระทำของตนเองและของผู้อื่นที่จะช่วยกันจนสุดความสามารถ อย่างน้อยให้เพียงพอกับการที่เรา

รีบช่วยกันแก้ไขทำลายพิษงูเมื่อคนนั้นถูกงูกัด นี่แหละคือการช่วยเหลือเกื้อกูลของมนุษย์ที่พระธรรมต้องการ เพื่อมนุษย์จะได้ประสบสันติสุขแท้จริง

2.3.106 ไม่มีคัมภีร์ศาสนา

ตัวศาสนามีใช้สิ่งที่ต้องบันทึกเป็นประวัติศาสตร์ มันเป็นสังฆกรรมที่ไม่มียุคสมัย เมื่อพระศาสดาทรงค้นพบสังฆะและทรงปฏิบัติจนบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ จึงได้ทรงสั่งสอนสงฆ์สาวกให้รู้ตาม ครั้นเมื่อพระสงฆ์สาวกปฏิบัติได้แล้วก็ทำการสั่งสอนสืบต่อมาไม่มีวันสิ้นสุด ดังนั้น สังฆกรรมสำหรับการปฏิบัติเพื่อดับทุกข์ก็สืบต่อกันมาไม่ขาดสาย จึงไม่มีช่องว่างให้สังฆกรรมนั้นๆ ถ้ามัย พระสงฆ์สาวกจึงรับผิดชอบในการปฏิบัติและในการเผยแผ่ต่อไปเต็มที ศาสนา คือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ จึงไม่สามารถแยกออกจากกันได้เลย แต่ต่อมาถึงยุคสมัยหนึ่ง คนที่ไม่รู้ศาสนา รู้จักศึกษาแต่วัตถุภายนอกได้ทำการบันทึกสังฆกรรมขึ้นเป็นศาสนาเขียนไว้ในตำราเรียกว่า “คัมภีร์ทางศาสนา” นับตั้งแต่วันนั้นเป็นต้นมา ศาสนาจึงกลายเป็นเรื่องประวัติศาสตร์แท้จริง เรื่องของบุคคลในเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาเท่านั้นที่อาจจะเป็นบันทึกเป็นประวัติศาสตร์ได้ แต่สังฆกรรมที่เป็นตัวศาสนาไม่สามารถบันทึกได้ มันเป็นอภิลักขณ์ เมื่อศาสนาถูกบันทึกไว้ในคัมภีร์ อริยสัจ จึงกลายเป็นสิ่งที่มียุคสมัย คนรุ่นต่อมาเห็นว่า ศาสนาเป็นเรื่องของคนในสมัยเมื่อหลายพันปีมาแล้ว ไม่เหมาะแก่การปฏิบัติสมัยนี้

ทั้งพระสงฆ์สาวกก็ไม่สนใจการปฏิบัติเผยแผ่ เพราะมีคัมภีร์บันทึกคำสอนไว้เป็นหลักฐานแล้ว เมื่อจะศึกษาศาสนา คนต่อมาก็ศึกษาจากคัมภีร์ในฐานะประวัติศาสตร์ ปรัชญา อักษรศาสตร์ เป็นต้น สังฆกรรมแท้จริงเพื่อการดับทุกข์จึงซ่อนอยู่ ไม่มีใครสนใจศึกษาปฏิบัติ เขาจึงดำเนินชีวิตประจำวันด้วยความทุกข์ต่อไป เมื่อพระศาสดาทรงส่งสาวกไปประกาศพระศาสนา ทรงตรัสให้ไปประกาศพรหมจรรย์ ซึ่งเป็นการปฏิบัติที่เนื้อที่ตัวร่างกาย วาจา จิต ทิฐิต่างๆ ไม่ใช่การศึกษาจากพระคัมภีร์ดังที่คนรุ่นต่อมาสนใจกัน

เรื่องการศึกษาปฏิบัติทางศาสนาเราจึงพบว่า ไม่ได้ศึกษาปฏิบัติกันโดยอ่านพระคัมภีร์ เช่น สุตตมยปัญญา ปัญญาสำเร็จด้วยการได้ยินได้ฟัง พุทฺธสูตร การได้ยินได้ฟังมาก เป็นต้น ล้วนเป็นเรื่องที่ได้ยินได้ฟังได้เห็นจากตัวบุคคล มิใช่การอ่านจากพระคัมภีร์แต่อย่างใด บางคนเข้าใจว่าสมัยนั้นยังไม่มีตัวหนังสือใช้ แท้จริงก็มีมาก่อนแล้ว เช่น พระพุทธองค์ทรงรอบรู้ศิลปศาสตร์ต่างๆ รวมทั้งอักษรศาสตร์ด้วย หรือตรัสว่า : อย่าเชื่อเพราะมีในตำรา เป็นต้น แต่เพราะพระองค์ไม่ทรงอนุญาตให้บันทึกสังฆกรรมไว้ในคัมภีร์ตำรามากกว่า

พวกคนที่เจริญแต่ทางวัตถุมักกล่าวประณามทัບถมพวกเราว่า : ไม่เจริญทางการศึกษา ใ้งเง่า ป่าเถื่อน เพราะไม่ได้บันทึกเรื่องราวต่างๆ ไว้ให้ชนรุ่นหลังได้ศึกษาเล่าเรียน ดังเช่นที่พวกเขากระทำกันอยู่ แต่เขาไม่ทราบว่ : มนุษย์เกิดมาเพื่อความอยู่รอดทั้งทางร่างกายจิตใจ เรื่องการทำมาหากิน เพื่อการอยู่รอดทางกาย มันเป็นเรื่องที่เขาต้องทำในชีวิตของเขา ไม่ใช่เรื่องที่ต้องบันทึกไว้ให้ใครได้ศึกษาเล่าเรียนต่อมา

เรื่องทางจิตวิญญาณ ก็อาศัยสังขรณ์ทางศาสนาเพื่อการปฏิบัติดับทุกข์ของเขาในชีวิตของเขา ทั้งสังจะนั้นๆ เป็นอกาลิกรรม ไม่ใช่เรื่องที่ต้องบันทึกไว้เช่นกัน ดังนั้น การที่เขาเกิดมาชาติหนึ่งก็สามารถอยู่รอดได้ทั้งทางกาย จิตใจ ได้สิ่งที่ดีที่สุดที่เขาควรจะได้ คนยุคสมัยต่อมาก็ต้องปฏิบัติเพื่อให้อยู่รอด รับผิดชอบตนเองตามยุคสมัยของตนๆ ไม่จำเป็นต้องบันทึกอะไรไว้อีก เช่นเดียวกัน ไม่เป็นเรื่องใ้งเง่าหรือป่าเถื่อนแต่อย่างใด

พวกที่หลงไหลแต่วัตถุ ไม่รู้สังขรณ์ของธรรมชาติฝ่ายจิตใจ ไม่คิดจะแก้ไขปัญหาดับทุกข์ทางจิตใจต่างหากที่ควรจะเป็นคนใ้งเง่าและป่าเถื่อนมากกว่า เกิดมาชาติหนึ่งควรจะได้รับขนขวายทำตนเองให้พ้นทุกข์ ใช้ศาสนาให้เป็นประโยชน์ อย่าให้ศาสนาเป็นแต่เพียงกัมภีร์ที่คนใ้งเวลาใช้ศึกษาเป็นประวัติศาสตร์แห่งความอภัยสอดสูของเขาเลย

2.3.107 ความคิดผิดสองชนิด

มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีชีวิตจิตใจ มีความดำริคิดก่อนที่จะก่อพฤติกรรมใดๆ ถ้าดำริคิดถูกต้อง ก็จะเป็นไปเพื่อความสุขสงบ แต่ถ้ดำริผิดยอมเป็นไปเพื่อความทุกข์ เบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น

ความดำริคิดที่นำความทุกข์มาให้มากที่สุด คือดำริคิด ไปในกาม พยาบาท และเบียดเบียน การดำริคิดในกามก่อให้เกิดกิเลสประเภทระคะ การดำริคิดในพยาบาทก่อให้เกิดกิเลสประเภทโทสะ การดำริคิดในการเบียดเบียนก่อให้เกิดกิเลสประเภทโมหะ เห็นโทษของความดำริผิดเหล่านี้แล้ว ควรแก้ไขเปลี่ยนแปลงการดำริผิดไปในทางที่ถูกต้องเสีย ก่อนที่จะก่อพฤติกรรมใดๆ เปลี่ยนการดำริในกามไปในเนกขัมมะ เปลี่ยนการดำริในพยาบาทไปในเมตตา เปลี่ยนการดำริในเบียดเบียนเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูล ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา

ทุกครั้งที่รู้สึกตัวว่ามีการดำริผิด ในสถานที่ใด เวลาใดก็ได้ จนเปลี่ยนนิสัยความเคยชินที่ผิด ไปสู่การดำริคิดที่ถูกต้องเป็นนิสัย แต่มีการดำริคิดอีกอย่างหนึ่ง เป็นความคิดชนิดฟุ้งซ่าน ลังเล สงสัย ของคนชอบคิดมาก ฐูมาก เรียนมาก เป็นความขัดแย้งในความคิดของเหตุผลในตัวของตัวเอง ที่ไม่สามารถยุติลงได้ คนเป็นอันมากมีความคิดฟุ้งซ่านชนิดนี้อยู่บนพื้นผิวของจิตที่เป็นทุกข์ แต่มีความ

คำริศคิดสามอย่างข้างต้นอยู่ในส่วนลึก เขารู้แต่ว่าความคิดชนิดฟุ้งซ่านนั้นเป็นทุกข์แต่เขาไม่รู้จักความคำริศคิด อันเป็นเหตุของความทุกข์แท้จริงซึ่งซ่อนอยู่ข้างล่าง ทั้งเขาไม่ยอมแก้ไขความคำริศคิดนั้นๆ ด้วย เมื่อเขาไปสู่สำนักสมาธิเพื่อทำจิตให้หายฟุ้งซ่านบ้างเล็กน้อย เขาจึงใช้จิตที่หายฟุ้งซ่านบ้างนั้นมาเพื่อคำริศคิดผิดต่อไปอีกก็ได้ เขาไม่ได้ความดับทุกข์แท้จริงหรอกเพราะเขาไม่ต้องการเช่นนั้น เมื่อเขาเจริญสมาธิตามสำนักนั้นๆ ได้บ้าง เขากลับสรรเสริญสำนักสมาธินั้นๆ ว่า ที่นั่นแหละมีการปฏิบัติที่สูงสุด เป็นการปฏิบัติทั้งหมดในศาสนา มองเห็นแต่ว่าคนที่ไม่ได้ไปฝึกสมาธิยังสำนักสมาธิต่างๆ นั้น เป็นคนโง่เขลาไม่ได้ประพฤตินิยมเหมือนพวกเขาโดยทั่วไป

แท้จริงคนอื่นๆ อาจไม่มีความคิดฟุ้งซ่านเหมือนพวกเขาก็ได้ แต่เขากำลังปฏิบัติเพื่อการละการคำริศคิดที่ผิดในส่วนลึกอยู่ในชีวิตประจำวันของเขาในเวลาใดสถานที่ใดอยู่ก็ได้ มันเป็นการปฏิบัติเพื่อพ้นทุกข์ที่ลึกซึ่งจริงกว่ารู้จักตัวความทุกข์ที่แท้จริง รู้จักเหตุให้เกิดทุกข์ ทั้งวิธีการปฏิบัติเพื่อพ้นทุกข์นั้นๆ แล้วประพฤติปฏิบัติอยู่ในเวลาใดสถานที่ใดก็ได้ ไม่ใช่เรื่องที่ต้องอวดแสดงให้ใครรู้ว่า เรากำลังปฏิบัติเพื่อพ้นทุกข์ของเราเอง

2.3.108 ความเห็นแก่ตัว

“ความเห็นแก่ตัว” เป็นภัยอันร้ายกาจ มันทำลายตนเองและผู้อื่น ความยุ่งยากวุ่นวายทุกชนิดในสังคม เกิดจากคนมีความเห็นแก่ตัว นักวิชาการยุคใหม่ก็รู้ว่า “ความเห็นแก่ตัว” เป็นต้นเหตุแห่งความยุ่งยากวุ่นวาย เขาจึงคิดจะแก้ปัญหาดังกล่าวด้วยการกระทำเพื่อไม่ให้คนเห็นแก่ตัว โดยเขาให้คนออกไปทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม มีกิจกรรมร่วมกัน ตลอดจนร่วมกันแสดงออกซึ่งความรู้สึกนึกคิด การพักผ่อน ด้วยการละเล่นสนุกต่างๆ ฯลฯ เพื่อว่าเมื่อคนเหล่านั้นได้ร่วมกันทำกิจกรรมแล้ว เขาจะหมด “ความเห็นแก่ตัว” ต่อไป

แต่ปรากฏว่าผลมันกลับเป็นตรงกันข้าม กลายเป็นความคลุกคลีด้วยหมู่คณะ เป็นที่แสดงออกของกิเลสตัณหา สร้างนิสัยรักความสนุกสนานไม่จริงจัง บางทีก็เป็นโอกาสแห่งความหมกมุ่นในกามารมณ์ หรือการกระทำอบายมุขต่างๆ ต่อไป เพิ่มความเห็นแก่ตัวให้ยิ่งขึ้น เขามองแต่ทางวัตถุจึงแก้ปัญหาไม่สำเร็จ

ความเห็นแก่ตัวเกิดแต่จิตภายในซึ่งเป็นมิถิลาปฏิรูปอย่างหนึ่ง มันต้องแก้กันที่จิตวิญญาณ ด้วยการประพฤตินิยมต่างๆ เช่น มีศีล สมาธิ ปัญญา ความมีสันโดษ รักผู้อื่น มีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา หิริ โอตตปปะ ชันติ โสสังจะ มีกัตถัญญุตเวที มีความสามัคคี รับผิดชอบ ประหยัด มัธยสถ์ เสียสละ ให้อภัย ถึงพร้อมด้วยสติสัมปชัญญะ เป็นต้น คุณธรรมเหล่านี้แหละจะผสมผสานกัน

ให้คนหมด “ความเห็นแก่ตัว” ต่อไป

เรียนรู้ภาวะของความทุกข์ภายในจิต รู้ว่า ความทุกข์นั้นๆ เกิดจาก “ความเห็นแก่ตัว” แล้วปฏิบัติธรรมอยู่เป็นประจำวันในแต่ละคน ก็สามารถละนิสัยความเห็นแก่ตัวต่อไปได้

2.3.109 มนุษย์ชายหญิง

ธรรมชาติได้สร้างชายและหญิงมาให้เท่าเทียมกัน : ให้หญิงมีความอ่อนโยน ภายนอกแต่เข้มแข็งในภายใน ให้ชายมีความเข้มแข็งในภายนอกแต่อ่อนโยนในภายใน ในกิริยาอาการที่อ่อนโยน นุ่มนวล เคารพอ่อนน้อมในภายนอกของหญิง แต่ข้างในจิตใจมีความเข้มแข็งหนักแน่น มีสมาธิในการทำงาน ไม่จับจด ประสบอุปสรรคภัยอันตรายก็ไม่ปริปากบ่น ไม่น้อยใจ เสียใจง่าย ไม่หวั่นไหวไปกับสิ่งเข้ายวนภายนอก เข้มแข็งอยู่ในวัฒนธรรมประเพณีที่ดี

ในรูปร่างลักษณะเข้มแข็ง กล้าหาญ อดทนหนักแน่นในภายนอกของชายแต่ข้างในจิตใจมีความอ่อนโยนละมุลละไม ไม่คือกระด้างด้วยมานะทิฎฐิ เคารพอ่อนน้อมให้เกิดริศผู้หญิง ว่าเป็นมารดาของโลก เป็นต้น อย่าพูดว่าหญิงเป็นเพศอ่อนแอ ชายเป็นเพศที่เข้มแข็ง แต่ควรพูดว่า หญิงเป็นเพศที่อ่อนโยนภายนอกแต่เข้มแข็งภายใน ชายเป็นเพศที่เข้มแข็งภายนอกแต่อ่อนโยนภายใน ความเข้มแข็งในภายในของหญิงจะได้ควบคุมความอ่อนโยนภายนอกอย่าให้กลายเป็นความอ่อนแอ ความอ่อนโยนภายในของชายจะได้ควบคุมความเข้มแข็งภายนอกอย่าให้กลายเป็นความแข็งกระด้าง

เมื่อหญิงและชายมาแต่งงานกันจึงเป็นความสมบูรณ์อย่างหนึ่ง นี่คือคุณธรรมของความ เป็นมนุษย์ มีคนพูดว่า “เพศหญิงเป็นเพศที่ไม่ปลอดภัย” นั่นเขาพูดกันทีหลัง เมื่อหญิงมาอยู่ร่วมโลก กับชาย ที่มีแต่ความเข้มแข็งภายนอกแต่ขาดความอ่อนโยนภายใน เขาจึงใช้ความเข้มแข็งของเนื้อตัว ร่างกาย ช่มเหล่งแกเอารัดเอาเปรียบหญิง แต่เมื่อมนุษย์ขาดแคลนคุณธรรมด้วยการศึกษาที่ตกเป็น ทาสของกิเลส ทำให้เด็กหญิงกระด้างในภายนอกและอ่อนแอในภายใน เด็กชายอ่อนแอในภายนอก และกระด้างในภายใน การศึกษาที่ฝึกให้เด็กหญิงหวัระเฮฮาสนุกสนาน เล่นกีฬากระโดดโลดเต้น คลุกคลีกับเพื่อนต่างเพศ ฝึกการต่อสู้ที่ใช้กำลังกาย โหดเหี้ยมเยี่ยงชาย เป็นต้น ล้วนแต่ฝึกให้ เด็กหญิงกระด้าง ไม่อ่อนโยน ไม่เคารพอ่อนน้อมในสิ่งควรเคารพภายนอก แต่เมื่อตกเป็นทาสกิเลส ทำให้จิตใจภายในอ่อนแอ ไม่เข้มแข็ง ไม่อดทนต่อหน้าที่การงาน มีจิตหวั่นไหวไปกับสิ่งยั่วชวนได้ โดยง่าย ไม่พอใจกับการบังคับตัวเอง แก้ปัญหาชีวิตด้วยการฆ่าตัวตายมากขึ้น การศึกษาที่ทำให้ เด็กชายกลายเป็นคนอ่อนแอไม่หนักแน่น ไม่อดทนต่อการทำงาน ไม่อดทนต่อโรคร้ายไข้เจ็บ หลีกเลี้ยง

บิดพลิ้ว ชอบความสนุกสนาน หลงใหลในกามารมณ์ เทียวเตร่ทำอบายมุขต่างๆ บางทีก็รักความสวยงามในวัตถุอย่างอ่อนแอ และเมื่อตกเป็นทาสกิเลส ทำให้จิตใจภายในหยาบกระด้างไม่อ่อนโยน ไม่ให้เกียรติแก่หญิงว่าเป็นมารดาของโลก มั่งง่าย ไม่เคารพสิ่งที่ควรเคารพ กระด้างต่อบิดามารดา ครูอาจารย์ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และสิ่งที่ควรเคารพนับถือทั้งหลาย กิริยาอาการอ่อนโยนละมุลละไมภายนอกของหญิงที่มีความเข้มแข็งภายในควบคุมอยู่ ถือว่าเป็น “ความงามของลูกผู้หญิง” แต่หญิงเข้าใจผิดคิดว่าความงามของตน คือการแต่งเนื้อแต่งตัวภายนอก จึงหลงใหลการแต่งเนื้อแต่งตัวเสีย ปล่อยให้กิริยาอาการภายนอกเป็นความกระด้าง ความเข้มแข็งภายนอกของชายที่มีความอ่อนโยนภายในควบคุมอยู่ ถือว่าเป็น “ความแข็งแกร่งของลูกผู้ชาย” แต่ชายเข้าใจผิดคิดว่าความแข็งแกร่งของตน คือการเพิ่มพูนกำลังกายภายนอก จึงหลงใหลการบำรุงกำลังกายเสีย ปล่อยให้กิริยาอาการภายนอกเป็นความอ่อนแอ

ทั้งเมื่อหญิงชายมาแต่งงานกันก็จะหาความสมบูรณ์มิได้เลย ให้หญิงทำงานใช้แรงงานเบาๆ แต่ใช้กำลังจิตที่อดทนหนักแน่นอยู่ในบ้าน ให้ชายทำงานใช้พลังกายหยาบๆ แต่ใช้จิตที่อ่อนโยนภายนอกบ้าน ทั้งสองหวังความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ เป็นความดีสูงสุดในชีวิต แต่เมื่อกิเลสเข้าไปแทรกซึมในชีวิตมนุษย์ ให้หวังความสนุกสนานจากวัตถุด้วยการเที่ยวเตร่นอกบ้าน หญิงมีโอกาสออกจากบ้านน้อยกว่าจึงเรียกร้องสิทธิการออกเที่ยวเตร่นอกบ้านเพื่อหาความสนุกสนานจากวัตถุมากขึ้น ทั้งสองจึงตกเป็นทาสกิเลสตัณหา มีชีวิตความเป็นอยู่ที่วุ่นวาย สูญเสียความสุขสงบแท้จริง

การศึกษาและการเป็นอยู่ปัจจุบัน กำลังทำลายฐานะของมนุษยชาติอย่างน่าสลดสังเวชเป็นที่สุด ความเบียดเบียนอย่างโกลาหลวุ่นวายจึงปรากฏอยู่ทั่วไปในโลก เพราะมนุษย์มิได้มีร่างกายจิตใจเยี่ยงมนุษย์ เห็นโทษความชั่วร้ายเลวทรามดังกล่าวแล้ว เรียกฐานะแห่งความเป็นมนุษย์ ทั้งร่างกายจิตใจให้กลับคืน โดยเร็ว สันติภาพในโลกจะเกิดขึ้นทันที

2.3.110 โลกนี้ไม่มีฉัน

แม้ว่าโลกนี้จะยุ่งยากวุ่นวายสักเพียงใดก็ตาม ถ้าฉันมิได้เกิดมา ความยุ่งยากวุ่นวายในโลกก็ไร้ความหมายสำหรับฉัน เพราะโลกนี้ไม่มีฉัน

แม้ว่าโลกนี้จะยุ่งยากวุ่นวายสักเพียงใดก็ตาม และฉัน ได้เกิดมาแล้ว แต่ถ้าฉันมิได้อยู่ในเหตุการณ์ มิได้สัมผัสโลกที่ยุ่งยากวุ่นวายทางอายตนะของฉัน ความยุ่งยากวุ่นวายในโลกก็ไร้ความหมายสำหรับฉัน เพราะ “โลก” นี้ไม่มีฉัน

แม้ว่าโลกนี้จะยุ่งยากวุ่นวายสักเพียงใดก็ตาม ทั้งฉันได้เกิดมาแล้วและอยู่ในเหตุการณ์ ได้สัมผัสโลกที่ยุ่งยากวุ่นวายทางอายตนะของฉัน แต่ถ้าฉันไม่ยึดมั่นถือมั่นในอารมณ์ทั้งหลายเหล่านั้น ความยุ่งยากวุ่นวายในโลกก็ไร้ความหมายสำหรับฉัน เพราะโลกนี้ไม่มี “ฉัน”

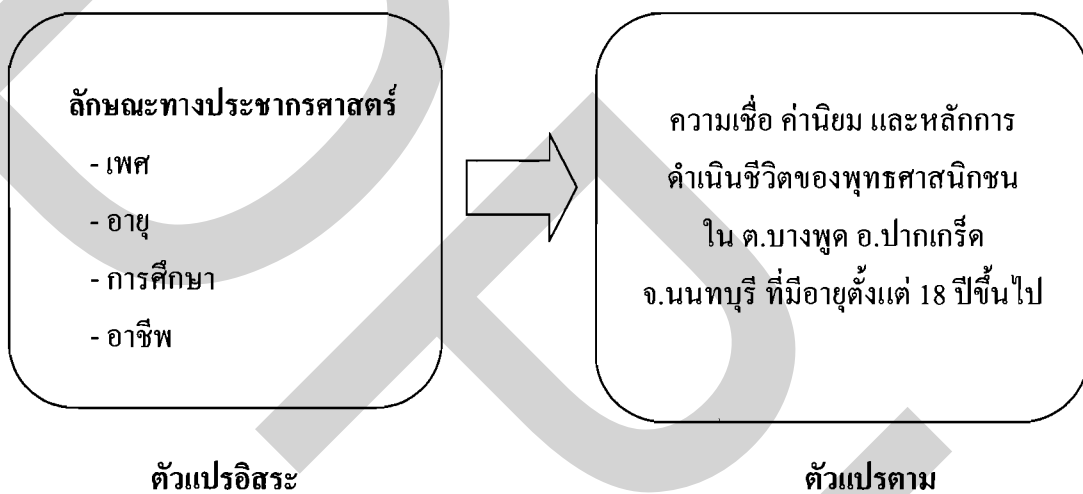

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

3.1 กรอบแนวคิดในการศึกษา

- แสดงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรที่ต้องการศึกษา

3.2 คำถามการวิจัย

1. พุทธศาสนิกชนใน ต.บางพูด อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี ที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป และมีลักษณะทางประชากรศาสตร์แตกต่างกัน มีความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตแตกต่างกันหรือไม่อย่างไร

2. พุทธศาสนิกชนใน ต.บางพูด อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี ที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป และมีลักษณะทางประชากรศาสตร์แตกต่างกัน มีความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตสอดคล้องกับแนวคำสอนของพุทธศาสนาหรือไม่อย่างไร

3.3 วิธีการดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาจากเอกสารและหลักฐานทางวิชาการต่าง ๆ อาทิ หนังสือ ตำราทางวิชาการ รายงานการวิจัย สารนิพนธ์ วิทยานิพนธ์ เว็บไซต์ และเอกสารทางวิชาการต่างๆ เกี่ยวกับพุทธศาสนา

2. ออกแบบสอบถามเพื่อสำรวจความคิดเห็นเกี่ยวกับ ความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิต ของประชาชนที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย

3.4 ประชากร พุทธศาสนิกชนใน ต.บางพูด อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี ที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป มีจำนวนทั้งสิ้น 29,072 คน (ข้อมูล ณ เดือนตุลาคม 2554) โดยไม่รวมประชาชนที่นับถือศาสนาอื่น เช่น ศาสนาคริสต์ อิสลาม เป็นต้น ซึ่งมีจำนวน 1,205 คน

3.5 Unit of Analysis ระดับบุคคล

3.6 ขอบเขตการวิจัย ศึกษาความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนใน ต.บางพูด อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี ที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป ในเดือนธันวาคม 2554

3.7 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ใช้แบบสอบถามระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนใน ต.บางพูด อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี ที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป ซึ่งผู้วิจัยได้สร้างขึ้นตามแบบของไลเคิร์ต (Likert) ใช้มาตราส่วนประเมินค่า (Rating Scale) เป็น 6 ระดับ (ตั้งแต่ระดับ 0-5) โดยแบ่งคำถามออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนของข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกตามลักษณะทางประชากรศาสตร์ ประกอบด้วย เพศ อายุ การศึกษา และอาชีพ และส่วนของข้อความถามเพื่อวัดระดับความคิดเห็น ซึ่งแบ่งเป็น 3 กลุ่ม รวมทั้งสิ้น 70 ข้อ ประกอบด้วย

- คำถามเกี่ยวกับความเชื่อ จำนวน 29 ข้อ
- คำถามเกี่ยวกับค่านิยม จำนวน 21 ข้อ
- คำถามเกี่ยวกับหลักการดำเนินชีวิต จำนวน 20 ข้อ

3.7.1 การกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่าง โดยให้ค่าความคลาดเคลื่อนในการสุ่มตัวอย่างเป็นร้อยละ 5 ใช้การคำนวณขนาดของกลุ่มตัวอย่าง กรณีประชากรมีจำนวนแน่นอนอน (Finite population) ตามสูตรการคำนวณขนาดกลุ่มตัวอย่างของ Yamane (1973)

$$n = \frac{N}{1+Ne^2}$$

e คือความคลาดเคลื่อนที่ยอมให้เกิดขึ้นในรูปของสัดส่วน ประชากรที่ศึกษามีจำนวน 29,072 คน และต้องการให้เกิดความคลาดเคลื่อนในการสุ่มตัวอย่างร้อยละ 5 ขนาดของกลุ่มตัวอย่างที่คำนวณได้เท่ากับ 395 คน ตามสูตรการคำนวณดังนี้

$$\begin{aligned} n &= \frac{N}{1+Ne^2} \\ &= \frac{29,072}{1+29,072(.05)^2} = 394.57112 \end{aligned}$$

3.7.2 การสุ่มตัวอย่าง ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างโดยใช้ความน่าจะเป็น (Probability sampling) แบบเป็นระบบ (Systematic sampling) ซึ่งเป็นการสุ่มตัวอย่างที่สามารถกำหนดโอกาสที่หน่วยตัวอย่างแต่ละหน่วยจะถูกเลือก ทำให้ทราบความน่าจะเป็นที่แต่ละหน่วยในประชากรจะถูกเลือก การเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบนี้จึงสามารถนำผลที่ได้อ้างอิงไปยังประชากรได้ โดยดำเนินการตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

- นำบัญชีรายชื่อผู้มีสิทธิเลือกตั้ง (ประชาชนที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป) ที่มีทะเบียนบ้านอยู่ใน ต.บางพูด อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี ซึ่งเทศบาลนครปากเกร็ดได้จัดทำโดยจัดเรียงรายชื่อผู้มีสิทธิเลือกตั้งตามตัวอักษรไว้แล้วอย่างเป็นระบบ การสุ่มจะทำโดยแบ่งประชากรออกเป็นช่วงๆ เท่าๆ กัน

- กำหนดระยะห่างของแต่ละช่วง โดยคำนวณจากสัดส่วนของขนาดกลุ่มตัวอย่างและประชากร ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้มีประชากรทั้งสิ้น 29,072 คน และได้กำหนดกลุ่มตัวอย่างไว้ที่จำนวน 500 คน ช่วงการสุ่มจึงเท่ากับ 58 (29,072 / 500) เริ่มการสุ่มจากประชากรหน่วยแรก ส่วนหน่วยต่อไปจะนับจากช่วงสัดส่วนที่ได้คำนวณไว้ ซึ่งผลการสุ่มปรากฏตามลำดับที่แสดงให้เห็นพอเป็นสังเขปดังนี้ ลำดับที่ 1 59 117 175 233 291 349 407 465 523... .. ๙๗๙

3.8 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดำเนินการโดยจัดทำแบบสอบถามระดับความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างเกี่ยวกับความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิต และจัดส่งแบบสอบถามถึงกลุ่มตัวอย่างตามรายชื่อที่สุ่มได้ โดยขอความอนุเคราะห์คณะกรรมการชุมชนใน ต.บางพูด ทั้ง 17 ชุมชน ให้เป็นผู้จัดส่งแบบสอบถามตามรายชื่อและที่อยู่ที่ระบุไว้ พร้อมทั้งจัดเก็บแบบสอบถามส่งคืนให้ข้าพเจ้า โดยได้ดำเนินการทอดแบบสอบถามเป็นจำนวนทั้งสิ้น 500 ชุด ซึ่งจำนวนแบบสอบถามที่ได้รับกลับคืนมามีจำนวน 461 ชุด คิดเป็นร้อยละ 92.20

3.9 สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล T-Test และ One Way Anova หรือ F-Test

3.10 การกำหนดช่วงห่างหรือพิสัย ใช้เกณฑ์สัมบูรณ์ (Absolute Criteria) โดยใช้ขอบเขตที่แท้จริง (Exact Limits) ซึ่งมีช่วงห่างสำหรับการแปรผลการวิจัย ดังนี้

ระดับมากที่สุด	5	คะแนน	มีขอบเขตที่แท้จริงเท่ากับ	4.51 - 5.00
ระดับมาก	4	คะแนน	มีขอบเขตที่แท้จริงเท่ากับ	3.51 - 4.50
ระดับปานกลาง	3	คะแนน	มีขอบเขตที่แท้จริงเท่ากับ	2.51 - 3.50
ระดับน้อย	2	คะแนน	มีขอบเขตที่แท้จริงเท่ากับ	1.51 - 2.50
ระดับน้อยที่สุด	1	คะแนน	มีขอบเขตที่แท้จริงเท่ากับ	0.00 - 1.50

3.11 การแปลงค่าข้อมูล ข้อคำถามตามแบบสอบถามแบ่งเป็น 2 ประเภท ได้แก่

3.11.1) ข้อคำถามที่สอดคล้องกับแนวคำสอนของพุทธศาสนา ซึ่งคะแนนจะเป็นไปตามระดับความคิดเห็นที่กำหนด คือ ระดับ 5 = เห็นด้วยมากที่สุด ได้คะแนนอยู่ในเกณฑ์

สูงที่สุด ระดับ 0 = ไม่เห็นด้วย ได้คะแนนอยู่ในเกณฑ์น้อยที่สุด ผู้วิจัยจึงสามารถใช้ค่าตอบที่ได้มาแปรผลเพื่อวัดระดับความคิดเห็นได้ตามข้อ 3.10 โดยที่ไม่ต้องมีการแปลงค่าข้อมูลแต่อย่างใด

3.11.2) ข้อคำถามที่ไม่สอดคล้องกับแนวคำสอนของพุทธศาสนา ซึ่งผลที่ออกมาจะไม่เป็นไปตามระดับความคิดเห็นที่กำหนดแบบผกผัน และจำเป็นต้องมีการแปลงค่าข้อมูลก่อน เพื่อให้ค่าที่ได้จากการประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูลของทุกข้อคำถาม เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ดังนี้

ค่าระดับ 5 หรือเห็นด้วยมากที่สุด	จะต้องถูกแปลงค่าไปเป็นระดับ 0
ค่าระดับ 4 หรือเห็นด้วยมาก	จะต้องถูกแปลงค่าไปเป็นระดับ 1
ค่าระดับ 3 หรือเห็นด้วยปานกลาง	จะต้องถูกแปลงค่าไปเป็นระดับ 2
ค่าระดับ 2 หรือเห็นด้วยน้อย	จะต้องถูกแปลงค่าไปเป็นระดับ 3
ค่าระดับ 1 หรือเห็นด้วยน้อยที่สุด	จะต้องถูกแปลงค่าไปเป็นระดับ 4
ค่าระดับ 0 หรือไม่เห็นด้วย	จะต้องถูกแปลงค่าไปเป็นระดับ 5

บทที่ 4

ผลการศึกษา

การศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชน ใน ต.บางพูด อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี ที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป กลุ่มตัวอย่าง คือ ประชาชนที่นับถือศาสนาพุทธที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป และมีภูมิลำเนาตามทะเบียนบ้านอยู่ใน ต.บางพูด อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี โดยมีจำนวนตัวอย่างทั้งสิ้น 461 คน ซึ่งผู้ศึกษาวิจัยได้ดำเนินการตามที่ระเบียบวิธีวิจัยกำหนด และขอเสนอผลการศึกษาวิจัยดังนี้

ส่วนที่ 1. ข้อมูลส่วนบุคคล

ตารางที่ 4.1 จำนวนและร้อยละของข้อมูลส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่าง

ข้อมูลส่วนบุคคล	จำนวน	ร้อยละ
1. เพศ		
หญิง	269	58.40
ชาย	192	41.60
รวม	461	100.00
2. อายุ		
18 - 30 ปี	86	18.70
31 - 40 ปี	100	21.70
41 - 50 ปี	112	24.30
51 - 60 ปี	89	19.30
61 - 70 ปี	49	10.60
71 ปีขึ้นไป	24	5.20
รวม	461	100.00

ตารางที่ 4.1 (ต่อ)

ข้อมูลส่วนบุคคล	จำนวน	ร้อยละ
3. การศึกษา		
ประถมศึกษาปีที่ 6	69	15.00
มัธยมศึกษาตอนต้น	70	15.20
มัธยมศึกษาตอนปลาย	64	13.90
ประกาศนียบัตรวิชาชีพ/ ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง	80	17.40
ปริญญาตรี	150	32.50
ปริญญาโท	17	3.70
อื่นๆ	11	2.40
รวม	461	100.00
4. อาชีพ		
แม่บ้าน/พ่อบ้าน	124	26.90
ค้าขาย	68	14.80
ประกอบธุรกิจส่วนตัว	68	14.80
รับราชการ	60	13.00
พนักงานรัฐวิสาหกิจ	29	6.30
พนักงานบริษัท/องค์กรเอกชน	87	18.90
อื่นๆ	24	5.20
ไม่ระบุ	1	0.20
รวม	461	100.00

จากตารางที่ 4.1 แสดงให้เห็นว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง คิดเป็นร้อยละ 58.40 ในขณะที่เพศชายมีอัตราส่วนอยู่ที่ร้อยละ 41.60 ซึ่งส่วนใหญ่มีอายุอยู่ในช่วง 41 – 50 ปี คิดเป็นร้อยละ 24.30 รองลงมาคือ ช่วงอายุ 31 – 40 ปี และ 51 – 60 ปี คิดเป็นร้อยละ 21.70 และ 19.30 ตามลำดับ สำหรับวุฒิการศึกษาส่วนใหญ่อยู่ในระดับปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ 32.50 รองลงมาคือ ประกาศนียบัตรวิชาชีพ/วิชาชีพชั้นสูง (ปวช./ ปวส.) และมัธยมศึกษาตอนต้น คิดเป็นร้อยละ 17.40 และ 15.20 ตามลำดับ ในส่วนของอาชีพ ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีอาชีพเป็นแม่บ้าน/พ่อบ้าน

คิดเป็นร้อยละ 26.90 รองลงมา คือพนักงานบริษัท/องค์กรเอกชน และค้าขาย และประกอบธุรกิจส่วนตัว ซึ่งมีอัตราส่วนเท่ากัน คิดเป็นร้อยละ 18.90 และ 14.80 ตามลำดับ

ส่วนที่ 2. ผลการวิเคราะห์ความคิดเห็น ซึ่งจำแนกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ 1. ด้านความเชื่อ 2. ด้านค่านิยม และ 3. ด้านหลักการดำเนินชีวิต โดยมีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 4.2 ความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถาม เกี่ยวกับความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิต

หมายเหตุ : ช่องคำตอบ เป็นการแสดงถึงความสอดคล้องกับแนวคำสอนของพุทธศาสนา

ข้อ ที่	คำถาม	จำนวน (คน)	ค่า เฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบน มาตรฐาน	การ แปลผล	คำตอบ
ด้านความเชื่อ						
1	ท่านเชื่อว่า กฎแห่งกรรมเป็นกฎธรรมชาติประเภทหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์มากที่สุด และการที่มนุษย์ต้องประสบกับความทุกข์ยากหรือเหตุการณ์ที่เลวร้าย ส่วนใหญ่มาจากผลของกรรมที่ทำไม่ดีไว้ในอดีต	461	3.48	1.40	มาก	สอดคล้อง
2	ท่านเชื่อว่าชาติอดีต และชาติหน้ามีจริง	456	3.25	1.42	ปานกลาง	สอดคล้อง
3	การมีสติระลึกอยู่กับปัจจุบันขณะและการใช้สติสัมปชัญญะเป็นเครื่องบังคับจิตใจให้ว่างจากกิเลสตัณหาคือ การปฏิบัติธรรมตามหลักพุทธศาสนาดังนั้น เราทุกคนจึงสามารถปฏิบัติธรรมได้ทุกที่ทุกเวลา	459	3.80	1.15	มาก	สอดคล้อง
4	ศรัทธา และวิริยะ (ความเพียร) เป็นธรรมเบื้องต้นของการปฏิบัติธรรม	453	3.88	1.08	มาก	สอดคล้อง
5	มนุษย์ทุกคนสามารถเลือกเกิดเองได้	454	1.49	1.65	น้อยที่สุด	สอดคล้อง
6	การนั่งสมาธิ และการเดินจงกรม ควบคู่สลับกันไป เป็นการเจริญวิปัสสนากรรมฐานที่ช่วยให้เกิดปัญญา และหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงได้	459	3.32	1.24	ปานกลาง	สอดคล้อง

ตารางที่ 4.2 (ต่อ)

ข้อ ที่	คำถาม	จำนวน (คน)	ค่า เฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบน มาตรฐาน	การ แปลผล	คำตอบ
7	มีการพิสูจน์ด้วยทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์แล้วว่า การย้อนเวลา การหายตัว และการหาเห็นดินอากาศของพระสงฆ์หรือบุคคลที่บรรลุนิยามขั้นสูงสามารถทำได้จริง และมีได้อยู่นอกเหนือกฎธรรมชาติ	459	2.41	1.67	น้อย	สอดคล้อง
8	ความโลภ โกรธ หลง เป็นกิเลสตัณหาที่ทำให้มนุษย์ต้องเวียนว่ายตายเกิดต่อไปอย่างไม่มีวันจบสิ้น	461	3.61	1.38	มาก	สอดคล้อง
9	กรรม หมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาหรือเป็นไปด้วยความจงใจ รวมถึงความประมาท	447	3.54	1.18	มาก	สอดคล้อง
10	อบายมุข เช่น การพนัน การเลี้ยงโจก การดื่มเหล้า สูบบุหรี่ การติดยาเสพติด การเที่ยวกลางคืน การดื่มหอง มั่วเมานในเรื่องกามารมณ์ ฯลฯ เป็นเหตุแห่งความเสื่อม และทำให้ผู้ที่ติดอยู่ในอบายมุขต้องมีชีวิตอยู่ในสภาพที่ตกต่ำและอยู่ในวังวนแห่งความเสื่อนั้นทั้งในชาตินี้และชาติต่อไป	457	3.77	1.22	มาก	สอดคล้อง
11	เราสามารถตัดกรรมหรือลดกรรมตามแนวทางของพระพุทธเจ้าได้ด้วยตนเอง	453	3.12	1.50	ปานกลาง	สอดคล้อง
12	แสงมีความเร็วประมาณ 300,000,000 เมตรต่อวินาที แต่จิตมนุษย์มีความเร็วกว่าแสงเป็นล้านๆ เท่า	453	3.41	1.33	ปานกลาง	สอดคล้อง
13	ผีมีจริงในโลก	453	2.32	1.57	น้อย	ไม่สอดคล้อง
14	กิเลสตัวที่ร้ายที่สุด คือ ความหลง (โมหะ) เพราะทำให้เกิดอวิชชา (ความไม่รู้ ความหลงผิด)	452	3.76	1.12	มาก	สอดคล้อง

ตารางที่ 4.2 (ต่อ)

ข้อ ที่	คำถาม	จำนวน (คน)	ค่า เฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบน มาตรฐาน	การ แปลผล	คำตอบ
15	เราเกิดมาเพื่ออยู่กับ "ความว่าง" หรือ พระนิพพาน อันหมายถึง จิตที่ว่างจาก อกุศลและกิเลสตัณหาทั้งปวง จิตที่ไม่ ปรุงแต่งเป็นความรู้สึกใดๆ	453	3.19	1.20	ปาน กลาง	สอดคล้อง
16	คนจนมีความสุขที่แท้จริงได้ยาก คนรวยมี ความสุขที่แท้จริงได้ง่าย	453	3.00	1.67	ปาน กลาง	ไม่สอดคล้อง
17	ไม่มีสิ่งใดๆ ในโลกนี้ที่เป็นของเรา เพราะ แม้แต่ร่างกายของเรา แท้จริงแล้วก็ไม่ใช่ ของเรา กุศลกรรมและอกุศลกรรมเท่านั้น ที่เป็นของเรา	457	3.73	1.28	มาก	สอดคล้อง
18	การฆ่าตัวตายเป็นทางออกที่ดีที่สุดเพื่อหนี จากทุกข์	453	4.04	1.45	มาก	ไม่สอดคล้อง
19	กรรม คือ ความรู้สึก และเป็นตัวกำหนด การเกิดของมนุษย์ นับตั้งแต่การเป็นไข่หรือ สเปิร์มเลยทีเดียว	449	2.78	1.54	ปาน กลาง	สอดคล้อง
20	ไม่มีใครรู้วันตายของตัวเอง ดังนั้น เราจึง ควรเตรียมพร้อมก่อนที่จะตาย ด้วยการ สะสมบุญกุศลเพื่อเป็นเสบียงไว้ในชาติภพ ต่อไป	460	3.76	1.27	มาก	สอดคล้อง
21	กฎธรรมชาติที่ว่า "เพราะสิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น" เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สูงสุด โดย มี สิ่ง ศักดิ์ สิทธิ์ สุ ด ทั ย คือ "พระนิพพาน"	455	3.45	1.28	ปาน กลาง	สอดคล้อง
22	เมื่อเราค้นหาแต่ความชั่วจากบุคคลอื่น ความชั่วแท้จริงจะมารวมอยู่ที่เรา	456	3.05	1.46	ปาน กลาง	สอดคล้อง
23	การให้ธรรมทาน และอภัยทาน เป็นการ ทำกุศลอันยิ่งใหญ่ แต่ก็สู้การทำจิตให้ว่าง ไม่ได้	449	3.35	1.22	ปาน กลาง	สอดคล้อง
24	หัวใจของพุทธศาสนา คือ การไม่ทำบาป ทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม และการ ทำจิตใจให้บริสุทธิ์	452	4.00	1.09	มาก	สอดคล้อง

ตารางที่ 4.2 (ต่อ)

ข้อ ที่	คำถาม	จำนวน (คน)	ค่า เฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบน มาตรฐาน	การ แปลผล	คำตอบ
25	วิถีชีวิตของเราถูกกลืนใจไปแล้ว ภายใต้กฎแห่งกรรมไม่ใช่กฎแห่งดวงดาว และกรรมจะทำงานโดยใช้เวทนา(ความรู้สึก) เป็นเครื่องมือในการกำหนดแนวทางพฤติกรรมของมนุษย์ให้เป็นไปตามที่ต้องการ วิถีชีวิตของมนุษย์จึงไม่ได้เป็นไปตามอิทธิพลของสิ่งภายนอก	457	3.15	1.34	ปาน กลาง	สอดคล้อง
26	ความรู้สึกที่เกิดจากมโนกรรมของเราจะถูกจารึกไว้ในจิตไร้สำนึก (ภวังคจิต) และเป็นกรรมที่จะตามติดเราไปทุกภพทุกชาติ ทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว	456	3.36	1.26	ปาน กลาง	สอดคล้อง
27	จิตสุดท้ายของการตายจะนำไปสู่การเกิดใหม่ ถ้าจิตนั้นเต็มไปด้วยความโกรธ (โทสะ) จะไปเกิดเป็นสัตว์นรกและอสุรกาย ถ้าจิตเต็มไปด้วยความโลภ (โลภะ) จะไปเกิดเป็นเปรต ถ้าจิตเต็มไปด้วยความหลง (โมหะ) จะไปเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน	460	3.15	1.35	ปาน กลาง	สอดคล้อง
28	กรรมแบ่งเป็น 3 ประเภท ได้แก่ กายกรรม วชิกรรม และมโนกรรม (การกระทำทางกาย วาจา ใจ) โดยการกระทำทางใจ (มโนกรรม) เป็นเรื่องสำคัญที่สุดและส่งผลแห่งวิบากรุนแรงที่สุด	459	3.53	1.14	มาก	สอดคล้อง
29	การเจริญสติสัมปชัญญะเป็นวิถีทางเดียวที่มนุษย์จะใช้ต่อสู้กับวิบากกรรมและเจ้ากรรมนายเวรได้	458	3.50	1.16	ปาน กลาง	สอดคล้อง
	รวมด้านความเชื่อ	357	3.37	0.60	ปาน กลาง	

ตารางที่ 4.2 (ต่อ)

ข้อ ที่	คำถาม	จำนวน (คน)	ค่า เฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบน มาตรฐาน	การ แปลผล	คำตอบ
ด้านค่านิยม						
1	ท่านเห็นด้วยกับค่านิยมในการเปลี่ยนชื่อที่สามารถช่วยทำให้ชีวิตของคนเรารุ่งเรืองได้	452	2.98	1.50	ปาน กลาง	ไม่สอดคล้อง
2	ท่านเห็นด้วยกับการนำคำทำนายของหมอดูมาปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและแนวทางการดำเนินชีวิต	458	2.83	1.45	ปาน กลาง	ไม่สอดคล้อง
3	ท่านเห็นด้วยกับการรดน้ำมนต์ การขอพรจากพระ การลงปิ่นอนในโลงศพที่สามารถช่วยต่ออายุและทำให้คนเรามีโชคชะตาและมีชีวิตที่ดีและเจริญก้าวหน้าขึ้น	458	2.69	1.35	ปาน กลาง	ไม่สอดคล้อง
4	ท่านเห็นด้วยกับการปฏิบัติตามหลักขงจื้อ และการเสริมโหงวเฮ้งว่า จะสามารถช่วยให้คนเราประสบความสำเร็จในทุกๆ เรื่อง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเรียน การทำงาน การทำธุรกิจ และความรัก	461	2.52	1.40	ปาน กลาง	ไม่สอดคล้อง
5	ท่านเห็นด้วยกับการบนบานศาลกล่าวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่นับถือว่า สามารถช่วยให้คนเรามีชีวิตที่ดีขึ้น หรือสมปรารถนาในสิ่งที่ต้องการ	461	2.55	1.42	ปาน กลาง	ไม่สอดคล้อง
6	ท่านเห็นด้วยกับการนับถือสัตว์ ดินไม้ หรือปรากฏการณ์ใดๆ ที่มีลักษณะผิดแปลกไปจากธรรมชาติว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่จะเป็นที่พึ่งของมนุษย์ได้	459	3.22	1.47	ปาน กลาง	ไม่สอดคล้อง
7	ความสำคัญภูมิคุ้มกันชีวิต ความเกรงกลัว และละอายต่อบาป ควรมีการปลูกฝังและหล่อหลอมไว้ในจิตใจของมนุษย์ตั้งแต่ยังเป็นเด็ก	461	3.97	1.19	มาก	สอดคล้อง
8	คนที่ประพฤติตนไม่สมกับการเป็นครู คนนั้นไม่ได้ชื่อว่า "ครู" คนที่ประพฤติตนไม่สมกับการเป็นพระ คนนั้นไม่ได้ชื่อว่า "พระ"	457	3.83	1.33	มาก	สอดคล้อง

ตารางที่ 4.2 (ต่อ)

ข้อ ที่	คำถาม	จำนวน (คน)	ค่า เฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบน มาตรฐาน	การ แปลผล	คำตอบ
9	คนที่เต็มไปด้วยอำนาจ ชื่อเสียง ทรัพย์สมบัติ เป็นบุคคลที่สังคมควรยกย่องนับถือ และให้ความเกรงใจ	451	3.05	1.68	ปาน กลาง	ไม่สอดคล้อง
10	เพราะสังคมแก่งแย่งแข่งขันกัน จึงทำให้คนเราเห็นแก่ตัวมากขึ้น	452	1.00	1.20	น้อย ที่สุด	ไม่สอดคล้อง
11	สภาพสังคมในปัจจุบันนี้ ทำให้มนุษย์ไม่สามารถสะกิดสติสัมปชัญญะเพื่อความพ้นทุกข์ได้ เพราะต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดทุกวิถีทาง	456	1.38	1.19	น้อย ที่สุด	ไม่สอดคล้อง
12	ปฏิบัติธรรมแล้วทำให้เป็นคนเฉื่อยชา ไม่ก้าวหน้า เพราะอยู่แต่กับปัจจุบัน ไม่มีการวางแผนในอนาคต	454	2.88	1.66	ปาน กลาง	ไม่สอดคล้อง
13	ท่านมักจะดูฤกษ์ยามก่อนที่จะดำเนินพิธีกรรมหรือดำเนินการในเรื่องที่สำคัญๆ	455	2.38	1.45	น้อย	ไม่สอดคล้อง
14	การพัฒนาประเทศให้ประสบความสำเร็จต้องเริ่มที่การพัฒนาจิตใจและการสร้างจิตสำนึกให้แก่ประชาชน	451	4.09	1.01	มาก	สอดคล้อง
15	คนดีมีศีลธรรมและมีความรู้ความสามารถ เป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาประเทศ	457	4.06	1.06	มาก	สอดคล้อง
16	บุคคลควรปฏิบัติตนอยู่ในศีล 5 อย่างเคร่งครัด และดำเนินชีวิตอย่างมีสติรู้เท่าทันกิเลสตัณหา โดยการคิด พุค ทำ แต่ในสิ่งที่เข้าไปเพื่อความไม่ทุกข์และไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น	459	3.97	1.04	มาก	สอดคล้อง
17	ถ้าไม่มีศาสนา หรือมีศาสนาแต่คนไม่ปฏิบัติตนตามหลักศาสนา มนุษยชาติก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้	457	3.48	1.28	ปาน กลาง	สอดคล้อง
18	เราได้แต่ร้องขอความยุติธรรมเมื่อขาดแคลน แต่เราไม่เคยเสียสละเมื่อได้ส่วนเกิน ความยุติธรรมจึงไม่มีในโลก	454	3.48	1.32	ปาน กลาง	สอดคล้อง

ตารางที่ 4.2 (ต่อ)

ข้อ ที่	คำถาม	จำนวน (คน)	ค่า เฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบน มาตรฐาน	การ แปลผล	คำตอบ
19	แม้ว่าคำขอโทษจะทำให้ผู้อื่นมีความรู้สึก ที่ดีขึ้น แต่จงอย่าใช้คำขอโทษพร่ำเพรื่อ โดยไม่ปรับปรุงพฤติกรรมของตนเอง	460	3.93	1.10	มาก	สอดคล้อง
20	เราสามารถทำความเข้าใจได้ หากไม่มีใครรู้ ไม่มีใครเห็น	455	3.22	1.72	ปาน กลาง	ไม่สอดคล้อง
21	เมื่อเด็กกระทำความผิดครั้งแรก พ่อแม่ ผู้ปกครอง ครูบาอาจารย์ ควรแนะนำ สั่งสอนและห้ามปราม หากเด็กยังคงทำผิด ในลักษณะเดิมซ้ำอีก เด็กสมควรที่จะถูก ลงโทษเพื่อให้เกิดความเข็ดหลาบ	459	3.56	1.29	มาก	สอดคล้อง
	รวมด้านค่านิยม	392	3.14	0.60	ปาน กลาง	
ด้านหลักการดำเนินชีวิต						
1	ท่านประพฤติปฏิบัติตนตามหลักศีลธรรม วัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม เพราะท่าน เชื่อว่าความดีจะปกป้องรักษาท่านและ ครอบครัวให้มีแต่ความสุขความเจริญ และ แคล้วคลาดจากอันตรายทั้งปวงได้	460	3.96	1.11	มาก	สอดคล้อง
2	ท่านเข้าใจในกฎของธรรมชาติที่ว่า ทุกสิ่ง ทุกอย่างล้วนเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ไม่มี สิ่งใดที่เที่ยงแท้แน่นอนหรือสามารถ คงสภาพเดิมอยู่ได้ตลอดไป ท่านจึงไม่ทุกข์ หรือมีทุกข์น้อยลง	459	3.75	1.09	มาก	สอดคล้อง
3	การทำใจไม่ให้เป็นทุกข์และมีจิตที่ว่าง ทำได้โดยการคิดว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้น "มันเป็นเช่นนั้นเอง" ท่านจึงไม่เอาจิตไป ปรุงแต่งเป็นความสุข ความทุกข์ ความ พึงพอใจ ความไม่พึงพอใจ ความวิตก กังวล ความชอบ ความไม่ชอบ ความรัก ความเกลียด ความกลัว ฯลฯ	460	3.51	1.12	มาก	สอดคล้อง

ตารางที่ 4.2 (ต่อ)

ข้อ ที่	คำถาม	จำนวน (คน)	ค่า เฉลี่ย	ค่า เบี่ยงเบน มาตรฐาน	การ แปล ผล	คำตอบ
4	ท่านตระหนักถึงคุณค่าของชีวิต ดังนั้น ท่านจึงหมั่นสั่งสมบุญกุศลความดีงาม และสำนึก ถึงบุญคุณและตอบแทนพระคุณของสรรพสิ่ง ทั้งปวง เช่น ผู้มีพระคุณ ประเทศชาติ ธรรมชาติ โลกที่เราอาศัยอยู่ ฯลฯ	458	3.97	1.03	มาก	สอดคล้อง
5	ท่านพยายามที่จะไม่ยึดมั่นใน "ตัวเรา ของเรา" ไม่เปรียบเทียบว่าคนอื่นดีกว่า สิ่งอื่นดีกว่า เพราะมันจะทำให้ท่านมีความทุกข์	458	3.63	1.27	มาก	สอดคล้อง
6	เมื่อจะให้ทาน ท่านจะให้มากกับคนบางคน ให้ พอสมควรกับคนบางคน ให้น้อยกับคนบางคน และไม่ให้เลยกับคนบางคน	458	2.81	1.62	ปาน กลาง	สอดคล้อง
7	"ยิ่งให้ ยิ่งได้ ยิ่งอยาก ยิ่งอด ยิ่งไขว่คว้า ยิ่งห่างไกล ยิ่งปล่อยวาง ยิ่งเป็นสุข" เป็น สังขธรรมที่ท่านยึดถือเสมอมา	449	3.47	1.31	ปาน กลาง	สอดคล้อง
8	เวลาที่ท่านต้องประสบกับเหตุร้าย สถานการณ์ที่ ท่านไม่พึงพอใจ ผิดหวัง เสียใจ ท่านจะน้อมนำ ธรรมะมาช่วยในการบรรเทาหรือลดความทุกข์ที่ เกิดขึ้นเสมอ โดยคิดว่าทุกสิ่งที่เกิดขึ้น มันเป็น เรื่องธรรมดาที่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย ท่านจึงไม่ เอาจิตของท่านไปปรุงแต่งเป็นความทุกข์	458	3.54	1.13	มาก	สอดคล้อง
9	ท่านไม่เคยประทุษร้ายใคร เพราะการประทุษร้าย คนอื่นเท่ากับเป็นการประทุษร้ายตนเอง	456	3.75	1.08	มาก	สอดคล้อง
10	จิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว ดังนั้นท่านจึงสามารถ อยู่ในสภาวะใดก็ได้โดยไม่มีความทุกข์ หากใจ ท่านไม่ทุกข์	448	3.79	1.03	มาก	สอดคล้อง
11	ท่านให้ความรัก ความอบอุ่น และปลูกฝังสิ่งดี งามให้แก่สมาชิกในครอบครัวเพื่อเป็นภูมิคุ้มกัน ที่ดีและสร้างความเข้มแข็งให้แก่จิต	459	3.97	1.03	มาก	สอดคล้อง

ตารางที่ 4.2 (ต่อ)

ข้อ ที่	คำถาม	จำนวน (คน)	ค่า เฉลี่ย	ค่า เบี่ยงเบน มาตรฐาน	การ แปล ผล	คำตอบ
12	ท่านปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสติปัฏฐาน 4 เป็นประจำ	453	2.77	1.25	ปานกลาง	สอดคล้อง
13	ท่านได้น้อมนำเอาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงมาเป็นหลักในการดำเนินชีวิตของท่าน	458	3.72	1.08	มาก	สอดคล้อง
14	ท่านให้ความสำคัญกับการศึกษาทั้งในและนอกระบบ รวมถึงการเรียนรู้ การฝึกฝนทักษะต่างๆ ด้วยตนเอง เพราะท่านตระหนักดีว่า การศึกษาสามารถช่วยพัฒนาคุณภาพของมนุษย์ทั้งด้านจิตใจและสติปัญญา	456	3.96	1.02	มาก	สอดคล้อง
15	หลักการดำเนินชีวิตประการหนึ่งของท่านคือ "ทำดี ได้ดี ทำชั่ว ได้ชั่ว"	457	4.03	1.02	มาก	สอดคล้อง
16	ท่านมักจะเสียใจ โอดครวญ เมื่อสูญเสียสิ่งที่รัก และโหยหาสิ่งที่ต้องการ มากกว่าการรู้ค่าหรือพึงพอใจในสิ่งที่ท่านมีอยู่	455	2.16	1.43	น้อย	ไม่สอดคล้อง
17	การคิดบวกและมองโลกในแง่ดี ทำให้ท่านมีความสุขและเข้าใจผู้อื่นมากขึ้น	459	3.93	0.99	มาก	สอดคล้อง
18	ท่านมักจะเข้าใจและแสร้งความรู้สึกของผู้อื่นเสมอ	458	3.75	1.01	มาก	สอดคล้อง
19	ท่านมักจะวิจารณ์ผู้อื่นหรือเหตุการณ์เรื่องราวต่างๆ โดยที่ยังไม่ได้รับรู้ข้อเท็จจริงอย่างถูกต้องครบถ้วน	457	2.66	1.52	ปานกลาง	ไม่สอดคล้อง
20	ท่านไม่เคยประพาดคิดนให้เป็นภาระของสังคม และมักจะช่วยแบ่งเบาหรือช่วยเหลือสังคมทุกครั้งที่มีโอกาส โดยไม่หวังสิ่งตอบแทนใดๆ	459	3.80	1.08	มาก	สอดคล้อง
	รวมด้านหลักการดำเนินชีวิต	404	3.59	0.60	มาก	
	รวม 3 ด้าน	290	3.39	0.46	ปานกลาง	

จากตารางที่ 4.2 แสดงให้ทราบถึง ความคิดเห็นของผู้ที่ตอบแบบสอบถามว่ามีความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตความสอดคล้องกับแนวคำสอนของพุทธศาสนาหรือไม่อย่างไร ซึ่งสามารถสรุปผลได้ดังนี้

- 1) ด้านความเชื่อ โดยรวมมีความคิดเห็นอยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.37
- 2) ด้านค่านิยม โดยรวมมีความคิดเห็นอยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.14
- 3) ด้านหลักการดำเนินชีวิต โดยรวมมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.59

รวม 3 ด้าน โดยรวมมีความคิดเห็นอยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.39 จะเห็นได้ว่า ความคิดเห็นในแต่ละด้านมีค่าเฉลี่ยที่ใกล้เคียงกันมาก โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านหลักการดำเนินชีวิต รองลงมาคือ ด้านความเชื่อ และด้านค่านิยม ตามลำดับ

จากผลการวิจัยที่ได้ สามารถนำมาวิเคราะห์ความรู้ความเข้าใจ และการปฏิบัติตนตาม หลักพุทธศาสนาของกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่เป้าหมายได้ดังนี้

แม้ว่าระดับความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถาม จะอยู่ในระดับปานกลาง ก็ตาม แต่ก็ยังไม่อาจมั่นใจได้ว่า ผลการวิจัยจะมีความน่าเชื่อถือและสามารถใช้เป็นข้อมูลประกอบการวิเคราะห์ได้อย่างแท้จริง เนื่องจากตามธรรมชาติของมนุษย์ เมื่อไม่แน่ใจหรือมั่นใจในเรื่องใด ก็มักจะแสดงความคิดเห็นที่เป็นกลางๆ ไว้ก่อน เหตุผลสนับสนุนข้อความดังกล่าวสามารถพิจารณาได้จากข้อมูลดังต่อไปนี้

1. คำถามบางข้อเป็นคำถามที่ควรจะมีระดับความคิดเห็นอยู่ในเกณฑ์ที่มากเนื่องจาก เป็นคำถามที่คนส่วนใหญ่น่าจะทราบคำตอบที่แท้จริงอยู่แล้ว ได้แก่ คำถามด้านค่านิยม ข้อที่ 20 “เราสามารถทำความผิดได้ หากไม่มีใครรู้ ไม่มีใครเห็น” ซึ่งมีระดับความคิดเห็นปานกลาง อยู่ที่ค่าเฉลี่ย 3.22

2. คำถามที่ผู้วิจัยได้ตั้งไว้เพื่อเป็นการสอบถามผลการวิจัย ให้มีความเที่ยงตรงและน่าเชื่อถือมากขึ้น ได้แก่ คำถามด้านความเชื่อข้อที่ 5. “มนุษย์ทุกคนสามารถเลือกเกิดเองได้” พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ตอบคำถามข้อนี้ทั้ง 454 คน จากทั้งหมด 461 คน มีผู้ไม่เห็นด้วยกับข้อความดังกล่าวถึง 209 คน เห็นด้วยน้อยที่สุดและน้อย มีจำนวน 53 และ 49 คน ตามลำดับ รวม 311 คน คิดเป็นร้อยละ 68.50 สำหรับผู้ที่เห็นด้วยมากที่สุดและมาก มีจำนวน 20 และ 57 คน ตามลำดับ รวม 77 คน คิดเป็นร้อยละ 16.96 ทำให้ระดับความคิดเห็นรวมของคำถามข้อนี้อยู่ในระดับน้อยที่สุด และมีค่าเฉลี่ยเพียง 1.49 เท่านั้น ซึ่งขัดแย้งกับคำถามด้านความเชื่อข้อ 27. ที่ถามว่า จิตสุดท้ายของการตายจะนำไปสู่การเกิดใหม่ ถ้าจิตนั้นเต็มไปด้วยความโกรธ (โทสะ) จะไปเกิดเป็นสัตว์นรก และ อสุรกาย ถ้าจิตเต็มไปด้วยความโลภ (โลภะ) จะไปเกิดเป็นเปรต ถ้าจิตเต็มไปด้วยความหลง (โมหะ) จะไปเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน ซึ่งความคิดเห็นของคำถามข้อนี้ มีผู้เห็นด้วยอยู่ในระดับปานกลาง

ที่ค่าเฉลี่ย 3.15 จากความแตกต่างของผลทั้ง 2 ข้อนี้ นับว่ามีนัยสำคัญและอาจกล่าวได้ว่าผลรวมสรุปลักษณะความคิดเห็นทั้ง 3 ด้านที่อยู่ในระดับปานกลาง ณ ค่าเฉลี่ย 3.39 นั้น ยังมีอาจแสดงถึงความรู้ความเข้าใจด้านพุทธศาสนาของกลุ่มตัวอย่างว่าอยู่ในระดับปานกลางจริง เนื่องจาก หากบุคคลใดมีความคิดเห็นที่ถูกต้อง และสอดคล้องกับคำสอนทางพุทธศาสนาอย่างถูกต้องเพียงพอด้วยความศรัทธา จะทราบและเชื่อมั่นว่า *มนุษย์ทุกคนสามารถเลือกเกิดเองได้* ดังพุทธพจน์ที่ว่า “กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้ต่างๆ ออกไป คือให้ทรมานและให้ประณีต” “หมู่สัตว์เป็นไปเพราะกรรม”

รวมถึงคำสอนเกี่ยวกับกรรมที่เป็นตัวกำหนดให้มนุษย์เกิดมาแตกต่างกัน เช่น กรรมหลักที่ตกแต่งให้เกิดเป็นคนรูปร่างม ได้แก่ 1) ทำทานด้วยศรัทธา 2) รักษาศีลได้สะอาดครบ 3) อากาโรทังใจและวิธีคิด ดังเช่นที่พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า “บุคคลบางคนในโลกนี้จะเป็นสตรีก็ตาม นุรุษก็ตามเป็นคนมักโกรธ มากด้วยความแค้นเคือง ถูกเขาว่าเล็กน้อยก็ขี้ใจ โกรธเคืองพยายามทำร้าย ทำความโกรธ ความร้าย และความขี้ใจน้อยให้ปรากฏ เขาตายไปจะเข้าถึงอบายทุกคติ วินิบาต นรก และเพราะมีความข้องติดอยู่ในกรรมเช่นนั้นแม้ตายไปไม่เข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ถ้ามาเป็นมนุษย์เกิด ณ ที่ใดๆ ในภายหลัง ก็จะเป็นคนมีผิวพรรณทรมาน

กรรมทางใจที่ทำให้ร่ำรวยสูงสุด ได้แก่ 1) ให้ด้วยความศรัทธา 2) ให้ด้วยความเคารพ 3) ให้โดยกาลอันควร 4) ให้ด้วยจิตอนุเคราะห์ 5) ให้โดยไม่กระทบตนและผู้อื่น (ให้โดยไม่ประชดไม่แข่งขันชิงดี ไม่คิดเอาหน้าเกินใคร)

กรรมที่ทำให้เกิดเป็นผู้มีปัญญา มาก ได้แก่ 1) ให้วิทยาทาน 2) ให้ธรรมเป็นทาน 3) รักษาศีลทุกข้อ 4) เจริญสติรู้ความเคลื่อนไหวทางกาย (ความเป็นผู้มีปัญญาชาแรกกิเลส ซึ่งเป็นปัญญาระดับสูง)

ซึ่งสวนทางกับคำกล่าวที่คนส่วนใหญ่มักชอบพูดว่า “แม่เราจะไม่สามารถเลือกเกิดเองได้ แต่เราสามารถเลือกที่จะเป็นคนดีได้” ซึ่งหากได้มีการพิจารณาอย่างลึกซึ้งจะพบว่า การเป็นคนดีนั้นแหละจะเป็นหนทางที่ทำให้มนุษย์สามารถเลือกเกิดตามความปรารถนาได้

จากเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้น ระดับความคิดเห็นในด้านความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตที่อยู่ในเกณฑ์ที่น่าพึงพอใจจึงควรอยู่ในระดับมาก ที่ค่าเฉลี่ย 3.51 ขึ้นไป

ตารางที่ 4.3 เสนอผลการวิเคราะห์ด้านความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามเพศ โดยใช้ค่าสถิติแบบ T-Test และการทดสอบสมมติฐาน

ความคิดเห็น	เพศ	จำนวน (คน)	ค่าเฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	t	p - value	การแปลผล
ด้านความเชื่อ	หญิง	206	3.39	0.58	0.89	0.37	ไม่แตกต่าง
	ชาย	151	3.33	0.63			
ด้านค่านิยม	หญิง	221	3.11	0.58	-1.26	0.20	ไม่แตกต่าง
	ชาย	171	3.18	0.62			
ด้านหลักการดำเนินชีวิต	หญิง	234	3.61	0.60	1.06	0.29	ไม่แตกต่าง
	ชาย	170	3.55	0.60			
รวม 3 ด้าน	หญิง	161	3.39	0.47	0.21	0.83	ไม่แตกต่าง
	ชาย	129	3.38	0.45			

จากตารางที่ 4.3 แสดงให้เห็นว่า จากกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดจำนวน 461 คน มีผู้ที่ตอบแบบสอบถามครบทุกข้อทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ ด้านความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิต รวมทั้งสิ้น 290 คน คิดเป็นร้อยละ 62.91 ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีจำนวน 161 คน คิดเป็นร้อยละ 55.52 ของผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด จำแนกจำนวนตามรายด้านเท่ากับ 206 221 และ 234 คน ตามลำดับ และมีความคิดเห็น และการปฏิบัติตนสอดคล้องตามหลักพุทธศาสนาอยู่ในระดับปานกลาง ที่ค่าเฉลี่ย 3.39 3.11 และ 3.61 ตามลำดับ โดยมีค่าเฉลี่ยรวมทั้ง 3 ด้านอยู่ในระดับปานกลาง ที่ค่าเฉลี่ย 3.39 ในส่วนของเพศชายที่ตอบแบบสอบถามครบทุกข้อทั้งด้านความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตมีจำนวน 129 คน คิดเป็นร้อยละ 44.48 ของผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด จำแนกจำนวนตามรายด้านเท่ากับ 151 171 และ 170 คน ตามลำดับ และมีความคิดเห็นและการปฏิบัติตนสอดคล้องตามหลักพุทธศาสนาอยู่ในระดับปานกลาง ที่ค่าเฉลี่ย 3.39 3.11 และ 3.61 ตามลำดับ โดยมีค่าเฉลี่ยรวมทั้ง 3 ด้าน อยู่ในระดับปานกลาง ที่ค่าเฉลี่ย 3.38

จากสมมติฐานข้อ 1. ที่ว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีเพศแตกต่างกัน มีความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตแตกต่างกันนั้น จากผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นเป็นไปในแนวทางเดียวกัน ถึงแม้ว่ากลุ่มตัวอย่างจะมีเพศที่แตกต่างกัน ดังนั้นเพศจึงไม่มีผลต่อความคิดเห็นทั้ง 3 ด้านของกลุ่มตัวอย่าง

และจากสมมติฐานข้อ 2. ที่ว่า กลุ่มตัวอย่างที่มีเพศแตกต่างกัน มีความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับแนวคำสอนของพุทธศาสนาแตกต่างกัน แต่จากการวิจัยพบว่า

กลุ่มตัวอย่างที่มีเพศต่างกันมีความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับแนวคำสอนของพุทธศาสนาไม่แตกต่างกัน ดังนั้น เพศจึงไม่มีผลต่อความคิดเห็นและการปฏิบัติตนตามแนวคำสอนของพุทธศาสนาของกลุ่มตัวอย่าง

ตารางที่ 4.4 แสดงข้อความด้านความเชื่อ และค่านิยม ของกลุ่มตัวอย่าง ที่สอดคล้องกับสมมติฐาน จำแนกตามเพศ โดยใช้ค่าสถิติแบบ T-Test

ด้าน	คำถาม	ค่าเฉลี่ย		ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน		ค่า Sig (2 tailed)	การแปรผล
		หญิง	ชาย	หญิง	ชาย		
ความเชื่อ	ข้อที่ 22 : เมื่อเราค้นหาแต่ความชั่วจากบุคคลอื่น ความชั่วแท้จริงจะมารวมอยู่ที่เรา	2.88	3.30	1.52	1.34	0.002	แตกต่าง
ค่านิยม	ข้อ 1 : ท่านเห็นด้วยกับค่านิยมในการเปลี่ยนชื่อที่สามารถช่วยทำให้ชีวิตของคนเรดีขึ้นได้	2.84	3.17	1.48	1.51	0.019	แตกต่าง
	ข้อ 2 : ท่านเห็นด้วยกับการนำคำทำนายของหมอดูมาปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและแนวทางการดำเนินชีวิต	2.69	3.02	1.44	1.43	0.017	แตกต่าง
	ข้อ 13 : ท่านมักจะดูฤกษ์ยามก่อนที่จะดำเนินพิธีกรรมหรือดำเนินการในเรื่องที่สำคัญๆเสมอ	2.26	2.54	1.39	1.51	0.047	แตกต่าง

จากตารางที่ 4.4 แสดงให้เห็นว่า มีข้อความบางข้อที่เพศมีผลต่อความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่าง โดยเพศชายมีความเชื่อและค่านิยมที่ถูกต้องสอดคล้องกับแนวคำสอนของพุทธศาสนามากกว่าเพศหญิง

ตารางที่ 4.5 เสนอผลการวิเคราะห์ด้านความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตของกลุ่มตัวอย่าง
จำแนกตามอายุ โดยใช้ค่าสถิติแบบ F- Test และการทดสอบสมมติฐาน

ลักษณะทาง ประชากรศาสตร์ (อายุ)	รวม 3 ด้าน		ความเชื่อ		ค่านิยม		หลักการดำเนินชีวิต	
	ค่าเฉลี่ย	ค่า เบี่ยงเบน มาตรฐาน	ค่าเฉลี่ย	ค่า เบี่ยงเบน มาตรฐาน	ค่าเฉลี่ย	ค่า เบี่ยงเบน มาตรฐาน	ค่าเฉลี่ย	ค่า เบี่ยงเบน มาตรฐาน
18 – 30 ปี	3.25	0.39	3.30	0.57	3.00	0.53	3.39	0.55
31 – 40 ปี	3.44	0.49	3.47	0.68	3.21	0.60	3.55	0.61
41 – 50 ปี	3.41	0.47	3.37	0.56	3.08	0.63	3.63	0.59
51 – 60 ปี	3.43	0.49	3.32	0.68	3.23	0.61	3.67	0.65
61 – 70 ปี	3.35	0.41	3.36	0.45	3.12	0.63	3.69	0.52
71 ปี ขึ้นไป	3.36	0.34	3.26	0.45	3.26	0.50	3.70	0.61
รวม	3.38	0.46	3.37	0.60	3.14	0.60	3.59	0.60
จำนวน (คน)	289		356		391		403	
ค่า Sig	0.238 (ไม่แตกต่าง)		0.488 (ไม่แตกต่าง)		0.129 (ไม่แตกต่าง)		0.024 (แตกต่าง)	
ความถี่ (F)	460 (99.80%)							

จากตารางที่ 4.5 แสดงให้เห็นว่า กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถามมีทั้งสิ้น 460 คน คิดเป็นร้อยละ 99.80 ของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด จำแนกเป็น

- ผู้ที่ตอบแบบสอบถามครบทุกข้อทั้ง 3 ด้าน มีจำนวน 289 คน คิดเป็นร้อยละ 62.69 ของผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด ส่วนใหญ่มีอายุ 31-40 ปี จำนวน 76 คน รองลงมาคือ 41-50 ปี จำนวน 74 คน 18-30 ปี จำนวน 53 คน และ 51-60 ปี จำนวน 47 คน ตามลำดับ มีความคิดเห็นรวมอยู่ในระดับปานกลาง ที่ค่าเฉลี่ย 3.38

- ผู้ที่ตอบด้านความเชื่อครบทุกข้อมีจำนวน 356 คน คิดเป็นร้อยละ 77.22 ของผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด ส่วนใหญ่มีอายุ 41-50 ปี จำนวน 89 คน รองลงมาคือ 31-40 ปี จำนวน 84 คน 18-30 ปี จำนวน 70 คน และ 51-60 ปี จำนวน 64 คน ตามลำดับ มีความคิดเห็นรวมอยู่ในระดับปานกลาง ที่ค่าเฉลี่ย 3.37

- ผู้ที่ตอบด้านค่านิยมครบทุกข้อมีจำนวน 391 คน คิดเป็นร้อยละ 84.82 ของผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด ส่วนใหญ่มีอายุ 41-50 ปี จำนวน 97 คน รองลงมาคือ 31-40 ปี จำนวน 90 คน 18-30 ปี และ 51-60 ปี ช่วงอายุละ 71 คนเท่ากัน ตามลำดับ มีความคิดเห็นรวมอยู่ในระดับปานกลาง ที่ค่าเฉลี่ย 3.14

- ผู้ที่ตอบด้านหลักการดำเนินชีวิตครบทุกข้อมีจำนวน 403 คน คิดเป็นร้อยละ 87.42 ของผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด ส่วนใหญ่มีอายุ 41-50 ปี จำนวน 100 คน รองลงมาคือ 31-40 ปี จำนวน 89 คน 51-60 ปี จำนวน 78 คน และ 18-30 ปี จำนวน 74 คน ตามลำดับ มีความคิดเห็นรวมอยู่ในระดับมาก ที่ค่าเฉลี่ย 3.59

การทดสอบสมมติฐานมีรายละเอียด ดังนี้

สมมติฐานข้อ 1. กลุ่มตัวอย่างที่มีอายุแตกต่างกัน มีความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตแตกต่างกัน จากผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นรวมทั้ง 3 ด้าน ความคิดเห็นด้านความเชื่อ และด้านค่านิยม เป็นไปในแนวทางเดียวกัน ถึงแม้ว่ากลุ่มตัวอย่างจะมีอายุที่แตกต่างกัน แต่ในด้านหลักการดำเนินชีวิตพบว่า อายุมีผลต่อหลักการดำเนินชีวิตของกลุ่มตัวอย่าง กล่าวคือ กลุ่มตัวอย่างที่มีอายุแตกต่างกันมีหลักการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกัน

สมมติฐานข้อ 2. กลุ่มตัวอย่างที่มีอายุแตกต่างกัน มีความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับแนวคำสอนของพุทธศาสนาแตกต่างกัน จากผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นรวมทั้ง 3 ด้าน ความคิดเห็นด้านความเชื่อ และด้านค่านิยม ที่สอดคล้องกับแนวคำสอนของพุทธศาสนาไม่แตกต่างกัน ถึงแม้ว่ากลุ่มตัวอย่างจะมีอายุที่แตกต่างกัน แต่ในด้านหลักการดำเนินชีวิตพบว่า อายุมีผลต่อหลักการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับแนวคำสอนของพุทธศาสนาของกลุ่มตัวอย่าง กล่าวคือ กลุ่มตัวอย่างที่มีอายุแตกต่างกันมีหลักการดำเนินชีวิตสอดคล้องกับแนวคำสอนของพุทธศาสนาแตกต่างกัน

ซึ่งในส่วนของผลการวิจัย ด้านหลักการดำเนินชีวิตของกลุ่มตัวอย่างที่เป็นไปตามสมมติฐานนั้น จะได้กล่าวโดยรายละเอียดในลำดับต่อไป

ตารางที่ 4.6 เสนอข้อคำถามด้านความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตของกลุ่มตัวอย่างที่สอดคล้องกับสมมติฐาน จำแนกตามอายุ โดยใช้ค่าสถิติแบบ F- Test

ด้าน	คำถาม	ค่าเฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ค่า Sig (2 tailed)	การแปรผล
ความเชื่อ	ข้อที่ 10 : อบายมุข เช่น การพนัน การเสี่ยงโชค การดื่มเหล้า สูบบุหรี่ การติดยาเสพติด การเที่ยวกลางคืน การลุ่มหลงมัวเมาในเรื่องการมรณ ๗๗ เป็นเหตุแห่งความเสื่อม และทำให้ผู้ที่ติดอยู่ในอบายมุขต้องมีชีวิตอยู่ในสภาพที่ตกต่ำและอยู่ในวังวนแห่งความเสื่อม นั้นทั้งในชาตินี้และชาติต่อไป	3.77	1.22	0.014	แตกต่าง

ตารางที่ 4.6 (ต่อ)

ด้าน	คำถาม	ค่าเฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ค่า Sig (2 tailed)	การแปรผล
ความเชื่อ	ข้อที่ 13 : ผิมีจริงในโลก	2.32	1.57	0.004	แตกต่าง
ค่านิยม	ข้อที่ 5 : ท่านเห็นด้วยกับการบนบานศาลกล่าวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่นับถือว่าสามารถช่วยให้คนเรามีชีวิตที่ดีขึ้นหรือสมปรารถนาในสิ่งที่ต้องการ	2.55	1.41	0.003	แตกต่าง
	ข้อที่ 9 : คนที่เต็มไปด้วยอำนาจ ชื่อเสียง ทรัพย์สินสมบัติ เป็นบุคคลที่สังคมควรยกย่องนับถือและให้ความเกรงใจ	3.05	1.68	0.040	แตกต่าง
	ข้อที่ 15 : คนดีมีศีลธรรมและมีความรู้ความสามารถเป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาประเทศ	4.05	1.06	0.019	แตกต่าง
หลักการดำเนินชีวิต	ข้อที่ 5 : ท่านพยายามที่จะไม่ยึดมั่นใน "ตัวเราของเรา" ไม่เปรียบเทียบกับคนอื่นดีกว่า สิ่งอื่นดีกว่า เพราะมันจะทำให้ท่านมีความทุกข์	3.63	1.27	0.040	แตกต่าง
	ข้อที่ 9 : ท่านไม่เคยประทุษร้ายใคร เพราะการประทุษร้ายคนอื่นเท่ากับเป็นการประทุษร้ายตนเอง	3.75	1.08	0.007	แตกต่าง
	ข้อที่ 13 : ท่านได้น้อมนำเอาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงมาเป็นหลักในการดำเนินชีวิตของท่าน	3.72	1.08	0.019	แตกต่าง
	ข้อที่ 16 : ท่านมักจะเสียใจ โอดครวญ เมื่อสูญเสียสิ่งที่รัก และโหยหาสิ่งที่ต้องการ มากกว่าการรู้ค่าหรือพึงพอใจในสิ่งที่ท่านมีอยู่	2.16	1.43	0.016	แตกต่าง
	ข้อที่ 20 : ท่านไม่เคยประพาศคนให้เป็นการของสังคม และมักจะช่วยแบ่งเบาหรือช่วยเหลือสังคมทุกครั้งที่มีโอกาส โดยไม่หวังสิ่งตอบแทนใดๆ	3.79	1.08	0.040	แตกต่าง
รวมด้านหลักการดำเนินชีวิต		3.59	0.60	0.024	แตกต่าง

จากตารางที่ 4.6 แสดงถึงข้อคำถามที่สอดคล้องกับสมมติฐานทั้ง 2 ข้อ กล่าวคือ ผู้ตอบแบบสอบถามที่มีอายุแตกต่างกันมีความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกัน และมีความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับแนวคำสอนของพุทธศาสนาแตกต่างกัน โดยมีรายละเอียดดังนี้

ด้านความเชื่อ

ข้อ 10. มีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ที่ 3.77 ระดับความคิดเห็นมากโดยช่วงอายุ 41-50 ปี มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 4.01 ระดับความคิดเห็นมาก รองลงมาคือ อายุ 61-70 ปี มีค่าเฉลี่ย 3.96 ระดับความคิดเห็นมาก และ อายุ 31-40 ปี มีค่าเฉลี่ย 3.87 ระดับความคิดเห็นมาก ตามลำดับ โดยช่วงอายุ 71 ปีขึ้นไป มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดที่ 3.33 ระดับความคิดเห็นปานกลาง

ข้อ 13. มีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ที่ 2.32 ระดับความคิดเห็นน้อย โดยช่วงอายุ 71 ปีขึ้นไป มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 3.17 ระดับความคิดเห็นปานกลาง รองลงมาคือ อายุ 51-60 ปี มีค่าเฉลี่ย 2.47 ระดับความคิดเห็นน้อย และอายุ 41-50 ปี และ 61-70 ปี มีค่าเฉลี่ยเท่ากันที่ 2.38 ระดับความคิดเห็นน้อย ตามลำดับ โดยช่วงอายุ 18-30 ปี มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดที่ 1.80 ระดับความคิดเห็นน้อย

ด้านค่านิยม

ข้อ 5. มีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ที่ 2.55 ระดับความคิดเห็นปานกลาง โดยช่วงอายุ 71 ปีขึ้นไป มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 3.21 ระดับความคิดเห็นปานกลาง รองลงมาคือ อายุ 51-60 ปี มีค่าเฉลี่ย 2.80 ระดับความคิดเห็นปานกลาง และอายุ 31-40 ปี มีค่าเฉลี่ย 2.63 ระดับความคิดเห็นปานกลาง ตามลำดับ โดยช่วงอายุ 18-30 ปี มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดที่ 2.08 ระดับความคิดเห็นน้อย

ข้อ 9. มีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ที่ 3.05 ระดับความคิดเห็นปานกลาง โดยช่วงอายุ 31-40 ปี มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 3.37 ระดับความคิดเห็นปานกลาง รองลงมาคือ อายุ 51-60 ปี มีค่าเฉลี่ย 3.29 ระดับความคิดเห็นปานกลาง และอายุ 18-30 ปี มีค่าเฉลี่ย 3.07 ระดับความคิดเห็นปานกลาง ตามลำดับ โดยช่วงอายุ 61-70 ปี มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดที่ 2.60 ระดับความคิดเห็นปานกลาง

ข้อ 15. มีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ที่ 4.05 ระดับความคิดเห็นมาก โดยช่วงอายุ 61-70 ปี มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 4.43 ระดับความคิดเห็นมาก รองลงมาคือ อายุ 71 ปีขึ้นไป มีค่าเฉลี่ย 4.17 ระดับความคิดเห็นมาก และอายุ 31-40 ปี มีค่าเฉลี่ย 4.15 ระดับความคิดเห็นมาก ตามลำดับ โดยช่วงอายุ 18-30 ปี มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดที่ 3.80 ระดับความคิดเห็นมาก

ด้านหลักการดำเนินชีวิต

ข้อ 5. มีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ที่ 3.63 ระดับความคิดเห็นมาก โดยช่วงอายุ 51-60 ปี มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 3.87 ระดับความคิดเห็นมาก รองลงมาคือ อายุ 41-50 ปี มีค่าเฉลี่ย 3.75 ระดับความคิดเห็นมาก และอายุ 61-70 ปี มีค่าเฉลี่ย 3.69 ระดับความคิดเห็นมาก ตามลำดับ โดยช่วงอายุ 18-30 ปี มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดที่ 3.27 ระดับความคิดเห็นปานกลาง

ข้อ 9. มีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ที่ 3.75 ระดับความคิดเห็นมาก โดยช่วงอายุ 51-60 ปี มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 3.95 ระดับความคิดเห็นมาก รองลงมาคือ อายุ 71 ปีขึ้นไป มีค่าเฉลี่ย 3.92 ระดับความคิดเห็นมาก และอายุ 41-50 ปี และ 61-70 ปี มีค่าเฉลี่ยเท่ากันที่ 3.86 ระดับความคิดเห็นมาก ตามลำดับ โดยช่วงอายุ 18-30 ปี มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดที่ 3.38 ระดับความคิดเห็นปานกลาง

ข้อ 13. มีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ที่ 3.72 ระดับความคิดเห็นมาก โดยช่วงอายุ 61-70 ปี มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 4.08 ระดับความคิดเห็นมาก รองลงมาคือ อายุ 71 ปีขึ้นไป มีค่าเฉลี่ย 3.88 ระดับความคิดเห็นมาก และอายุ 41-50 ปี มีค่าเฉลี่ย 3.78 ระดับความคิดเห็นมาก ตามลำดับ โดยช่วงอายุ 18-30 ปี มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดที่ 3.43 ระดับความคิดเห็นปานกลาง

ข้อ 16. มีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ที่ 2.16 ระดับความคิดเห็นน้อย โดยช่วงอายุ 51-60 ปี มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 2.50 ระดับความคิดเห็นน้อย รองลงมาคือ อายุ 41-50 ปี มีค่าเฉลี่ย 2.28 ระดับความคิดเห็นน้อย และอายุ 31-40 ปี และ 71 ปีขึ้นไป มีค่าเฉลี่ยเท่ากันที่ 2.17 ระดับความคิดเห็นน้อย ตามลำดับ โดยช่วงอายุ 18-30 ปี มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดที่ 1.73 ระดับความคิดเห็นน้อย

ข้อ 20. มีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ที่ 3.79 ระดับความคิดเห็นมาก โดยช่วงอายุ 61-70 ปี มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 4.04 ระดับความคิดเห็นมาก รองลงมาคือ อายุ 51-60 ปี มีค่าเฉลี่ย 3.96 ระดับความคิดเห็นมาก และอายุ 71 ปีขึ้นไป มีค่าเฉลี่ย 3.92 ระดับความคิดเห็นมาก ตามลำดับ โดยช่วงอายุ 18-30 ปี มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดที่ 3.51 ระดับความคิดเห็นมาก

รวมด้านหลักการดำเนินชีวิต มีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ที่ 3.59 ระดับความคิดเห็นมาก โดยช่วงอายุ 71 ปีขึ้นไป มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 3.70 ระดับความคิดเห็นมาก รองลงมาคือ อายุ 61-70 ปี มีค่าเฉลี่ย 3.69 ระดับความคิดเห็นมาก และอายุ 51-60 ปี มีค่าเฉลี่ย 3.67 ระดับความคิดเห็นมาก ตามลำดับ โดยช่วงอายุ 18-30 ปี มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดที่ 3.39 ระดับความคิดเห็นปานกลาง

จากผลการวิเคราะห์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า ผู้ตอบแบบสอบถามที่มีอายุอยู่ในช่วง 18-30 ปี มีความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตที่มีค่าเฉลี่ยอยู่ในเกณฑ์ต่ำที่สุดเป็นส่วนใหญ่

ตารางที่ 4.7 เสนอผลการวิเคราะห์ด้านความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามระดับการศึกษา โดยใช้ค่าสถิติแบบ F- Test และการทดสอบสมมติฐาน

ลักษณะทาง ประชากรศาสตร์ (ระดับการศึกษา)	รวม 3 ด้าน		ความเชื่อ		ค่านิยม		หลักการดำเนินชีวิต	
	ค่าเฉลี่ย	เบี่ยงเบน มาตรฐาน	ค่าเฉลี่ย	เบี่ยงเบน มาตรฐาน	ค่าเฉลี่ย	เบี่ยงเบน มาตรฐาน	ค่าเฉลี่ย	เบี่ยงเบน มาตรฐาน
ประถมศึกษา ปีที่ 6	3.32	0.38	3.38	0.52	2.86	0.50	3.64	0.59
มัธยมศึกษา ระดับต้น	3.28	0.50	3.37	0.58	2.94	0.61	3.55	0.58
มัธยมศึกษา ระดับปลาย	3.32	0.39	3.40	0.49	3.04	0.64	3.56	0.58
ประกาศนียบัตร วิชาชีพ/วิชาชีพ ชั้นสูง	3.43	0.41	3.24	0.62	3.30	0.52	3.65	0.57
ปริญญาตรี	3.43	0.49	3.38	0.65	3.24	0.59	3.53	0.62
ปริญญาโท	3.59	0.52	3.39	0.74	3.52	0.47	3.78	0.68
อื่นๆ	3.50	0.69	3.62	0.61	3.38	0.69	3.70	0.69
รวม	3.39	0.46	3.37	0.60	3.14	0.60	3.59	0.60
จำนวน (คน)	290		357		392		404	
ค่า Sig	0.274 (ไม่แตกต่าง)		0.611 (ไม่แตกต่าง)		0.000 (แตกต่าง)		0.592 (ไม่แตกต่าง)	
ความถี่ (F)	461 (100.00 %)							

จากตารางที่ 4.7 แสดงให้เห็นว่า กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถามมีทั้งสิ้น 461 คน คิดเป็นร้อยละ 100.00 ของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด จำแนกเป็น

- ผู้ที่ตอบแบบสอบถามครบทุกข้อทั้ง 3 ด้าน มีจำนวน 290 คน คิดเป็นร้อยละ 62.91 ของผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด ส่วนใหญ่มีการศึกษาอยู่ในระดับปริญญาตรี จำนวน 102 คน รองลงมาคือ ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ/วิชาชีพชั้นสูง จำนวน 48 คน ระดับประถมศึกษา และมัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน 44 และ 40 คน ตามลำดับ มีความคิดเห็นรวมอยู่ในระดับปานกลาง ที่ค่าเฉลี่ย 3.39

- ผู้ที่ตอบด้านความเชื่อครบทุกข้อมีจำนวน 357 คน คิดเป็นร้อยละ 77.44 ของผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด ส่วนใหญ่มีการศึกษาอยู่ในระดับปริญญาตรี จำนวน 127 คน รองลงมาคือ ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ/วิชาชีพชั้นสูง จำนวน 60 คน ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และประถมศึกษา จำนวน 53 และ 50 คน ตามลำดับ มีความคิดเห็นรวมอยู่ในระดับปานกลาง ที่ค่าเฉลี่ย 3.37

- ผู้ที่ตอบด้านค่านิยมครบทุกข้อมีจำนวน 392 คน คิดเป็นร้อยละ 85.03 ของผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด ส่วนใหญ่มีการศึกษาอยู่ในระดับปริญญาตรี จำนวน 132 คน รองลงมาคือ ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ/วิชาชีพชั้นสูง จำนวน 70 คน ระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน 59 และ 55 คน ตามลำดับ มีความคิดเห็นรวมอยู่ในระดับปานกลาง ที่ค่าเฉลี่ย 3.14

- ผู้ที่ตอบด้านหลักการดำเนินชีวิตครบทุกข้อมีจำนวน 404 คน คิดเป็นร้อยละ 87.64 ของผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด ส่วนใหญ่มีการศึกษาอยู่ในระดับปริญญาตรี จำนวน 133 คน รองลงมาคือ ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ/วิชาชีพชั้นสูง จำนวน 69 คน ระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน 63 และ 60 คน ตามลำดับ มีความคิดเห็นรวมอยู่ในระดับมาก ที่ค่าเฉลี่ย 3.59

การทดสอบสมมติฐานมีรายละเอียด ดังนี้

สมมติฐานข้อ 1. กลุ่มตัวอย่างที่มีระดับการศึกษาแตกต่างกัน มีความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตแตกต่างกัน จากผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นรวมทั้ง 3 ด้าน ความคิดเห็นด้านความเชื่อ และด้านหลักการดำเนินชีวิต เป็นไปในแนวทางเดียวกัน ถึงแม้ว่ากลุ่มตัวอย่างจะมีระดับการศึกษาที่แตกต่างกัน แต่ในด้านค่านิยมพบว่า ระดับการศึกษามีผลต่อค่านิยมของกลุ่มตัวอย่าง กล่าวคือ กลุ่มตัวอย่างที่มีระดับการศึกษาแตกต่างกันมีค่านิยมที่แตกต่างกัน

สมมติฐานข้อ 2. กลุ่มตัวอย่างที่มีระดับการศึกษาแตกต่างกัน มีความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับแนวคำสอนของพุทธศาสนาแตกต่างกัน จากผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นรวมทั้ง 3 ด้าน ความคิดเห็นด้านความเชื่อ และด้านหลักการดำเนินชีวิต ที่สอดคล้องกับแนวคำสอนของพุทธศาสนาไม่แตกต่างกัน ถึงแม้ว่ากลุ่มตัวอย่างจะมีระดับการศึกษาที่แตกต่างกัน แต่ในด้านค่านิยมพบว่า ระดับการศึกษามีผลต่อค่านิยมที่สอดคล้องกับแนวคำสอนของพุทธศาสนาของกลุ่มตัวอย่าง กล่าวคือ กลุ่มตัวอย่างที่มีระดับการศึกษาแตกต่างกันมีค่านิยมที่สอดคล้องกับแนวคำสอนของพุทธศาสนาแตกต่างกัน

ซึ่งในส่วนของผลการวิจัยด้านค่านิยมของกลุ่มตัวอย่าง ที่เป็นไปตามสมมติฐานนั้น จะได้กล่าวโดยรายละเอียดในลำดับต่อไป

ตารางที่ 4.8 เสนอข้อคำถามด้านความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตของกลุ่มตัวอย่าง
ที่สอดคล้องกับสมมติฐาน จำแนกตามระดับการศึกษา โดยใช้ค่าสถิติแบบ F-Test

ด้าน	คำถาม	ค่าเฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบน มาตรฐาน	ค่า Sig (2 tailed)	การแปรผล
ความเชื่อ	ข้อ 3 : การมีสติระลึกรู้อยู่กับปัจจุบัน ขณะและการใช้สติสัมปชัญญะเป็นเครื่อง บังคับจิตใจให้ว่างจากกิเลสตัณหา คือ การปฏิบัติธรรมตามหลักพุทธศาสนา ดังนั้น เราทุกคนจึงสามารถปฏิบัติธรรม ได้ทุกที่ทุกเวลา	3.80	1.15	0.016	แตกต่าง
	ข้อ 5 : มนุษย์ทุกคนสามารถเลือกเกิด เองได้	1.49	1.65	0.001	แตกต่าง
	ข้อ 7 : มีการพิสูจน์ด้วยทฤษฎีทาง วิทยาศาสตร์แล้วว่า การย้อนเวลา การ หายตัว และการเหาะเหินเดินอากาศ ของ พระสงฆ์หรือนักลึกลับที่บรรลุนิพพานขั้นสูง สามารถทำได้จริง และมีได้ออกนอกเหนือ กฎธรรมชาติ	2.41	1.67	0.002	แตกต่าง
	ข้อ 15 : เราเกิดมาเพื่ออยู่กับ "ความว่าง" หรือพระนิพพาน อันหมายถึง จิตที่ว่าง จากอกุศลและกิเลสตัณหาทั้งปวง จิตที่ ไม่ปรุงแต่งเป็นความรู้สึกใดๆ	3.19	1.20	0.003	แตกต่าง
	ข้อ 16 : คนจนมีความสุขที่แท้จริงได้ยาก คนรวยมีความสุขที่แท้จริงได้ง่าย	3.00	1.67	0.000	แตกต่าง
	ข้อ 18 : การฆ่าตัวตายเป็นทางออกที่ดี ที่สุดเพื่อหนีจากทุกข์	4.04	1.45	0.004	แตกต่าง
	ข้อ 25 : วิธีชีวิตของเราถูกลิขิตไว้แล้ว ภายใต้กฎแห่งกรรมไม่ใช่กฎแห่งดวงดาว และกรรมจะทำงาน โดยใช้เวทนา (ความรู้สึก) เป็นเครื่องมือในการกำหนด แนวทางพฤติกรรมของมนุษย์ให้เป็นไป ตามที่ต้องการ วิธีชีวิตของมนุษย์จึงไม่ได้ เป็นไปตามอิทธิพลของสิ่งภายนอก	3.15	1.34	0.031	แตกต่าง

ตารางที่ 4.8 (ต่อ)

ด้าน	คำถาม	ค่าเฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบน มาตรฐาน	ค่า Sig (2 tailed)	การแปรผล
ความเชื่อ	ข้อ 27 : จิตสุดท้ายของการตายจะนำไปสู่ การเกิดใหม่ ถ้าจิตนั้นเต็มไปด้วยความ โกรธ (โทสะ) จะไปเกิดเป็นสัตว์นรก และอสุรกาย ถ้าจิตเต็มไปด้วยความโลภ (โลภะ) จะไปเกิดเป็นเปรต ถ้าจิตเต็มไปด้วย ด้วยความหลง (โมหะ) จะไปเกิดเป็นสัตว์ เดรัจฉาน	3.15	1.35	0.000	แตกต่าง
ค่านิยม	ข้อ 1 : ท่านเห็นด้วยกับค่านิยมในการ เปลี่ยนชื่อที่สามารถช่วยทำให้ชีวิตของ คนเรารุ่งขึ้นได้	2.98	1.50	0.000	แตกต่าง
	ข้อ 2 : ท่านเห็นด้วยกับการนำคำทำนาย ของหมอดูมาปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและ แนวทางการดำเนินชีวิต	2.83	1.45	0.000	แตกต่าง
	ข้อ 3 : ท่านเห็นด้วยกับการรดน้ำมนต์ การขอพรจากพระ การลงไปนอนใน โลงศพ ว่าสามารถช่วยต่ออายุและทำให้ คนเรามี โชคชะตาและมีชีวิตที่ดีและ เจริญก้าวหน้าขึ้น	2.69	1.35	0.000	แตกต่าง
	ข้อ 5 : ท่านเห็นด้วยกับการบนบานศาล กล่าวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่นับถือว่า สามารถ ช่วยให้คนเรามีชีวิตที่ดีขึ้น หรือ สมปรารถนาในสิ่งที่ต้องการ	2.55	1.42	0.001	แตกต่าง
	ข้อ 6 : ท่านเห็นด้วยกับการนับถือสัตว์ ต้นไม้ หรือปรากฏการณ์ใดๆ ที่มี ลักษณะผิดแปลกไปจากธรรมชาติว่าเป็น สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่จะเป็นที่พึ่งของมนุษย์ได้	3.22	1.47	0.000	แตกต่าง
	ข้อ 7 : ความสำนึกผิดชอบชั่วดี ความ เกรงกลัวและละอายต่อบาป ควรมีการ ปลุกฝังและหล่อหลอมไว้ในจิตใจของ มนุษย์ตั้งแต่ยังเป็นเด็ก	3.97	1.19	0.002	แตกต่าง

ตารางที่ 4.8 (ต่อ)

ด้าน	คำถาม	ค่าเฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบน มาตรฐาน	ค่า Sig (2 tailed)	การแปร ผล
ค่านิยม	ข้อ 9 : คนที่เต็มไปด้วยอำนาจ ชื่อเสียง ทรัพย์สินสมบัติ เป็นบุคคลที่สังคมควร ยกย่องนับถือและให้ความเกรงใจ	3.05	1.68	0.000	แตกต่าง
	ข้อ 11 : สภาพสังคมในปัจจุบันนี้ ทำให้ มนุษย์ไม่สามารถละเลิกค้นหาเพื่อความ พ้นทุกข์ได้ เพราะต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่ รอดทุกวิถีทาง	1.38	1.19	0.024	แตกต่าง
	ข้อ 12 : ปฏิบัติธรรมแล้วทำให้เป็น คนเฉื่อยชา ไม่ก้าวหน้า เพราะอยู่แต่กับ ปัจจุบัน ไม่มีการวางแผนในอนาคต	2.88	1.66	0.011	แตกต่าง
	ข้อ 13 : ท่านมักจะดูถูกข่มขู่ก่อนที่จะ ดำเนินพิธีกรรมหรือดำเนินการในเรื่องที่ สำคัญๆ เสมอ	2.38	1.45	0.004	แตกต่าง
	ข้อ 15 : คนที่มีศีลธรรมและมีความรู้ ความสามารถเป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุด ในการพัฒนาประเทศ	4.06	1.06	0.001	แตกต่าง
	ข้อ 16 : บุคคลควรปฏิบัติตนอยู่ในศีล 5 อย่างเคร่งครัด และดำเนินชีวิตอย่างมีสติ รู้เท่าทันกิเลสตัณหา โดยการคิด พุท ทำ แต่ในสิ่งที่เป็นไปเพื่อความไม่ทุกข์และ ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น	3.97	1.03	0.043	แตกต่าง
	ข้อ 17 : ถ้าไม่มีศาสนา หรือมีศาสนาแต่ มนุษย์ไม่ปฏิบัติตนตามหลักศาสนา มนุษยชาติก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้	3.48	1.28	0.002	แตกต่าง
	ข้อ 18 : เราได้แต่ร้องขอความยุติธรรมเมื่อ ขาดแคลน แต่เราไม่เคยเสียสละเมื่อได้ ส่วนเกิน ความยุติธรรมจึงไม่มีในโลก	3.48	1.32	0.040	แตกต่าง

ตารางที่ 4.8 (ต่อ)

ด้าน	คำถาม	ค่าเฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ค่า Sig (2 tailed)	การแปรผล
ค่านิยม	ข้อ 19 : แม้ว่าคำขอโทษจะทำให้ผู้อื่นมีความรู้สึกที่ดีขึ้น แต่จงอย่าใช้คำขอโทษพร่ำเพรื่อโดยไม่ปรับปรุงพฤติกรรมของตนเอง	3.93	1.10	0.024	แตกต่างกัน
	ข้อ 20 : เราสามารถทำความเข้าใจได้ หากไม่มีใครรู้ ไม่มีใครเห็น	3.22	1.72	0.000	แตกต่างกัน
	รวมด้านค่านิยม	3.14	0.60	0.000	แตกต่างกัน
หลักการดำเนินชีวิต	ข้อ 12 : ท่านปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสติปัฏฐาน 4 เป็นประจำ	2.77	1.25	0.006	แตกต่างกัน
	ข้อ 15 : หลักการดำเนินชีวิตประการหนึ่งของท่านคือ "ทำดี ได้ดี ทำชั่ว ได้ชั่ว"	4.03	1.02	0.047	แตกต่างกัน
	ข้อ 16 : ท่านมักจะเสียใจ โอดครวญ เมื่อสูญเสียสิ่งที่รัก และ โหยหาสิ่งที่ต้องการมากกว่าการรู้ค่าหรือพึงพอใจ ในสิ่งที่ท่านมีอยู่	2.16	1.43	0.003	แตกต่างกัน

จากตารางที่ 4.8 แสดงถึงข้อคำถามที่สอดคล้องกับสมมติฐานทั้ง 2 ข้อ กล่าวคือ ผู้ตอบแบบสอบถามที่มีระดับการศึกษาแตกต่างกันมีความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกัน และมีความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับแนวคำสอนของพุทธศาสนาแตกต่างกัน โดยมีรายละเอียดดังนี้

ด้านความเชื่อ

ข้อ 3. มีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ที่ 3.80 ระดับความคิดเห็นมาก โดยการศึกษาระดับปริญญาโท มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 4.24 ระดับความคิดเห็นมาก รองลงมาคือระดับอื่นๆ (ประถมศึกษาปีที่ 4) มีค่าเฉลี่ย 4.18 ระดับความคิดเห็นมาก และปริญญาตรี มีค่าเฉลี่ย 4.03 ระดับความคิดเห็นมาก ตามลำดับ โดยระดับประถมศึกษา มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดที่ 3.55 ระดับความคิดเห็นมาก

ข้อ 5. มีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ที่ 1.49 ระดับความคิดเห็นน้อยที่สุด โดยการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 6 มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 2.14 ระดับความคิดเห็นน้อย รองลงมาคือมัธยมศึกษาตอนต้น มีค่าเฉลี่ย 1.75 ระดับความคิดเห็นน้อย และมัธยมศึกษาตอนปลาย มีค่าเฉลี่ย 1.49 ระดับความคิดเห็นน้อยที่สุด ตามลำดับ โดยระดับอื่นๆ (ประถมศึกษาปีที่ 4) มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดที่ 0.82 ระดับความคิดเห็นน้อยที่สุด

ข้อ 20. มีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ที่ 3.22 ระดับความคิดเห็นปานกลาง โดยการศึกษาระดับปริญญาโท มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 4.06 ระดับความคิดเห็นมาก รองลงมาคือระดับอื่นๆ (ประถมศึกษาปีที่ 4) มีค่าเฉลี่ย 3.73 ระดับความคิดเห็นมาก และประกาศนียบัตรวิชาชีพ/วิชาชีพชั้นสูง มีค่าเฉลี่ย 3.63 ระดับความคิดเห็นมาก ตามลำดับ โดยระดับประถมศึกษาปีที่ 6 มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดที่ 2.48 ระดับความคิดเห็นน้อย

ผลรวมด้านค่านิยม มีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ที่ 3.14 ระดับความคิดเห็นปานกลาง โดยการศึกษาระดับปริญญาโท มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 3.52 ระดับความคิดเห็นมาก รองลงมาคือระดับอื่นๆ (ประถมศึกษาปีที่ 4) มีค่าเฉลี่ย 3.38 ระดับความคิดเห็นปานกลาง และประกาศนียบัตรวิชาชีพ/วิชาชีพชั้นสูง มีค่าเฉลี่ย 3.30 ระดับความคิดเห็นปานกลาง ตามลำดับ โดยระดับประถมศึกษาปีที่ 6 มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดที่ 2.86 ระดับความคิดเห็นปานกลาง

ด้านหลักการดำเนินชีวิต

ข้อ 12. มีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ที่ 2.77 ระดับความคิดเห็นปานกลาง โดยการศึกษาระดับปริญญาโท มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 3.18 ระดับความคิดเห็นปานกลาง รองลงมาคือประถมศึกษาปีที่ 6 มีค่าเฉลี่ย 3.16 ระดับความคิดเห็นปานกลาง และมัธยมศึกษาตอนต้น มีค่าเฉลี่ย 3.04 ระดับความคิดเห็นปานกลาง ตามลำดับ โดยระดับปริญญาตรี มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดที่ 2.56 ระดับความคิดเห็นปานกลาง

ข้อ 15. มีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ที่ 4.03 ระดับความคิดเห็นมาก โดยการศึกษาระดับปริญญาโท มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 4.53 ระดับความคิดเห็นมากที่สุด รองลงมาคือระดับอื่นๆ (ประถมศึกษาปีที่ 4) มีค่าเฉลี่ย 4.27 ระดับความคิดเห็นมาก และมัธยมศึกษาตอนต้น มีค่าเฉลี่ย 4.20 ระดับความคิดเห็นมาก ตามลำดับ โดยระดับประถมศึกษาปีที่ 6 มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดที่ 3.81 ระดับความคิดเห็นมาก

ข้อ 16. มีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ที่ 2.16 ระดับความคิดเห็นน้อย โดยการศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ/วิชาชีพชั้นสูง มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 2.73 ระดับความคิดเห็นปานกลาง รองลงมาคือปริญญาโท มีค่าเฉลี่ย 2.24 ระดับความคิดเห็นน้อย และปริญญาตรี มีค่าเฉลี่ย 2.17 ระดับความคิดเห็นน้อย ตามลำดับ โดยระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และอื่นๆ (ประถมศึกษาปีที่ 4) มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดเท่ากันที่ 1.80 ระดับความคิดเห็นน้อย

ตารางที่ 4.9 เสนอผลการวิเคราะห์ด้านความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามอาชีพ และการทดสอบสมมติฐาน โดยใช้ค่าสถิติแบบ F-Test

ลักษณะทางประชากรศาสตร์ (อาชีพ)	รวม 3 ด้าน		ความเชื่อ		ค่านิยม		หลักการดำเนินชีวิต	
	ค่าเฉลี่ย	เบี่ยงเบนมาตรฐาน	ค่าเฉลี่ย	เบี่ยงเบนมาตรฐาน	ค่าเฉลี่ย	เบี่ยงเบนมาตรฐาน	ค่าเฉลี่ย	เบี่ยงเบนมาตรฐาน
แม่บ้าน/พ่อบ้าน	3.31	0.44	3.33	0.53	3.07	0.58	3.62	0.63
ค้าขาย	3.32	0.51	3.41	0.72	3.05	0.59	3.47	0.70
ประกอบธุรกิจส่วนตัว	3.45	0.43	3.35	0.60	3.28	0.60	3.65	0.57
รับราชการ	3.50	0.56	3.52	0.67	3.25	0.66	3.60	0.66
พนักงานรัฐวิสาหกิจ	3.48	0.45	3.41	0.57	3.30	0.56	3.67	0.52
พนักงานบริษัท/องค์กรเอกชน	3.32	0.39	3.25	0.55	3.06	0.58	3.53	0.50
อื่นๆ	3.43	0.33	3.41	0.65	3.10	0.63	3.68	0.50
รวม	3.39	0.46	3.37	0.60	3.14	0.60	3.59	0.60
จำนวน (คน)	289		356		391		403	
ค่า Sig	0.197 (ไม่แตกต่าง)		0.360 (ไม่แตกต่าง)		0.094 (ไม่แตกต่าง)		0.553 (ไม่แตกต่าง)	
ความถี่ (F)	460 (99.80 %)							

จากตารางที่ 4.9 แสดงให้เห็นว่า กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถามมีทั้งสิ้น 460 คน คิดเป็นร้อยละ 99.80 ของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด จำแนกเป็น

- ผู้ที่ตอบแบบสอบถามครบทุกข้อทั้ง 3 ด้าน มีจำนวน 289 คน คิดเป็นร้อยละ 62.83 ของผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด ส่วนใหญ่มีอาชีพแม่บ้าน/พ่อบ้าน จำนวน 69 คน รองลงมาคือ พนักงานบริษัท/องค์กรเอกชน จำนวน 58 คน รับราชการ และค้าขาย จำนวน 48 และ 39 คน ตามลำดับ มีความคิดเห็นรวมอยู่ในระดับปานกลาง ที่ค่าเฉลี่ย 3.39

- ผู้ที่ตอบด้านความเชื่อครบทุกข้อมีจำนวน 356 คน คิดเป็นร้อยละ 77.39 ของผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด ส่วนใหญ่มีอาชีพแม่บ้าน/พ่อบ้าน จำนวน 87 คน รองลงมาคือ พนักงานบริษัท/องค์กรเอกชน จำนวน 73 คน รับราชการ จำนวน 54 คน ค้าขายและประกอบธุรกิจส่วนตัว จำนวนเท่ากันที่ 47 คน ตามลำดับ มีความคิดเห็นรวมอยู่ในระดับปานกลาง ที่ค่าเฉลี่ย 3.37

- ผู้ที่ตอบด้านค่านิยมครบทุกข้อมีจำนวน 391 คน คิดเป็นร้อยละ 85.00 ของผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด ส่วนใหญ่มีอาชีพแม่บ้าน/พ่อบ้าน จำนวน 100 คน รองลงมาคือ พนักงานบริษัท/องค์กรเอกชน จำนวน 76 คน ค้าขาย จำนวน 59 คน รับราชการ และประกอบธุรกิจส่วนตัว จำนวนเท่ากันที่ 55 คน ตามลำดับ มีความคิดเห็นรวมอยู่ในระดับปานกลาง ที่ค่าเฉลี่ย 3.14

- ผู้ที่ตอบด้านหลักการดำเนินชีวิตครบทุกข้อมีจำนวน 403 คน คิดเป็นร้อยละ 87.61 ของผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด ส่วนใหญ่มีอาชีพแม่บ้าน/พ่อบ้าน จำนวน 108 คน รองลงมาคือ พนักงานบริษัท/องค์กรเอกชน จำนวน 76 คน รับราชการ และประกอบธุรกิจส่วนตัว จำนวน 59 และ 58 คน ตามลำดับ มีความคิดเห็นรวมอยู่ในระดับมาก ที่ค่าเฉลี่ย 3.59

การทดสอบสมมติฐานมีรายละเอียด ดังนี้

สมมติฐานข้อ 1. กลุ่มตัวอย่างที่มีอาชีพแตกต่างกัน มีความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตแตกต่างกัน จากผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นรวมทั้ง 3 ด้าน ความคิดเห็นด้านความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิต เป็นไปในแนวทางเดียวกัน ถึงแม้ว่ากลุ่มตัวอย่างจะมีอาชีพที่แตกต่างกัน กล่าวคือ อาชีพไม่มีผลต่อระดับความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตของกลุ่มตัวอย่าง

สมมติฐานข้อ 2. กลุ่มตัวอย่างที่มีอาชีพแตกต่างกัน มีความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับแนวคำสอนของพุทธศาสนาแตกต่างกัน จากผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นรวมทั้ง 3 ด้าน ความคิดเห็นด้านความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิต ที่สอดคล้องกับแนวคำสอนของพุทธศาสนาไม่แตกต่างกัน ถึงแม้ว่ากลุ่มตัวอย่างจะมีอาชีพแตกต่างกัน กล่าวคือ อาชีพไม่มีผลต่อระดับความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตของกลุ่มตัวอย่างที่สอดคล้องกับแนวคำสอนของพุทธศาสนา

ตารางที่ 4.10 เสนอข้อคำถามด้านความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตของกลุ่มตัวอย่างที่สอดคล้องกับสมมติฐาน จำแนกตามอาชีพ โดยใช้ค่าสถิติแบบ F- Test

ด้าน	คำถาม	ค่าเฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ค่า Sig (2 tailed)	การแปรผล
ความเชื่อ	ข้อ 1 : ท่านเชื่อว่า กฎแห่งกรรมเป็นกฎธรรมชาติประเภทหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์มากที่สุด และการที่มนุษย์ต้องประสบกับความทุกข์ยากหรือเหตุการณ์ที่เลวร้าย ส่วนใหญ่มาจากผลของกรรมที่ทำไม่ดีไว้ในอดีต	3.48	1.40	0.012	แตกต่าง

ตารางที่ 4.10 (ต่อ)

ด้าน	คำถาม	ค่าเฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบน มาตรฐาน	ค่า Sig (2 tailed)	การแปรผล
ความเชื่อ	ข้อ 3 : การมีสติระลึกอยู่กับปัจจุบันขณะ และการใช้สติสัมปชัญญะเป็นเครื่อง บังคับจิตใจให้ว่างจากกิเลสตัณหา คือ การ ปฏิบัติธรรมตามหลักพุทธศาสนา ดังนั้น เราทุกคนจึงสามารถปฏิบัติธรรมได้ทุกที่ ทุกเวลา	3.80	1.15	0.018	แตกต่าง
	ข้อ 13 : ฝีมือจริงในโลก	2.32	1.57	0.017	แตกต่าง
	ข้อ 16 : คนจนมีความสุขที่แท้จริงได้ยาก คนรวยมีความสุขที่แท้จริงได้ง่าย	3.00	1.67	0.012	แตกต่าง
	ข้อ 22 : เมื่อเรากินหาแต่ความชั่วจากบุคคล อื่น ความชั่วแท้จริงจะมารวมอยู่ที่เรา	3.05	1.46	0.023	แตกต่าง
	ข้อ 26 : ความรู้สึกที่เกิดจากมโนกรรมของ เราจะถูกจารึกไว้ในจิตไร้สำนึก (ภวังคจิต) และเป็นกรรมที่จะตามติดเราไปทุกภพทุก ชาติ ทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว	3.35	1.27	0.039	แตกต่าง
	ข้อ 27 : จิตสุดท้ายของการตายจะนำไปสู่ การเกิดใหม่ ถ้าจิตนั้นเต็มไปด้วยความ โกรธ (โทสะ) จะไปเกิดเป็นสัตว์นรกและ อสุรกาย ถ้าจิตเต็มไปด้วยความโลภ (โลภะ) จะไปเกิดเป็นเปรต ถ้าจิตเต็มไปด้วย ความหลง (โมหะ) จะไปเกิดเป็นสัตว์ เดรัจฉาน	3.15	1.35	0.025	แตกต่าง
ค่านิยม	ข้อ 8 : คนที่ประพฤติตนไม่สมกับ การเป็นครู คนนั้นไม่ได้ชื่อว่า "ครู" คนที่ประพฤติตนไม่สมกับการเป็นพระ คนนั้นไม่ได้ชื่อว่า "พระ"	3.84	1.33	0.008	แตกต่าง

ตารางที่ 4.10 (ต่อ)

ด้าน	คำถาม	ค่าเฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ค่า Sig (2 tailed)	การแปรผล
ค่านิยม	ข้อ 9 : คนที่เต็มไปด้วยอำนาจ ซื่อเสียด ทรัพย์สินสมบัติ เป็นบุคคลที่สังคมควรยกย่องนับถือและให้ความเกรงใจ	3.05	1.68	0.005	แตกต่าง
	ข้อ 20 : เราสามารถทำความผิดได้ หากไม่มีใครรู้ ไม่มีใครเห็น	3.21	1.72	0.020	แตกต่าง
หลักการดำเนินชีวิต	ข้อ 6 : เมื่อจะให้ทาน ท่านจะให้มากกับคนบางคน ให้พอสมควรกับคนบางคน ให้น้อยกับคนบางคน และไม่ให้เลยกับคนบางคน	2.81	1.62	0.036	แตกต่าง

จากตารางที่ 4.10 แสดงถึงข้อคำถามที่สอดคล้องกับสมมติฐานทั้ง 2 ข้อ กล่าวคือ ผู้ตอบแบบสอบถามที่มีอาชีพแตกต่างกันมีความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกัน และมีความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับแนวคำสอนของพุทธศาสนาแตกต่างกัน โดยมีรายละเอียดดังนี้

ด้านความเชื่อ

ข้อ 1. มีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ที่ 3.48 ระดับความคิดเห็นปานกลาง โดยอาชีพอื่นๆ (นักร้อง นักศึกษา และรับจ้าง) มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 3.96 ระดับความคิดเห็นมาก รองลงมาคือค้าขาย มีค่าเฉลี่ย 3.68 ระดับความคิดเห็นมาก และรับราชการ มีค่าเฉลี่ย 3.60 ระดับความคิดเห็นมาก ตามลำดับ โดยอาชีพพนักงานรัฐวิสาหกิจ มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดที่ 2.69 ระดับความคิดเห็นปานกลาง

ข้อ 3. มีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ที่ 3.80 ระดับความคิดเห็นมาก โดยอาชีพพนักงานรัฐวิสาหกิจ มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 4.24 ระดับความคิดเห็นมาก รองลงมาคือรับราชการ มีค่าเฉลี่ย 4.20 ระดับความคิดเห็นมาก และอาชีพอื่นๆ (นักร้อง นักศึกษา และรับจ้าง) มีค่าเฉลี่ย 3.83 ระดับความคิดเห็นมาก ตามลำดับ โดยอาชีพพนักงานบริษัท/องค์กรเอกชน มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดที่ 3.65 ระดับความคิดเห็นมาก

ข้อ 13. มีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ที่ 2.32 ระดับความคิดเห็นน้อย โดยอาชีพพนักงานรัฐวิสาหกิจ มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 2.69 ระดับความคิดเห็นปานกลาง รองลงมาคือพนักงานบริษัท/องค์กรเอกชน มีค่าเฉลี่ย 2.62 ระดับความคิดเห็นปานกลาง และแม่บ้าน/พ่อบ้าน มีค่าเฉลี่ย 2.45 ระดับความคิดเห็นน้อย ตามลำดับ โดยอาชีพอื่นๆ (นักร้อง นักศึกษา และรับจ้าง) มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดที่ 1.50 ระดับความคิดเห็นน้อยที่สุด

ข้อ 16. มีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ที่ 3.00 ระดับความคิดเห็นปานกลาง โดยอาชีพพนักงานรัฐวิสาหกิจ มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 3.69 ระดับความคิดเห็นมาก รองลงมาคืออาชีพอื่นๆ (นักร้อง นักศึกษา และรับจ้าง) มีค่าเฉลี่ย 3.42 ระดับความคิดเห็นปานกลาง และรับราชการ มีค่าเฉลี่ย 3.29 ระดับความคิดเห็นปานกลาง ตามลำดับ โดยพนักงานบริษัท/องค์กรเอกชน มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดที่ 2.57 ระดับความคิดเห็นปานกลาง

ข้อ 22. มีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ที่ 3.05 ระดับความคิดเห็นปานกลาง โดยอาชีพประกอบธุรกิจส่วนตัว มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 3.40 ระดับความคิดเห็นปานกลาง รองลงมาคือค้าขาย มีค่าเฉลี่ย 3.31 ระดับความคิดเห็นปานกลาง และรับราชการ มีค่าเฉลี่ย 3.24 ระดับความคิดเห็นปานกลาง ตามลำดับ โดยแม่บ้าน/พ่อบ้าน มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดที่ 2.71 ระดับความคิดเห็นปานกลาง

ข้อ 26. มีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ที่ 3.35 ระดับความคิดเห็นปานกลาง โดยอาชีพรับราชการ มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 3.70 ระดับความคิดเห็นมาก รองลงมาคือค้าขาย มีค่าเฉลี่ย 3.60 ระดับความคิดเห็นมาก และพนักงานบริษัท/องค์กรเอกชน มีค่าเฉลี่ย 3.36 ระดับความคิดเห็นปานกลาง ตามลำดับ โดยพนักงานรัฐวิสาหกิจ มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดที่ 2.97 ระดับความคิดเห็นปานกลาง

ข้อ 27. มีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ที่ 3.15 ระดับความคิดเห็นปานกลาง โดยอาชีพค้าขาย มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 3.53 ระดับความคิดเห็นมาก รองลงมาคือรับราชการ มีค่าเฉลี่ย 3.50 ระดับความคิดเห็นปานกลาง และอาชีพอื่นๆ (นักร้อง นักศึกษา และรับจ้าง) มีค่าเฉลี่ย 3.13 ระดับความคิดเห็นปานกลาง ตามลำดับ โดยพนักงานรัฐวิสาหกิจ มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดที่ 2.83 ระดับความคิดเห็นปานกลาง

ด้านค่านิยม

ข้อ 8. มีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ที่ 3.84 ระดับความคิดเห็นมาก โดยอาชีพพนักงานรัฐวิสาหกิจ มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 4.24 ระดับความคิดเห็นมาก รองลงมาคือรับราชการ มีค่าเฉลี่ย 4.12 ระดับความคิดเห็นมาก และค้าขาย มีค่าเฉลี่ย 4.10 ระดับความคิดเห็นมาก ตามลำดับ โดยอาชีพประกอบธุรกิจส่วนตัว มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดที่ 3.41 ระดับความคิดเห็นปานกลาง

ข้อ 9. มีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ที่ 3.05 ระดับความคิดเห็นปานกลาง โดยอาชีพอื่นๆ (นักร้อง นักศึกษา และรับจ้าง) มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 3.75 ระดับความคิดเห็นมาก รองลงมาคือรับราชการ มีค่าเฉลี่ย 3.51 ระดับความคิดเห็นมาก และประกอบธุรกิจส่วนตัว มีค่าเฉลี่ย 3.34 ระดับความคิดเห็นปานกลาง ตามลำดับ โดยอาชีพแม่บ้าน/พ่อบ้าน มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดที่ 2.70 ระดับความคิดเห็นปานกลาง

ข้อ 20. มีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ที่ 3.21 ระดับความคิดเห็นปานกลาง โดยอาชีพพนักงานรัฐวิสาหกิจ มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 4.00 ระดับความคิดเห็นมาก รองลงมาคืออาชีพอื่นๆ (นักร้อง นักศึกษา และรับจ้าง) มีค่าเฉลี่ย 3.63 ระดับความคิดเห็นมาก และประกอบธุรกิจส่วนตัว มีค่าเฉลี่ย 3.61 ระดับความคิดเห็นมาก ตามลำดับ โดยอาชีพค้าขาย มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดที่ 2.91 ระดับความคิดเห็นปานกลาง

ด้านหลักการดำเนินชีวิต

ข้อ 6. มีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ที่ 2.81 ระดับความคิดเห็นปานกลาง โดยอาชีพพนักงาน วิชาชีพ มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 3.31 ระดับความคิดเห็นปานกลาง รองลงมาคือแม่บ้าน/พ่อบ้าน มีค่าเฉลี่ย 3.11 ระดับความคิดเห็นปานกลาง และพนักงานบริษัท/องค์กรเอกชน มีค่าเฉลี่ย 2.83 ระดับความคิดเห็นปานกลาง ตามลำดับ โดยประกอบธุรกิจส่วนตัว มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดที่ 2.39 ระดับความคิดเห็นน้อย

ตารางที่ 4.11 เสนอข้อคำถามด้านความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตของกลุ่มตัวอย่าง ที่มีค่าเฉลี่ยอยู่ในเกณฑ์น้อย

ข้อที่	คำถาม	จำนวน (คน)	ค่าเฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	การแปลผล	คำตอบ
ด้านความเชื่อ						
5	มนุษย์ทุกคนสามารถเลือกเกิดเองได้	454	1.49	1.66	น้อย	สอดคล้อง
7	มีการพิสูจน์ด้วยทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์แล้วว่า การย้อนเวลา การหายตัว และการเหาะเหินเดินอากาศของพระสงฆ์หรือบุคคลที่บรรลุนิพพานชั้นสูงสามารถทำได้จริง และมีได้อยู่นอกเหนือกฎธรรมชาติ	459	2.41	1.67	น้อย	สอดคล้อง
13	ผีมีจริงในโลก	453	2.32	1.57	น้อย	ไม่สอดคล้อง
ด้านค่านิยม						
10	เพราะสังคมแก่งแย่งแข่งขันกัน จึงทำให้คนเราเห็นแก่ตัวมากขึ้น	452	1.00	1.20	น้อยที่สุด	ไม่สอดคล้อง
11	สภาพสังคมในปัจจุบันนี้ ทำให้มนุษย์ไม่สามารถละกิเลสตัณหาเพื่อความพ้นทุกข์ได้ เพราะต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดทุกวิถีทาง	456	1.38	1.19	น้อยที่สุด	ไม่สอดคล้อง
13	ท่านมักจะดูถูกข่มขามก่อนที่จะดำเนินพิธีกรรมหรือดำเนินการในเรื่องที่สำคัญๆ เสมอ	455	2.38	1.45	น้อยที่สุด	ไม่สอดคล้อง

ตารางที่ 4.11 (ต่อ)

ข้อ ที่	คำถาม	จำนวน (คน)	ค่า เฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบน มาตรฐาน	การ แปลผล	คำตอบ
ด้านหลักการดำเนินชีวิต						
16	ท่านมักจะเสียใจ โอดครวญ เมื่อสูญเสีย สิ่งที่รัก และโหยหาสิ่งที่ต้องการ มากกว่า การรู้ค่าหรือพึงพอใจในสิ่งที่ท่านมีอยู่	455	2.16	1.43	น้อย ที่สุด	ไม่สอดคล้อง

จากตารางที่ 4.11 แสดงถึงข้อคำถามด้านความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตของผู้ตอบแบบสอบถามที่มีค่าเฉลี่ยอยู่ในเกณฑ์น้อย ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ผู้ตอบยังอาจไม่ทราบเหตุผลที่แท้จริงหรือมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องดังกล่าวที่ไม่ถูกต้องหรือชัดเจนเพียงพอ ผู้วิจัยจึงขอชี้แจงรายละเอียดและคำตอบของข้อคำถามข้างต้นโดยสังเขปไว้ ณ โอกาสนี้ ดังนี้

ด้านความเชื่อ

ข้อที่ 5 “มนุษย์ทุกคนสามารถเลือกเกิดเองได้” ซึ่งได้แจ้งรายละเอียดให้ทราบแล้วในส่วนของการวิเคราะห์ข้อมูลตามตารางที่ 2.1

ข้อที่ 7 “มีการพิสูจน์ด้วยทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์แล้วว่า การย้อนเวลา การหายตัว และการเหาะเหินเดินอากาศของพระสงฆ์หรือบุคคลที่บรรลุนิพพานชั้นสูงสามารถทำได้จริง และมีได้ออยู่นอกเหนือกฎธรรมชาติ” ซึ่งได้มีการพิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์แล้วว่า อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ดังกล่าวสามารถทำได้จริงและมีได้ออยู่นอกเหนือกฎธรรมชาติแต่อย่างใด รายละเอียดปรากฏอยู่ในบทที่ 2 หัวข้อที่ 2.2 พุทธกับวิทยาศาสตร์ หัวข้อย่อยที่ 2.2.1 พุทธศาสนากับการพิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์

ข้อที่ 13 “ผีมีจริงในโลก” เป็นความเชื่อที่ไม่ถูกต้อง เนื่องจาก หากได้มีการศึกษาในบทที่ 2 หัวข้อที่ 2.2 พุทธกับวิทยาศาสตร์ หัวข้อย่อยที่ 2.2.14 ตายแล้วเกิด จะทราบว่า โดยปกติรูปและนามจะทำงานผสมกลมกลืนกันเป็นหนึ่งเดียวอย่างแยกไม่ออก จนเมื่อใกล้รูปจะแตกสลาย ส่วนของนามก็พร้อมจะแยกตัวออกมา ส่วนของนามซึ่งทั้งหมดเป็นประสบการณ์อันเกี่ยวข้องกับผลกรรมจะถูกนำมาเก็บไว้ที่ภวังคจิต และภวังคจิตจะถ่ายทอดส่วนของนามทั้งหมดไปสู่จิตติจิต เพื่อนำไปสู่ปฏิสนธิจิตเข้าร่วมกับรูปใหม่ที่ไปเกิดในชาติภพต่อไป ชาติขั้นนี้ฝ่ายรูปอาจแตกสลายหรือดับสูญไป แต่พลังงานของจิต (วิญญาณ) ที่มี “ความอยากเกิด” ผสมอยู่ ก็จะถูกส่งผ่านไปกับวิญญาณ (พลังจิต) สู่การปฏิสนธิ (ปฏิสนธิวิญญาณ) ชีวิตใหม่อันมีผลกรรมที่สะสมไว้ในจิตก็จะเกิดขึ้น นามที่ออกไปเกิดใหม่จึงไม่ใช่ดวงวิญญาณอย่างที่เข้าใจกัน เนื่องจากการเกิดใหม่จะเกิดขึ้นในทันทีโดยไม่มีเวลาใดๆ มาคั่น ดังนั้นสภาวะที่เรียกว่าตายแล้วฟื้น สามารถกลับมาได้ว่าได้ไปสวรรค์ นรก หรือท่องเที่ยวในภพภูมิต่างๆ มา ล้วนแล้วเป็นสภาวะที่ไม่ตายจริง

ด้านค่านิยม

ข้อที่ 10 “เพราะสังคมแก่งแย่งแข่งขันกัน จึงทำให้คนเราเห็นแก่ตัวมากขึ้น” ซึ่งในบทที่ 2 หัวข้อที่ 2.3 คติธรรม หัวข้อย่อยที่ 2.3.67 วัตถุประสงค์ ได้กล่าวไว้ ดังนี้

.....

เขาประกาศว่า “เพราะสังคมแก่งแย่งแข่งขัน ทำให้คนเห็นแก่ตัวมากขึ้น” ทำไมเขาไม่ประกาศว่า “เพราะคนเห็นแก่ตัวมากขึ้น สังคมจึงแก่งแย่งแข่งขัน?”

เขาอ้างว่า “เพราะค่าครองชีพบีบรัด คนจะมามัวถือศีลธรรมอยู่ไม่ได้” แต่อยากจะบอกว่า “ถ้าคนถือศีลธรรมกันแล้ว ค่าครองชีพจะไม่บีบรัด”

.....

ทั้งนี้ เนื่องจากคนคือสมาชิกในสังคม หากคนในสังคมส่วนใหญ่เป็นคนดีมีศีลธรรม สังคมย่อมสงบสุขและน่าอยู่ ในทางกลับกัน หากคนในสังคมส่วนใหญ่เป็นคนที่เห็นแก่ตัว ชอบเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น สังคมย่อมไม่เป็นปรกติสุข คนในสังคมก็จะมีแต่ความทุกข์ ความเดือดร้อน ดังนั้น เราทุกคนจึงควรพิจารณาการกระทำของตนเองให้เป็นไปตามครรลองที่ถูกต้องดีงาม มากกว่าที่จะไปเพ่งโทษผู้อื่นหรือสิ่งแวดล้อมเพื่อลบเลือนหรือบรรเทาความผิดของตน

ข้อที่ 11 “สภาพสังคมในปัจจุบันนี้ ทำให้มนุษย์ไม่สามารถละกิเลสตัณหาเพื่อความพ้นทุกข์ได้ เพราะต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดทุกวิถีทาง” หากได้มีการทบทวนวรรณกรรมในบทที่ 2 จะทราบว่า ค่านิยมดังกล่าวเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ดังนี้

หัวข้อที่ 2.3 คติธรรม หัวข้อย่อยที่ 2.3.70 เหตุผลของกิเลส ได้กล่าวไว้ว่า

.....

เมื่อพูดว่า “เราทำดีไม่ได้ เมื่อสังคมภายนอกไม่ดี” มันอาจจะเป็นเหตุผลสำหรับจะปล่อยตัวโดยพลกภัยไปตามอำนาจกิเลสตัณหา ก็ได้

.....

หัวข้อที่ 2.3 คติธรรม หัวข้อย่อยที่ 2.3.69 โลกภายใน – โลกภายนอก

.....

ถ้าเราอ่อนดู “โลก” ฝ่ายจิตใจภายใน ก็จะเห็นได้โดยไม่ต้องสงสัยว่า “โลก” มีอยู่เพียง “สอง” เท่านั้น คือขณะเมื่อจิตเป็นทุกข์ กับขณะเมื่อจิตไม่เป็นทุกข์ โลกของความทุกข์นั้นเป็นความวุ่นวาย เดือดร้อน เหน็ดเหนื่อย กระสับกระส่าย ผิดปรกติไปทั้งร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา เมื่อไปเกี่ยวข้องกับโลกภายนอก โลกภายนอกก็พลอยวุ่นวายเดือดร้อนไปด้วย โลกของความไม่เป็นทุกข์นั้นเป็นความสงบ เยือกเย็น พักผ่อน ไม่กระสับกระส่าย มีความปรกติทั้งทางร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา เมื่อมาเกี่ยวข้องกับโลกภายนอก โลกภายนอกก็พลอยสงบเยือกเย็นไปด้วย

เกิดมาชาติหนึ่ง ถ้ามันคิดแต่จะแก้ไขโลกภายนอกอย่างเดียว ก็ต้องเป็น บ้าตาย แก้ไขโลกภายในของแต่ละบุคคลเสีย มันอยู่กับตัวเรา เราแก้ไขได้ตลอดเวลาจนสุดความสามารถ คนที่อ้างว่า การแก้ไขโลกภายในนั้นไม่สามารถทำได้ ถ้าโลกภายนอกดีแล้ว เขาจะเป็นคนดีได้เอง คนคนนั้น ได้ทำหน้าที่อะไรบ้างในการที่เขาได้เกิดมา เขาปฏิเสธหน้าที่แห่งความเป็นมนุษย์ของเขา เขาจึงไม่มีสิทธิ์เป็นมนุษย์อาศัยอยู่ในโลกนี้

ข้อที่ 13 “ท่านมักจะดูถูกข่มขู่ก่อนที่จะดำเนินพิธีกรรมหรือดำเนินการในเรื่องที่สำคัญๆ เสมอ” ข้อมูลสนับสนุนว่า การกระทำดังกล่าวไม่อาจช่วยให้เกิดผลดีในด้านใดๆ ได้เลย และเป็นการกระทำที่สูญเปล่า มีปรากฏอยู่ในหัวข้อที่ 2.2 พุทธกับวิทยาศาสตร์ หัวข้อย่อยที่ 2.2.13 กฎแห่งกรรม ซึ่งได้กล่าวไว้ว่า

.....

แน่นอนว่าวิถีแห่งชีวิตเรากลืนใจไว้แล้ว แต่เป็นภายใต้กฎแห่งกรรม ไม่ใช่กฎแห่งดวงดาว และกรรมจะทำงานโดยใช้เวทนาความรู้สึกลึกเป็นเครื่องมือในการกำหนดแนวทางพฤติกรรมของมนุษย์ให้เป็นไปตามที่ต้องการ ไม่ใช่อิทธิพลจากสิ่งภายนอก เช่นเดียวกับโหราศาสตร์ทั้งหลาย การดูลายมือ ดูเวลาดตกฟาก ดูไฟยิปซี ฯลฯ ผู้ที่หลงเชื่อเรื่องพวกนี้ก็ไม่ต้องอะไรกับเด็กเล็กที่คิดว่าอำนาจของไฟแดงทำให้รถหยุดได้ เพราะถ้าคิดดังนี้ มันมีเหตุและผลในตัว เมื่อเกิดไฟแดงรถก็หยุดแล้วจะว่าไม่ใช่เพราะอำนาจของไฟแดงได้อย่างไร การดูดวงเป็นเรื่องของสถิติ บางครั้งก็ตรงอย่างน่าประหลาด แต่สำหรับคนฉลาดที่รู้เท่าทันจะเข้าใจว่าทั้งหมดเกิดจากพฤติกรรมภายในของเราเอง และเป็นไปได้ที่จะมาตรงกับสถิติของหลักโหราศาสตร์โดยบังเอิญ ถ้าใครช่างสังเกตจะพบว่าการทำนายตามหลักโหราศาสตร์มีความถูกต้องไม่ถึงยี่สิบเปอร์เซ็นต์ เพียงแต่เราละเลยกับแปดสิบเปอร์เซ็นต์ที่ทายไม่ถูกและ ไปให้ความสำคัญเชื่อถือศรัทธาในยี่สิบเปอร์เซ็นต์นั้น แม้แต่หลักของฮวงจุ้ย โหงวเฮ้ง หรือการเปลี่ยนชื่อแซ่ ที่บางครั้งการเปลี่ยนแปลงตามที่ซินแสแนะนำทำให้เจริญก้าวหน้าขึ้นจริงๆ ความเจริญก้าวหน้านั้นก็เพราะผัสสะที่เราได้รับจากอายตนะภายนอกต่างไปจากเดิม ทำให้เกิดเวทนาที่เปลี่ยนไป รวมไปถึงความรู้สึกของผู้คนรอบข้างที่เปลี่ยนไปด้วย ถ้าสิ่งเรานั้นเปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้น แน่แน่นอนว่าชีวิตเราจะดีขึ้น หลักการของฮวงจุ้ย โหงวเฮ้ง จึงเป็นหลักพื้นฐานทางจิตวิทยาตะวันออกเท่านั้นเอง ไม่ใช่เรื่องเหนือธรรมชาติแต่อย่างใด

.....

ด้านหลักการดำเนินชีวิต

ข้อที่ 16 “ท่านมักจะเสียใจ โอดครวญ เมื่อสูญเสียสิ่งที่รัก และโหยหาสิ่งที่ต้องการมากกว่าการรู้ค่าหรือพึงพอใจในสิ่งที่ท่านมีอยู่” การใช้ชีวิตและมองโลกในแง่บวก คือการคิด พุด ทำ ในสิ่งที่สร้างสรรค์เพื่อความไม่เป็นทุกข์ ดังนั้น มนุษย์จึงควรพอใจและรู้คุณค่าของสิ่งที่ตนมีอยู่ และไม่ควรถือเสียใจ โอดครวญ หรือโหยหาในสิ่งที่สูญเสียไป สิ่งที่มีใช้ของตน หรือ

สิ่งส่วนเกินที่นอกเหนือความจำเป็น ซึ่งสอดคล้องกับการทบทวนวรรณกรรมในบทที่ 2 หัวข้อที่ 2.3
คติธรรม หัวข้อย่อยที่ 2.3.51 อย่าทำด้วยกิเลส ซึ่งกล่าวว่า

.....

รู้ค่าและพึงพอใจในสิ่งที่มีอยู่ แต่อย่าเสียใจโอศรัทธาเมื่อสูญเสีย หรือโหยหาสิ่งใดๆ
เพียงเพื่อมาสนองความต้องการของกิเลส

ใช้ความคิดคำนึงในการทำงานเต็มที่ แต่อย่าสำคัญว่า “ฉัน” เป็นผู้ ได้ หรือ เสีย

บทที่ 5

สรุปผลการศึกษา

การศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตของ พุทธศาสนิกชน ใน ต.บางพูด อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี ที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป มีวัตถุประสงค์ดังนี้

1. เพื่อศึกษาระดับความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชน ใน ต.บางพูด อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี ที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป จำแนกตามลักษณะทางประชากรศาสตร์

2. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความแตกต่างของความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนใน ต.บางพูด อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี ที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป กับแนวคำสอนของพุทธศาสนา จำแนกตามลักษณะทางประชากรศาสตร์

ประชากร ได้แก่ พุทธศาสนิกชนใน ต.บางพูด อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี ที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป จำนวนทั้งสิ้น 29,072 คน กำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่าง โดยให้ค่าความคลาดเคลื่อนในการสุ่มตัวอย่างเป็นร้อยละ 5 ขนาดของกลุ่มตัวอย่างที่คำนวณในกรณีที่ทราบจำนวนประชากรที่แน่นอน (Finite population) ตามสูตรการคำนวณขนาดกลุ่มตัวอย่างของ Yamane (1973) มีจำนวนเท่ากับ 395 คน โดยผู้ศึกษาวิจัยได้กำหนดกลุ่มตัวอย่างไว้ที่ 500 คน และใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างโดยใช้ความน่าจะเป็น (Probability sampling) แบบเป็นระบบ (Systematic sampling) โดยใช้แบบสอบถาม ซึ่งผู้ศึกษาวิจัยได้สร้างขึ้นตามแบบของไลเคิร์ต (Likert) เป็นเครื่องมือในการวิจัย ใช้มาตราส่วนประเมินค่า (Rating Scale) เป็น 6 ระดับ (ตั้งแต่ระดับ 0-5) โดยแบ่งคำถามออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกตามลักษณะทางประชากรศาสตร์ ประกอบด้วย เพศ อายุ การศึกษา และอาชีพ และข้อความเพื่อวัดระดับความคิดเห็น ซึ่งแบ่งเป็น 3 กลุ่ม รวมทั้งสิ้น 70 ข้อ ประกอบด้วย

- คำถามเกี่ยวกับความเชื่อ	จำนวน 29 ข้อ
- คำถามเกี่ยวกับค่านิยม	จำนวน 21 ข้อ
- คำถามเกี่ยวกับหลักการดำเนินชีวิต	จำนวน 20 ข้อ

สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้ศึกษาวิจัยได้ขอความอนุเคราะห์คณะกรรมการชุมชน ใน ต.บางพูด อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี จำนวน 17 ชุมชน เป็นผู้ดำเนินการแจกและจัดเก็บแบบสอบถามให้แก่ข้าพเจ้า ซึ่งได้รับความอนุเคราะห์และความร่วมมือจากกรรมการชุมชนทุกท่านเป็นอย่างดี

ทำให้สามารถเก็บและรวบรวมแบบสอบถามกลับคืนมาได้ทั้งสิ้น 461 ชุด คิดเป็นร้อยละ 92.20 และใช้โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS for Windows Version 11.5 โดยใช้สถิติร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานในการวิเคราะห์ข้อมูลและแปลผล

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้ตั้งสมมติฐานไว้ 2 ข้อ ดังนี้

1. พุทธศาสนิกชนใน ต.บางพูด อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี ที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป และมีลักษณะทางประชากรศาสตร์ที่แตกต่างกัน มีความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตแตกต่างกัน

2. พุทธศาสนิกชนใน ต.บางพูด อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี ที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป และมีลักษณะทางประชากรศาสตร์ที่แตกต่างกัน มีความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับแนวคำสอนของพุทธศาสนาแตกต่างกัน

5.1 สรุปผลการศึกษาวิจัย

5.1.1 จากการวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามของพุทธศาสนิกชนใน ต.บางพูด อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี ที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง คิดเป็นร้อยละ 58.40 ในขณะที่เพศชายมีอัตราส่วนอยู่ที่ร้อยละ 41.60 ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีอายุอยู่ในช่วง 41 – 50 ปี คิดเป็นร้อยละ 24.30 รองลงมาคือ ช่วงอายุ 31 – 40 ปี และ 51 – 60 ปี คิดเป็นร้อยละ 21.70 และ 19.30 ตามลำดับ สำหรับวุฒิการศึกษาส่วนใหญ่อยู่ในระดับปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ 32.50 รองลงมาคือ ประกาศนียบัตรวิชาชีพ/วิชาชีพชั้นสูง (ปวช./ ปวส.) และมัธยมศึกษาตอนต้น คิดเป็นร้อยละ 17.40 และ 15.20 ตามลำดับ ในส่วนของอาชีพ ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีอาชีพเป็นแม่บ้าน/พ่อบ้าน คิดเป็นร้อยละ 26.90 รองลงมา คือพนักงานบริษัท/องค์กรเอกชน และค้าขาย และประกอบธุรกิจส่วนตัว ซึ่งมีอัตราส่วนเท่ากัน คิดเป็นร้อยละ 18.90 และ 14.80 ตามลำดับ

5.1.2 **ความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถามด้านความเชื่อ :** ความเลื่อมใสศรัทธาของปัจเจกบุคคลต่อสิ่งที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและพิธีกรรมในรูปแบบต่างๆ ซึ่งความเชื่อนั้นมีผลต่อความรู้สึกนึกคิดและเป็นสิ่งกำหนดพฤติกรรมของบุคคลนั้นๆ จากผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความเชื่อโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.37 และไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ทั้ง 2 ข้อ กล่าวคือ กลุ่มตัวอย่างที่มีลักษณะทางประชากรศาสตร์ ด้านเพศ อายุ ระดับการศึกษา และอาชีพ แตกต่างกัน มีความเชื่อไม่แตกต่างกัน รวมทั้งมีความเชื่อและการปฏิบัติตนที่สอดคล้องกับแนวคำสอนของพุทธศาสนาไม่แตกต่างกัน สรุปคือ ลักษณะทางประชากรศาสตร์ไม่มีผลต่อระดับความเชื่อ รวมทั้งความเชื่อและการปฏิบัติตนที่สอดคล้องกับแนวคำสอนของพุทธศาสนาของกลุ่มตัวอย่าง

5.1.3 ความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถามด้านค่านิยม : รูปแบบพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและพิธีกรรม อันมีรากฐานมาจากการที่บุคคลมีความเชื่อร่วมกัน จากผลการวิจัย พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีค่านิยมโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.14 และไม่เป็นไปตาม สมมติฐานที่ตั้งไว้ทั้ง 2 ข้อ ในกรณีกลุ่มตัวอย่างที่มีลักษณะทางประชากรศาสตร์ด้านเพศ อายุ และ อาชีพ แตกต่างกัน มีค่านิยมไม่แตกต่างกัน รวมทั้งมีค่านิยมและการปฏิบัติตนที่สอดคล้องกับ แนวคำสอนของพุทธศาสนาไม่แตกต่างกัน ยกเว้นกรณีของกลุ่มตัวอย่างมีลักษณะทางประชากรศาสตร์ ด้านระดับการศึกษาเท่านั้นที่ผลการวิจัยเป็นไปตามสมมติฐานทั้ง 2 ข้อ กล่าวคือ กลุ่มตัวอย่างที่มีระดับ การศึกษาแตกต่างกันมีค่านิยมแตกต่างกัน รวมทั้งมีค่านิยมและการปฏิบัติตนที่สอดคล้องกับ แนวคำสอนของพุทธศาสนาแตกต่างกัน สรุปคือ เพศ อายุ และอาชีพ ไม่มีผลต่อระดับค่านิยม รวมทั้งค่านิยมและการปฏิบัติตน ที่สอดคล้องกับแนวคำสอนของพุทธศาสนาของกลุ่มตัวอย่าง ในขณะที่ระดับการศึกษามีผลต่อค่านิยม รวมทั้งค่านิยมและการปฏิบัติตนที่สอดคล้องกับแนวคำสอน ของพุทธศาสนาของกลุ่มตัวอย่าง

5.1.4 ความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถามด้านหลักการดำเนินชีวิต : เจตคติ (ความรู้สึกรู้สึกของ บุคคลต่อเรื่องใดๆ) ความเชื่อ และค่านิยมด้านศาสนาและพิธีกรรม ซึ่งปัจเจกบุคคลยึดถือเป็นกรอบ และแนวทางในการดำเนินชีวิตของตน จากผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีหลักการดำเนินชีวิต โดยรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.59 และไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ทั้ง 2 ข้อ ในกรณี กลุ่มตัวอย่างที่มีลักษณะทางประชากรศาสตร์ด้านเพศ อาชีพ และระดับการศึกษา แตกต่างกัน มีหลักการดำเนินชีวิตไม่แตกต่างกัน รวมทั้งมีหลักการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับแนวคำสอนของ พุทธศาสนาไม่แตกต่างกัน ยกเว้นกรณีของกลุ่มตัวอย่างมีลักษณะทางประชากรศาสตร์ด้านอายุเท่านั้น ที่ผลการวิจัยเป็นไปตามสมมติฐานทั้ง 2 ข้อ กล่าวคือกลุ่มตัวอย่างที่มีอายุแตกต่างกันมีหลักการดำเนิน ชีวิตแตกต่างกัน รวมทั้งมีหลักการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับแนวคำสอนของพุทธศาสนาแตกต่างกัน สรุปคือ เพศ อาชีพ และระดับการศึกษาไม่มีผลต่อหลักการดำเนินชีวิต รวมทั้งหลักการดำเนินชีวิต ที่สอดคล้องกับแนวคำสอนของพุทธศาสนาของกลุ่มตัวอย่าง ในขณะที่อายุมีผลต่อหลักการดำเนิน ชีวิต รวมทั้งหลักการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับแนวคำสอนของพุทธศาสนาของกลุ่มตัวอย่าง

5.1.5 ความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถามรวมทั้ง 3 ด้าน : ด้านความเชื่อ ค่านิยม และหลักการ ดำเนินชีวิต จากผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตโดยรวม อยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.39 และไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ทั้ง 2 ข้อ กล่าวคือ กลุ่มตัวอย่างที่มีลักษณะทางประชากรศาสตร์ด้านเพศ อายุ ระดับการศึกษา และอาชีพ แตกต่างกัน มีความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิต ไม่แตกต่างกัน รวมทั้งมีความเชื่อ ค่านิยม และหลัก การดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับแนวคำสอนของพุทธศาสนาไม่แตกต่างกัน สรุปคือ เพศ อายุ ระดับ การศึกษา และอาชีพ ไม่มีผลต่อความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิต ของกลุ่มตัวอย่าง และ

มีความสอดคล้องกับแนวคำสอนของพุทธศาสนา เป็นไปในทิศทางเดียวกันและใกล้เคียงกันมาก โดยมีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 3.38-3.39 ทุกกลุ่ม แม้ว่ากลุ่มตัวอย่างจะมีเพศ อายุ ระดับการศึกษา และอาชีพที่แตกต่างกัน

5.2 อภิปรายผลการศึกษา

จากผลการศึกษาความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชน ใน ต.บางพูด อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี ที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป พบว่า ค่าเฉลี่ยระดับความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างทั้งในภาพรวมและในแต่ละด้านมีความใกล้เคียงกันมาก โดยในภาพรวมทั้ง 3 ด้านมีค่าเฉลี่ยสูงสุดอยู่ที่ 3.39 รองลงมา คือด้านหลักการดำเนินชีวิต ด้านความเชื่อ และด้านค่านิยม ซึ่งมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.59 3.37 และ 3.14 ตามลำดับ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นความคิดเห็นในระดับปานกลาง ยกเว้นความคิดเห็นด้านหลักการดำเนินชีวิตเพียงด้านเดียวที่อยู่ในระดับมาก และเมื่อนำผลที่ได้มาเปรียบเทียบกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ก็พบว่า ลักษณะทางประชากรศาสตร์ด้านเพศ อายุ ระดับการศึกษา และอาชีพ แทบจะไม่มีผลต่อความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตของกลุ่มตัวอย่างเลย ยกเว้น ระดับการศึกษาที่มีผลต่อค่านิยม และอายุที่มีผลต่อหลักการดำเนินชีวิตของกลุ่มตัวอย่าง

หากจะพิจารณาถึงสาเหตุและปัจจัยที่ทำให้กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ มีระดับความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิต ที่คล้ายคลึงกัน รวมทั้งมีความสอดคล้องกับแนวคำสอนของพุทธศาสนาที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ผู้วิจัยคิดว่าน่าจะมาจากสาเหตุและปัจจัยดังต่อไปนี้

5.2.1 สภาพแวดล้อมและการปลูกฝังความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิต ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาที่สืบทอดต่อกันมา โดยมุ่งเน้นการทำพิธีกรรมที่เป็นแค่เปลือกนอกโดยขาดการพิจารณาถึงแก่นแท้และความเป็นจริงของชีวิตและธรรมชาติตามแนวพุทธธรรม ซึ่งการปฏิบัติดังกล่าวไม่สามารถช่วยให้มนุษย์บรรเทาหรือหลุดพ้นจากความทุกข์ได้ และบางครั้งอาจทำให้มีความทุกข์มากขึ้นกว่าเดิม เนื่องจากไปยึดถือและดำเนินชีวิตไปในทางที่ไม่ใช่ทางแห่งปัญญา เช่น การเชื่อคำทำนายของหมอดู การยึดเอาพิธี สัตว์ ปรากฏการณ์ที่ผิดแปลกไปจากธรรมชาติ ก้อนหินก้อนดินที่เชื่อว่ามีพลังศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น มาเป็นที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ทำให้ขาดสติ เบาปัญญา ขาดการพิจารณาไตร่ตรองที่ถูกต้องและมีเหตุมีผล ยกตัวอย่างเช่น การที่มนุษย์มักมองว่าความทุกข์หรือเคราะห์ร้ายที่ตนได้รับในปัจจุบัน เป็นสิ่งที่ไม่ยุติธรรมต่างๆ ที่ตนเองไม่เคยไปกระทำผิดต่อใคร โดยมีได้ไตร่ตรองว่า นั่นเป็นผลของการกระทำกรรมชั่วของตนเองในอดีตชาติ รวมถึงการประกอบพิธีกรรมเพื่อสะเดาะเคราะห์หรือเสริมดวงชะตาและโชคลาภ ซึ่งเป็นการกระทำที่ทำให้สิ้นเปลืองเวลาและทรัพย์สินเงินทองไปโดยเปล่าประโยชน์ การที่มนุษย์ขาดการพิจารณาไตร่ตรองและหลงงมงายไปกับความเชื่อและค่านิยมที่ไม่ถูกต้องเหล่านี้ มีผลทำให้การดำเนินชีวิตของมนุษย์ต้องผิดเพี้ยนและหลงทางไปจากแนวทางหรือครรลองที่ถูกต้องดังตามหลักพุทธธรรม ซึ่งเป็นหนทางเดียวที่สามารถช่วยให้มนุษย์หลุดพ้นจากความทุกข์ได้โดยสิ้นเชิงอย่างแท้จริง พระปกเกล้า บุญภักดี

(2545 : ก - ข) วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต (ศาสนาเปรียบเทียบ) มหาวิทยาลัยมหิดล ศึกษาเปรียบเทียบเจตคติต่อพระพุทธศาสนาโดยสุ่มตัวอย่างประชากร จำนวน 600 ราย ของนิสิตนักศึกษามหาวิทยาลัยของรัฐกับนักเรียนทหาร 3 เหล่าทัพ พบว่า นิสิตนักศึกษาและนักเรียน 3 เหล่าทัพ มีเจตคติที่เห็นชอบด้วยต่อหลักธรรมและการปฏิบัติตามหลักอริยสัจ 4 ไตรลักษณ์ ปฏิจจนุปบาท ไตรสิกขา และโอวาทปาติโมกข์ โดยประชากรส่วนใหญ่มีเจตคติที่เห็นชอบด้วยอย่างยิ่งกับหลักโอวาทปาติโมกข์ ร้อยละ 47 - 82 หลักธรรมทั่วไป ร้อยละ 42.56 - 49.31 โดยนักเรียน 3 เหล่าทัพ มีเจตคติที่เห็นชอบด้วยกับพระพุทธศาสนามากกว่านิสิตนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยของรัฐ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ณ ระดับ .001 ผู้ที่เคยบวชเป็นพระภิกษุหรือมีคนในครอบครัวที่ปฏิบัติธรรมหรือเพื่อนสนิทที่ปฏิบัติธรรม จะมีเจตคติที่เห็นชอบด้วยกับพระพุทธศาสนามากกว่าผู้ที่ไม่เคยออกบวช หรือ ไม่มีคนรอบข้างที่ปฏิบัติธรรม อย่างมีนัยทางสถิติ ณ ระดับ .001 นอกจากนี้ยังพบว่า การศึกษาด้านพุทธธรรม การอบรมจากครอบครัว และสิ่งแวดล้อมมีผลต่อการสร้างเจตคติที่ดีต่อคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก

5.2.2 การหลงใหลและให้คุณค่ากับวัตถุมากกว่าจิตใจ ทำให้มนุษย์มีจิตใจที่หยาบกระด้าง ไม่เข้าใจคุณค่าของชีวิตและหน้าที่ในการเกิดมาเป็นมนุษย์ เนื่องจากมีอวิชชา มีความหลงผิด และกิเลสตัณหาที่ครอบงำจิตใจและบงการให้มนุษย์มีพฤติกรรม ที่เป็นเหตุแห่งความเสื่อมและความทุกข์ ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น โดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ หรือจากความเคยชินที่สั่งสมมาแต่อดีตชาติ ดังข้อความบางส่วนในบทที่ 2 หัวข้อที่ 2.3 คติธรรม หัวข้อย่อยที่ 2.3.11 คนอวดดีซึ่งได้กล่าวไว้ดังนี้

“มนุษย์โลกกำลังหลงทาง หลงใหลการสร้างสรรคผลงานฝ่ายวัตถุ เขาเข้าใจว่า เกิดมาชาติหนึ่งต้องมีการสร้างสรรค์ความเจริญ แต่เพราะมี “ตัวตน” ของกิเลส จึงเข้าใจผิดว่าเป็นความเจริญแต่ฝ่ายวิชาการวัตถุ โดยขาดจิตใจที่เป็น “อิสระ” สำหรับคอยควบคุมการสร้างสรรคนั้นๆ เขาจึงมีผลงานแต่ทางวิชาการวัตถุ โดยไม่มีที่พึ่งฝ่ายจิตใจ

ทุกคนปรารถนาสุขเวทนา คือ “ความรู้สึกเป็นสุข” เขาจึงแสวงหา “ความรู้สึกเป็นสุข” นั้น ด้วยการสร้างสรรค์วัตถุ สร้างสรรควิชาการสาขาต่างๆ ตามที่เขาจะพอใจไม่มีที่สิ้นสุด โดยไม่คำนึงว่าบางทีผลงานทางวิชาการวัตถุเหล่านั้นจะกลับทำลายจิตใจของเขา และของเพื่อนมนุษย์เสียเอง เขาหาว่า “ความรู้สึกเป็นสุข” นั้น มันเป็นเรื่องทางจิตวิญญาณ ซึ่งอาจหามาได้โดยไม่ต้องอาศัยการสร้างสรรควิชาการวัตถุ ทั้งวิชาการวัตถุเหล่านั้นเป็นสังขตะ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ความรู้สึกก็เช่นเดียวกัน เป็นความเหลวไหลไร้สาระสิ้นเชิง ทั้งตัววิชาการวัตถุและความรู้สึกที่เขาได้รับ ทำให้บางคนเป็นทุกข์ เป็นข้าไปกับความหวังที่มีต่อวิชาการวัตถุในรูปแบบต่างๆ นั้น

น่าเสียดายที่เขาได้เกิดมาชาติหนึ่ง เรื่องของความเป็นมนุษย์ เป็นเรื่องทางจิตวิญญาณ ไม่ต้องมุ่งมั่นต่อการสร้างสรรค์วิชาการวัตถุ ไม่ต้องเหน็ดเหนื่อยมากถึงอย่างนั้นก็ ได้ หนทางแห่งความสุขสงบอันเป็นการหมดปัญหา ซึ่งอยู่เหนือ “ความรู้สึกเป็นสุข” ขึ้น ไปอีกนั่นมีอยู่

พระพุทธเจ้าหรือพระศาสดาทั้งหลาย ได้ทรงค้นพบและประกาศไว้แล้ว อย่าอวดดีแต่จะสร้างสรรค้ววิชาการวัตถุอย่างหลับลับลอบ จนตายไปพร้อมกับความโง่เขลาและทนทุกข์ทรมานโดยไม่เคยโยยคิดต่อการตรัสรู้ของพระศาสดา ช้ำยังคูหมั่นและใส่ร้ายสังฆกรรมที่จะทำความพ้นทุกข์สิ้นเชิงแท้จริงเสียอีก

อวิชาเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งที่เข้าสิงสู่จิตใจใครแล้ว มันจะชักนำบุคคลนั้นให้จงหองอวดดี ไม่ชอบการปฏิบัติเพื่อละกิเลส แต่มันจะขั้วให้มึ “ตัวตน” จัด แสงงหา “ตัวตน” ในรูปแบบต่างๆ แม้ว่าจะเป็นไปได้เพื่อความทุกข์แต่มีความเอรีดอรร้อยด้วยการกระทำสิ่งที่แปลกพิศดารเพื่อความ “เป็นคนแรก” ที่ไม่ซ้ำแบบใคร อยากที่จะอวดความเก่งกล้า แต่เรื่องทางจิตวิญญาณไม่มีใครมองเห็น จึงต้องแสดงออกมาด้วยการสร้างสรรค้ววัตถุ บางทีก็อ้างว่าเพื่อช่วยเหลือผู้อื่น ซึ่งก็เป็นเพียงวัตถุ ไม่ใช่จิตวิญญาณ ก็ยิ่งจะสับสนวนเวียนกันอยู่ในความทุกข์ต่อไป ความทุกข์ทั้งหลายอันเป็นปัญหาชีวิต มันมาจากกิเลส ไม่ได้มาจากการขาดแคลนวิชาการวัตถุหรือจากการไม่มีผลงานทางวัตถุ

ถ้าไม่ละกิเลสแล้วอย่าหวังเลยว่าจะสามารถยั้งชีวิตให้มีความสุขสงบแท้จริงได้ อย่าแยกศาสนาออกไปจากมนุษย์ ว่าเป็นเรื่องของคนกลุ่มหนึ่ง เป็นระบบสถาบันหนึ่งต่างหากที่คอยกีดขวางการสร้างสรรค้วทางวิชาการวัตถุ คอยขัดขวางการดำเนินชีวิตที่เป็นอิสระเสรีของมนุษย์ จึงพยายามคัดค้านหาทางออก เพื่อเป็นโอกาสของกิเลสตัณหาที่จะทำได้ตามชอบใจของมันหรือใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือแสวงหาวัตถุมาทำลายตนเองและผู้อื่นในภายหลัง

.....”

5.2.3 การที่หน่วยงานภาครัฐและสถาบันทางด้านพุทธศาสนาละเลยหรือเพิกเฉย ในการทำหน้าที่ดังต่อไปนี้

5.2.3.1 การส่งเสริมสนับสนุนการศึกษาพุทธธรรม ทั้งในและนอกระบบ เพื่อเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องลึกซึ้งถึงแก่นแท้ของหลักพุทธธรรม ให้แก่ประชาชนทุกเพศทุกวัย โดยเฉพาะเด็กและเยาวชน โดยมุ่งเน้นทั้งทางด้านทฤษฎีและปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญญา ความรู้แจ้ง ซึ่งจะช่วยให้มนุษย์ดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาทและมีวิจารณญาณในการตัดสินใจหรือพิจารณาทุกๆ สิ่งได้อย่างถูกต้องและมีเหตุผล ดังที่พระมหากษัตริย์ สด โปร่ง (2536) วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต (ศาสนาเปรียบเทียบ) มหาวิทยาลัยมหิดล ได้ศึกษาคุณสมบัติของพระอรหันต์ในเรื่องบารมี อภิญญา และปัญญา งานวิจัยนี้พยายามชี้ให้เห็นว่า “ภาวะของนิพพานเป็นสิ่งที่มิอยู่และสามารถปลูกฝังขึ้นได้ในชีวิตจริง พระอรหันต์เป็นบุคคลตัวอย่าง ที่สามารถปลูกฝังภาวะของนิพพานได้ในระดับสูงสุด การบรรลุเป็นพระอรหันต์ทั้งในอดีต-ปัจจุบัน-อนาคต ไม่ใช่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ การที่มนุษย์ประสบความทุกข์มองเห็นชีวิตมีลักษณะ “พร่องอยู่ภายใน” จะด้วยเหตุผลใดก็ตาม นั่นคือ มนุษย์กำลังเรียกร้องหาวิถีชีวิตแบบพระอรหันต์อยู่โดยไม่รู้สีกตัว แต่ไม่ใช่เรียกร้องด้วยการอื่นวอนจากอำนาจภายนอก เพราะพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่ง

การปฏิบัติ (กิริยาวาท) และเป็นศาสนาแห่งความพากเพียร (วิริยะวาท) จึงต้องอาศัยการปฏิบัติธรรม ทั้งสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน ในการปลูกฝังคุณสมบัติทางจิตในระดับต่างๆ ตั้งแต่ คุณสมบัติพื้นฐานคือ การสั่งสมบารมี พัฒนาจิตขึ้นไปเป็นระดับอภิญญา จนถึงคุณสมบัติระดับ พิเศษยิ่ง คือ ปัญญา ก็จะหยุดเดินทางในสังสารวัฏได้”

5.2.3.2 การขาดความเข้มงวด และการควบคุมความประพฤติของภิกษุสามเณรที่ไม่เหมาะสม และทำให้พุทธศาสนามัวหมอง รวมทั้งการสร้าง ความเชื่อความหลงงมงายให้แก่ประชาชนเพื่อหวังผล ทางด้านวัตถุเงินทอง ซึ่งยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนกลายเป็นประเพณีหรือพิธีกรรมทางศาสนา ที่ไม่ถูกต้องตามหลักคำสอนขององค์พระศาสดา เช่น การรดน้ำมนต์ การลงไปนอนในโรงศพ การดูดวงและฤกษ์ยาม การถวายสังฆทานและการบูชาวัตถุมงคลในเชิงธุรกิจ เพื่อสะเดาะเคราะห์ หรือเสริมดวงชะตาและโชคลาภ ซึ่งนิยมกระทำกันอย่างกว้างขวางในขณะที่จิตใจไม่เคยได้รับการ พัฒนาและยกระดับให้สูงขึ้นแต่อย่างใด มนุษย์ทั่วไปจึงตกเป็นเหยื่อของผู้ที่ไม่หวังดีและใช้ศาสนา เป็นช่องทางทำมาหากิน ในขณะที่พระสงฆ์ผู้ซึ่งปฏิบัติดีปฏิบัติชอบจะไม่ยึดติดในด้านวัตถุ และพิธีกรรม แต่จะมุ่งเน้นการพัฒนาจิตใจของมนุษย์เป็นสำคัญ จึงขอยกคำกล่าวในพุทธธรรม บางส่วนเพื่อแสดงให้เห็นว่า ผู้ที่อยู่ในสมณภิกษุสามเณรต้องประพฤติปฏิบัติตนอย่างไรจึงจะ สมควรกับสมณดังกล่าวดังนี้

“ทักษิณบุญคุณนั้นจะต้องเป็นทักษิณที่แท้ คือ ทรงไว้ซึ่งคุณธรรมความดีงามที่ทำให้ เป็นทักษิณบุญคุณจริง ผู้ใดไม่ได้เป็นทักษิณแท้จริง ท่านถือว่ายังไม่มีสิทธิสมบูรณ์ที่จะรับ ทักษิณาของชาวโลกมาบริโภค เช่นภิกษุสามเณรแม้จะมีความประพฤติดีงามเป็นผู้มีศีล และตั้งใจ ปฏิบัติธรรม แต่ตราบใดที่ยังเป็นปุถุชนอยู่ การที่ภิกษุสามเณรนั้นรับอาหารบิณฑบาตของชาวบ้าน มาฉัน ท่านถือว่าเป็นการบริโภคอย่างหนึ่ง คือ เป็นหนึ่งต่อชาวโลก ควรจะเร่งปลดเปลื้องหนี้เสีย ด้วยการใส่ใจปฏิบัติธรรมให้บรรลุความเป็นทักษิณบุญคุณ ตัวอย่างเช่น พระมหากัสสปเถระกล่าวว่า ท่านบริโภคอาหารของชาวแคว้นแคว้นอย่างหนึ่งอยู่ 7 วัน จึงได้รู้แจ้งธรรม : ส.นิ.16/524/260 หมายความว่า เมื่อท่านบวชแล้วก็ได้พยายามปฏิบัติธรรม แต่ที่ใช้เวลาเป็นปุถุชนอยู่ถึง 7 วัน จึงบรรลุอรหัตผลกลายเป็นทักษิณบุญคุณ ส่วนในชั้นอรรธกถา ท่านจำแนกการบริโภคของ ภิกษุสามเณรซึ่งเป็นผู้รับทักษิณาของชาวบ้านมาฉันและใช้สอยว่ามี 4 อย่าง

พวกที่ 1 ได้แก่ ผู้ที่ทุศีล ไม่มีคุณความดีสมควรแก่ภาวะของตน คงมีแต่การนุ่งห่มเป็นต้น และอาการภายนอกที่เป็นเครื่องหมายเพศ บุคคลเช่นนี้เป็นผู้ไม่มีสิทธิในทักษิณา การรับทักษิณา มาฉันและใช้สอยเช่นนี้เรียกว่าเป็น *เถยยบริโภค คือบริโภคอย่างขโมยหรือแอบลักเขากิน*

พวกที่ 2 คือ ผู้ที่มีศีล แต่เมื่อบริโภคปัจจัยสี่ไม่ได้พิจารณา เช่นฉันอาหารไม่พิจารณาว่า เราฉันเพียงเพื่อให้ร่างกายดำรงอยู่ได้ ยังชีวิตให้เป็นไป ให้มีสุขภาพเกื้อหนุนแก่การปฏิบัติธรรม มิใช่ฉันเพื่อไถ่เกศนุกมัวเมาคิดในรสเป็นต้น การบริโภคอย่างนี้เรียกว่าเป็น *อิมบริโภค คือบริโภค*

อย่างเป็นทางการนี้ แต่ถ้าวริโภกโดยพิจารณาไม่เชื่อว่าเป็นหนี้ (เขากว่าในบาลีที่ว่าตราบโคที่ยังเป็นปูลุชน ย่อมเชื่อว่าวริโภกอย่างเป็นทางการนี้)

พวกที่ 3 คือพระเสขะหรือทักษิณยบุคคล 7 พวกแรก ในจำนวน 8 ได้แก่

1. โสดาบัน (ท่านผู้ทำให้แจ้งคือบรรลุตโสดาปัตติผลแล้ว)
2. ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งโสดาปัตติผล
3. สกทาคามี (ท่านผู้ทำให้แจ้งสกทาคามีผลแล้ว)
4. ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งสกทาคามีผล
5. อนาคามี (ท่านผู้ทำให้แจ้งอนาคามีผลแล้ว)
6. ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งอนาคามีผล
7. อรหันต์ (ท่านผู้ทำให้แจ้งอรหัตตผลแล้ว)
8. ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งอรหัตตผล

เมื่อรับทักษิณามาบริโภก การบริโภกของท่านเรียกว่า ทายัชชบริโภก แปลว่า บริโภกฐานทายาท หรือมีสิทธิโดยชอบธรรม ในฐานะที่เป็นทายาทของพระพุทธรเจ้า ซึ่งเป็นทักษิณยบุคคลสูงสุด

พวกที่ 4 ได้แก่ พระอรหันต์ทั้งหลาย ซึ่งเป็นผู้พ้นจากความเป็นทาสแห่งตัณหาแล้ว เป็นผู้มีคุณความดีสมควรแก่ของถวายอย่างแท้จริง มีสิทธิสมบูรณ์ในการรับและบริโภกทักษิณา การบริโภกของพระอรหันต์ ท่านเรียกว่า สามิบริโภก คือบริโภกฐานเป็นเจ้าของ :วินย.อ.2/229; ม.อ.3/318; ส.อ.2/250; อจ.อ.1/74; วิสุทธิ.1/53; วิสุทธิ.ฎีกา1/107

5.2.3.3 การพิจารณาลงโทษผู้ที่ทำลายศาสนา ทำให้ศาสนามัวหมอง ที่ขาดความเคร่งครัด และ ค้อยประสิทธิภาพ เนื่องจากการบังคับใช้กฎหมายที่ย่อหย่อน ประกอบกับการลงโทษเพียง สถานเบา จึงทำให้พวกมารศาสนาไม่เกรงกลัวและใช้สถานภาพการเป็นภิกษุสงฆ์ไปในทางทุจริต และมีชอบ

5.3 ข้อเสนอแนะ

5.3.1 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับนโยบายการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

เนื่องจากมนุษย์เป็นปัจจัยการบริหารที่มีความสำคัญและมีผลต่อความสำเร็จในการ ดำเนินนโยบายของหน่วยงานภาครัฐมากที่สุด ทั้งในส่วนของเจ้าหน้าที่ภาครัฐ และประชาชน ผู้ใช้บริการสาธารณะที่ภาครัฐจัดให้มีขึ้น ดังนั้น เพื่อให้การพัฒนาประเทศในด้านต่างๆ บรรลุผล ตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างคุ้มค่า โปร่งใส เป็นธรรม มีประสิทธิภาพและ ประสิทธิภาพ รัฐบาลจึงควรตระหนัก และให้ความสำคัญกับการพัฒนาและยกระดับจิตใจของ เจ้าหน้าที่ภาครัฐ และประชาชนให้มีคุณธรรมจริยธรรมอย่างจริงจัง ต่อเนื่อง และเร่งด่วน โดยใช้ พุทธธรรมเป็นหลักและแนวทางในการปรับเปลี่ยนการกระทำทางกาย วาจา ใจ ให้ถูกต้องเหมาะสม และคู่ควรกับการเป็นพุทธศาสนิกชน โดยใช้กลไกการบริหารราชการแผ่นดินเป็นเครื่องมือในการ

ดำเนินการ รวมถึงการบูรณาการการทำงานกับทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง เริ่มตั้งแต่ครอบครัว ชุมชน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น วัด โรงเรียน สมาคม มูลนิธิ ฯลฯ โดยเน้นการศึกษาทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ ให้กับประชาชนทุกเพศทุกวัย โดยเฉพาะเด็กและเยาวชน เนื่องจากความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีต่างๆ ในปัจจุบันนี้ทำให้นักชื้อหลงไหลคลั่งไคล้วัตถุนิยมไม่สนใจที่จะดูแลจิตใจหรือควบคุมบังคับตนเองไม่ให้ไหลไปตามกระแสกิเลสและกระแสสังคมสมัยใหม่ คำสอนทางพุทธศาสนากลับกลายเป็นเรื่องเหลวไหลไร้สาระ พิจารณาได้จากผลโพลที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้ดำเนินการสำรวจ เมื่อปี พ.ศ.2553 พบว่า เยาวชนไทยเกือบร้อยละ 40 ไม่เชื่อในกฎแห่งกรรม ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องอันตรายและน่ากลัวมากสำหรับสังคมและอนาคตของประเทศ เนื่องจากหากมนุษย์ขาดสติสัมปชัญญะ ซึ่งเป็นสิ่งควบคุมจิตใจและพฤติกรรมของมนุษย์ให้เป็นไปในทางที่ดีงาม มีอวิชา ความไม่รู้ผิดชอบชั่วดี มีความหลงผิด ไม่มีความเกรงกลัวและละอายต่อบาป (หิริโอตตปปะ) ขาดจิตสำนึก มีความเห็นแก่ตัว และทำทุกอย่างเพื่อสนองความต้องการของตนเอง เป็นใหญ่โดยขาดความเมตตากรุณาและไม่คำนึงถึงความถูกต้องยุติธรรม แม้ว่าจะมีบทบัญญัติตามกฎหมายและบทลงโทษมากมายสักเพียงใด ก็มิอาจยับยั้งการกระทำผิดและความเลวร้ายของมนุษย์ลงได้

ศรีนวล ศรีจินดาภรณ์ (2549:ค - จ) วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญา) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ศึกษาเปรียบเทียบเรื่องความหลุดพ้นตามทัศนะพระพุทธศาสนา นิกายเถรวาทและนิกายเซ็น กล่าวไว้ว่า “...วิธีการที่ต่างกันล้วนมุ่งหมายให้บุคคลใคร่ครวญถึงสภาวะธรรมอย่างเดียวกัน เป็นไปเพื่อการไถ่ถอนอึดตา เพื่อคลายกำหนด เพื่อความละวางผลในบั้นปลายคือ การตรัสรู้และหลุดพ้นจากทุกข์เช่นเดียวกัน ผู้ที่บรรลุถึงความหลุดพ้นขั้นสมบูรณ์สูงสุดทั้งของเถรวาทและเซ็น ย่อมเป็นผู้ที่มีจิตใจเยือกเย็น มั่นคง และสงบสุขเป็นนิมิตใจเป็นอิสระจากเครื่องร้อยรัด และมองเห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงอย่างเดียวกัน

เนื่องจากความสัมพันธ์ระหว่างความตายและการเกิดใหม่ (ชีวิตภายหลังความตาย) เป็นเรื่องที่มนุษย์ทุกชาติศาสนิกชนมาช้านาน จะมีความเชื่ออยู่บ้างก็โดยฟังตามกันมา แต่ไม่เคยรู้ถึง ขบวนการเปลี่ยนแปลงชาติดังกล่าว ความเกี่ยวโยงในเชิงพฤติกรรมหรือสัญชาตญาณเป็นอย่างไร ยากที่จะยอมรับด้วยเหตุผลสามัญทั่วไป การปฏิบัติธรรมตามลักษณะระดับสามัญ เช่น ให้ทาน รักษาศีล ฟังธรรม สวดมนต์ การช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยาก หรือการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ถึงจะทำได้เคร่งครัดอย่างไร เห็นนรก สวรรค์ เทวดา อย่างไรก็ไม่อาจเข้าถึงเหตุผลดังกล่าวได้ เป็นเพียงช่วยชีวิตปัจจุบันไม่เดือดร้อนมากนัก แต่ไม่สามารถยุติการเกิดของชีวิตได้ อันอาจ การสืบต่อจากการตายไปสู่การเกิดใหม่เป็นอย่างไร คำตอบต่างๆ จะได้มาก็ด้วยวิธีการปฏิบัติ ธรรมเนียมเท่านั้น...”

5.3.2 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการพัฒนาสังคม

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ศูนย์พิทักษ์พระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรร่วมกันป้องกัน แก้ไข และพัฒนาสังคมไทยให้เป็นสังคมแห่งปัญญาและมีรากฐานการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงาม โดยดำเนินการดังนี้

- ปรับเปลี่ยนความเชื่อ ค่านิยมและทัศนคติที่ไม่ถูกต้องเหมาะสมเพื่อให้ประชาชนมีจิตสำนึก มีความรู้สึกรู้จักคิดและจิตใจที่ดีงาม คำนึงถึงส่วนรวมมากกว่าส่วนตน และใช้พุทธธรรมเป็นหลักและแนวทางในการดำเนินชีวิต เนื่องจากเป็นที่ทราบกันดีว่า ในปัจจุบันนี้ประชาชนเริ่มเคยชินและยอมรับการกระทำความผิดบางอย่างว่าเป็นเรื่องปกติธรรมดา รวมทั้งมีนินทาว่า การกระทำความผิดกล่าวไม่เกี่ยวข้องกับตน นอกจากนี้ สังคมต้องประณามและไม่ยอมรับคนที่กระทำความผิดและเป็นภัยต่อสังคม รวมทั้งกีดกันบุคคลเหล่านี้ไม่ให้มีอำนาจได้

- หมั่นตรวจตราควบคุมดูแลให้ภิกษุสามเณร ประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด มีความสำรวมทางกาย วาจา ใจ เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีแก่พุทธศาสนิกชน รวมถึงการป้องปรามและพิจารณาโทษแก่ภิกษุสามเณร หรือบุคคลที่มีพฤติกรรมไม่เหมาะสมหรือสร้างความเชื่อที่ผิดๆ ให้แก่ประชาชน ให้ได้รับการลงโทษที่สมควรตามความร้ายแรงแห่งความผิดนั้นๆ มิใช่ลงโทษหนักแก่เพียงให้สีกจากความเป็นพระเท่านั้น ในส่วนของฆราวาสที่มีส่วนร่วมในการกระทำความผิดก็สมควรต้องถูกลงโทษอย่างสมเหตุสมผลตามควรแก่กรณีด้วยเช่นกัน

- รมรงค์ส่งเสริมให้ทุกภาคส่วน โดยเฉพาะภาคประชาชน ได้มีส่วนร่วมในการสอดส่องและชี้เบาะแสการทุจริตหรือการประพฤติมิชอบของเจ้าหน้าที่ภาครัฐ และผู้ที่กระทำความผิดและสร้างความเสื่อมเสียต่อสถาบันหลักของชาติ โดยเฉพาะสถาบันศาสนา

- ส่งเสริมสนับสนุนและยกย่องคนดีมีคุณธรรมจริยธรรมที่ทำคุณประโยชน์ให้แก่สังคม โดยไม่หวังผลตอบแทนอย่างเป็นรูปธรรมและจริงจัง เช่น การเผยแพร่ประวัติ คุณงามความดี และทัศนคติในการดำเนินชีวิต โดยเชื่อมโยงกับคำสอนทางพุทธศาสนาผ่านสื่อที่หลากหลาย พร้อมทั้งจารึกไว้เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่ลูกหลานและคนรุ่นหลัง รวมถึงการช่วยเหลือบุคคลดังกล่าวและครอบครัวให้มีสิทธิพิเศษเพื่อความมั่นคง และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว โดยเฉพาะผู้ที่มีความซื่อสัตย์สุจริต เสียสละเพื่อส่วนรวมและประเทศชาติ เพื่อเป็นขวัญกำลังใจให้แก่ผู้ทำความดีและเป็นแรงจูงใจให้ประชาชนทั่วไปอยากที่จะทำความดี ฯลฯ

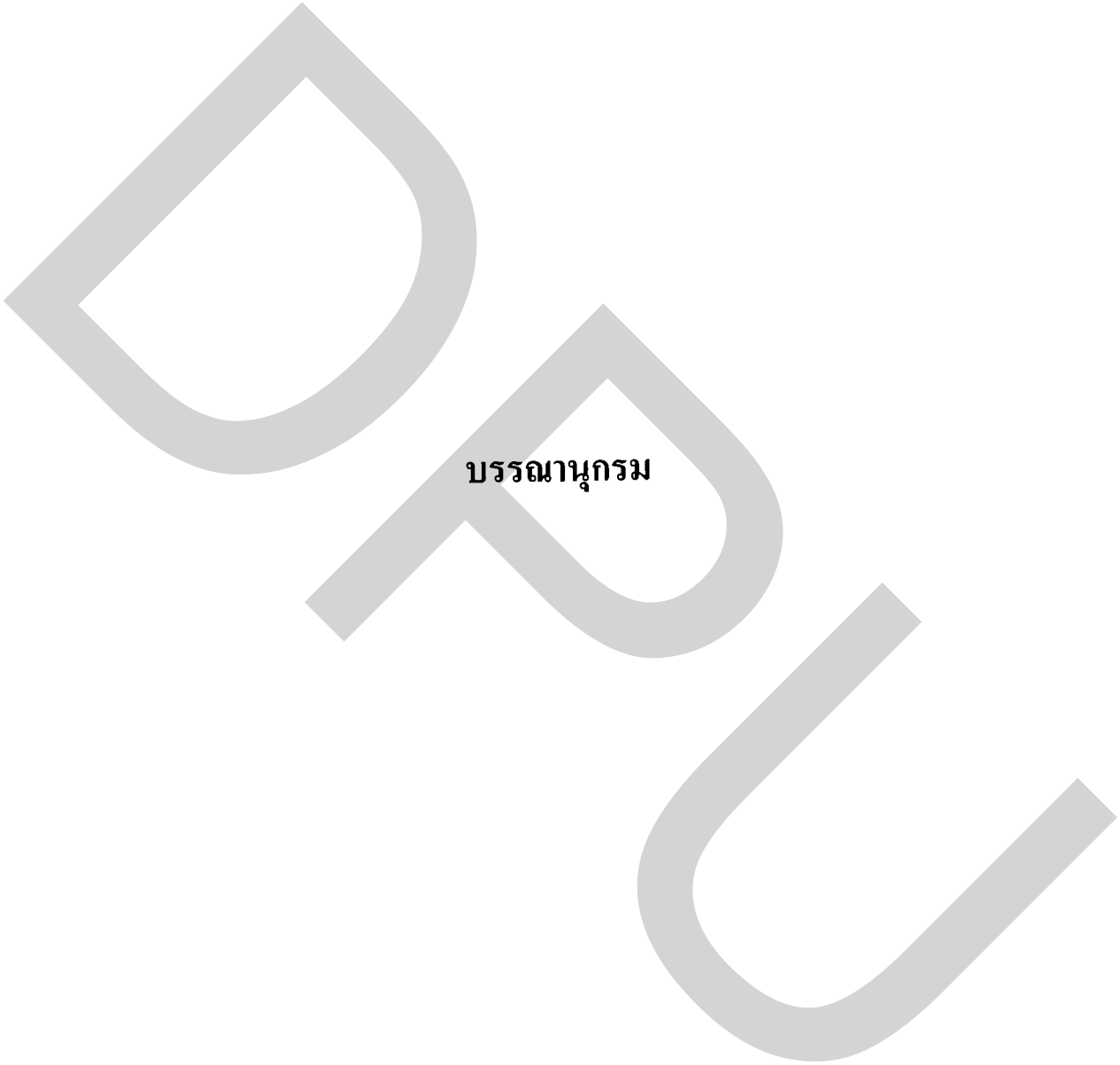
5.3.3 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

สืบเนื่องจากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ไม่สามารถศึกษาได้ครอบคลุมตัวแปรทั้งหมด เนื่องจากมีข้อจำกัดในเรื่องระยะเวลาและขอบเขตที่ใช้ในการศึกษา ดังนั้น เพื่อให้การศึกษาด้านความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทยมีความถูกต้องและได้รับ

ข้อเท็จจริงอย่างสมบูรณ์ครบถ้วน สำหรับนำไปพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล การศึกษาครั้งต่อไปจึงควรดำเนินการตามแนวทางดังต่อไปนี้

5.3.3.1 ศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างในหลายพื้นที่ จำแนกตามภูมิภาค โดยพิจารณาถึงบริบทของสังคมในแต่ละภูมิภาคและปัจจัยที่ส่งผลต่อความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทยร่วมด้วย เพื่อให้การวิจัยเป็นไปอย่างกว้างขวางและสมบูรณ์มากขึ้น

5.3.3.2 ศึกษาโดยใช้วิธีการวิจัยหลายรูปแบบ ผสมผสานกัน เพื่อสอบทานผลการศึกษาวิจัยที่ได้ ให้มีความน่าเชื่อถือและเที่ยงตรงมากขึ้น เช่น การสอบถามความคิดเห็นโดยใช้คำถามปลายปิดและปลายเปิด การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตการณ์ การสัมภาษณ์ เป็นต้น

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม .

ภาษาไทย

หนังสือ

- ดั่งตถณ. (2552). เสียตายคนตายไม่ได้อ่าน. กรุงเทพฯ: ดีเอ็มจี.
- บุญธรรม กิจปรีดาบริสุทธิ์. (2540). ระเบียบวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์ (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เจริญผล.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2552). พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วรธัมม. (2542). โลกนี้ไม่มีฉัน. นนทบุรี: วัดชลประทานรังสฤษฎ์.
- สม สุจิรา. (2553). ไอ้สไตน์พบพระพุทธเจ้าเห็น. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- สม สุจิรา. (2553). ไอ้สไตน์พบพระพุทธเจ้าเห็น II. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ธรรมะ.
- สม สุจิรา. (2553). เกิดเพราะกรรมหรือความช่วย. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.

วิทยานิพนธ์

- พระปกเกล้า บุญภักดี. (2545). ศึกษาเปรียบเทียบเจตคติต่อพระพุทธศาสนา. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาวิชาอักษรศาสตร์ (ศาสนาเปรียบเทียบ). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหิดล.
- พระมหาบุญชิต สูดโปรง. (2536). ศึกษาคุณสมบัติของพระอรหันต์ในเรื่องบารมี อภิญญา และ ปัญญา. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาวิชาอักษรศาสตร์ (ศาสนาเปรียบเทียบ). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ศรีนวล ศรีจินดาภรณ์. (2549). ศึกษาเปรียบเทียบเรื่องความหลุดพ้นตามทัศนะพระพุทธศาสนา นิกายเถรวาทและนิกายเซ็น วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาวิชาอักษรศาสตร์ (ปรัชญา). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สารสนเทศจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์

- เดิมศักดิ์ สุขวิบูลย์. (2552, 18 มิถุนายน). ข้อคำนึงในการสร้างเครื่องมือประเภทมาตราประมาณค่า (Rating Scale) เพื่องานวิจัย. สืบค้นเมื่อ 19 ธันวาคม 2554, จาก <http://eportfolio.hu.ac.th/ekm>

เรียน ผู้ตอบแบบสอบถาม ที่เคารพ

ข้าพเจ้า นางภารดี คงหุ่น ตำแหน่ง นักวิชาการคลัง 7 (ว.) สังกัดกองวิชาการและแผนงาน เทศบาลนครปากเกร็ด เป็นพนักงานเทศบาลที่ได้รับทุนการศึกษาระดับปริญญาโท ประจำปี 2553 จากเทศบาลนครปากเกร็ด และได้เข้ารับการศึกษามัธยมศึกษาที่มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ สาขารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต

ปัจจุบันข้าพเจ้ากำลังศึกษาอยู่ชั้นปีที่ 2 ประจำปีการศึกษา 2554 และกำลังดำเนินการศึกษาวิจัยภายใต้หัวข้อเรื่อง

“การศึกษาความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชน

ใน ต.บางพูด อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี ที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป”

โดยมีจุดประสงค์เพื่อ ต้องการทราบว่าพุทธศาสนิกชนใน ต.บางพูด อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี ที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป มีความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับแนวทางคำสอนของพระพุทธศาสนาหรือไม่ อย่างไร

เพื่อให้หน่วยงานภาครัฐและผู้ที่เกี่ยวข้องสามารถนำผลการศึกษาวินิจฉัยครั้งนี้ไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาสังคมและประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ข้าพเจ้าจึงขออนุญาตรบกวนเวลาอันมีค่าของท่าน ขอได้โปรดกรุณาสละเวลาวันละนิดเพื่อตอบแบบสอบถามที่แนบท้ายตามความเป็นจริงจนครบทุกข้อ และส่งคืนให้แก่ท่านกรรมการชุมชน ผู้ซึ่งแจกแบบสอบถามให้แก่ท่าน ภายในวันจันทร์ที่ 19 ธันวาคม 2554

ข้าพเจ้าหวังเป็นอย่างยิ่งว่า จะได้รับความกรุณาจากท่านและขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอให้กุศลผลบุญที่ท่านได้กระทำในครั้งนี้ จงส่งผลให้ท่านและครอบครัวประสบความสำเร็จและสมปรารถนาในชีวิตทุกประการตลอดไป

ภารดี คงหุ่น

ผู้ทำวิจัย

7 ธันวาคม 2554

แบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชน
ใน ต.บางพูด อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี ที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป

ขอได้โปรดตอบแบบสอบถามตามความเป็นจริงและครบทุกข้อ เพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและผู้ที่เกี่ยวข้องสามารถนำผลการศึกษาวิจัยครั้งนี้ไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาสังคมและประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลต่อไป

ข้อมูลทั่วไป

- เพศ (1) หญิง (2) ชาย
- อายุ (1) 18 - 30 ปี (2) 31 - 40 ปี (3) 41 - 50 ปี
 (4) 51 - 60 ปี (5) 61 - 70 ปี (6) 71 ปีขึ้นไป
- การศึกษา (1) ป.6 (2) ม.ศ.3 / ม.3 (3) ม.ศ.5 / ม.6 (4) ปวช./ปวส.
 (5) ปริญญาตรี (6) ปริญญาโท (7) อื่น ๆ โปรดระบุ.....
- อาชีพ (1) แม่บ้าน/พ่อบ้าน (2) ค้าขาย (3) ประกอบธุรกิจส่วนตัว
 (4) รับราชการ (5) พนักงานรัฐวิสาหกิจ
 (6) พนักงานบริษัท / องค์กรเอกชน (7) อื่น ๆ โปรดระบุ.....

เพื่อให้ข้าพเจ้าสามารถนำผลการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ไปวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูลได้อย่างมีประสิทธิภาพ ข้าพเจ้าจึงจำเป็นต้องตั้งคำถามให้มากเพียงพอที่จะดำเนินการได้ ขอได้โปรดสละเวลาวันละนิดเพื่อตอบคำถามดังกล่าวตามความเป็นจริงและครบทุกข้อ

ขอบพระคุณมากค่ะ ภารดี คงหุ่น (08-1337-5011)

โปรดทำเครื่องหมาย X หรือ / ลงในช่องที่ตรงกับความคิดเห็นของท่านมากที่สุดเพียงช่องเดียว

- 0 = ไม่เห็นด้วย 1 = เห็นด้วยน้อยที่สุด 2 = เห็นด้วยน้อย 3 = เห็นด้วยปานกลาง
4 = เห็นด้วยมาก 5 = เห็นด้วยมากที่สุด

ข้อที่	ความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตของท่าน	ระดับความคิดเห็น					
		0	1	2	3	4	5
คำถามเกี่ยวกับความเชื่อของท่าน							
1	ท่านเชื่อว่า กฎแห่งกรรมเป็นกฎธรรมชาติประเภทหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์มากที่สุด และการที่มนุษย์ต้องประสบกับความทุกข์ยากหรือเหตุการณ์ที่เลวร้าย ส่วนใหญ่มาจากผลของกรรมที่ทำไมตรีไว้ในอดีต						
2	ท่านเชื่อว่าชาติอดีต และชาติหน้ามีจริง						
3	การมีสติระลึกรู้อยู่กับปัจจุบันขณะและการใช้สติสัมปชัญญะเป็นเครื่องบังคับจิตใจให้ห่างจากกิเลสตัณหา คือ การปฏิบัติธรรมตามหลักพุทธศาสนา ดังนั้น เราทุกคนจึงสามารถปฏิบัติธรรมได้ทุกที่ทุกเวลา						
4	ศรัทธา และวิริยะ (ความเพียร) เป็นธรรมะเบื้องต้นของการปฏิบัติธรรม						
5	มนุษย์ทุกคนสามารถเลือกเกิดเองได้						
6	การนั่งสมาธิ และการเดินจงกรม ควบคู่สลับกันไปเป็นการเจริญวิปัสสนากรรมฐานที่ช่วยให้เกิดปัญญา และหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงได้						
7	มีการพิสูจน์ด้วยทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์แล้วว่า การย้อนเวลา การหายตัว และการเหาะเหินเดินอากาศของพระสงฆ์หรือบุคคลที่บรรลุนิพพานขั้นสูงสามารถทำได้จริง และมีได้อยู่นอกเหนือกฎธรรมชาติ						
8	ความโลภ โกรธ หลง เป็นกิเลสตัณหาที่ทำให้มนุษย์ต้องเวียนว่ายตายเกิดต่อไปอย่างไม่มีวันจบสิ้น						

ข้อที่	ความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตของท่าน	ระดับความคิดเห็น					
		0	1	2	3	4	5
9	กรรม หมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาหรือเป็นไปด้วยความตั้งใจ รวมถึงความประมาท						
10	อบายมุข เช่น การพนัน การเสีงโชค การดื่มเหล้า สูบบุหรี่ การติดยาเสพติด การเที่ยวกลางคืน การลุ่มหลงมัวเมาในเรื่องกามารมณ์ ฯลฯ เป็นเหตุแห่งความเสื่อม และทำให้ผู้ที่ติดอยู่ในอบายมุขต้องมีชีวิตอยู่ในสภาพที่ตกต่ำและอยู่ในวังวนแห่งความเสื่อมนั้นทั้งในชาตินี้และชาติต่อ ๆ ไป						
11	เราสามารถตัดกรรมหรือลดกรรมตามแนวทางของพระพุทธเจ้าได้ด้วยตนเอง						
12	แสงมีความเร็วประมาณ 300,000,000 เมตรต่อวินาที แต่จิตมนุษย์มีความเร็วกว่าแสงเป็นล้าน ๆ เท่า						
13	มีจริงในโลก						
14	กิเลสตัวที่ร้ายที่สุด คือ ความหลง (โมหะ) เพราะทำให้เกิดอวิชชา (ความไม่รู้ ความหลงผิด)						
15	เราเกิดมาเพื่ออยู่กับ "ความว่าง" หรือพระนิพพาน อันหมายถึง จิตที่ว่างจากอกุศลและกิเลสตัณหาทั้งปวง จิตที่ไม่ปรุงแต่งเป็นความรู้สึกใด ๆ						
16	คนจนมีความสุขที่แท้จริงได้ยาก คนรวยมีความสุขที่แท้จริงได้ง่าย						
17	ไม่มีสิ่งใด ๆ ในโลกนี้ที่เป็นของเรา เพราะแม้แต่ร่างกายของเรา แท้จริงแล้วก็ไม่ใช่ของเรา กุศลกรรมและอกุศลกรรมเท่านั้นที่เป็นของเรา						
18	การฆ่าตัวตายเป็นทางออกที่ดีที่สุดเพื่อหนีจากทุกข์						
19	กรรม คือ ความรู้สึก และเป็นตัวกำหนดการเกิดของมนุษย์ นับตั้งแต่การเป็นไข่หรือสเปิร์มเลยทีเดียว						
20	ไม่มีใครรู้วันตายของตัวเอง ดังนั้น เราจึงควรเตรียมพร้อมก่อนที่จะตาย ด้วยการสะสมบุญกุศลเพื่อเป็นเสบียงไว้ในชาติภพต่อ ๆ ไป						
21	กฎธรรมชาติที่ว่า "เพราะสิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น" เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สูงสุด โดยมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สุดท้ายคือ "พระนิพพาน"						
22	เมื่อเราค้นหาแต่ความชั่วจากบุคคลอื่น ความชั่วแท้จริงจะมารวมอยู่ที่เรา						
23	การให้ธรรมทาน และอภัยทาน เป็นการทำกุศลอันยิ่งใหญ่ แต่ก็สู้การทำจิตให้ว่างไม่ได้						
24	หัวใจของพุทธศาสนา คือ การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม และการทำจิตใจให้บริสุทธิ์						
25	วิถีชีวิตของเราถูกลิขิตไว้แล้ว ภายใต้กฎแห่งกรรมไม่ใช่กฎแห่งดวงดาว และกรรมจะทำงานโดยใช้เวทนา (ความรู้สึก) เป็นเครื่องมือในการกำหนดแนวทางพฤติกรรมของมนุษย์ให้เป็นไปตามที่ต้องการ วิถีชีวิตของมนุษย์จึงไม่ได้เป็นไปตามอิทธิพลของสิ่งภายนอก						
26	ความรู้สึกที่เกิดจากมโนกรรมของเราจะถูกจารึกไว้ในจิตไร้สำนึก (ภวังคจิต) และเป็นกรรมที่จะตามติดเราไปทุกภพทุกชาติ ทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว						
27	จิตสุดท้ายของการตายจะนำไปสู่การเกิดใหม่ ถ้าจิตนั้นเต็มไปด้วยความโกรธ (โทสะ) จะไปเกิดเป็นสัตว์นรกและอสุรกาย ถ้าจิตเต็มไปด้วยความโลภ (โลภะ) จะไปเกิดเป็นเปรต ถ้าจิตเต็มไปด้วยความหลง (โมหะ) จะไปเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน						
28	กรรมแบ่งเป็น 3 ประเภท ได้แก่ กายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม (การกระทำทางกาย วาจา ใจ) โดยการกระทำทางใจ (มโนกรรม) เป็นเรื่องสำคัญที่สุดและส่งผลแห่งวิบากรุนแรงที่สุด						
29	การเจริญสติสัมปชัญญะเป็นวิถีทางเดียวที่มนุษย์จะใช้ต่อสู้กับวิบากกรรมและเจ้ากรรมนายเวรได้						

ข้อที่	ความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตของท่าน	ระดับความคิดเห็น					
		0	1	2	3	4	5
คำถามเกี่ยวกับค่านิยมของท่าน							
1	ท่านเห็นด้วยกับค่านิยมในการเปลี่ยนชื่อที่สามารถช่วยทำให้ชีวิตของคนเรดีขึ้นได้						
2	ท่านเห็นด้วยกับการนำคำทำนายของหมอดูมาปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและแนวทางการดำเนินชีวิต						
3	ท่านเห็นด้วยกับการรดน้ำมนต์ การขอพรจากพระ การลงปอนในโรงศพ ว่าสามารถช่วยต่ออายุและทำให้คนเรามีโชคชะตาและมีชีวิตที่ดีและเจริญก้าวหน้าขึ้น						
4	ท่านเห็นด้วยกับการปฏิบัติตามหลักฮวงจุ้ย และการเสริมโหงวเฮ้งว่า จะสามารถช่วยให้คนเราประสบความสำเร็จในทุก ๆ เรื่อง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเรียนรู้ การทำงาน การทำธุรกิจ และความรัก						
5	ท่านเห็นด้วยกับการบนบานศาลกล่าวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่นับถือว่า สามารถช่วยให้คนเรามีชีวิตที่ดีขึ้นหรือสมปรารถนาในสิ่งที่ต้องการ						
6	ท่านเห็นด้วยกับการนับถือสัตว์ ต้นไม้ หรือปรากฏการณ์ใด ๆ ที่มีลักษณะผิดแปลกไปจากธรรมชาติว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่จะเป็นที่พึ่งของมนุษย์ได้						
7	ความสำนึกผิดชอบชั่วดี ความเกรงกลัวและละอายต่อบาป ควรมีการปลูกฝังและหล่อหลอมไว้ในจิตใจของมนุษย์ตั้งแต่วัยเยาว์						
8	คนที่ประพฤติตนไม่สมกับการเป็นครู คนนั้นไม่ได้ชื่อว่า "ครู" คนที่ประพฤติตนไม่สมกับการเป็นพระ คนนั้นไม่ได้ชื่อว่า "พระ"						
9	คนที่เต็มไปด้วยอำนาจ ชื่อเสียง ทรัพย์สินสมบัติ เป็นบุคคลที่สังคมควรยกย่องนับถือและให้ความเกรงใจ						
10	เพราะสังคมแก่งแย่งแข่งขันกัน จึงทำให้คนเราเห็นแก่ตัวมากขึ้น						
11	สภาพสังคมในปัจจุบันนี้ ทำให้มนุษย์ไม่สามารถหลีกเลี่ยงสติมหาเพื่อความพ้นทุกข์ได้ เพราะต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดทุกวิถีทาง						
12	ปฏิบัติธรรมแล้วทำให้เป็นคนเฉื่อยชา ไม่ก้าวหน้า เพราะอยู่แต่กับปัจจุบัน ไม่มีการวางแผนในอนาคต						
13	ท่านมักจะดูถูกขยำนก่อนที่จะดำเนินพิธีกรรมหรือดำเนินการในเรื่องที่สำคัญ ๆ เสมอ						
14	การพัฒนาประเทศให้ประสบความสำเร็จต้องเริ่มที่การพัฒนาจิตใจและการสร้างจิตสำนึกให้แก่ประชาชน						
15	คนดีมีศีลธรรมและมีความรู้ความสามารถเป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาประเทศ						
16	บุคคลควรปฏิบัติตนอยู่ในศีล 5 อย่างเคร่งครัด และดำเนินชีวิตอย่างมีสติรู้เท่าทันกิเลสตัณหา โดยการคิด พูด ทำ แต่ในสิ่งที่เป็นไปเพื่อความไม่ทุกข์และไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น						
17	ถ้าไม่มีศาสนา หรือมีศาสนาแต่มนุษย์ไม่ปฏิบัติตนตามหลักศาสนา มนุษยชาติก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้						
18	เราได้แต่ร้องขอความยุติธรรมเมื่อขาดแคลน แต่เราไม่เคยเสียสละเมื่อได้ส่วนเกิน ความยุติธรรมจึงไม่มีในโลก						
19	แม้ว่าคำขอโทษจะทำให้ผู้อื่นมีความรู้สึกที่ดีขึ้น แต่จงอย่าใช้คำขอโทษพ้อหรือโดยไม่ปรับปรุงพฤติกรรมของตนเอง						
20	เราสามารถทำความผิดได้ หากไม่มีใครรู้ ไม่มีใครเห็น						
21	เมื่อเด็กกระทำความผิดครั้งแรก พ่อแม่ ผู้ปกครอง ครูบาอาจารย์ ควรแนะนำสั่งสอนและห้ามปราม หากเด็กยังคงทำผิดในลักษณะเดิมซ้ำอีก เด็กสมควรที่จะถูกลงโทษเพื่อให้เกิดความเข็ดหลาบ						

ข้อที่	ความเชื่อ ค่านิยม และหลักการดำเนินชีวิตของท่าน	ระดับความคิดเห็น					
		0	1	2	3	4	5
คำถามเกี่ยวกับหลักในการดำเนินชีวิตของท่าน							
1	ท่านประพฤติปฏิบัติตนตามหลักศีลธรรม วัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม เพราะท่านเชื่อว่าความดีจะปกป้องรักษาท่านและครอบครัวให้มีแต่ความสุขความเจริญ และแคล้วคลาดจากอันตรายทั้งปวงได้						
2	ท่านเข้าใจในกฎของธรรมชาติที่ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ไม่มีสิ่งใดที่เที่ยงแท้แน่นอน หรือสามารถคงสภาพเดิมอยู่ได้ตลอดไป ท่านจึงไม่ทุกข์หรือมีทุกข์น้อยลง						
3	การทำใจไม่ให้เป็นทุกข์และมีจิตที่ว่าง ทำได้โดยการคิดว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้น "มันเป็นเช่นนั้นเอง" ท่านจึงไม่เอาจิตไปปรุงแต่งเป็นความสุข ความทุกข์ ความพึงพอใจ ความไม่พึงพอใจ ความวิตกกังวล ความชอบ ความไม่ชอบ ความรัก ความเกลียด ความกลัว ฯลฯ						
4	ท่านตระหนักถึงคุณค่าของชีวิต ดังนั้น ท่านจึงหมั่นสั่งสมบุญกุศลความดีงาม และสำนึกถึงบุญคุณและตอบแทนพระคุณของสรรพสิ่งทั้งปวง เช่น ผู้มีพระคุณ ประเทศชาติ ธรรมชาติ โลกที่เราอาศัยอยู่ ฯลฯ						
5	ท่านพยายามที่จะไม่ยึดมั่นใน "ตัวเรา ของเรา" ไม่เปรียบเทียบว่าคนอื่นดีกว่า สิ่งอื่นดีกว่า เพราะมันจะทำให้ท่านมีความทุกข์						
6	เมื่อจะให้ทาน ท่านจะให้มากกับคนบางคน ให้พอสมควรกับคนบางคน ให้น้อยกับคนบางคน และไม่ให้เลยกับคนบางคน						
7	"ยิ่งให้ ยิ่งได้ ยิ่งอยาก ยิ่งอด ยิ่งไขว่คว้า ยิ่งห่างไกล ยิ่งปล่อยวาง ยิ่งเป็นสุข" เป็นสัจธรรมที่ท่านยึดถือเสมอมา						
8	เวลาที่ท่านต้องประสบกับเหตุร้าย สถานการณ์ที่ท่านไม่พึงพอใจ ผิดหวัง เสียใจ ท่านจะน้อมนำธรรมะมาช่วยในการบรรเทาหรือลดความทุกข์ที่เกิดขึ้นเสมอ โดยคิดว่าทุกสิ่งที่เกิดขึ้น มันเป็นเรื่องธรรมดาที่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย ท่านจึงไม่เอาจิตของท่านไปปรุงแต่งเป็นความทุกข์						
9	ท่านไม่เคยประทุษร้ายใคร เพราะการประทุษร้ายคนอื่นเท่ากับเป็นการประทุษร้ายตนเอง						
10	จิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว ดังนั้นท่านจึงสามารถอยู่ในสภาวะใดก็ได้โดยไม่ต้องมีความทุกข์ หากใจท่านไม่ทุกข์						
11	ท่านให้ความรัก ความอบอุ่น และปลูกฝังสิ่งดีงามให้แก่สมาชิกในครอบครัวเพื่อเป็นภูมิคุ้มกันที่ดีและสร้างความเข้มแข็งให้แก่จิต						
12	ท่านปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสติปัฏฐาน 4 เป็นประจำ						
13	ท่านได้น้อมนำเอาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงมาเป็นหลักในการดำเนินชีวิตของท่าน						
14	ท่านให้ความสำคัญกับการศึกษาทั้งในและนอกระบบ รวมถึงการเรียนรู้ การฝึกฝนทักษะต่าง ๆ ด้วยตนเอง เพราะท่านตระหนักดีว่า การศึกษาสามารถช่วยพัฒนาคุณภาพของมนุษย์ทั้งด้านจิตใจและสติปัญญา						
15	หลักการดำเนินชีวิตประการหนึ่งของท่านคือ "ทำดี ได้ดี ทำชั่ว ได้ชั่ว"						
16	ท่านมักจะเสียใจ โอดครวญ เมื่อสูญเสียสิ่งที่รัก และโหยหาสิ่งที่ต้องการ มากกว่าการรู้ค่าหรือพึงพอใจในสิ่งที่ท่านมีอยู่						
17	การคิดบวกและมองโลกในแง่ดี ทำให้ท่านมีความสุขและเข้าใจผู้อื่นมากขึ้น						
18	ท่านมักจะเข้าใจและแสร้งความรู้สึกของผู้อื่นเสมอ						
19	ท่านมักจะวิจารณ์ผู้อื่นหรือเหตุการณ์เรื่องราวต่าง ๆ โดยที่ยังไม่ได้รับรู้ข้อเท็จจริงอย่างถูกต้องครบถ้วน						
20	ท่านไม่เคยประพฤติตนให้เป็นภาระของสังคม และมักจะช่วยแบ่งเบาหรือช่วยเหลือสังคมทุกครั้งที่มีโอกาส โดยไม่หวังสิ่งตอบแทนใด ๆ						